

András Petrusinac
Anna Asieieva
Ilona Huszti
Mamuka Zoidze
Абатуров А.О.
Анісімова А.А.
Артамощенко В.С.
Аршан Є.В.
Асєєва А.С.
Бабенко В.О.
Бабичева Е.В.
Барабашина Л.А.
Белозерова В.В.
Бененсон О.А.
Біляєв Д.В.
Букріна К.А.
Булойчик А.А.
Варава Л.А.
Вишинська В.В.
Власенко В.П.
Вовкочин Л.Ю.
Волкова Н.В.
Волчок В.А.
Ворона Л.І.
Гайдай Г.Ю.
Гаузаа Л.В.
Гудима О.П.
Деак Іожеф
Дегтярев І.А.
Денисенко Ю.А.
Дмитренко А.А.
Дорогович Н.О.
Древняк Л.П.
Ермакова Е.О.
Зайцева Н.В.
Зубенко І.Р.
Калачнюк Л.Г.
Кальниш В.В.
Капшутарь М.А.
Карадетян К.С.
Кардасевич О.А.
Кисельов В.О.
Ковшар О.В.
Колодяжна І.В.
Корнева А.В.
Король І.Ю.
Корчинська Ж.М.
Котляр С.М.
Котляренко С.В.
Кравчак Л.А.
Кузьмичева Т.П.
Лавринюк Б.М.
Лазарчук К.С.
Лазоренко С.А.
Лесько А.М.

Лехнер І.Г.
Ляска О.П.
Максимов А.А.
Маршалкович С.М.
Матейко Н.М.
Матусяк М.В.
Махніцька В.Р.
Маштакова М.В.
Мижева А.А.
Невальоний В.С.
Ніколаєв І.Є.
Онищенко Л.М.
Осташова Я.В.
Паніна Л.А.
Паньків Б.
Перун С.В.
Перчук О.В.
Пізінцалі Л.В.
Піліпей Л.П.
Пінчук Т.А.
Плескачев Ю.А.
Пляка Л.В.
Повзик Є.В.
Профатило О.Ф.
Рабоча Т.В.
Равлюк А.Г.
Рагімова Н.С.
Радченко Д.М.
Раструба Т.В.
Самошкін В.В.
Свито Е.І.
Северин Р.Р.
Сеньків Степан
Сливка Я.І.
Сняданко І.І.
Соколова А.В.
Сологуб Э.В.
Стецик М.С.
Сурков О.О.
Тарасова Н.І.
Ткачук О.Г.
Тютюнников С.В.
Федоришин Г.М.
Федорчук О.В.
Фем'як Я.М.
Хелемський Р.Ю.
Хиневич В.І.
Хорькова М.В.
Чебручан М.Р.
Чотарі Ю.Ю.
Шевень О.Ю.
Шило О.С.
Штурко Г.І.
Щербина Ю.М.
Юнаш М.В.
Ясь Д.В.

OpenSciLab.org

Наукова платформа
Open Science Laboratory

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ

Матеріали
X Міжнародної науково-практичної
інтернет-конференції
(м. Київ, 13 листопада 2020 р.)

Наукова платформа

Open Science Laboratory

**СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА:
МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ**

Матеріали

**X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
(м. Київ, 13 листопада 2020 року)**

Самостійне електронне текстове
наукове періодичне видання комбінованого використання

** на обкладинці вказано перших авторів кожної доповіді*

Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути [зб. наук. пр.]: матеріали X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Київ, 13 листопада 2020 р.). Київ, 2020. 809 с.

Збірник містить матеріали (тези доповідей) X міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути», у яких висвітлено актуальні питання сучасної науки, освіти та виробництва.

Видання призначене для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та практикуючих спеціалістів різних напрямів.

X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва»
(м. Київ, 13 листопада 2020 р.)

Адреса оргкомітету та редакційної колегії:

м. Київ, Україна

E-mail: conference@openscilab.org

www.openscilab.org

Наукові праці згруповані за напрямками роботи конференції та наведені в алфавітному порядку.

Для зручності, беручи до уваги, що видання є електронним, нумерація та загальна кількість сторінок наведені з врахуванням обкладинки.

Збірник на постійній сторінці конференції: <https://openscilab.org/?p=1885>

*Матеріали (тези доповідей) друкуються в авторській редакції.
Відповідальність за якість та зміст публікацій несе автор.*

ЗМІСТ

* зміст інтерактивний
(натиснення на назву призводить до переходу на відповідну сторінку)

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Дегтярев И.А., Фоменко И.А., Иванова Л.А. ИЗУЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОЛУЧЕНИЯ БЕЛКОВЫХ КОНЦЕНТРАТОВ ИЗ ДРОЖЖЕВОЙ БИОМАССЫ <i>KLUVEROMYCES</i> <i>MARXIANUS</i>	16
Калачнюк Л.Г., Смірнов О.О., Федішин П.М., Калиновська К.О. ДІЯ БІОПРОТЕКТОРА ЗА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО АЛКОГОЛЫНДУКОВАНОГО СТЕАТОГЕПАТОЗУ	20
Кузьмичева Т.П., Жданова А.Э., Фоменко И.А., Иванова Л.А. СКРИНИНГ МИЦЕЛИАЛЬНЫХ ГРИБОВ РОДА <i>ASPERGILLUS</i> И <i>TRICHODERMA</i> КАК ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ПРОДУЦЕНТОВ КОРМОВЫХ ЦЕЛЛЮЛОЛИТИЧЕСКИХ ФЕРМЕНТОВ НА ОТХОДАХ МАСЛЕНИЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА	25
Мижева А.А., Иванова Л.А. БИОТРАНСФОРМАЦИЯ ПИЩЕВЫХ ОТХОДОВ В УДОБРЕНИЕ ДЛЯ С/Х КУЛЬТУР	33
Соколова А.В. ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ СВОЙСТВ ЛЕЧЕБНОЙ ГРЯЗИ ОЗЕРА СУДОБЛЬ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ	37
Сологуб Э.В., Бусько Е.Г. ОЦЕНКА РАДИОАКТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОТДЕЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ БИОТЫ ПО УРОВНЮ ЗАГРЯЗНЕНИЯ РАДИОНУКЛИДАМИ ОЗЕР РАЗЛИЧНОГО ТИПА ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ	44
Хиневич В.И., Дуденкова Н.А. ОПТИМИЗАЦИЯ ЖИРНО-КИСЛОТНОГО СОСТАВА (ЖКС) РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЕЛ ПО ОТДЕЛЬНЫМ ПОЛИНЕНАСЫЩЕННЫМ ЖИРНЫМ КИСЛОТАМ	57

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

Zoidze Mamuka, Sanadze Givi

CHALLENGES AND PERSPECTIVE WITH USING A GROUP OF SMALL
ATTACK UNMANNED AERIAL VEHICLES 62

Артамощенко В.С.

ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИСТЕМИ
ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СИЛ ОБОРОНИ..... 72

Гудима О.П.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ
СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ В КРИЗОВИХ
СИТУАЦІЯХ..... 77

Профатило О.Ф.

ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА, ЯК СКЛADOVA
СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ 83

Рабоча Т.В., Пізінцалі Л.В., Кушнар'ова Г.О., Ісмаїлова Н.П.,

Федченко О.В.

ІНЖЕНЕРНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬК В СУЧАСНИХ УМОВАХ 90

Сурков О.О.

ФОРМАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО МИСЛЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ
СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В ХОДІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ
РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ 97

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Корчинська Ж.М.

АНАЛІЗ НАРОДЖУВАНOSTI, СМЕРТНОСТІ ТА ПРИРОДНОГО
ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ ІРШАВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ
ОБЛАСТІ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991-2019 РР.) 103

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Asieieva Anna

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF
SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE..... 114

Асєєва А.С.

ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН СВІТУ 120

Бененсон О.А. ИНДИКАТОР <i>MOMENTUM</i> КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ АНАЛИТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ПРИ ИНВЕСТИРОВАНИИ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ ФОНДОВЫХ РЫНКАХ	128
Букріна К.А. ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ.....	133
Волкова Н.В., Смачило Г.І. УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В АСПЕКТІ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	139
Зайцева Н.В., Костенко Н.В. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ СПОЖИВАННЯ	148
Зубенко І.Р., Павлишина Н.С. СУТНІСТЬ РЕІНЖІНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ	156
Колодяжна І.В. МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	160
Лазарчук К.С. УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ДЕБІТОРАМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ..	167
Махніцька В.Р., Домбровський З.І. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ КАНАЛІВ ЗБУТУ ТОВАРУ ЗА ДОПОМОГОЮ ОНЛАЙН-ПРОДАЖ НА ОСНОВІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ БІЗНЕСІВ У ПЕРІОД КАРАНТИНУ.....	171
Махніцька В.Р., Домбровський З.І. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УПРАВЛІННІ МАЛИМ БІЗНЕСОМ.....	176
Перчук О.В., Бородіна Т.Г. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТА ОБЛІКУ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ.....	182
Пінчук Т.А., Мазманян А.А. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ.....	188

Плескачев Ю.А., Евдокимов Д.Ю., Иванова М.Е., Пономарев Ю.Ю. АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА СМЕРТНОСТЬ В ДОРОЖНО- ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЯХ В РОССИИ.....	194
Рагимова Н.С. ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ	202
Радченко Д.М. ИНДЕКС КАЧЕСТВА ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ	215
Ясь Д.В. ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО	226

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Вишинська В.В. КОМЕНІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО.....	229
Дмитренко А.А. РОЗВИТОК ЗЕЛЕНОГО / ЕКОЛОГІЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ НА РОЖИЩЕНЩИНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	235
Ніколаєв І.Є. ОСВІТЯНИ МИКОЛАЇВЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПЕРІОДУ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ К. ГЕНАРІ).....	246
Чотарі Ю.Ю. РЕЛІКВІЇ КНЯГИНИ ЗРІНІ.....	255

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Кравчак Л.А. НОВА КОНЦЕПЦІЯ МИСТЕЦЬКОГО ПРОСТОРУ.....	265
Невальоний В.С., Черепанов К.М. ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙН-ОСВІТИ В УКРАЇНІ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ	269
Федорчук О.В. РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ ВИТИНАНКИ.....	274

МЕДИЧНІ НАУКИ

- Кальниш В.В., Опанасенко В.В., Алексеева Л.М., Зайцев Д.В.**
ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У
ВОЕННОСЛУЖАЩИХ, ДЛИТЕЛЬНО ПРЕБЫВАВШИХ В ЗОНЕ
БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ..... 279
- Маршалкович С.М.**
ЛЕЧЕНИЕ ПНЕВМОНИИ (СОГЛАСНО МКБ 10) В СТАЦИОНАРНОМ
РЕЖИМЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ..... 285
- Сливка Я.І., Савка Ю.М.**
ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ
ФІЗІОЛОГІЇ ТА ПАТОФІЗІОЛОГІЇ..... 293

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

- Husztı Pona**
READING IN ENGLISH BY NON-NATIVE CHILDREN: TYPES OF
MISCUES AND THE L1 INFLUENCE 295
- Бабичева Е.В.**
НОВЫЕ ФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ
ВОКАЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА РАМ ИМЕНИ ГНЕСИНЫХ В
УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19 306
- Барабашина Л.А., Шичева О.М.**
ЕКОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА
ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ МЕТОДИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ 313
- Белозерова В.В., Николаева Е.В.**
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ
РЕЖИССЕРА ТЕАТРАЛИЗОВАННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ 323
- Варава Л.А., Тищенко Л.В., Мараховська Н.В.**
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ..... 332
- Власенко В.П.**
ПІДГОТОВКА ПРАВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЩО
НАЛЕЖАТЬ ДО СФЕРИ УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ..... 337
- Ворона Л.І.**
ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – СУЧАСНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ В
ПОЗАШКІЛЛІ..... 344

Денисенко Ю.А. ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНЕРСЬКОГО МИСЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА	352
Древняк Л.П. АКТУАЛЬНІСТЬ ПОШУКУ СУЧАСНИХ ФОРМ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ	357
Капшутарь М.А. ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА И ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ АСПИРАНТОВ	363
Кисельов В.О. ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	368
Ковшар О.В., Куц К.М. ПЕДАГОГІЧНИЙ ТЬТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАННОЇ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ	374
Корнєва А.В. ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ	379
Котляр С.М., Буряк С.А. ОСОБЛИВІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ ЛИЖНИКІВ-ГОНЩИКІВ 18-20 РОКІВ У ПЕРІОД САМОІЗОЛЯЦІЇ (КАРАНТИН).....	389
Котляренко С.В. САМОСТІЙНА РОБОТА В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ	399
Лазоренко С.А. СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ..	403
Ляска О.П., Рибак Б. МЕДІАОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ	408
Маштакова М.В., Теремов А.В. САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ В ОБУЧЕНИИ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	413
Паньків Б. МЕТОД РОЛЬОВОЇ ГРИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	419

Піліпей Л.П. ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД НАУКОВО – ДОСЛІДНИЦЬКОЮ РОБОТОЮ	427
Раструба Т.В., Дьомочка А.О. ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗДАТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБАМИ ЕСТРАДНОЇ ПІСНІ	438
Ткачук О.Г, Чепурна Н.О. ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	446
Штурко Г.І. ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРНО-ГІГІЄНИЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	454
Щербина Ю.М. СУЧАСНІ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (LMS)	458
<i>ПОЛІТИЧНІ НАУКИ</i>	
Осташова Я.В. ТРАНСФОРМАЦІЯ М'ЯГКОЇ СИЛЫ ВІСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ.....	462
<i>ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ</i>	
Вовкочин Л.Ю. ОСВІТНІЙ КОУЧІНГ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	468
Матейко Н.М. ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ.....	474
Пляка Л.В., Ноздріна А.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРОВІЗОРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	478
Северин Р.Р. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПОДРУЖНЬОГО ПАРТНЕРА.....	482

Сняданко І.І., Грищенко О.В. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “ДРАЙВЕР” У ТРАНЗАКЦІЙНОМУ ПІДХОДІ	491
Федоришин Г.М. УПРОВАДЖЕННЯ ТЬЮТОРИНГУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	498
Чебручан М.Р. ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ, КАК ТРИ ВЕКТОРА ВРЕМЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ПСИХИКИ	506
Шило О.С. ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТІСНИХ КОНСТРУКТІВ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ	514
<i>СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ</i>	
Анісімова А.А. ВПЛИВ СИСТЕМ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ГРУНТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ БУР’ЯНІВ В ПОСІВАХ ГОРОХУ	522
Матусяк М.В. ОСОБЛИВОСТІ ІНТРОДУКЦІЇ МАЛОПОШИРЕНИХ ДЕКОРАТИВНИХ ВИДІВ В УМОВАХ ДЕНДРОПАРКУ «ЛАДИЖИНСЬКИЙ ГАЙ»	526
Онищенко Л.М., Климякина Е.Н. ГРУППОВОЙ СОСТАВ ФОСФАТОВ В АГРОЦЕНОЗЕ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ ВЫРАЩИВАЕМОЙ В УСЛОВИЯХ ЗАПАДНОГО ПРЕДКАВКАЗЬЯ	531
Свито Е.И. CS-137 В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ МИНСКОГО РАЙОНА	537
Хиневич В.И., Михаловский И.С. МИКРОКАПСУЛИРОВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ МИКРОБИОЛОГИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ С ИХ НАНОСТРУКТУРНЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ	546

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Абатуров А.О., Ткачов Ю.В. СУЧАСНІ МАТЕРІАЛИ ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ГОЛОВНОГО ОБТІЧНИКА РАКЕТ-НОСІЇВ	551
Аршан Є.В., Бондаренко Р.І., Калачников О.О., Ямненко Ю.С. СИСТЕМА АДАПТИВНОГО КОНТРОЛЮ ОСВІТЛЕННЯ	554
Бабенко В.О., Грішко Д.Ю., Трофименко О.В., Настенко Є.А., Носовець О.К. ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ГРУПИ ПРЕДИКТОРІВ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ШЛЯХОМ ЗНАХОДЖЕННЯ ЇХНЬОЇ ВАЖЛИВОСТІ	564
Булойчик А.А., Тонкович И.Н. НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ АВТОСЕРВИСА	572
Волчок В.А., Бобнис А.Ч. КРАТКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА В ЭНЕРГЕТИКЕ	577
Гайдай Г.Ю. АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОБРОБКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДАНИХ	587
Ермакова Е.О., Киселев С.Ю., Смирнов Е.Е., Пшеничникова А.О. АВТОМАТИЗИРОВАННЫЙ ПОДБОР ОБУВИ В ЗАДАЧАХ ПОДДЕРЖКИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПРИ ОРТОПЕДИЧЕСКОМ СНАБЖЕНИИ ПАЦИЕНТА	594
Кардасевич О.А., Козлов И.Л., Дорож О.А., Карчев К.Д. ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТЕРМОДИНАМИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ АЭС, РАБОТАЮЩИХ ПРИ СВЕРХКРИТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРАХ ТЕПЛОНОСИТЕЛЯ	598
Пізінцалі Л.В., Александровська Н.І., Рабоча Т.В., Россомаха О.І., Россомаха О.А., Федченко О.В. ПЕРЕДУМОВИ, ЩОДО СТВОРЕННЯ УТИЛІЗАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ ДЛЯ УТИЛІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ	608
Тютюнников С.В., Марущак О.П. АВТОМАТИЗАЦІЯ РОБОТИ ТЕПЛООВОГО НАСОСУ	619

Фем'як Я.М.

КАВІТАЦІЙНО-ПУЛЬСАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БУРІННІ СВЕРДЛОВИН 625

Шевень О.Ю., Синенко С.А.

ОСОБЕННОСТИ, В СВЯЗИ С КОТОРЫМИ УНИКАЛЬНЫЕ ВЫСОТНЫЕ ЗДАНИЯ ТРЕБУЮТ ПРИНЯТИЯ СОВРЕМЕННЫХ И ПРОГРЕССИВНЫХ РЕШЕНИЙ НА ВСЕХ ЭТАПАХ ВОЗВЕДЕНИЯ 634

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

Король І.Ю., Тютюнникова Г.С., Тютюнников В.С.

МАТРИЧНИЙ СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ФОРМИ СИМПЛЕКС-МЕТОДОМ 641

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Хорькова М.В.

СУЧАСНІ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДНИК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА..... 653

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Біляєв Д.В.

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ПРАГМАЛІНГВСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 663

Дорогович Н.О.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО..... 667

Лехнер І.Г.

ПРОЯВ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ «МОРАЛЬНОЇ СИЛИ» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ 674

Паніна Л.А.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ 684

András Petrusinec

BENEFITS OF TECHNOLOGY IN VOCABULARY ACQUISITION..... 691

Сеньків Степан

ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ ФОНЕМ ІЗ ПОЧАТКОВОЮ ГОЛОСНОЮ У ТРИФОНЕМНИХ СЛОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ 699

Стецик М.С., Ковач А.

ЗВУКОВІ ПОВТОРИ ТА ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗБЛИЖЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО..... 709

Тарасова Н.І., Овсієнко Ю.І., Рижкова Т.Ю.

ДО ПИТАННЯ ВОЗВЕЛИЧЕННЯ НЕПЕРЕМОЖНОЇ СИЛИ КОХАННЯ: «РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА» В. ШЕКСПІРА 714

Юнаш М.В., То Тханг Куанг

РУССКИЙ И ВЬЕТНАМСКИЙ РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ: ОСНОВНЫЕ СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ 722

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Гузаа Л.В.

СОВРЕМЕННОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ «НАЦИЯ» В РОССИЙСКОМ КОНТЕКСТЕ 726

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Деак Йожеф

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ ВЕНГРИИ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ..... 734

Карапетян К.С.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ І ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 737

Лавринюк Б.М., Мацелюх І.А.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ОБМЕЖЕНЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕСТРУКТИВНИХ ТА ТОТАЛІТАРНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ..... 742

Лесько А.М.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ 747

Максимов А.А.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ
ЧЕЛОВЕКА В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ..... 757

Перун С.В.

ПРОБЛЕМАТИКА ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
НА НАЗВИ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ..... 766

Повзик Є.В.

ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ
УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ..... 771

Равлюк А.Г.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО
РЕФЕРЕНДУМУ 776

Хелемский Р.Ю.

СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ
ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОГО ОРГАНА МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ..... 784

ІНШІ ГАЛУЗІ НАУК

Самошкін В.В., Мелешко В.І., Малютова О.М.

ДІАГНОСТИКА, АЛІМЕНТАРНА ПРОФІЛАКТИКА ТА ЕРГОТЕРАПІЯ
АТЕРОСКЛЕРОЗУ В СПОРТИВНІЙ ПРАКТИЦІ..... 793

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

ИЗУЧЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПОЛУЧЕНИЯ БЕЛКОВЫХ КОНЦЕНТРАТОВ ИЗ ДРОЖЖЕВОЙ БИОМАССЫ *KLUVEROMYCES* *MARXIANUS*

Дегтярев Иван Александрович

студент 4 курса ФГБОУ ВО «Московский государственный университет
пищевых производств»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3842-1391>

Фоменко Иван Андреевич

ст. преп. кафедры «Биотехнология и технология продуктов биоорганического
синтеза»

ФГБОУ ВО «Московский государственный университет пищевых
производств»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2478-1705>

Иванова Людмила Афанасьевна

д.т.н., профессор, профессор кафедры «Биотехнология и технология продуктов
биоорганического синтеза»

ФГБОУ ВО «Московский государственный университет пищевых
производств»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1993-8333>

В настоящий момент человечество продолжает искать способ решения проблемы дефицита белка. Примерно половина населения нашей планеты

ежедневно недополучает необходимое количество белка: норма потребления в среднем оценивается в 70 – 75 г в сутки, а фактическое потребление 60 – 65 г. Ежегодный дефицит составляет примерно 10 – 25 млн т в год [2]. Отсюда следует, что традиционные источники белка не способны удовлетворить суточную потребность человека в нем по причине ограниченности ресурсов и социально-экономическим причинам. В рамках решения данной проблемы планируется рассмотреть микробную биомассу в качестве источника полноценного пищевого белка, аминокислотный состав которой будет практически полностью соответствовать «эталонному» белку ФАО/ВОЗ. По имеющимся данным, дрожжевой белок является богатым источником незаменимых аминокислот [1]. К тому же дрожжи содержат примерно в 2 раза больше белка, чем масляные культуры и примерно в 4 раза больше, чем животное сырье.

Новизна исследования заключается в том, что дрожжи *Kluveromyces marxianus* не рассматривались ранее в качестве источника пищевого белка, а, следовательно, в настоящий момент отсутствует технология получения белковых концентратов для дрожжей данного штамма. Дрожжи *Kluveromyces* относятся к семейству Saccharomycetaceae. Используемые дрожжи входят в список GRAS, т.е. разрешены к использованию в пищевой промышленности.

Объектом исследования является микробная биомасса как источник полноценного белка.

Предметом исследования – технология получения белковых концентратов из дрожжей *Kluveromyces marxianus*.

Целью будущего исследования является разработка технологии получения белкового концентрата дрожжей из биомассы *Kluveromyces marxianus* и дальнейшее его использование в качестве биологически активной добавки к пище.

Для достижения поставленной цели необходимо решить следующие задачи:

1. Подобрать оптимальный состав питательной среды для получения максимально возможного количества белка из биомассы дрожжей *Kluveromyces marxianus*.
2. Выбрать оптимальный способ и технологические параметры обезжиривания дрожжевой биомассы.
3. Установить рациональный способ денуклеинизации биомассы дрожжей.
4. Изучить функциональные свойства конечного микробного продукта.

Определение сырого протеина будет осуществляться по методу Несслера, истинного белка по Барнштейну. Обезжиривание биомассы планируется проводить органическими растворителями, разрешенными к использованию в пищевой промышленности, определение липидов по Фолчу. Денуклеинизацию проведут под действием собственных ферментов дрожжевой биомассы – эндонуклеаз, определение нуклеиновых кислот по методу Спирина.

Как упоминалось ранее, из биомассы необходимо удалять липиды и нуклеиновые кислоты. Липиды вступают в реакции окисления, в результате образуются специфические соединения, ухудшающие органолептические показатели продукта. Нуклеиновые кислоты попадают в организм человека через кровь, после чего накапливаются в органах, становясь причиной различных заболеваний, таких как мочекаменная болезнь. Концентрат дрожжевой биомассы должен содержать более 60 % белка, не больше 1 % липидов и не больше 2 % нуклеиновых кислот по сухой массе.

Итогом работы станет разработка технологии получения белкового концентрата из дрожжевой биомассы *Kluveromyces marxianus*.

Областью применения разрабатываемого белкового концентрата из дрожжевой биомассы является пищевая промышленность, биотехнология. Конечный продукт планируется использовать в пищевой промышленности в качестве БАВ с целью обогащения пищевого рациона человека.

Список использованных источников:

1. Кудряшева А.А., Оникиенко Е.В., Гусова Р.С. Сравнительная характеристика аминокислотного состава белковых ресурсов // Пищевая промышленность. 2007. №10.
2. Орешкин М. В. Проблема дефицита белка: подходы к решению // Вестник Луганского национального университета имени Тараса Шевченко. – 2017. – №. 1. – С. 19-22.

ДІЯ БІОПРОТЕКТОРА ЗА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО АЛКОГОЛЫНДУКОВАНОГО СТЕАТОГЕПАТОЗУ

Калачнюк Лілія Григорівна

д.б.н, доцент, професор кафедри біохімії і фізіології тварин Національного
університету біоресурсів і природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-2345-6789>

Смірнов Олег Олександрович

аспірант Інституту біології тварин НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0144-9566>

Федишин Петро Михайлович

студент Національного університету біоресурсів і природокористування
України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3706-2788>

Калиновська Катерина Олександрівна

студент магістратури Національного університету біоресурсів і
природокористування України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9831-8046>

Відомо, що за умов алкогольної інтоксикації як в організмі людини, так і тварин відбуваються деструктивні зміни, що спричинені порушенням метаболізму, особливо обмінних процесів ліпідів і протеїнів, призводячи до мультиорганних ушкоджень, передусім до збоїв функціонування печінки [1]. Метаболічні процеси (особливо ліпідного та білкового обміну [2]) зазнають деструктивних змін, які спричиняються алкоголем. Поряд з цим опубліковано

ряд публікацій про вплив на організм біологічних протекторів, які містять S, а представлені в них експериментальні дані є неоднозначними й дискусійними. Звідси, завжди актуальним залишається пошук препаратів з біопротекторними властивостями.

Тому метою даної роботи є вивчення змін показників ліпіднопротеїнового обміну за розвитку стеатогепатозу та можлива їх корекція за лабораторних досліджень на щурах.

Досліди проводили на щурах-самцях живою масою 180–220 г, які були розділені на 3 групи по 7 тварин у кожній. Впродовж 28 діб усі щури отримували стандартну їжу «Purina rodent chow» та відповідно до їхньої належності до 1, 2 і 3 груп давали *per os* воду *ad libitum*, водні розчини етанолу А (30% v/v; по 8 г/кг живої маси) і В (А + Сульфур-вмісний біопротектор бетаїн у кінцевій концентрації 1%). У кінці дослідного періоду тварин евтаназували за допомогою глибокого хлороформного наркозу.

Дослідження на тваринах були проведені з дотриманням вимог Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» (ст. 230 від 2006 року), «Загальних етичних принципів експериментів над тваринами», які були ухвалені Національним конгресом із біоетики і узгоджених з положеннями «Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, яких використовують в експериментах та інших наукових цілях» (Страсбург, 1986) [3].

У сироватці крові вміст загального білку, креатиніну, сечовини, білірубіну, концентрацію триацилгліцеролів (ТАГ) і холестеролу (ХОЛ), ліпопротеїнів низької (ЛПНЩ) і високої (ЛПВЩ) щільності й активність ензимів (аланінамінотрансферази (АлАТ, КФ 2.6.1.2), аспартатамінотрансферази (АсАТ, КФ 2.6.1.1), γ -глутамілтрансферази (ГГТ, КФ 2.3.2.2) вимірювали за допомогою біохімічного аналізатору Microlab 300 і відповідних стандартних комплектів "PLIVA-Lachema Diagnostika" (Чехія) [4], а таких оксидоредуктаз, як: лактатдегідрогеназа (КФ 1.1.1.27), супероксиддисмутаза (КФ 1.15.1.1) і каталаза (КФ 1.11.1.6), - відповідно

описаних методів [5-7]. Вміст ТБК-активних сполук (малонового діальдегіду, МДА) визначали за реакцією з тіобарбітуровою кислотою [8].

Аналіз амінокислот із сироватки крові щурів проводили на аналізаторі амінокислот Т-339 (Прага, Чеська Республіка) згідно протоколу виробника.

Статистичний аналіз дослідних даних проводили за критеріями Стьюдента з використанням комп'ютерної програми «*Microsoft Excel-2003*».

Отримані нами експериментальні результати свідчать про те, що в сироватці крові щурів 2-ої групи активність ГГТ зростає ~ у 3 рази порівняно з тваринами 1 групи (контролю), та знижується у тварин 3-ї групи, прямуючи до рівня контролю. Зміни активності ГГТ знаходяться у прямій кореляції із зрушеннями рівнів вмісту білірубіну, триацилгліцеролів і холестеролу.

Виявлене збільшення вмісту ЛПНЩ у сироватці крові щурів, які споживали етанол, ймовірно пов'язане зі збільшенням вмісту ТАГ. Високі концентрації ТАГ індукують синтез аполіпропротеїну В-100 (apoB) в клітинах печінки. У свою чергу, apoB у комплексі з ТАГ формує ліпопротеїни дуже низької щільності (ЛПДНЩ), які виділяються в кров. Збільшення вмісту ТАГ у крові щурів за розвитку алкогольіндукованого гепатостеатозу призводить не тільки до збільшення вмісту ЛПНЩ, а й до зниження вмісту ЛПВЩ.

Порушення метаболічних процесів за умов алкогольної інтоксикації виявляли за визначення біохімічних показників, а саме: у крові щурів спостерігали вірогідне зростання активності ензимів класу оксидоредуктаз (лактатдегідрогенази) та трансфераз (аспартат- і аланін амінотрансфераз) разом із вірогідним збільшенням у тканині печінки вмісту малонового діальдегіду та зниженням активності таких оксидоредуктаз, як: супероксиддисмутаза й каталаза.

Зниження вмісту амінокислот з розгалуженим ланцюгом у сироватці щурів 2-ї групи є додатковим свідченням патологічних структурних та функціональних змін у клітинах печінки. Відмінності між метаболітами метіоніну та метіоніну у контролі та 2-ї групи щурів мали різний характер.

Кількість цистину в крові обох груп щурів залишалось майже незмінним, тоді як у 2-й групі тварин вміст метіоніну збільшився на 33%, а таурину та серину - на 21 та 15% відповідно. Водночас вміст згаданих амінокислот змінювався реципрочно у 3-й групі, наближаючись до контролю, ймовірно спостерігався захисний ефект бетаїну. S-вмісні речовини беруть участь у метаболізмі метіоніну (який є донором метильних груп) та цистеїну, котрий входить до складу глутатіону (важливого антиоксиданту) [9, 10].

На нашу думку, є перспективними вищевказані дослідження, які в майбутньому можуть розкрити окремі елементи регуляторних ланок взаємозв'язку обмінних процесів амінокислот, а також катаболізму й анаболізму ліпідних сполук за умов патологічних відхилень функціонування організму тварин та пошуку протекторних речовин.

Список використаних джерел:

1. Калачнюк Л. Г. Молекулярні механізми регуляції метаболічних процесів за дії екзогенних чинників (монографія). - К: Компринт, 2016. - 361 с.
2. Калачнюк Л.Г. Трансляційні і транс-трансляційні процеси у клітині та окремі механізми їх регуляції (монографія). – К: Компринт, 2017.- 155 с.
3. Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 27, ст. 230)». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15>
4. Theoretical and methodical fundamentals of the study of metabolic processes in human and animals using blood indicators (manual) / L.I. Ostapchenko, L.H. Kalachniuk, L.V. Garmanchuk [et al.] - К: NPE Yamchynskyi O.V., 2019. - 296 р.
5. Окиснення лактату та локалізація ЛДГ у субструктурах клітини за умов дії екзогенних факторів / Л.Г. Калачнюк, І.М. Басараб, Д.О. Мельничук [та ін.] // Науковий вісник ЛНУВМтаБТ ім. С.З. Гжицького, 2011. - Т.13, №4(50), Ч.2 – С.80–86.

6. Чевари С., Чаба И., Секей Й. Роль супероксиддисмутазы в окислительных процессах клетки и метод определения ее в биологических материалах. Лаб.дело. 1985. - № 11. - С. 678-681.
7. Метод определения активности каталазы / М. Королюк и др. // Лаб. Дело. – 1988. - № 1. – С. 16-19.
8. Метод определения малонового альдегида с помощью тиобарбитуровой кислоты / И.Д. Стальная, Т.Г. Гаришвили // Современные методы в биохимии. – М: Медицина, 1977. – С. 66-68.
9. Betaine in Inflammation: Mechanistic Aspects and Applications / G. Zhao, F. He, C. Wu [et al.] // Front Immunol. 2018. – Vol.9:1070. doi: 10.3389/fimmu.2018.01070. [eCollection 2018]. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5976740/pdf/fimmu-09-01070.pdf>
10. Betaine chemistry, roles, and potential use in liver disease / C.R. Day, S.A. Kempson// Biochim Biophys Acta. 2016. – V.1860(6). P.1098-1106. doi: 10.1016/j.bbagen.2016.02.001. (<https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/11254>)

УДК 604.4

**СКРИНИНГ МИЦЕЛИАЛЬНЫХ ГРИБОВ РОДА ASPERGILLUS И
TRICHODERMA КАК ПОТЕНЦИАЛЬНЫХ ПРОДУЦЕНТОВ
КОРМОВЫХ ЦЕЛЛЮЛОЛИТИЧЕСКИХ ФЕРМЕНТОВ НА ОТХОДАХ
МАСЛЕНИЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

Кузьмичева Татьяна Павловна

Студент Института пищевых систем и здоровьесберегающих технологий
Московского государственного университета пищевых производств

ORCID ID: : <https://orcid.org/0000-0002-6501-2876>

Жданова Алина Эдуардовна

Студент Института пищевых систем и здоровьесберегающих технологий
Московского государственного университета пищевых производств

ORCID ID: : <https://orcid.org/0000-0002-3064-3678>

Фоменко Иван Андреевич

Старший преподаватель кафедры "Биотехнология и технология продуктов
биоорганического синтеза" Московского государственного университета
пищевых производств;

Институт «Прикладной биохимии и машиностроения» (ОАО «Биохиммаш»)

ORCID ID: : <https://orcid.org/0000-0003-2478-1705>

Иванова Людмила Афанасьевна

Доктор технических наук, профессор кафедры "Биотехнологии и технологии
продуктов биоорганического синтеза" Московского государственного
университета пищевых производств

ORCID ID: : <https://orcid.org/0000-0003-1993-8333>

Антропогенное воздействие человека на экологию привело к тому, что на сегодняшний день задачей мирового масштаба стало бережное отношение к природным ресурсам. Отдельное внимание уделяется вторичному использованию сырья и внедрению технологий с безотходным производством.

В Российской Федерации наблюдается большой объем выхода продуктов масличного производства, в частности подсолнечного масла. В 2018/19 сельскохозяйственном году объем его производства составил 4,9 млн т. В то время как выработка подсолнечного масла по итогам сезона-2019/20 может достигнуть 5,83 млн т [1]. Из чего следует вывод, что общая производственная мощность стремительно увеличивается. Российская Федерация входит в число лидеров по объему производства подсолнечного масла в мире.

Вместе с тем растет и образование такого отхода производства как лузга семян подсолнечника. Лузга подсолнечника находит применение в различных производственных сферах: используется в сельском хозяйстве в качестве корма для скота (с применением дополнительной обработки сырья), из нее могут получать фурфурол, биотопливо или использовать при производстве кормовых дрожжей [2]. Но в связи со стремительными темпами развития масличной отрасли, поиск способов использования лузги как дешевого сырья в различных отраслях является актуальным. Лузга богата некрахмалеными полисахаридами, такими как целлюлоза, лигнин и гемицеллюлоза. Вследствие этого такой субстрат может быть использован для получения целлюлолитических ферментов, путем введения его в питательные среды при культивирования мицелиальных грибов.

Целлюлолитические ферментные препараты находят применение в сельскохозяйственной промышленности как биологические катализаторы. Благодаря их использованию, повышается усвояемость корма для сельскохозяйственных животных.

Для скрининга были выбраны штаммы следующих микроскопических грибов: *Trichoderma viride*, *Aspergillus oryzae*, *Aspergillus foetidus*, *Aspergillus*

awamori. Штаммы культур были взяты из были взяты из коллекции Московского государственного университета пищевых производств. Культуры были обновлены на средах Сабуро и Чапека. Позднее был произведен посев культур на пробирки со скошенным агаром Сабуро. После 7 дней выдерживания штаммов в термостате при 31 ± 1 °C был произведен засев чашек Петри с 4-мя различными средами смывами в объеме 2,5 см³. Компоненты питательных сред были подобраны на основе примеров уже готовых питательных сред [3]. Состав солей оставался одинаковым для всех чашек (NH_4NO_3 – 0,6%; $\text{MgSO}_4 \times 7\text{H}_2\text{O}$ – 0,05%; CaCl_2 – 0,002%; KH_2PO_4 – 0,1%; $\text{NH}_4\text{H}_2\text{PO}_4$ – 0,8%), но менялся состав основных компонентов-субстратов целлюлолитических ферментов. В таблице 1 представлены используемые компоненты и их процентное содержание в питательных средах.

№ среды	Основные компоненты питательных сред, %				
	Отруби	Солодовые ростки	Свекловичный жом	Лузга подсолнечника	Бумажные отходы
1	60	20	20	-	-
2	60	20	-	20	-
3	100	-	-	-	-
4	60	20	-	-	20

Табл. 1. Содержание основных компонентов в питательных средах.

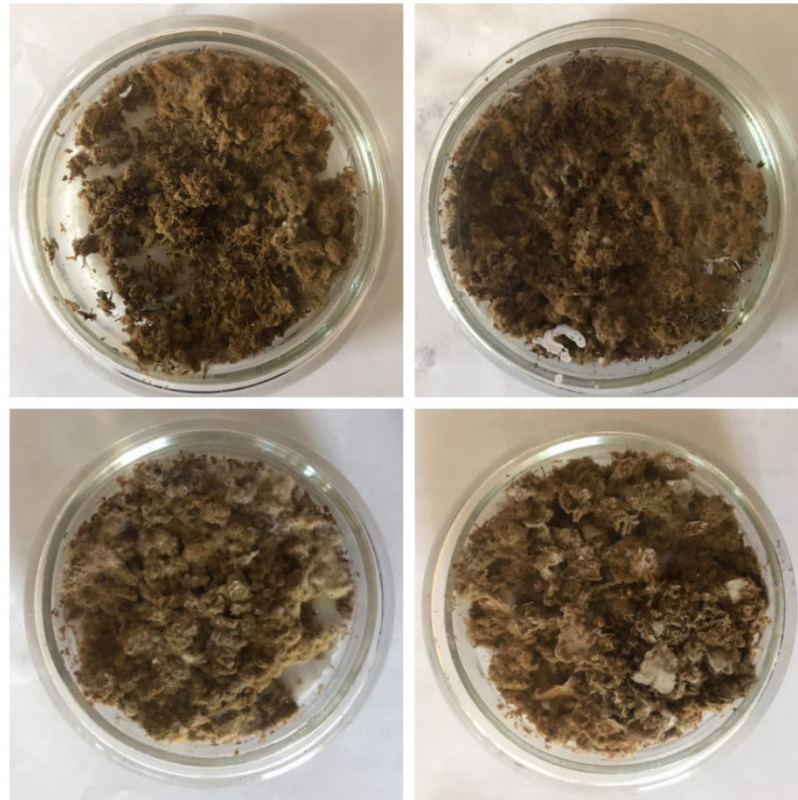

Рис. 1 Поверхностное культивирование гриба *Trichoderma viride* на следующих вариантах сред: 1-й ряд (слева направо) №1, №2; 2-й ряд (слева направо) №3, №4.

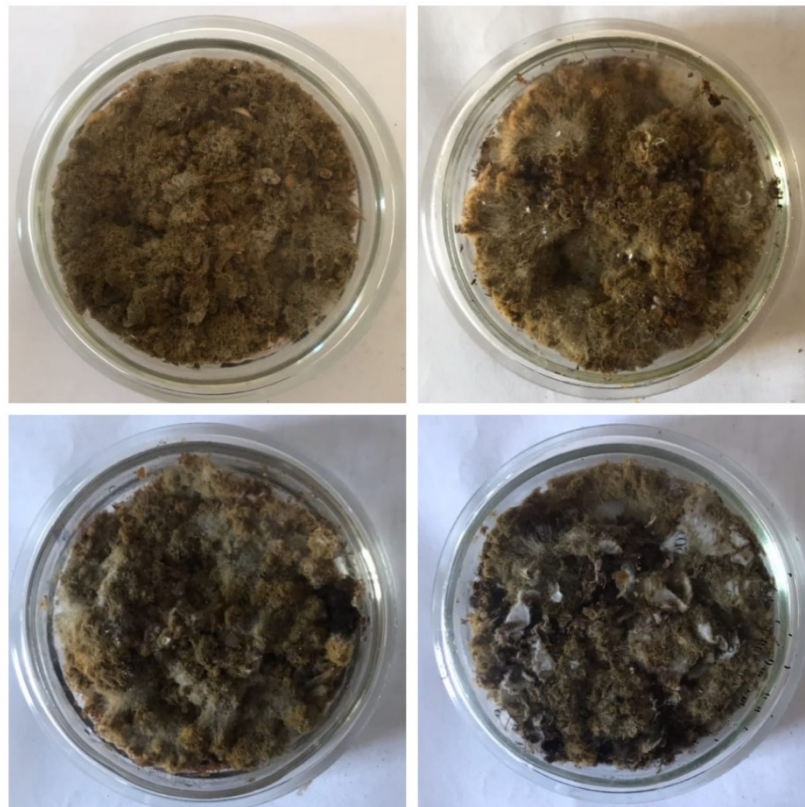

Рис.2 Поверхностное культивирование гриба *Aspergillus awamori* на следующих вариантах сред: 1-й ряд (слева направо) №1, №2; 2-й ряд (слева направо) №3, №4.

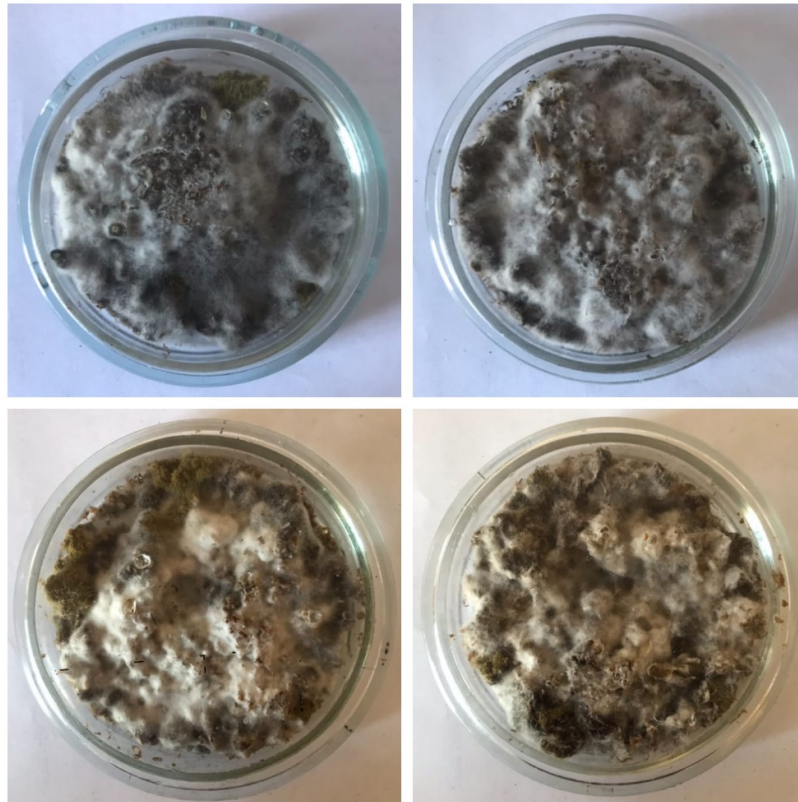

Рис 3. Поверхностное культивирование гриба *Aspergillus foetidus* на следующих вариантах сред: 1-й ряд (слева направо) №1, №2; 2-й ряд (слева направо) №3, №4.

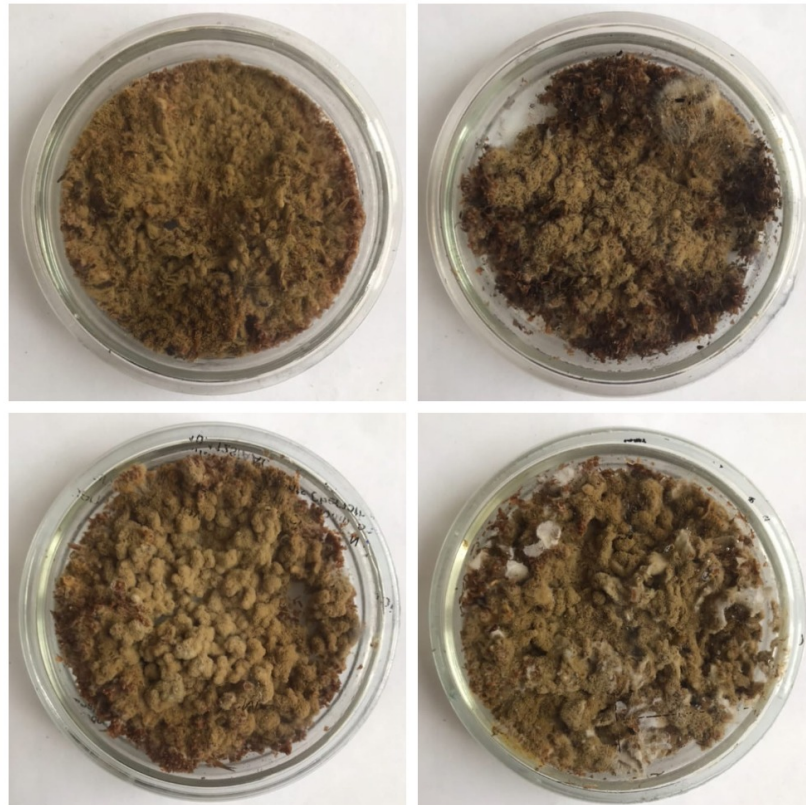

Рис 4. Поверхностное культивирование гриба *Aspergillus oryzae* на следующих вариантах сред: 1-й ряд (слева направо) №1, №2; 2-й ряд (слева направо) №3, №4.

Активність целлюлолитичесикх ферментов определяли по ГОСТ Р 55293— 2012, метод определения которого основан на количественном определении редуцирующих (восстанавливающих) сахаров, образующихся в результате действия фермента целлюлазы на субстрат натриевой соли карбоксиметилцеллюлозы (КМЦ) при температуре 50 °С [4]. Результаты определения, представлены в единицах целлюлолитической активности на грамм выросшей культуры в таблице №2.

№ среды	<i>Trichoderma viride</i>	<i>Aspergillus awamori</i>	<i>Aspergillus foetidus</i>	<i>Aspergillus oryzae</i>
1	44,80	104,46	105,82	156,28
2	50,24	82,06	48,78	117,76
3	61,76	51,92	86,46	109,07
4	81,02	104,68	126,03	168,10

Табл. 2. Полученная целлюлолитическая активность исследуемых штаммов в единицах целлюлолитической активности на грамм выросшей культуры

Исследуемые культуры проявляют наивысшую целлюлолитическую активность на среде №4, содержащей помимо солей только бумажные отходы.

Наибольшие показатели целлюлолитической активности на всех видах сред были определены у штамма *Aspergillus oryzae*. На среде №4 у него была зафиксирована наибольшая активность всего эксперимента: 168,10 ед/г. выросшей культуры.

На среде №2, содержащей лузгу подсолнечника в качестве целлюлозного субстрата, были получены средние значения целлюлолитической активности. Однако, учитывая, что концепция работы заключается в том, что ферментный препарат должен использоваться в сельском хозяйстве в качестве добавки в корма, наблюдается очевидное превосходство использования среды №2 с

содержанием подсолнечной лузги для продуцирования целлюлолитических ферментов, заключающееся во все повышающейся площади земель, выделенных под посевы семян подсолнечника, как следствие увеличению количества лузги семян подсолнечника, низкой ее стоимости. Цена за 1 кг лузги в среднем составляет 2,5 р., по сравнению тем же свекловичным жомом, входящим в состав питательной среды №1, цена которого составляет около 12р. за кг. Так же в отличие от бумажных отходов, в животноводстве уже был опыт введения лузги подсолнечника в корма сельскохозяйственных животных. Бумажные отходы более перспективно использовать во вторичной переработке бумаги, для экономии природных ресурсов.

Вывод

По итогам исследования можно сказать, что внесение в состав питательных сред лузги семян подсолнечника является достаточно перспективным для производства кормовых целлюлолитических ферментов. Максимальная целлюлолитическая активность, полученная на среде, содержащей лузгу подсолнечника, составила 117,76 ед/ г. выросшей культуры. Основными преимуществами лузги подсолнечника как используемого сырья являются: доступность, актуальность ее утилизации, низкая стоимость данного сырья и достаточно высокие показатели целлюлолитической активности, полученных на среде с ее добавлением.

Литература

1. Ганенко И. Производство подсолнечного масла в сезоне-2019/20 достигнет 5,83 млн тонн. Негатив на рынок может внести возможное повышение экспортной пошлины на подсолнечник //Агро Инвестор. – 2019.
2. Хусид Светлана Борисовна, Гнеуш Анна Николаевна, Нестеренко Екатерина Евгеньевна Подсолнечная лузга как источник получения функциональных кормовых добавок // Научный журнал КубГАУ - Scientific Journal of KubSAU. 2015. №107. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/podsolnechnaya-luzga-kak-istochnik-polucheniya-funktsionalnyh-kormovyh-dobavok> (дата обращения: 08.11.2020)..
3. Грачева И.М., Кривова А.Ю. Технология ферментных препаратов 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Элевар, 2000. - 512 с.
4. ГОСТ Р 55293—2012 Ферментные препараты для пищевой промышленности. Метод определения целлюлазной активности, Москва, Стандартинформ, 2014, 11 с.

БИОТРАНСФОРМАЦИЯ ПИЩЕВЫХ ОТХОДОВ В УДОБРЕНИЕ ДЛЯ С/Х КУЛЬТУР

Мижева Айслу Альбертовна

студент 4 курса ФГБОУ ВО «Московский государственный университет
пищевых производств»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0847-0819>

Иванова Людмила Афанасьевна

д.т.н., профессор, профессор кафедры «Биотехнология и технология продуктов
биоорганического синтеза» ФГБОУ ВО «Московский государственный
университет пищевых производств»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1993-8333>

При переходе сельскохозяйственной отрасли и агропромышленного комплекса на рыночную экономику, одними из актуальных стали вопросы повышения урожайности и увеличения ассортимента плодовоовощных культур. Решение данных вопросов является важнейшим фактором обеспечения стабильного и динамичного развития агропромышленного комплекса Российской Федерации [2].

Еще одна из острейших проблем любой отрасли промышленности – отходы и их утилизация. Отрасли пищевой промышленности не являются исключением. Ежедневно формируется колоссальное количество отходов, измеряемое сотнями тысяч тонн [3]. Отходы отраслей разнообразны и многочисленны, как по своему происхождению, так и виду.

Кроме отходов промышленности, существенную угрозу для окружающей среды представляют пищевые бытовые отходы. Сами по себе пищевые бытовые отходы не вызывают опасности, но условия внешней среды

(температура, вологість і др.) можуть сприяти розповсюдженню в них різних видів мікроорганізмів, так як вони представляють собою біоорганічні відходи, які можуть служити багатим поживним середовищем для мікроорганізмів, в тому числі і патогенних [5]. Правильна утилізація будь-якого виду відходів представляє собою цілий комплекс взаємопов'язаних між собою заходів.

Одним з існуючих способів підвищення врожайності сільськогосподарських культур, збагачення ґрунту необхідними поживними речовинами, а також рішення проблеми утилізації відходів є компостування [4].

Компостування органічних відходів – це біологічний процес, в ході якого культури мікроорганізмів і макроорганізмів (дождевих черв'яків), що живуть в сформованому з відходів субстраті, живляться органічними речовинами, перетворюючи їх в продукти своєї життєдіяльності.

Вони надають компосту як кінцевому продукту біоконверсії якісно нові властивості. К цим властивостям відносять: екологічну безпеку, відсутність токсинів і патогенних мікроорганізмів, тривалий термін зберігання і високий вміст для рослин поживних речовин, що дозволяє його широке і вигідне застосування в сільському господарстві [1].

Ринок існуючих добрив багатий і різноманітний. Однак, у цих зразках знайдено велика кількість недоліків, в зв'язі з чим вони не завжди можуть бути використані для тієї або іншої овочівної культури.

Мета роботи: розробка біотехнології переробки харчових побутових відходів в біоорганічні добрива. Ці біодобрива, порівняно з існуючими, повинні бути дешевше, оскільки для виробництва використовуються побутові відходи, екологічніше, т.к. сировина не містить хімічних сполучень, які можуть негативно впливати на суспільство

почвенных микроорганизмов, что со временем может привести к ухудшению плодородного слоя почвы, а, следовательно, снизится её способность противостоять эрозии и другим неблагоприятным воздействиям. К тому же они не только будут способствовать интенсификации роста растений, но и обогащению почв полезными веществами.

В работе использовались питательные среды различного состава, имитирующие бытовые пищевые отходы, на которых культивировались дрожжи рода *Candida tropicalis* RCAMM 1050 и микроскопические грибы рода *Thielavia terrestris* ВКПМ F-144. Проводилось твердофазное культивирование микроорганизмов. Были подобраны оптимальные условия культивирования, а именно температура и длительность культивирования, для каждого из продуцентов. Кроме того, установлены наилучшее процентное соотношение компонентов питательной среды, дозировка посевного материала, влажность и pH среды.

Получен высушенный препарат, который вносился в почву для выращивания сельскохозяйственных овощных культур, что способствовало увеличению продуктивности растений в 1,5 раза за счет улучшения плодородного слоя и насыщения его органическим азотом и другими необходимыми элементами.

Вывод: в результате проведенных исследований конечным продуктом научно-исследовательской работы явилась разработка технологии получения новых эффективных, экологических и экономичных биоудобрений, разработанных на основе пищевых бытовых отходов, основным назначением которых является повышение урожайности, ускорение роста и всхожести сельскохозяйственных культур.

Список использованных источников:

1. Аллахвердиев С.Р., Ерошенко В.И. Современные технологии в органическом земледелии //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2017. – №. 1-1. – С. 76-79.
2. Беляев Н.М., Кисель А.А. Новые способы и потенциальные возможности применения отходов производства пищевой продукции //Региональные проблемы геологии, географии, техносферной и экологической безопасности. – 2019. – С. 162-166.
3. Ващекина А.К. Отходы АПК как сырье для культивирования микроорганизмов //Научный журнал молодых ученых. – 2020. – с. 27.
4. Румянцева В.В., Дмитренко С.И., Коломыцева В.В. Использование принципов биоконверсии для глубокой переработки плодоовощного сырья //Современные аспекты производства и переработки сельскохозяйственной продукции. – 2018. – с. 291-294.
5. Kapninova O.S., Golovina T.A., Polyinin A.V. Strategic management of the food industry based on environmentally responsible business principles //Russian journal of agricultural and socio-economic sciences. – 2016. – Т. 58. – №. 10.

ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ СВОЙСТВ ЛЕЧЕБНОЙ ГРЯЗИ ОЗЕРА СУДОБЛЬ РЕСПУБЛИКИ БЕЛАРУСЬ

Соколова Арина Валерьевна

Аспирант Учреждения образования

«Международный государственный экологический институт имени

А.Д. Сахарова Белорусского государственного университета»

г. Минск, Республика Беларусь

Озеро Судобль площадью 144 га расположено в Республике Беларусь на водоразделе Балтийского и Черного морей. Озеро является уникальным в Восточной Европе не только за счет накопления в нем за 13 тысяч лет 30-м толщи осадков сапропелей общим объемом свыше 6 млн м³, но и за счет содержания в них органических веществ (до 70-90%).

13 000 лет назад в озере Судобль, начали формироваться сапропели. Сначала образовались черные, которые отличались повышенным содержанием доли минеральных веществ и накопление гуминовых кислот. Следующим слоем стали так называемые зеленые сапропели, сформированные за счет отложений сине-зеленых водорослей. А 3 000 лет назад при переходе питания озера в стадию с напряженным кислородным режимом образовался верхний слой сапропелей – светло-коричневый.

Сапропель представляет собой илистые отложения пресных континентальных водоёмов, содержащие свыше 15% (по массе) органических веществ-соединений, возникших из живого вещества или продуктов его жизнедеятельности. При меньшем содержании органических веществ отложения относят к минеральным илам [1].

В естественном состоянии сапропели сильно обводнены, имеют вид желеобразной или зернистой массы. В зависимости от содержания отдельных

органических и неорганических компонентов цвет бывает оливковый. Черный, серый, голубоватый, розовый или даже красный. Извлеченный из залежи сапропель быстро окисляется и теряет естественную окраску. При высыхании твердеет и практически не поддается размачиванию.

По зольности и преобладающему компоненту в золе сапропель делят в соответствии с СТБ 17.04.02-01-2010 «Охрана окружающей среды и природопользование. Недра. Сапропель. Промышленно-генетическая классификация» на 4 типа:

- органический (зольность до 30%);
- карбонатный (зольность и содержание CaCO_3 больше 30%);
- кремнезёмистый (зольность и содержание SiO_2 , больше 20%);
- смешанный (зольность больше 30%, равное содержание SiO_2 и CaCO_3).

Среди разведанных в Республике Беларусь преобладают кремнезёмистые сапропели – 35% от общего объёма. Органические и карбонатные осадки составляют соответственно 27 и 26% общего объёма, смешанные – 11%.

Месторождение Озера Судобль расположено в Смолевичском районе Минской области на территории конезавода «Заречье». Дорожная сеть в расположения озеро развита удовлетворительно. В настоящее время озеро является одним из крупнейших резерватом лечебных грязей, где проводится добыча сапропеля в лечебных целях, в юго-восточной углубленной части озеро используется для любительской ловли рыбы.

На озере Судобль Смолевичского района проводилась детальная геологическая разведка месторождения сапропеля. Целью этой разведки было получение данных о запасах и качественной характеристике сапропеля, необходимых для использования сырья для грязелечения. Запасы на участке добычи сапропеля представлены тремя видами – органическими, кремнезёмистыми и карбонатными.

При выполнении детальных геологоразведочных работ изначально были проведены топографические работы, зондирование и опробирование залежи

сапропеля и определение глубин воды и мощности донных отложений на участке добычи. Также было проведено обследование и описана приозерная часть водосбора.

Топографические работы заключались в привязке сапропелевого месторождения к ориентирам. При зондировании на участке детальной разведки было изучено 65 пунктов. В каждом пункте бурения была определена глубина воды, характер подстилающего грунта и мощность сапропеля до минерального ложа. У всех отобранных образцов были определены зольность, влажность, рН, кислотность и содержание общего азота [табл.1].

№	Объект исследования (т/м, курорт, санаторий, озеро)	Степень разложения, %	Зольность, %	рН
1	Кремнеземистый (оз. Судобль, Минская городская водогрязелебница)	-	55,69	7,4
2	Кремнеземистый (оз. Судобль, Минская городская водогрязелебница)	-	52,48	7,6
3	Кремнеземистый (оз. Вечер)	-	58,12	6,2
4	Кремнеземистый (оз. Судобль, Минская городская водогрязелебница)	-	32,20	6,1
5	Органический (оз. Судобль)	-	11,16	6,1
6	Органический (оз. Лисно)	-	23,63	6,5

Табл. 1 *Общетеchnическая характеристика торфа, торфяных и сапропелевых лечебных грязей*

Месторождение расположено в Центральной части Республики Беларусь, которая относится к теплой и умеренной увлажненной климатической области, где годовые минимум и максимум температур наблюдается не чаще одного раза в 20 лет. Осадков выпадает в среднем 500 мм, снежный покров не превышает 30 мм, иногда достигая 60-70 мм.

Гидрохимический состав воды озера в летний период характеризуется преобладанием гидрокарбонатов с общей минерализацией 120-130 мг/л, в осенний период этот показатель увеличивается до 155 мг/л. Заметное

возрастание содержания гидрокарбонатных ионов, сульфат ионов и ионов хлора, говорит о возрастающей в это время года антропогенной нагрузке на озеро.

Незначительная глубина водоема и открытость его котловины способствует ветровому перемешиванию водной массы, за счет этого вода летом хорошо прогревается и насыщается кислородом. Минерализация воды понижена, в связи с питанием озера болотными водами. Зимой минерализация повышается. По характеру развития и биомассе фитопланктона, озеро Судобль относится к водоемам со средней продуктивностью. Летом можно зафиксировать в озере от 50 до 60 видов низших водорослей. Таким образом, бедность видового состава водорослей и высокой зарастаемостью озера можно сделать вывод, что это озеро дистрофное.

В составе органического вещества сапропелей органического типа преобладает углеводно-полипептидный комплекс. В органическом типе содержится гуминовых веществ – 23,9%, в т.ч. гуминовых кислот – 9%, легкогидролизующих веществ – 37,6%, трудногидролизующих – 8,4%, а негидролизующий остаток составляет 30,5%. Незначительное количество гуминовых кислот говорит об отсутствии приноса гумусового материала с водосбора. Органическое вещество сапропелей содержит биологически активные вещества. Минерализация грязей увеличивается с увеличением глубины, например на глубине 4 - 4,5 м она составляет 612 - 776 мг/л, а на глубине 1-1,5 м – 358-450 мг/л.

В сапропелевых осадках месторождения выявлены такие микроэлементы, как марганец, кобальт, медь и др.

Использование сапропелей в медицинской и косметической практике позволяет обеспечить ценной продукцией медицинские учреждения Европы на протяжении 150 лет. Ежегодный прирост органических осадков составляет порядка 20 000 м³.

Сапропелевые лечебные грязи относятся к биологически активным минеральным ископаемым благодаря наличию сероводорода и сернистого железа. В сапропелях также содержатся витамины и ферменты, грибы-антисептики, гормоно- и биологические вещества и другие биологически активные соединения.

В настоящее время постановлением Совета Министров Республики Беларусь озеро Судобль отнесено к лечебным ресурсам страны. Добыча сапропелей разрешена только в качестве лечебных грязей, косметических масок, ингредиентов для медицинской, ветеринарной и косметической отрасли.

Сапропелевые лечебные грязи относятся к биологически активным полезным ископаемым благодаря наличию в них сероводорода и сернистого железа. В сапропелях также содержатся витамины и ферменты, грибы-антисептики, гормоно- и биологически активные вещества и другие биологически активные компоненты.

Сапропелевые грязи, обладая уникальным составом, эффективно воздействуют на функции всего организма человека. Лечение грязями рекомендовано при болезнях воспалительного характера, при заболеваниях опорно-двигательного аппарата, периферической и центральной нервной системы, болезнях половых органов, желудочно-кишечного тракта, ЛОР-органов и кожных заболеваниях. Сапропели лечат хронические формы экземы, ограниченные нейродермиты, псориаз, остаточные явления перенесенных ожогов, угревую сыпь и др.

Сапропелевые грязи – прекрасное средство, в последнее время широко применяемое в косметической индустрии страны. Например, зеленые сапропелевые грязи наиболее эффективны для нормальной, сухой и чувствительной кожи. Черные – лучше всего подходят для жирной и проблемной кожи, а также масок, крем-масок для укрепления и роста волос. К тому же лечебные сапропели защищают организм от разрушительного действия свободных радикалов, замедляя процесс старения организма, придавая коже

больше свежести, упругости и эластичности, увеличивают клеточную регенерацию на 10 %, толщину и эластичность рогового слоя эпидермиса, увлажняя его. Бактерицидное действие сапропелей колоссальное: они удаляют 95% патогенных бактерий, грибков и токсинов. Также существуют противопоказания к применению сапропелевых грязей, такие как обострения хронических внутренних заболеваний, патологии сердечно-сосудистой системы, диагностированная онкология или удаленная злокачественная опухоль, беременности на любом сроке [1].

Сапропелевые лечебные грязи не вызывают резких гемодинамических нарушений в организме человека и благоприятно действуют на течение обменных реакций при заболеваниях опорно-двигательного аппарата и другой патологии. Исследования метаболической активности сапропеля позволили выявить ведущую роль преимущественно органических компонентов в их физиологическом и лечебном действии, причем заметное влияние отводится гуминовым кислотам. Разработанные в последнее время методы активации органического сапропеля и получения на их основе беззольных активных углей и гидроксидных адсорбентов открывают перспективу для новых направлений их практического применения.

Таким образом, в результате детальной разведки участка добычи лечебных сапропелевых грязей, установлено, что средняя мощность отложений составляет 6,75 м, максимальная – 26,5 м. Средняя площадь разработки сапропеля составляет 36,7 га. Балансовые запасы представлены тремя видами сапропеля, однако преобладающим типом является органический.

Несмотря на близость промышленных предприятий, озеро находится в благоприятных экологических условиях. Радиоактивное загрязнение в озере не выявлено. Характер сапропелеобразующих групп растений, водорослей и животных определяются степенью связи озера с водосбором и регулируется, главным образом, проточностью водоема [2].

Список использованных литературных источников:

1. Курзо Б. В. Исследования в области генезиса использования и охраны сапропелевых месторождений Беларуси / Б.В. Курзо, О.М. Гайдукевич // Природопользование; под. ред И.И. Лишвана. – Минск: ОДО «Топник». – 2002. – Вып.8. – С.22-33.

2. Минеральные воды и лечебные пелоиды Беларуси: ресурсы и современное использование / М.Г. Ясовеев [и др.]. – Мн., 2005. – 346 с.

ОЦЕНКА РАДИОАКТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ НА ОТДЕЛЬНЫЕ КОМПОНЕНТЫ БИОТЫ ПО УРОВНЮ ЗАГРЯЗНЕНИЯ РАДИОНУКЛИДАМИ ОЗЕР РАЗЛИЧНОГО ТИПА ГОМЕЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ

Сологуб Эмилия Валентиновна

магистрант Белорусского государственного университета «Международный
государственный экологический институт имени А.Д. Сахарова»

Бусько Евгений Григорьевич

доктор биологических наук, доцент, профессор кафедры экологической
медицины и радиобиологии факультета экологической медицины
Международного государственного института им. А.Д. Сахарова Белорусского
государственного университета

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0625-0943>

В последние десятилетия возросло техногенное воздействие (химическое, физическое, радиационное) на отдельные компоненты окружающей среды, включая человека, при строительстве и эксплуатации атомных электростанций. После появления первых реакторов и до наших дней в мире произошло около 300 радиационных аварий. Большую опасность представляет распространение радиоактивных веществ в окружающей среде. На водные объекты в настоящее время воздействует ряд антропогенных факторов, но фактор радиоактивного загрязнения является наиболее значимым [1].

Регулярные измерения радиационного загрязнения определенного водного объекта и оценка выноса радионуклидов в другие водные экосистемы при нормальной работе предприятия не только поддерживает систему контроля в постоянной аварийной готовности, но и служит одновременно средством

контроля за стабільністю радіаційної обстановки в окрестностях підприємства при нормальній його роботі.

В білоруському секторі аварії на Чорнобильській АЕС найбільш високі концентрації радіонуклідів спостерігаються в водоймах зони отчуждення. В першу чергу - це закриті і слабопроточні водойми.

Поля іонізуючого випромінювання на території аварійного чорнобильського сліда характеризуються значительною неоднорідністю розподілу в просторі і часі [2].

В результаті аварії на Чорнобильській АЕС в 1986 році основна частина радіоактивних випадень потрапила на водозбірні території річок Дніпра, Прип'яті і їх притоків. Території саме цих річок стали і довгі роки будуть залишатися потенційними ландшафтними джерелами формування стоку радіонуклідів в Дніпровсько-Сожську систему, а поверхневі води суші – основною системою транспорту радіонуклідів і найбільш екологічно уразливим вторинним джерелом забруднення екосистем.

В початковий період після аварії на ЧАЕС динаміка рівнів радіоактивного забруднення була обумовлена первісними радіоактивними випаденнями на водні об'єкти, фізико-хімічними властивостями аерозолів і гідрологією. З кінця травня 1986 року прямі випадення на водні об'єкти припинилися, і в наступні роки (для довгоживучих радіонуклідів) їх концентрації в основному визначаються вторинними процесами: змивом з забруднених водозборів, надходженням з ґрунтовими водами, взаємодією з донними відкладеннями. Процеси змиву радіоактивного забруднення дощовими і талими водами в річкові системи оцінюються як найбільш динамічні, довготривалі і небезпечні.

Процеси переносу радіоактивного забруднення в річкових системах здійснюються в розчиненій формі і транспортуємими наносами, внесок яких в загальний стік залежить від виду радіонукліда, його фізико-хімічних властивостей, а також – гідрологічних і гідроморфометричних характеристик

русла рек. В донних отложениях по руслу рек, в застойных зонах у плотин, в водохранилищах радионуклиды накапливаются в результате оседания мелкодисперсных фракций взвешенных наносов, создавая таким образом подвижные локальные центры повышенной концентрации.

В настоящее время и на ближайшие десятилетия основной вклад в радиоактивное загрязнение окружающей среды составляют и будут составлять ^{90}Sr и ^{137}Cs , а для ближней зоны ЧАЭС также – изотопы плутония и ^{241}Am . Таким образом, речь идет о достаточно долговременном радиоактивном загрязнении территории, включающей водосборные бассейны.

Указанное радиоактивное загрязнение водосборов на первом этапе (весна – лето 1986 года) вызвало интенсивное поступление радионуклидов в поверхностные воды, местами достигавшее нескольких тысяч Бк/л. В среднем поверхностное загрязнение под действием жидкого и твердого эрозионного смыва, инфильтрации радионуклидов в зону аэрации и за счет радиоактивного распада постепенно уменьшается (со скоростью от долей процента до 4 – 5%). И, если в среднем в водотоках и проточных водоемах концентрация радионуклидов постепенно также спадает, то в непроточных водоемах и в областях аккумуляции эрозионного материала в локальных отрицательных структурах гидрографической сети и замкнутых понижениях рельефа таких, как озера, пруды и водохранилища, наблюдается увеличение содержания радионуклидов. В результате происходит формирование зон вторичного загрязнения поверхностных вод, что особенно опасно в местах совпадения зон аккумуляции и областей питания водоносных горизонтов.

Суммарный вынос ^{137}Cs реками Беларуси за 1987 – 1999 годы составил: река Ипуть (г. Добруш) – $0,91 \cdot 10^{13}$ Бк, река Бесядь (д. Светиловичи) – $0,19 \cdot 10^{13}$ Бк; ^{90}Sr (1990 – 1998 год): река Ипуть (г. Добруш) – $0,8 \cdot 10^{12}$ Бк, река Беседь (д. Светиловичи) – $0,7 \cdot 10^{12}$ Бк.

На фоне продовжуючогося зниження виноса радіонуклідів реками більш отчетливо прослідковується процес перерасподілення радіоактивного забруднення по площі дна рек, водохранилищ, озер.

Дослідження донних відкладень рек Дніпровського і Прип'ятського басейнів дали можливість виявити радіаційно-небезпечні місця накопичення радіонуклідів в донних відкладеннях по руслу рек і водохранилищ.

Водохранилища, заводи, малопроточні ділянки рек є накопичувачами ^{137}Cs в донних відкладеннях. Практично на всьому ділянці русла річки Іпуть від д. Вилево до г. Добруш і нижче, на ділянці річки Брагинка від г. Брагин до д. Гдень виявлені локальні ділянки, де рівні забруднення донних відкладень ^{137}Cs настільки великі, що їх можна віднести до категорії твердих радіоактивних відходів (РАО – 9 630 Бк/кг). Рівні забруднення донних відкладень ^{137}Cs в водохранилищі перед водопідіймальною плотиною г. Добруша по стану на 15.10.1992 року склали від 11 400 до 83 600 Бк/кг. Таким чином, в результаті смиву ^{137}Cs з площей водосборів рек з твердим стоком відбувається накопичення його в донних відкладеннях рек і водохранилищ.

Ділянки рек перед плотинами, водохранилища виконують роль "отстойників" ("ловушок") забруднюючих речовин і представляють локальний центр небезпечної концентрації радіонуклідів.

Аналіз процесів накопичення радіонуклідів в донних відкладеннях показує, що в нинішній час максимальні концентрації радіонуклідів в донних наносах обумовлені їх смивом з водосбору на взвешенних частинках і подальшим транспортом по руслу річки з взвешеними і влекаючими наносами, а також обмінними процесами "вода – донні відкладення", "взвесь – вода".

На деяких ділянках річки Іпуть в донних відкладеннях виявлено підвищене вміст мобільних форм ^{137}Cs . Річка Іпуть знаходиться в Сожско-Дніпровському басейні, протікає по Білорусько-Брянському "цезієвому пляму" з густиною забруднення від 1,0 до 60,0 Ки/км².

Высокое содержание в поймах рек и донных отложениях форм, способных к обмену в системе "донные отложения – вода" представляет собой потенциальную опасность вторичного загрязнения воды рек.

Значительное влияние на миграцию ^{137}Cs в реке оказывает его перенос со взвешенными и влекомыми наносами, вклад которого в общий сток радионуклидов со временем увеличивается. Важность вывода заключается в том, что в результате нестационарности процессов в речном русле происходит седиментация взвешенных наносов на участках с замедленным течением реки, что приводит к созданию локальных подвижных экологически опасных центров скопления радионуклидов в донных отложениях речных пойм, отмелей, водохранилищ. Такие центры являются источниками вторичного загрязнения поверхностных вод и требуют проведения регулярного мониторинга, принятия водоохраных мер по дезактивации наиболее крупных накопителей радионуклидов, локализации основных источников поступления загрязнения.

Анализ формирования загрязнения рек Беларуси на примере экспериментального водосбора реки Ипуть показал, что наиболее интенсивный вынос радионуклидов с территории водосборов происходит в верхней части бассейна р. Днепр (его притоки рек Ипуть и Сож).

Таким образом, в настоящее время гидросфера является основным путем переноса радиоактивного загрязнения на большие расстояния. Кроме того, за годы после чернобыльской аварии вклад водного пути миграции радионуклидов в формирование коллективной дозы облучения населения, проживающего в зоне водопотребления и водопользования в бассейне реки Днепр, за различные годы предварительно оценивается от 3 до 13%.

Интенсивность вторичных процессов загрязнения поверхностных вод в значительной мере определяется физико-химическими формами нахождения радионуклидов в выпадениях, скоростью их трансформации в системе "почва-

вода", а также гидрологическим режимом, водным балансом и эрозионным стоком на водосборе.

Состав выброса и физико-химические свойства радионуклидов неоднородны, они менялись в различные периоды времени и зависели от направления и расстояния от Чернобыльской АЭС. В окружающую среду радионуклиды попали в виде топливных "горячих частиц" и летучих продуктов деления, часть из которых конденсировалась на инертных носителях-частицах аэрозолей.

Радиоактивные загрязнения поверхностных вод рек существенным образом определяются их гидрологическим режимом и условиями формирования водного и эрозионного стока на водосборах. Так, тенденции в режиме радиоактивного загрязнения Припяти и Днепра радионуклидами ^{137}Cs за послеаварийный период были близки и отражали относительно стабильное во времени падение уровней загрязнения воды. Содержание в водах рек показывало более тесную связь между характером формирования стока с водосборов и условиями затопления территорий ближней зоны ЧАЭС. Относительно небольшой диапазон колебаний содержания ^{137}Cs в водах Припяти за 1989 – 1991 годы определялся достаточно низкими значениями и изменчивостью параметров его поверхностного смыва с водосбора и пойменных территорий. Значительное уменьшение со временем после аварии величин стока и соответственно коэффициентов жидкого смыва для ^{137}Cs можно объяснить быстрым закреплением этого радионуклида в почве.

Для ^{90}Sr такой закономерности не установлено. Это объясняется тем, что миграция в нижние горизонты почвы подвижных форм ^{90}Sr компенсируется трансформацией его необменных форм в обменные в результате выщелачивания из топливных частиц.

Заметные временные изменения в соотношении содержания в воде Припяти и Днепра ^{137}Cs и ^{90}Sr были связаны также с конкретными фактами затопления радиоактивно загрязненных территорий в ближней зоне ЧАЭС и

имевшими место в эти периоды случаями стекания в реку Припять пойменных вод с высоким содержанием в них ^{90}Sr .

В периоды наблюдаемых подтоплений пойменных территорий ближней зоны ЧАЭС даже за время относительно короткого высокого стояния вод в пойме в 1988 – 1989 годы на ее поверхности формировалось до 40% и более годового стока ^{90}Sr со всего бассейна реки за год.

В этой связи до настоящего времени в периоды своего затопления пойменные территории вокруг ЧАЭС остаются наиболее опасным потенциальным источником вторичного смыва ^{90}Sr в водную систему реки Днепр. Данные наблюдений в то же время показывают, что при затоплении даже таких загрязненных территорий, как пойма ближней зоны ЧАЭС, существенного смыва ^{137}Cs с ее поверхности в растворимой форме не происходит.

В августе 1999 года в рамках Программы совместной деятельности по преодолению последствий чернобыльской катастрофы в рамках Союза Беларуси и России на 1998 – 2000 годы по теме «Создание и обеспечение функционирования единой системы мониторинга радиоактивного загрязнения на территории Днепроовско-Сожского водосбора» были проведены совместные белорусско-российские экспедиционные работы на водных объектах Днепроовско-Сожского бассейна, находящихся на приграничных территориях Беларуси и России. В качестве объекта исследования было выбрано озеро Кожановское (Брянская область, Российская Федерация).

В ходе экспедиции были отобраны пробы воды, донных отложений, почвы. Объем пробы воды – 40 литров. Пробы донных отложений были отобраны послойно в нескольких точках. В населенном пункте Кожаны с помощью фильтро-вентиляционной установки Л-150 (Fin) была проведена прокачка воздуха (объем прокачиваемого воздуха – 170 м³/ч) для определения содержания ^{137}Cs в воздухе. Все анализы проводились параллельно ЦРКМ Белгидромета Республики Беларусь, Институтом Радиобиологии НАН

Беларуси и НПО "Тайфун". Результаты межлабораторной интеркалибровки оказались достоверно сопоставимыми.

Определение содержания ^{137}Cs в воде и взвеси озера Кожановское показало, что объемная активность ^{137}Cs в воде равнялась в среднем 6,5 Бк/л, взвеси – 0,5 Бк/л (РДУ-99 для воды по ^{137}Cs – 10 Бк/л). ^{90}Sr – в воде около 0,9 Бк/л, во взвеси – 0,03 Бк/л. (РДУ – 99 для воды по ^{90}Sr – 0,37 Бк/л).

Активность донных отложений озера Кожановское, отобранных послойно через 4 см до глубины 48 см с глубиной снижалась постепенно. Максимум содержания ^{137}Cs выявлен в слое 0 – 4 см (12 000 Бк/кг) толщи донных отложений, далее наблюдалось постепенное снижение активности до глубины 40 – 44 см (122 Бк/кг), после которого обнаруживался “второй максимум” на глубине 44 – 48 см (2 875 Бк/кг), что свидетельствует, по всей вероятности, об интенсивной вертикальной миграции ^{137}Cs в толще донных отложений и наличии геохимического барьера в виде оглеенной прослойки коренной породы.

После 1990-х годов величины доз облучения стали определяться преимущественно ^{137}Cs и ^{90}Sr . В качестве i-го радионуклида были взяты оба радионуклида, так как информация по ним была представлена в полной мере в литературных источниках. Активность радионуклидов для расчетов взята средняя по всей толще воды в водных объектах и средняя по всей толще донных отложений.

Исследования накопления радионуклидов в мышечной ткани рыб, обитающих в водоемах украинского и белорусского секторов зоны отчуждения Чернобыльской АЭС показали, что наиболее проблемными являются закрытые и полузакрытые водоемы остаточного типа (затоны, старицы), которые периодически соединяются с рекой. При этом возможна миграция рыб с высокими уровнями накопления радионуклидов в более чистые участки верховья реки Припять и даже за пределы зоны отчуждения. В соответствии с этим есть риск, что содержание ^{137}Cs и ^{90}Sr в рыбе, выловленной даже в

относительно чистых водоемах бассейна реки Припять за пределами зоны отчуждения, потенциально может превышать нормативные уровни. Поскольку рыба является важным и ценным продуктом питания человека, то для отдельных категорий населения, например, рыбаков, ее доля в рационе питания может быть очень существенной, при этом могут оказаться существенными дозовые нагрузки на организм, связанные с ее употреблением.

Как видно из таблицы 1 в озерах Святском и Ревучем мощность дозы облучения выше, по сравнению с другими водными объектами. Это обусловлено непроточностью данных озер и степенью загрязнения территории водосбора ^{137}Cs 555 кБк/м² и выше.

Таблица 1 – Дозы облучения пресноводной пелагической и придонной рыбы, мГр/сут

Название представителя икhtiофауны	Водный объект	Радионуклид	Мощность дозы облучения мГр/сут
Плотва (<i>Rutilus rutilus L.</i>)	оз. Персток	^{137}Cs	0,03
		^{90}Sr	0,003
Карась (<i>Carasius carasius L.</i>)	оз. Персток	^{137}Cs	0,04
		^{90}Sr	0,001
Окунь (<i>Perca fluviatilis L.</i>)	оз. Персток	^{137}Cs	0,03
		^{90}Sr	0,002
Карась (<i>Carasius carasius L.</i>)	Борщевское затопление	^{137}Cs	0,01
		^{90}Sr	0,002
Чехони (<i>Rutilus rutilus l.</i>)	Масановский старик	^{137}Cs	0,001
		^{90}Sr	–

Судак (<i>Sander lucioperca</i>)	Масановский старик	^{137}Cs	0,002
		^{90}Sr	0,0003
Жерех (<i>Aspius aspius</i>)	Масановский старик	^{137}Cs	0,0009
		^{90}Sr	0,0009
Карась (<i>Carasius carasius</i>)	Ревучее	^{137}Cs	0,017
Щука (<i>Ezox lucius</i>)	Ревучее	^{137}Cs	0,019
Окунь (<i>Perca fluviatilis</i>)	оз. Святское	^{137}Cs	0,089
Щука (<i>Ezox lucius</i>)	оз. Святское	^{137}Cs	0,079
Густера (<i>Blicca bjorkna</i>)	оз. Святское	^{137}Cs	0,008

В качестве критериев допустимого радиационного воздействия на объекты биоты принимаются следующие значения дозы хронического облучения: – $P_{\max} = 1,0$ мГр/сут для млекопитающих, позвоночных животных и сосны обыкновенной *Pinus sylvestris* L. [3].

Из таблицы 1 видно, что доза облучения рыбы из озер Персток, Ревучее, Святское, Борщевского затопления и Масановского старика по ^{137}Cs и ^{90}Sr не превышают допустимые значения.

Методология ограничения радиационного воздействия на биоту основана на постулате порогового действия ионизирующего излучения на организмы, подтвержденного многочисленными данными наблюдений [4]. С учетом оценок, представленных в публикациях НКДАР ООН [5], МАГАТЭ и МКРЗ [6].

Для определения степени связи между среднегодовым расходом воды (рис. 1) и концентрацией ^{90}Sr (рис. 2) был проведен регрессионный анализ данных по реке Бесядь за 1987 – 2013 годы (рис. 3).

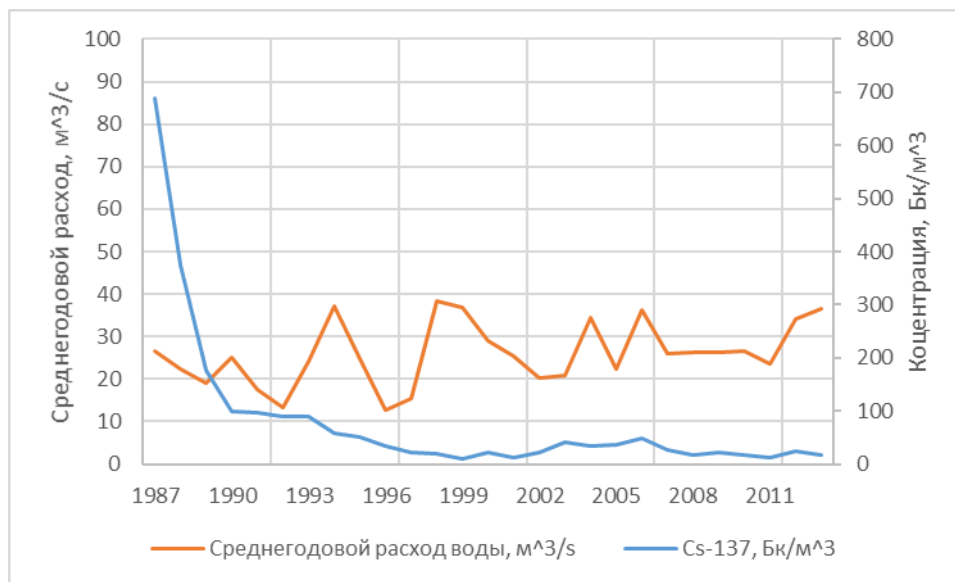

Рисунок 1 – Среднегодовой расход воды, м³/с и концентрация ^{137}Cs в реке Бесядь, Бк/м³

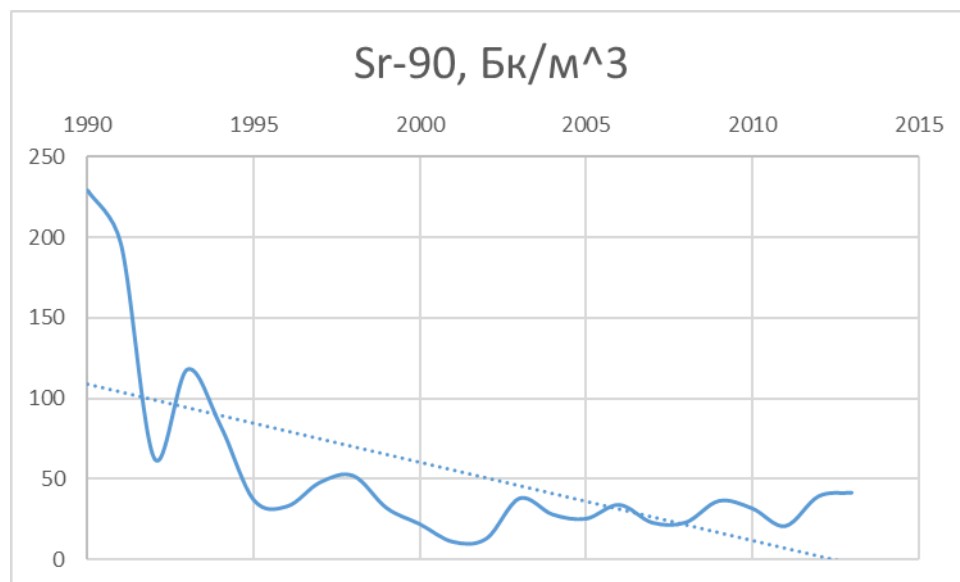

Рисунок 2 – Концентрация ^{90}Sr в воде реки Бесядь, Бк/м³

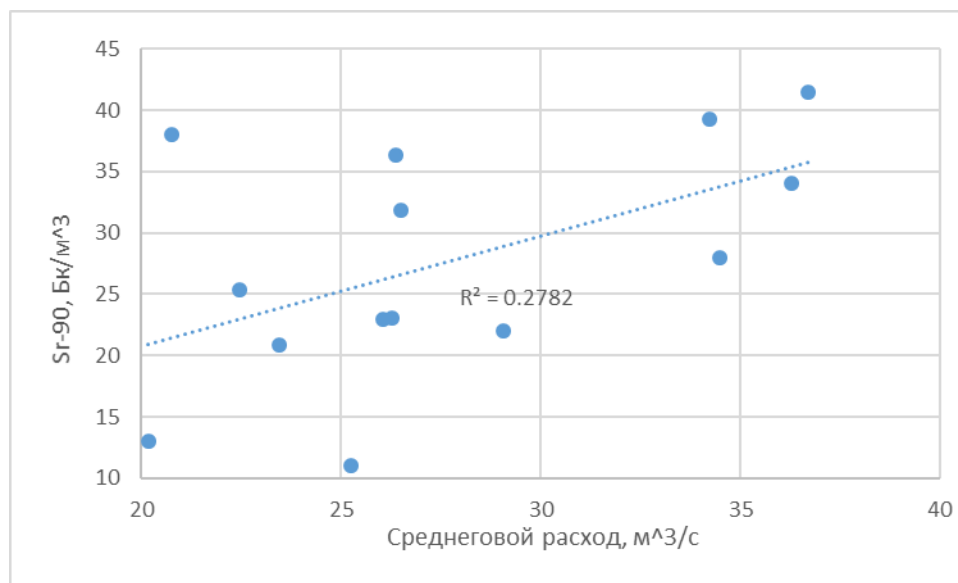

Рисунок 3 – Зависимость концентрации ^{90}Sr от среднегодового расхода воды в реке Бесядь (1990 – 2016 годы)

Установлено, что интенсивность смыва ^{90}Sr определяется годовой водностью, и, как следствие, характером затопления берегов рек. Значение коэффициента корреляции 0,52. Это обуславливает значительные колебания годового выноса ^{90}Sr .

Для ^{137}Cs такой зависимости не прослеживается, поскольку ^{137}Cs закрепился в кристаллической решетке и находится в основном в необменной форме. Смыв его с водосборов происходит с твердым материалом.

Если в первые дни после аварии на Чернобыльской АЭС увеличение концентрации радионуклидов в воде было обусловлено непосредственным выпадением на водную поверхность, то в настоящее время уровни загрязнения водных систем определяются вторичными процессами:

- смывом радионуклидов с поверхности водосбора реки дождевыми, талыми и паводковыми водами;
- обменом радионуклидов в системе «вода – взвесь – донные отложения»;
- перераспределением радионуклидов по руслу рек за счет транспорта водным потоком в растворенном виде и на взвесах.

Наиболее крупные притоки рек Сож, Ипуть и Бесядь протекают по территории так называемого Белорусско-Брянского «цезиевого пятна», где уровни загрязнения ^{137}Cs колеблются от 37,0 до 2 220 кБк/м².

Список использованных источников:

1. Носов, А. В. Моделирование миграции радионуклидов в поверхностных водах / А. В. Носов, А. Л. Крылов, В. П. Киселев, С.В. Казаков, Р. В. Арутюняна // Институт проблем безопасного развития атомной энергетики РАН; Наука. – Москва, 2010. – 253 с.
2. Научное решение чернобыльских проблем (основные итоги 2001 года) / Комитет по проблемам последствий катастрофы на Чернобыльской АЭС при Совете Министров Республики Беларусь, Респ. науч.-исслед. Унитарное предприятие “Институт радиозэкологии”. – Минск, 2002. – 44 с.
3. Оценка радиационно-экологического воздействия на объекты природной среды по данным мониторинга радиационной обстановки: рекомендации / Т. Г. Сазыкина, А. И. Крышев, И. И. Крышев, К. В. Лунева, М. А. Скакунова, К. Д. Санина. – Обнинск: ФГБУ «НПО Тайфун»; Росгидромет, 2015. – С. 12–37.
4. Annex, E. Effect of ionizing radiation on non-human biota / E. Annex // Effects of radiation on the environment / UNSCEAR 2008 Report to the General Assembly with Scientific Annexes. Volume II, United Nations. – New York, 2011. – P. 164.
5. Линге, И. И. Оценка ущерба от радиационного воздействия на окружающую среду в районе расположения водоема Карачай // В. В. Ведерникова, С. С. Уткин, И. И. Крышев, Т. Г. Сазыкина // Вопросы радиационной безопасности. – 2014. – № 2. – С. 34–42.
6. ICRP – International Commission on Radiological Protection / Protection of the Environment under Different Exposure Situations // Publication 124. Annals of the ICRP. – 2014. – P. 59.

ОПТИМИЗАЦИЯ ЖИРНО-КИСЛОТНОГО СОСТАВА (ЖКС) РАСТИТЕЛЬНЫХ МАСЕЛ ПО ОТДЕЛЬНЫМ ПОЛИНЕНАСЫЩЕННЫМ ЖИРНЫМ КИСЛОТАМ

Хиневиц Виктор Иванович

д.с.-х.н., доцент, профессор кафедры физико-химических методов
сертификации продукции УО «Белорусский государственный технологический
университет»

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3382-0147>

Дуденкова Надежда Артуровна

студентка 6 курса, кафедры физико-химических методов сертификации
продукции УО «Белорусский государственный технологический университет»

Одним из основных компонентов майонезных эмульсий является рафинированное дезодорированное масло. С целью создания майонезов функционального назначения исследовали ряд растительных масел как наиболее распространенных в Республике Беларусь, так и мало изученных, которые могут быть использованы в качестве добавок к купажам растительных масел, обеспечивая необходимый баланс ПНЖК с целью дальнейшего использования их в составе композиционной смеси, обладающей лечебно-профилактическими свойствами.

При выборе композиций растительных масел руководствовались следующим - соотношение ω -6: ω -3 ЖК в триглицеридах должно быть близким к оптимальному, обеспечивающему лечебно-профилактические свойства продукта [1].

С учетом себестоимости и возможности импортозамещения дорогого сырья отечественным, для создания купажей были выбраны следующие масла:

- подсолнечное рафинированное дезодорированное;
- кукурузное рафинированное дезодорированное;
- рапсовое рафинированное дезодорированное;
- льняное пищевое.

Жирно-кислотный состав (ЖКС) растительных масел достаточно сложный, включает в себя основные кислоты, такие как олеиновая, пальмитиновая, миристиновая, стеариновая, лауриновая, эруковая, линолевая, γ -линоленовая, α -линоленовая, арахидоновая и др.

Однако поскольку целью данной работы являлась оптимизация ЖКС по ω -3 (линолевая) и ω -6 (α -линоленовая), то основное внимание при изучении жирнокислотного состава было отведено содержанию именно этих кислот.

Исследование жирно-кислотного состава природных масел показало, что ни одно из них не обладает сбалансированным составом полиненасыщенных жирных кислот, а следовательно, не может обеспечить поступление в организм человека необходимых жирных кислот в нужном количестве и правильном соотношении.

Установлено, что больше всего ПНЖК семейства ω -3 содержится в льняном и рапсовом масле, а семейства ω -6 – в подсолнечном и кукурузном. Растительные масла с заданным сбалансированным составом жирных кислот можно получить методом смешения (купажирования).

В соответствии с рекомендациями Института питания соотношение ω -6: ω -3 в рационе здорового человека должно быть 10:1, а для лечебного питания – от 3:1 до 5:1[2].

Для расчета составов многокомпонентных купажей масел была предложена методика, учитывающая требуемое соотношение линолевой и линоленовой кислот, а также исходное содержание данных кислот в маслах.

На основании проведенных расчетов были предложены купажи масел, представленные в таблице 1

Купаж	Компоненты (масла)	Состав купажа, мас. %	ω -6: ω -3
1	Рапсовое + подсолнечное	92:8	5,6:1
2	Рапсовое + кукурузное	92:8	5,5:1
3	Подсолнечное + льняное	91:9	9,6:1

Таблица 1 – Составы купажей растительных масел

На основе полученных купажей в лабораторных условиях ОАО «Минский маргариновый завод» приготовлены майонезы 50 %-ной жирности в количестве 200 г. Для этого была разработана рецептура, в которую входили купажи растительных масел (49 %), яичный желток, молоко сухое, сахар (песок), соль поваренная пищевая, стабилизатор, уксусная кислота, ароматизатор натуральный «Масло эфирное горчичное», вода.

С целью изучения влияния изменения жировой фазы в разработанных майонезах, отличной от стандартной – масло подсолнечное рафинированное дезодорированное, на вкусовые качества проводилась органолептическая оценка качества майонезов. Для ее проведения использовался дескрипторно-профильный метод дегустационного анализа с учетом требований СТБ ИСО 6564 и СТБ ИСО 11036[3].

Объектами дегустации были 3 разработанных образца, а в качестве контрольного образца – майонез из торговой сети, изготовленный на основе подсолнечного масла. В дегустации приняли участие 5 респондентов.

Дегустация проводилась в соответствии с нижеперечисленными этапами:

- составление панели дескрипторов для таких показателей качества майонеза, как внешний вид и консистенция, запах и вкус, цвет;
- оценка органолептических характеристик опытных образцов майонеза.

Чтобы составить панель дескрипторов для внешнего вида и консистенции, запаха и вкуса, цвета, была проведена идентификация характерных ощущаемых органолептических показателей качества на

основании опыта ведущих специалистов ОАО «Минский маргариновый завод» [4].

Из идентифицированных характерных ощущаемых органолептических показателей качества майонеза экспертным методом были выбраны наиболее значимые, которые вошли в панель дескрипторов.

Результаты исследования физико-химических показателей качества представлены в таблице 2

Наименование показателя	Нормативное значение	Образец майонеза		
		1	2	3
Массовая доля жира, %	Не менее 50,0	50,1	50,2	50,2
Массовая доля влаги, %	Не более 45,00	36,86	37,38	37,13
Кислотность, % в пересчете на уксусную кислоту	Не более 1,0	0,27	0,27	0,30
Стойкость эмульсии, процент неразрушенной эмульсии	Не менее 98	99,5	99,0	98,5

Таблица 2 – Результаты исследования физико-химических показателей качества

Полученные результаты соответствуют требованиям, предъявляемым к майонезам. Результаты проведенных исследований подтверждают возможность выпуска майонезов на всех предложенных купажах, поскольку они полностью соответствуют по физико-химическим показателям, установленным требованиям по СТБ 2286[5].

Таким образом, в результате работы разработаны новые функциональные майонезы со сбалансированным жирно-кислотным составом.

Полученные майонезы полностью соответствуют предъявляемым к ним физико-химическим показателям. Однако следует отметить некоторые органолептические особенности образцов майонеза 3 – горечь, обусловленная введением льняного масла, а также изменение их жирно-кислотного состава.

Майонезы 1 и 2 соответственно из рапсово-подсолнечного и рапсово-кукурузного масел имели органолептические показатели, схожие с контрольным образцом, а также прекрасно сохранили свой жирно-кислотный состав, т. е. в процессе производства и хранения их функциональные свойства не утрачиваются.

Данные образцы рекомендованы к производству в условиях ОАО «Минский маргариновый завод».

Список использованных источников:

1. Жировые продукты для здорового питания. Современный взгляд / Л. Г. Ипатова [и др.]. – Москва, ДеЛи принт, 2009. – 396 с.
2. Майонезы и соусы майонезные. Правила приемки и методы испытаний: ГОСТ 31762-2012. – Введ. 01.01.2016. – Минск: Белорус. гос. институт стандартизации и сертификации, 2016. – 48 с.
3. О безопасности пищевой продукции: Технический регламент Таможенного союза ТР ТС 021/2011. Принят решением Совета Евразийской экономической комиссии № 880 от 09.12.2011 г. – 160 с.
4. О предприятии [Электронный ресурс] / ОАО «Минский маргариновый завод». – 2019. – Режим доступа: <https://margarin.by/>. – Дата доступа: 20.10.2019.
5. Майонезы и соусы майонезные. Общие технические условия: СТБ 2286-2012. – Введ. 01.07.2013. – Минск: Белорус. гос. институт стандартизации и сертификации, 2013. – 20 с.

ВІЙСЬКОВІ НАУКИ

CHALLENGES AND PERSPECTIVE WITH USING A GROUP OF SMALL ATTACK UNMANNED AERIAL VEHICLES

Mamuka Zoidze

Assistant Professor, Dr.Eng. Georgian Aviation University, Georgia,
mamukazoidze@mail.com

Givi Sanadze

Professor, Dr.Eng. David Agmashenebeli National Defence Academy of Georgia,
Georgia, givisanadze@yahoo.com

The research was carried out with the financial support of the “Shota Rustaveli National Science Foundation” (PHDF_19_356, “Methods of managing unmanned aerial vehicles in a general airspace using new information technologies”).

One of the advantages of an unmanned aviation system is the ability to create a small-sized aircraft. Small unmanned aerial vehicles include: nano, micro and mini UAV. The characteristics and different capabilities of small drones require different approaches to their creation and development. With the development of nano and micro technologies, the capabilities of such devices are increasing. Small unmanned aerial vehicles have control features. Automated control is a priority for the management of such devices. They are faced special requirements for maneuverability and handling as they have to fly at low altitudes, near difficult

terrain and in confined spaces in city conditions. Small unmanned aerial vehicles can withstand relatively large overloads, allowing for better maneuverability. One of the main goals of small drone technology is to create energy sources with high-energy capacity and power. If the use of an elongated fixed wing is effective for traditional aircraft, in the case of small unmanned aerial vehicles it is more daring to use small extension, rotary or moving wing designs. Limitations on the size and mass of small unmanned aerial vehicles force the use of integrated systems. For example, a wing can also function as an antenna, and a power supply can function as a fuselage, and so on.

The small aerodynamic forces and moments of small-sized unmanned aerial vehicles create an unfavorable picture to ensure their stability, especially in the event of the wind. Achieving the maneuverability and stability of such aircraft will require the use of fast-acting autonomous systems.

Navigation issues are no less important. GPS is one of the best navigation devices, but its weight is a hindrance when used in small drones. The development of micro gyroscopes and navigation systems is a priority. Currently, the priority areas are the transition from remote mode control of unmanned aerial vehicles to a more autonomous one.

Small drones can be successfully used in military affairs. For example, reconnaissance in a densely populated area. The use of such devices is a priority when performing highly risky combat missions. Small unmanned aerial vehicles can shorten or minimize the time to deliver intelligence information to the military. Such a simple aircraft can be personalized and used by a soldier directly in combat conditions. The advent of small drones has led to the development of new doctrinal approaches and systems to fight against them. The advent of small drones has led to the development of new doctrinal approaches and systems to fight against them.

Modern air defense systems are designed to detect traditional large-sized aircraft. Small unmanned aerial vehicles have a small surface reflection coefficient, which is why it is very difficult to identify them on the radar. Clearly it is possible to

create locators that will be able to detect flying machines with a small coefficient of surface reflection, but at the same time other disruptive factors are created, such as information overloaded in the form of bird tracking.

Recently, concepts of a system consisting of an attacking unmanned aircraft complex with an integrated warhead have been actively developing. It is known that military drones have been developed most successfully in the field of reconnaissance. They provide the opportunity to receive the necessary information in the operational mode and to quickly impact the targets with other means of combat. Clearly, integrating the "reconnaissance" and "attack" components into one module reduces reaction time and increases mobility. But the weight and capacity of such combat equipment is limited. On the other hand, military technology is well known for its cruise missile, which is similar in principle to an unmanned aerial vehicle. Nevertheless, it is still a combat missile, intended for flight on only one route.

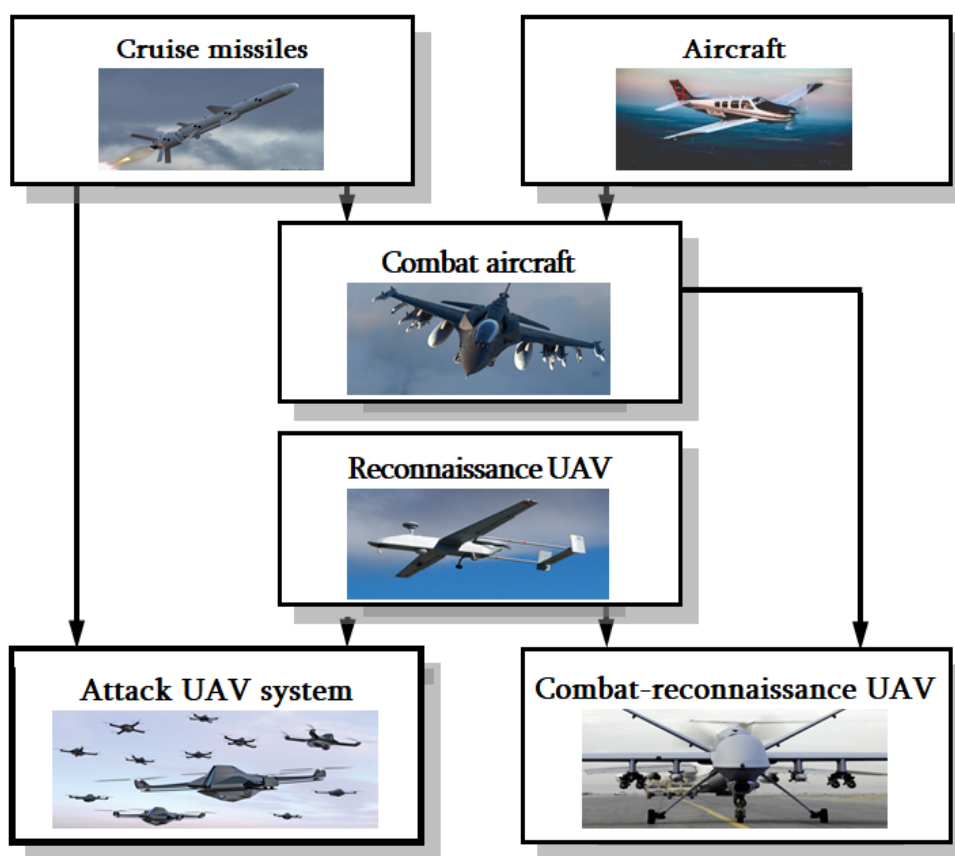

Fig. 1. Concept scheme of an attack unmanned aerial vehicle system with an integrated integrated warhead.

To reduce the above-mentioned shortcomings, it is possible to create an unmanned aerial vehicle with a warhead of the desired capacity integrated in the hull. Such an "unmanned kamikaze" will have two main requirements for the aircraft: reconnaissance and destruction by targeting it if it is found. An unmanned aerial vehicle with an integrated warhead must be different from a combat-reconnaissance unmanned aerial vehicle: speed of operation, compactness, simplicity and specific mass of the warhead. In order to meet these requirements, it is advisable to place an unmanned aerial vehicle with a folding wing structure in a disposable launch container. Examples of such unmanned aerial vehicles are: AeroVironment Switchblade, Uvision Hero-120, STM Alpagu 2, Pprioria Maveric UAS and others. The concept of these unmanned aerial vehicles is of particular interest for tactical missions in infantry units.

Successful completion of tactical tasks for infantry units significantly determines the probability of destroying the target. The best answer to this task is the group use of unmanned aerial vehicles. An interesting technological solution in this regard is the control of one or more of these unmanned aerial vehicles from the ground control station. The rest of the unmanned aerial vehicles are controlled by relatively weak signals received from the leading unmanned aerial vehicle.

The model of such an unmanned aircraft system allows on the one hand to simplify the communication system and reduce radio-electronic visibility, and on the other hand increase the probability of hitting targets. To reduce the cost of an unmanned aircraft system, it is possible to design a leading unmanned aerial vehicle without a warhead, with the ability to return back. Low radio electronic visibility and high maneuverability will significantly help to overcome air defense obstacles. In addition, the drones will call fire „on themselves“, thereby detecting the deployment of enemy air defense systems. One example of the practical realization of the above technology is the creation of a system where in joint operations it will be possible to operate several unmanned aerial vehicles through a single operator. The implementation of such a program implies the creation of a system where the

unmanned aerial vehicle has broad autonomy and simplified group use in difficult geographical conditions or and in the event of strong radio electronic resistance from the enemy. The main goal is to develop opportunities for the development of "joint autonomy" of unmanned aerial vehicles. This involves synchronizing information within a group of unmanned aerial vehicles, taking joint action and adjusting them as the situation changes. The operator selects only one of the options offered to him. Such a system will increase the viability of the unmanned aerial vehicle, as group members will be able to share information with each other in the event of damage to any system.

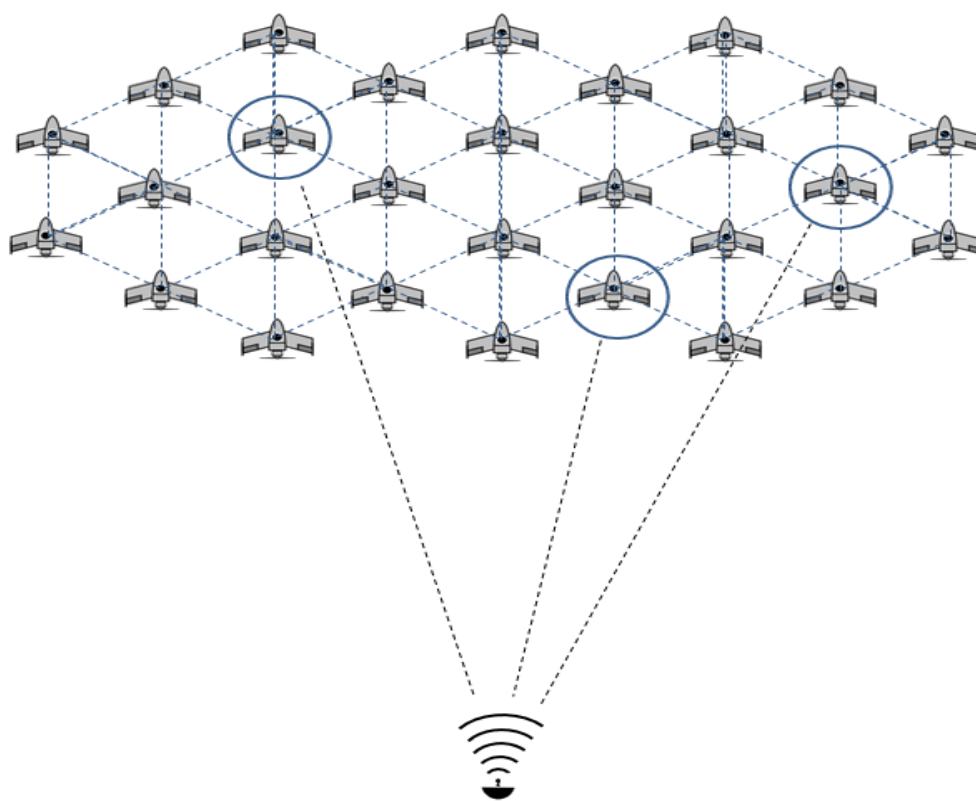

Fig.2. Principal scheme of management of a group of unmanned aerial vehicles.

As mentioned above, one of the major drawbacks of small drones is the difficulty of communicating with the operator. Because a small unmanned aerial vehicle has the small amount of energy, it needs to operate the transceiver. Antenna dimensions are also limited.

One way to solve this problem is to use the principle of "hierarchical control", the essence of which is that the connection to the central control point has only one or a few unmanned aerial vehicles, which transmits commands to the units of its subgroup. Obviously the connection distance between the aircraft in the group is small and therefore the energy costs for providing the connection are small. The exchange of information within a group of unmanned aerial vehicles requires the use of group-based intelligent methods based on self-organized decentralized management. Such methods are based on the self-organization of movement and communication in a group of insects, fish or birds.

The connection between the unmanned aerial vehicles in the group is established only at a certain point in time at close range. Unmanned aerial vehicles make decisions about current operations through data collected by itself and from neighboring aircraft.

Introducing a group control model for small unmanned aerial vehicles, where $r_i (i = 1 \dots N)$ sets R unmanned aerial vehicles perform a set of tasks $P = (P_1 \dots P_c)$. However, the following conditions apply: all $r_i (i = 1 \dots N)$ unmanned aerial vehicles are the same. The condition of each drone is described by the vector value $S_i = (S_{i1} \dots S_{ij})$. Each unmanned aerial vehicle can perform a limited number of actions denoted by the vector $A_i = (a_{i1} \dots a_{ig})$. A single unmanned aerial vehicle can exchange information with $R_i \in R$ of a certain subset in a L -radius or sight zone. Each unmanned aerial vehicle can exchange information with $R_i \in R$ devices of a certain subset in the L -radius zone or in the field of view. The $r_i \in R$ unmanned aerial vehicle knows the algorithms for changing its position according to its actions, as well as the actions and condition of other unmanned aerial vehicles of the $R_i \in R$ subset.

This condition can be expressed by the following form $\frac{dS_i}{dt} = f(S_i, A_i, S_{i1}, A_{i1} \dots S_{ij}, A_{ij})$, where, $S_{i1}, A_{ij} (j = 1 \dots L)$ - is r_i in the field of view of the unmanned aerial vehicle current status and operation of the $R_{ij} \in R_i$ unmanned aerial vehicle.

In the task set for the group $p_b \in P$ we mean to reach the state $S_k^b = (S_{1k}^b \dots S_{Nk}^b)$, where N - is the number of unmanned aerial vehicles in the group, $S_{1k}^b (i = 1 \dots N)$ - r_i is the target state of the unmanned aerial vehicle required to solve the P_b task and at which the minimum of $Y = F_b(S_1 \dots S_N)$ functionality is achieved.

Given these conditions, the task of managing a group of unmanned aerial vehicles can be formulated as follows: determine the sequence of local actions of all $N = (A_1 \dots A_N)$ unmanned aerial vehicles that transforms the current state of the group to $S_0 = (S_{10} \dots S_{N0})$ in front of the group $P_b = P$, $S_1^b (S_{1k}^b \dots S_{Nk}^b)$ in the corresponding target state of the task and in which the minimum of function $Y = F_b(S_1 \dots S_N)$ is achieved $\frac{dS_i}{dt} = f(S_i, A_i, S_{i1}, A_{i1} \dots S_{ij}, A_{ij})$ in terms of the relationship.

Here, S_{ij}, A_{ij} - is the state and action for $R_i \in R$ of the subset unmanned aerial vehicles, which come r_i into view of unmanned aerial vehicles.

Group interaction can be represented by the following algorithm:

- All unmanned aerial vehicles in the group receive k-type assignments from the control station;
- Each R_i unmanned aerial vehicle in the group determines or receives information about the current condition and local operations of the group unmanned aerial vehicle in the field of vision;

- Based on the obtained data, the R_i unmanned aerial vehicle determines the state S_i^{min} , where the function Y_k^i takes the minimum value;
- R_i an unmanned aerial vehicle defines an action a_i aimed at converting its current state S_i to state S_i^{min} ;
- The R_i unmanned aerial vehicle implements a_i local action.

Consider the task of deploying unmanned aerial vehicles equally spaced in a group. Assume that m - is the minimum allowable distance between the devices, d - is the current distance R_i and R_j is the distance between the devices, and L - is the field of vision of each R_i device. Then in the case of $m < d < L$ the resultant force vector $F_{ij}(k)$ will be directed at the apparatus and the distance proportional to the distance $F_{ij}(k) \sim d$.

Those unmanned aerial vehicles that detect a target and find themselves closest to it begin to move toward it. Another F_M - motion vector will be added to the output power of such a leading unmanned aerial vehicle. Then the resultant force formula takes the following form

$$F_i(k) = \sum_{j=1}^n F_{ij}(k) + F_{ib}(k) + F_{iM}.$$

At this moment, the slave unmanned aerial vehicle again moves according to the same laws of gravity and attraction. Overall the whole group moves in the direction of the goal.

In the event that a group of unmanned aerial vehicles is required to bypass obstacles, then another component F_{iH} - must be added to the resultant force formula for the effect force on the vehicle - the vector of which is directed against the

obstacle. Accordingly the formula of the resultant force acting on the unmanned aerial vehicle will take the following form

$$F_i(k) = \sum_{j=1}^n F_{ij}(k) + F_{ib}(k) + F_{iM} + F_{iH}.$$

If one of the unmanned aerial vehicles in the group detects a target, the information could be transmitted to all the members of the group, but in the case of a limited connection, instead of transmitting the information, this unmanned aerial vehicle may start moving in the direction of the target and lead the whole group to target location.

The analysis shows that the development trends of small-scale drones are primarily driven by advances in micro and nano technology, new approaches to aerodynamics and management, the creation of high-capacity power supplies and engines, creating autonomous micro and nano systems for navigation and communication using agreed integrated concepts. The peculiarities of such unmanned aerial vehicles also lead to the formation of different design methods. The direction of new technologies for use in the group of small unmanned aerial vehicles based on the principle of autonomous control is revealed. The main problems are related to the solution of group's management and communication tasks, which leads to the use of group intelligence methods.

References:

1. G. Sanadze, M. Zoidze, D. Bestavashvili. Attack unmanned aerial system. Transport and machine building. Tbilisi. 2018. # 2 (42). 81-87 p.;
2. Douglas M. Marshall, Richard K. Barnhart, Eric Shappee, Michael Thomas Most. Introduction to Unmanned Aircraft Systems. CRC Press. 2016. 395 p. ISBN-10: 1482263939; ISBN-13: 978-1482263930.;
3. Paul Gerin Fahlstrom, Thomas James Gleason. Introduction to UAV Systems. 2012 John Wiley & Sons, Ltd. SBN 978-1-119-97866-4;

4. Introduction to Unmanned Aircraft Systems. Edited by Richard K. Barnhart, Stephen B. Hottman, Douglas M. Marshall, Eric Shappee. 2012. Taylor & Francis Group, LLC. 214p;

5. V.A. Popov, D.V. Fedutinov. Development of the direction of miniature unmanned aerial vehicles abroad. ФГУП «ГосНИИАС». file:///C:/Users/USER-PC/Desktop/mav_abroad.pdf;

6. Generalized classification of unmanned aerial vehicles. A.G. Korchenko, O.S. Ilyash. National Aviation University, Kiev. file:///C:/Users/USER-PC/Desktop/zhups_2012_4_9%20(2).pdf;

7. Collaborative Microdrones: Applications and Research Challenges. Markus Quaritsch, Emil Stojanovski, Christian Bettstetter, Gerhard Friedrich, Hermann Hellwagner, Bernhard Rinner, Michael Hofbauer, Mubarak Shah. Conference Paper “Collaborative microdrones: Applications and research challenges” January 2008. file:///C:/Users/USER-PC/Desktop/Collaborative_microdrones_Applications_and_research.pdf;

8. David S. LOCUST: Autonomous, swarming UAVs fly into the future. <https://www.onr.navy.mil/en/Media-Center/Press-Releases/2015/LOCUST-low-cost-UAVswarm-ONR>;

9. Scharre P. Army of None. Autonomous Weapons and the Future of War. New York : W.W. Norton, 2018. 436 p.;

10. US. Military Drone Detection and Take-down Challenge. 2017. <https://www.youtube.com/watch?v=3btsZqCakXw>;

11. Whitford R. Design for Air Combat. London : Jane’s Information Group, 1987. 224 c. ISBN 0-7106-0426-2.;

12. Susini A. A. Technocritical Review of Drones Crash Risk Probabilistic Consequences and its Societal Acceptance // RIMMA Risk Information Management, Risk Models, and Applications. T. 7. Berlin, 11.2005. p. 27-38.

ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ СПРОМОЖНОСТЕЙ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ТА ПІДГОТОВКИ КАДРІВ СИЛ ОБОРОНИ

Артамощенко Вадим Станіславович

кандидат військових наук, доцент

докторант Національного університету оборони України

імені Івана Черняховського

<https://orcid.org/0000-0002-7734-4210>

Продовження Російською Федерацією агресії проти України, ведення гібридної війни, яка полягає у системному застосуванні політичних, економічних, інформаційно-психологічних, кібернетичних та воєнних засобів для відновлення свого впливу на Україну є однією з ключових загроз національній безпеці та національним інтересам України [1].

Відстоювання незалежності і державного суверенітету, відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України, європейська і євроатлантична інтеграція є пріоритетами забезпечення національної безпеки України. Завдання оборони держави, яке покладено на сили оборони зумовлює на розвиток та нарощування спроможностей сил оборони, у тому числі, за нормами, принципами і стандартами НАТО та стає невід'ємною умовою забезпечення вказаних пріоритетів [1].

Відомо, що військова освіта є основою підготовки кадрів складових сил оборони. Умови, середовище та завдання формує вимоги щодо запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу у секторі безпеки і оборони [2], розвитку її спроможностей, у тому числі й спільних.

Законом України “Про національну безпеку” [3] Міністерству оборони України визначено повноваження щодо організації в силах оборони заходів

оборонного планування та формування засад військової кадрової політики у сфері оборони. Для реалізації цього Міноборони із використанням методології програмно-проектного менеджменту впроваджується низька проєктів розвитку окремих спроможностей військ (сил), у тому числі, щодо розвитку системи військової освіти [4,5].

Система освіти є складною системою, являє собою сукупність значної кількості складових, пов'язаних між собою (складники, рівні, ступені, стандарти, програми, закладів освіти, учасники освітнього процесу, органів управління тощо) [6]. Отже система військової освіти також є складною системою, а її розвиток повинен базуватися на оцінці її спроможностей.

Під спроможністю слід розуміти це здатність структурної одиниці (елемента) збройних сил (сил оборони) або сукупності сил і засобів (систем) виконувати певні завдання (забезпечувати реалізацію визначених військових цілей) за певних умов обстановки, ресурсного забезпечення та відповідно до встановлених стандартів [7–9].

Процеси оборонного планування в збройних силах держав – членів НАТО базуються на методиці оцінювання спільних (об'єднаних) спроможностей за складовими *DOTMLPFI* (*Doctrine, Organization, Training, Materiel, Leadership and Education, Personnel, Facilities, Interoperability*) [10,11], тому оцінювання спроможностей системи військової освіти також доцільно проводити за таким підходом, а для цього потрібна їх деталізація.

Метою статті є деталізація складових спроможностей системи військової освіти і підготовки кадрів сил оборони за складовими *DOTMLPFI*.

Розглянемо елементи спроможностей системи військової освіти і підготовки кадрів сил оборони.

Законодавство (*Doctrines*). Елемент передбачає наявність законодавчої бази, концепцій, настанов, засад, стандартів, програм, операційних процедур, інших нормативно-правових актів, що регулюють діяльність системи.

Організація (*Organization*). Елемент зумовлює наявності та здатності відповідних організаційних структур, сил і засобів (закладів освіти, центрів, кафедр, лабораторій, тощо) впроваджувати освітню діяльність із дотриманням ліцензійних умов, стандартів та доктрин, а органів управління здійснювати керівництво освітнім процесом.

Підготовка (*Training*). Елемент вбачає наявність системи підготовки відповідних сил і засобів, що створюють спроможність здійснювати підготовку потрібного особового складу на визначених рівнях освіти у встановлений час.

Забезпечення (*Materiel*). Елемент зумовлює наявність необхідним обладнанням, запасами матеріально-технічних засобів та витратних матеріалів, а також фінансовими ресурсами для функціонування системи військової освіти і підготовки кадрів сил оборони.

Керівництво та освіта (*Leadership and Education*). Елемент зумовлює наявність належного рівня освіти та професійної підготовки керівного складу усіх ланок закладів освіти та військових організаційних структур, які організують та беруть безпосередню участь у процесах функціонування системи військової освіти і підготовки кадрів сил оборони.

Персонал (*Personnel*). Елемент передбачає наявність кваліфікованого та мотивованого особового складу (тих хто навчає, забезпечує, здобуває освіту).

Інфраструктура (*Facilities*). Елемент зумовлює наявність об'єктів і окремих споруд, призначених для забезпечення виконання завдань провадження освітньої діяльності та професійної підготовки, а також для розміщення та забезпечення їх життєдіяльності, обслуговування, накопичення, тощо.

Сумісність (*Interoperability*). – Елемент передбачає доктринальну, операційну та технічну сумісність сил і засобів для спільної підготовки кадрів

сил оборони з метою дій у складі об'єднаних (міжвідомчих) органах управління, багатонаціональних формувань, подальшої сертифікації курсів підготовки персоналу сил оборони за стандартами НАТО.

Таким чином, у статті деталізовані елементи спроможностей системи військової освіти та підготовки кадрів сил оборони за складовими *DOTMLPFI*, що дозволить у подальшому розробити систему показників та критерії їх оцінювання, способи, алгоритми та методики оцінювання кожного елементу та у подальшому обґрунтувати рекомендації щодо їх розвитку.

Напрямок подальших досліджень є розвиток спроможності зворотнього зв'язку, оцінювання результатів навчання та підготовки за підсумками службової діяльності випускників, як перспективної складової оцінювання якості системи військової освіти і підготовки кадрів сил оборони.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Стратегію національної безпеки України. Указ Президента України № 392/2020 від 14 вересня 2020 року. База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.

2. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України. Указ Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016. База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002525-16>.

3. “Про національну безпеку України”. Закон України. // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.

4. Про організацію виконання окремих заходів оборонної реформи на середньострокову перспективу. Наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2020 року № 283. URL: <https://www.mil.gov.ua/ministry/normativno->

pravova-baza/nakazi-ministra-oboroni-ukraini/nakazi-ministerstva-oboroni-ukraini-za-2020-rik.html.

5. Артамощенко В.С., Фаворська О.Ю. Управління змінами щодо розвитку системи військової освіти на засадах програмно-проектного менеджменту // Наука і оборона. – К.: НУОУ, 2019.–№3. – С.40–44. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/190361>.

6. “Про освіту”. Закон України. // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

7. Методичні рекомендації з управління проєктами / Міністерство оборони України. – Київ. 2019. URL: https://www.mil.gov.ua/content/oboron_plans/Metod_recomendacii_z_upravlinnia_proektamy.pdf.

8. Руснак І.С. Оборонне планування на основі спроможностей: особливості та перспективи впровадження / Руснак І.С., Петренко А.Г., Яковенко А.М., Романюк І.М., Кохно М.Д. // Наука і оборона.–К.: НУОУ, 2017.–№2. – С.3–10. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/176927>.

9. Сурков О. О. Підхід до визначення сутності понять “спроможність”, “можливість”, “здатність” сил оборони для вдосконалення основ стратегічного планування. // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень. – К.: НУОУ, 2017.–№1 (59). – С.35–40. URL: <http://znp-cvsvd.nuou.org.ua/article/view/125486/119940>.

10. Joint Capabilities Integration and Development System (JCIDS) / Chairman of the Joint Chiefs of Staff Instruction. Jan. 2015. URL: <http://acqnotes.com/wp-content/uploads/2014/09/CJCS-Instruction-3170-01I-Joint-Capabilities-Integration-and-Development-System-23-Jan-15.pdf>.

11. Joint Publication 1-02, Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms. November 11, 2009, (As Amended Through 15 March 2015). URL:https://web.archive.org/web/20091108082044/http://www.dtic.mil/doctrine/jel/new_pubs/jp1_02.pdf.

ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ СИТУАЦІЙНИХ ЦЕНТРІВ СКЛАДОВИХ СИЛ ОБОРОНИ В КРИЗОВИХ СИТУАЦІЯХ

Гудима Олег Петрович

кандидат технічних наук, старший науковий співробітник,

докторант Центру воєнно-стратегічних досліджень

Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського

Одним з шляхів підвищення ефективності державної системи управління силами оборони та і в цілому сектору безпеки і оборони є побудова (удосконалення) системи ситуаційних центрів на базі захищених інформаційно-телекомунікаційних систем [1-3].

Вище зазначене завдання уточнюється рядом керівних документів держави в 2020 році, а саме:

1. Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України”:

Україна запровадить національну систему стійкості для забезпечення високого рівня готовності суспільства і держави до реагування на широкий спектр загроз, що передбачатиме: оцінку ризиків, своєчасну ідентифікацію загроз і визначення вразливостей; ефективне стратегічне планування і кризовий менеджмент, зокрема впровадження універсальних протоколів реагування на кризові ситуації та відновлення з урахуванням рекомендацій НАТО; дієву координацію та чітку взаємодію органів сектору безпеки і оборони, інших державних органів, територіальних громад, бізнесу, громадянського суспільства і населення у запобіганні й реагуванні на загрози та подоланні

наслідків надзвичайних ситуацій; налагодження та підтримання надійних каналів комунікації державних органів із населенням на всій території України;

Україна зміцнить бойовий потенціал Збройних Сил України, інших органів сил оборони шляхом: удосконалення та розвитку на основі сучасних технологій систем управління, телекомунікацій, розвідки, логістики; посилення взаємодії усіх органів сектору безпеки і оборони для виконання спільних завдань;

для системного захисту України від загроз національній безпеці необхідним є розвиток сектору безпеки і оборони. Для цього Україна: оптимізує державну систему цивільного захисту шляхом удосконалення її структури та системи управління (координації), удосконалив реагування на загрози, пов'язані з надзвичайними ситуаціями будь-якого характеру, уточнить завдання на мирний час та в особливий період.

2. Указ Президента України від 26 травня 2020 року № 203/2020 “Про Річну національну програму під егідою Комісії Україна – НАТО на 2020 рік” визначає виконання таких пріоритетних завдань:

упровадження інформаційно-аналітичної системи підтримки прийняття рішень у сфері державного управління;

створення мережі ситуаційних центрів державних органів у системі стратегічних комунікацій;

створення мережі ситуаційних центрів моніторингу, аналізу ризиків для попередження загроз об'єктам критичної інфраструктури;

наращення можливостей ситуаційних центрів складових сектору безпеки і оборони України, що досягається виконанням пріоритетного завдання із створення системи ситуаційних центрів складових сектору оборони для оперативного прийняття рішень у сфері оборони.

Ситуаційний центр - це спеціальний організаційно-технічний комплекс, оснащений цільовим апаратно-програмним забезпеченням і унікальним інформаційно-комунікаційним устаткуванням для здійснення моніторингу

стану у сферах національної безпеки, підготовки та проведення службових нарад перших осіб керівництва держави та найбільш підготовлених експертів, аналітиків з метою розробки й прийняття ключових державно-управлінських рішень.

За певних умов, в умовах кризових ситуацій воєнного характеру, ситуаційний центр стратегічного рівня може трансформуватися до органу військового управління стратегічного рівня.

Ситуаційний центр у спрощеному вигляді можна представити у вигляді наступних складових:

організаційно-функціональна структура (організаційно-штатна структура);

системи підтримки прийняття рішень (автоматизовані системи управління, інформаційно-аналітичні системи);

особовий склад, який забезпечує безперебійну роботу ситуаційного центру (аналітики, експерти, технічний склад забезпечення роботи інформаційно-телекомунікаційних систем та інші).

Що стосується організаційно-функціональних структур (організаційно-штатних структур) ситуаційних центрів, то зазвичай вони мають структуру удосканалених типових пунктів управління або формуються на основі експертних оцінок, що не завжди дозволяє сформувати раціональну структуру виходячи із завдань, які необхідно вирішувати в межах ситуаційного центру.

Що стосується створення систем підтримки прийняття рішень (автоматизованих систем управління, інформаційно-аналітичних систем) ситуаційного центру.

За зазначеною тематикою здійснювали дослідження такі вітчизняні вчені, як В. В'юн, В. Косолапов, В. Косс, Г. Кузьменко, В. Литвинов, А. Морозов і досвід накопичений в Україні в зазначеному напрямку значний [4-5].

При достатній організації роботи вищих військових навчальних закладів, науково-дослідних установ Міністерства оборони України та Збройних Сил

України, установ Національної академії наук України та виробництва в найближчій перспективі в Україні можуть з'явитися системи підтримки прийняття рішень високого класу, які поряд в виконанням широкого кола завдань будуть здійснювати прогнозування появи можливих загроз у всіх сферах національної безпеки і оборони України та опрацьовувати пропозиції щодо їх недопущення або локалізації.

Що стосується особового складу, який має забезпечувати безперебійну роботу ситуаційного центру (аналітики, експерти, технічний склад забезпечення роботи інформаційно-телекомунікаційних систем та інші).

Хочу звернути увагу на аналітичну складову забезпечення прийняття рішень в ситуаційному центрі.

Інформаційно-аналітична діяльність – це сукупність дій на основі концепцій, методів, засобів, нормативно-методичних матеріалів для збору, накопичення, обробки та аналізу даних з метою обґрунтування та прийняття рішень [6, 7].

Сьогодні аналітика – це розгалужена і складна система знань, складовими частинами якої є й інші науки: логіка (наука про закономірності правильного мислення), методологія (система принципів, методів і прийомів пізнавальної діяльності), евристика (наука, що відкриває нове в різних сферах життя), інформатика (наука про інформацію, способи її отримання, накопичення, обробки і передачі [6, 7].

Інформаційно-аналітична робота – це процес, в результаті якого первинна інформація перетворюється у вторинну, нову, аналітичну інформацію, довершену продукцію, передбачену для передачі замовнику [7].

Інформаційно-аналітичний процес у сфері управління являє собою процес пошуку, збору, переробки та подання інформації у формі, придатній для її використання при прийнятті управлінських рішень [7, 8].

Тому головне правило інформаційно-аналітичного процесу звучить так – аналітичний продукт (огляд, довідка, звіт, прогноз тощо), створений у

результаті інформаційно-аналітичного процесу, повинен бути придатним для використання замовником, корисним для нього вже в момент свого створення [7].

Аналітик володіє комплексом інтелектуальних технологій, що дозволяє йому адекватно відтворювати суть явищ і процесів, виявляти основні тенденції їх розвитку, прогнозувати і створювати наукову основу для ефективних управлінських рішень [7, 9].

Вище зазначене вимагає відповідної підготовки фахівця-аналітика. На сьогоднішній день в вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та Збройних Сил України не готують аналітиків.

Таким чином, з метою підвищення ефективності державної системи управління силами оборони в кризових ситуаціях доцільно за вище визначеними складовими опрацювати питання щодо:

удосконалення математичного апарату що стосується синтезу організаційно-функціональних структур стратегічного рівня;

удосконалення (розробка) математичного апарату щодо прогнозування появи кризових ситуацій, в тому числі кризових ситуацій воєнного характеру, з метою формування варіантів дій щодо їх попередження та недопущення;

розглянути питання щодо організації підготовки в вищих навчальних закладах Міністерства оборони України та Збройних Сил України фахівців-аналітиків для ситуаційних центрів складових сектору безпеки і оборони (сил оборони);

опрацювати питання щодо спрощення порядку і процедур замовлення і виконання науково-дослідних робіт (оперативних завдань) шляхом залучення інформаційних технологій в процес організації наукової і науково-технічної діяльності - створення типових інформаційних (інформаційно-телекомунікаційних) платформ для автоматизації процесів в вищих військових навчальних закладах та науково-дослідних установах Міністерства оборони

України та Збройних Сил України з метою інтеграції їх в мережу ситуаційних центрів складових сектору безпеки і оборони (сил оборони).

Список літератури

1. Воєнна доктрина України, затверджена Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015 (зі змінами).
2. Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України, затверджена Указом Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016
3. План дій щодо впровадження оборонної реформи на 2019-2020 роки, затверджений Міністром оборони України 23 січня 2019 року.
4. Системи підтримки прийняття рішень типу ситуаційні центри вклад ІПММС НАН України/ Г.Є. Кузьменко, В.І. В'юн, В.А. Литвинов// Математичні машини і системи. – 2007. – № 3,4. –С. 53–62.
5. Шлях від АСУП до ситуаційних центрів/ А.О.Морозов, Г.Є. Кузьменко// Математичні машини і системи. – 2008. – № 3. –С. 82–107.
6. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. / Ю.П. Сурмин — К.: МАУП, 2003. — 368 с.
7. Інформаційно-аналітична діяльність: Навч. посіб. / В. М. Варенко. – К.: Університет “Україна”, 2014. – 417 с.
8. Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навч. посіб./ С.П. Кулицький – К.: МАУП. 2002. – 224с.
9. Конотопов П.Ю. Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / П.Ю.Конотопов, Ю.В.Курносков. - М.: РУСАКИ, 2004г. - 512 с.

УДК 355.233

ПРОФЕСІЙНО-ПРИКЛАДНА ФІЗИЧНА ПІДГОТОВКА, ЯК СКЛADOVA СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ

Профатило Олексій Федорович

завідувач кафедри військової підготовки

Вінницького національного аграрного університету

Фізичне виховання завжди було одним із засобів підготовки людини до військової служби, трудової діяльності і пристосування її до соціальних умов суспільного середовища.

Професійно-прикладна фізична підготовка (ППФП) є одним з основних напрямів системи фізичного виховання, покликана сформулювати фізичні і спеціальні якості, уміння і навички, що сприяють досягненню об'єктивної готовності людини до успішної професійної діяльності та поставленої мети [1–3]. ППФП проводиться на основі різносторонньої фізичної підготовки, що досягається на учбових заняттях з фізичного виховання, на тренуваннях в спортивних секціях.

Професійна діяльність офіцерів висуває нові вимоги, які раніше не поставали перед випускниками у повсякденному житті. Головна з них – це постійна готовність виконувати своє професійне призначення в будь-який час і за будь-яких умов, зокрема й за безпосереднього ризику для життя, що викликає постійне психологічне напруження.

Особливе значення під час адаптації до військової служби мають заходи, які ґрунтуються на педагогічних основах фізичної підготовки офіцерів, збільшення тренувань і стійкості до несприятливих факторів, забезпечення здорового способу життя й оптимального фізичного стану. Однак аналіз праць [4 – 8] свідчить, що технологія формування професійної адаптації не враховує

можливості фізичної підготовки щодо пришвидшення готовності офіцерів до виконання завдань за призначенням. Насамперед цей факт стосується офіцерів-випускників військовослужбовці в запасі. Показники фізичної підготовленості є важливим компонентом природних задатків людини до різних видів діяльності, серед яких і військова.

Слід зазначити, що ефективність у навчальній та бойовій діяльності військовослужбовців значною мірою визначається саме рівнем та особливостями фізичної підготовки, ступенем розвитку прикладних фізичних якостей. Згідно з чинними документами, у системі підготовки офіцерів фізична підготовленість студентів формується під час занять фізичним вихованням у базовому закладі вищої освіти, у змісті яких не передбачено застосування вправ військово-прикладного характеру. Відповідно, не формується механізм адаптації офіцерів запасу до професійного та фізичного навантаження, до якого випускників вищих військових навчальних закладів готують упродовж усього періоду навчання.

Інтенсифікація навчальної праці у зв'язку з запровадженням кредитно-модульної системи організації навчального процесу у ЗВО негативно позначилася на стані здоров'я студентської молоді. Недосконалість системи визначення рівня фізичної підготовленості студентів призводить до тенденції суб'єктивного відношення до особистості на основі показаних результатів в рухових діях.

Однак, в Україні відсутня єдина система формування здорового способу життя молоді, яка враховувала б усі напрямки діяльності – навчання й виховання, інформування й оздоровлення, контроль і самоконтроль стану здоров'я, профілактику й прищеплення навичок відмови від шкідливих звичок, опанування навичками здорового способу життя з метою сприяння реалізації потенціалу фізичного, психічного та духовного здоров'я молодого покоління.

У ЗВО на перших і других курсах навчання організовані заняття з фізичного виховання, які заплановані та проводяться, не допомагають отримати

необхідний рівень підготовленості студентів до вступу на кафедру військової підготовки. Фізичне виховання проводиться як факультатив, що достовірно знижує рівень фізичної підготовленості студентів та не дозволяє стверджувати про готовність випускника кафедри військової підготовки виконувати свої обов'язки за призначенням на первинних офіцерських посадах.

Дослідження, проведені нами та іншими практиками [3], спрямовані на удосконалення процесу ППФП у закладах вищої освіти різного профілю і за різними спеціальностями. Проблема полягає в тому, що у закладах вищої освіти України діє національна система з фізичного виховання, в якій є обов'язковий розділ з ППФП, що побудований на основі нормативного підходу і відрізняється від європейського. Водночас слід зазначити, що більше 70 % студентів мають низький рівень кондиційної фізичної підготовки, а більше половини випускників закладів вищої освіти фізично неспроможні якісно працювати на виробництві.

Аналіз літературних джерел та практики свідчать про велику кількість визначень, понять щодо мети і завдань ППФП, відсутність загальної думки про необхідність наукової систематизації численних напрямів підготовки студентів різних спеціальностей. Новим підходом до вирішення проблем фізичної підготовки в процесі навчання є утвердження прикладного значення фізичного виховання, формування мотивації в міру реальної необхідності і корисності запропонованих фізичних вправ, які диференційовані з урахуванням стану здоров'я і подальших кар'єрних очікувань через професійне і особисте становлення молоді.

У сучасних умовах спостерігається особиста і соціально-економічна необхідність спеціальної психофізичної підготовки до військової служби і виробничої діяльності. Змінюється місце і функціональна роль людини, військовослужбовця в сучасному виробничому процесі та в умовах проведення воєнних дій по захисту суверенітету та державних кордонів на сході нашої держави, що вимагає її цілеспрямованої психофізичної підготовки. Зменшення

частки простої фізичної праці зовсім не знімає вимог до психофізичної підготовки студентів, але міняє її структуру і зумовлює додаткові вимоги до активного формування психофізичних здібностей за допомогою цілеспрямованого використання фізичних вправ.

Система ППФП з нормативно-командним підходом виявилася неефективною через неспроможність досягнути інформаційну складність системи ППФП у ЗВО. Рівень керівництва, не маючи достатньої системи інформаційного забезпечення, не міг контролювати поведінку системи ППФП включно до самого низового рівня – студента, який лише володіє мінімальним обсягом інформації і виконує керівні вказівки викладачів. Важливо те, що в цій системі не тільки дефіцит інформаційного забезпечення, а й немає умов для самоорганізації. Хоча на успіх в системі ППФП може розраховувати тільки в тому випадку, коли вона зможе максимально задіяти потенціал самоуправління, тобто приблизити її управління до природної організації.

Час, витрачений на освоєння сучасних практичних професій та досягнення професійної майстерності в них продовжують залежати від рівня функціональних можливостей організму, що мають природну основу, від міри розвитку фізичних здібностей індивіда, різноманітності та досконалості набутих ним рухових умінь та навичок.

Перспективні тенденції загально соціального та науково-технічного прогресу не звільняють людину від необхідності постійно вдосконалювати свої здібності до діяльності, а їхній розвиток в силу природних причин невіддільний від фізичного вдосконалення індивіда.

Сутність основних задач процесу професійно-прикладної фізичної підготовки, полягає в тому, щоб:

- Поповнити та вдосконалити індивідуальний фонд рухових умінь, навичок та фізкультурно-освітніх знань, що сприяють освоєнню вибраної професійної діяльності, корисних унікальних та потрібних разом з тим в процесі професійно-прикладної фізичної підготовки у якості її засобів;

- Інтенсифікувати розвиток професійно важливих фізичних та безпосередньо пов'язаних з ними здібностей, забезпечити стійкість підвищеного на цій основі рівня дієздатності;
- Підвищити ступінь резистентності організму відносно несприятливих впливів навколишнього середовища, в якому відбувається трудова діяльність, сприяти збільшенню його адаптаційних можливостей, збереженню та зміцненню здоров'я;
- Сприяти успішному виконанню спільних задач, реалізованих у системі професійної підготовки кадрів, вихованню моральних, духовних, волевих та інших якостей, що характеризують цілеспрямованих, високоактивних членів суспільства.

Ці задачі слід у кожному окремому випадку конкретизувати стосовно специфіки професії та особливостей контингентна тих, хто займається. Ясно також, що професійно-прикладна фізична підготовка може бути достатньо ефективною лише в сполученні з іншими складовими соціальної системи виховання в цілому, де задачі з підготовки до військової діяльності не зводяться до часткових найближчих задач, характерних для окремих етапів професійно-прикладної підготовки, і вирішуються не епізодично, а перманентно.

Першочергову роль в їх реалізації відіграє повноцінна загальна фізична підготовка. На базі створених нею передумов і будується спеціалізована професійно-прикладна фізична підготовка. Спеціалізація її необхідна, оскільки до того зобов'язує специфіка професійної діяльності та її умов.

Оборона будь-якої країни будується на боєздатності й боєготовності її збройних сил, що залежать як від наявності сучасного озброєння та різноманітного військового спорядження й устаткування, так і від військово-професійного вишколу особового складу – воїнів різних військових спеціальностей.

Професійно-прикладна фізична підготовка є одним із основних напрямків фізичного виховання, яка повинна формувати певні прикладні знання,

виховувати фізичні, психічні та спеціальні якості – уміння та рухові навички, які сприяють досягненню об'єктивної готовності людини до успішної професійної діяльності.

Методи ППФП, головним чином, базується на послідовному втіленні загально-педагогічних принципів, а також специфічних принципів фізичного виховання, які конкретизуються стосовно особливостей її наповнення і побудови у реальних умовах професійної освіти і життєдіяльності.

Таким чином, більшість прийнятих у системі фізичного виховання і самовиховання форм занять може бути використано тією чи іншою мірою з метою ППФП. Разом з тим зміст їх визначається не лише вимогами професійної діяльності і не замикається на ній. ППФП неодмінно потрібно розглядати в єдності з іншими складовими цілісної системи виховання й у залежності від їхнього характеру в індивідуально-конкретному вираженні знаходити найбільш виправдане на тому чи іншому етапі співвідношення різних форм занять, що дозволяють реалізувати особистісно і соціально значимі цілі.

Список використаних джерел:

1. Бородин Ю. А. Эффективность физической подготовки в системе военно-профессионального обучения и пути ее повышения / Ю. А. Бородин // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць [за ред. С.С.Єрмакова]. – Х.: 2003. – № 10. – С. 62–63.
2. Пилипей Л. П. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів [Текст]: монографія / Л. П. Пилипей. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 312 с.
3. Гвоздецька С.В. Професійно-прикладна фізична підготовка: навчально-методичний посібник для спеціальності 014 Середня освіта (Фізична культура). / С.В. Гвоздецька, П.Ф. Рибалко, С.В. Чередніченко – Суми: ФОП Цьома С.П., 2017. – 110 с.

4. Єфремова А. Я. Професійно-прикладна фізична підготовка в системі фізичного виховання вищих навчальних закладів залізничного профілю: Навч. посібник. / А. Я. Єфремова – Харків: УкрДУЗТ, 2018. – 164 с.
5. Іващенко С. Вплив індивідуальних програм професійно-прикладної фізичної підготовки на показники стійкості уваги у студентів / С. Іващенко // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2012. – № 3. – С. 43-46.
6. Ядвіга Ю. П. Рухова активність студентів ВНЗ економічних спеціальностей в сучасних умовах навчання / Ю. П. Ядвіга // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – К.: 2010. — №2. – С. 88–91.
7. Малахова Ж. В. Професійно-прикладна фізична підготовка в освітньому процесі студентів вищих медичних закладів / Малахова Ж. В., Белкова Т. О. // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2019 р. – № 66. – Т. 2 – С. 43–47.
8. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я України на період 2015–2020 рр. URL: http://healthsag.org.ua/wp-content/uploads/2014/11/Strategiya_UKR.pdf. Київ, 2014. – С. 1–41.

ІНЖЕНЕРНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬК В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Рабоча Тетяна Валентинівна

канд. техн. наук, доц., Військова академія (м. Одеса)

Пізнцалі Людмила Вікторівна

канд. техн. наук, доц., Військова академія (м. Одеса)

Кушнарєва Галина Олександрівна

канд. техн. наук, доц., Військова академія (м. Одеса)

Ісмаїлова Неллі Петрівна

доктор техн. наук, проф., Військова академія (м. Одеса)

Федченко Олександр Володимирович

старший викладач, Військова академія (м. Одеса)

В сучасному світі існує багато військових конфліктів. Дуже важливо зберегти більшість особового складу, озброєння та військової техніки від усіх засобів ураження противника.

Захист військ від різних видів зброї забезпечується проведенням цілого ряду заходів, серед яких найбільш ефективним є інженерне обладнання місцевості. До інженерного обладнання місцевості відносять фортифікаційне обладнання опорних пунктів, позицій і районів розташування підрозділів [1]. Зведення фортифікаційних споруд ведеться різними способами з урахуванням захисних властивостей місцевості. Терміни зведення визначають з урахуванням забезпечення захисту особового складу і готовності до ведення бою.

Застосування різних типів відкритих і закритих фортифікаційних споруд в достатній кількості на позиціях і в районах розташування військ дає можливість знизити втрати особового складу та техніки до мінімальних розмірів і забезпечити збереження боєздатності частин і підрозділів. Закриті фортифікаційні споруди, що мають перекриття з ґрунтовим обсіпанням, дають надійний захист від різних засобів ураження. Значне місце в польовій фортифікації займають укриття для бойової техніки і матеріальних засобів.

Найбільш надійний захист від звичайних засобів ураження забезпечують захисні споруди, які зводяться шляхом котловинних або підземних робіт, що забезпечують захист не тільки від механічної дії засобів ураження (удару, вибуху, надлишкового тиску), а і від отруйних і радіоактивних речовин, запальних засобів, бактеріальних аерозолів і проникаючих іонізуючих випромінювань [2].

Для виконання такого складного завдання, захисні споруди повинні мати достатньо міцний остов з необхідним ґрунтовим обсіпанням, надійний вхідний пристрій із захисними і герметичними дверима, а також засоби фільтровентиляції.

Під час фортифікаційного обладнання позицій, районів оборони і розташування військ широко використовуються місцеві матеріали - ґрунти, камінь, лісоматеріали, вироби місцевої промисловості. Разом з цим, фортифікаційне обладнання виконується в такій послідовності, щоб забезпечити постійну готовність підрозділів до відбиття атаки противника та щоб безперервно нарощувати ступінь захисту особового складу, озброєння та військової техніки від всіляких засобів ураження.

Відповідно до чинних нормативних документів необхідно на всіх етапах при проектуванні і будівництві враховувати цілу низку факторів, які дозволяють забезпечити: надійність, довговічність, економічність. Для цього потрібно виконувати прогноз зміни характеристик слабких ґрунтових умов ділянки будівництва, що в ряді випадків може призвести до збільшення

навантаження під час експлуатації та необхідності більш швидкого введення споруд у експлуатацію.

В сучасних умовах, коли Україна прагне вступу до НАТО, актуального значення набуває необхідність вивчення досвіду провідних армій НАТО та удосконалення існуючого та знову набутого практичного досвіду Збройних Сил України.

Наприклад, у ряді зарубіжних країн (США, ФРН та ін.) розроблені і рекомендуються до застосування для захисту медичних установ в польових умовах від хімічного, бактеріологічного (біологічного) зброї та радіоактивного пилу спеціальні наземні герметизовані укриття. Вони, як правило, збірно-розбірного типу (мал. 1). У їх конструкціях застосовуються легкі синтетичні матеріали (пластмаси, плівки, пінопласти і ін.), армовані скловолокном. Окремі типи таких споруд можуть виготовлятися на місці з поліуретанів, що швидко спінуються та твердіють. Внутрішнє обладнання включає системи фільтровентиляції, опалення, освітлення і кондиціонування повітря.

Мал. 1. Бліндаж США.

Джерело: <http://army.armor.kiev.ua/fort/us-fort-8.php>

Зараз в сучасному світі застосовують 3D принтери при будівництві. Використовують відомі матеріали (грунт, пісок з різноманітними добавками) з

яких друкують макети будинків (мал. 2). Наприклад, італійський робототехнік Енріко Діні створив принтер D-Shape і надрукував макет двоповерхового будинку. Матеріалом макету будинку був пісок і неорганічний компаунд. Міцність отриманого матеріалу вчені зіставляють із залізобетоном [3].

Інститут Архітектури Каталонії використав для друку споруди на 3D принтері ґрунт з добавками. Цей матеріал має властивості розтягу у три рази більше ніж у глини [4].

Дослідницька інженерна команда армії США надрукувала великий будинок всього за 21 годину (Мал.3). Будівля барачного типу є результатом трирічної програми армії США «Army Construction Engineering Research» (ACES) з лабораторією в Шампані, Іллінойс.

Мал.2. Процес роботи будівельного 3D принтера
Джерело: all3dp.com.

Мал.3. Казарма, що надрукована на 3D принтері

Джерело: all3dp.com.

Будівля схожа на звичайний будинок та вимагає менше енерговитрат на опалення та охолодження. ACES скорочує кількість використовуваних будівельних матеріалів в два рази і дозволяє друкувати з використанням місцевих матеріалів. Зменшення потреби в робочій силі становить 62 %, в порівнянні з будівництвом фанерних конструкцій [5].

Область застосування 3D друку постійно розширюється, удосконалюються методи друку, використовуються нові та нові матеріали, збільшується якість, точність і міцність одержуваних об'єктів. 3D принтери зменшуються в розмірах і стають більш доступнішими і простішими в використанні. На малюнку 4 показано процес укладання бетонної суміші за допомогою 3D принтера.

Мал.4. Укладання бетонної суміші за допомогою 3D принтера

Джерело: all3dp.com.

Необхідно враховувати сучасні технології в тому числі 3D принтери при будівництві фортифікаційних споруд.

Таким чином, в сучасних реаліях, надійні фортифікаційні споруди мають першорядне значення – створюють реальну можливість забезпечення безпеки війська на належному рівні (необхідну розрахункову ступінь захисту) і забезпечують лінію оборони.

Коротке ознайомлення з основними типами споруд польової фортифікації вказує на те, що арсенал технічних засобів зміцнення місцевості в умовах сьогодення досить широкий та різноманітний. При правильному та своєчасному застосуванні він в змозі забезпечити рішення задач щодо захисту військ від сучасних засобів ураження на полі бою.

До побудови будь-якої споруди, а особливо фортифікаційної споруди необхідно провести інженерно-геологічну розвідку місцевості, на підставі

результатів якої, потрібно уточнити місце возведення споруди та його тип і вирішити питання організації робіт і складання плану споруди.

На думку авторів важливо розробити новітні рекомендації для військ щодо створення та побудови надійних оборонних споруд, які будуть відповідати усім сучасним вимогам та враховувати діючі стандарти армій НАТО.

Список використаних джерел:

1. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М.П. Бажан, редкол.: О.К. Антонов та ін. - 2-ге вид. - К.: Головна редакція УРЕ, 1974 – 1985 рр.
2. Військові фортифікаційні споруди: підручник / С.І. Дяков, О.Л. Колос, А.А. Верстівський та ін. - Львів: НАСВ, 2018. - 318 с. - ISBN 966-2699-78-4.
3. Сучасний стан і перспективи розвитку 3D технології <https://sj.npu.edu.ua/index.php/kosn/article/download/60/62> (дата звернення 10.11.2020).
4. Технології 3 D які змінять планету - <https://enki.ua/articles/tehnologii-3d-pechati-kotorye-polnostyu-izmenyat-nashu-planetu-6365> (дата звернення 10.11.2020).
5. Фокус <https://focus.ua/technologies/405670> (дата звернення 10.11.2020).

ФОРМАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОГО МИСЛЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В ХОДІ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЗБРОЙНИХ СИЛ

Сурков Олег Олександрович

полковник, кандидат військових наук, докторант Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ.

Постановка проблеми. Стратегічне мислення і прийняття стратегічних (управлінських) рішень у дослідженні розглянуто як одну із проблемних властивостей стратегічного планування розвитку Збройних Сил, зумовлену безперервністю інформаційного обігу між суб'єктами та об'єктами планування, окремими процедурами та вимогами до визначення стратегії розвитку Збройних Сил на довгострокову перспективу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що вчені та практики значну увагу приділяли стратегічному мисленню і труднощам прийняття (вироблення) стратегічних рішень на довгострокову перспективу через невизначеність майбутнього та ризику [1–7].

У праці [1, с. 117] зазначено, що стратегічне мислення і прийняття стратегічних рішень є глибоко творчим процесом, що стосується складних багатофакторних проблем, які важко структурувати і формалізувати. Відповідно стиль цього процесу унікальний для кожного об'єкта управління і для різних ситуацій.

У праці [2] наведено основні особливості стратегічного мислення в контексті удосконалення процесу створення і реалізації стратегії та адаптування до динамічного непередбачуваного середовища, а також проаналізовано основні якості професійного стратега.

У праці [3, с. 61] наголошено, що довгострокові процеси планування та управління нерозривно пов'язані з використанням поняття “стратегія”, а стратегічне управління через вибір стратегічних позицій стало логічним розвитком стратегічного планування.

У виданні [4, с. 4] зазначено, що рівноцінними складовими стратегічного управління є наука та мистецтво управління.

У працях [5–6] учені також зосередили увагу на проблемах, особливостях та важливості формування стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень в інших сферах.

Крім того, зауважимо, що міжнародна та національна системи чинять комплексний безперервний стратегічний та ситуаційний вплив на процеси прийняття рішень у сферах оборони та військового будівництва [7, с. 37].

Отже, цю властивість необхідно формалізувати, проаналізувавши здобуті теоретичні знання у контексті розроблення теоретико-методологічних засад стратегічного планування розвитку Збройних Сил на основі спроможностей.

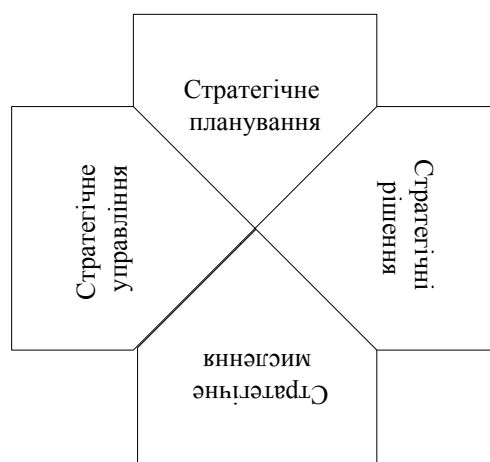
Метою статті є розроблення підходу до формалізації стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень у ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил.

Поняття стратегічного планування та вміння стратегічно мислити, а також стратегічного управління та прийняття стратегічних рішень взаємопов'язані через довгостроковий аспект, вищий рівень управління, логіку мислення, невизначеність майбутнього та ризику (мал. 1).

Зважаючи на поліфонію думок та суджень фахівців і науковців, які вирішують стратегічні проблеми у різних сферах національної безпеки, усі

наведені поняття можна охарактеризувати як процеси та звести до єдиного цілого (див. мал. 1).

Як стратегічне планування розвитку Збройних Сил розуміють систематизований процес, який організують та здійснюють органи військового управління на стратегічному рівні з метою визначення стратегії розвитку військ (сил) на довгострокову перспективу (понад п'ять років).

Мал. 1. Взаємозв'язок понять “стратегічне планування” та “вміння стратегічно мислити”

Стратегічне мислення походить від стратегії, базується на наявних знаннях, вміннях і навичках та характеризує здатність відповідного фахівця чи групи осіб бачити (визначати) кінцевий результат (мету, стратегічні цілі) під час поетапного формулювання стратегічних рішень.

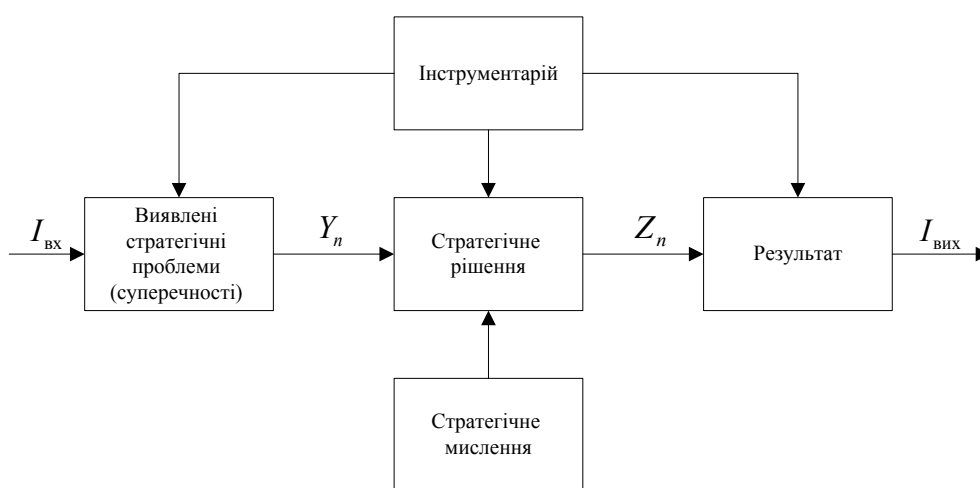
Стратегічне управління є процесом, за допомогою якого відповідні керівники чи менеджери здійснюють управління на стратегічному рівні, розробляють стратегії тощо.

Прийняття стратегічних рішень – це процес (етапи) та результат визначення чи вибору раціонального варіанта рішення (стратегії).

Зрозуміло, що окремі моделі, методи, методики чи методичні підходи (інструментарій) не матимуть визначального впливу на прийняття

стратегічного рішення чи процес стратегічного мислення у фахівця, однак їх застосування на практиці формує правильність мислення (логіку) для генерування нових ідей.

Можна запропонувати таку модель стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень (мал. 2) у ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил із використанням теорії алгоритмів та математичної логіки, а також рекурсивних алгоритмів [8].

Мал. 2. Модель стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень

Процес формування, вибору та прийняття конкретного стратегічного рішення (див. мал. 2) залежить від вхідної інформації ($I_{вх}$), яка характеризує, *наприклад*, досягнення цілей, виконання завдань та заходів оборонної реформи [8]:

кількісні значення (кількість визначених і виконаних стратегічних та оперативних цілей, завдань, заходів);

якісні значення (якість виконання завдань, заходів);

часові значення (визначені і фактичні терміни виконання, впровадження);

вартісні значення (спланована і фактична вартість виконання, підготовки, утримання).

Кількісні, якісні, часові та вартісні значення обраних показників для оцінювання формують структуру і діапазон змінних (нечітких) значень для побудови рекурсивних функцій (Y_n) та визначення варіантів стратегічного рішення із використанням відповідного інструментарію.

Як інструментарій (див. мал. 2) розуміють науково-методичний апарат (програмний продукт), який застосовують під час операцій з нечіткими множинами із використанням рекурсивних алгоритмів.

Зведені рекурсивні функції (Z_n) мають забезпечувати зворотний зв'язок із попередніми етапами оцінювання, щоб давати змогу аналізувати й узгоджувати між собою варіанти рішень та обирати серед них остаточне (раціональне).

Як вихідні дані ($I_{\text{вих}}$) отримаємо результативність варіанта стратегії розвитку Збройних Сил (результат) для прийняття остаточного стратегічного рішення. При цьому результативність варіанта стратегії можна оцінювати за критерієм Гурвіца (критерій песимізму – оптимізму), як це рекомендовано у праці [9].

Отже, запропонований підхід до формалізації стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень у ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил можна використати під час розроблення методу визначення стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил в умовах часткової невизначеності та ризиків.

Висновки. Запропонований підхід до формалізації стратегічного мислення і прийняття стратегічних рішень у ході стратегічного планування розвитку Збройних Сил із використанням теорії алгоритмів та математичної логіки, а також рекурсивних алгоритмів є результатом узагальнення здобутих автором теоретичних знань у цій галузі.

Перспективи подальшого дослідження. Подальші дослідження передбачено присвятити розробленню методу визначення стратегії розвитку спроможностей Збройних Сил в умовах часткової невизначеності та ризиків.

Список використаних джерел:

1. Тертичка В.В. Стратегічне управління: підручник. Київ: “К.І.С.”, 2017. 932 с.
2. Тригоб’юк С.С. Стратегічне мислення як основа сучасного стратегічного планування // Вісник НУ “Львівська політехніка”. Серія: Проблеми економіки та управління. 2008. № 668. С. 445–451.
3. Стратегічне управління військово-технічним співробітництвом в інтересах забезпечення воєнної безпеки України: монографія // Бегма В.М., Загорка О.М., Косевцов В.О., Шемаєв В.М. / За заг. ред. Руснака І.С. Київ: ІПНБ, НАОУ, 2005. 228 с.
4. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: Підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.
5. Стратегічне управління. навч. посіб. 2-ге вид. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 440 с.
6. Технологія стратегічного планування у сфері національної безпеки: практ. реком. / Авт. кол.: Г.П. Ситник, В.І. Абрамов, Л.М. Шипілова; за заг. ред. Г.П. Ситника. Київ: НАДУ, 2013. 48 с.
7. Букур-Марку Г., Флурі Ф., Тагарєв Т. Оборонний менеджмент: ознайомлення // Серія “Менеджмент безпеки та оборони”. 2009. № 1. 214 с.
8. Сурков О. О. Концептуальний підхід до вибору пріоритетних напрямів розвитку спроможностей Збройних Сил України та інших складових сил оборони // Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. Київ, 2018. № 2 (63). С. 39–45.
9. Сурков О.О., Сафронов О.В., Романюк А.М. Методичний підхід до визначення варіанту стратегії та критеріїв досягнення спільних оборонних спроможностей Збройних Сил та інших складових сил оборони // Зб. наук. праць ЦВСД НУОУ імені Івана Черняхівського. 2020. № 2 (69). С. 47–52.

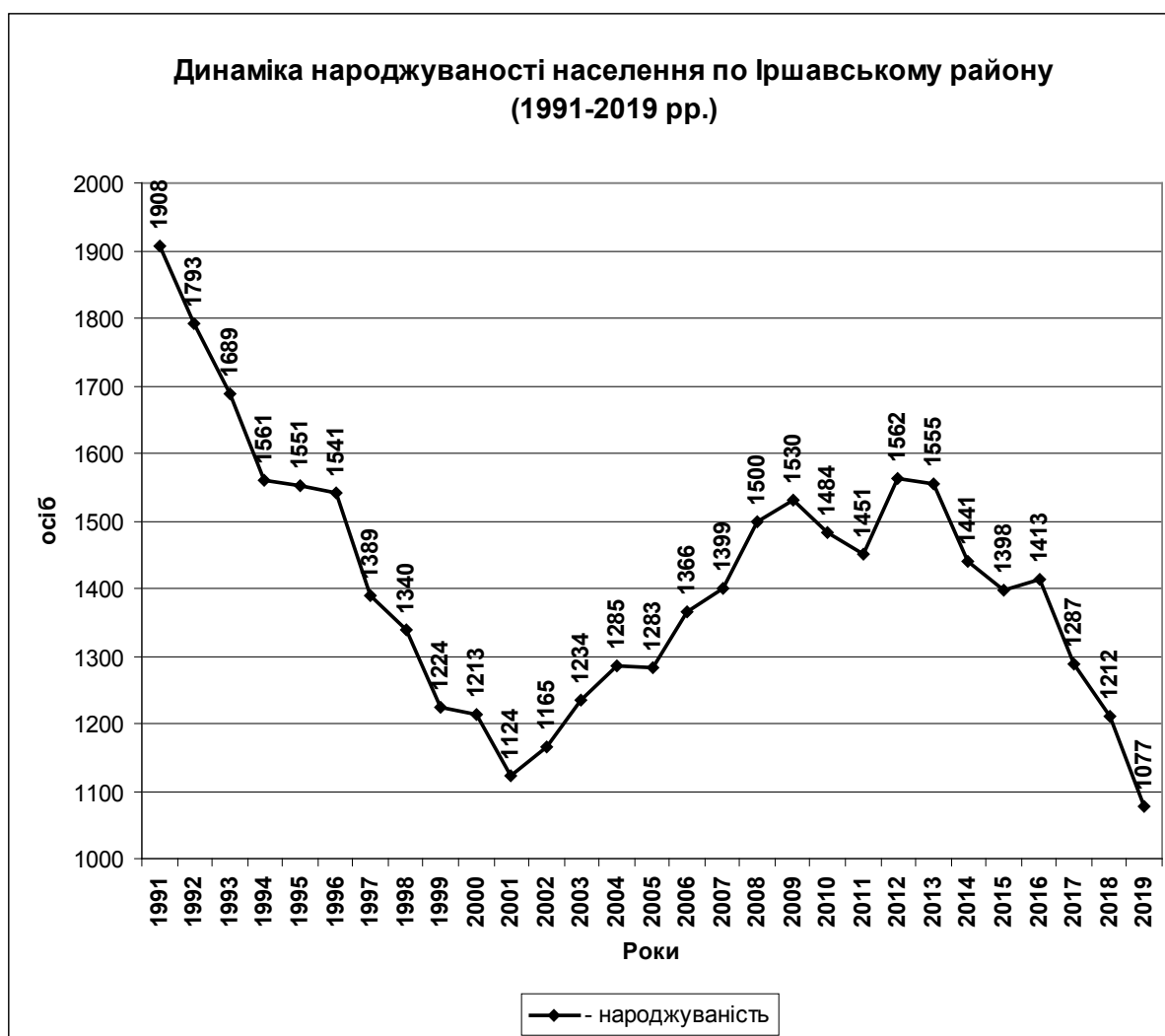
ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

АНАЛІЗ НАРОДЖУВАНOSTІ, СМЕРТНОСТІ ТА ПРИРОДНОГО ПРИРОСТУ НАСЕЛЕННЯ ІРШАВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991-2019 РР.)

Корчинська Ж.М.

старший викладач кафедри фізичної географії та раціонального
природокористування Ужгородського національного університету

До основних показників відтворення населення відносять:
народжуваність, смертність і природний приріст населення.

Мал. 1. Динаміка народжуваності по Іршавському району (в період 1991-2019 рр.)
(побудовано автором за даними [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18]).

Аналізуючи мал. 1., можна наочно побачити, що народжуваність населення в Іршавському районі за період 1991-2001 рр. стрімко скорочувалася з 1908 по 1124 осіб (на 784 ос. всього за 11 років). З 2001-2009 рр. – зростала до 1530 осіб. Цьому сприяла демографічна політика держави у 2007 році у вигляді надання фінансової допомоги матерям при народженні дитини. Але фінансова криза кінця 2008-2009 років сприяла зменшенню народжуваності в районі до 1451 осіб в наступні 2 роки. Зростання народжуваності спостерігалось у 2012 році до 1562 осіб, що було максимальним показником за останні 26 роки. Причиною була покращення соціально-економічної ситуації та рівня життя

населення в області. Але в 2013-2019 роки спостерігається знову стрімке скорочення народжуваності в районі з 1555 до 1077 осіб (на 477 осіб). Це є негативним демографічним явищем останніх шести років.

Головними причинами зменшення народжуваності є небажання сімей заводити 2 і більше дітей. В основі яких є фінансово-економічні причини, а саме: низькі заробітні плати, високе безробіття, а також бажання забезпечити дітей у майбутньому всіма необхідними потребами. Це призводить до виїзду за кордон жінок дітородного віку (близькість державного кордону) та ін.

Народжуваність населення у Іршавському районі у 2019 році становила 1077 особи, з яких: 526 хлопчиків і 551 дівчат. Тобто на 100 дівчат припадає 95 хлопчиків. Це є одним із низьких показників серед районів області. Останнє місце займає Хустський район з показником 91. В більшості районів області у 2019 році переважали при народженні хлопчики, окрім трьох сусідніх: Виноградівського, Іршавського і Хустського [1, с. 42].

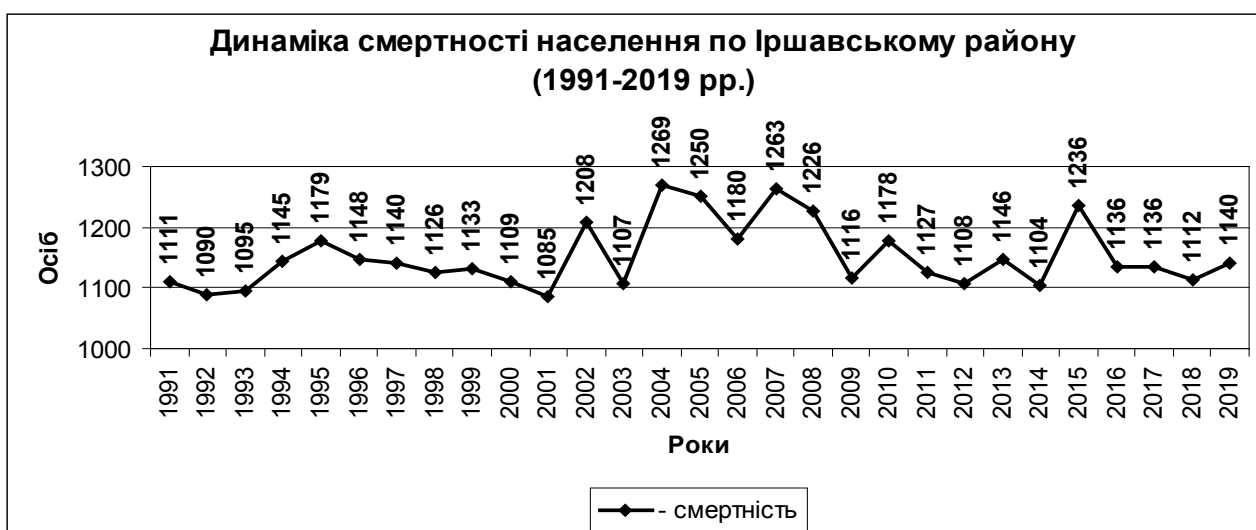
Кількість дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі в Іршавському районі у 2019 році складала 133 ос., що становить 12,3% від загальної кількості живонароджених. Виходить, що кожна восьма дитина народжується поза шлюбом. Це низький відсоток, порівняно з іншими районами області. Тільки 5 з 13 районів мають подібні частки (переважно гірські райони, крім Іршавського)[1, с. 44]. Це свідчить про міцність шлюбів, релігійність сімей та ін.

Крім загальної кількості живонароджених осіб важливим є коефіцієнт народжуваності населення. Це демографічний показник відношення кількості народжених за рік на 1 тис. жителів до середньої чисельності всього населення. Використовується для характеристики інтенсивності народжуваності. Щодо Іршавського району, то коефіцієнт народжуваності є низьким (до 16 проміле) і забезпечує просте відтворення населення.

Мал. 2. Динаміка коефіцієнта народжуваності населення по Іршавському району в 2003-2017 рр. (побудовано автором за даними [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]).

Смертність є другим демографічним процесом, що впливає на відтворення населення. Тому є важливим для вивчення демографічної ситуації.

Мал. 3. Динаміка смертності населення по Іршавському району в період 1991-2019 рр. (побудовано автором за даними [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18]).

Динаміка смертності населення в Іршавському районі за останні 20 років має вигляд ламаної кривої (див. мал. 3). В період 1991-2001 рр. показник смертності в районі був приблизно однаковим. Виділився 2002 рік, коли смертність стрімко підвищилася, а 2003 р. – знову знизилася. У наступні 2004,

2005, 2007 роки спостерігаються найвищі показники смертності в досліджуваній період. В 2009-2014 рр. спостерігається спад і певна стабільність. У 2015 знову пік і максимум смертності в районі за останні 10 років. В останні ж 4 роки (2016-2019 рр.) спостерігається стабільна тенденція смертності населення в районі, подібна до ситуації 1991-1993 рр.

Коефіцієнт смертності населення – це демографічний показник відношення кількості смертей за рік на 1 тис. жителів до середньої чисельності всього населення. Вимірюються в ‰. Щодо Іршавського району, то коефіцієнт смертності показує ті ж самі тенденції смертності населення в районі, що і загальна кількість смертей за той самий період.

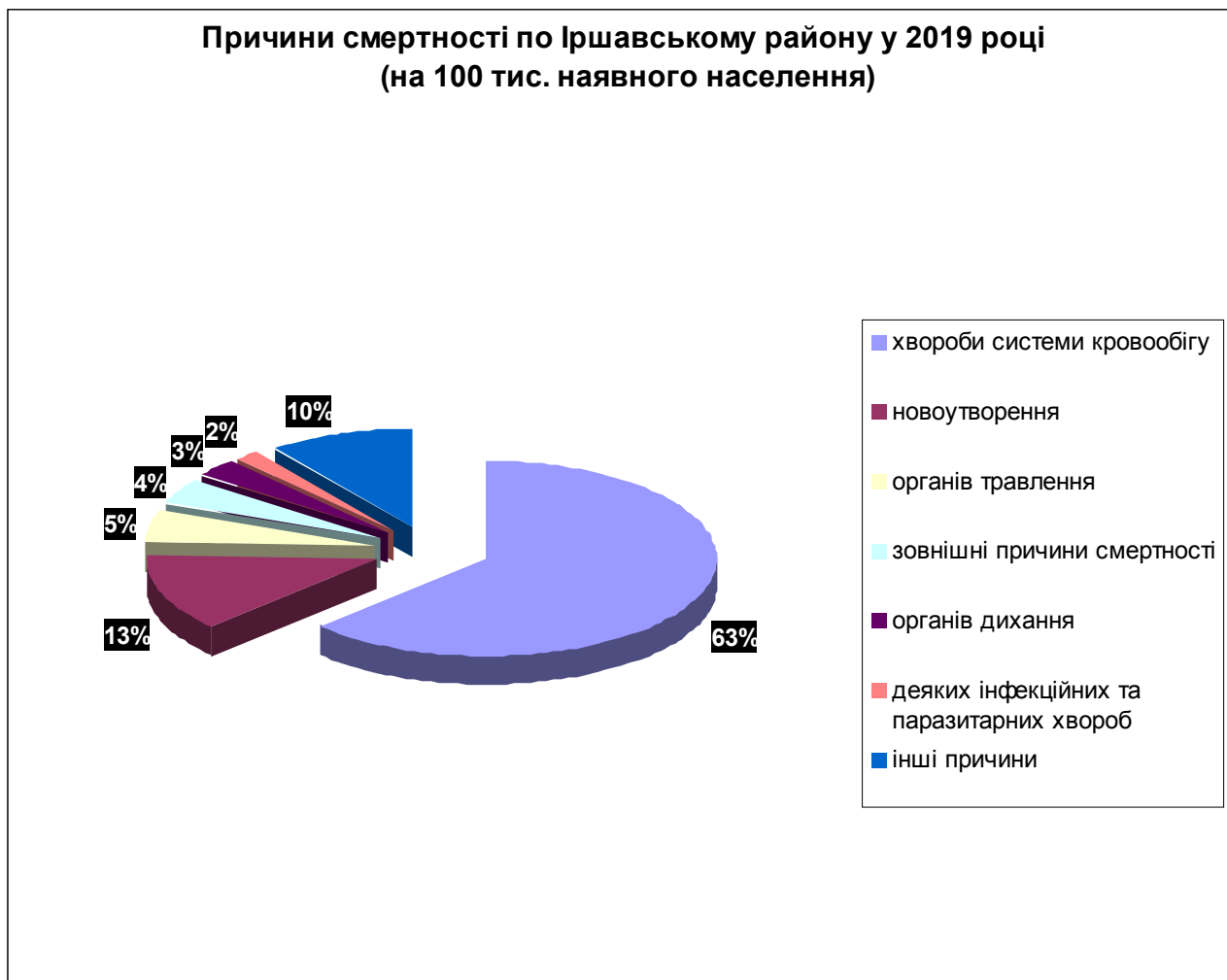

Мал. 4. Динаміка коефіцієнта смертності населення по Іршавському району в 2003-2017 рр. (побудовано автором за даними [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]).

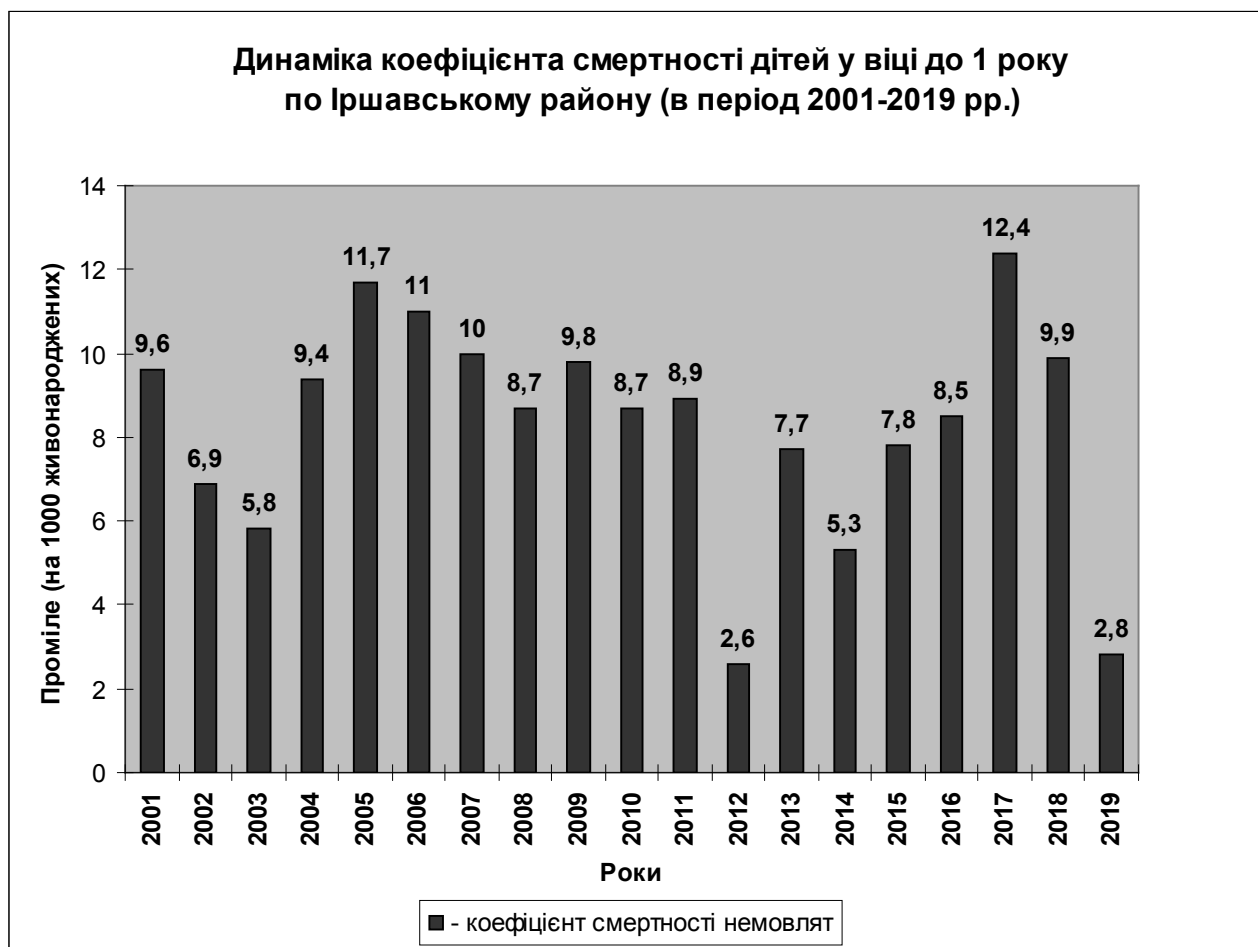
Смертність населення за основними причинами по Іршавському району у 2019 році (на 100 тис. наявного населення):

- хвороби системи кровообігу (712 осіб – 63 %);
- новоутворення (145 осіб – 13 %);
- органів травлення (62 особи – 5 %);
- зовнішні причини смертності (45 осіб – 4 %);
- органів дихання (34 особи – 3 %);
- деяких інфекційних та паразитарних хвороб (21 осіб – 2%);
- інші причини – 116 особи (10%).

Разом 1135 померлих [1, с. 46].

Мал. 5. Смертність населення за основними причинами по Іршавському району у 2019 році (побудовано автором за даними [1, с. 46]).

Мал. 6. Динаміка смертності дітей у віці до 1 року в Іршавському районі в період 2001-2019 рр. (побудовано автором за даними [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]).

Найжахливішою є смертність дітей у віці до 1 року. Як видно з мал. 6, смертність немовлят у районі є досить строкатою. Максимальні показники спостерігаються у 2005 році у першому десятилітті дослідження і у 2017 році у другому, коли кількість смертей немовлят становила 11,7 і 12,4 проміле відповідно. Найменшим коефіцієнт смертності немовлят в досліджуваний період був у 2003, 2012 і 2019 рр. – 5,8; 2,6 і 2,8 проміле. Порівняно з іншими районами області «картина» є трохи кращою.

Мал. 7. Динаміка природного приросту населення по Іршавському району в період 1991-2019 рр. (побудовано за даними [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18]).

Природний приріст населення (ППН) Іршавського району має циклічний вигляд. В період 1991-2003 рр. спостерігається спад природного приросту з 797 до -43 осіб. Вперше за 13 років ППН у 2001 році став від'ємним, що говорить про негативні демографічні тенденції в районі. Причиною були стрімке скорочення народжуваності (у 2001 р.) і зростання смертності населення (у 2002 і 2004 рр.). У 2003, з 2006 по 2013 рр. ситуація покращилася і природний приріст змінився на додатний (період пожвавлення). Максимальні показники ППН 2009 і 2012 рр. пов'язані зі зростанням народжуваності і зменшенням смертності в ці роки (вихід з економічної кризи). Мінімальні показники ППН за останнє десятиріччя спостерігалися у 2015 і 2019 рр. Це можна пояснити

нестабільною політичною ситуацією, військовим конфліктом на сході України, невизначеною економічною ситуацією в державі тощо. Тенденція останніх років негативна. Адже з 2012-2019 рр. природний приріст населення в районі зменшується (період спаду) [1]. Вперше за останні 16 років додатного спостерігається від'ємний природний приріст населення в районі у 2019 році.

Природний приріст населення Іршавського району відрізнявся від аналогічних показників інших районів області. Подібна ситуація склалася у сусідньому Виноградівському районі, де природні умови і менталітет населення є подібним. Виходить, що негативні демографічні явища, які спостерігалися в Україні, почали проявлятися в Іршавському районі пізніше, ніж у Закарпатській області. Адже природний приріст в області був додатним 11 років (2006-2016 рр.), а від'ємним став тільки у 2017-2019 роки. У 2017 році додатний природний приріст населення був у чотирьох районах області, у 2018 р. – тільки у трьох, а у 2019 р. – у жодному [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18].

Коефіцієнт природного приросту населення – це демографічний показник відношення кількості народжених за рік на 1 тис. жителів до середньої чисельності всього населення. Використовується для характеристики інтенсивності природного руху. Вимірюються у проміле (‰).

Мал. 8. Динаміка коефіцієнта природного приросту населення по Іршавському району в період 2003-2017 рр. (побудовано автором за даними [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]).

Проаналізувавши статистичні дані щодо відтворення населення в Іршавському районі Закарпатської області протягом 1991-2019 рр., можна сказати, що демографічні показники мають циклічний характер, на що впливали економічні, соціальні, політичні, військові та інші чинники. Щодо народжуваності населення в районі, то з 2013 по 2019 рр. спостерігається негативна тенденція скорочення, яка безпосередньо і найбільше вплинула на природний приріст населення. Щодо смертності населення в районі, то в 2016-2019 роки спостерігається певна "стабільність". Іршавський район довго (16 років) виділявся додатним природним приростом населення, але у 2019 році став від'ємним. Тобто ППН знаходиться на стадії кризи (дна циклу). Це означає, що в районі настала стадія природного скорочення або депопуляції населення. Така ж негативна тенденція спостерігається і в Закарпатській з 2017 року. Але будемо надіятися на покращення демографічної ситуації.

Список літератури:

1. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2019 рік. — Ужгород, 2020. — С. 31-52.
2. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2018 рік. — Ужгород, 2019. — С. 27-50.
3. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2017 рік. — Ужгород, 2018. — С. 27-50.
4. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2016 рік. — Ужгород, 2017. — С. 29-50.
5. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2015 рік. — Ужгород, 2016. — С. 29-50.
6. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2014 рік. — Ужгород, 2015. — С. 291-308.

7. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2013 рік. — Ужгород, 2014. – С. 300-318.
8. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2012 рік. — Ужгород, 2013. – С. 294-314.
9. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2011 рік. — Ужгород, 2012. – С. 325-344.
10. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2010 рік. — Ужгород, 2011. – С. 322-340.
11. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2009 рік. — Ужгород, 2010. – С. 332-350.
12. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2008 рік. — Ужгород, 2009. – С. 342-360.
13. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2007 рік. — Ужгород, 2008. – С. 356-374.
14. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2006 рік. — Ужгород, 2007. – С. 370-391.
15. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2005 рік. — Ужгород, 2006. – С. 372-393.
16. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2004 рік. — Ужгород, 2005. – С. 394-415.
17. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистичний щорічник Закарпаття за 2003 рік. — Ужгород, 2004. – С. 352-373.
18. Статистичні дані чисельності населення в Іршавському районі за період 1991–2006 роки / Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua>.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN UKRAINE

Asieieva Anna

student of Oles Honchar Dnipro National University

As the COVID-19 outbreak spread, the world's largest companies expressed concern about possible broken deals on raw materials, discontinued production and empty stores. Mastercard, Microsoft, Apple and United Airlines offer to see how the virus affects consumer behavior and business sentiment. The corporate bulletins they publish, as well as what managers do in response, can determine the economic damage caused by the COVID-19 outbreak and whether there is a recession.

Some companies are optimistic about how governments are managing to curb the spread of the virus and about the measures they are taking to support business. At the same time, managers see a real threat to their companies, understand that they may lose investment, and even provide for the dismissal of employees. This, in turn, will further dampen economic activity.

The decline in the stock market is the most rapid since the financial crisis, indicating that investors are preparing for much worse news. The main vulnerability for companies in the US and Europe is their growing dependence on China as a supplier and customer over the past 10 or 20 years [1].

To date, the impact of COVID-19 on the economic development of entrepreneurship in the world, and in Ukraine in particular, is studied by many economists and analysts, including: Jean Marx, Nuriel Rubini, Andrei Bezpyatov, Sergei Fursa, Anders Oslund, Yaroslav Zhalilov, Vasyl Furman, Anatoliy Amelin

and many others. However, this issue requires a comprehensive analysis and daily monitoring of the situation, which determines the relevance of the chosen topic.

McKinsey & Company has outlined three scenarios for the crisis. The mildest option is to eliminate coronavirus outbreaks by the second quarter of 2020. In this case, global GDP will grow by about 2% instead of 2.5. If the pandemic is not overcome within the first half of the year, world economic growth will not exceed 1.5%. In the case of a prolonged pandemic and the spread of the disease during the II-III quarters, global GDP may fall by 1.5% [2].

Having analyzed in detail the actions of European and US governments, it can be noted that the Ukrainian government has eased external pressure on businesses by providing some benefits and discounts, as well as minimum wage compensation for employers, however, this will usually not be enough to support livelihoods. small and medium business in Ukraine.

All these measures should somewhat reduce the burden on Ukrainian business, but, in our opinion, this will not significantly affect the overall decline in business activity and will not compensate for the significant loss of profits.

Small and medium-sized businesses include enterprises that do not exceed the established limit in terms of the number of employees, turnover and income. Small and medium-sized enterprises are considered to be extremely dynamic because they can respond quickly to market needs. At the same time, the development of small and medium business is strongly influenced by the general business climate in the country.

With the beginning of quarantine, small and medium-sized businesses in Ukraine, especially those involved in services, entertainment and food, had to close. Some companies have still been able to move to other forms of work, but such restructuring has required significant staff reductions. However, the obligations of companies to employees remain - they can not pay salaries, can not be fired, and leave at their own expense for many will be an unbearable burden - many live on credit and two months without a salary can leave them without property [3].

According to a survey by the Union of Ukrainian Entrepreneurs (SUP), as of April 2020, almost 60% of business owners continue to operate during restrictions (mostly large and medium-sized businesses), another 29% - have stopped working (typical of microbusiness). At the same time, 51% of enterprises are able to last only one month, and every fourth business can withstand 2-3 months of work in quarantine conditions and not go bankrupt; 6% of entrepreneurs completely closed their business, this category included mainly micro and small businesses. Only 3% of respondents indicate that their business will be able to work for a long time under the necessary conditions (rental vacation, remote access for employees, revision of the business model).

One third of business owners (mostly micro-) report a 90-100% drop in income since the start of quarantine. The same entrepreneurs have already laid off up to 50% of the staff. Small and medium-sized business owners say that incomes have decreased by 25-50% compared to the pre-quarantine period and have already laid off 10 to 25% of employees. The loss of profits of large enterprises is 10-25%, there is a reduction in staff by 25% by the end of restrictive measures [4].

According to the SUP study, a third of business owners (mostly micro-) laid off up to 50% of their staff. The number of vacancies is also falling. According to Work.ua, in two weeks the total number of vacancies decreased by 1.8 times, and the number of new vacancy publications - by 2.5 times. The number of companies with active vacancies decreased by 25%.

Entrepreneurs expect financial support from the state authorities in the first place; 29% of business owners believe that it should be carried out in the form of temporary tax exemption or at least in their significant reduction (tax holidays, temporary cancellation of SDRs, personal income tax).

At the same time, the recently adopted “anti-crisis” laws to support the economy № 3275 and the signed № 533-IX did not take into account the relevant business proposals.

The Union of Ukrainian Entrepreneurs called on the authorities to exempt from paying SSC and PIT by the end of the year all businesses that do not reduce staff in

terms of downtime. The purpose of this initiative is not to save on the wage bill, but to enable employers to keep jobs during the current crisis. According to the SUP calculations, in case of abolition of SSC and PIT for certain activities, the government will be able to financially support almost two million of its citizens (1,408.2 thousand employed legal entities and 546.5 thousand in private individuals) [4]. Another 9% of entrepreneurs (mostly small) expect a reduction in rent. Among other expected steps and proposals to the government are also: compensation of losses to employers and employees, government loans and government orders (5-6%, respectively).

Noteworthy is a survey conducted by the European Business Association among small businesses, according to which due to the economic consequences of the coronavirus pandemic, 18% of entrepreneurs are considering closing their own business; 78% of respondents report losses of up to 75% of income and only 4% say an increase in profits.

Also, according to the survey, 41% of respondents plan to adjust staff salaries, 33% have not yet decided, and 26% of business owners will keep payments in the same amount.

Due to the pandemic, 31% of enterprises will have to reduce the number of employees, 21% have not yet decided. At the same time, almost half - 48% of surveyed entrepreneurs - do not plan any layoffs.

At the same time, if the quarantine lasts indefinitely, 47% will look for new opportunities for development. At the same time, 22% of respondents will be forced to close their businesses. However, according to the EBA, due to the unpredictability of the situation, business sentiment may still change [5].

According to the survey, Ukrainian entrepreneurs find themselves in difficult living conditions - the multiplier effect of the virus spreading in the country, according to various scenarios, will lead to a 4-9% drop in GDP this year due to business closures and significant staff reductions; 42% of surveyed entrepreneurs partially or completely reduced their staff, 63% - predict reductions until the end of

quarantine. Millions of people will lose their jobs if the business does not receive proper support from the state.

In this regard, in addition to the temporary abolition of SSC and PIT, the Union continues to emphasize the feasibility of radical measures to support business:

first, it is necessary to exempt the most affected areas from income tax: cultural institutions (cinemas, etc.), tourism enterprises;

secondly, all employers should be given the opportunity to receive partial assistance for their employees if their time and volume of work are reduced in order to prevent the spread of a pandemic;

thirdly, a moratorium on all business inspections should be introduced by the end of the year, so that entrepreneurs have the opportunity to recover economically from the crisis, rather than administer [4].

It should be noted that any crisis is an opportunity for business transformation and development. During the crisis, consumer preferences and demand will change, new niches for business will appear. It is important not to miss such opportunities for Ukrainian entrepreneurs.

Therefore, the reaction and actions of business during the crisis must be quick. Any plans and strategies should be constantly reviewed depending on changes in the situation. It is important that such actions are coordinated through the leadership of the owners or managers of the companies.

Thus, it should be noted that the consequences of the coronavirus pandemic will significantly affect the economic development of the country, as the slowdown in the world economy may lead to the decline of business activity in Ukraine, which will automatically mean rising unemployment.

Among the long-term effects of the crisis on the Ukrainian economy, the National Bank of Ukraine calls a reduction in exports and a reduction in the attractiveness of government debt securities. In addition, the situation will worsen with debt obligations. And in the complex - all these factors will definitely affect the depreciation of the hryvnia. No one can predict the exact depth of the devaluation of the national currency, but the National Bank spent about \$ 1 billion in accumulated

reserves in one week in March to keep the hryvnia from falling sharply, although the national currency devalued by 1.7 hryvnias per dollar in just one week in March. Obviously, another devaluation will cause prices to rise.

So, summarizing the above, it should be noted that the main task of any domestic enterprise is to ensure effective and efficient management decisions and delegation of authority remotely. And in this context, a business with a strong online component will benefit those who are conservative and used to working offline.

So, today's situation, caused by the COVID-19 pandemic, is the time to turn around, which will not only survive the crisis, but also gain an advantage over competitors in the long run.

References

1. Koronavirus vs biznes [Coronavirus vs business]. (n. d.). Retrieved from <http://mbusinesspartner.com.ua/koronavirus-vs-business> [in Ukrainian].
2. Ulianova, N. (n. d.). Virus retsesii: shcho bude zi svitovoiu ekonomikoiu pislia pandemii [Recession virus: what will happen to the world economy after a pandemic]. Retrieved from <https://mind.ua/openmind/20209018-virus-recesiyi-shcho-bude-zi-svitovoyu-ekonomikoyu-pislya-pandemiyi> [in Ukrainian].
3. Popadiuk, F. (2020). Koronavirus i tekhnolohichniy sektor: koho vdarylo, koho zachepilo, a khto skorystavsia kryzoiu [Coronavirus and technology sector: who was hit, who was affected, and who took advantage of the crisis]. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/17/658186/> [in Ukrainian].
4. Koronavirus VS biznes: polovyna pidpryiemtsiv protrymaetsia na karantyni ne bilshe misiatsia [Coronavirus VS business: half of entrepreneurs will remain in quarantine for no more than a month]. (n. d.). Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857/> [in Ukrainian].
5. Martyniuk, V. (n. d.). Opytuvannia: Kozhen piatyty maliy biznes v Ukraini mozhe zakrytysia. Tretyna planuie skorochennia [Poll: Every fifth small business in Ukraine may close. A third plans to cut]. Retrieved from <https://thebabel.com.ua/news/41661-opituvannya-kozhen-p-yatyy-maliy-biznes-v-ukrajnimoszhe-zakritisya-tretina-planuye-skorochennya> [in Ukrainian].

ВПЛИВ COVID-19 НА ЕКОНОМІКУ КРАЇН СВІТУ

Асєєва Анна Сергіївна

студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Всесвітня організація охорони здоров'я офіційно проголосила коронавірусну хворобу пандемією на початку березня 2020 року. Хоча спалах захворювання розпочався у середині грудня 2019 року в місті Ухань у центральному Китаї.

За цей час пандемія суттєво вплинула на тренди розвитку світової економіки, не залишивши осторонь жодної країни. Перш за все, це пов'язано із жорсткими карантинними заходами, які ввели уряди багатьох країн: закриття торгово-розважальних центрів, заборона відвідань усіх масових заходів, обмеження у пересуванні як у межах країни, так і при перетині її кордонів, скорочення виробництва (через встановлення лімітів одночасного перебування працівників в одному приміщенні) тощо. Окремі компанії перевели своїх працівників на режим роботи «на дому», інші ж змушені відправляти своїх працівників у відпустку. При цьому є випадки зловживань і порушень деякими роботодавцями умов трудового договору, які вимагають від працівників писати заяви на звільнення за власним бажанням або ж брати відпустку за свій рахунок. Все це негативно позначається на добробуті населення, їх фінансовому становищі і у недалекому майбутньому призведе до скорочення їх попиту на ряд товарів і послуг.

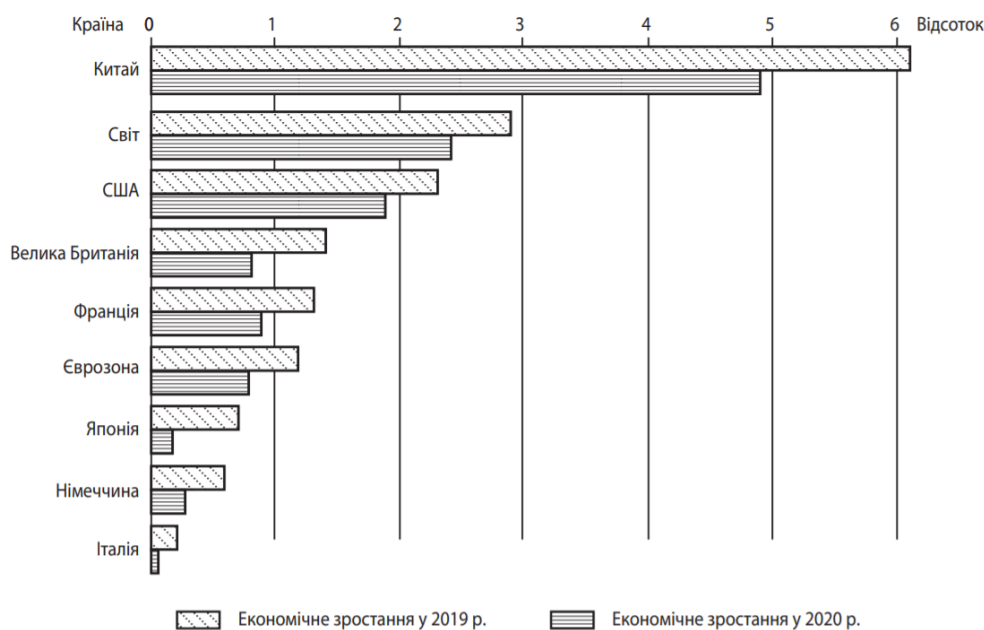
В результаті поширення коронавірусної хвороби такі компанії зі світовим ім'ям, як Apple, Toyota, Starbucks, McDonald's та Volkswagen, призупинили виробництво чи продажі в Китаї. Під загрозою опинилися світові виробничі ланцюжки – від електроніки й авто до виробництва продуктів харчування. Провідні авіакомпанії світу тимчасово скасували рейси до Китаю.

Голова Європейського центрального банку Крістін Лагард заявила, що Європа може зіткнутися з серйозним економічним шоком, який перегукується із світовою фінансовою кризою 2008 р., якщо світові лідери не вживатимуть термінових заходів проти спалаху коронавірусу [1].

Фінансовий аналітик, виконавчий директор інвестиційної компанії ІМА (США) В. Каценельсон, у своєму дослідженні розглянув, як COVID-19 змінить бізнесові взаємовідносини між Китаєм і США. На його думку, вплив Китаю на США буде подвійним – як споживача американських товарів і як світового виробника. Китайське споживання іноземних товарів піде на спад, що вплине на деякі компанії більше, ніж на інші (у лютому 2020 р. продаж автомобілів впав на 92 %). Більш відчутним буде ефект від перебоїв у китайській промисловості. Китай у лютому 2020 р. повідомив про свої найгірші в історії виробничі показники, які є нижче, ніж за часів світової економічної кризи 2008 р. [2].

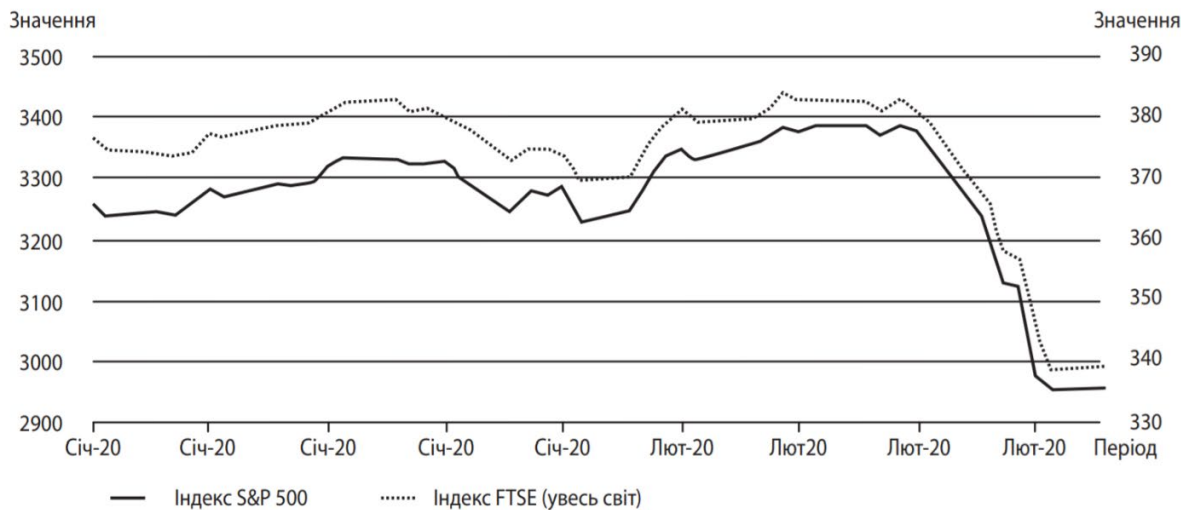
Заслуговують на увагу і результати аналізу Розамунд Хатта для WEF, відповідно до яких ми можемо зробити такі узагальнення:

1) падіння темпів економічного зростання провідних країн світу (мал. 1), зокрема, у першому кварталі 2020 р. економічне зростання Китаю скоротилося до 4,5 % порівняно з 6 % у четвертому кварталі 2019 р.;

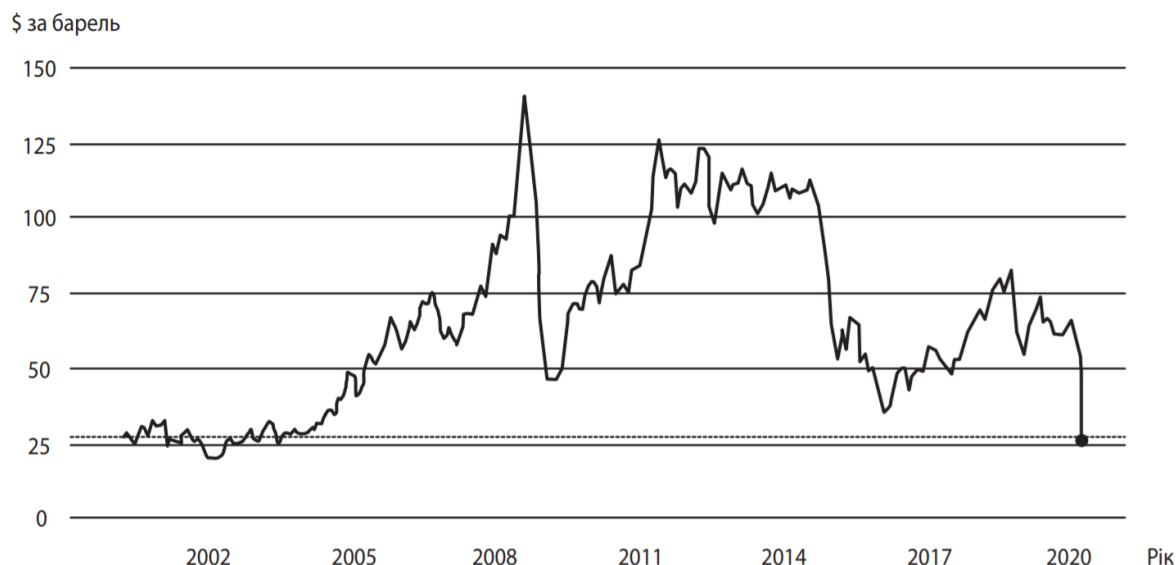
Мал. 1. Економічне зростання країн світу у 2019-2020 рр. [8]

2) падіння індексу бірж в Америці, Європі та країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (мал. 2);

Мал. 2. Провідні світові ринкові індекси [5]

3) суттєве зниження цін на нафту (мал. 3), яке зумовлене скороченням попиту на нафту, у т.ч. зі сторони Китаю, який є одним з її основних імпортером, на 435 тисяч барелів в першому кварталі 2020 року [3], що еквівалентно сумі понад \$ 2 млрд;

Мал. 3. Динаміка цін на нафту у 2002-2020 рр. [8]

4) уповільнення розвитку ринку металів: у середині січня 2020 р. він «просів» на 7,1 %. Індекс міді впав на 10,4 %, нікелю – на 8,7 %, олова – на 8,2 %, цинку – на 7,3 %, свинцю — на 4,6 %, алюмінію – на 3,5 % [4].

На кінець лютого 2020 р. глобальний індекс акцій FTSE All World втратив близько 13 % або те, що накопичив за попередні шість місяців. Це знищило майже \$6 трлн ринкової вартості індексу – рекордна сума втрат за його історію. Ключовий індекс акцій США впав за тиждень на 9 %. Водночас зростала вартість активів, що належать до класу «безпечних гаваней», зокрема казначейських облігацій США [5];

5) нестача продуктів і комплектуючих з Китаю, які є основою для виробництва цілісних об'єктів іноземних компаній (Apple, Jaguar, Toyota, Volkswagen, General Motors, Hyundai, Nissan та інші компанії);

б) суттєве зниження доходів авіакомпаній та морського транспорту:

- у першому кварталі 2020 р. глобальні доходи авіакомпаній впали на 4–5 млрд доларів через скасування рейсів до Китаю та скорочення пасажиропотоку на 80 %;

– морський транспорт втратив майже \$ 4 млрд доходів за перший квартал 2020 р. і зіткнувся з необхідністю збільшення ставок фрахту;

7) значне погіршення стану туристичної індустрії;

8) зменшення доходів населення;

9) скорочення витрат на подорожі, відвідання ресторанів і кафе, розважальних заходів, що призведе до кризи готельно-ресторанного і туристичного бізнесу та сфери послуг;

10) збільшення обсягів виробництва і продажу товарів фармацевтичної промисловості, зокрема медичного обладнання;

11) зростання на понад \$ 150 млрд прибутків світової індустрії ігрових, освітніх та інших онлайндодатків;

12) зростання попиту інвесторів на менш ризикові активи – урядові цінні папери та золото;

13) зменшення викидів діоксиду азоту на понад 36 % порівняно з аналогічним періодом 2019 р.

З метою недопущення банкрутства багатьох малих і середніх підприємств Китаю Народний банк Китаю вже ввів у фінансову систему країни майже \$ 174 млрд. У планах надати ще понад \$ 20 млрд і \$ 40 млрд як рефінансування китайським банкам для позик підприємствам, які найбільше зазнають втрат від коронавірусу.

Водночас Міжнародний валютний фонд на кінець березня 2020 р. мобілізував \$ 1 трлн для допомоги країнам, які зазнали фінансово-економічних втрат від поширення пандемії коронавірусу. По допомогу до МФВ звернулися вже 80 країн.

Ми теж притримуємося думки, що криза, яку світ переживе у результаті поширення COVID-19, є загальносвітовою і вдарить по усіх країнах з відкритою ринковою економікою. Особливо це похитне фінансово-економічний

стан України, економіка якої в останні роки і так є нестабільною і залежною від світових тенденцій, політичних подій і настроїв населення. Навіть за оптимістичного сценарію падіння економіки України через поширення COVID-19 у 2020 році складе 5 % ВВП.

Як зазначають експерти, позитивним є те, що попит на аграрну продукцію (яка складає 40 % експорту України) не скоротиться, не передбачається і падіння цін на неї. Водночас окремі країни можуть обмежити ввіз продукції іноземного походження з метою недопущення поширення вірусу.

Водночас найближчим часом суттєво знизяться шанси України успішно розмістити єврооблігації, скоротиться приплив іноземних інвестицій в гривневі цінні папери, відбудеться кардинальна зміна настроїв на валютному ринку. Це все значно посилить тиск на гривню. За цих обставин з метою рефінансування поточного борг і фінансування дефіциту Державного бюджету для України нагальним і критично важливим є питання продовження співпраці з міжнародними фінансовими інституціями, головними з яких є МВФ.

Вивчаючи досвід Народного банку Китаю, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства готує заходи для оперативного подолання можливих негативних наслідків для економіки України пандемії коронавірусу. Для цього уряд переглядає державний бюджет, а також ведуться переговори з МВФ щодо залучення Україною додаткової допомоги на подолання коронавірусу та підтримки національної економіки.

Оскільки на боротьбу з пандемією основний тягар витрат, за рішенням Уряду України, перекладено на місцеві бюджети та бізнес-структури, то саме місцеві громади і представники малого і середнього бізнесу в перспективі найбільше відчують усі негативні прояви економічної кризи. Так, за підрахунками Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» через коронавірус та заходи, які вживають в Україні у зв'язку з його поширенням, місцеві бюджети втратять 15,6 млрд грн [6].

Експерти Atlantic Council підготували добірку принципів, які допоможуть українській економіці знову стати на ноги після корона вірусу, зокрема [7]:

1. Сприяти зростанню малого та середнього бізнесу.
2. Сприяти розвитку громадянського суспільства.
3. Створити сприятливі умови для іноземців: і для бізнесу, і для туризму.

Отже, результати проведеного дослідження дають можливість стверджувати, що економічна криза, спровокована пандемією COVID-19, зачепила усю світову економіку. Кожна країна прямо чи опосередковано відчує негативний вплив коронавірусу на свою фінансово-економічну систему. Однак, враховуючи невизначеність у зв'язку з розвитком подій навколо коронавірусу, конкретні цифри важко спрогнозувати як для світової економіки в цілому, так і в розрізі економік окремих країн світу. Все це вимагає виважених рішень уряду та органів місцевої влади у співпраці з провідними експертами, корпоративним сектором і населенням.

Список використаних джерел:

1. Коронавірус може призвести до масштабного економічного шоку в Європі – Лагард. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://suspilne.media/18912-koronavirus-moze-prizvesti-do-masstabnogoekonomichnogo-soku-v-evropi-lagard/>
2. Каценельсон В. Коронавірус вб'є економіку? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nv.ua/ukr/opinion/koronavirus-novini-yak-epidemiya-vpliv-na-ekonomiku-kitayu-i-ssha-50074292.html>
3. Шрамко Ю. Аналітики оцінили економічні наслідки коронавірусу COVID-19 в усьому світі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1853021-analitiki-otsinili-ekonomichni-naslidkikoronavirusu-covid-19-v-usomu-sviti>
4. Уроки китайського коронавірусу. Частина 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2881684-uroki-kitajskogokoronavirusu-castina-1.html>
5. Втеча від стабільності: як коронавірус вплине на економіку світу, Європи та України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2020/03/3/7107022/>
6. Вагнер І. М. Вплив Covid-19 на економічний розвиток малого і середнього бізнесу України / І. М. Вагнер, І. Демко І. І. // Вісник Університета банківської справи. – 2020. – (1 (37)), 59–66.
7. Попадюк Ф. Коронавірус і технологічний сектор: кого вдарило, кого зачепило, а хто скористався кризою [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/03/17/658186>.
8. Коронавірус в цифрах: як змінилася світова економіка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51994936>

ИНДИКАТОР *MOMENTUM* КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ АНАЛИТИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ПРИ ИНВЕСТИРОВАНИИ НА МЕЖДУНАРОДНЫХ ФОНДОВЫХ РЫНКАХ

Бененсон Ольга Алексеевна

аспирант Ph.D.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

ORCID ID: 0000-0002-6903-6541

Индикатор технического анализа Momentum относится к группе осцилляторов, или индикаторов колебаний, которые используются в случаях слабовыраженной или горизонтальной тенденции. В литературе выделяют три основных случая использования осцилляторов для анализа рынка:

1. Достижение осциллятором экстремальных значений считается сильным сигналом о перекупленности или перепроданности рынка;
2. Появление на графиках дивергенций между осциллятором и динамикой цен считается убедительным сигналом о том, что в скором времени динамика цен изменится на противоположную;
3. В случае, когда направление движения осциллятора совпадает с направлением ценовой тенденции, пересечение индикатором нулевой линии является сигналом о скорых изменениях на рынке [1].

Одним из наиболее ценных свойств индикатора Momentum является его способность генерировать упреждающие сигналы о развороте рыночных цен, что может представлять значительный интерес при осуществлении инвестиционной деятельности и при умелом использовании этих свойств повышать ее эффективность. Этот индикатор, как известно [2], сравнивает настоящую цену закрытия с ценой закрытия торговой сессии, которая была

зафиксирована определенное число периодов тому назад. В качестве периода обычно используется единица времени – минута, час, день, неделя и т.д. Формула расчета этого индикатора выглядит так:

$$M = P - Pn , \quad (1)$$

где: P – последняя цена закрытия;

Pn – цена закрытия n дней тому назад.

Результатом вычисления является техническое исследование, которое колеблется около нулевой линии. Если рынок движется вверх, момент пересекает нулевую линию снизу вверх, сохраняя уклон вверх. Если рынок движется вниз, осциллятор пересекает нулевой уровень сверху вниз, сохраняя уклон вниз [3].

Методы инвестирования с использованием индикатора *Momentum* можно отнести как к противотрендовым, так и к методам следования за тенденцией. Системы инвестирования, использующие этот индикатор в качестве осциллятора, следующего за тенденцией, построены на следующих принципах:

- сигнал к покупке возникает, если индикатор образует впадину, и начинает расти;
- сигнал к продаже возникает в случае, когда индикатор достигает пика и поворачивает вниз;
- предполагается, что крайне высокие или низкие значения индикаторов сигнализируют о возможном продолжении текущей тенденции [4, 5].

Описанная выше система имеет существенный недостаток. Так, очень распространенной является ситуация, когда, например, при восходящей тенденции линия индикатора после достижения экстремума поворачивает вниз, генерируя таким образом сигнал продажи, но затем опять продолжает восходящее движение. При нисходящем движении возникновение описанной ситуации, только в противоположном направлении, также

возможно. В подобных ситуациях становится непонятным план дальнейших действий, следовательно, в изложенном виде такую тактику инвестирования применять нецелесообразно.

Эта система может быть существенно уточнена, если в качестве торговых сигналов принять точки пересечения индикатором нулевой линии. Когда нулевая линия пересекается индикатором снизу вверх – генерируется сигнал покупки. Когда нулевая линия пересекается сверху вниз - регистрируется сигнал к продаже. В качестве дальнейшего усовершенствования системы, можно установить так называемую, нейтральную зону, внутри которой ни покупки, ни продажи ценных бумаг не производятся. Чарльз Лебо и Дэвид Лукас описывают такую схему следующим образом: нейтральную зону рекомендуется ограничить двумя прямыми над и под нулевой линией. Расположение этих границ устанавливается относительно произвольно, пользуясь опытом прошлых периодов поведения индикатора для данной ценной бумаги [5]. Проводятся прямые таким образом, чтобы одна из этих прямых соединяла пики индикатора, другая – впадины. В таком случае пространство на графике, находящееся выше и ниже этих линий, можно рассматривать как зоны перекупленности и перепроданности. Система инвестирования заключается в покупке акций сразу после пересечения линией индикатора нижней зоны (зоны перепроданности). Продажа, соответственно, осуществляется при пересечении верхней зоны.

Такой подход позволяет устранить большое количество неэффективных торговых сигналов, вызванных частым пересечением нулевой линии, когда на рынке отсутствует выраженная тенденция. На рисунке 1 на примере торговли акциями корпорации Cardinal Health, Inc. (CAH) продемонстрирована возможная тактика инвестирования по изложенной выше методике. Рисунок был создан с использованием технических возможностей интернет-сайта Big Charts from Market Watch [17].

На рисунке видно, что в период времени, охваченный данным графиком, было сгенерировано 5 сигналов к открытию позиций (в последние дни декабря 2019 г., в конце февраля 2020 г., а также во второй половине июня, августа и сентября 2020 г.) и 5 сигналов к закрытию позиций (в середине ноября 2019 г., во второй половине февраля 2020 г., в первой половине апреля, в первый торговый день июня и во второй половине июля 2020 г.).

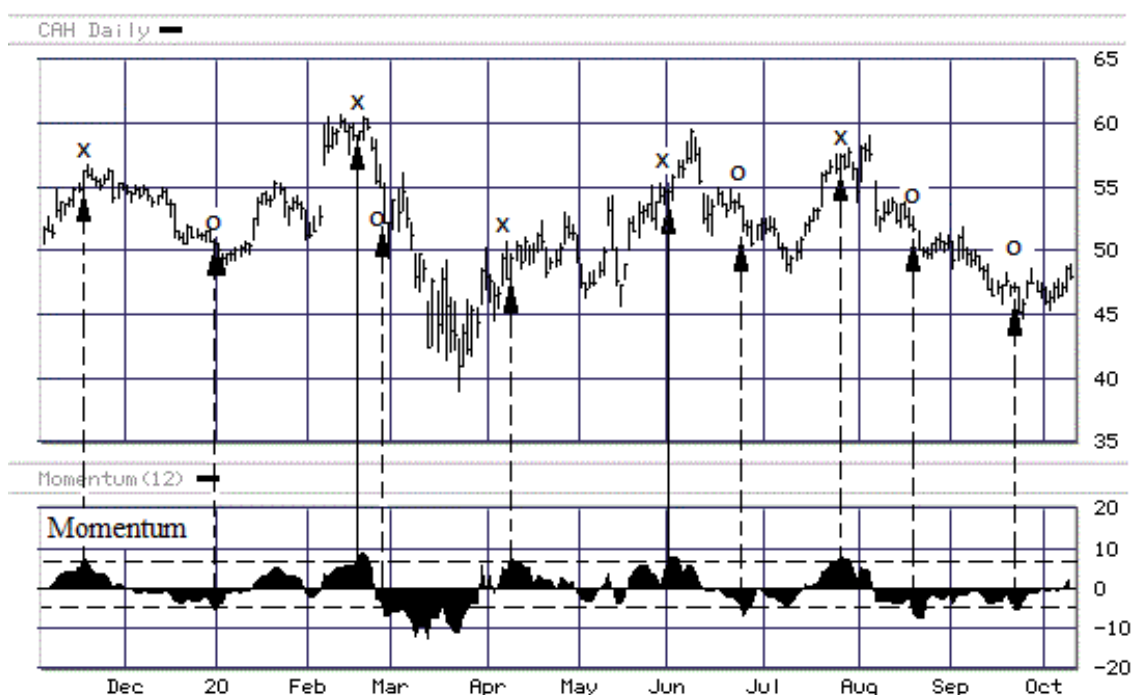

Рис. 1. Метод інвестування з використанням індикатора Momentum та нейтральної зони на прикладі акцій корпорації Cardinal Health, Inc. (CAH). Нейтральна зона на графіку індикатора представлена простором між двома паралельними пунктирними прямими.

- - сигнали к открытию позиций;
- × - сигнали к закрытию позиций.

Источник: интернет-ресурс <https://bigcharts.marketwatch.com/> [6]

Существенным недостатком описанной методики является то, что она будет продуктивной только в случае, если рынок находится в определенном ценовом диапазоне. Если же рынок совершит существенный прорыв в каком-либо направлении, система может привести к значительным убыткам. Так, на рисунке 1 можно видеть два сигнала, которые бы привели к ошибочному открытию позиций. Один произошел в конце февраля 2020 г., другой – в

августе 2020 г. В обоих случаях был сгенерирован сигнал о покупке – линия индикатора Momentum пересекла сверху вниз нижнюю пунктирную прямую. Но это произошло во время достаточно сильной, почти двухмесячной нисходящей тенденции. Тем не менее, сигнал был достаточно сильный и при строгом следовании торговой тактике обе позиции были бы открыты, и, соответственно, был бы получен убыток по этим сделкам.

Таким образом, эффективность традиционного метода инвестирования с помощью индикатора скорости рынка Momentum можно существенно повысить, если нанести на график индикатора прямые, проведенные через точки экстремумов прошлых периодов, после чего производить регистрацию сигналов к открытию или закрытию позиций только в том случае, когда кривая индикатора будет пересекать эти прямые.

Список использованных источников:

1. Мэрфи Джон Дж. Технический анализ финансовых рынков. Изд-во Вильямс. 2020. – 496 с.
2. Блау Уильям. Моментум, направленность и расхождение.–М.:Евро,2003.–176 с.
3. Джусов А.А. Оптимизация принятия инвестиционных решений путем использования индикаторов скорости / Джусов А.А. // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 100. –Дніпропетровськ:ПДАБА,2015.–С. 74 – 82.
4. Джусов О. А. Інвестування на міжнародному ринку акцій : аспект управління : монографія / О. А. Джусов. –Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту,2013.–324 с.
5. Лебо Ч. Компьютерный анализ фьючерсных рынков / Чарльз Лебо, Дэвид В. Лукас ; пер. с англ. В. Д. Гибенко. – М. : Изд. дом «Альпина», 2011. – 304 с.
6. Big Charts from Market Watch [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://bigcharts.marketwatch.com/>

ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Букріна Катерина Андріївна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії,

Приазовський державний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9946-781X>

Одним з перспективних шляхів економічного зростання підприємств є їх інноваційний розвиток. Практика показує, що впровадження інновацій в діяльність підприємств на сучасному етапі розвитку може не тільки забезпечити високі показники економічного розвитку, а й підвищити їх конкурентоспроможність.

Інноваційна діяльність підприємств - це не тільки вирішення технічних завдань зі створення нового продукту, нової технології або вдосконалення наявних, а й відбір перспективних науково-технічних досягнень, своєчасне патентування винаходів, просування наукомістких товарів на ринок. Вона полягає в розробці шляхів і механізмів впровадження та використання інновацій у виробничій практиці з метою забезпечення розвитку економіки та підвищення її ефективності. Інноваційна діяльність визначає напрямки змін підприємства відповідно до вимог зовнішнього середовища, окреслює коло можливих інноваційних рішень, формує інноваційні завдання в залежності від типу обраної стратегії, створює умови для оперативної реалізації інновацій [1, с. 118].

Система управління інноваційним розвитком підприємства є відкритою системою (рис. 1).

Мал. 1. Система управління інноваційним розвитком підприємства

Її основу складає організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком підприємства. Головною особливістю системи управління інноваційним розвитком підприємства є те, що вона орієнтований не тільки на внутрішньовиробничі відносини, але і на всебічне застосування існуючих і перспективних ринкових можливостей інноваційного розвитку з метою досягнення успіху, максимізації доходів для забезпечення сталого розвитку [2, с. 211]. На інноваційний розвиток підприємства впливає безліч факторів, різних за своїм походженням і за сферами впливу (по простору і в часі). Для кожного окремого суб'єкта важливо нівелювати вплив дестимулюючу факторів і максимально посилити дію чинників, що сприяють активізації інноваційної діяльності в залежності від життєвого циклу підприємства.

Формування механізму управління інноваційною діяльністю направлено на орієнтацію діяльності підприємства на безперервний пошук і реалізацію ринкових можливостей інноваційного розвитку в швидкозмінних умовах зовнішнього середовища функціонування. Інноваційний розвиток спирається на постійний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства в рамках його місії і обраної мотивації діяльності. Воно тісно

пов'язане з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту [3, с. 27].

Чинний механізм управління інноваційною діяльністю підприємства, повинен формуватися на основі наступного комплексу принципів [3, с. 42]:

1) системності як відкритої, адаптивної, динамічної системи імовірнісного характеру;

2) комплексності як системи, яка функціонує в ринковому середовищі в межах, окреслених методами державного і регіонального регулювання;

3) орієнтації на інновації, забезпечує тривале виживання і розвиток підприємства в нестабільному середовищі за рахунок постійного пошуку і використання нових способів і сфер реалізації його потенціалу;

4) балансу інтересів суб'єктів інноваційної діяльності.

Аналіз інноваційного розвитку підприємства повинен фокусуватися на двох напрямках: аналіз власне розвитку та аналіз ознак його інноваційності - інноваційної активності та інноваційного потенціалу. Інноваційний розвиток підприємства, з точки зору аналізу, слід розглядати як позитивні якісні зміни стану підприємства (знаходять відображення в підвищенні ефективності діяльності, поліпшення фінансового стану, зростання ринкової вартості) в результаті здійснення інноваційної діяльності і ефективного використання інноваційного потенціалу [4, с. 273]. У свою чергу, оцінка інноваційної активності спрямована на те, щоб при проведенні аналізу внутрішнього середовища і формуванні стратегічних цілей розвитку, підприємства розглядали науково-дослідний досвід і економічні можливості по впровадженню нових технологій [5, с. 104].

В сучасних умовах господарювання інновації - це необхідний і об'єктивний чинник конкурентоспроможного розвитку кожного підприємства. Україна стала на інноваційний шлях розвитку економіки. На користь цього свідчить велика кількість заходів, прийнятих на державному рівні, зокрема: прийняття в новій редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну

діяльність»; концепція науково-технологічного та інноваційного розвитку України, яка передбачає підвищення конкурентоспроможності економіки на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва [6, с. 31].

Слід зазначити, що незважаючи на вищесказане, конкурентоспроможність вітчизняних підприємств і їх інноваційний потенціал оцінюються щодо невисоко в світі. Причини такого стану полягають перш за все в зниженні технологічного розвитку економіки України, відсутності вагомих зрушень в інноваційних процесах і згортання масштабів наукових досліджень.

У рейтингу використання інновацій Україна перебуває на 86 місці, а за інноваційним потенціалом - на 39. Більше 90% продукції, виготовленої на вітчизняних підприємствах, які не мають відповідного науково-економічного забезпечення, а наукоємність промисловості не перевищує 0,3%, що в 20 разів менше показників розвинених країн. Загальний стан інноваційної діяльності в Україні продовжує переживати негативні тенденції. Майже вдвічі скоротилася кількість підприємств, які використовували інновації, кількість поданих заявок на винаходи зменшилася на 30%, а кількість винаходів, реалізованих зменшилася в десять разів, чисельність працівників, що виконують розробки і дослідження в наукових підрозділах промислових підприємств, скоротилася майже на 60%. Аналіз діяльності промислових підприємств показав, що основними чинниками, що перешкоджають або обмежують інноваційну активність, є [5, с. 104]:

- 1) низький рівень науково-технічного і технологічного потенціалу;
- 2) брак власних коштів і фінансової підтримки держави;
- 3) брак кваліфікованих кадрів і висока вартість нововведень.

Крім того, інновацій перешкоджає низький рівень взаємодії і кооперації при розробці технологічних інновацій.

До заходів, які спрямовані на вирішення цих проблем, можна віднести:

- створення єдиної функціонуючої національної інноваційної системи, яка формується на різних рівнях;
- формування загальнодержавної системи пошуку, збору, накопичення, обробки, зберігання, поширення і надання інформації в сфері інноваційного розвитку;
- забезпечення використання існуючого науково-технічного доробку з його інноваційному впровадженню.

Крім цього необхідно визначити напрямки, в яких вітчизняні вчені здійснюватимуть розробки, відповідно до міжнародних стандартів і тим самим забезпечуватимуть сильні позиції країни на світовому ринку. Також необхідно забезпечити фінансування фундаментальних досліджень, знайти додаткові джерела для фінансування, одним з яких є реформування податкової системи. Не менш важливим напрямком є створення нових і розвиток існуючих технологічних парків, вільних економічних зон для залучення інвестицій в модернізацію виробництва.

Незважаючи на низькі місця України в рейтингах і оцінках конкурентоспроможності національних економік, країна має достатні умови для інтеграції в світовий економічний простір на гідному рівні, може підвищити рівень інноваційного розвитку економіки, спираючись на наявний інтелектуальний потенціал українського суспільства, а також шляхом пошуку нових джерел інноваційного розвитку на основі міжгалузевих і міждисциплінарних досліджень. Формування науково обґрунтованої інноваційної політики, яка буде враховувати зарубіжний досвід функціонування інноваційних систем і, одночасно, буде адаптована до української дійсності, призведе до ефективного розвитку економіки країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Лівощко Т.В. Інновації та інноваційна політика підприємства: принципи формування та механізми реалізації [Електронний ресурс] / Т.В. Лівощко, Д.С. Дворніченко // Запорізька державна інженерна академія. – 2014. – Режим доступу: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_6_116.pdf.
2. Кошлата М.М. Теоретичні засади управління інноваційним розвитком підприємств / М.М. Кошлата // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6, Ч. 2. – С. 210-212.
3. Карюк В.І. Управління інноваціями в контексті соціально-економічного розвитку підприємства / В. І. Карюк // Інвестиції: практика та досвід. -2016– № 20 – С. 40-41.
4. Волощук Л.О. Інноваційна діяльність та розвиток промислових підприємств України: проблеми статистичного та економічного аналізу / Л.О. Волощук // Проблеми економіки. – 2014. – № 4. – С. 269-274.
5. Колотюк О.І. Формування стратегії інноваційного розвитку промислового підприємства / О.І. Колотюк, О.М. Шукун, І.С. Локтіонова // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2013. – № 67. – С. 103-107.

УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Волкова Наталія Вікторівна

к.н.держ.упр., доцент,

доцент кафедри маркетингу та міжнародного менеджменту

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

м.Дніпро, Україна

nvolkova111@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0795-9778>

Смачило Ганна Ігорівна

магістр спеціальності «Менеджмент»

освітня програма «Управління навчальним закладом»

annasmacilo@gmail.com

Поняття безпеки означає стан захищеності життєвих інтересів особистості, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. В системі освіти безпека передбачає стан захищеності учасників освітнього процесу від реальних і прогнозованих загроз соціального, техногенного та природного характеру та має забезпечуватись відповідними заходами управлінського впливу. Керівник сучасного загальноосвітнього навчального закладу має забезпечувати навчально-виховний процес в умовах, які передбачають гарантії збереження життя і здоров'я учнів та персоналу.

Безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які прояви насильства та є достатні ресурси для їх запобігання, а також

дотримано прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу [1, с.10].

Запровадження у 2019 р. Порядку проведення інституційного аудиту закладів середньої освіти [2] ознаменувало принципово новий підхід до оцінювання якості освітньої діяльності у школах України, зокрема підходу до оцінки безпеки освітнього середовища. Так, розширена система індикаторів і методів збору інформації про освітнє середовище. Учні, як і батьки, що є рівноправними учасниками освітнього процесу, є також джерелом подібної інформації. Їх думка надзвичайно важлива для оцінювання освітнього середовища, організації освітнього процесу та системи оцінювання навчальних досягнень учнів. Саме тому під час інституційного аудиту має проводитися опитування учнів.

Річні плани проведення інституційних аудитів закладів загальної середньої освіти затверджується наказами Державної служби якості освіти України. Плановий інституційний аудит відбуватиметься один раз на 10 років та має проводитись у всіх закладах загальної середньої освіти, незалежно від форми власності.

Ефективне управління закладом освіти, забезпечення безпечного освітнього середовища залежить від не тільки від керівника закладу освіти, проте він несе особисту відповідальність за реалізацію цих напрямів згідно законодавства та встановлених повноважень. Управлінський вплив керівника по забезпеченню безпечного освітнього середовища має підкріплюватися відповідними педагогічними і виховними заходами педагогічного персоналу.

Можна виділити декілька типів управлінських завдань фінансово-технічного, соціально-психологічного, організаційно-економічного характеру, спрямованих на забезпечення безпечного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу (рис. 1).

Рис. 1. Управлінські завдання щодо забезпечення безпечного освітнього середовища в закладі загальної середньої освіти

Складено авторами на основі [3 ,4 ,5]

Одним із головних завдань керівника загальноосвітнього закладу є створення матеріально-технічної основи забезпечення безпечного освітнього

середовища. Для керівника важливо вирішувати наступні завдання:

- забезпечення достатності матеріально-технічного та фінансового забезпечення закладу, яким чином воно сприяє або, навпаки, зменшує можливості для створення безпечного освітнього середовища;
- визначення ступеня безпеки території та будівель навчального закладу (наявність огорожі, замків, решіток на вікнах, протипожежної сигналізації, вогнегасників тощо);
- оцінювання фізичного стану приміщень та обладнання (освітлення, енергозбереження, ергономічність, екологічність матеріалів, меблів тощо);
- забезпечення обізнаності учасників освітнього процесу щодо вимог охорони праці, безпеки життєдіяльності, пожежної безпеки та правил поведінки в надзвичайних ситуаціях, основ надання первинної медичної допомоги.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 р. №1669, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23.01.2018 за №100/31552, затверджено Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти [6], яке є нормативною базою забезпечення безпечного освітнього середовища.

В організаційному аспекті основними діями керівника закладу освіти щодо створення безпечних умов для освітнього процесу згідно із законодавством про охорону праці є:

- заборона проведення освітнього процесу за наявності шкідливих та небезпечних умов;
- створення служби охорони праці відповідно до Типового положення про службу охорони праці в закладі освіти;
- призначення відповідальних осіб для організації роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності в закладі освіти та визначення їх функціональних обов'язків, забезпечення функціонування системи управління охороною праці;
- призначення осіб, відповідальних за стан охорони праці в структурних підрозділах, навчальних кабінетах, майстернях, лабораторіях, спортзалах тощо;

- затвердження посадових інструкцій керівників структурних підрозділів, працівників із обов'язковим блоком питань з охорони праці, безпеки життєдіяльності;
- здійснення оцінювання технічного стану обладнання та устаткування навчальних приміщень закладу освіти перед початком навчального року, а також періодично протягом навчального року;
- вжиття заходів щодо приведення інженерно-технічних комунікацій, устаткування, обладнання у відповідність до чинних стандартів, правил, норм з охорони праці;
- укладання колективного договору, що містить розділ з охорони праці, безпеки життєдіяльності, та забезпечення його виконання;
- організація засідань педагогічної ради закладу освіти, нарад керівників структурних підрозділів, осіб, відповідальних за стан охорони праці, безпеку життєдіяльності, звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з охорони праці, безпеки життєдіяльності колективного договору, видання наказів, розпоряджень із цих питань;
- сприяння в здійсненні громадського контролю за додержанням вимог нормативно-правових актів з питань охорони праці;
- організація профілактичних робіт щодо попередження травматизму і зниження захворюваності серед здобувачів освіти та працівників закладу освіти, проведення роботи з розроблення програми вступного інструктажу та забезпечення проведення всіх видів інструктажів;
- забезпечення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності здобувачів освіти та працівників закладу освіти відповідно до законодавства;
- сприяння у виконанні організаційно-технічних заходів упровадження системи стандартів безпеки праці, проведенні атестації робочих місць за умовами праці;
- організація проведення обов'язкових попередніх та періодичних медичних оглядів працівників закладу освіти відповідно до Порядку

проведення медичних оглядів працівників певних категорій, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 травня 2007 р. № 246, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 липня 2007 р. №846/14113 (зі змінами), та наказу Міністерства охорони здоров'я України від 23 липня 2002 р. № 280 «Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 08 серпня 2002 р. за № 639/6927 (зі змінами) [7];

- вжиття заходів при настанні нещасного випадку під час освітнього процесу з розслідуванням його.

У законодавстві України загальні вимоги, які забезпечують безпечне освітнє середовище регулює Закон «Про освіту». Права та обов'язки всіх учасників освітнього процесу визначаються в ньому у 53, 54 та 55 статтях, кожна дитина має право на освіту. Керівник несе відповідальність за освітню, фінансово-господарську та іншу діяльність закладу освіти (частина 2 статті 25 Закону України «Про освіту») [8].

З урахуванням сучасних вимог, згідно програми Нової української школи, керівник закладу освіти повинен звернути увагу на створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами. Це повинно враховуватись при складанні інструктажів з техніки безпеки, організації курсів для персоналу закладу, а також забезпеченні усієї матеріально-технічної бази для таких дітей.

Під психологічною безпечністю освітнього середовища розуміємо умови, що забезпечують високий рівень задоволеності, захищеності, соціально-психологічної компетентності, які є необхідними для реалізації потенційних можливостей особистості в різних видах діяльності. Виділяють такі аспекти психологічної безпечності освітнього середовища, як референтна значущість оточення (ставлення до освітнього середовища навчального закладу), задоволеність в особистісно-довірчому спілкуванні, взаємовідносини з іншими

здобувачами освіти, взаємовідносини з викладачами, можливість висловити свою точку зору, поважне ставлення, збереження особистої гідності, можливість звернутися за допомогою, можливість проявляти ініціативу, захищеність від психологічного насилля (від приниження, погроз, ігнорування, недоброзичливого ставлення).

Для дослідження освітнього середовища та визначення окремих його індикаторів чинний Порядок [2] пропонує такі методи збору інформації, як вивчення документації, спостереження, опитування. В наукових дослідженнях пропонуються методи оцінки окремих складових освітнього середовища. Так, стосовно психологічної складової відомою є авторська методика Баєвої І.О. [9, с. 105–118] «Психологічна безпечність освітнього середовища», що містить три основні шкали його виміру: «Задоволеність», «Гармонійність», «Захищеність». Отримані кількісні показники оцінки освітнього середовища розшифровуються за допомогою ключа та дозволяють зробити висновок про рівень прояву кожного із параметрів психологічної безпечності.

Проблема активізації таких негативних явищ серед учнівської молоді як насильство, кібертретирування, сексуальна розбещеність стала предметом стурбованості й посиленої уваги широких кіл громадськості, освітян, батьків у більшості країн світу. У зв'язку з цим надзвичайно важливим є вивчення вже наявного досвіду політики розвинутих країн, спрямованої на реалізацію стратегії створення соціально безпечного, вільного від насильства та інших негативних явищ навчального середовища. Найбільші успіхи в реалізації зазначеної стратегії досягнуті в США [10].

За даними глобального опитування ООН щодо булінгу (цькування), 50% опитаних в Україні заявили, що зустрічались з булінгом у школі. Основною причиною булінгу була названа ознака зовнішності - 76%. 96% опитаних зазначили про негативний вплив булінгу на емоційний та фізичний стан, 38% опитаних нікому не розповідали про булінг, з них 47% мовчали з причини сором'язливості, 43% назвали причиною булінгу ігнорування дорослими цього

явища. Для викорінення явища булінгу 56% опитаних пропонують навчати вчителів заходам такої протидії. Щодо середовища вияву булінгу, 77% опитаних зазнали булінг вживу, 22% у соцмережах [11]. Отже, можна припустити, що однією з переваг дистанційного навчання в сучасних закладах загальної освіти є ліквідація найбільш поширеної сфери булінгу – очного навчання. Тому недаремно продовжує набирати популярності явище домашнього навчання (сімейної освіти, хомскулерів) серед дітей, які не мають особливих освітніх потреб.

Отже, керівник сучасного закладу загальної середньої освіти повинен бути не тільки педагогом і наставником, а й господарником, менеджером, що володіє сучасними знаннями із управління персоналом, формування сприятливої організаційної культури, уміти дослуховуватись до думки громадськості, батьків, учнів, працівників та дотримуватись вимоги передбачуваних чинним законодавством для забезпечення безпечного освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. (2018) Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т.П. 56 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/protidia-bulingu/21kbos.pdf>
2. Порядок проведення інституційного аудиту закладів загальної середньої освіти, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 09 січня 2019 року № 17.
3. Про повну загальну освіту: закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
4. Поповський Ю.Б. (2018) Управління процесами реструктуризації в освітньому середовищі. *Економіка і організація управління*. Вип. 2. С. 57-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eiou_2018_2_9

5. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. – Київ, Державна служба якості освіти, 2020 - 240 с.

6. Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти, затверджений наказом МОН від 26.12.2017 р. №1669. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0100-18#Text>

7. Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій, затверджений наказом МОЗ від 21.05.2007 р. №246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0846-07#Text>

8. Про освіту: закон України від 05.09.2017 р. №2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

9. Обеспечение психологической безопасности в образовательном учреждении: практическое руководство / Под ред. И.А. Басовой. – СПб. : Речь, 2006. – 280 с.

10. Чернякова А.В. (2014) Стратегії формування соціально безпечного освітнього середовища в контексті реформування загальноосвітньої школи: досвід США. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки. Вип. 115. - С. 251-255. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2014_115_66

11. Опитування ООН U-Report Україна. URL: <https://ukraine.ureport.in/opinion/566/>

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ТЕОРІЙ СПОЖИВАННЯ

Зайцева Наталя Володимирівна

к.е.н., доцент кафедри інформаційних систем управління, ВІ manager
Asino Group, м. Київ, магістрант Донецького національного університету
імені Василя Стуса за спеціальністю «Комп'ютерні технології обробки даних
(Data Science)», м. Вінниця, Україна

Костенко Наталя Валентинівна

к.е.н, доцент, доцент кафедри управління, економіки та фінансів Брестського
державного технічного університету, м. Брест, Республіка Білорусь
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6290-6586>

Макроекономічні теорії побудовані на припущеннях, а їх емпірична оцінка часто виявляє певні парадокси. Слід зауважити, що одне й те саме припущення, буде мати різні результати по різних країнам, тому що теорії враховують не всі фактори одночасно.

Кейнсіанська теорія споживання стоїть в центрі макроекономічних теорій й побудована на допущеннях Дж. Кейнса, оскільки тоді не існувало статистичних даних. Але й сам Кейнс надихнув послідовників в вивченні та вдосконаленні його теорії.

Основною моделлю споживання Кейнса було те, що поточні витрати на споживання визначаються головним чином поточним наявним доходом.

Кейнсіанська функція споживання зазвичай записується в лінійній формі:

$$C_t = a + bY_t \quad (1)$$

Кейнс назвав взаємозв'язок між сукупним споживанням та поточним наявним доходом «схильністю до споживання». Він назвав два показники чутливості споживання до доходу.

Середня схильність до споживання (APC) розраховується як співвідношення споживання до доходу:

$$APC = C/Y \quad (2)$$

А гранична схильність до споживання (MPC) - це сума за допомогою якого споживання зростає із збільшенням поточного наявного доходу на долар

Коефіцієнт b , який називав Кейнс «гранична схильність до споживання» або МРТ, яку визначають за формулою:

$$MPC = \partial C / \partial Y \quad (3)$$

Гранична схильність до споживання тісно пов'язана з поточним наявним доходом (ВВП). MPC повинно бути ≤ 1 , оскільки частину доходу буде спрямовано на накопичення.

Як середня, так і гранична схильність, як правило, вважається між нулем і одиницею. Парадокс Кузнеця - це емпірична аномалія, яка стосується відносного розміру цих двох заходів.

MPC у рівнянні (1) є константою b , оскільки в лінійній функції граничний ефект (нахил) є постійним. APC дорівнює:

$$C_t/Y_t = (a + bY_t)/Y_t = b + a/Y_t \quad (4)$$

ССС змінюється як зміни доходу залежать від a . Якщо $a > 0$, то MPC < APC і люди витрачають все меншу частку своїх доходів у міру зростання доходів. Якщо $a = 0$, то MPC = APC і витрати - це постійна частка доходу b .

Емпірична оцінка рівняння (1) за звичайними найменшими квадратами із сукупними даними часових рядів, як правило, дає значення b в районі 0,75. Таким чином, ранні емпіричні оцінки привели до того, що переважає думка, що

MPC була меншою ніж APC. Поширеним тлумаченням цього результату є те, що заощадження було «розкішною», частка якого в загальному доході зростає, коли люди отримують вищі доходи [1, с. 163].

Приблизно в той же час Саймон Кузнець, вдосконалив національні облікові показники доходів і споживання та вказав на парадокс, який не міг пояснити простою лінійною функцією споживання.

Парадокс С. Кузнеця полягав в наступному: відсоток споживаного наявного доходу є надзвичайно постійним у довгостроковій перспективі, що передбачає пропорційну функцію споживання. Динаміки доходів та споживання послідовно у часі означають, що $a > 0$, що означає, що частка споживаного доходу зростає.

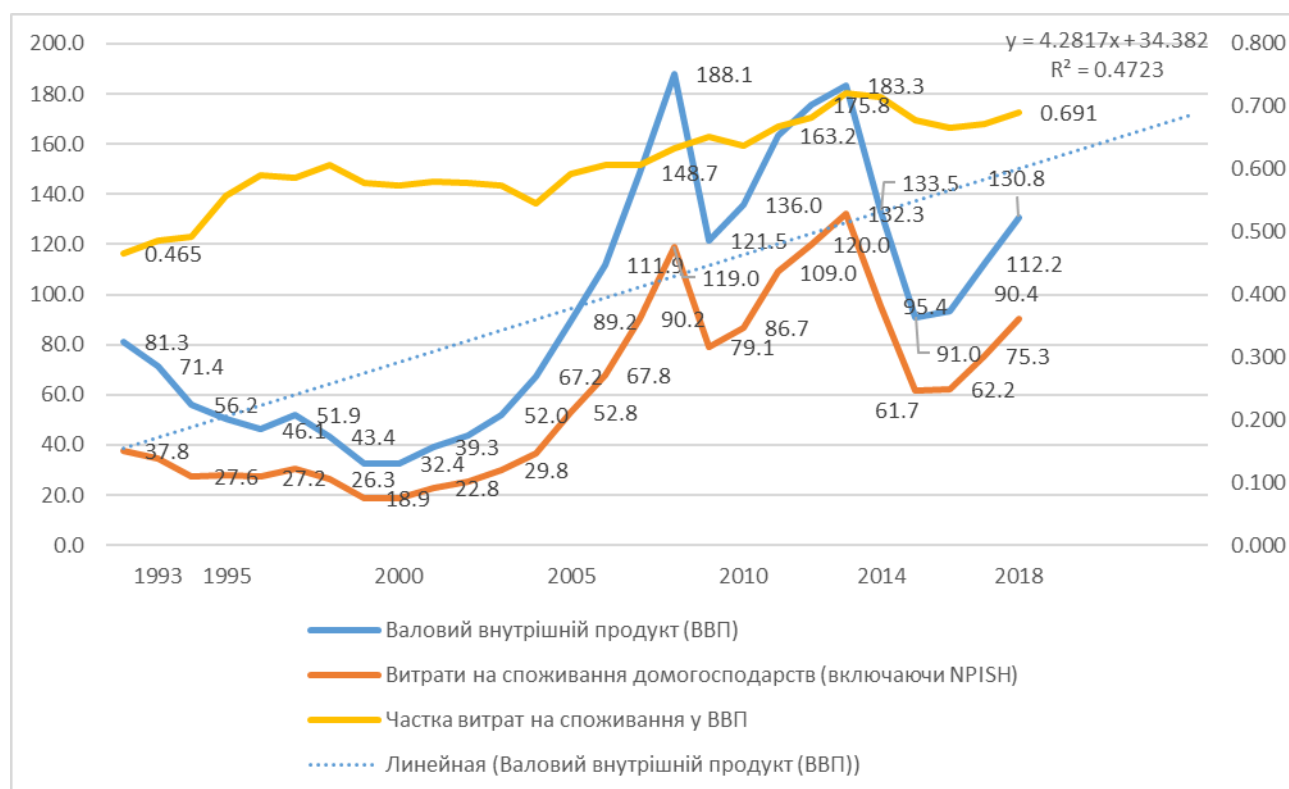
Одним із ранніх підходів була «гіпотеза щодо відносного доходу», яка стверджувала, що a споживання домогосподарства залежить не лише від поточного наявного доходу, але й від поточного доходу відносно минулих рівнів та відносно доходів інших домогосподарств. Однак експеримент С. Кузнеця, заснований на його детальній реконструкції з історичних даних про економічні сукупності, вказував, що частка в спожитому доході залишалася незмінною протягом майже століття. Якщо $APC > MPC$ як оцінка функції лінійного споживання, то частка споживання повинна зменшуватися із збільшенням доходу. Отже, два види емпіричних доказів привело до суперечливих висновків: короткострокові економетричні дослідження виявили $MPC < APC$, а довгострокові дані показали, що $MPC = APC$ [1, с. 162].

Економісти, що працюють над моделями споживання, також шукали докази з досліджень перетину витрат споживання окремих домогосподарств. Це докази здавалося, підтримує короткострокові економетричні дослідження, які показують, що домогосподарства з високим рівнем доходу економили більшу частину свого доходу, ніж домогосподарства з нижчими доходами.

Дві інші теорії, започатковані нобелівськими лауреатами, пов'язані з моделлю життєвого циклу Франко Модільяні та гіпотеза про постійний дохід,

розроблена Мілтоном Фрідменом. Наведені теоретичні підходи здебільшого злились, перетворившись на «теорії сучасного споживання». У своїх початкових формах вони відрізнялися головним чином тим, що теорія життєвого циклу наголошувала на природних варіаціях заробітку протягом кінцевого життя, тоді як модель постійного доходу наголошувала на загальних коливаннях доходів протягом невизначеного горизонту. Модель, заснована на максимізації часової корисності, є прямим продовженням стандартної мікроекономічної теорії [1, с. 163].

Розглянемо прикладні аспекти макроекономічної теорії споживання за допомогою статистичного аналізу. Щодо проведення макроекономічного аналізу на прикладі України за часів незалежності проведемо трендовий аналіз з 1992 по 2018 роки по показникам номінального ВВП та витрат на споживання домогосподарств та прогноз ВВП до 2015 року, мал. 1.

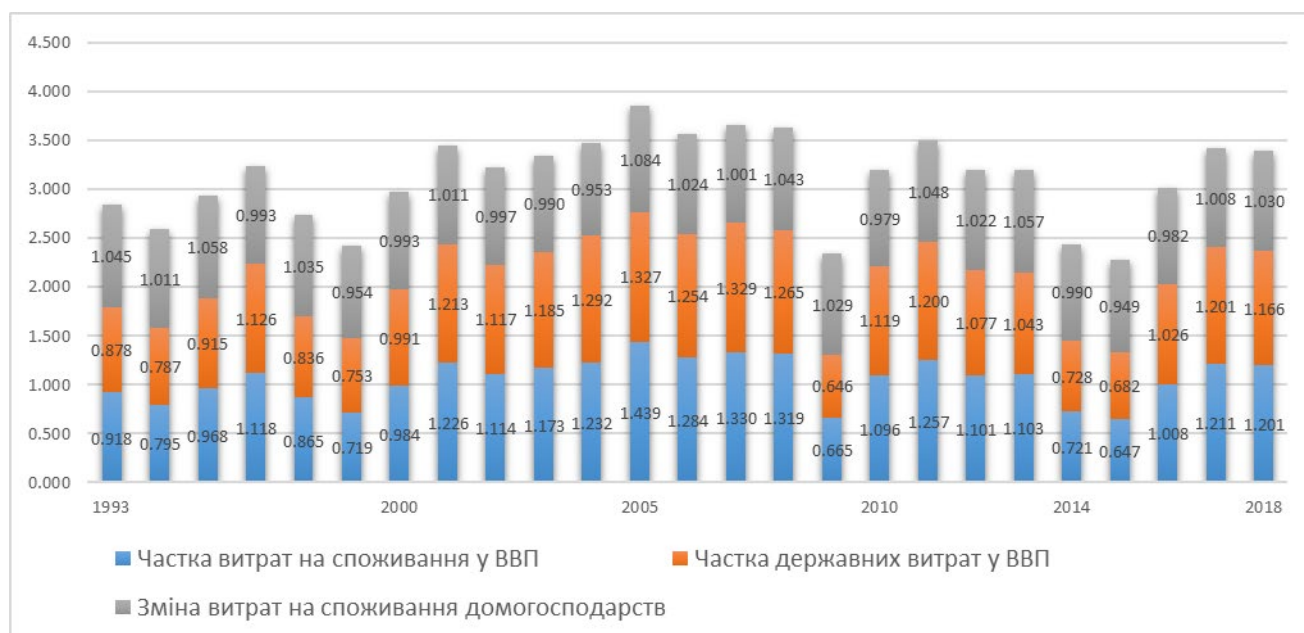

Мал. 1. Макроекономічний аналіз ВВП та витрат на споживання домогосподарств України за період 1992-2018 рр. та прогноз ВВП до 2025 року, млрд. дол. США
Джерело: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

Наведені на рис. 1 дані показують, що частка витрат на споживання після отримання незалежності складала менше 0,45 від показника ВВП у 1992 році, й постійно підвищувалася досягнувши максимального значення у 2013 році – 0,72%, що фактично одразу призвело до зростання рівня інфляції. Розвинуті країні свою грошово-кредитну політику спрямовують на стримування попиту та стимулювання накопичень й зазвичай частка витрат споживачів коливається в межах 0,5-0,6 від ВВП.

Скориставшись парадоксом С. Кузнеця розрахуємо зміни витрат на споживання та ВВП й розрахуємо граничну схильність до споживання, мал. 2.

За даними мал. 2 можна визначити нестабільну динаміку витрат: найменші витрати на споживання спостерігалися у 1999, 2009 та 2014-2015 рр., тобто в період загострення криз та початку військової агресії Росії, домогосподарства стали дещо більше заощаджувати. Коли показники перевищують 1, то це означає, що домогосподарства використовують кредити банків або залучають інші джерела.

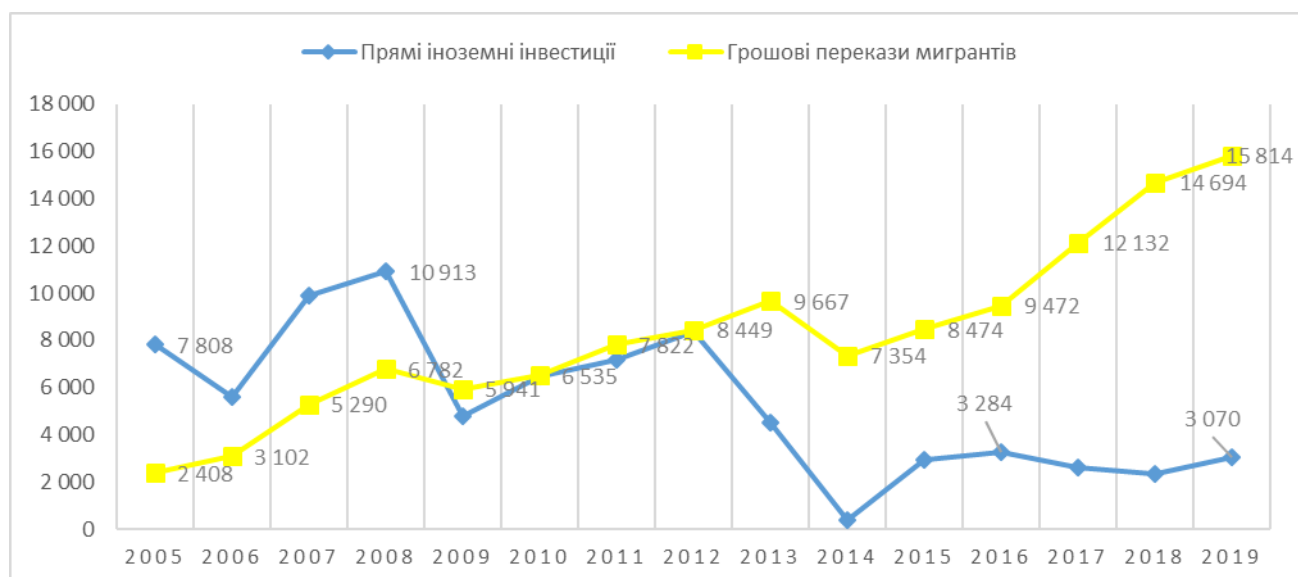
Мал. 2. Динаміка граничної схильності до споживання за 1993-2018 рр.
Джерело: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

У міжнародній статистиці існують три методи розрахунку ВВП: за доходами; витратами та доданої вартості.

ВВП дорівнює сумі валової доданої вартості всіх інституційних підрозділів-резидентів, що займаються виробництвом, плюс будь-які податки на продукти та мінус будь-які субсидії на продукти.

В платіжному балансі за статтею «Грошові перекази та оплата праці» вказуються перекази мігрантів й не включаються в доходи. За даними Міжнародної організації міграції «Міграція та грошові перекази все частіше розглядаються як результат ланцюгах розвитку - початкова від окремих громадян до домашніх господарств, повідомлень і країн. Перекази сім'ям, дозволяють їм вкладати кошти в нові будинки, стимулюючи тим самим занятість в будівельній галузі, зростання роздрібного товарообігу» [2, с. 18]. Окрім стимулювання зростання ВВП, грошові переводы підвищують рівень доходів домашніх господарств та стимулює скорочення бідності [3, с. 24].

Оцінимо внесок грошових переказів мігрантів в економіку України в порівнянні з притоками прямих іноземних інвестицій, мал. 3.

Мал. 3. Динаміка ПІІ та грошових переказів мігрантів в Україну за 2005-2019 рр., млн. дол. США

Джерело: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>

За даними мал. 3, перекази мігрантів перевищили показник притоку іноземних інвестицій в Україну в 2009 році, тобто знов спостерігаємо пряму кореляцію з фінансовою кризою, коли йде скорочення робочих місць та оплати праці. У 2019 році перекази мігрантів перевищили обсяг ПІП в 5,2 рази й склали близько 16 млрд. дол. США.

Перейдемо до доданої вартості. Валова додана вартість - це розбіжність між виданнями та проміжним споживанням. ВВП є одним із основних показників європейської системи національних та регіональних рахунків (ESA 2010). За даними ЮНІДО, за Індексом промислового розвитку в 2017 році Україна посіла 100 місце, додана вартість складала 0,34 до ВВП, рівень зайнятості складав 0,42 до ВВП, а рівень технологічного розвитку залишається постійним на рівні 0,37 (рівень високо- та середньотехнологічної продукції до доданої вартості). Це показує, що Україна потребує негайної модернізації виробництва, яка буде ґрунтуватися на капіталомістких технологіях та стимулюванні зростання доданої вартості [5].

На завершення підведемо підсумки. Зростання схильності до споживання (краще купівля або будівництво житла) збільшує витрати на споживання при даному рівні доходу, що зменшує вилучення заощаджень з кругообігу національного доходу, що призводить до збільшення сукупного попиту і національного доходу. На прикладі України, ми бачимо, що в країні використовувались неефективні інструменти щодо обмеження граничної схильності до споживання шляхом обмеження видачі кредитів через підвищену ставку рефінансування (17% у 2019 р.), не створювались робочі місця шляхом стимулювання інвестиції в розвиток підприємств, а ВВП зростало за рахунок підвищення цін на продукцію виробництва. Кредити банків стали недоступними для населення й спостерігалось зростання трудової міграції з 2009 року. Й ми бачимо, що грошові перекази мігрантів відіграють позитивну роль на зростання української економіки. А при залученні інвестицій у виробництво треба приділяти увагу технологічним інноваціям.

Список використаних джерел:

1. Jeffrey Parker, Economics 314 Coursebook, Chapter 16. THEORIES OF CONSUMPTION AND SAVING. 2010. P. 24.
2. International Organization for Migration (2013), World Migration Report 2013: Migrant Well-being and Development, Geneva. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR2013_EN.pdf
3. Ratha, D. (2013), The impact of remittances on economic growth and poverty reduction, Migration Policy Institute, Policy brief #8; [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrationpolicy.org/pubs/Remittances-PovertyReduction.pdf>
4. Офіційний сайт ЮНКТАД. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>
5. Офіційний сайт ЮНІДО. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://unido.org/country/UKR>

СУТНІСТЬ РЕІНЖИНІРИНГУ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

Зубенко Ігор Ростиславович

к.п.н., доцент

Національний університет «Острозька академія»

Павлишина Наталія Сергіївна

Студентка 6 курсу економічного факультету

Національний університет «Острозька академія»

Сьогодні все частіше звучить думка, що одним з найважливіших факторів успішної перебудови та подальшої діяльності підприємств є реінжиніринг бізнес-процесів компанії. Здійснення на підприємстві ефективного реінжинірингу його основних видів діяльності може забезпечити позитивні зміни в результатах діяльності підприємства, дає змогу захопити більшу частку на ринку, а також сприяє збільшенню ринкової вартості підприємства.

Але перш ніж розглядати сутність реінжинірингу, дамо визначення поняттю «бізнес-процес». Бізнес-процес являє собою сукупність послідовних операцій, певну кількість внутрішніх видів діяльності, що починаються з одного або більше входів і закінчуються створенням продукції, яка є цікавою та потрібною для кінцевого споживача. На сьогодні поняття «бізнес-процес» є доволі багатозначним, а тому й не існує його єдиного визначення. Під бізнес-процесом зазвичай розуміється певна визначена послідовність дій, від виникнення концептуальної ідеї до закінчення її реалізації та отримання результатів. У широкому розумінні поняття бізнес-процесу розглядається, як стійка та цілеспрямована послідовність взаємопов'язаних дій, метою якої є перетворення, за допомогою певних технологій та за оптимальний термін,

входів (ресурсів) у виходи (результати), які є цінними для зовнішніх та внутрішніх клієнтів, а також збільшують ринкову вартість підприємства [1].

Визначивши поняття бізнес-процесу перейдемо до розгляду сутності реінжинірингу бізнес-процесів. Реінжиніринг бізнес-процесів - це методологія та техніка, за допомогою якої організації докорінно змінюють свої бізнес-процеси з метою стати більш ефективними та сучасними. Тобто, основною метою процесу реінжинірингу бізнес-процесів на підприємстві є необхідність зробити компанію більш ефективною та гнучкою, як для потенційних клієнтів, так і для працівників та інших зацікавлених сторін.

Засновником концепції реінжинірингу бізнес-процесів є Майкл Хаммер. Майкл Хаммер у 1990 році опублікував статтю «Реінжиніринг: не автоматизуйте – знищуйте», в якій дає визначення поняттю реінжинірингу та трактує цей процес, як фундаментальні та кардинальні зміни існуючих бізнес-процесів для отримання оптимальних показників ефективності діяльності, таких як вартість, якість, послуги та швидкість[3].

Реінжиніринг бізнес-процесів переорієнтовує цінності компанії на потреби споживачів, переробляє основні процеси, реорганізовує бізнес, аналізуючи основні організаційні та людські проблеми та покращуючи бізнес-процеси в організації. Реінжиніринг є найрадикальнішим методом поліпшення існуючих бізнес-процесів. Інколи його називають розробкою нового процесу, адже в процесі реінжинірингу не береться до уваги існуючий процес та структура компанії. Найчастіше цей підхід застосовується у випадках, коли бізнес-процеси на підприємстві є настільки застарілими, що не варто їх зберігати та й звичайного поліпшення недостатньо. При реінжинірингу, створюється новий бізнес-процес з застосуванням останніх досягнень науки та техніки, і такий підхід дає змогу зробити справжній прорив для компанії. Звісно, здійснення реінжинірингу є досить дорого вартісним та ризиковим методом, однак він забезпечує максимальне поліпшення показників ефективності діяльності підприємства [2].

Реінжиніринг бізнес-процесів зазвичай відбувається у кілька етапів. Найперше, розробляється образ майбутнього підприємства. На цьому етапі визначаються стратегічні цілі, які виражаються у кількісному та якісному відношенні. Після визначення бажаного стану здійснюється аналіз поточних, існуючих бізнес-процесів, що відбуваються в компанії. Складаються схеми та досліджуються бізнес-процеси функціонування підприємства в даний момент. Оцінюється ефективність існуючих бізнес-процесів. Якщо ефективність на даному етапі є незадовільною, здійснюється розробка схеми нового бізнес-процесу. При цьому основою для розроблення нового процесу є визначений на першому етапі образ майбутнього підприємства. Після завершення розробки та планування нового процесу необхідно провести тестування. В разі необхідності в новий процес можуть вноситись певні коригування. Після запровадження нового процесу здійснюється оцінювання його ефективності, та у випадку, коли новий процес працює краще попереднього, його впроваджують в більших масштабах [4,5].

Таким чином, вивчивши особливості реінжинірингу бізнес-процесів ми визначили, що його застосовують на підприємствах з метою ефективнішого провадження діяльності. При цьому реінжиніринг бізнес-процесів використовується, як стратегія управління, за допомогою якої організації можуть економити витрати, збільшувати частку на ринку та підвищувати свою конкурентну позицію.

Список використаних джерел:

1. Бортнік А. М. Процесне управління бізнесом: сутність і переваги впровадження. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nvnudpsu_2013_3_5 (Дата звернення – 03.11.2020 р.)
2. Гончарова О. Реінжиніринг бізнес-процесів як метод процесного управління.
3. Кузишин М.С. Особливості провадження реінжинірингу бізнес-процесів на вітчизняних підприємствах. URL: <http://libfor.com/index.php?newsid=1795> (Дата звернення – 02.11.2020р.)
4. Тоцький В. І., Лаврененко В. В. Організаційний розвиток підприємства. Навчальний посібник.
5. Janse В. Business Process Reengineering (BPR). URL: <https://www.toolshero.com/quality-management/business-process-reengineering-bpr/> (Дата звернення – 03.11.2020р.)

МЕХАНІЗМ ІННОВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Колодяжна Ірина Вікторівна

Канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інноватики та управління

Приазовський державний технічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9760-4999>

В умовах трансформації економіки вельми актуальним стає пошук шляхів підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю промислових підприємств, оскільки багатоаспектність їх функціонування, а також збільшення числа факторів, що впливають на результати інноваційної діяльності, постійно зростає і набуває першочергового теоретичне і практичне значення. Відсутність адаптаційних механізмів, що дозволяють своєчасно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, призводить до ризиків втрати конкурентоспроможності, що в перспективі здатне негативно позначитися на подальшому розвитку підприємств.

Стану, при якому може зберігатися щодо довгострокова, конкурентоспроможність підприємства, що забезпечується постійно змінюваних потенціалом інноваційного розвитку, можна досягти тільки при ефективному управлінні, що спирається на комплекс дій і підходів, які гарантують досягнення стратегічних цілей і завдань підприємства.

Дії керівників з розробки, реалізації та коригуванні стратегії розвитку підприємства повинні бути спрямовані на визначення пріоритетів розвитку підприємства в довгостроковій перспективі. А сама структура управління повинна оперативно реагувати на значимі фактори зовнішнього середовища, потенційно здатні вивести підприємство зі стану позитивного рівноваги.

Зростання рівня інноваційної активності промислових підприємств, а так само ускладнення процесу випуску продукції, призводить до ускладнення взаємозв'язків всередині організаційної структури управління. У зв'язку з цим виникає необхідність в розробці такого механізму її регулювання і трансформації відповідно до поточних умовами, який дасть можливість не тільки її нормального функціонування при змінюються обставин, а й буде з достатньою достовірністю визначати перспективні напрямки розвитку.

Робота будь-якого механізму вимагає певного набору ресурсів, поєднання яких здатне вплинути на якість його функціонування. Крім того, використання механізму в практичній діяльності має бути ефективним, тобто певний набір складових елементів стратегії підприємства лежить в основі інноваційної діяльності і здатний сформуванню систему управління таким чином, що її гнучкість дозволить в регулярно мінливих зовнішніх і внутрішніх умов відповідати цьому моменту [1].

Пошук нових механізмів інноваційного управління підприємством в сучасних умовах обумовлений зростанням ступеня впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, що призводять до виникнення і закріплення диспропорцій як внутрішньогалузевого, так і міжгалузевому розвитку. Сталий розвиток підприємств можливо тільки при дотриманні певних умов, в основі яких лежить підтримка оптимальних пропорцій між складовими виробничого та інноваційного потенціалу.

Традиційні чинники економічного зростання, що забезпечують розвиток промислових підприємств в минулому столітті, практично вичерпані, що породжує проблему пошуку нових джерел розвитку. Це призводить до необхідності перегляду сформованих раніше пріоритетів в системі управління, обґрунтування нового стратегічного вибору в розвитку виробництва, а так само визначення так званих точок економічного зростання, здатних виконувати роль «локомотива» в розвитку промисловості.

Вплив на точки зростання, а так само імпульси, які виходять від них, здатні впливати на розвиток не тільки конкретних підприємств, а й усього промислового виробництва в сукупності, що є основою розвитку економіки країни. Саме точки зростання забезпечують приплив інвестиційних ресурсів, генерують і дають імпульс науково-технічних і організаційних інновацій, мобілізують вільні ресурси підприємства з метою розширення процесу виробництва.

Дослідження існуючих підходів до визначення змісту поняття точок економічного зростання дозволило сформулювати поняття даної категорії. Під точкою економічного зростання пропонується розуміти складовий елемент внутрішньої виробничої структури підприємства або вид його діяльності, вплив на який і його активізація сприяють не тільки трансформації процесу виробництва, але і стимулюють появу і розвиток його нових елементів, самодостатність у фінансовому відношенні, забезпечуючи тим самим подальшу стійкість розвитку.

Процес формування точок економічного зростання і перетворення їх в перспективну зону прискореного розвитку являє собою систему послідовно змінюють один одного станів, спровокованих інноваційним імпульсом. В процесі їх формування спочатку існує кілька локальних точок, дослідження яких дозволяє визначити пріоритетні точки, що формують в подальшому ядро інноваційного розвитку підприємства [2].

Стратегічний підхід до інноваційного розвитку підприємств передбачає виявлення таких основних вимог, що пред'являються до точок економічного зростання, як володіння необхідними інтелектуальними, кадровими, виробничо-технологічними, інформаційними, транспортними ресурсами, що забезпечують виробничий розвиток, які націлені на зміну не тільки кількісних, а й якісних властивостей (характеристик) підприємства в стратегічній перспективі.

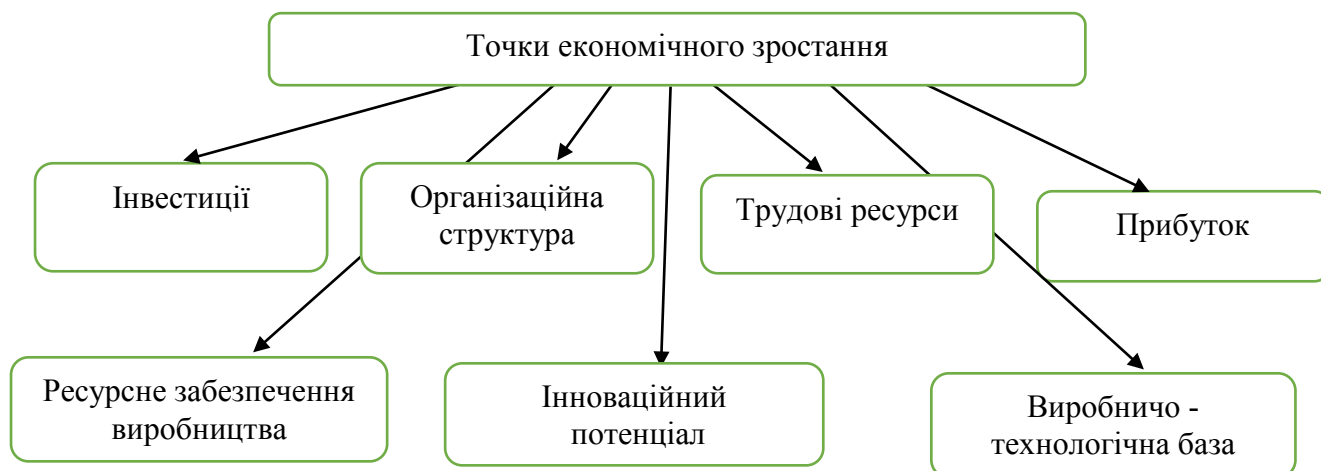
Важливими критеріальними вимогами, які пред'являються до точок економічного зростання, є комплексність, безпеку, ефективність.

Точка економічного зростання так само характеризується:

- приналежністю до певної структурної одиниці;
- наявністю можливостей для прискорення росту;
- способом, яким здійснюється зростання.

Сучасні економічні умови диктують нові правила розвитку промисловості на інноваційній основі, в зв'язку з чим необхідно доповнити перелік критеріальних вимог вимогою інноваційного розвитку. Як явище економічного характеру, точка економічного зростання характеризується включеністю в сукупність внутрішньо - виробничих зв'язків, що забезпечують досягнення високого мультиплікативного ефекту, що забезпечує зростання всієї системи в цілому. Крім того, точка економічного зростання має високу середньою нормою доданої вартості, що генерується по всій сукупності організацій, що діють в межах цієї точки зростання і пов'язаних виробництв.

Використання системного підходу до аналізу сутності точок економічного зростання дозволяє розглядати підприємство як набір взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, під якими необхідно розуміти об'єкти управлінського впливу, групи питань, завдань, вирішення яких дозволяє ефективно виділяти і формувати точки економічного зростання. До точкам економічного зростання промислового підприємства відносять комплекс елементів, наведених на малюнку 1.

Мал.1. Точки економічного зростання підприємства як об'єкти
управлінського впливу

Подолання комплексу проблем, пов'язаних з низькою ефективністю інноваційних процесів виробництва промислових підприємств необхідно почати з розробки спеціальних програм, що визначають як фінансово-економічні, так і техніко-технологічні пріоритети. У 21 основі програм повинен лежати метод формування точок економічного зростання, ядром якого є алгоритм формування раціонального комплексу точок економічного зростання, що представляє собою сукупність прогнозно-аналітичних процедур і управлінських дій, спрямованих з одного боку на вибір і обґрунтування видів діяльності, здатних забезпечити досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства, а з іншого на визначення обсягів ресурсів необхідних для їх активізації [3].

В цілому вважаємо за необхідне виділити два критерії відбору того чи іншого варіанту точок економічного зростання, що дозволяють в подальшому сформувати систему елементів точок економічного зростання підприємства, призначених для включення в елементний склад стратегічного вибору. З одного боку, виділені точки економічного зростання повинні вирішувати

широке коло проблем комплексного розвитку підприємства, забезпечуючи досягнення стратегічних цілей його розвитку. З іншого боку, величина фінансових ресурсів, витрачених на активізацію точок економічного зростання, повинна відповідати власним можливостям підприємства з урахуванням потенційно можливих інвестиційних ресурсів, наявних у зацікавлених в активізації таких точок економічних суб'єктів.

У свою чергу алгоритм розробки стратегії, спрямованої на розвиток точок економічного зростання в рамках конкретного підприємства, включає:

- виявлення точок зростання, розвиток яких найімовірніше забезпечить економічне розвитку підприємства, а також можливо забезпечить різні види підтримки з боку держави;
- аналіз і оцінку конкурентного потенціалу підприємства;
- аналіз і оцінку інноваційного потенціалу підприємства;
- комплексне дослідження зовнішніх чинників розвитку підприємства;
- аналіз доцільності різних варіантів проектів розвитку точок економічного зростання;
- конкретизація граничних значень техніко-економічних, фінансових і виробничих показників активності, що забезпечують стабільний розвиток підприємства і окупність його витрат;
- виявлення «сліпих зон» у виробничому функціонуванні, ліквідація яких вимагає додаткового залучення інвестиційних потоків;
- розробку і реалізацію заходів, орієнтованих на підтримку загального рівня інвестиційної привабливості підприємства;
- розробку комплексу заходів щодо стимулювання розвитку точок економічного зростання.

Таким чином, культивування знову виникають точок економічного зростання та ефективне управління існуючими дозволяє в повній мірі реалізувати мультиплікативний ефект інноваційного розвитку, сталого

економічного зростання за допомогою конвергенції нових типів і форм господарських відносин з раніше існуючими.

Список використаних джерел:

1. Кривцун Д.Ю. Проблеми сьогодення інноваційно - інвестиційної діяльності підприємств України/Д.Ю. Кривцун// Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16–17 листопада 2017 р. Харків: 2017. - С.333
2. Овсянюк-Бердадіна, О. Ф. Інноваційний розвиток вітчизняних підприємств: реалії та інструменти забезпечення/ О.Ф. Овсянюк - Бердадіна // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету - Економічна думка, 2015. – 2015. – С. 117–121.
3. Ларіонова К.Л. Організаційно-економічний механізм управління інноваційною реструктуризацією підприємств/ К.Л. Ларіонова// Вісник Хмельницького національного університету 2017. - Том 2. - № 2. - С.179 -180

УПРАВЛІННЯ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЗА РОЗРАХУНКАМИ З ДЕБІТОРАМИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УСПІШНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Лазарчук Катерина Сергіївна

студентка Національного університету водного господарства та
природокористування

Проблеми із дебіторською заборгованістю нерідко є причиною дефіциту грошових коштів, що змушує підприємства змінювати умови реалізації своєї продукції.

У процесі управління дебіторською заборгованістю можна виділити два напрями: управління формуванням та управління інкасацією дебіторської заборгованості [1].

До основних прийомів управління дебіторською заборгованістю належать:

- облік замовлень, оформлення рахунків і встановлення характеристики дебіторської заборгованості;
- АВС-аналіз по відношенню до дебіторів;
- аналіз заборгованості за видами продукції для визначення невивідних з точки зору інкасації товарів;
- зменшення дебіторської заборгованості на суму безнадійних боргів;
- контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості;
- оцінка можливості факторингу – продажу дебіторської заборгованості [1].

Завданнями управління дебіторською заборгованістю є наступні:

- сприяння зростанню обсягу продаж шляхом надання комерційного

кредиту і тим самим зростання прибутку;

- підвищення конкурентоздатності за допомогою відстрочки платежу;
- визначення рівня ризику неплатоспроможності покупця;
- розрахунок планового резерву сумнівних боргів;
- надання рекомендації по роботі з фактично або потенційно

неплатоспроможними покупцями [2].

Для ефективного функціонування підприємств необхідно визначити чіткі етапи формування політики управління дебіторською заборгованістю.

Мал. 1. Етапи формування політики управління дебіторською заборгованістю

Важливим інструментом в процесі управління дебіторською

заборгованістю є надання знижок клієнтам. Знижки клієнтам надаються у таких випадках:

а) здійснення передоплати або швидкої оплати за продукцію (використовується підприємством при дефіциті грошових коштів);

б) купівлі великих обсягів продукції; купівлі продукції нижчої якості, а також з метою залучення нових клієнтів, підтримання ділових стосунків з давніми клієнтами або з тими, що є «цінними» для підприємства [2].

Надання більшого обсягу знижок, ніж розраховано, буде економічно не вигідним для підприємства. Проте, в окремих випадках, якщо клієнт важливий для підприємства і є імовірності довготривалої співпраці, менеджменту підприємства доцільно погодитись на втрати прибутку у короткотерміновому періоді з метою утримання потужного покупця і отримання прибутку у перспективі.

Ще одним ефективним інструментом для системи контролю на підприємстві за станом дебіторської заборгованості є моніторинг [3]. Перевагою моніторингу, в порівнянні з іншими способами контролю, є наявність зворотного зв'язку, що являє собою огляд по моніторингу, який необхідний як для керівництва підприємства, так і для його економічних і фінансових підрозділів, оскільки під час моніторингу діяльності відбувається збір, перевірка та побудова ефективних прогнозів на підставі отриманих даних, які відображають поточний економічний стан і перспективи його змін [4].

Таким чином, ефективна система управління дебіторською заборгованістю підприємства є сукупністю підсистем, що відображають агреговані комплекси дій з підвищення фінансових можливостей підприємства; деталізують всі організаційно-економічні та облікові методи з управління дебіторською заборгованістю підприємства; здійснюють системний та цілеспрямований пошук шляхів поєднання всіх основних компонентів організаційно-економічного забезпечення внутрішньофірмового управління для концентрації зусиль та управлінських впливів на чинники, що визначають

внутрішній потенціал підприємства задля забезпечення підвищення його конкурентних можливостей.

Список використаних джерел:

1. Пасінович І. І. Актуальні проблеми аналізу і управління дебіторською заборгованістю підприємства / І. І. Пасінович, О. М. Шевчук// Економіка. Управління. Інновації. Серія : Економічні науки. – 2013. – №2.
2. Лівощко Т. В. Підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю підприємства / Т. В. Лівощко, О. В. Кузьменко// Підвищення ефективності управління дебіторською заборгованістю підприємства. – 2014. – С. 90–97.
3. Севастьянов Р. В. Особливості управління дебіторською заборгованістю підприємства / Р. В. Севастьянов, О. І. Бойко. // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2017. – №5. – С. 102–107.
4. Максимова Б. О. Новий погляд на удосконалення та організацію обліку та аудиту дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємства / Б. О. Максимова, М. М. Настенко. // Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – 2017. – №38.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ КАНАЛІВ ЗБУТУ ТОВАРУ ЗА ДОПОМОГОЮ ОНЛАЙН-ПРОДАЖ НА ОСНОВІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ БІЗНЕСІВ У ПЕРІОД КАРАНТИНУ

Махніцька Валентина Романівна

Студентка Західноукраїнського національного університету

Домбровський Збішек Іванович

Доцент, кандидат технічних наук, викладач кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління Західноукраїнський національний університет

Боротьба з пандемією COVID-19 перевернула економіку багатьох країн. Частина бізнесменів вже зізналися, що повернутися в стрій після карантину не зможуть. По статистиці кожний п'ятий малий і середній бізнес у період карантину ризикує закритись. Це зумовлено впровадженням жорстких заходів зі сторони держави, які в першу чергу обмежують пересування людей. З цієї причини у період карантину купівельна спроможність населення падає. Але є і ті, хто починає в цей складний кризовий час нові бізнес-проекти. Іноді - не від хорошого життя.

Однак у більшості підприємців є можливість, підлаштуватись до нових умов роботи або тимчасово перепрофілюватись. Для цього потрібно розглянути нові канали збуду товару, або послуг.

Одним з таких каналів виступає всевітня павутина. У цій статі було зібрано статистичні дані про те, як використання мережі Інтернет допомагає бізнесу залишатись на плаву.

Формуються нові моделі купівельної поведінки, які, ймовірно, збережуться і після закінчення кризи, і це відкриває нові можливості. Ті, хто

розглядав цифрову комерцію як вторинний канал, тепер повинні переорієнтувати свій бізнес з акцентом на активне використання цифрових технологій у своїй комерційній діяльності. Наприклад, ритейлери все активніше пропонують такі послуги для споживачів як «безконтактна» доставка або доставка до порога.

Із закриттям роздрібних підприємств і порушенням роботи ланцюгів поставок правила просування товарів і управління запасами докорінно змінилися. Історичні дані про те, що слід продавати онлайн, а що - в фізичних магазинах більш не можуть бути використані. Тепер у розпорядженні підприємств виявилися великі обсяги запасів в торгових точках, які необхідно реалізувати в Інтернеті.

Компаніям, які раніше інвестували кошти в цифрову торгівлю, швидше за все, буде легше пристосуватися до «карантинної економіки». А ось компаніям, які знаходяться лише на початку процесу цифровізації, буде набагато важче. Наприклад, традиційні аукціонні будинки з продажу автомобілів закриваються, а онлайн-аукціони стають нормою. Навіть в умовах скороченого обсягу організації, вже почали цифровізацію, демонструють зростання.

Перші 6 місяців поточного року, на які випав режим ізоляції, показали, що класичні покупки в магазинах споживачі з легкістю замінили онлайн-шопінгом. Аналіз операцій по картах всіх банків в інтернет-еквайринговій мережі продемонстрував, що їх кількість у порівнянні з тим же періодом 2019 року збільшилось в 3 рази, а загальний оборот - в 2,3 рази. Для правильного розуміння тенденції збільшення інтернет операцій потрібно враховувати вплив масової паніки. Оскільки цього півріччя споживачі, окрім того що купували більше, все-таки виявились більш обережними у плані витрат і загальний середній чек онлайн-покупок знизився на 22%. Які ж покупки найчастіше здійснювали онлайн? Згідно із загальною статистикою по e-commerce, топ-3 категорій витрат в першому півріччі 2020 виглядають наступним чином:

1. Фінансові послуги;

2. Магазины одягу;
3. Супермаркети.

Повертаючись вже до вище згаданого впливу масової паніки споживачі надавали перевагу закупці товарів першої необхідності і намагались вберегти свій гаманець від спонтанних, не виправданих чи дорогих покупок.

Золоте правило економіки: «Де з'являється попит там з'являється і пропозиція», підтверджується після аналізу статистичних даних відкриття нових інтернет магазинів. Для порівняння було взято дані за два останні роки. У квітні 2020 року число нових відкритих інтернет-магазинів стало майже в 2 рази більше (на 99,02%), ніж за період січень-березень, і в півтора рази більше, ніж в квітні минулого року. Це підтверджує те, що бізнесу доводиться адаптуватися до нового життя і краще рішення - це вихід в онлайн. На рисунку 1 наведено діаграму відсоткового відношення кількості відкритих нових онлайн магазинів в місяць у порівнянні з попереднім.

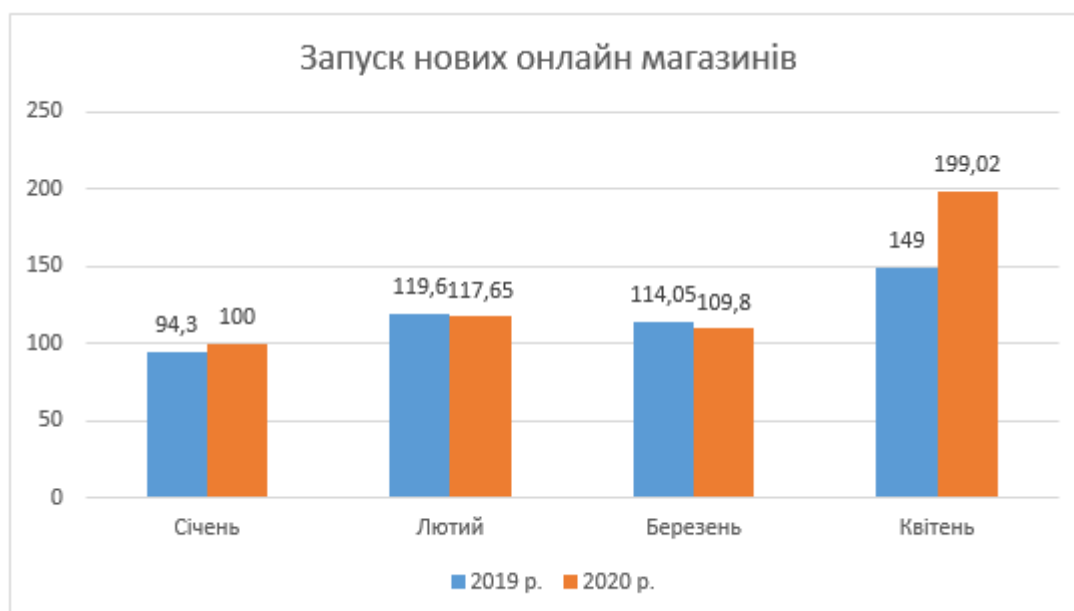

Рис.1 – Діаграма відсоткового відношення кількості відкритих онлайн-магазинів

Після аналізу вище описаних даних випливає, що COVID-19 однозначно оживив онлайн-бізнес. Однак, важливо правильно вибрати свою нішу, щоб не

закритися в перший же місяць.

Для остаточних висновків по тенденції зміни каналів збуту товару за допомогою онлайн-продаж на основі малих та середніх бізнесів у під час карантину потрібно проаналізувати також дохідність інтернет-магазинів у період боротьби з пандемією. За вибірку було взято місячний оборот сотні найпопулярніших ритейл сервісів із всесвітньої мережі за період 2019-2020 років. Як виявилось, це стало шансом збільшити кількість продажів. На рисунку 2, можна спостерігати, що середній місячний оборот топових магазинів в квітні виріс на 23,91% в порівнянні з попереднім місяцем і приблизно на 36% в порівнянні з квітнем 2019 року.

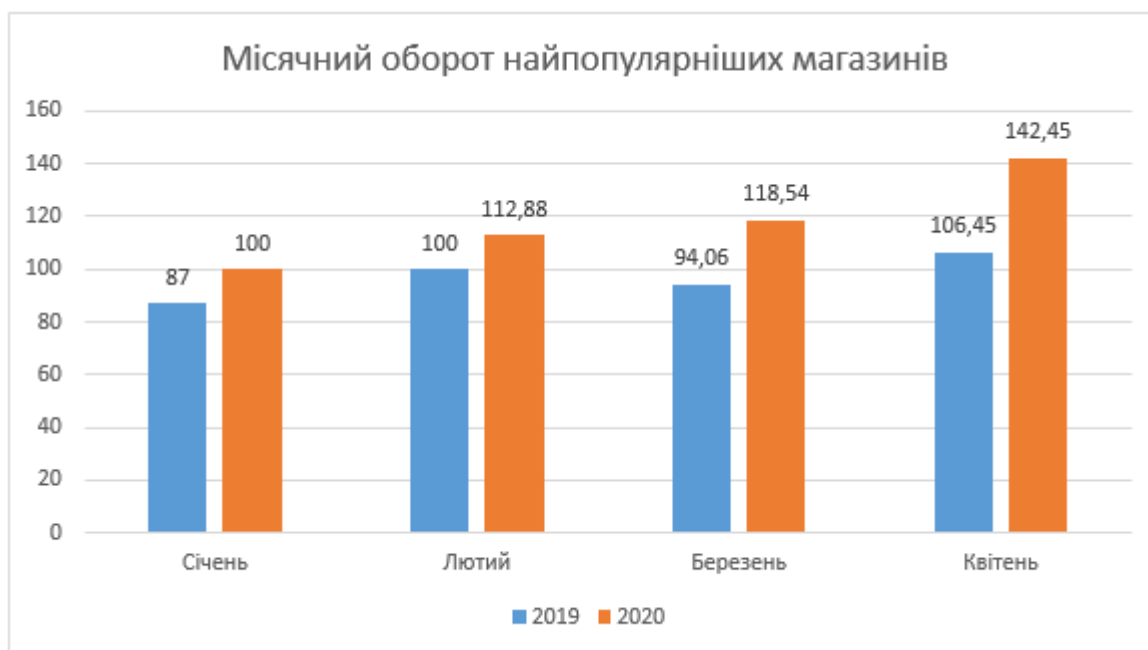

Рис.2 – Приріст середнього місячного обороту магазинів

Отже, дані показують, що COVID-19 дійсно змусив споживачів переглянути своє ставлення до онлайн-покупок: частина споживчого попиту природним чином переходить в онлайн. І для інтернет-магазинів це відмінна можливість розширити свою аудиторію покупців.

Список використаних джерел:

1. COVID-19: вплив коронавірусу на людину і бізнес. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.accenture.com/ru-ru/about/company/coronavirus-business-economic-impact>.
2. Вінокуров Я. Як карантин та коронавірус змінили малий та середній бізнес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hromadske.ua/posts/yak-karantin-ta-koronavirus-zminili-malij-ta-serednij-biznes>.

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УПРАВЛІННІ МАЛИМ БІЗНЕСОМ

Махніцька Валентина Романівна

Студентка Західноукраїнського національного університету

Домбровський Збішек Іванович

Доцент, кандидат технічних наук, викладач кафедри інформаційно-обчислювальних систем і управління Західноукраїнський національний університет

За останні півстоліття інформаційні технології оцифрували людський день. Кожного року середньостатистичний житель планети все більше часу проводить онлайн. Тому у погоні за клієнтами компанії змушені впроваджувати надання послуг чи продажу товару через всесвітню мережу. Така тенденція спричинила зміну правил гри у всіх сферах ринкових відносин. Тому на сьогоднішній день покупки через інтернет стали набагато безпечнішими, а головне простішими.

Електронна торгівля поступово стає невід'ємною частиною світової економіки. Функціонування національних ринків товарів і послуг, їх інтеграція у світову економічну систему неможливі без розвитку електронної торгівлі, що розуміється як використання інформаційних технологій на всіх етапах проведення торгових операцій, включаючи пошук і замовлення товару, проведення платежів й доставку товарів та послуг споживачам.

Найближчий аналог подібних сервісів у реальному житті – це вітрина. Такі «розумні вітрини» дозволять клієнту знайти необхідний товар з поміж інших і обрати продавця з найвигіднішими умовами. Такі вітрини називають маркетплейс, вони є посередниками між продавцями та покупцями в е-

commerce, і характеризуються тим, що розроблена спеціальна платформа для надання послуг електронної комерції, розроблено інструменти для замовлення продукції, відгуків, огляд товару чи послуг, але найхарактернішою рисою є наявність багатьох продавців на одному ресурсі. Маркетплейс не мають складських приміщень чи запасів товару, фактично, виконують зв'язок між покупцем та продавцем.

На даний момент 57% населення землі (4.4 млрд людей) користуються інтернетом. Зростання показника триває, але вже не так стрімко. На рисунку 1 можна побачити що приріст знизився з 7% в 2015 році до 4.3% в 2020.

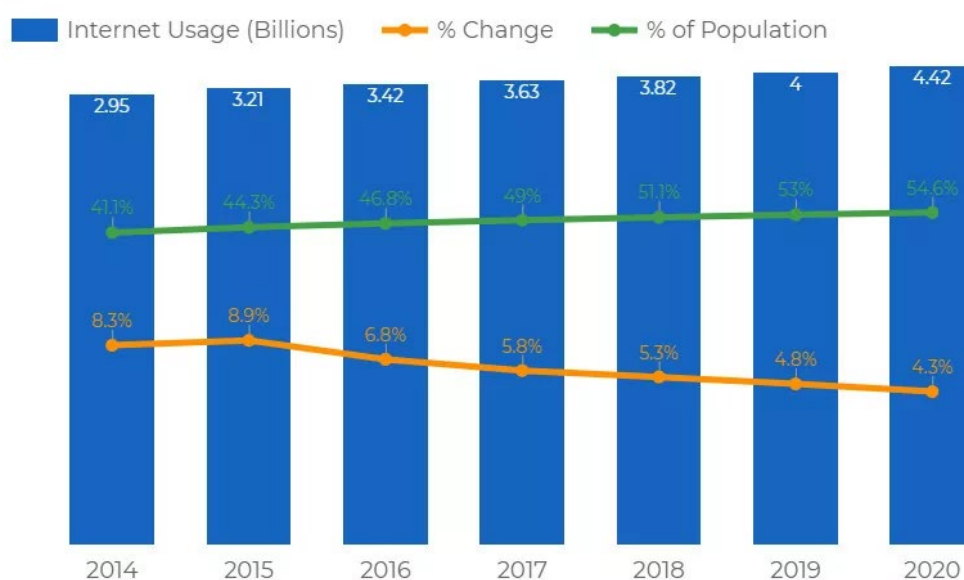

Рисунок 1 – Графік користувачів інтернету з 2014 по 2020

Також минають ті дні, коли люди боялися використовувати дані карти в інтернеті. Методи оплати стають простіше, зручніше і гнучкіше, тому вже в 2018 році 59% транзакцій зроблені онлайн рисунок 2.

Квітневе дослідження від GfK показало, що кожен третій український користувач інтернету купує товари онлайн. За останній рік близько 82% користувачів здійснили від 5 до 20 покупок в мережі, а ще 17% - навіть більше 20.

Середній дохід купують, згідно зі статистикою GfK Ukraine, склав 5 600 грн, що на 44% більше, ніж у тих, хто не замовляє товари в мережі. Онлайн-покупці частіше купують побутову техніку, електроніку та одяг.

Рисунок 2 – Розподіл методів оплати

В Україні розподіл між способами оплати наступний:

- 38% покупців віддають перевагу безготівковим розрахунком онлайн,
- 22% - віддають перевагу оплаті готівкою кур'єру,
- 15% покупців готові перераховувати кошти на банківську картку продавця,
- 12% - оплачують товар за накладною.

За даними дослідження, до безготівковій оплаті людей спонукають такі фактори:

- вигідна ціна,
- бонуси за оплату карткою,
- безпеку,
- впевненість в інтернет-магазині.

Згідно з відомостями компанії Netpeak Group приріст частки e-commerce в сукупному обсязі світової торгівлі з 2008 по 2018 рік склав від близько 10%. Як повідомляє портал Statista, загальний світовий дохід від електронної торгівлі в 2022 році може досягти \$ 6,5 трлн.

Конференція ООН з торгівлі і розвитку в свою чергу констатує, що близько 90% угод відбувається в сегменті B2B. Саме для цієї категорії, як відзначають аналітики eMarketer, в пріоритеті використання онлайн-інструментів: близько 94% топ-менеджерів американських B2B-компаній називають їх ключовими двигунами зростання бізнесу. А за даними платформи BigCommerce, приблизно 80% компаній оформляють замовлення за допомогою сайту, 77% - електронної пошти, а понад 30% користуються послугами маркетплейс. Нагадаємо, це оптимізовані онлайн-платформи, торгові інтернет-майданчики, які допомагають зв'язувати онлайн продавців і покупців (eBay, Amazon, Alibaba, Rozetka та т. П.).

Згідно з прогнозами, до 2022 року 67% усіх онлайн-покупок в світі будуть здійснюватися через маркетплейси. За три останні роки в Україні всь лідери ринку стали частково або повністю маркетплейсами ; кожна п'ята з першої двадцятки e-commerce-вітрин.

Також компанії не тільки продають свої товари і послуги безпосередньо покупцям, але і забезпечують продаж стороннім продавцям. При цьому, у міру зростання числа таких продавців, за рахунок їх пропозицій розширюється і асортимент маркетплейса. В цьому випадку необхідно залучати партнерів, які будуть управляти своїми магазинами.

На початковому етапі компаніям необхідно створити технологічну платформу для зв'язку продавців і покупців, а також надати партнерам інструменти для забезпечення транзакцій і управління бізнесом. Це значно складніше, ніж створення традиційної моделі прямої торгівлі, адже у кожного продавця різні товари і ціни, кожен самостійно управляє своїми продажами. Але це тільки початок. Для успішної роботи потрібні додаткові можливості:

пошук нових партнерів і високий рівень обслуговування клієнтів, необхідний для їх залучення. Нарешті, потрібно постійно розширювати асортимент товарів і послуг, щоб зберегти привабливість платформи для продавців, так і покупців.

Сучасні користувачі, народжені в епоху цифрової трансформації хочуть купувати товар не встаючи з дивана, використовуючи інтерактивну взаємодію. Зараз в інтернеті якісний товар за доступною ціною з доставкою додому стає практично стандартом. При цьому потреби зростають, і покупець хоче знайти все і відразу в одному місці. Це стосується як b2c-, так і b2b-ринку. На передній план у торгових майданчиків виходять завдання аналітичні та технологічні, логістичні (зручна надійна доставка, взаємодія учасників і контрагентів) і питання довіри.

По-перше, електронна торгівля все більш значима для споживачів. По-друге, перехід торгівлі в цифровому просторі дає можливість знизити витрати на логістику, а отже, і ціни, а також забезпечити доступ до більш широкого спектру товарів і послуг.

У парадигмі маркетплейс невеликі компанії або індивідуальні підприємці стають помітними гравцями на ринку і отримують можливість більше масштабувати свої товари і послуги, здійснюючи вихід на локальні і регіональні ринки. В існуючих умовах економіки розвиток малого і середнього підприємництва в цілому буде набагато менш ефективним без цифрових торгових майданчиків.

На відміну від звичайного електронного магазину технології маркетплейс надають можливості для розвитку кооперації широкого кола учасників, включаючи логістичні послуги, фінансування, страхування, взаємодія з державними структурами.

Таким чином, майданчик-маркетплейс є не тільки технологічною платформою, але й інформаційним ресурсом, який дозволяє компаніям, що знаходяться поза інформаційної інфраструктури, отримати її на вимогу.

Слід відзначити такий важливий момент, як забезпечення фінансової

безпеки і для постачальників, і для споживачів. Маркетплейс повинен гарантувати виконання взятих на себе зобов'язань усіма сторонами і виступати як свого роду контролер якості товарів, що поставляються і послуг.

Цифрові торгові майданчики можуть стати одним з цифрових інструментів у вирішенні державних завдань регіональних економік з розвитку малого та середнього бізнесу, допомагаючи знизити навантаження на виробників по реалізації продукції, забезпечити прозорість ціноутворення для споживача, стати достовірним джерелом інформації при плануванні виробництва, формуванні програм підтримки та цільового фінансування.

Список використаних джерел:

1. Тарас Кравець. Як працюють і на чому заробляють маркетплейси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/chto-takoe-marketplejsy/>.
2. Глотов В.С., Шалатов Д.В. Интернет-технологии и электронная торговля: экономика, право, программное обеспечение.- М.: НИЦ «Инженер», 2007.- 452 с.
3. Шнайдер Г. Электронная коммерция. – издание 10 перераб. – Б.:Cengage Learning, 2012. – 608 с.
4. Александр Сафонофф E-commerce-2020: перспективы для Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zavarnik.biz/e-commerce-2020-perspektivy-dlya-ukrainy>.
5. Статистичні дані електронної торгівлі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/>.
6. Global Ecommerce Report. – Access mode: <https://www.ecommercefoundation.org/reports/>.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ТА ОБЛІКУ МОНЕТАРНИХ АКТИВІВ

Перчук Оксана Володимирівна

к.е.н, доцент кафедри фінансів обліку і оподаткування ДВНЗ «Переяслав-

Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6484-7011>

Бородіна Тетяна Григорівна

магістр ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Важливим підходом до класифікації активів є їх поділ на монетарні та немонетарні. Монетарні активи відносяться до тих особливих категорій, які завжди були найбільш актуальними в економічній думці, оскільки в процесі грошового руху найбільшою мірою проявляються і реалізуються інтереси суб'єктів ринку. Під монетарними об'єктами загалом розуміються об'єкти, вартісна оцінка яких фіксована їх статусом або договором і не залежить від змін купівельної спроможності відповідної грошової одиниці.

Введення вище наведеного поділу в практику бухгалтерського обліку України пов'язано з рядом проблем, але основним фактором стало закріплення монетарно-немонетарного методу оцінки в Міжнародних стандартах фінансової звітності, а згідно ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» національні стандарти не повинні суперечити міжнародним.

Загородній А.Г. до немонетарних активів відносить всі активи, крім грошових коштів та їх еквівалентів, дебіторської заборгованості у фіксованій (або визнаній) сумі грошей [2, с. 23].

На думку Я.В. Соколова, фінансові засоби (кошти) часто без достатніх підстав називаються монетарними, а матеріальні і нематеріальні – немонетарними.

Американські дослідники Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бред розуміють під монетарними активами права (вимоги) на фіксовану кількість грошових одиниць (наприклад, доларів), що представляє загальну купівельну спроможність. Хоча ціни на товари та послуги можуть змінюватися, вимоги (права), виражені в певній кількості доларів, залишаються незмінними, але купівельна спроможність, або здатність конвертувати ці права в товари та послуги, змінюється. Крім того, Е.С. Хендріксен та М.Ф. Ван Бред вважають, що до монетарних активів слід відносити грошові кошти; обумовлені договором права на певні суми грошових коштів у майбутньому, наприклад дебіторська заборгованість; а також вкладення, які передбачають отримання доходів у вигляді відсотків і дивідендів і будуть відшкодовані у фіксованій сумі, хоча дата відшкодування може бути не визначена, наприклад, як для привілейованих акцій [5].

Згідно з П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» монетарні статті – це статті балансу про грошові кошти, а також про такі активи й зобов'язання, які будуть отримані або сплачені у фіксованій (або визначеній) сумі грошей або їх еквівалентів [4]. Тобто за зазначених умов, монетарними статтями можуть бути кредиторська та дебіторська заборгованість.

Термін «монетарні статті» більш широкий у порівнянні з терміном «монетарні активи», оскільки він включає в себе як активи, так і зобов'язання.

У відповідності до п. 8 МСФЗ (IAS) 38 «Нематеріальні активи» монетарні активи – наявні грошові кошти та активи, що підлягають отриманню у вигляді фіксованих або визначених сум грошових коштів.

МСФЗ (IAS) 21 «Вплив змін обмінних курсів валют» п. 8 визначає монетарні статті як одиниці готівкової валюти, а також активи і зобов'язання до

отримання чи виплати, виражені фіксованою або визначеною кількістю валютних одиниць [3].

Якщо виходити з того, що термін «одиниці готівкової валюти» не охоплює кошти на депозитних рахунках, то тоді цим терміном позначені грошові (платіжні) засоби. Термін «активи, до отримання» можна визначити як право на вимогу, тобто являють собою дебіторську заборгованість.

Основою монетарності активів є функція грошей як «засобу платежу», яка, як зазначає В.Д. Базилевич, передбачає обслуговування грошима, погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин [1, с. 159.]

В.В. Скоробагатова визначає два критерії віднесення активів до монетарних:

- 1) монетарність, який означає, що актив виступає у вигляді грошових коштів, як у готівковій формі, так і у безготівковій або їх еквівалентів;
- 2) в основі певної операції з активами має лежати така функція грошей як «засіб платежу», тобто маються на увазі певні розрахунки.

Відповідно до даних критеріїв до монетарних активів відносяться: грошові кошти в касі національній та іноземній валюті; кошти на рахунках в банках в національній та іноземній валюті, як поточні, так і інші; інші кошти. Фінансові інвестиції (довгострокові та поточні), дебіторська заборгованість (довгострокова та поточна) та векселі одержані (довгострокові та короткострокові) відносяться до змішаних активів, при цьому якщо буде виконуватися умова погашення їх грошовими коштами, то вони можуть вважатися монетарними активами. Також зазначені активи можуть вважатися монетарними за умови, якщо вони обліковуватимуться на балансі підприємства до моменту їх погашення, а також виступають засобом капіталізації.

Щодо оцінки монетарних активів (табл. 1), то можна сказати, що суттєвих відмінностей у вітчизняних та міжнародних нормативних документах з бухгалтерського обліку не виявлено. Відмінною рисою є лише те, що

міжнародний стандарт дозволяє також застосовувати курс, який наближається до фактичного валютного курсу на дату здійснення операції. Наприклад, для всіх операцій, які були здійснені в іноземній валюті протягом тижня або місяця, може бути застосований середній валютний курс даної валюти. У вітчизняному стандарті бухгалтерського обліку такого положення не передбачено.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика підходів до оцінки монетарних активів

Вид оцінки	П(С)БО 21	МСФЗ 21
Первісне визнання монетарної статті	Монетарні активи, які виражені в іноземній валюті, під час первісного визнання відображаються у валюті звітності шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на дату здійснення операції (дата визнання активів, доходів)	Операцію в іноземній валюті слід відображати після первісного визнання у функціональній валюті, застосовуючи до суми в іноземній валюті курс «спот» між функціональною валютою та іноземною валютою на дату операції
Оцінка монетарних статей на дату балансу	Монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на дату балансу	Монетарні статті в іноземній валюті слід переоцінювати, застосовуючи курс на кінець звітного періоду
Визначення курсових різниць за монетарними статтями	Курсові різниці за монетарними статтями визначаються на звітну дату та на дату погашення заборгованості	Курсова різниця виникає тоді, коли монетарні статті виникають від операції в іноземній валюті, а зміна у валютному курсі відбувається в період між датою операції і датою розрахунку. Коли розрахунки за операцією здійснюються протягом того самого облікового періоду, в якому операція відбулася, тоді вся курсова різниця визнається в цьому періоді

П(С)БО 21 та МСФЗ 21 застосовуються лише до монетарних активів, які виражені в іноземній валюті.

Грошові кошти виражені в різних формах є основою монетарних активів. Виходячи з цього, важливою характеристикою монетарних активів є їх ліквідність, тобто здатність брати участь в придбанні товару чи інших благ. Відповідно суттєвою обставиною, що відрізнятиме монетарні активи від всіх

інших є те, що премія за ліквідність набагато перевищує витрати їх на утримання. Ліквідність монетарних активів є максимальною, а тривалість періоду трансформації для них рівна нулю.

Поділ активів на монетарні та немонетарні спрямований на підвищення інвестиційної привабливості підприємства. Ступінь деталізації інформації щодо обсягу монетарних активів дозволяє менеджерам аналізувати конкретні заходи щодо поліпшення результатів діяльності. Тому вартість підприємства, виражена в монетарних статтях, на дату балансу потребує достовірної оцінки. Відповідно, монетарні статті виражені в іноземній валюті мають бути перераховані за валютним курсом на дату балансу, а також необхідно враховувати темп інфляції.

Різниця між монетарними пасивами та грошовими коштами називається чистими монетарними пасивами. Якщо монетарні активи перевищують монетарні пасиви, при зростанні цін та зниженні купівельної спроможності грошової одиниці відбувається зниження реальної вартості активів – підприємство може відчувати фінансові втрати. І навпаки, якщо сума монетарних пасивів більше суми монетарних активів, капітал зростає за рахунок погашення зобов'язань знеціненою величиною боргу. Розмір даних втрат (чи доходу) можливо визначити різницею між чистими монетарними пасивами, скорегованими на індекс інфляції, і фактичною їх сумою.

Основними проблемами бухгалтерського обліку монетарних активів є: по-перше, відсутність нормативних документів, що регулюють облікове відображення монетарних активів; по-друге, недосконалість нормативного регулювання бухгалтерського обліку складових монетарних активів, що може стати в основу майбутніх наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Економічна теорія: політекономія: підручник / За ред. В.Д. Базилевича. Київ: Знання, 2006. 631 с.
2. Загородній А.Г. Партин Г.О. Бухгалтерський облік: основи теорії та практики: навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 327 с.
3. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» від 01.01.2012. URL : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_022
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», затв. Наказом МФУ № 193 від 10.08.2000. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0515-00>.
5. Скоробагатова В.В. Бухгалтерський облік та контроль монетарних активів: проблеми теорії та методології: монографія. Житомир : ЖДТУО 2012. 520 с.

ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БЮДЖЕТНОЇ УСТАНОВИ

Пінчук Тетяна Анатоліївна

к.е.н., доцент, викладач кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Херсонського національного технічного університету

Мазманян Айкуш Аркадівна

студентка Херсонського національного технічного університету

Функціонування загального державного сектору не можливе без дієвої та ефективної системи управління державними фінансами, які являються його особливо важливою складовою. В обліковій системі бюджетних установ відбувається процес модернізації обліку та звітності для гармонізації з міжнародними стандартами, що зумовлює потребу в перебудові складу і форм фінансової звітності, розроблення уніфікованого методичного та нормативно-правового забезпечення.

Згідно з Бюджетним кодексом України бюджетні установи - органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також організації, створені ними у встановленому порядку, що повністю утримуються за рахунок відповідно державного чи місцевого бюджету [1].

На даний час роль основної форми бюджетного фінансування надається кошторисному, оскільки саме з його використанням здійснюється переважна більшість видатків бюджетів, забезпечується функціонування виробничої та соціальної інфраструктур, оборони й управління [2, с. 98].

Основним джерелом інформації щодо діяльності бюджетних установ є звітність. Згідно ст.58 Бюджетного кодексу України, звітність про виконання Державного бюджету України, в тому числі й виконання кошторисів

бюджетних установ, включає фінансову та бюджетну звітність [1].

Згідно з НП(С)БО 101 фінансова звітність - звітність, що містить інформацію про фінансовий стан та результати діяльності суб'єкта державного сектору. Фінансова звітність складається з:

- балансу - звіт про фінансовий стан суб'єкта державного сектору, який відображає на певну дату активи, зобов'язання і власний капітал;
- звіту про фінансові результати - звіт про доходи, витрати і фінансові результати діяльності суб'єкта державного сектору;
- звіту про рух грошових коштів - звіт, який відображає надходження і витрати грошових коштів у результаті діяльності суб'єкта державного сектору у звітному періоді;
- звіту про власний капітал - звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу суб'єкта державного сектору протягом звітного періоду;
- приміток до річної фінансової звітності [3].

Звітним періодом для складання річної фінансової звітності є бюджетний період, що становить один календарний рік, який починається 01 січня кожного року і закінчується 31 грудня того самого року, якщо не буде визначено інший період у випадках, визначених законодавством. Звітний період для складання проміжної фінансової звітності охоплює відповідний період (І квартал, перше півріччя, дев'ять місяців), що починається 01 січня і закінчується в останній день звітного періоду [4].

Формування фінансової звітності бюджетної установи описують такі стандарти:

- НП(С)БО 101 «Подання фінансової звітності» [3];
- НП(С)БО 102 «Консолідована фінансова звітність» [5];
- НП(С)БО 103 «Фінансова звітність за сегментами» [6];
- НП(С)БО 105 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції» [7].

Основні форми звітності та більшу їх частину складає бухгалтерська служба бюджетної установи. Однак, в процедурі складання звітності

приймають участь і інші служби чи посадові особи установи, як то – спеціалісти відділу кадрів, статистик, інженер і т. д.

Джерелами формування фінансової звітності є дані синтетичного та аналітичного обліків, які відображають майнове та фінансове становище бюджетної установи за звітний період (рік, квартал).

Фінансова звітність повинна містити інформацію про всі проведені господарські операції, які відображені в бухгалтерському обліку.

Інформація, що підлягає розкриттю, наводиться безпосередньо у фінансовій звітності або у примітках до неї. Форми: 1-дс, 2-дс, 3-дс, 4-дс, 5-дс).

Форми фінансової звітності заповнюються за всіма передбаченими показниками граф і рядків. У рядках форм фінансової звітності, де не зазначені показники, ставиться прочерк. Додаткові рядки у формах фінансової звітності (крім приміток до річної фінансової звітності) вводити забороняється [4].

Фінансова звітність повинна містити інформацію про:

- суб'єкт державного сектору;
- дату звітності та звітний період;
- дані про валюту звітності та одиницю її виміру;
- відповідну інформацію за звітний період і аналогічний період попереднього року;
- облікову політику суб'єкта державного сектору та її зміни;
- консолідацію фінансових звітів;
- припинення (ліквідацію) окремих видів діяльності;
- обмеження щодо володіння активами;
- участь у спільних підприємствах;
- виявлені помилки минулих років та пов'язані з ними коригування;
- переоцінку статей фінансових звітів;
- іншу інформацію, розкриття якої передбачено відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку в державному секторі [3].

Основним завданням фінансової звітності бюджетних установ є відображення стану майна та результатів діяльності під час виконання кошторису. Іншими словами, фінансова звітність бюджетних установ відображає результати розпорядження коштами та майном держави уповноваженими на це суб'єктами відносин у сфері господарювання.

Користувачами фінансової звітності можуть бути фізичні та юридичні особи, які потребують інформації про діяльність установи для прийняття рішень. Такими особами можуть бути трудові колективи установ, органи державної статистики, органи виконавчої влади та користувачі відповідно до законодавства.

Проаналізувавши погляди сучасних економістів на фінансову звітність бюджетної установи можна зауважити, що, вітчизняні науковці при вивченні поняття «фінансова звітність» стоять на позиціях формального підходу, закріпленого в ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» і НП(С)БО, згідно з якими «фінансова звітність – бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів за звітний період» [8]. Дане трактування дещо некоректне, оскільки не виражає сутності та змісту фінансової звітності, а лише демонструє зовнішній її прояв і походження. Інформативним та оригінальним є визначення Пушкаря М.С., який під фінансовою звітністю розуміє сукупність реєстрів генералізованих (зведених, згрупованих, узагальнених) показників за певний період, що характеризують статистику та динаміку об'єктів обліку [9, с. 561-565].

Отже, звітність – це впорядкована система взаємопов'язаних показників, що відображають умови і результати господарської діяльності бюджетних установ, їх фінансовий стан на певні дати (як правило, на початок та кінець звітного періоду) та сукупність способів і прийомів узагальнення даних поточного обліку.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua
2. Спіфанов А. О. Бюджет України [Текст] : монографія : у 2 кн. / А. О. Спіфанов, І. І. Д'яконова, І. В. Сало. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ». Книга друга: Виконання бюджету. – 2010. – 187 с.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 101 «Подання фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2009 р. № 1541 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>
4. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку заповнення форм фінансової звітності в державному секторі» від 28.02.2017 № 307 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0384-17>
5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 102 «Консолідована фінансова звітність», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-11>
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 103 «Фінансова звітність за сегментами», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 24.12.2010 р. № 1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0088-11>
7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 105 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 25.01.2012 р. № 52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0200-12>

8. Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» від 16.07.99 р. № 996-ХІ (зі змінами і доповненнями) / Верховна Рада України // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

9. Пушкар М. С. Фінансовий облік: [підручник] / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 628 с., с. 561

АНАЛИЗ ФАКТОРОВ, ВЛИЯЮЩИХ НА СМЕРТНОСТЬ В ДОРОЖНО- ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЯХ В РОССИИ

Плескачев Юрий Андреевич

старший научный сотрудник лаборатории инфраструктурных и
пространственных исследований ЦПЭ ИПЭИ РАНХиГС

Евдокимов Дмитрий Юрьевич

младший научный сотрудник лаборатории инфраструктурных и
пространственных исследований ЦПЭ ИПЭИ РАНХиГС

Иванова Мария Евгеньевна

младший научный сотрудник лаборатории инфраструктурных и
пространственных исследований ЦПЭ ИПЭИ РАНХиГС

Пономарев Юрий Юрьевич

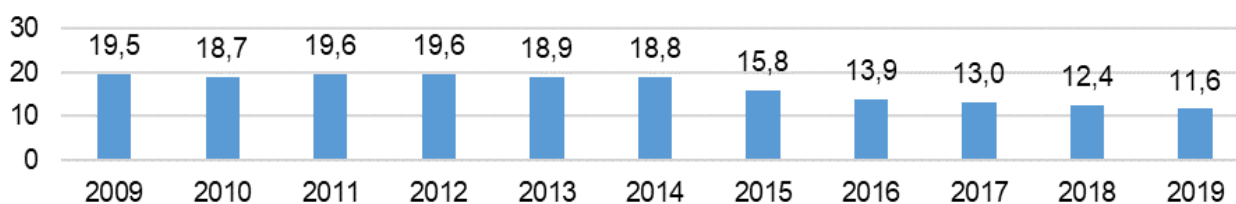
к.э.н., зав. научно-исследовательской лабораторией инфраструктурных и
пространственных исследований ЦПЭ ИПЭИ РАНХиГС

Смертность в результате дорожно-транспортных происшествий в России при международном сопоставлении оказывается заметно выше аналогичного показателя в развитых странах и странах с сопоставимым уровнем экономического развития. По данным Всемирной организации здравоохранения¹ в странах ОЭСР среднее значение числа погибших в ДТП на 100 000 населения составляет 8,7 человек, а среднее значение по странам Европейского союза – 5,1 человек. При этом отдельные стран добились

¹ Доклад о состоянии безопасности дорожного движения в мире, 2018 год, URL:
https://www.who.int/violence_injury_prevention/road_safety_status/2018/en/

действительно впечатляющих результатов. Значение показателя для Германии и Испании составляет 4,1, а для Швеции, где реализуется концепция развития дорожно-транспортной системы без потерь для здоровья «Vision Zero» – 2,7 человек на 100 населения.

Аналогичное значение для России в 2019 году составило 11,6 человек на 100 населения². При этом за последние 6 лет произошло значительное снижение этого показателя, однако он все еще существенно превышает значения в сопоставимых странах. В соответствии с утвержденным в 2018 году паспортом национального проекта «Безопасные и качественные автомобильные дороги», было предусмотрено снижение данного показателя до уровня 4,0 в 2024 году, при этом такое быстрое снижение не наблюдалось ранее в других странах.

Источник: Росстат.

Рис. 1. Число лиц, погибших в ДТП в России, человек на 100 тыс. населения

Смертность в ДТП характеризуется существенной пространственной гетерогенностью, что обуславливает необходимость соответствующего дифференцированного подхода при формировании мер по ее снижению, что особенно актуально для России с учетом климатических и социально-экономических особенностей регионов.

Факторы смертности в ДТП, выделяемые в международной литературе, представлены в табл. 1.

² Число лиц, погибших в ДТП, на 100 тыс. населения, Росстат, URL: <https://fedstat.ru/indicator/36230>

Группа	Фактор	Влияние ³
Физические характеристики участка дороги	Длина участка	+
	Минимальный радиус поворота	+
	Наличие виражей	+
	Число полос	-
	Ширина проезжей части	-
	Ширина обочины	-
	Тип покрытия обочины	
	Состояние проезжей части (скользкая, мокрая и др.)	
	Уровень освещенности	
	Наличие перекрестка	
Характеристики потока	Среднедневной уровень трафика	+
	Средняя скорость потока	
	Индекс загрузки дорог	
	Превышение средней скорости потока	
	Однородность потока	
Поведенческие характеристики водителей	Употребление алкоголя	+
	Употребление наркотиков	+
	Недостаток сна	+
	Использование ремня безопасности	-
	Превышение скорости	+
	Уровень экономического развития и благосостояния	
Персональные характеристики водителя транспортного средства	Пол	
	Возраст	
	Род деятельности (профессия)	
	Водительский стаж	
	Плохое зрение участников ДТП	
Сезонные факторы	Температура	
	Месяц	

³ Увеличение/уменьшение соответствующего фактора приводит к росту/снижению смертности в ДТП.

Группа	Фактор	Влияние ³
	Выходные	
Факторы, влияющие на последствия травм после аварии	Задержка обнаружения аварии и транспортировки пострадавших в медицинское учреждение	+
	Наличие возгорания в результате столкновения	+
	Технические трудности доступа к пострадавшим	+
	Отсутствие надлежащей медицинской помощи	+

Источник: составлено на основе обзора международного опыта [1], [2].

Табл. 1. Факторы дорожно-транспортного травматизма

Базовыми эмпирическими моделями для моделирования числа ДТП являются различные вариации пуассоновской модели и отрицательная биномиальная модель. Основными проблемами их использования являются отсутствие статистики по региональным и в особенности индивидуальным характеристикам, что приводит к корреляции ошибки с регрессорами и несостоятельности получаемых оценок [3]. Поэтому исследователи применяют иерархические модели, которые позволяют учесть разную степень влияния различных факторов на вероятность ДТП. Для моделирования смертности в ДТП используются также оценки на основе панельных данных [4].

Одной из проблем проведения оценок влияния факторов на смертность в ДТП в России является сложность формирования агрегированной базы детализированных данных. И если информацию непосредственно по ДТП, несмотря на отсутствие доступа к всей совокупности данных, можно собрать из отдельных карточек ДТП на основе статистики МВД России, то детализированные данные по отдельным характеристикам участков дорог в открытом доступе отсутствуют, что обуславливает необходимость агрегирования собранных данных по ДТП на уровне административных единиц при проведении оценок.

Собранная база данных включает информацию по 854 989 ДТП в регионах России за 2015 – 2019 гг. Большинство переменных описывают качественные характеристики, позволяющие группировать ДТП по типам,

пространственным параметрам и личным характеристикам участников ДТП. Таким образом, собран ряд наиболее часто используемых факторов при моделировании ДТП, включая поведенческие и персональные характеристики водителей. В качестве прокси для переменных, характеризующих физические характеристики участков дорог в местах ДТП, используются данные по категориям улиц, состоянию проезжей части и уровню освещенности дороги.

На основе анализа международной литературы и с учетом имеющихся данных была выбрана следующая эмпирическая модель для проведения оценок:

$$Y_{i,t} = \alpha + X'_{i,t}\beta + \varepsilon_i + v_{i,t},$$

где $i = 1, \dots, N$ – число административно-территориальных единиц субъектов РФ, в которых произошло ДТП, $t = 2015, \dots, 2019$ гг., $Y_{i,t}$ – количество ДТП со смертельными случаями в административно-территориальной единице за год в логарифмах, $v_{i,t}$ – ошибка, ε_i – фиксированные эффекты, $X'_{i,t}\beta$ – вектор коэффициентов и объясняющих переменных (см. таблицу с результатами оценок). Результаты полученных оценок на основе панельной регрессии с фиксированными эффектами представлены в табл. 2.

Переменная		Результаты оценки
	Константа	1,3730 ***
Категория улицы ⁴	Вне НП	0,0026 ***
	Магистральные улицы общегородского значения	-0,0012 **
	Магистральные улицы районного значения	-0,0009 **
	Улицы и дороги местного значения в жилой застройке	-0,0016 ***
Значение дороги ⁵	Региональная или межмуниципальная	0,0027 ***
	Федеральная	-0,0001
Состояние проезжей части ⁶	Гололедица	-0,0029
	Залитое (покрытое) водой	0,0509 *
	Заснеженное	0,0034 ***
	Мокрое	-0,0005
	Обработанное противогололедными материалами	-0,0004
	Со снежным накатом	0,0025 *
Освещение ⁷	В темное время суток, освещение включено	0,0007
	В темное время суток, освещение отсутствует	0,0095 ***
	Сумерки	0,006 ***
Тип привода ⁸	С задним приводом	0,0016 *
	С передним приводом	-0,0016 **
	Пол водителя = мужской	0,0041 ***
	Использовался ремень безопасности	0,0002 ***

Источник: расчеты авторов.

Табл. 2. Результаты оценок

Полученные оценки на основе агрегированных данных для 2512 административно-территориальных единиц в целом соответствуют аналогичным оценкам в международной литературе. Качество и состояние

⁴ Относительно категории «Основные улицы в жилой застройке».

⁵ Относительно категории «Местного значения (дорога местного значения, включая относящиеся к собственности поселений, муниципальных районов, городских округов)».

⁶ Относительно категории «Сухое».

⁷ Относительно категории «Светлое время суток».

⁸ Относительно категории «Полноприводные».

дорог вне населенных пунктов, зачастую оставляет желать лучшего, что отражается в положительном влиянии соответствующей дамми на ДТП со смертельным исходом, при этом дамми, соответствующая федеральным трассам, большая доля которых находится в нормативном состоянии, оказалась незначимой.

Значимое и положительное влияние на смертность в ДТП оказывают сложные погодные условия, в частности, к увеличению смертности приводит заснеженное и залитое водой покрытие дорожного полотна. Отсутствие освещения в темное время суток также приводит к увеличению числа ДТП со смертельным исходом.

Представленные результаты подтверждают важность задачи по приведению автомобильных дорог России в нормативное состояние, оборудованию дорог освещением, своевременной обработке дорожного покрытия и внедрении предупредительных мер в случае сложных погодных условий. В этих областях можно отметить значительный потенциал по снижению числа ДТП со смертельным исходом и, как следствие, числа погибших в результате ДТП. Это позволит не только достичь обновленных целевых показателей по снижению смертности в ДТП, но и внесет ощутимый вклад в снижение убыли населения России.

В настоящем докладе кратко рассмотрены основные факторы, влияющие на смертность в ДТП, а также полученные оценки для административно-территориальных единиц России. Полученные данные в целом соответствуют оценкам, полученным в зарубежных исследованиях, и подчеркивают важность задачи по приведению автомобильных дорог в нормативное состояние, а также реализации превентивных мер для предупреждения ДТП.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Adanua E., Smith R., Powell L., and Jones S. Multilevel analysis of the role of human factors in regional disparities in crash outcomes // Accident Analysis and Prevention. Dec 2017. No. 109. pp. 10-17.
2. Wang C., Quddus M., and Stephen I. A spatio-temporal analysis of the impact of congestion on traffic safety on major roads in the UK // Transportmetrica. Mar 2011. No. 10. pp. 124-148.
3. Mannering F., Shankar V., and Bhat C. Unobserved heterogeneity and the statistical analysis of highway accident data // Analytic Methods in Accident Research. Apr 2016. No. 11. pp. 1-16.
4. Lord D., Mannering F. The statistical analysis of crash-frequency data: A review and assessment of methodological alternatives // Transportation Research Part A: Policy and Practice. Jun 2010. Vol. 44. No. 5. pp. 291-305.

ИННОВАЦИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Рагимова Наталья Сергеевна

кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической безопасности
Санкт-Петербургского государственного экономического университета

***Аннотация.** В данной статье рассмотрены актуальные вопросы правового регулирования инноваций (объектов интеллектуальной собственности) как фактора экономического и социального развития в условиях сложившейся пандемии.*

***Ключевые слова:** интеллектуальная собственность, экономическая безопасность, параллельный экспорт, антимонопольное регулирование, принудительное лицензирование.*

***Abstract.** In this paper author considers topical issues of legal regulation of innovations (intellectual property) as a factor of economic and social development in the current pandemic.*

***Keywords:** intellectual property, economic security, parallel export, antitrust regulation, compulsory licensing.*

1) Интеллектуальная собственность и антимонопольное регулирование.

В настоящее время одним из вызовов экономике России является пандемия коронавирусной инфекции, которая поставила под угрозу как мировую экономику, так и экономику каждого отдельного государства, остановив темпы экономического роста. При этом экономический рост является

одним из существенных факторов экономической безопасности, обеспечение которого особенно важно в критические и нестабильные для экономики страны периоды.

В настоящий момент необходимо содействовать развитию экономического роста, в частности, поддерживать благосостояние населения, снижать уровень безработицы и не допускать ее рост, поддерживать предприятия малого и среднего предпринимательства, а также стратегические предприятия, которые имеют ключевое значение для экономики государства, а также активно стимулировать развитие инноваций.

Инновации как фактор экономического и социального развития в настоящий момент имеют чрезвычайно важное значение: они способствуют развитию новых технологий, оптимизации использования ресурсов, снижению издержек производства, улучшению качества и уровня жизни общества, повышению продовольственного обеспечения населения.

Кроме того, инновации непосредственно влияют на функционирование и развитие ряда социально значимых сфер, в том числе: здравоохранения, образования, связи, транспорта и многих других.

Особое значение в свете возникших обстоятельств имеет правовое регулирование инноваций, которые фактически являются объектами интеллектуальной собственности.

В условиях стремительного развития науки и технологий ценность информационных технологий и интеллектуальной собственности неизменно растет.

По данным Всемирной организации интеллектуальной собственности (World Intellectual Property Organization, WIPO) все в большей степени в результате революции в области информационных технологий и роста сектора услуг компании осознают, что нематериальные активы (к которым, в частности, относятся объекты интеллектуальной собственности) часто приобретают большую ценность, чем материальные активы, хотя традиционно материальные

активы составляли основную часть стоимости компании и считалось, что именно они в значительной степени определяют конкурентоспособность предприятия на рынке [2].

Невозможно не согласиться с указанным доводом Всемирной организации интеллектуальной собственности: рыночная власть крупнейших компаний в IT-индустрии, например, Apple, Google, Facebook, Amazon, основана на распоряжении интеллектуальной собственностью [2].

С одной стороны, важнейшее направление в сфере интеллектуальной собственности - это правовая охрана и защита интеллектуальной собственности, то есть защита интересов правообладателя, а с другой - обеспечение публичных интересов.

Наибольшую проблему в указанной сфере по-прежнему составляют антимонопольные иммунитеты для интеллектуальной собственности, которые по состоянию на 2019 год не были отменены в российском антимонопольном законодательстве.

При этом данный вопрос уже многие годы является объектом научно-практических дискуссий.

На сегодняшний день в большинстве современных рыночных экономик система регулирования объектов интеллектуальной собственности основана на приоритете защиты публичных интересов (защиты конкуренции) перед частными интересами правообладателей.

Так законодательство ряда зарубежных стран не содержит исключений применения норм антимонопольного права на результаты интеллектуальной деятельности в случае злоупотреблений, которые приводят или могут привести к ограничению конкуренции и монополизации рынка.

Мировая практика как на международном, так и на национальных уровнях, уже давно идет по пути антимонопольного регулирования без каких-либо изъятий на результаты интеллектуальной деятельности.

Международные соглашения, в частности, соглашение ТРИПС (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, сокращенно TRIPS, соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности) устанавливает зарубежный приоритет публичного над частным. В соглашении ТРИПС указано, что законодательство должно быть построено таким образом, чтобы интеллектуальные права не препятствовали научно-техническому прогрессу.

В научном сообществе существует мнение, что исключительное право носит монопольный характер, а отмена иммунитетов приведет к остановке инновационной деятельности и стагнации экономического развития страны. Сторонники такой позиции высказывают опасения, что в случае введения антимонопольного регулирования в указанной сфере резко сократятся инновации, не будет развития и не будет защиты, которая дает возможность инноваторам обезопасить себя и получить возможность извлечения выгоды из своих результатов деятельности.

Следует учитывать, что инновации, развитие технологий и новых знаний возникли задолго до закрепления в законодательстве исключений, связанных с интеллектуальными правами. Это сдерживание связано не с правом на изобретение и защиту изобретения, а с правом на монополизацию рынков, сдерживанием появления новых товаров и новых технологий.

Кроме того, на несостоятельность довода о негативном влиянии на инновации отмены иммунитетов указывает опыт развития инноваций в США, Японии и европейских странах в условиях наличия антимонопольного регулирования интеллектуальной собственности.

В Российской Федерации Гражданский кодекс в статье 10 устанавливает общий запрет злоупотребления правами, в том числе использование гражданских прав в целях ограничения конкуренции.

Вместе с тем, в Российской Федерации предупреждение и пресечение монополистической деятельности на товарных рынках с использованием

результатов интеллектуальной деятельности заблокировано положениями части 4 статьи 10 и части 9 статьи 11 Закона о защите конкуренции, предусматривающими, что запреты, содержащиеся в данных статьях, не применяются к действиям и соглашениям по осуществлению исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации [1].

Это создает необоснованные преимущества правообладателям, злоупотребляющим своими правами, в ущерб развитию конкуренции на товарных рынках Российской Федерации, не позволяет применять механизмы антимонопольного реагирования в тех, случаях, когда в зарубежных странах именно они являются эффективными инструментами обеспечения баланса охраняемых ценностей конкуренции и интеллектуальной собственности.

Следует отметить, что в настоящее время Федеральной антимонопольной службой (далее - ФАС России) в целях обеспечения защиты конкуренции на товарных рынках Российской Федерации и обеспечения интересов потребителей в случаях злоупотребления правообладателями своими исключительными правами разработан проект федерального закона «О внесении изменений в Федеральный закон «О защите конкуренции» в части установления антимонопольных требований к соглашениям и действиям по предоставлению или распоряжению исключительными правами на результаты интеллектуальной деятельности или средства индивидуализации юридического лица, товаров, работ или услуг».

Указанным законопроектом предлагается определить в Законе о защите конкуренции, что его положения не применяются к действиям, связанным с осуществлением исключительных прав на результаты интеллектуальной деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации юридического лица, средства индивидуализации продукции, работ или услуг, за исключением случаев, когда такие действия выходят за пределы осуществления исключительных прав, допустимых законодательством, совершаются заведомо

в целях ограничения конкуренции и приводят или могут привести к ограничению конкуренции.

Законопроектом предлагается также закрепить, что положения Закона о защите конкуренции не применяются к соглашениям о предоставлении и (или) об отчуждении права использования результата интеллектуальной деятельности или средства индивидуализации юридического лица, средства индивидуализации продукции, работ или услуг за исключением условий таких соглашений, которые выходят за пределы осуществления исключительных прав, допустимых законодательством, направлены заведомо на ограничение конкуренции и приводят или могут привести к ограничению конкуренции.

Кроме того, для исключения административной нагрузки и содействия начинающим проектам предлагается применить ко всем таким соглашениям положения части 3 статьи 12 Закона о защите конкуренции о допустимости соглашений между хозяйствующими субъектами, которые не могут быть признаны доминирующими, и суммарная выручка которых за последний календарный год не превышает 400 млн. рублей.

Полагаем, что указанное особенно актуально в эпоху, когда крупнейшие компании осуществляют свою деятельность на транснациональных рынках, оказывая существенное влияние на состояние конкуренции в России.

2) *Интеллектуальная собственность и принудительное лицензирование.*

Результаты интеллектуальной деятельности имеют особое значение для социально значимых рынков, в том числе фармацевтического рынка, а также рынка медицинских изделий.

Однако, права на результаты интеллектуальной деятельности могут предоставлять участнику рынка определенную рыночную власть, что сопряжено с риском злоупотреблений со стороны правообладателей.

В качестве одного из важнейших инструментов обеспечения экономической безопасности следует рассматривать механизм принудительного лицензирования, который позволяет регулятору ограничивать право на интеллектуальную собственность в общественных интересах.

Следует отметить, что механизм принудительного лицензирования имеет обширный зарубежный опыт: возможность принудительного воздействия государства на недобросовестного правообладателя предусмотрена международными актами. Так, например, положения Соглашения по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности» (ТРИПС/TRIPS) содержат специальные исключения, касающиеся принудительного лицензирования (случаи использования патента без разрешения патентообладателя государством или третьими лицами, включая ситуацию зависимых патентов), а также обязательные условия, которые должны соблюдаться при этом.

ФАС России разработан законопроект, которым вводится новая редакция статьи 1360 Гражданского кодекса Российской Федерации, предусматривающая в случае крайней необходимости, связанной с обеспечением обороны страны и безопасности государства, охраны жизни и здоровья граждан, право Правительства Российской Федерации на принятие решения об использовании изобретения, полезной модели или промышленного образца без согласия патентообладателя с уведомлением его об этом в кратчайший срок и с выплатой ему соразмерной компенсации.

Кроме того, предлагается закрепить, что методика определения размера компенсации и порядок ее выплаты утверждаются Правительством Российской Федерации.

Проектируемые в статью 1360 Гражданского кодекса Российской Федерации изменения, создают возможность оперативно восполнить отсутствие или недостаток в стране иностранных запатентованных лекарственных средств или медицинских изделий, которые необходимы для жизни и здоровья населения или отдельных категорий граждан, во-вторых,

принятие соответствующих решений Правительством Российской Федерации на основе новой редакции статьи 1360 Гражданского кодекса Российской Федерации будет осуществляться с учетом условий, закрепленных статьей 31 «Соглашение по торговым аспектам прав интеллектуальной собственности» (ТРИПС/TRIPS), и не будет приводить к их нарушению.

Указанный законопроект внесен в Государственную Думу Российской Федерации.

Учитывая зарубежный опыт, принятие законопроекта позволит снизить уровень зависимости Российской Федерации от иностранных патентообладателей, что, в свою очередь, повысит уровень экономической безопасности Российской Федерации.

Особенно следует отметить, что институт принудительного лицензирования особо важен во время чрезвычайных ситуаций.

Так, например, в период разрастающейся во всем мире пандемии COVID-19, когда государству необходима правовая возможность по наделению отечественных фармацевтических компаний правом самостоятельного производства иностранных жизненно важных лекарств в случаях угрозы жизни и здоровью граждан.

Вместе с тем, в мировой практике имели место случаи, когда при разработке вакцины возникали проблемы с монополией изобретателя и чрезмерно высокой для потребителей ценой по примеру уникального лекарства швейцарской компании Novartis Золгенсма, стоимость которого превышает на сегодняшний день \$2 млн.

В целом социально-экономический кризис, возникший в результате пандемии коронавирусной инфекции, показал, что необходимость внедрения адекватных мер антимонопольного регулирования на рынке лекарственных препаратов и медицинских изделий, связанного с институтом принудительного лицензирования, возросла.

ФАС России полагает, что в сложившейся ситуации принятие поправок в статью 1360 ГК РФ в части расширения случаев принудительного лицензирования является особенно актуальным.

Представляется, что своевременное реагирование на возникшие вызовы путем принятия мер надлежащего правового регулирования является одной из ключевых задач для решения проблемы, с которой столкнулась не только Российская Федерация, но и весь мир.

3) Вопросы нормативного регулирования параллельного импорта.

Доступность различных продовольственных и непродовольственных товаров для населения, а также различных технологий и ресурсов для предприятий чрезвычайно важна.

Однако зачастую ввоз того или иного товара в страну невозможен либо возможен по необоснованно высокой цене, что связано с злоупотреблениями правообладателем своим исключительным правом.

В нестабильный для экономики государства период особенно важно защитить граждан и бизнес от вышеуказанных злоупотреблений, что возможно, в том числе, путем легализации параллельного импорта.

Отсутствие механизма параллельного импорта зачастую ставит экономику государства в уязвимое положение, снижая, тем самым, ее независимость от экономики иностранных импортеров и производителей.

В этой связи в целях обеспечения и повышения экономической безопасности следует внедрить институт параллельного импорта в российское законодательство.

На сегодняшний день право ЕАЭС и российское законодательство устанавливают обязанность предпринимателя получить согласие правообладателя на использование товарного знака для осуществления параллельного импорта товаров на территорию Евразийского экономического союза и Российской Федерации, отсутствие которого при ввозе продукции

признается нарушением прав на объекты интеллектуальной собственности, а лицо, его допустившее, на основании иска правообладателя может быть привлечено судом к установленной ответственности.

Вместе с тем, нередко правообладатель злоупотребляет своим исключительным правом: устанавливает монопольно высокие цены на оригинальную продукцию, а также препятствует в страну её ввозу и выпуску.

Вопрос о легализации параллельного импорта в Российской Федерации на протяжении последних лет находится в центре внимания юридического и предпринимательского сообщества.

В частности, на Международной образовательной конференции в сфере интеллектуальной собственности IP Академия, которая состоялась 19-20 сентября 2019 года в Сколково, была проведена дискуссия «Защита права на товарный знак. Контрафакт и параллельный импорт» [2].

На состоявшейся дискуссии было отмечено, что параллельный импорт призван справиться с ценовой, качественной и ассортиментной дискриминацией со стороны правообладателей, а также снять дополнительные ограничения на деятельность малого и среднего бизнеса.

Изначально возникновение потребности в разрешениях на параллельный импорт связано с ситуациями, когда правообладатели не обеспечивают альтернативу для потребителя.

В этой связи возникает проблема применения параллельного импорта, которая в настоящее время требует правового решения на уровне Евразийского экономического союза.

Наличие импорта продукции, независимого от производителя товара или его официального дистрибьютора, во многом определяется концепцией исчерпания прав, установленной в государстве-импортере.

Фактически товар иностранного производства может поставляться на территорию Российской Федерации как самим производителем-правообладателем товарного знака либо иным хозяйствующим субъектом по

согласованию с производителем, так и хозяйствующим субъектом без согласования с производителем.

Согласно статье 1487 Гражданского кодекса Российской Федерации не является нарушением исключительного права на товарный знак использование этого товарного знака другими лицами в отношении товаров, которые были введены в гражданский оборот на территории Российской Федерации непосредственно правообладателем или с его согласия, то есть закреплен национальный принцип исчерпания прав на товарный знак.

В настоящее время на территории Евразийского экономического союза (ЕАЭС) действует региональный принцип исчерпания прав, в силу которого не является нарушением исключительного права на товарный знак использование этого товарного знака другими лицами в отношении товаров, которые были введены в гражданский оборот на территории стран – членов ЕАЭС непосредственно правообладателем или с его согласия, в соответствии с разделом 5 приложения № 26 к Договору о Евразийском экономическом союзе (далее – Договор о ЕАЭС) [2].

Применяемый российским законодателем, а также действующий в ЕАЭС принцип исчерпания исключительных прав приводит к различным видам ущерба, причиняемого физическим и юридическим лицам – резидентам Российской Федерации, осуществляющим покупки товаров на таможенной территории Российской Федерации.

Монополизация права на ввоз товаров на территорию Российской Федерации западными производителями не только заставляет потребителя приобретать эти товары по установленным официальным поставщиком часто завышенным ценам, но и позволяет правообладателю по своему усмотрению манипулировать ассортиментом брендированного товара на территории конкретной страны, ограничивая ввоз определенных востребованных моделей либо не предоставляя определенные функции.

Таким образом, действующий национальный принцип исчерпания прав:

- влечет монополизацию ввоза на территорию Российской Федерации западными производителями,
- заставляет потребителя приобретать эти товары по установленным официальным поставщиком, часто завышенным ценам,
- позволяет правообладателю по своему усмотрению манипулировать ассортиментом брендированного товара на территории конкретной страны, ограничивая ввоз определенных востребованных моделей либо не предоставляя определенных функций.

В целях решения проблем, связанных с параллельным импортом в России, планируется внести изменения в договор о Евразийском экономическом союзе (далее – Договор о ЕАЭС), согласно которому необходимо передать полномочия Межправительственному совету союза по принятию решений о введении в отношении отдельных товаров международного принципа исчерпания прав. Предполагается, что параллельный импорт будет применяться в следующих случаях:

- товар недоступен на рынке или доступен в ограниченном количестве;
- товар доступен на рынке по завышенным по сравнению с иными странами ценам;
- товар доступен в ином ассортименте и качестве по сравнению с иными странами.

Возможно полное или частичное освобождение от ответственности импортёров оригинальных товаров в Россию, не уполномоченных правообладателем товарного знака, при обстоятельствах, когда правообладатель недобросовестно использует исключительное право на товарный знак и ограничивает ввоз на внутренний рынок России конкретных товаров или умышленно завышает цены.

Указанное особенно важно в ситуации, сложившейся вследствие пандемии коронавирусной инфекции, когда в России наблюдается рекордный

рост безработицы, а предприятия малого и среднего бизнеса вынуждены массово закрываться.

Таким образом, в текущей ситуации для эффективного решения возникших социально-экономических проблем следует реализовать следующие законодательные инициативы:

- о правилах применения антимонопольного законодательства к отношениям по осуществлению прав на результаты интеллектуальной деятельности;

- о возможности Правительства Российской Федерации в интересах обороны и безопасности, в том числе защиты жизни и здоровья граждан, разрешить использование изобретения, полезной модели или промышленного образца без согласия патентообладателя с уведомлением его об этом в кратчайший срок и выплатой ему соразмерной компенсации;

- о легализации института параллельного импорта для снятия излишних барьеров ввоза импортных товаров на территорию Российской Федерации.

Список использованных источников

1. О защите конкуренции: распоряжение Правительства Российской Федерации от 16 августа 2018 № 1697-р// Собрание законодательства. – 2019. - № 31. – Ст. 3434.

2. Доклад о состоянии конкуренции в Российской Федерации за 2019 год [Электронный ресурс] // Доклады ФАС России. 24.08.2020. URL: <https://fas.gov.ru/documents/687048>. – Дата обращения 22.09.2020.

ИНДЕКС КАЧЕСТВА ГОРОДСКОЙ СРЕДЫ: ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ

Радченко Дарья Максимовна

младший научный сотрудник, лаборатория инфраструктурных и
пространственных исследований ЦПЭ ИПЭИ РАНХиГС

В России в 2018 г. была разработана методика формирования индекса качества городской среды⁹, составленная в соответствии с международными практиками. Все города делятся на 7 групп по численности населения, внутри которых города дифференцированы по климатическим условиям.

Индикаторы, используемые для расчета индекса, делятся на 6 групп, каждая из которых представлена для 6 пространств: жилье и прилегающие пространства, улично-дорожная сеть, озелененные пространства, общегородское пространство, общественно-деловая и социально-досуговая инфраструктура.

Для всех показателей используются равные веса при вхождении в итоговое уравнение. Внутри каждой размерно-климатической группы городов формируется 10-балльная шкала. Для каждой размерно-климатической группы выстраивается отдельная шкала оценки. Индекс города рассчитывается как сумма баллов по 36 индикаторам, оцениваемым по шкале от 0 до 10. При значениях от 0 до 180 баллов городская среда признается неблагоприятной, при значениях выше 180 - благоприятной.

При более детальном анализе можно отметить несколько недостатков данного метода:

1. Использование одинаковых весов для неравноценных показателей в итоговом уравнении. Например, для таких индикаторов, как «количество

⁹ Распоряжение Правительства Российской Федерации от 23 марта 2019 г. N 510-р [7].

погибших в ДТП», «доля площади города, убираемая механизированным способом», «уровень внешнего оформления городского пространства»¹⁰;

2. Коррелированные показатели. В качестве примера можно привести пары «Количество погибших в ДТП» и «количество ДТП» [1] (см. рисунок 1), «Доля доступных для маломобильных групп ... объектов социальной, транспортной, инженерной инфраструктуры» и «Количество сервисов в городе, способствующих повышению комфортности жизни маломобильных групп населения». Использование близких по смыслу сонаправленных индикаторов не добавляет информативности и приводит к двойному учету факторов, что смещает конечную оценку индекса.

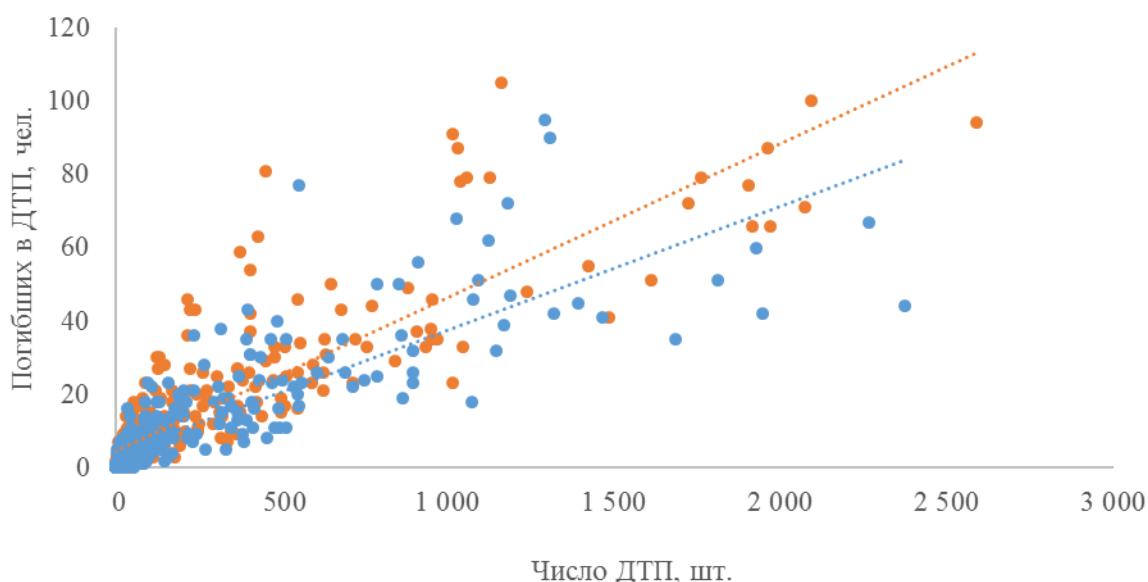

Рисунок 1 – Диаграмма рассеяния общего числа ДТП и погибших в ДТП по городам в 2015 и 2019 гг.

3. Отсутствие учета нелинейности. Частично в методике учтено влияние размера города, однако в условиях крайне неравномерного распределения как населения, так и экономической активности на территории России необходимо учитывать дополнительные параметры.

¹⁰ Необходимо отметить, что данный вопрос достаточно дискуссионен, т.к. при построении составных показателей корректная оценка множества индикаторов достаточно сложна. В идеальной ситуации веса отражают различную степень важности отдельных показателей для условного пользователя, однако она сильно зависит от конкретного эксперта.

4. Однородные показатели. Например, «Общая протяженность улиц, проездов, набережных (на конец года)» и «Общая протяженность освещенных частей улиц, проездов, набережных (на конец года)». Только в 6 из 585 городов, по которым доступны данные, доля освещенных улиц в общей протяженности не равна 1.

5. Затрудненная верифицируемость. Значительная доля используемых в методике индикаторов основана на данных GPS, дистанционного зондирования земли, социальных сетях. Ряд показателей в открытом доступе представлен только в региональном разрезе (данные Роспотребнадзора, Минстроя, отдельные данные Росстата) либо только для крупных городов (отдельные данные Росстата, данные Госавтоинспекции).

6. Слабая представленность блока инфраструктуры. Несмотря на наличие отдельного пространства со схожей тематикой («улично-дорожная сеть») по существу блок представлен 4 показателями из 36: «количество погибших в ДТП», «количество ДТП», «доля улично-дорожной сети, обеспеченной ливневой канализацией», «загруженность дорог».

7. Неполнота компонентов социально-досуговой и общественно-деловой инфраструктуры. Согласно исследованию Высшей школы урбанистики НИУ ВШЭ 2014 г. [2], ключевым критерием оценки качества городской среды является предоставление городскому населению разнообразных стратегий поведения. Качественные образовательные и медицинские услуги являются одними из драйверов развития и значимыми субъектами экономики современных городов. В индекс качества городской среды целесообразно включить показатели количества студентов в общей численности населения города, а также числа школ, входящих в рейтинг лучших общеобразовательных учреждений по конкурентоспособности выпускников. В анализ может быть включено число врачей или больничных коек на душу населения.

8. Слабая представленность блока транспорта. Фактор мобильности населения вносит большой вклад в развитие человеческого потенциала в целом,

а степень обеспеченности городского населения данным видом блага может также косвенно отражать эффективность деятельности городской и региональной администрации [2].

9. Отсутствие характеристик обеспеченности населения жильем. В текущей методологии нет показателей, которые учитывали бы тенденции в трансформации жилищного рынка городов. С этой целью в блоке о жилой недвижимости можно было бы рассматривать скользящее среднее ввода нового жилья за несколько лет.

10. Неполнота элементов блока безопасности. Индекс в текущей версии включает в себя лишь характеристики безопасности улично-дорожной сети города и не отражает восприятие горожан безопасности на улицах города [3]. В связи с этим для полноты отражения качества социальной сферы в блок безопасности можно также включить измерения производственного травматизма, а также статистику о преступлениях.

11. Отсутствие показателей удобства ведения бизнеса в городе. Условия для предпринимательской активности в городе можно оценить с помощью скользящего среднего количества зарегистрированных компаний по отношению к численности населения, а также с помощью мер регионального и местного правительства, направленных на поддержку малого и среднего бизнеса.

12. Отсутствие фактора, описывающего взаимодействие горожан и местных властей. В методологии включенность граждан в процесс принятия решений о функционировании городов выражается в показателе «Доля жителей города в возрасте старше 14 лет, имеющих возможность участвовать в принятии решений по вопросам городского развития с использованием цифровых технологий», однако обладание возможностью участвовать в обсуждении не тождественно реальному учету мнения горожан. Локальные конфликты выявляют крайнюю неспособность местных властей эффективно общаться с городским населением, однако они не находят никакого отражения

в индексе качества городской среды. Одним из способов учета таких проблемных кейсов является лексический анализ новостей региональных и федеральных СМИ. Лексический анализатор текстов можно также использовать для выявления реальных аварий на электросетях, неисправности канализационных систем во время сильных осадков и т.д.

Один из способов модификации индекса качества городской среды – расширение блока дорожно-транспортной инфраструктуры. Для этого уже имеющийся блок «улично-дорожная сеть» предлагается дополнить седьмым показателем «индекс транспортной обеспеченности».

Индекс транспортной обеспеченности (ИТО) представлен в работе Magalhães 2016 г. [4] и рассчитывается по следующей формуле:

$$ИТО_X = \frac{\sum_i^n \gamma(i) A_i}{A_X} \quad (1)$$

где $ИТО \in [0; 1]$ - индекс транспортной обеспеченности для территории X,

$\gamma(i)$ - весовая функция для i -той зоны

A_i - площадь i -той зоны,

A_X - площадь территории X.

В качестве зоны здесь выступает область притяжения экономической активности на некотором заданном расстоянии от объекта инфраструктуры. В работе Пономарева и Радченко [5] было показано, что для России линейный тип инфраструктуры предпочтительнее оценивать с помощью весовой функции экспоненциального вида:

$$\gamma(i) = e^{-\lambda(i-1)}, \quad \lambda = 1, \quad \{i \in \mathbb{N} | i \leq 11\} \quad (2)$$

Согласно расчетам, обеспеченность автомобильной инфраструктурой в регионах России находится на среднем уровне: только в Москве и Санкт-

Петербурге значение ИТО больше 0.9, еще в 35 регионах (41,2 % всех регионов) значение ИТО превышает 0,5.

Более разветвленная и плотная сеть дорог позволяет выбирать из множества альтернативных вариантов, способствуя более равномерной загрузке транспортной сети и обеспечивая доступ к ней из большего числа точек на территории города. Данный аспект не отражен в текущей версии методики расчета индекса качества городской среды и потому может быть выражен через показатель транспортной доступности.

Сравнительная статистика оригинального и модифицированного индекса представлена в таблице 1. С учетом того, что добавление дополнительного индикатора сдвигает максимальное значение индекса с 360 до 370, нельзя однозначно утверждать, что учет транспортной обеспеченности способствует значительным изменениям в результатах.

	Методика Минстроя	Модифицированный индекс
Среднее значение	170.07	179.33
Стандартная ошибка	0.72	0.73
Стандартное отклонение	23.26	23.60
Дисперсия выборки	540.80	556.96
Минимум	80	90
Максимум	283	293
Счет	1041	1041

Таблица 1 – Сравнительная статистика оригинального и модифицированного индекса

Более интересно посмотреть на изменение средних значений по регионам. На рисунках 2-4 попарно представлены нормированные усредненные по регионам значения индексов, посчитанные по различным методикам за 2019 г. Как можно видеть, добавление в оригинальную методику оценки качества городской среды индекса транспортной обеспеченности повышает нормированное значение в среднем на 1,45%. Однако если сравнивать долю городов, обладающих благоприятной городской средой (т.е. для которых значение индекса $\geq \frac{I_{max}}{2}$), то для 2019 г. она возрастет с 27,8% до 39,9%.

На основе анкетирования 600 человек Катаева и Лапин [6] предлагают использовать подгруппы показателей со следующими весами (см. таблицу 2). Там же приведено соответствие групп показателей у авторов и в методике Минстроя с соответствующим перераспределением весов.

Группы показателей в источнике	Вес	Соответствующие группы в методике Минстроя	Вес
Жилищные условия	0,17	Жилье и прилегающие пространства	0,17
Городское благоустройство	0,1	Общегородское пространство	0,3
Институциональные условия	0,07	Общегородское пространство	
Общественная безопасность	0,13	Общегородское пространство	
Плотность экономического использования территории и пространство бытового обслуживания населения	0,06	Общественно-деловая инфраструктура	0,06
Состояние окружающей среды	0,14	Озелененные пространства	0,14
Культурно-духовное пространство	0,1	Социально-досуговая инфраструктура	0,21
Досуговые и общественные пространства	0,11	Социально-досуговая инфраструктура	
Транспортная инфраструктура и состояние дорожного хозяйства	0,12	Улично-дорожная сеть	0,12

Таблица 2 – Значения весов для групп показателей

Использование различных весов позволяет сместить оценки используемых индикаторов в сторону более социально значимых. При использовании подхода Катаевой и Лапина [6] доля городов с благоприятной средой возрастает 42,3%. Более подробно результаты изложены в таблице 3. Наилучшего результата удастся достичь, комбинируя два подхода: расширяя набор используемых индикаторов (в нашем случае за счет ИТО) и взвешивая смысловые группы индикаторов (в таблице столбец под названием «Индекс_мод разные веса»).

	Индекс (Минстро й)	Индекс_мод (Минстрой + ИТО)	Индекс один вес	Индекс разные веса	Индекс_мо д один вес	Индекс_мод разные веса
Максимально возможное значение индекса	360	370	60	60	61.67	61.2
Пороговое значение	180	185	30	30	30.8	30.6
Доля городов с благоприятной средой	27.8%	39.9%	27.8%	42.3%	42.1%	49.3%

Таблица 3 – Доля городов с благоприятной средой при использовании различных методик расчета индекса

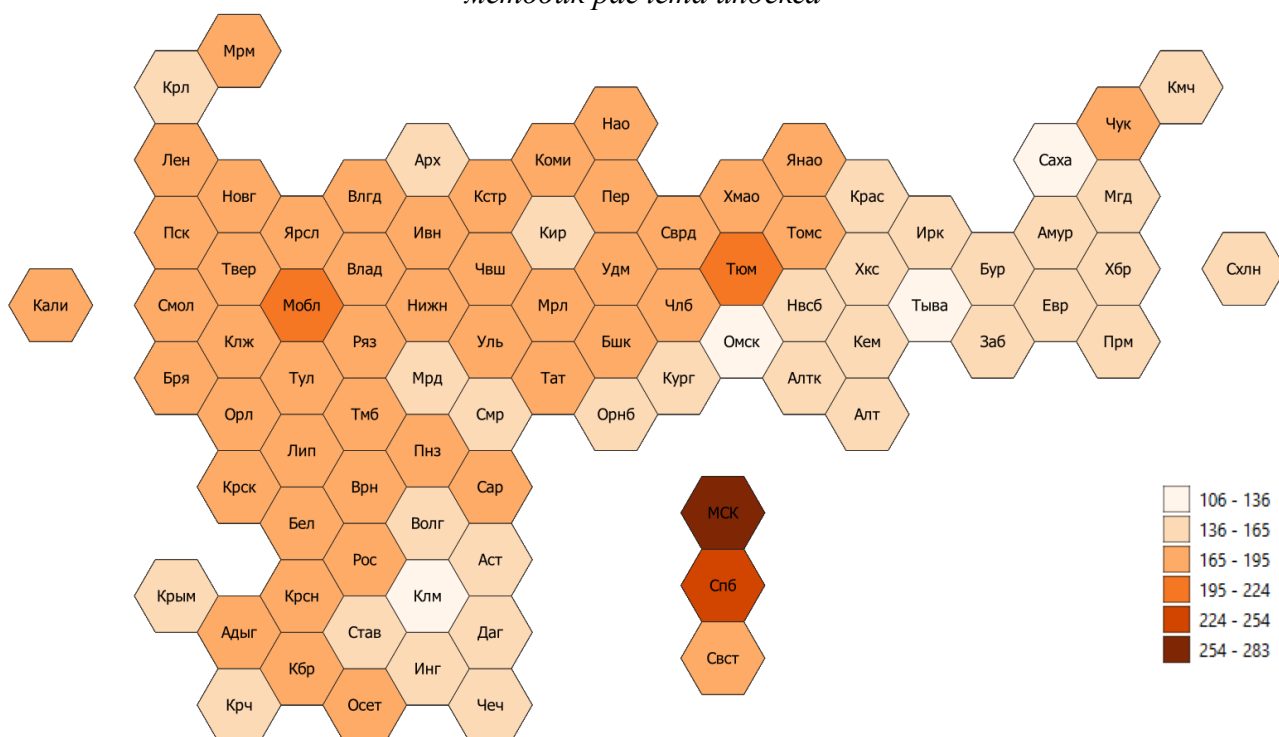

Рисунок 2 – Усредненный по регионам индекс Минстроя

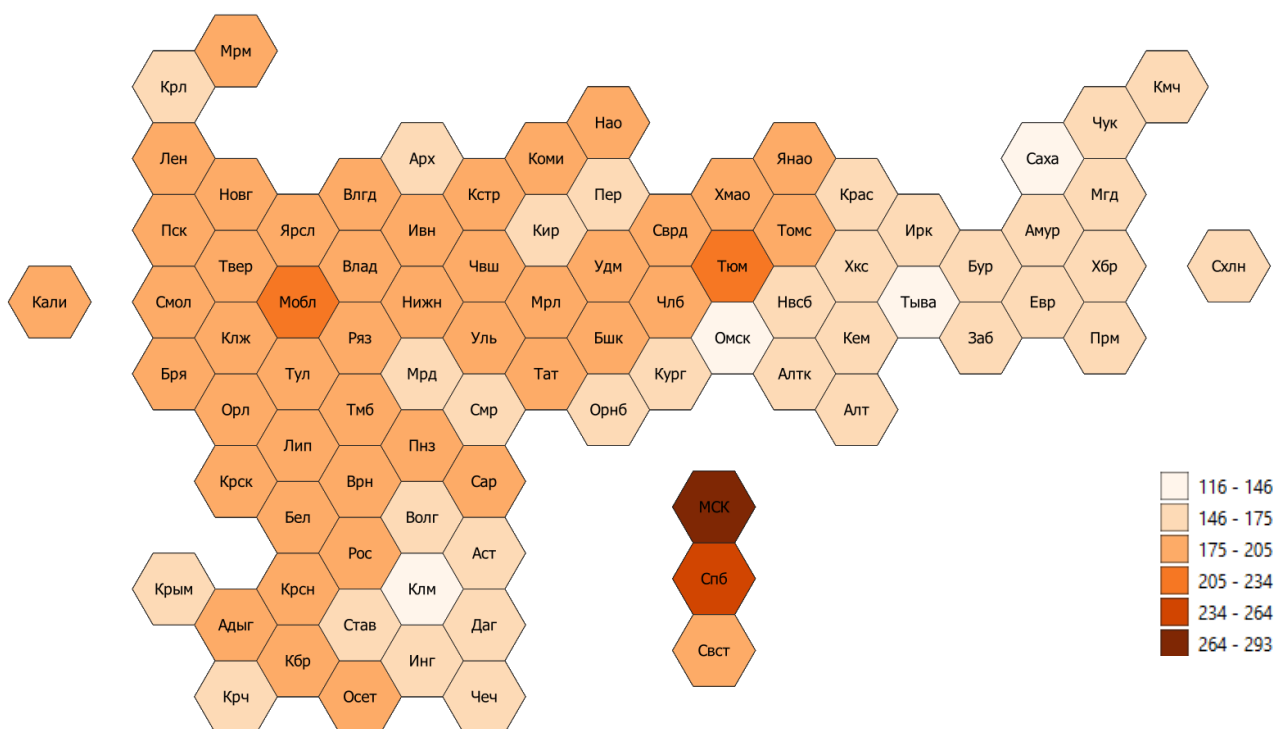

Рисунок 3 – Усредненный по регионам модифицированный индекс Минстроя с добавлением ИТО

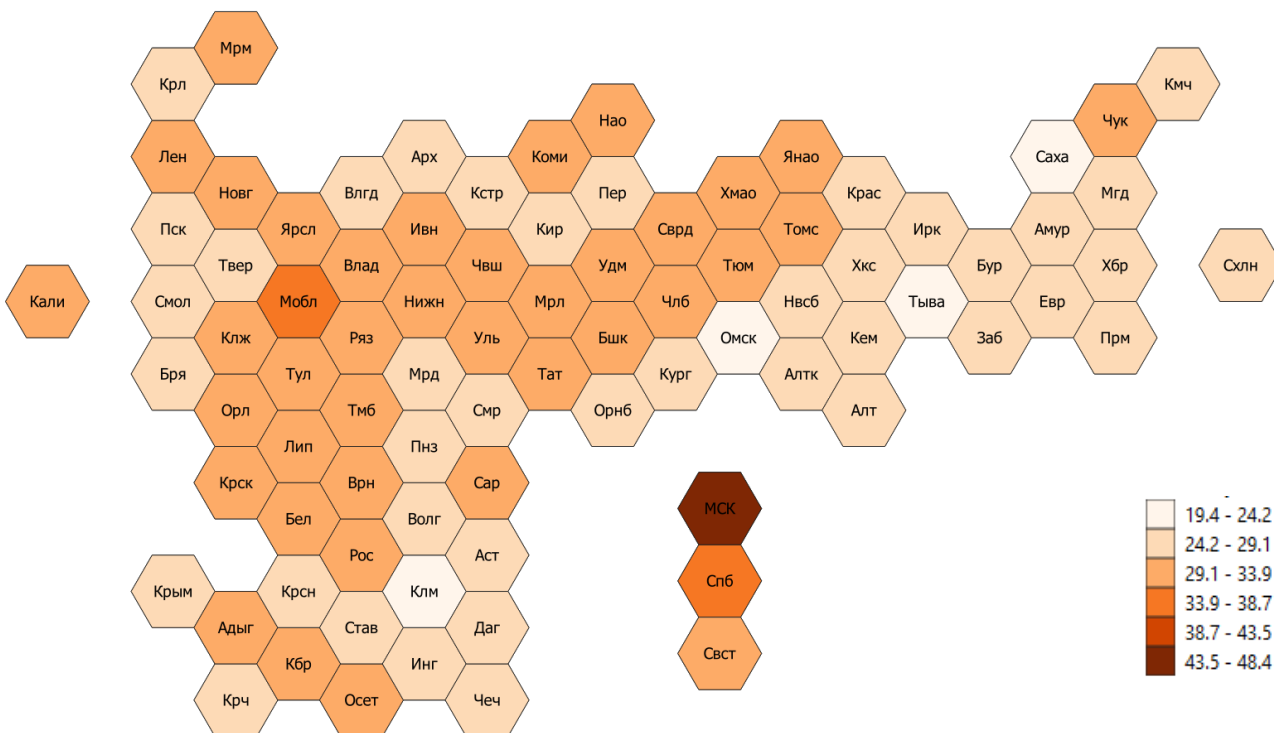

Рисунок 4 – Усредненный по регионам индекс Минстроя, взвешенный с разными весами

Заключение

Современные города и городские агломерации выступают в роли центров развития, аккумулируя факторы, являющиеся движущей силой инновационной экономики: финансовые ресурсы, инновационные технологии, инфраструктуру и квалифицированные кадры. Качество и комфортность среды проживания являются важным фактором обеспечения конкурентоспособности муниципальных образований, регионов и страны в целом. Утвержденная в первом квартале 2019 года методика определения качества городской среды (Распоряжение от 23 марта 2019 года №510-р), базирующаяся на 36 показателях, тем не менее, оставляет большое количество вопросов о ее обоснованности с точки зрения используемых в мире практик оценки качества городской среды. Это повышает актуальность анализа существующих и поиска альтернативных подходов к оценке качества городской среды в России, которые бы более взвешенно подходили к анализу вклада каждого из факторов в совокупный показатель качества городской среды.

Список использованных источников:

1. Показатели состояния безопасности дорожного движения: [сайт]. URL: <http://stat.gibdd.ru/> (дата обращения: 25.10.2020).
2. Высшая школа урбанистики НИУ ВШЭ. Борьба за горожанина: человеческий потенциал и городская среда // Московский урбанистический форум. 2014. URL: <https://mosurbanforum.com/upload/iblock/4bd/4bd93c8685d59b151587cec777f6e23f.pdf> (дата обращения: 13.10.2020).
3. Комсомольская правда. Где на Руси жить хорошо. В нашей стране составили рейтинг городов по качеству городской среды // Среда для жизни. 2019. URL: <https://www.kp.ru/radio/27063/4131740/> (дата обращения: 3.09.2020).

4. Magalhães M.T. Spatial coverage index for assessing national and regional transportation infrastructures // *Journal of Transport Geography*. 2016. No. 56. pp. 53-61.

5. Радченко Д.М., Пономарев Ю.Ю., О способах измерения степени развития транспортной инфраструктуры // *Пространственная экономика*. 2019. №15(2). с. 37-74.

6. Катаева Ю.В., Лапин А.В., "Формирование методического подхода к интегральной оценке качества городской среды," *Вестник Пермского университета. Серия экономика*, Т. XXI, № 2, 2014. С. 31-39.

7. ГАРАНТ. Распоряжение Правительства РФ от 23 марта 2019 г. № 510-р Об утверждении Методики формирования индекса качества городской среды 2019. URL: <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/72104984/> (дата обращения: 15.10.2020).

ЗМІНИ КЛІМАТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЛІСОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Ясь Дарина Вадимівна

магістрант, науковий керівник к.е.н., доц. Мініна О.В., Національний
університет "Чернігівська політехніка"

Сьогодні наслідки змін клімату стають все більш очевидними у багатьох частинах світу, суттєво впливаючи на наше життя. Саме тому критична роль лісів в адаптації до кліматичних змін стала широко визнаною. Діючи як поглиначі вуглецю та зберігаючи його, ліси здійснюють суттєвий внесок у пом'якшення наслідків зміни клімату. Вони також відіграють важливу роль у зменшенні вразливості людей та екосистем, у підвищенні їх здатності адаптуватися до цих змін.

У багатьох країнах політика, пов'язана з лісами та зміною клімату, є компетенцією різних секторів управління і може залучати різні групи зацікавлених сторін та експертів. Обмін інформацією через адміністративні й галузеві мережі з питань лісового господарства та кліматичних змін часто бувають обмеженими, а принципи ефективного управління не завжди застосовуються найкращим чином. Крім того, питання кліматичних змін досі не були повністю розглянуті й враховані в національній політиці, пов'язаній з лісовим господарством. Більше того, потенціал лісового сектору для підтримки пом'якшення та адаптації до зміни клімату на національному рівні, а також потреби, які необхідно задовольнити для реалізації цього потенціалу, не були детально розглянуті в національних стратегіях більшості країн.

Зміна клімату становить пряму загрозу для лісових екосистем, залежних від лісу країн і суспільства в цілому через зменшення поставок продукції та надання послуг, які ми отримуємо від цих екосистем. Непрямі наслідки,

зумовлені землекористуванням, економічними і соціальними змінами, також будуть впливати на ліси та їх здатність надавати необхідну продукцію та послуги.

Хоча лісові екосистеми за своєю природою динамічні, швидкість прогнозованих змін ймовірно набагато перевищує природну здатність багатьох лісових порід й екосистем до відновлення. Крім того, надзвичайні кліматичні події та кліматичні катастрофи можуть негативно впливати на спроможність країн швидко й ефективно реагувати на них.

Сьогодні необхідно прогнозувати прямі та непрямі загрози, спричинені зміною клімату щодо лісів, людей і біорізноманіття та вживати заходів для зменшення їхньої вразливості, збільшення стійкості, зміцнення здатності адаптуватися до кліматичних змін. Слід також враховувати потенційні позитивні наслідки зміни клімату і використовувати їх у господарюванні.

Всі країни світу повинні взяти на себе зобов'язання щодо пом'якшення змін клімату за рахунок скорочення викидів парникових газів, збільшуючи швидкість їх виведення з атмосфери (наприклад, шляхом заліснення територій, відновлення лісів, їх збагачення та змін підходів до управління лісами), а також використання замість лісопродуктів, що виробляються дуже активно, замінників або переробленої продукції.

Ліси мають значний потенціал для пом'якшення або уповільнення глобального потепління завдяки секвестрації вуглецю. За Глобальною оцінкою лісових ресурсів ФАО у 2018 році в світових лісах зберігається приблизно 296 Гт вуглецю як в надземній, так і в підземній біомасі, що містить майже половину загального вуглецю, що зберігається в лісах. Найвища щільність вуглецю виявлена в лісах Південної Америки, Західної і Центральної Африки, зберігаючи близько 120 т вуглецю на гектар площі у живій біомасі. В середньому у світі отримується 74 т вуглецю з гектара. За останні 25 років запаси вуглецю в лісовій біомасі зменшились майже на 11,1 Гт, що еквівалентно зменшенню на 442 млн т на рік або близько 1,6 Гт вуглекислого

газу. Зменшення в основному обумовлені змінами запасів вуглецю в результаті перетворення лісових земель на сільськогосподарські, посилення деградації лісових земель.

Зважаючи на прискорення процесів, що ведуть до змін клімату на планеті, сьогодні необхідно поширювати практики організації господарської діяльності на основі кліматично орієнтованих методів ведення лісового господарства, сприяти заміщенню енергоємної продукції, виробленої з металу, бетону, пластику тощо на продукцію з деревини, вирощеної при сталому (збалансованому) веденні лісового господарства та законно заготовленої, розробляти й реалізовувати національні програми розвитку лісового господарства з урахуванням пріоритетів низьковуглецевого розвитку, зміни клімату і міжсекторальної взаємодії. Ці завдання мають стати основними в процесі підготовки лісового сектору до викликів та можливостей, які створюються зміною клімату.

Список використаних джерел :

1. Вуглець, клімат та землеуправління в Україні: лісовий сектор : [монографія] / [Швиденко А., Лакида П., Щепаченко Д. та ін.]. – Корсунь-Шевченківський, ФОП В. М. Гавриленко, 2014. – 283 с.
2. Дідух Я. П. Екологічні аспекти глобальних змін клімату: причини, наслідки, дії / Я. П. Дідух // Вісник НАН України, 2009. – № 2. – С. 34–44.
3. Кондратьев К. Я. Глобальные изменения климата: данные изменений и результаты численного моделирования (И? Центр экологической безопасности РАН) / К. Я. Кондратьев // ?следование Земли из космоса. – Санкт-Петербург, 2014. – № 2. – С. 61–96.
4. Dale V. H. Climate change and forest disturbances / V. H. Dale, L. A. Joyce, S. McNulty [et al.] // BioScience. – 2015. – N 51(9). – P. 723–734.

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

КОМЕНІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

Вишинська Вікторія Василівна

студентка Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

Постать і творчість відомого українського славіста, філософа, літературознавця Дмитра Чижевського (1894 – 1977) довго залишалися невідомими у науково-педагогічних колах вітчизняних дослідників. Через політичні обставини та ідеологічні перекручення здобутки українських емігрантів у Чехословаччині були штучно вилучені з української науки та культури, які оцінювалися як ворожі радянській Україні прояви “буржуазного націоналізму”. Тільки після проголошення незалежності України діяльність і наукова спадщина української еміграції в Чехословаччині, зокрема й творчість Д. Чижевського, почали активно досліджуватися українськими науковцями.

Політична і наукова діяльність Д. Чижевського, розбіжності у його поглядах та представників тоталітарного режиму радянської України та Росії щодо створення незалежної держави, відсутність перспективи нормальної наукової діяльності змусили його емігрувати спочатку до Чехословаччини, а згодом до Німеччини. З 1924 року він працює професором філософії в Українському педагогічному інституті імені Драгоманова в Празі. Тут Д. Чижевський визначив для себе пріоритетний напрямок своїх наукових зацікавлень, що базувалися на дослідженні історії філософії слов'янських народів та їх порівняльному аналізі. Можна констатувати, що празький період діяльності Дмитра Чижевського став початком його самостійної наукової діяльності в галузі славістики, філософії та літератури; період плідної співпраці

з багатьма науковцями Чехословаччини, Німеччини, емігрантами з Росії та України, активної роботи у різних наукових товариствах.

Але згодом різні об'єктивні обставини (зменшення кількості студентів-емігрантів, закриття українських навчальних закладів у Чехословаччині, припинення фінансування урядом емігрантських товариств та неможливість отримання іншої викладацької роботи) змусили українського славіста шукати притулку в німецькому Об'єднаному університеті в місті Галле, в якому він почав працювати позаштатним лектором російської мови. Саме ця зміна в його житті відіграла визначну роль для подальшої творчості, саме тут було багато наукових бібліотек, серед яких була відома бібліотека Фонду імені Франке, в архівах якої у 1934 році Д. Чижевський знайшов основний твір Я.А. Коменського “Загальну пораду про виправлення людських справ”, що понад двох століть вважався втраченим..

Але всесвітню славу видатного коменіолога українському славісту принесли його знахідки окремих частин “Загальної поради” Я.А. Коменського. Знайдені Д. Чижевським манускрипти “Панглотії”, “Панортозії”, “Пампедії” та “Пансофії” викликали гучний резонанс у західноєвропейських наукових колах міжвоєнного періоду, найперше педагогічних. В одному з численних повідомлень Д. Чижевського про свої знахідки в архівах бібліотеки Франке знаходимо такі рядки: “При моїй подальшій роботі з книжковими фондами бібліотеки Фонду ім. Франке (вони налічують приблизно 35 000 екземплярів) повсюдно вирунали інші твори Коменського. Частина їх належала власне бібліотеці Франке; частина ж – бібліотеці німецького “фанатика” Ф. Бреклінга, яку Франке міг здобути після його смерті в Голландії. Саме у бібліотеці Бреклінга я знайшов уже надруковану Панаугію (друк на фольгах) та Панутезію, у якій бракувало декількох останніх сторінок. Перша частина Панортозії знаходилась в архіві” [3, с. 205].

Одними з перших коменіологічних праць Д. Чижевського були статті “ZtraceněčástipansofieKomenskéhonalezeny” (Втрачені частини пансофії

Коменського знайдени) [6] та “NovýnálezKomenskéhospisov” (Нові знахідки праць Коменського) [5], що були опубліковані в 1935 році у педагогічних часописах “Словацькі погляди” (Словаччина) та “Слово і словесність” (Чехія). В них автор повідомляв про знахідки частин “Пансофії” та характеризував пансофічні плани чеського педагога як такі, що вплинули на філософські погляди Ляйбніца. У зв’язку зі знахідками, Д. Чижевський також констатував, що Я.А. Коменський – видатна людина епохи Бароко, якій притаманні риси універсалізму, сформував власну самостійну філософську концепцію, що мала вплив на розвиток пієтизму в Німеччині [5, с. 141]. Він також вважав, що тепер, попередні погляди дослідників епохи Бароко мусять отримати нове осмислення, в якому постать чеського педагога та його пансофічні ідеї займуть чільне місце у філософії XVII ст.

Іншою важливою знахідкою Д. Чижевського було відкриття “Lexiconrealepansophicum” (Словник реальної Пансофії), який, на думку автора, є свідченням того, що пансофічні плани Я.А. Коменського вели не тільки до системного наукового написання “Загальної поради”, але й до написання універсальної праці енциклопедичного характеру [4, с. 103]. Автор зауважує, що цей “Lexiconrealepansophicum” за своїм змістом та структурою відповідає всім вимогам енциклопедій, які видавалися у XVII ст. Завдання цієї реальної енциклопедії полягало в об’єднанні всіх відомих на той час знань в одну систему з поясненням маловідомих наукових термінів, які доволі часто вживалися в науково-теоретичних дослідженнях тієї доби.

По суті, всі ці знахідки поставили перед Д. Чижевським нові завдання – коментування та публікація щойно знайдених рукописів Я.А. Коменського. Співпраця з чеським коменіологом Й. Гендріхом вилилася у рішення опублікувати трьохтомне видання “Загальної поради” [1, с. 131]. Д. Чижевський береться за нелегку справу – видання основного твору чеського педагога з поданням докладних коментарів до окремих незрозумілих місць оригіналу.

Поряд з цим вітчизняний славіст займається й іншими аспектами коменіологічних досліджень.

Відкриття “Загальної поради про виправлення людських справ” підштовхнуло Д. Чижевського до перегляду й переосмислення епохи, в яку жив чеський педагог та до боротьби зі сталими ідеологічними постулатами, запропонованими радянськими коменіологами, згідно яких філософія Я.А. Коменського не носила нового прогресивного напрямку для розвитку європейської духовної історії [2, с. 85]. Розглядаючи філософські основи педагогіки Я.А. Коменського з погляду діалектичного матеріалізму, радянські історики педагогіки “очищали” його філософські погляди від релігійних нашарувань і забобонів епохи та вказували на основні засади матеріалістичного сенсуалізму у його педагогічної концепції.

Дмитрові Чижевському довелося проаналізувати майже всю відому на той час літературу про чеського педагога, щоб кваліфіковано прокоментувати “Загальну пораду”, відкрити Я.А. Коменського як визначного філософа, який намагався вибудувати систему універсальної мудрості, яка б базувалася не тільки на теорії, але ще й мала практичну цінність, просвітника, який дає конкретні вказівки щодо реалізації своїх пансофічних планів. При дослідженні спадщини Я.А. Коменського потрібно усвідомити, що без розуміння його філософсько-релігійних поглядів неможливо осягнути й педагогічної системи, адже неможливо відокремлювати Коменського-педагога від Коменського-пансофа, підходячи до розуміння його творчості в цілому.

Саме відкриття твору “Загальна порада” розкрила Я.А. Коменського не тільки як відомого педагога, але як і одного з визначних філософів свого часу. Педагогічна система Я.А. Коменського набула широкого соціально-філософського контексту, стала частиною його концепції виправлення світу через перевиховання людини. Він переосмислив величезний комплекс філософських, педагогічних, психологічних проблем – від загальної концепції людини та соціальної детермінованості освіти через зміст культури і

сукупність виховної діяльності знову до людини – і створив самостійну та цілісну систему педагогічної науки Нового часу.

Отже, на зацікавлення Д. Чижевського спадщиною Я.А. Коменського вплинули, більш поглиблені коменіологічні дослідження українського емігранта були пов'язані з його знахідками твору “Загальна порада”, в яких він розкрив вплив філософської концепції чеського вченого на формування його педагогічних поглядів. Серед інших аспектів дослідження спадщини Я.А. Коменського у працях Д. Чижевського можна виділити літературознавчі та історико-філософські студії, в яких чеський педагог постає як визначний філософ, поет, майстер слова, великий енциклопедист XVII ст. Його знахідки дали змогу сучасним науковцям по-новому інтерпретувати педагогічну спадщину Я.А. Коменського, виявити практичні поради щодо реалізації його пансофічних планів, визначити його вплив на філософські й педагогічні погляди українських вчених тієї доби. Саме тому, володіючи вражаючими бібліографічними знаннями про Я.А. Коменського, проаналізувавши його праці, знаючи про стан дослідження його творчості у фаховій літературі, Д. Чижевський заслужив звання видатного коменіолога, авторитету в галузі коменіології.

Список використаних джерел:

1. Кортгаазе В. Від Меланхтона до Коменського і Чижевського / Вернер Кортгаазе. – Дрогобич-Київ: Коло, 2005. – 380 с.
2. Лучкевич В. Дмитро Чижевський – дослідник невідомої педагогічної спадщини Я. А. Коменського / Вікторія Лучкевич // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – № 46. – Житомир, 2009. С. 83 – 87.
3. Чижевський Д. Філософські твори: у 4-ох томах. –Київ: Смолоскип, 2005. Т. 1. – 400 с. Т. 3. – 456 с
4. Čyževskyj D. Hallskérupisyděl J. A. Komenského / DmytroČyževskyj // Archivprobádání o životě J. A. Komenského – Brno, 1940. – Sešit 15. – S. 85 – 107.
5. Čyževskyj D. Nový nález Komenského spisov / DmytroČyževskyj // Slovenské pohľady. – 1935. – Č. 3 (LI). – S. 140 – 144.
6. Čyževskyj D. Ztracené částipansofie Komenského nalezeny / DmytroČyževskyj // Slovo a slovesnost. – 1935. – № 1. – S. 24 – 26.

РОЗВИТОК ЗЕЛЕНОГО / ЕКОЛОГІЧНОГО І КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ НА РОЖИЩЕНЩИНІ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Дмитренко Алла Адамівна

кандидатка історичних наук, доцентка

доцентка кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6125-8628>

Постановка проблеми. Світова пандемія 2020 року актуалізувала роль внутрішнього культурного і зеленого / екологічного туризму [1; 3; 15]. Скорочення міжнародних туристичних поїздок фахівці прогнозують і на наступний 2021 рік [8]. Все це спонукає до розвитку різних форм внутрішнього туризму, що, у свою чергу, вимагає його розвитку та пошуку нових туристичних локацій, що раніше не були задіяні в туризмі. Такими місцями і об'єктами можуть стати сільські місцевості, в яких збереглися ті чи інші об'єкти культурної спадщини. Адже все більше молоді захоплюється пізнавальними поїздками, вивченням рідного краю. Відпочинок на місці потрібен і для родин з малими дітьми, для людей з обмеженими фізичними властивостями, які не можуть подорожувати на значні відстані. Для перетворення регіону у важливу туристичну локацію, потрібно провести низку досліджень з метою виявлення резервів для розвитку туризму. До туристичних маршрутів, розроблених у Волинській області, включене лише одне село Рожищенщини – Переспа [6], тому потрібна низка досліджень з метою популяризації культурної спадщини. На це націлює і Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» [19].

Мета публікації – висвітлити стан розвитку зеленого / екологічного і культурного туризму на Рожищенщині; досягнення регіону в розвитку туристичної індустрії та внесок краєзнавців у дослідження культурної спадщини з метою використання її в туристичній сфері та збільшення туристичної привабливості регіону.

Історіографія проблеми. Особливості розвитку туризму на Рожищенщині коротко висвітлювали дослідники зеленого туризму Волині. Про туристичний маршрут «Магія волинської казки», фестиваль «Рожищенська мальованка», агросадибу «Гаївка» у с. Ольганівка, збільшення кількості зареєстрованих агросадиб писала О. Терещук [16]. Характеристику наявного природо-рекреаційного потенціалу та культурної спадщини Рожищенщини на основі аналізу статистичних даних знаходимо у статті географів [22]. Основні центри розвитку зеленого туризму на Рожищенщині та його вплив на розвиток сільської місцевості аналізувала М. Чабанчук [21]. Значна кількість матеріалів про зелений туризм та об'єкти культурної спадщини на території Рожищенщини опублікована в періодичних виданнях і мережі Інтернет. Окремі з них розповідають про зелені садиби регіону [23;] фестивалі [11–13; 20], туристичні маршрути [24], інші – про об'єкти культурної спадщини у селах [2; 17; 25–29]. Загалом на сьогодні немає публікацій про узагальнення досвіду Рожищенщини в розвитку туризму, дослідження культурної спадщини з метою її включення до місцевих і обласних туристичних маршрутів.

Щодо понять зелений, аграрний і культурний туризм, то Закон України «Про туризм» називає: «культурно-пізнавальний», «екологічний» («зелений») і «сільський» туризм, не даючи їм визначення [4].

Виклад матеріалу. Сьогодні Рожищенщина має певні успіхи в розвитку переважно сільського зеленого туризму. Цим питанням, як і в інших регіонах, опікується ще й центр зайнятості, проводяться семінари «Перспективи розвитку зеленого туризму в Рожищенському районі» та ін. [24].

У с. Ольганівка родинами Недопадів та Данильчуків створена зелена садиба «Гаївка», серед гостей якої були й туристи з Німеччини. Садиба розташована неподалік лісу, поруч річка і ставок. Господарі пропонують проживання у будинку з дерев'яного бруса, а серед розваг – риболовля, мандрівка велосипедами, участь у приготуванні традиційних страв та ін. Садиба входить до «Спілки зеленого туризму України» і включена до каталогу зелених садиб. Її власники беруть участь у виставках «Українське село запрошує» та ін. [7; 16; 23].

З 2007 року у смт. Дубище у відпочинковій зоні приватних підприємців Алли та Віктора Прокопчуків відбувається фестиваль зеленого туризму під назвою «Рожищенська Мальованка». Тут проводиться конкурс фольклорних колективів «Рожищенські гаївки», головною нагородою якого є перехідний символ фестивалю «гличик достатку»; конкурс «Коса Мальованки» на найдовшу косу та ін. Для дітей влаштовується «Дитяче містечко», проводиться вокальний конкурс «Мальовничий цвіт». Традиційними є й спортивні розваги, конкурс «Козацькі забави» в ході якого гості мають можливість посмакувати кулішем. В рамках фестивалю функціонує «Містечко майстрів» з різноманітними майстер-класами. На даний час проведено шість фестивалів. Сюди запрошують і відомих артистів. 2011 року на фестивалі влаштували етнотекотеку від Олега Скрипки. У 2013 році артисти обласного драмтеатру представили дітям виставу «Жила була сироїжка»; виступали Волинський академічний народний хор, луцький гурт «ФлайzZza», колектив «Але бабусі плюс» із Польщі, вокально-інструментальний гурт із Білорусі, а Луцький театр вогню «Sunrise», що влаштував феєр-шоу, а гурт «Luchesk Band» – етновечорниці [11–13; 16; 20]. Як бачимо, хоч «Рожищенська Мальованка» і репрезентується як фестиваль зеленого туризму, однак, зважаючи на заходи, які тут проводяться, його можна віднести і до різновиду культурного туризму, що називають фестивальним. Туристичні агенції розробляють спеціальні тури з відвідування різноманітних фестивалів, які стають все популярнішими.

Значним успіхом у розвитку туризму стала реалізація спільного проєкту Рожищенського районного центру зайнятості і Асоціації підтримки та розвитку ОСББ та ОСН «Через спільні інтереси та спільні дії до об'єднання громад» (голова Юрій Моклиця) за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» (програма «Громадянське суспільство та належне врядування»). Завдяки втіленню проєкту у 2015 році був започаткований туристичний маршрут «Магія Волинської казки». У ході реалізації проєкту об'єднані зусилля мешканців сіл Любче, Переспа, Козин, Рудка-Козинська. Розроблені три туристичних маршрути етнографічного, релігійного і культурно-дозвіллевого спрямування [5;с24]. Маршрут «Магія Волинської казки» орієнтований на відпочинок з дітьми, тому від початку розроблялися різні форми дозвілля.

Як ми вже говорили, єдиним селом, включеним до туристичних «магнітів» Волині є село Переспа, яке увійшло і до туристичного маршруту «Магія Волинської казки». Чим особливе це село? Найвідомішою туристичною окрасою села є місцевий «Шинок» на фасаді якого зазначений 1906 рік. Поруч відтворений вітряк, де розміщений Музей Першої світової війни, створений фондом «Єднання» та спілкою «Мости в Україну» з Бад-Зальцулена (Німеччина). Музей присвячений пам'яті Корнія Назарчука, який народився у с. Линівка і в роки Першої світової війни у віці 25 років був нагороджений Георгіївськими хрестами чотирьох ступенів та георгіївськими медалями. Основу музейної експозиції складають пам'ятки Першої світової війни, знайдені у річці Стохід (відоме Стохідське стояння) і передані до музею ковельчанами Володимиром Савосюком і Володимиром Стреченим. Крім військових пам'яток, у музеї є старовинні речі побуту, зібрані у Переспі і навколишніх селах: прачі, рублі і качалки, металеві праски; комоди, самовари, металеві ваги, коворотки, швейні машинки, грамофони, порцелянові статуетки, а також старі світлини. У Переспі живе майстер різьби по дереву Анатолій Деменік, який створює оригінальні дерев'яні та ін. скульптури. Туристичним об'єктом можуть стати і сходи місцевої амбулаторії, перила яких оздоблені

радянською символікою – фрагментами радянського гербу – серп, молот і житній чи пшеничний колосок [9; 14; 18].

Отакі незначні відомості з історії і культури села Переспа. Однак, якщо підключити сили місцевих краєзнавців, то історія сіл наповниться численними новими сторінками, які приваблять не одного мандрівника. Прикладом діяльності по вивченню місцевих об'єктів культурної спадщини (далі – ОКС) може бути дослідницька робота молодого краєзнавця, учителя історії ЗОШ I–III ступенів села Копачівка Сергієм Янішевським, який провадить величезну роботу по популяризації ОКС Рожищенщини. Експедиційну діяльність поєднує з опрацюванням опублікованих і архівних джерел. Результати його пошуків оприлюднені на сайті Район.Рожище в рубриці «Сільськими дорогами» [17].

Розповідаючи про роботу, проведену по дослідженню с. Переспа, С. Янішевський подає цікаві відомості про походження його назви й історичне минуле, основні події, що відбувалися тут, наводить витяги з історичних документів і наукових досліджень, а також розповідає про місцеві ОКС. Крім шинку і Музею, цікавою пам'яткою є вокзал «Переспа», яким може похвалитися не багато волинських сіл. У центрі села встановлений постамент, який засвідчує, що тут буде встановлений пам'ятник вже згадуваному нами Корнію Назарчуку, учаснику Брусилівського прориву [28].

Наступне село у маршруті «Магія Волинської казки» – Любче, відоме з першої половини XIV ст., коли, під назвою Любча, було родовим «гніздом» князів Любецьких. Біля села розміщена археологічна пам'ятка – давньоруське городище XI–XIII ст., укріплене по периметру валом і ровом, які практично не збереглися. Сьогодні на місці городища встановили «Ворота бажань», на які в'яжуть різнокольорові стрічки, що символізують багатство і достаток – жовта, кохання – червона, здоров'я – зелена, а щоб до родини «прилетів лелека» – блакитну. Кажуть, що бажання усіх, хто пройде під воротами і пов'яже стрічку, здійсняться [14]. У селі є церква, побудована громадою 1995 року на місці старого, 1786 року, храму, знищеного пожежею [10]. С. Янішевський додає, що

за місцевими легендами колись у Любче був замок, який підземним ходом з'єднався із замком Любарта у Луцьку [25].

Третім у маршруті є село Рудка Козинська, де пропонують ознайомитись із квітникарною, яка вирощує для продажу троянди, хризантеми та ін. квіти [14]. Додаткову інформацію про село подає С. Янішевський, якого вразило планування Рудки, де вулиці ніби переплітаються між собою. Тут є невеличкий Музей села, розміщений у приміщенні сільської ради. У музеї експонується частина рукопису повстанця Олексія Пархомчука, який став основою книги «Повстанський літописець». Свого часу Рудка була центром національного руху. У 1942 р. тут відбулась нарада провідників ОУН, у якій взяв участь «Клим Савур» і Роман Шухевич. Свідком багатьох подій є стара церква, про яку розповідають, що вона була викрадена у селі Козин [26].

Останнє село у маршруті «Магія Волинської казки» – Козин, де туристам пропонують відвідати традиційні страви. С. Янішевський, який побував і у цьому селі, знову ж таки відзначає специфіку його планування – поділ на дві частини, які ніби-то й не контактують між собою. Історія Козина сьогодні маловивчена. Колись воно називалося Козацький Став, хоча документальних свідчень на підтвердження козацької історії немає. До кінця XVIII ст. у Козині була своя церква, метричні книги з якої зберігаються у Житомирському архіві. У другій половині XIX ст. тут поселились декілька чеських родин [27].

У селах, що входять до маршруту «Магія Волинської казки», вже побували туристи із Києва, Львова та багатьох інших міст [25]. Отож, перспективи розвитку як зеленого / екологічного так і пізнавально-культурного туризму на Рожищенщині є. Тим більше, що чимало ОКС є в багатьох інших селах. Наприклад, у колишньому містечку, а тепер невеличкому селі Іванівка (Янівка), де проживає всього 287 осіб, є Петропавлівська церква, зведена 1629 р., руїни жіночого монастиря, збудованого 1362 р. Незвичайне й планування самого села – воно має кругову форму, що характерно для старих поселень: в центрі церква з великим майданом, а довкола житла. Біля села

давньоруське городище, яке тут називають «Замок», військове кладовище часів Першої світової війни. Про село середини XIX ст. писав відомий польський письменник Ю. Крашевський. В Іванівці живе краєзнавець Петро Аврук, який багато років по крупинці збирає інформацію про рідне село. Знає легенди про походження села, зокрема про Івана Зимника, що народився тут і став найкращим воїном у дружині київського князя. Розповідає про дві кринички, одну з яких називали парубочою, а іншу дівочою, які так само, як з'явилися, так одночасно і висохли після того, як бернардинці, які захопили монастир, захотіли випити з них води. Краєзнавець колекціонує монети, пише вірші про село та ін. [2; Буць; 17; 29]. Як бачимо, село Іванівка також може бути цікавою туристичною локацією для одноденної поїздки в рамках культурно-пізнавального туризму або ж для поселення в сільській садибі, тим більше, що поруч протікає річка Стохід.

С. Янішевський зібрав інформацію про історичну і культурну спадщину міста Рожище, сіл Сокіл, Мильськ, Підліска, Копачівка, військові дзоти у селах Тристеня, Вічині, Ворончин та Кіяж [17], що стане в розвитку туризму.

Висновки. Як бачимо, Рожищенщина є одним із регіонів Волині, де розвивається зелений / екологічний і культурний туризм. Свідченням цьому є розроблені туристичні маршрути, фестивалі. Разом з тим, перспективним напрямом розвитку туризму є розробка одно- і кількоденних культурно-пізнавальних маршрутів і створення умов для розвитку туризму в інших селах. Продумати форми залучення туристів до життя у сільській місцевості, виконання певних робіт, що може стати цікавим міським мешканцям. Для цього потрібно зорганізуватись місцевим ОТГ, щоб виявити резерви для розвитку туризму, створити зони відпочинку, розробити екологічні стежини та ін. Звісно, що все це потребує певних коштів, які можна отримати, взявши участь у грантових проєктах. А такий досвід є у волинських селах.

Список використаних джерел

1. 2020 рік – рік сільського (зеленого) туризму. URL: <http://ruraltourism.com.ua/?a=viewnews&id=1337>.
2. Буць О. Золоті скарби Петра Аврука. URL: <https://www.volyn.com.ua/news/1610-zoloti-skarbi-petra-avruka.html>.
3. Горбань Ю. «Зелений туризм»–2020: іноді – як варіант для «карантинного» усамітнення. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3058062-zelenij-turizm2020-inodi-ak-variant-dla-karantinnogo-usamitnenna.html>.
4. Закон України «Про туризм» (1995 р.) із змінами 2009–2020 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Зелений туризм на Волині: тенденції, перспективи, альтернативи. URL: <https://www.volynnews.com/messages/3043/>.
6. Концепція «туристичних магнітів» Волині – одна з кращих в Україні. URL: <https://voladm.gov.ua/new/konceptsiya-turistichnih-magnitiv-volini-odna-z-kraschih-v-ukrayini/>.
7. Кращі агросадиби Волині, де можна відпочити взимку (фото та деталі). URL: <https://news.agro-center.com.ua/eco-farming/krashhi-agrosadibi-volini.html>.
8. Летом 2021 года туризма не будет, – прогноз президента Всемирной медицинской ассоциации. URL: <https://www.tourprom.ru/news/48252/?fbclid=IwAR1XwftGaklTJLDq9RHXws6Ld-ufMf8dV4famc2oIpPFgVtncfd85QDqSs0>.
9. Лівіцька О. Поки «Войцех» тужить, Переспа «плужить». Занесло в село. URL: <https://www.volyn24.com/news/71077-poky-vojceh-tuzhyt-perespa-pluzhyt-zaneslo-v-selo>.
10. Любче (Рожищенський район). URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Любче\(Рожищенський район\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Любче(Рожищенський_район)).

11. На Волині відбувся IV фестиваль зеленого туризму «Рожищенська мальованка». URL: <http://volynrada.gov.ua/news/na-volini-vidbuvsya-iv-festival-zelenogo-turizmu-rozhishchenska-malovanka>.

12. На Волині вшосте відбувся фестиваль зеленого туризму «Рожищенська Мальованка». URL: <http://volynrada.gov.ua/news/na-volini-vshoste-vidbuvsya-festival-zelenogo-turizmu-rozhishchenska-malovanka-foto>.

13. Про досвід проведення фестивалю зеленого туризму «Рожищенська Мальованка». URL: <http://www.rozhadm.gov.ua/pozytyvnyi-dosvid-roboty/item/1596-pro-dosvid-provedennia-festyvaliu-zelenoho-turyzmu-rozhishchenska-malovanka>.

14. Савченко І.А., Айсанова А.І. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму у Волинській та Рівненській областях. URL: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2016/11/11/перспективи-розвитку-сільського-зел/>.

15. Сільський зелений туризм. Тренд 2020 року. URL: <https://khoda.gov.ua/s%D1%96lskij-zelenij-turizm--trend-turistichnogo-sezonu-2020>.

16. Терещук О. Сучасний стан та перспективи розвитку агротуризму на Волині. URL: <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/261.pdf>.

17. ТОП-10 місць, які варто відвідати у Рожищенському районі. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/news/51378-top-10-mists-iaki-var-to-vidvidati-u-rozhishchenskomu-raioni>.

18. У селі на Волині – музей знахідок Першої світової війни. Фішка Волині. URL: <https://www.volyn24.com/news/110440-u-seli-na-volyni-muzej-znahidok-pershoi-svitovoi-vijny-fishka-volyni>.

19. Указ Президента України №329/2020 від 18 серпня 2020 року «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3292020->

34717?fbclid=IwAR2Ss7EHH2DBu_EjoucGER338vfvYkbgB1XBVSw6x1jyqC7O
JLgZsYGkG0.

20. Фестиваль зеленого туризму «Мальованка» здивував новим форматом. URL: https://www.volynnews.com/news/rest/festyval_zelenoho_turyzmu_malovanka_zdyvuvav_novym_formatomfoto/.

21. Чабанчук М. Становлення й розвиток сільського туризму у Волинській області на прикладі Рожищенського району // Вісник львівського університету. Серія географічна. 2013. Вип. 43. Ч. 1. С. 297–302. URL: [http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/43\(1\)/PDF/038Чабанчук.pdf](http://old.geography.lnu.edu.ua/Publik/Period/visn/43(1)/PDF/038Чабанчук.pdf).

22. Чир Н.В., Качаровський Р.Є., Антипюк О.В. Туристична інфраструктура Рожищенського району Волинської області як інструмент туристичної привабливості території // Наукові записки СумДПУ імені А.С.Макаренка. Географічні науки. 2019. Вип. 10. С. 120–130. URL: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_10/Chyr_Kacharovskiy_Antypiuk.pdf.

23. Шишко Л. Сільський зелений туризм на Волині виходить на європейський рівень. URL: <https://vidomosti-ua.com/newspaper/19023>. (13.01.2011) (Дата звернення 04.10.2020).

24. Як на Волині розвивають сільський зелений туризм. URL: <http://volyninfo.com/yak-na-volini-rozvivayut-silskiy-turizm/>.

25. Янішевський С. Сільськими дорогами: село, яке мало свій замок та підземний хід до замку Любарта. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/topics/543-silskimi-dorogami-selo-i-ake-malo-svii-zamok-ta-pidzemnii-hid-do-zamku-liubarta>.

26. Янішевський С. Сільськими дорогами: в Рудці-Козинській Сергію Янішевському напропорчили щастя. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/topics/540-silskimi-dorogami-v-rudtsi-kozinskii-sergiuu-ianishevskomu-naprorochili-shchastia>.

27. Янішевський С. Сільськими дорогами: козацьке село з чеськими колоніями. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/topics/556-silskimi-dorogami-kozatske-selo-z-cheskimi-koloniiami>.

28. Янішевський С. Сільськими дорогами: Переспа: Привілейоване село. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/longrid/project1808/page1397968.html>.

29. Янішевський С. Сільськими дорогами: які козацькі таємниці приховує давня Іванівка. URL: <https://rozhyshche.rayon.in.ua/news/10189-silskimi-dorogami-iaki-kozatski-taemnitsi-prihovue-davnia-ivanivka>.

ОСВІТЯНИ МИКОЛАЇВЩИНИ В КОНТЕКСТІ РЕПРЕСИВНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ ПЕРІОДУ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНО-КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ К. ГЕНАРІ)

Ніколаєв Ігор Євгенович

доктор історичних наук, завідувач кафедри філософії освіти, теорії й методики
суспільствознавчих предметів Миколаївського обласного інституту

післядипломної педагогічної освіти

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3001-9717>

Розбудова України як держави орієнтованої на передові європейські та загальнолюдські демократичні цінності дедалі більшої гостроти набуває проблема формування нового образу освітянина, істотно зростає його відповідальність перед соціумом і державою. Невід’ємною складовою ознакою сучасного фахівця є його професійний потенціал та громадянська позиція, що у сукупності надає змогу для забезпечення стійкого розвитку гуманітарних професійно-педагогічних цінностей. Важливою умовою чого є осмислення трагічного досвіду нашої історії, пов’язаного з масовими репресіями 1920–початку 1950-х років, що позбавили життя тисяч представників українського народу, відбилися на суспільній свідомості наступних поколінь.

В окресленій публікації зробимо спробу зупинитись на аналізі однієї архівно-кримінальної справи – репресованого освітянина, шкільного директора, представника грецької діаспори Півдня України Костянтина Дмитровича Генарі. Доля якого багато у чому є типовою для трагедій періоду «Великого терору», не тільки як члена етнічної групи, а освітянського середовища у цілому. Заарештували Генарі у самий розпал терору – 17 грудня 1937 року. Звинувачення були стандартними для того часу – наклепи на вождів

більшовицької партії та радянської системи, вихвалення викритих «ворогів народу» та шкідницька діяльність в організації навчально-виховного процесу[1].

Зазначимо, що після нетривалих спроб залучення національних меншин до розбудови соціалізму періоду НЕПу, друге більшовицьке десятиріччя принесло нечуваній за своїм розмахом терор, жертвами якого, серед інших, стали представники національних меншин. В період 1937-1938 років органами НКВС організовано та проведено низку так званих «національних операцій». Наказом М. Єжова № 233 передбачалось проведення широкомасштабної операції «по розгрому шпигунсько-диверсійних контингентів», що склалися з греків, латишів та інших народів. Цілеспрямоване переслідування греків по національній приналежності розпочалось з 11 грудня 1937 року, коли за підписом М. Єжова вийшла директива № 50215, у якій обґрунтовано необхідність застосування каральних заходів проти представників грецької національності. А 26 грудня 1937 року надійшло доповнення до вказаної Директиви, згідно якого передбачалося «рішуче та безпощадно здійснювати національні операції, додаткові арешти проводити поза залежності від проголошених термінів закінчення операцій» [2].

Саме в грудні 1937 року, на тлі шпигуноманії та закликів до «рішучого та безпощадного здійснення національних операцій» було позбавлено волі Костянтина Дмитровича Генарі. В постанові про обрання запобіжного заходу від 17 грудня 1937 року, підписаній прокурором Тілігул-Березанського району тодішньої Одеської, на теперішній час Миколаївської області, йшлося: «вивчивши матеріали по обвинуваченню Генарі Костянтина Дмитровича, директора Аджіаської неповної середньої школи, грека за національністю, у тому, що він в своєму селі проводить контрреволюційну діяльність, має зв'язок із закордоном завдяки своєму братові який мешкає у Ленінграді та має постійні закордонні контакти. Його брат у 1936 році приїжджав до Аджіаску з метою налагодження шпигунського зв'язку... Злочин є соціальним соціально

небезпечним... Генарі Костянтина Дмитровича конвоювати до Одеської в'язниці» [3].

З наведеної вище ежовської директиви № 50215 бачимо, що найбільша кількість засуджених обвинувачувалась в участі у шпигунських, націоналістичних, контрреволюційних, диверсійно-повстанських організаціях, в антирадянській агітації і пропаганді, звинувачення в пропаганді фашизму. Саме в окресленому руслі співробітники НКВС проводили розслідування справи К. Генарі. Текст довідки від сільської ради на заарештованого, що була складена на другий день після його арешту 18 грудня 1937 року, ряснів відповідними штампами «за сприяння Генарі школярі пишуть в колгоспній школі та по селу фашистські знаки», «різко негативно висловлювався проти молодого радянського вчителя, запевняючи, що йому для нормальної роботи потрібні старі кадри», «має брата артиста, який має можливість часто їздити за кордон і стверджує, що там живуть дуже добре, а в Германії його приймають і зустрічають найкраще всього», тощо[4].

На першому допиті, 8 січня 1938 року, слідчий НКВС розпочав з традиційного автобіографічного питання. Костянтин Дмитрович повідомив, що в 1899 році він поступив до учительської семінарії в Херсоні, по закінченні якої з 1905 року розпочав працювати вчителем у різних школах Одеської губернії. При цьому з 1905 року до арешту вчительська кар'єра його була безперервною. Має достатньо велику родину, частина якої мешкає в Одесі, один з братів у Ленінграді, сестра Анна разом з чоловіком емігрувала в 1922 році до румунської частини Бессарабії, зв'язків з нею він не має.

Заливши сказане без коментарів, слідчий відразу починає притягувати Генарі до «активної участі у націоналістичних організаціях». Активним членом яких Генарі ще нібито став у 1917 році, коли «піддався агітації за самостійну Україну іншого вчителя з Аджіаської школи Відайко, та став співзасновником місцевої націоналістичної організації» [5].

Підтвердивши знайомство з вчителем Відайко, натомість Генарі спростував свою участь у «націоналістичних організаціях». Після чого слідчий перейшов до фашистської символіки, яку малювали учні його на стіні його школи та на колгоспних будинках. Визнаючи цей факт, Генрі підтвердив свою провину у недостатньому нагляді за учнями та необхідності посилення виховного процесу. У інших звинуваченнях, зокрема наклепах на радянську владу та керівництво, вихваленні фашистської Німеччини, контрреволюційній діяльності Генрі винним себе на першому допиті не визнав.

Другий допит розпочався 10 січня 1938 року. Слідчий його розпочав з перебування Генарі у лавах «антирадянських партій» у період 1917-1919 років. На що Генрі зазначив, що він був лише представником Одеської земської управи у Тузловській волості Одеської губернії під час організації та проведення загальноросійських виборів до Установчих зборів. Ні в яких партіях він не перебував, але проводив агітацію за список партії правих есерів під гаслами «Земля і воля». В наслідок його (ця фраза у справі підкреслена слідчим) агітації соціалісти-революціонери отримали абсолютну більшість голосів, при тому більшовики мали 18 голосів, меншовики 11, монархісти 5 голосів [6].

Зазначимо, що подібна ситуація була характерною для виборів в Установчі збори у листопаді 1917 року. Переконливу перемогу на яких отримали соціалісти-революціонери, перевагу яким віддали приблизно 40% виборців, переважно сільської місцевості, більшовики здобули близько 25% голосів. Більшовики не задовольняючись власною поразкою і перемогою поміркованих соціалістичних партій, разом з ситуативними союзниками – лівими есерами, розпустили Установчі збори. А шкільний вчитель через 20 років по тому, змушений був виправдовуватись перед каральними органами за підтримку найпопулярнішої партії того часу.

Надалі розпочався допит свідків по справі, традиційно для того часу їх свідчення лише підтверджували «провину» заарештованого. Односелець

Григорій Сігаєв вказав, що про контрреволюційну діяльність Генарі йому відомо, що у 1918 році він мав тісний зв'язок з білим рухом, працюючи вчителем перебував у контрреволюційних угрупованнях протягом 1918-1919 років. У теперішній час про контрреволюційну діяльність Генарі йому невідомо, але він може свідчити, що працюючи директором школи, заарештований неодноразово бив учнів, зокрема 12-річного Василя Грелова [7].

Інший свідок, Никифор Подкалюжний зазначив, що з заарештованим шкільним директором він знайомий з 1935 року. Він неодноразово розповідав про свого брата, який працюючи артистом має можливість виїзду за кордон. В Германії його завжди дуже добре приймають і загалом люди там живуть щасливо. До радянської влади, на думку свідка, Генарі налаштований вороже, хоча конкретних проявів антирадянських висловлювань Генарі у свідченнях не наведено. В період підготовки до учбового року Генарі всіляко зривав ремонтні роботи, за його вини багато класів не мали скла на вікнах, не ремонтувався шкільний дах, тощо [8].

Безпосередньо про «антирадянські висловлювання» освітянина свідчив колгоспний агроном Йосип Пеньтюк. Його свідчення у справі є найбільш короткими за обсягом, лише одна сторінка, але саме так слідчі здобули необхідну їм конкретику. За словами Пеньтюка, влітку 1937 року Генарі покликав його в гості. Там він почав читати газету про судовий процес над ворогами народу Тухачевським, Якіром та іншими. Після чого він задав Пеньтюку питання: «Як ви вважаєте хто кого заарештовує? Наша влада заарештовує ворогів народу, або навпаки, вороги народу заарештовують народних ватажків». Також Петров додав, що «особисто у мене Генарі завжди викликав підозру. Він за національністю грек, має родичів за кордоном, неодноразово розповідав, що в нього є брат який часто буває за кордоном і вихваляє Германію...»[9].

Вчителька місцевої школи Людмила Блюзицька засвідчила, що Генарі, як директор та голова культурної секції села не займався організацією вчителів

для культурно-масової роботи на селі. Замість чого забороняв вчителям відвідувати сільський клуб, заявляючи, що там збирається некультурна публіка. Замість чого на нарадах пропонував вчителям приходити до нього на квартиру і там разом проводити культурні заходи. Під час підготовки до святкування Нового, 1936 року, Генарі вихваляв новорічні святкування в старі часи[10].

Надалі йде фрагмент свідчень Блюзицької, які слідчий НКВС підкреслив олівцем: «17 грудня 1937 року, під час перевірки заврайоно Леонтьєвим книжок та зошитів, у вчительки Концевої, яку Генарі особисто привіз до села із Одеси, було виявлено кілька намальованих фашистських знаків, а портрети вождів – Леніна та Сталіна було помальовано кольоровими олівцями та залито чорнилами...»[11].

Про саботаж шкільним директором культурно-масової роботи свідчить і піонервожата учбового закладу Надія Апішна. На її погляд, Генарі «навмисно розвалював культурно-масову роботу на селі. Траплялись такі випадки коли на нарадах він пропонував молодим вчителям надати свою кімнату та грамофон, лише б вони не ходили до сільського клубу... Якщо хтось не виконував вказівок Генарі, йшов до клубу та проводив там бесіди з населенням, директор звинувачував у відсутності культури та неприпустимій поведінці, оголошував за це догани...Окрім того, мені відомо, що в школі та селі неодноразово з'являлися малюнки з фашистською символікою, їх малюванням займалися учні школи в якій директором був Генарі...»[12].

Наведених свідчень стало достатньо для винесення постанови по справі. Текст якої містив перелічені у свідченнях звинувачення. Зокрема: «Генарі, як меншовик керував проведенням виборів до Установчих зборів у 1917 році. У 1918 році він співробітничав з українською націоналістичною/петлюрівською організацією, проводячи активну антирадянську діяльність, підтримуючи німецьких і грецьких інтервентів... У 1936-1937 роках вихваляв фашистську Німеччину, проводив контрреволюційну троцькістську агітацію проти боротьби з ворогами народу. Проводив антирадянську агітацію серед вчителів,

домагаючись їх ізоляції від населення та усунення від проведення культурно-масової роботи на селі. Внаслідок його антирадянської діяльності учні школи малювали фашистські знаки на стінах школи та колгоспу, плюндрували портрети вождів...»[13].

14 жовтня 1938 року на засіданні Трійки при УНКВС по Одеській було винесено рішення по справі. Згідно якого, Костянтина Дмитровича Генарі засуджено до восьми років виправних таборів[14].

А далі за життя та свободу свого батька розпочинає боротьбу його донька, Лідія Костянтинівна Генарі. Вона надсилає заяви з проханням переглянути справу до різних інстанцій і нарешті, вирішує написати листа особисто Йосипу Сталіну. В його пронизливому тексті відображені біль і надія родини репресованого. Починається лист зі звернення: «Дорогий Йосип Віссаріонович! Як би цього не хотілося, але я вимушена турбувати Вас та прохати Вашої допомоги...»[15].

Надалі донька розповідає про жахливі моменти життя її батька та усієї родини після арешту: «Після арешту батько знаходився в Одеській в'язниці до 20 червня 1939 року, після чого його етапували до Владивостока, по дорозі він захворів на цингу та був направлений до лікарні Хабаровська... Весь цей час він вважав, що знаходиться під слідством і лише в Хабаровську дізнався, що вирок йому вже винесено... Нас, його дітей, залишилось четверо. Двоє молодших навчаються у школі, старша сестра працює педагогом у дитячому садочку, я закінчила педагогічну школу, але працювати поки не можу, оскільки важко хворію... Мати наша мешкає в селі та викладає в школі, вона же 29-й рік працює педагогом, але наразі її стан здоров'я надзвичайно важкий, батько, як Вам відомо також хворий. Звертаємось до Вас з проханням пришвидшити перегляд справи батька...Ще раз дуже прохаємо Вас не відмовити у нашому проханні» [16].

У відповідь на заяву доньки, справу було переглянуто. 3 березня 1941 року помічником обласної прокуратури по спеціальним справам затверджено

постанову. В результативній частині якої йшлося: «Скаргу доньки засудженого Генарі Костянтина Дмитровича – Генарі Лідії Костянтинівни залишити без задоволення, про що їй повідомити. Справу направити в архів НКВС для подальшого зберігання» [17].

Архівна справа не містить інформації про подальшу долю Костянтина Дмитровича Генарі, так само як і його великої освітянської родини. Відсутність заяв про додатковий перегляд справи періоду хрущовської «відлиги» свідчить про те, що скоріше за все, з таборів він вже не повернувся.

20 березня 1989 року вийшов висновок за матеріалами архівної справи, згідно якого: «Генарі Костянтин Дмитрович підпадає під дію ст. 1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16 січня 1989 року «Про додаткові заходи щодо встановлення справедливості по відношенню до жертв репресій, які мали місце в 30-40-х та на початку 50-х років». При цьому жодних даних про долю репресованого, знаходження членів його родини, або утримувача довідки про його реабілітацію в справі не міститься.

Таким чином, на прикладі Костянтина Дмитровича Генарі та його освітянської родини ми бачимо не тільки людську трагедію, а й величезну шкоду завдану радянською репресивно-каральною системою освітянському середовищу південного регіону України. Серед них активно виявлялись «українські націоналісти», «члени контрреволюційних організацій», «зрадники», «саботажники у педагогічній сфері» та інше. В біографіях вчителів активно вишукувались компрометуючи для того часу факти – їх діяльність під час подій 1917-1921 років, наявність родичів за кордоном, національність і соціальне походження та подібне. Паралельно з цим відбувалось посилення політизації навчального процесу в закладах народної освіти, залучення педагогів до обслуговування тоталітарної системи. Винищення освітянської інтелігенції позбавляло Миколаївщину її інтелектуального та науково-педагогічного потенціалу. Все це негативно позначалося на загальному

розвитку як нашого регіону, так і України загалом, сприяло зміцненню позицій адміністративно-командної системи.

Список використаних джерел і літератури:

1. Державний архів Миколаївської області (далі – Держархів Миколаївської обл.), Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 1287. Арк. 2.
2. Шитюк М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті-50-ті роки ХХ століття: Київ, Тетра, 2000. С. 337-338.
3. Держархів Миколаївської обл., Ф. Р-5859. Оп. 2. Спр. 1287. Арк. 2.
4. Там само. Арк. 11.
5. Там само. Арк. 8-9.
6. Там само. 14.
7. Там само. Арк. 17.
8. Там само. Арк. 18.
9. Там само. Арк. 20.
10. Там само. Арк. 23.
11. Там само. Арк. 21-22.
12. Там само. Арк. 24.
13. Там само. Арк. 25.
14. Там само. Арк. 33.
15. Там само. Арк. 36.
16. Там само. Арк. 37.
17. Там само. Арк. 39.

РЕЛІКВІЇ КНЯГИНИ ЗРІНІ

Чотарі Юрій Юрійович

Канд. іст. наук., доцент

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7265-1273>

Ілона Зріні – видатна діячка в історії Угорщини, дочка Петра Зріні¹¹ і Катерини Франгепан¹², мати Ференца Ракоці II, героїчна захисниця Мукачівського замку, яка стала символом антигабсбурзького повстання. Народилася 1643 року [1; 2] в хорватському замку Озаль. Померла в малоазійській Нікомедії 18 лютого 1703 року. Серед жіночих постатей свого часу відіграє значну роль.

З нагоди вивчення листів княгині, що зберігалися в Державному архіві закарпатської області (ДАЗО), подамо коротку біографічну довідку та розповімо про культ Ілони Зріні, який сформувався в нашому регіоні. Результати наших досліджень введено в науковий обіг 11 оригінальних її листів.

Із дитячих літ, які проходили в аристократичному середовищі, Ілона Зріні була оточена турботою та любов'ю. Вона вивчала різні мови, розмовляла хорватською, угорською, латинською, німецькою. Коли панна Ілона виросла, то обрала собі нареченого, що відповідав титулу і рангу матері. Вибір упав на князя, великого землевласника з Верхньої Угорщини Ференца Ракоці I¹³. Шлюб між двома родинами об'єднав південні й північні володіння держави. Шлюбну

11 Петро Зріні (хорватською: Petar Zrinski – Петар Зринський) (Врбовец, Хорватія, 6 червня 1621 р. – Вінер-Нойштадт, Австрія, 30 квітня 1671 р.) – бан Хорватії, учасник змови Вешелені, батько Ілони Зріні, дід Ференца Ракоці II. Мав значні заслуги в боротьбі проти турків, однак попри це був страчений за участь у змові.

12 Катерина Франгепан (1625–1673) – дружина Петра Зріні, мати Ілони Зріні, бабуся Ференца II Ракоці. Як і Ілону Зріні, її розлучили з дітьми. Після провалу організованої Петром Зріні змови була запроторена до монастиря в Граці, де, дізнавшись про смерть чоловіка, збожеволіла і померла.

13 Ференц Ракоці I (1645–1676) – трансільванський князь, після участі у змові Вешелені був врятований матір'ю та езуїтами за значний викуп. Перший чоловік Ілони Зріні.

церемонію організували в Маковіцькому (Зборівському) замку 1 березня 1666 року, згодом подружжя переселилося до Шарошпотоцького замку. Сімейне життя молодої пари не було безтурботним. Свекруха Ілони – Софія Баторі¹⁴ – ставилася до невістки вороже, найімовірніше з політичних причин, оскільки вважала, що Ілона Зріні зі своїм оточенням залучать її сина до антигабсбурзького повстання. У 1667 році княгиня Ілона втратила свого первістка, а 1671 року після викриття змови Вешелені був страчений і її батько Петро Зріні. Матір і сестер Ілони Зріні запроторили до монастиря, де Катерина Франгепан зрештою і померла. Ференца Ракоці I матері, Софії Баторі, вдалося звільнити від покарання завдяки викупу в 400 тисяч форинтів і здачею частини родових замків. Після важких душевних переживань Ілона Зріні народила 1672 року дочку Юліанну, а ще через чотири роки в замку Борша дала життя Ференцу Ракоці II. Незабаром після важкої хвороби помер її чоловік, тож для Ілони єдиною радістю залишився син. Вона керувала володіннями Ракоці, що простяглися на площі понад 2 мільйони голдів (міра земельної площі, 1 голд = 0,57 га), і виховувала дітей відповідальними та чуйними.

У 1670-х роках на чолі руху куруців, що набував усе більшого поширення, став Імре Текелі, непересічна особистість якого привернула увагу вдови. Вони познайомилися 1678 року в замку Сент-Міклош (Чинадіївському замку), попри різницю у віці одразу відчували один до одного симпатію, яка згодом переросла в кохання, а зустрічі закоханих часто відбувалися саме в цьому палаці [3; 4; 5]. 15 червня 1682 року в каплиці Мукачівського замку Ілона Зріні присягнула у вірності Імре Текелі. Після цього Текелі прийняв у володіння Мукачівський замок, гарнізон склав йому присягу, а згодом були проведені фортифікаційні роботи з укріплення споруди. Княгиня була не тільки ніжною дружиною, а й підтримувала діяльність чоловіка. Зокрема, вона

14 Софія Баторі (1629–1680) – дружина трансільванського князя Дердя Ракоці II, мати Ференца Ракоці I. При одруженні прийняла реформатську віру, але після смерті чоловіка стала ревною католичкою. Виступила проти сина через його участь у змові Вешелені, але пізніше відкупила його від смертної кари. Померла в Мукачівському замку.

проводила переговори, які сприяли політиці «короля куруців», Текелі. Ще перед весіллям Текелі уклав союз із турками проти Габсбургів, але розпочатий у 1683 році наступ осьманів на Відень зазнав невдачі. Ілона Зріні з дітьми залишилася в Мукачеві. Імператорські війська під командуванням генерала Капрари¹⁵ зайняли міста Фелвідейка (Кошице, Маковиця, Регец, Шарошпоток), а на кінець року взяли в облогу Мукачево. Тритисячний гарнізон на чолі з Ілоною Зріні, яка проявила незвичайну мужність, героїчно протистояв австрійцям. Про відвагу захисників свідчить і те, що вони неодноразово проривали вороже кільце, завдаючи значних втрат австрійському війську. 10 березня 1686 року генерал Капрара закликав володарку замку капітулювати, яка у своєму листі-відповіді – що був розісланий по всій Європі – стала на захист як своїх дітей, так і свободи угорців [6]. Боротьба Ілони Зріні викликала симпатію європейських держав. Французький король Людовик XIV назвав її найсміливішою жінкою Європи, тож про неї писали на перших шпальтах голландських і французьких газет. Попри це генерал Капрара все тісніше стискав кільце облоги і наказав постійно обстрілювати замок із гармат. Княгиня закликала гарнізон стійко і мужньо оборонятися. Саме за таких обставин, під артилерійську канонаду, 27 березня відзначили десятиріччя її сина Ференца [7]. А 22 травня діти привітали матір з іменинами (день Ілони), що залишило глибокий слід як у душі Ілони Зріні [8; 9; 10].

Безпосередньо обороною замку керував комендант, капітан Андраш Радич, а політичними справами завідував Даніель Абшолон. Однак Ілона Зріні неодноразово особисто брала участь у плануванні та організації захисту, виходила на бастіони, спілкувалася з вояками і надихала їх. Ще в листопаді керувати облогою та всієї воєнною кампанією в Угорщині був призначений новий генерал-фельдмаршал Антоніо Караффа¹⁶. Відомий своєю жорстокістю

15 Сильвій фон Капрара (1631–1701) – австрійський генерал, брав участь у воєнних походах Габсбургів, спрямованих на захоплення Угорщини.

16 Антоніо Караффа (1642–1693) – цісарський генерал. З його іменем пов'язане заснування сумнозвісного кривавого судилища в Епер'еші, де були страчені дворяни за сфальшованими звинуваченнями. У Верхній

Караффа теж закликав княгиню скласти зброю, але безрезультатно. Здійснюючи репресії проти місцевого населення, генерал, намагався викликати серед людей жах, щоби змусити захисників замку до капітуляції. Регулярні атаки були безуспішними, а імператор, зважаючи на політичну ситуацію в Європі, хотів уникнути того, щоб облога Мукачівського замку переросла в проблему міжнародного рівня. Постійні звернення княгині до різних держав із проханням про допомогу залишалися без відповіді.

У цей час рятівним загонам Текелі вдалося дійти до м.Орад. План Текелі зазнав невдачі, він поступово втрачав свої сили. 1685 року його приймає орадський паша і відвозить до Тімішоари. Зрештою княгиня ухвалює рішення підписати капітуляцію, про причини-обставини якої історики дискутують до сьогодні [8]. У ході переговорів Ілоні Зріні вдалося досягти того, щоби вона з дозволу імператора залишила замок, а захисники фортеці були амністовані. Володіння Ракоці і Текелі потрапили під управління Габсбургів, а Ференцу та Юліанні були призначені опікуни. У січні 1688 року княгиня зібрала свої особисті речі – Біблію, ікони, коштовності, книги – і вирушила до Відня [11; 12; 13]. Найсуворішим вироком для неї була розлука з дітьми, яких віддали на виховання в єзуїтську школу при монастирі. Ілоні Зріні вдалося здобути свободу тільки через чотири роки, завдяки обміну полоненими. Коли Текелі розпочав наступ у Трансільванії і переміг австрійські війська в битві під містом Зернешт, він узяв у полон одного генерала й одного полковника [14]. Цих офіцерів йому вдалося виміняти на дружину. Однак княгині навіть перед виїздом до Туреччини не дозволили попрощатися з сином [6; 8]. Обмін полоненими затягнувся, але зрештою в січні 1693 року княгиня вирушила до свого чоловіка, із яким зустрілася в місті Бачка-Паланка (Сербія). Спочатку подружжя жило в Пожареваці, а згодом у Стамбулі [8]. Жінка, що володіла неабиякою душевною силою, навіть на засланні залишалася чи не головною

Угорщині та Трансільванії став уособленням цісарської жорстокості. Воював на турецькому та французькому фронтах.

опорою і розрадою для чоловіка та решти емігрантів. Крім цього, щобвилікувати подагру Текелі, кілька разів їздила з ним на Родос. Останні роки провела в Нікодемії, у «долині квітів». Померла 18 лютого 1703 року у віці 60 років. Була похована в Константинополі в церкві святого Бенедикта. Пізніше її прах перевезено і 29 жовтня 1906 року перепоховано в соборі святої Єлизавети в місті Кошице в одному саркофазі з прахом її сина Ференца Ракоці II [1].

Оригінальні листи Ілони Зріні, що зберігалися на Закарпатті, були об'єктом дослідження в наукових публікаціях принаймні двічі. Їх вивчав Янош Вароді Штернберг, а також автор цих рядків [15], який у 1993 році до шести відомих листів ввів у науковий обіг ще чотири. А в останні роки був виявлений і 11-й лист. Листи не тільки цікаві своїм змістом, а цінні й тим, що несуть у собі відбиток епістолярного письма тогочасної епохи та відображають стиль самого автора. Зокрема, стійкі словосполучення, сталі вирази яскраво доносять до нас характерну для тієї епохи відсутність єдиного правопису. Згідно з традиціями того часу, княгиня писала послання не власноруч. Цю роботу виконували особисті секретарі, а Ілона Зріні ставила тільки свій підпис. Листи свідчать про рішучий характер княгині, її стійку позицію в різних, зокрема й особистих, питаннях. В період життя в Мукачівському замку невістці вдалося відстояти свою самостійність, не піддатися впливу свекрухи. Листи свідчать, що княгиня підтримувала тісні контакти з керівництвом Ужанського та Березького комітатів. Найраніший з відомих нам листів датований 6 серпня 1677 року¹⁷, у якому адресант звертається до Ужанського комітату про розрахунок з німецькими купцями. Наступний документ датується майже двома роками пізніше – 8 лютим 1679 року. У ньому княгиня повідомляє Ужанський комітат, що зрозуміла отримане повідомлення і згідно з ним триматиме з комітатом зв'язок через Яноша Петроваї. Засвідчення поваги та численні побажання

17 Державний архів Закарпатської області (ДАЗО), Ф.4 (документи надзупана Ужанського комітату), оп. 17, од. зб. 69, арк. 5.

наприкінці листа свідчать про хороші добросусідські відносини з керівництвом Ужанського комітату¹⁸.

У листі від 21 лютого 1679 року Ілона Зріні дає керівництву комітату рекомендації та просить прийняти високоповажну пані Клару Піхулі та її пасинка Жігмонда Ападі. Також княгиня просить визначити день, коли пані Клара разом зі слугами може провести розгляд справи в Ужгороді¹⁹. У датованому 1 травня 1679 року листі до піджулана Ужанського комітату княгиня просить допомоги у звільненні Петера Куліна.²⁰ Наступний документ був написаний 25 квітня 1680 року. З його змісту з'ясовується, що Ілона Зріні посилає свого секретаря Дердя Гіді у якості посла до Березького комітату і звертається з проханням «забезпечити його відповідними резолюціями». Судячи з листа, поїздка Дердя Гіді до Берегова була необхідна насамперед, щоб здобути більше інформації про стан тамтешніх справ²¹.

Із 1681 року походить шість листів. Перший написаний 13 квітня 1681 року про місію мукачівського державного (придворного) судді Мігая Цегледі²². Про схожі питання йдеться у двох листах від 11 червня 1681 року, де згадується дипломатична місія Іштвана Ігнеці²³ та Мігая Кадоша²⁴. 15 червня 1681 року княгиня обіцяє захист солдатам-куруцам, що розташувалися в Берегові²⁵. 2 липня 1681 року Ілона Зріні звертається до Березького комітату у справі посольства Мігая Комлоші та Яноша Фуло²⁶. Схожим чином княгиня звертається і 21 липня 1681 року у справі берегівських селян, а також ділиться своїми думками щодо правосуддя і тогочасної воєнної ситуації²⁷.

18 ДАЗО, Ф.4, оп.2, од. зб. 1058, арк. 3.

19 ДАЗО, Ф.4, оп.2, од. зб. 1058, арк. 1.

20 ДАЗО, Ф.4, оп.2, од. зб. 1058, арк. 5.

21 ДАЗО, Ф.10 (документи наджулана Березького комітату), оп.1, од. зб. 250, арк. 1.

22 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 241, арк. 1.

23 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 241, арк. 5.

24 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 241, арк. 3.

25 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 242, арк. 1.

26 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 241, арк. 7.

27 ДАЗО, Ф.10, оп.1, од. зб. 242, арк. 3.

Надалі приділимо увагу святкуванню іменин Ілони Зріні та пізнішим вшануванням її пам'яті. У якості джерел ми використали видання та публікації в пресі, які з'являлися до ювілеїв Ілони Зріні, а зараз зберігаються в Берегівському архіві (ДАЗО). Крім опису мукачівських подій, історикам відомі діаріуші Оттоманської Порти (уряду Османської імперії) за 1692–1693 роки, а також посольські хроніки татарського хана за 1706 рік. До 1683 року Баї був комендантом Мукачівського замку, згодом саме він супроводжував Ілону Зріні до Текелі в Туреччину [16]. Крім цього, дні Ілони, що відзначалися в травні 1686 року, згадуються і в щоденнику самої княгині [7].

Після смерті Софії Баторі (1680) Ілона Зріні щороку святкувала свої іменини. Цього дня (23 травня) представники та дворяни з довколишніх комітатів – насамперед із Земплєнського, Ужанського та Березького, на яких простягалися володіння Ракоці – з дотриманням пишних церемоній приїжджали засвідчити свою повагу володарці мукачівського замку. На полях поблизу фортеці влаштовували видовищні кінні турніри. Багаті банкети, переговори та спілкування з дворянами, розваги тривали майже тиждень. Святкування днів Ілони не відмінялися навіть у роки облоги (1685–1688), щоправда тоді не проводилися кінні турніри. Замість них оборонці замку здійснювали героїчні вилазки, доходючи аж до Берегова, Середнього та кордону з Мараморошем [7].

У 1687 році дні Ілони були найскромнішими, але офіцери й тоді одягли свої парадні мундири. Діти княгині, Юліанна та Ференц, декламували вірші, у яких висловили свою любов до матері. На честь іменинниці замкові гармати дали святковий потрійний залп. Після здачі замку (17 січня 1688 року) на цілі століття затихли мукачівські розваги, але ім'я Ілони Зріні й надалі жило в пам'яті людей.

Через багато років, коли обставини зробили це можливим, у Березькому комітаті відродилася традиція вшанування княгині. 1903 року в місцевій пресі до 200-річчя з дня смерті Ілони Зріні нагадали про її героїчну роль в обороні Мукачівського замку [17]. На початку ХХ століття, коли з'явилася можливість

перевезти з Туреччини прах Ференца Ракоці II, Ілони Зріні та інших засланих, на їх перепоховання, крім Кошице, претендувало й Мукачево. 18 квітня 1904 року імператор Франц-Йосиф дозволив повернення праху на батьківщину. Хоча спроби Мукачева не увінчалися успіхом, але вся Угорщина визнавала правомірність бажань міської громади. Зрештою, згідно із заповітом Ракоці, остаточний вічний спокій дорогоцінний прах знайшов у соборі в Кошице.

До 300-річчя з дня народження княгині надзупан Березького комітату Саболч Пейчі оголосив 1943-й рік роком Ілони Зріні. 11 травня 1943 року на урочистостях у Берегові художник Ласло Потокі презентував своє полотно «Передача Мукачівського замку» [18].²⁸ Присвячені Ілоні Зріні святкові заходи проводилися в Мукачеві та безпосередньо в замку. До міста прибули численні делегації з населених пунктів, пов'язаних із життям та діяльністю Ілони Зріні й Ференца Ракоці II: Довгого, Торпо, Чинадієва, Підполоззя. Після ранкової церковної служби натовп зібрався на головній площі Мукачева і звідти вирушив до замку. Фортеця з нагоди цього великого дня була святково прикрашена під керівництвом митця Іштвана Леградї стягами, гербами та історичними полотнами.

Жіночі організації Ужгорода також віддали шану видатній захисниці Мукачівського замку. У міському театрі був організований святковий вечір, присвячений пам'яті Ілони Зріні [19; 20]. 25 серпня заходи із вшанування Ілони Зріні провели й у Сиготі (Sighetu Marmatiei). Неподалік міста було урочисто відкрито названу на честь княгині оглядову вежу та будиночок для прихистку туристів [20]. У сусідньому Земплєнському комітаті на цей час закінчили реставрацію палацу Ракоці в Борші, тут створили музей з епохи Ракоці [21].

Наступна подія, що набула вже історичного значення, – це «повернення» Ілони Зріні та малого Ракоці до Мукачівського замку. 27 лютого 2006 року на так званій вежі Лорантфі було урочисто відкрито пам'ятник княгині з сином у

28 Копія цієї картини зберігається в Мукачівському замку.

натуральну величину. Творіння мукачівського скульптора Петра Матла стоїть на невеликому п'єдесталі і символізує історичне минуле угорців-українців на цих землях [22].

Список літератури:

1. Mészáros Kálmán–Seres István, Zrínyi Ilona. Rubicon. 2014. 2 szám. 6.
2. Nagy László: Kard és szerelem. Török kori históriák. Gondolat Kiadó, Bp., 1985. 375.
3. Magyar Történelmi Emlékek. Torma Károly (ред.): Késmárki Thököly Imre naplója 1676–1678-ból. MTA, Bp. 1866. 9.
4. Lehoczky Tivadar, Adat Zrínyi Ilona és Thököly Imre házasságához. Századok, 1876. 750–753.
5. Makrally Aranka, Érdek vagy szerelem? Thököly Imre és Zrínyi Ilona kapcsolata. Korunk. 2016. december. 31.
6. R. Várkonyi Ágnes, A fejedelem gyermekora (1676–1688). Bp., 1989. 234–235.
7. Kertész Erzsébet, A fejedelemasszony (Zrínyi Ilona élete). Bp., 1986. 98–99.
8. R. Várkonyi Ágnes, Zrínyi Ilona és a korabeli magyar politika. Thököly-emlékünnepe. A fejedelem halálának 270. évfordulója alkalmából. Vaja 1975. 88.
9. Lehoczky Tivadar, Zrínyi Ilona napjai Báthory Zsófia halála után. Századok. 1877. 880–882.
10. Bay Gábor, A híres „Ilona-napok” Munkács ősi várában ludányi Bay Mihály egykori naplójából. Kárpáti Híradó. 1943. április 29.
11. Thaly Kálmán, Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferencz féle ingóságok jegyzékei. I–VI. Századok. 1879. 171–179.
12. A Rákóczi-árvák 1688-ban Munkács várában maradt és Patakra vitt ingó értékeinek lajstromai. Történelmi Tár, 1886. 769.
13. Komáromy András, A Rákóczyak kincse Munkács várában. Századok. 1891. 736–750.

14. Nagy László, A generálisért cserélt hitves. In: Kard és szerelem. Bp., 1985. 371–412.
15. Csatáry György, Zrínyi Ilona levelei és emléke Kárpátalján. Hatodik Síp. 1993. Nyár. Melléklet. 10–16.
16. Erdély története. Szerk: Köpeczi Béla. II. kötet. Bp., 1988. 960.
17. Tóth Ilona, Zrínyi Ilona emlékezete. Bereg. (суспільний регіональний тижневик) 1903. február 22.
18. A főispán megemlékezése Zrínyi Ilonáról. Az Óslakó (Politikai és társadalmi hetilap) 1943. május 16.;
19. Zrínyi Ilona emlékének hódol Bereg megye. Kárpáti Híradó, 1943. május 21.
20. Felavatták a máramarosszigeti Zrínyi Ilona kilátótorony és menedékházat. Kárpáti Híradó, 1943. augusztus 25.
21. Örvös Lajos, Borsiban befejeződtek a Rákóczi-kastély építési munkálatai. Kárpáti Híradó, 1943. június 6.
22. Popovics Zsuzsanna, Zrínyi Ilona és II. Rákóczi Ferenc hazatért. A lelkek egysége a célok beteljesedésének záloga. Kárpátalja, 2006. március 3.

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

НОВА КОНЦЕПЦІЯ МИСТЕЦЬКОГО ПРОСТОРУ

Кравчак Лілія Анатоліївна

Аспірантка Національного університету «Львівська політехніка»

Львів, Україна

Нова концепція простору

Арт -простір є одним з нових мистецьких течій і нам подобається дивитися на нього як на своєрідну альтернативу «рафінованим» мистецьким галереям. Він може розташовуватись в спорудах різного призначення, наприклад біля величезного ринку, у центрі дуже дивної, але водночас дуже міської та сучасної структури. Це простір гібридних контекстів. І саме в такому місці логічною є розмова про сучасну культуру та мистецтво.

Сьогодні мистецтво є відбитком реальності навколо нас. Вона змінюється щодня, і аби вхопити хоча б частину цих процесів – не варто зачинятися в ідеальних білосніжних кубах галерей. У нашому випадку простір диктує правила гри і ми маємо з ними рахуватися.

У минулому арт-простір працював як відкритий демократичний простір. Виставки формувались шляхом open-call – тобто кожен охочий міг заповнити заявку і взяти участь.

У цього підходу є безперечний плюс, адже він дає можливість виставкового досвіду. Але з іншого боку, якщо мета – зробити цілісне висловлювання, наповнити його сенсами, відобразити ідею куратора та всіх учасників виставки, процес підготовки займає багато часу та ресурсу. А за умови, коли немає часу і

вже є готові роботи від якнайменше 100 художників та художниць, – місія неможлива.

Україна не відмовилась від попереднього досвіду інших країн, але перейшла у більш традиційній та звичний для нас формат виставки. Більше зосередились на темах, сенсах і мистецьких роботах, відійшовши від обов'язкової умови великої кількості контенту в просторі. Одна художня робота, над якою довгий у час у діалозі працює художник та куратор, важить набагато більше, ніж 10 нашвидкоруч зроблених проектів.

Конструктивний аналіз

В умовах швидко зростаючої агломерації виникає проблема нестачі об'єктів культурного призначення в периферійних районах. Більше половини культурних установ міста складають типові морально застарілі споруди. Необхідне створення нових багатофункціональних громадських комплексів культурного призначення за рахунок нового будівництва або використання пристосованих будівель, які потребують модернізації та реконструкції. Організація арт-просторів не може спиратися на стандартний розподіл по території обслуговування: мікрорайон, район, місто. Доцільніше класифікувати арт-простори за пріоритетною діяльністю: 1) видовищно-розважальні; 2) творчі центри; 3) інформаційно-ділові з включенням мультимедійних функцій.

На даний момент закинуті промислові зони становлять великий відсоток території існуючого міста, та територіально розташовані незалежно від призначення району, в структурі як житлових так і виробничих, в окремому випадку громадських районах міста.

Суть процесу відповідна – надихнути нове життя в:

-занедбані та нераціонально використовувані промислові території або окремі об'єкти, шляхом виконання будівельних, технологічних, проектних та інших робіт з метою створити принципово новий та функціонально інший об'єкт.

Промислова будівля стає непромисловою. Наприклад, коли виробничий корпус заводу реконструюється під торгівельний центр. Тобто, територію закинутих промислових зон, можна вважати площею, що є в запасі для подальшого розвитку містобудівних концептів.

Висновки

Отже, актуальний сьогодні напрям просторової інтеграції функцій дозволяє розглянути деградовані промислові території як ресурс для гармонійного розвитку міста. Сьогодні Україна перебуває у стані трансформації, у тому числі характеру виробництва. Встановлено, що динаміка процесу розвитку арт-просторів напряму залежить від зміни потреб та вимог соціокультурного середовища з одного боку та від прогресивного мислення і мистецьких пропозицій індивідуума-художника.

Список використаних джерел

Літературні джерела

1. Г. Б. Минервин, В. Т. Шимко, А. В. Ефимов и др. Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник / Г. Б. Минервин, В. Т. Шимко, А. В. Ефимов и др.; под общ. ред. Г. Б. Минервина и В. Т. Шимко; Моск. архит. ин-т / госуд. академия / каф. «Дизайн архитектурной среды». – М.: «Архитектура-С», 2004. – 289 с.
2. Плышевский В. Н. Образные средства дизайна (Становление образных качеств предметного мира): Автореф. дис. канд. искусствоведения: 17.00.06 – Техническая эстетика / Московское высшее худ.-пром. училище (б. Строгановское). – М., 1986. – 22 с.
3. Турчин В. В. Особливості формування проектно-образного мислення дизайнера: Автореф. дис. канд. мистецтвознавства: 05.01.03 / В.В. Турчин. – Х.: ХДАДМ, 2004. – 21 с.
4. Шийко В.М. Тишевська Л.Г. Історія української культури., - К., 2006. - 8 с.
5. Культура і побут населення України., - К., 1993. -21с
6. Дурдинец П. П. Мебельная промышленность Украинской ССР. — М., 1974. - 58 с.

Електронні джерела

1. SEO Словник. [Електронний ресурс] : - Режим доступу: <http://igroup.com.ua/seo-articles/tsilova-audytoriya/>

ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙН-ОСВІТИ В УКРАЇНІ 1920-Х – ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

Невальоний В.С., Черепанов К.М.

Період 1920-х – початку 1930-х років в Україні виявився плідним для формування генерації митців, які працювали у напрямку перетворення матеріального середовища побутування людини, та характеризувався виникненням різноманітних індивідуальних художніх систем, коли майже кожен з видатних митців прагнув об'єднати навколо себе учнів, створити власний художній напрям (це стосується насамперед М.Бойчука, В.Кричевського, А.Петрицького, В.Меллера, В.Єрмілова). За формулюванням дослідника цієї проблеми Р.Шмигало, «...пошуки шляхів функціонального розуміння мистецтва відбувалися у руслі європейських тенденцій та призвели до закладання нового типу вищої мистецької освіти-дизайн-освіти [1]».

Методи та прийоми художньо-технічного проектування закладалися в Україні 1920-х років передусім у сфері конструктивізму та «виробничого мистецтва». При цьому найбільш продуктивними були сфери агітаційно-масового мистецтва, плакатної та книжкової графіки, сценографії, промислової графіки, архітектури та дизайну середовища.

У великих містах України, що впродовж 1920-х років сформувалися як промислові та політичні центри (Харків, Донецьк, Київ), знайшли втілення інтернаціональні проекти українських та інших конструктивістів. Ідеї конструктивізму в архітектурі та архітектурному дизайні України з середини 1920-х до середини 1930-х років відпрацьовували такі об'єднання, як «Асоціація нових архітекторів» («АСНОВА»). Досить високо виявилася концентрація конструктивістських будівель у забудові Харкова, це місто як

столиця Радянської України (до 1934р.) стало тим середовищем, де відпрацьовувалися принципи архітектури конструктивізму. Найбільш резонансним серед конструктивістських споруд Харкова стала будівля Держпрому (1925-1929, арх. С.Серафімов, М.Фельгер, С.Кравець).

Однією зі сфер, де успішно закладалися основи дизайну, стала книжкова графіка, графічно-дизайнерське забезпечення авангардних видань, тут успішно працювали А.Петрицький, П.Ковжун, В.Кричевський, В.Єрмілов, І.Падалка, В.Седляр [2]. Використовуючи формулювання В.Даниленка, скажемо, що «... велика увага до візуального образу у новому українському книговидавництві 1920-х рр. призвела до появи цілого пласта графічно-візуальної продукції, котра залишила яскравий відбиток в історії українського дизайну [3]».

Продуктивною базою для ідейних та формальних експериментів в Україні цього часу

стала сфера сценографії та театрального одягу, що, так само, пояснювалося діяльністю режисерів-новаторів, передусім Леся Курбаса (Олександр Зенон Стефанович, 1887-1937), стала сфера сценографії та театрального одягу, що, так само, пояснювалося діяльністю режисерів-новаторів, передусім Леся Курбаса (Олександр Зенон Стефанович, 1887-1937), творця авангардистського театру «Березіль». Новаторські прийоми сценографії відпрацьовувались також у виставах Київського та Харківського театрів опери та балету.

Активізації процесу злиття «мистецтва та виробництва» сприяла діяльність художніх об'єднань та груп – АХЧУ (Асоціація художників Червоної України), АРМУ (Асоціація революційного мистецтва України), ОММУ (Об'єднання молодих митців України). Помітну роль у культурному житті Харкова 1920-х років відіграло об'єднання «Сім плюс три», що виникло ще 1916 року, але активно діяло на початку 1920-х років, забезпечуючи консолідацію митців-авангардистів різних напрямків. Одним з визнаних лідерів угруповання був В.Єрмілов. Одним з фундаторів дизайну першої половини

XXст. в Україні став Василь Дмитрович Єрмілов (1894-1967), чий творчий шлях розпочався в атмосфері авангардного мистецтва першого десятиріччя XXст. В.Єрмілов реалізував свій потенціал у різних сферах діяльності: оздоблював місто до політичних свят, створив монументальні розписи у Червоноармійському клубі міста Харків (1920), оформив агітпоїзд «Червона Україна» (1921), розробляв шрифти, ілюстрував та макетував книжки, працював у сфері промислової графіки, виставлявся з композиціями у техніці колажу, що поєднували фотографічні матеріали, олійне малярство, елементи скульптурного рельєфу. На початку 1920-х років він створив цикл сатирично-агітаційних плакатів для «Українських вікон РОСТА»-своєрідного різновиду політичної агітації, запропонованого В.Маяковським 1919 року.

Творам В.Єрмілова притаманні лаконізм художньо-образної системи, стриманість образотворчих засобів, раціоналізм художнього мислення, причому це є справедливим як до композиції щодо оформлення міського середовища, так і для витворів книжкової та рекламної графіки, зразків упаковки.

Помітний внесок зробив В.Єрмілов у розбудову дизайн-освіти, очоливши у січні 1922 року графічну майстерню Харківського художнього технікуму.

Значимою фігурою у культурному просторі 1920-х-1930-х рр. був В.Кричевський, чия творча система зазнала еволюційного розвитку від засад модерну до елементів конструктивізму. Впродовж 1920-х років майстер здійснив кілька проектів оформлення поліграфічних видань, у яких розвивав прийоми конструктивізму. Першим з таких творів стала обкладинка до збірки М.Терещенка «Лабораторія», де, за словами О.Лагутенко «...місце вибагливого рослинного орнаменту заступає міцна промислова споруда, відчужена у своїй бездоганній формі [6]. Також у цей період В.Кричевський вдавався до супрематичних експериментів, наслідком чого стала демонстрація низки композицій у дусі супрематизму на Всеукраїнській художній виставці у Києві 1927-1928 років.

Непересічною постаттю в історії української культури 1-ї половини ХХст. був Михайло Львович Бойчук (1882-1937), фундатор українського монументального мистецтва України новітнього часу, творець мистецького напрямку, т. зв. «бойчукізму». В основу діяльності мистецької групи, створеної М.Бойчуком ще у 1909-му-1910 роках, була покладена ідея відродження монументальної колективної творчості минулих епох.

Одним з провідних осередків розповсюдження нових прийомів спеціальної освіти став Київський художній інститут (з 1924р.), очолений Іваном Івановичем Вроною (1887- 1970), котрий захищав ідею розгортання мережі мистецьких закладів, орієнтованих виключно на конкретні проблеми промисловості.

Важливу роль у розвитку методів підготовки художників-конструкторів (дизайнерів) відіграв Харківський художній технікум (у 1930-ті роки-ХХТ, у післявоєнний період-ХХП), перетворений з Вільних державних майстерень (1921), що, у свою чергу, були організовані на базі Харківської художньо-промислової школи М.Д.Раєвської-Іванової (1883). Протягом 1922-го-1930-го років тут викладали К.Жуков, В.Єрмілов, О.Хвостенко-Хвостов, С.Таранущенко, М.Бурачек, І.Падалка. І.Северин.

На півдні України ідеї реформування мистецької освіти були реалізовані у діяльності Одеського політехнікуму образотворчих мистецтв (1924), що мав статус вищого навчального закладу.

На землі Прикарпаття провідним закладом мистецької освіти з останньої третини ХІХст. Була Львівська художньо-промислова школа, створена у контексті західноєвропейського руху «мистецтво та ремесло» у грудні 1876р.

Впродовж 1920-х років в Україні було створено підґрунтя для закладання основ дизайнерської діяльності. Акцентування національної визначеності зразків декоративно-вжиткового мистецтва, новаторство дизайн-проектів у сфері промислової та книжної графіки, плакату, рекламної продукції, агітаційно-масового мистецтва, сценографії, моделювання одягу, розвиток

авторських методик мистецької освіти-все це мало дати свої плоди у майбутньому.

Література:

1. Легенький Ю.Г. Український модерн / Ю.Г.Легенький.-К.: НМАУ им. П.И.Чайковського, 2004.-559с
2. Кравич Д.П. Українське мистецтво: навч. посібник: у3 ч./Д.П.Кравич, В.А.Овсійчук., С.О.Черепанова.-Львів: Світ,-2003-2005. Ч.3.-2005-268с.; 80 вкл.ил.
3. Даниленко В.Я. Академія класичної дизайн- мистецької освіти/ В.Я.Даниленко// Технічна естетика і дизайн.-К.,2002.-Вип.2.-С.5-9.

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА ЗАСОБАМИ ВИТИНАНКИ

Федорчук Оксана Валеріївна

студентка Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди

Важливою умовою розвитку сучасних педагогів є творча діяльність.

Тема розвитку творчості педагога з огляду на сьогоденні потреби суспільства набуває особливого значення в умовах модернізації змісту шкільної освіти. Адже динамічні процеси розвитку, які відбуваються в економічному та культурному житті суспільства, активізують потребу у вихованні особистості, яка здатна нетрадиційно підходити до вирішення проблем та бути справжнім генератором ідей [1].

Для людини, яка планує у майбутньому стати педагогом, ефективним засобом розвитку власного професійного вдосконалення є креативний потенціал, який дає змогу задовольнити різноманітні інтереси й сприяти їх творчому самовираженню та самореалізації.

А. Маслоу розглядає здатність до творчості як установку на самореалізацію особистості. Головні ж роль у детермінації творчої поведінки відіграють цінності, мотивація та особистісні риси. Творчий процес пов'язаний із самоактуалізацією, повною та вільною реалізацією своїх здібностей та життєвих можливостей. За Маслоу, свобода, спонтанність, самоприйняття й інші риси дозволяють особистості якомога краще реалізувати свій потенціал [4].

Розвиток креативного потенціалу майбутнього вчителя забезпечується дотриманням ряду принципів: принципи цілепокладання, творчої актуалізації, диференційованого підходу та діагностовані принципи.

Реалізація всіх цих підходів сприяє забезпеченню високого рівня підготовки майбутнього вчителя, підвищення рівня компетентності в професійній діяльності, структура якої містить не тільки знання, а й уміння, а головне – досвід у виконанні функцій фахівця.

Однією з основних передумов розвитку креативного потенціалу майбутніх учителів є орієнтація навчально-виховного процесу на особистість студента, з урахуванням його індивідуальних особливостей, нахилів і прагнень.

Формуванню креативного потенціалу майбутнього вчителя в умовах університетської освіти сприяє впровадження нетрадиційних методів і форм навчання, інноваційних педагогічних технологій, організація різноманітних психолого-педагогічних тренінгів, вирішення професійно-педагогічних завдань, активна участь у наукових конференціях, конкурсах, дискусіях із проблем вищої школи та ін.

На сучасному етапі існує багато різних методик розвитку креативності майбутніх педагогів. Кожен викладач, формуючи індивідуальний стиль педагогічної діяльності, може вибрати для себе будь-які наближені форми і методи навчання студентів. При цьому слід домагатися, щоб результати їх застосування позитивно впливали на розвиток креативного потенціалу.

Сучасного вчителя образотворчого мистецтва не можливо підготувати без усвідомлення ролі своєї національної спільноти, сприйняття та переосмислення культурного досвіду етносу, необхідності засвоєння знань духовної та матеріальної культури. Розвиток творчого креативного потенціалу студентів засобами народного мистецтва витинанки є важливим компонентом, що забезпечує процес навчання та сприяє формуванню професійної майстерності майбутніх учителів образотворчого мистецтва. Адже, мистецтво витинанки протягом багатьох тисячоліть залишається важливою галуззю етнічного мистецтва та зберігає тісний зв'язок з традиціями народної творчості минулого, набуває нового значення, змісту, рис та якостей сучасності.

Опанування майбутнім вчителем основ художньої мови на зразках народного мистецтва сприяє вихованню відчуття відбору, тобто виявленню основних та характерних рис зображувальної форми, розуміння знаковості зображувального предмета, його силуетної пластики.

Перші витинанки з'явилися у VII-XII столітті у Китаї, на батьківщині паперу.

У Західній Європі витинанки були подібні до графічних зображень, це були аплікації на одному цілому аркуші паперу. Слов'янські народи використовували витинанку здебільшого як декоративний елемент в народних традиційних орнаментах.

В Україні попередниками цього виду мистецтва були витинанки зі шкіри, тканини. Відомий всім кептар і донині, крім рясної вишивки, щедро обшивається різними вирізаними зі шкіри деталями.

Майстри того часу були переконані в тому, що витинанки в системі хатніх прикрас мали апотропейне значення. Кожний знак, а саме так треба розуміти узагальнені мотиви паперового декору, відповідав прагматичному захисту житла, людей, тварин, усього життєдайного середовища. Не випадково значна частина геометричних знаків пов'язана з солярною символікою. «Дерево життя», «птахи», «коні», узагальнені жіночі постаті — успадковані з язичницької міфології слов'ян. Народ здавна вірив у їхню здатність відвертати лихо, приносити добро.

Перші паперові витинанки з'являються в Україні у XVII – XVIII століттях. Це були підкладки для печаток, так звані "кустодії". Коли в середині XIX століття папір стає досить дешевим, прикраса-витинанка надовго входить у побут міщан та селян. Її можна було бачити у хатах на вікнах, стінах, сволоках, на печі. Іноді вона замінювала собою настінні малюнки. Витинанка стала популярною прикрасою українського житла.

Нескладні прийоми вирізування та недорогий матеріал дають можливість створювати чудові зразки прорізного паперового декору, в якому

втілено вічні символи природи, колективний досвід пізнання світу, багатство фантазії.

Для витинанок використовують різні види паперу: канцелярський, друкарський, конвертний, брошурний, афішний, обгортковий, різного кольору, різною масою, товщиною, міцністю, ступенем проклейки, вологістю, білизною, гладкістю тощо.

Важливим у процесі витинання є інтуїтивний підхід у створенні роботи. Студент має зосередитися на своєму уявному баченні майбутнього образу – знака й влучним маніпулюванням інструмента без поправок та попереднього начерку створити художній твір. Студенту потрібно розвивати відчуття ритму та пластики форми, не використовуючи допоміжних засобів.

За технологічними і художніми особливостями витинанки поділяються на ажурні (зображення містяться у прорізах) і силуети (зображення виступає силуетом); одинарні (виготовлені з одного аркуша) та складні (аплікаційні, з кількох аркушів паперу, а тому завжди поліхромні).

Витинанки за функціональними особливостями поділяються на типологічні групи, які відрізняються орнаментальною декоративно-тематичною композицією та її концептуальними мотивами. Настінні прикраси — найпоширеніший вид витинанок.

Витинанки для оздоблення стін бувають таких груп: фігурки, розети, дерева, стрічки і витинанки-шпалери.

Виставочні витинанки — ажурні тематичні твори, призначені для експонування на виставках, а також виготовлених для оздоблення поліграфічної продукції (вितिальна графіка).

Техніка вирізування відкриває для демонстрації широкі можливості різноманітних типологічних структур та їх проникнення до сфери графіки, дизайну. Простота виконання та виразність зображення вирізаного з паперу відкриває значний потенціал цієї техніки у вивченні основних композиційних засобів та структур. Пластична мова зближує її з графічними техніками та

аплікацією, а це дає змогу використовувати мистецтво витинанки для розвитку професійних умінь майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Відомі майстри українських витинанок: Дмитро Мимрик (Тернопільщина), Софія Приймак (с. Петриківка Дніпропетровської області), Любов Процик (Львів), Людмила Лузгіна (Запоріжжя), Галина Хміль (Київ), Андрій Пушкарьов (Дніпропетровськ).

Використані джерела

1. Голова Н. І. Розвиток творчості педагога в умовах модернізації змісту шкільної освіти / Н.І. Голова // Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». – 2011. – № 3. – С. 15–18.
2. Torrance E. P. Creativity and futurism in education: Retooling // Education. 1980. – Vol.100. – P. 298–311.
3. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб. : Питер, 2003. – С. 12, С. 109.
4. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. – Москва : Смысл, 1999.

МЕДИЧНІ НАУКИ

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ВОЕННОСЛУЖАЩИХ, ДЛИТЕЛЬНО ПРЕБЫВАВШИХ В ЗОНЕ БОЕВЫХ ДЕЙСТВИЙ

Кальниш В.В., Опанасенко В.В., Алексеева Л.М., Зайцев Д.В.

Государственное учреждение «Институт медицины труда
имени Ю.И. Кундиева Национальной академии медицинских наук Украины»,
г. Киев, Украина

Введение. Длительное пребывание в зоне боевых действий способствует развитию у военнослужащих эмоционального выгорания. Влияние длительности пребывания в зоне боевых действий на уровень эмоционального выгорания и влияние проводимых реабилитационных мероприятий на эмоциональный статус военнослужащих остаются малоизученными.

Цель. Уточнить характер проявления симптомов выгорания у военнослужащих, длительно пребывавших в зоне боевых действий, до прохождения лечения в условиях стационара.

База. Клиника профессиональных заболеваний ГУ «ИМТ имени Ю.И. Кундиева НАМН», г. Киев (Украина), январь 2019 - октябрь 2020 гг.

Методы. Проведен опрос 68 военнослужащих, поступивших на плановое стационарное лечение. Средний срок пребывания этих лиц в зоне проведения антитеррористической операции и операции объединенных сил (АТО/ООС) на Востоке Украины - 16 месяцев. Дано информированное согласие. Проведено анкетирование по методике оценки эмоционального выгорания В.В. Бойко [1]. В данной методике процесс эмоционального выгорания разделен на фазы

напряжения, резистенции и истощения, для каждой из них выделены специфические симптомы, каждый из которых в свою очередь оценивается как не сложившийся, формирующийся или зрелый. Статистическая обработка полученных данных выполнена в программе STATISTIKA.

Результаты.

При оценке выраженности фазы напряжения в исследуемой группе в целом можно выделить несколько подгрупп. Наиболее многочисленна (43,6%) подгруппа с не сформированной фазой напряжения. Имеется подгруппа (20,5%) с симптоматикой, соответствующей процессу формирования напряжения. Также выделяется достаточно представительная (35,9%) подгруппа со зрелой фазой напряжения. Рассмотренные данные свидетельствуют о сложной структуре анализируемой группы, описывающей несколько противоречивые ощущения лиц, длительное время пребывавших в зоне боевых действий. Наличие таких противоречий может быть обусловлено различием личностных качеств обследованных и коренным отличием восприятия ими факторов боевой обстановки.

Для переживания психотравмирующих обстоятельств характерны осознание и оценка профессиональной среды как травмирующей и первичные, бессистемные попытки реагирования. В этом отношении исследуемая группа неоднородна. Количество лиц, имеющих не сложившийся, формирующийся и зрелый симптом, существенно не отличается (30,8%, 25,6% и 43,6% соответственно). Можно говорить об информативности этого симптома на всех уровнях фазы напряжения.

Неудовлетворенность собой формируется под воздействием внутренних факторов эмоционального выгорания и характеризуется направленностью реакций на самого себя, недовольством собой, профессией, должностью или обязанностями. По этому признаку рассматриваемая группа разделяется на две подгруппы. У большинства (53,8%) представителей исследуемой группы симптом не сложился и только некоторое количество (23,1%) испытуемых

имеет зрелый симптом.

Когда травмирующие профессиональные обстоятельства неустраняемы, может формироваться симптом «загнанности в клетку»: накопление переживаний травмы без включения механизмов психологической защиты, интеллектуально-эмоциональный тупик. Вопреки ожиданиям, у подавляющего большинства (69,2%) представителей рассматриваемой группы данный симптом не выражен, и лишь небольшая подгруппа лиц (20,5%), длительно пребывавших в зоне АТО/ООС, имеет зрелый симптом.

В особо сложных профессиональных обстоятельствах возможно также формирование тревоги и депрессии с разочарованием и ростом ситуативной или личностной тревожности. По этому признаку исследуемая группа разделилась на три подгруппы с не сложившимся (38,5%), формирующимся (25,6%) и зрелым (35,9%) симптомом.

При оценке выраженности фазы резистенции интегральный анализ показывает наличие двух подгрупп. Испытуемые, длительное время пребывавшие в зоне боевых действий, находятся в стадии зрелой фазы резистенции (43,6%) и, в меньшей степени, в стадии формирования этой фазы (33,3%). Не сформировавшаяся резистенция характерна для сравнительно небольшого (23,1%) количества военнослужащих. По-видимому, длительный период после пребывания в зоне АТО/ООС мало повлиял на восстановление функций эмоциональной сферы обследованных.

Для неадекватного избирательного эмоционального реагирования характерно стирание разницы между контролируемым осознанно-экономным и спонтанным эмоциональным реагированием. В исследуемой группе значения симптомов сдвинуты в сторону увеличения их уровня. Не сложившийся и формирующийся симптом имеют незначительные подгруппы военнослужащих (7,7% и 25,6% соответственно). Наиболее же значительной (66,7%) является подгруппа со зрелым симптомом. Даже по прошествии значительного времени после пребывания в зоне АТО/ООС у большинства военнослужащих ослаблены

полезные навыки взаимодействия с другими людьми, участники исследования неадекватно реагируют, экономят проявления эмоций.

Эмоционально-нравственная дезориентация проявляется самооправданием и защитой своей тактики эмоционального отношения. При оценке таких проявлений большинство (38,5%) военнослужащих относятся к подгруппе с не сложившимся симптомом. Вместе с тем, достаточно большой контингент (35,9%) обследованных имеет явно выраженную эмоционально-нравственную дезориентацию. Можно различить, по крайней мере, две полярные подгруппы с положительным и враждебным эмоциональным отношением к окружающим.

При расширении сферы экономии эмоций выгорание начинает проявляться в общении вне профессиональной области, характерно чувство пресыщения человеческими контактами. У обследованных военнослужащих значительно выражены уровни, которые оцениваются как не сложившийся (48,7%) и зрелый (43,6%) симптом. Если в первом случае можно утверждать об удовлетворительном эмоциональном состоянии опрошенных, то во втором следует констатировать, что у этих лиц наблюдается существенная дивергенция эмоционального отношения к окружающим в различных жизненных ситуациях.

Редукция, или упрощение профессиональных обязанностей проявляется в попытках облегчить или сократить эмоциональную коммуникацию. В этом отношении подгруппа со зрелым симптомом в значительной мере преобладает (59,0%). Подгруппы с не сложившимся (23,1%) и формирующимся (17,9%) симптомом представлены примерно в равной мере.

При оценке фазы истощения видно, что составляющие этот параметр симптомы в наибольшей степени представлены на уровне зрелых проявлений (43,6%) и формирующихся симптомов (30,8%).

Эмоциональный дефицит проявляется ростом у военнослужащего относительного преобладания отрицательных эмоций, ощущением неспособности к соучастию, грубостью и раздражительностью. Среди

обследованных одинаково (по 35,9%) представлены лица, у которых рассматриваемый симптом не сложился, и те, у которых он созрел.

Симптом эмоциональной отстраненности это приобретенная эмоциональная защита, профессиональная деформация личности, исключение эмоций из профессиональной деятельности при их сохранении в других сферах жизни. В отличие от предыдущего симптома, в структуре симптома эмоциональной отстраненности преобладают подгруппы не сложившимся и формирующимся симптомом (по 38,5%). Лица со зрелым симптомом (23,1%) присутствуют в подавляющем меньшинстве.

Личностная отстраненность (деперсонализация) проявляется в утрате интереса к субъекту профессионального действия, эмоционально-волевом антигуманизме. Могут проявляться также неврозы или психопатии. По критерию личностной отстраненности в общей группе преобладают (48,7%) лица с не сложившимся симптомом, то есть, уровень деперсонализации военнослужащих не достигает больших значений. Эти люди еще находят профессиональную деятельность интересной и ценной. С другой стороны, достаточное количество (28,2%) обследованных военнослужащих имеет зрелую симптоматику, проявляет антигуманистические поведенческие тенденции. Подгруппа с начальными проявлениями немногочисленна (23,1%).

Наиболее жестким с точки зрения оценки эмоционального состояния является симптом психосоматических и психовегетативных нарушений на уровне физического и психического самочувствия. Соматизация свидетельствует о том, что даже сформированная защитная реакция эмоционального выгорания уже не справляется с нагрузками. Все три степени выраженности данного симптома примерно в равной мере присутствуют в исследуемой группе. Не сложившийся симптом выявлен у 38,5% военнослужащих, подгруппы с формирующимся и зрелым симптомом включают по 30,8% обследованных. Это доказывает факт отсутствия фатальности длительной профессиональной деятельности для большинства

участников боевых действий, переживших значительный стресс.

Выводы. У военнослужащих, длительно пребывавших в зоне боевых действий, эмоциональное выгорание в фазе напряжения находится на уровне формирования, тогда как комплекс симптомов фаз резистенции и истощения смещен в область сформировавшихся проявлений. Обследованная группа неоднородна по выраженности отдельных симптомов эмоционального выгорания. Выявлена тенденция к расслоению выраженности симптомов эмоционального выгорания на подгруппы с не сложившейся и со зрелой симптоматикой.

Литература.

1. Бойко Виктор Васильевич. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. Москва, Информационно-издательский дом «Филинь», 1996. 472 с.

ЛЕЧЕНИЕ ПНЕВМОНИИ (СОГЛАСНО МКБ 10) В СТАЦИОНАРНОМ РЕЖИМЕ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Маршалкович Сергей Мечиславович

студент-магистр кафедры экологической химии и биохимии

Международного государственного экологического института имени

А.Д.Сахарова Белорусского государственного университета

Несмотря на столь долгую историю изучения проблемы, вопросы лечения пневмонии по-прежнему актуальны. Пневмонию и сегодня относят к наиболее широко распространенным заболеваниям. Согласно данным в 40% случаев продолжительность жизни людей в мире сокращается вследствие инфекционных болезней, а пневмония занимает четвертое место среди причин смерти в общей популяции. В республике летальность от данного заболевания за 5 лет увеличилась на 47%.

Ключевой целью является доказать эффективность, важность и целесообразность метода при пневмониях лечения в стационарном режиме. Ввиду поставленной цели, аналогичным образом, был сформирован спектр задач, так же требующих решения: дать характеристику заболеванию пневмония, привести ее классификацию и частоту встречаемости; комплексно изучить всевозможные методы диагностики, лечения и профилактики пневмоний.

Практическая ценность заключается в том, что объединенный и исследованный теоретический и практический материал представляет собой доказательство важности и незаменимости использования клинического метода диагностики в процессе выявления и оперативного лечения различных пневмоний. В стационарном режиме лечение сочетаются как общенаучные и частично научные методы исследования.

Пневмония(J12-18).

Легкое течение (пациенты старше 60 лет с сопутствующей патологией). Клиническое исследование: анамнез (острое начало); жалобы (интоксикационный и бронхолегочно-плевральный синдромы): повышение температуры (далее- t°) тела до высоких цифр, кашель сухой или с мокротой, боль в грудной клетке, одышка; аускультативные проявления пневмонии над пораженными участками легких. Лабораторная диагностика: общий анализ крови: лейкоцитоз или лейкопения, нейтрофильный сдвиг. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации мочевины, общего белка и белковых фракций, СРБ, креатинина, электролитов калия, натрия, хлора; определение активности АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причиннозначимой микрофлоры). Обзорная рентгенограмма органов грудной полости. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования: 2 раза в процессе лечения (в начале и в конце курса). При необходимости дифференциальной диагностики - КТ грудной полости, бронхоскопия. Лекарственные средства выбора: амоксициллин/клавулановая кислота 1000/200мг 3раза в сутки в/в, при недостаточной эффективности - в сочетании с азитромицином 0,5 г 1 раз в сутки внутрь или кларитромицином 0,5-1,0 г в сутки; или цефтриаксон 1-2 г 1 р/сут. в/м или в/в, или цефуроксим 1-2 г 2-3 раза/сут в/м или в/в. Оценка эффективности антибактериальной терапии – через 24 - 48 часов. Лекарственные средства при неэффективности стартового режима терапии: респираторные фторхинолоны - левофлоксацин 0,75 г 1раз в сутки в/в, или моксифлоксацин* 0,4 г в/в -1раз в сутки. Мукорегулирующая терапия.

Пневмония среднетяжелого течения:

Клиническое исследование. Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации: мочевины;

общего белка и белковых фракций, СРБ, натрия, калия, кальция; креатинина; определение активности: АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причиннозначимой микрофлоры). Обзорная рентгенограмма органов грудной полости. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования 2 раза в процессе лечения (в начале и в конце курса). При необходимости дифференциальной диагностики - КТ грудной полости, бронхоскопия. Лекарственные средства выбора: амоксициллин/клавулановая кислота 1000/200мг 3 раза в сутки в/в в сочетании с азитромицином 0,5 г 1 раз в сутки внутрь или в/в или кларитромицином 0,5-1,0 г в сутки; или цефотаксим 1-2 г 2-3 раза в сутки в/м или в/в, или цефуроксим 0,75 г в/м, или в/в 3 раза в сутки в течение 5-7 суток, или цефтриаксон 1-2 г 1 раз в сутки в/в, или в/м в сочетании азитромицином 500 мг 1 раз в сутки внутрь или в/в. Оценка эффективности лечения – через 24 - 48 часов. Лекарственные средства резерва: имипенем 0,5-1г 3р/сут; меропенем 0,5-1 г 3 р/сут в/в или дорипенем 0,5 г 3раза в сутки, или эртапенем 1 г в/в 1 раз в сутки, или цефоперазон/сульбактам 2-4 г 2 раза в сутки в/в, или респираторные фторхинолоны: левофлоксацин 0,75 - 1г 1раз в сутки в/в в течение 5-7 суток, или моксифлоксацин* 0,4 г 1раз в сутки внутрь, или в/в в течение 5-7 суток. Предусмотреть возможность ступенчатой АБТ. Мукорегулирующая терапия (см. выше). 14-18 дней. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически-определяемые изменения в легких).

Пневмония тяжелого течения:

Анамнез и физикальное исследование. Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации: мочевины; общего белка и белковых фракций; СРБ, натрия, калия, кальция; креатинина; определение активности: АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно

анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причиннозначимой микрофлоры). Исследование гемокультуры (проводить забор не менее двух проб венозной крови из разных вен с интервалом 30-60 минут) при гипертермии. Обзорная рентгенограмма органов грудной полости. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования – в начале курса лечения, в процессе лечения – при необходимости и в конце курса лечения. Цитологическое, биохимическое и бактериологическое исследование плеврального экссудата при наличии плеврита. При необходимости дифференциальной диагностики - КТ грудной полости, бронхоскопия. Лекарственные средства выбора: цефотаксим 1-2 г 2-3 раза/сут в/в или цефтриаксон 1-2 г 1 раз в сутки в/в в сочетании с азитромицином 0,5 г в/в 1 раз в сутки или кларитромицином 0,5-1,0 г в сутки или меропенем 0,5-1 г 3 раза в сутки в/в, или дорипенем 0,5 г 3раза в сутки, или эртапенем 1 г в/в 1 раз в сутки, или имипинем/циластатин 0,5 -1 г 3 р/сут в/в или 0,5 -0,75г 2 р/сут в/м. При подозрении на инфекцию, вызванную *P. aeruginosa*, лекарственными средствами выбора являются: цефепим, имипенем /циластатин, меропенем, дорипенем, ципрофлоксацин, левофлоксацин, цефоперазон/сульбактам, цефтазидим. При тяжелой пневмонии в отделении реанимации и интенсивной терапии: цефоперазон/сульбактам 2 - 4 г в/в 2 раза в сутки или цефепим 2 г 2 раза в сутки, или имипенем /циластатин 1 г 3-4 раза в сутки, или меропенем 1г 3раза в сутки, или эртапенем 1 г в/в 1 раз в сутки, или дорипенем 0,5 г 3раза в сутки. При неэффективности и при подозрении на MRSA-инфекцию: линезолид 0,6 г в/в 2 раза в сутки или тейкопланин 0,4 г 1 раз в сутки в/м или в/в, или ванкомицин 1г в/в 2 раза в сутки. При подозрении на аспирационную пневмонию: амоксициллин/клавулановая кислота 1,2 г 3 раза в сутки или имипенем/циластатин 0,5-1,0 г 3 раза в сутки в/в, или меропенем 0,5-1,0 г 3-4 раза в сутки, или дорипенем 0,5 г 3раза в сутки, или эртапенем 1 г в/в 1 раз в сутки, или цефоперазон/сульбактам 2-4 г 2 раза в сутки, или цефепим 1-2 г 2 раза в сутки в/в + метронидазол 0,5 г в/в капельно

каждые 8 часов. При иммунодефицитобусловленной пневмонии, пневмоцистной пневмонии: триметоприм/ сульфаметоксазол в/в 20 мг/кг/сут (рассчитать по триметоприму) в 3-4 введения в сочетании с антибактериальными лекарственными средствами с учетом ассоциированной микрофлоры. Ежедневный мониторинг состояния пациента. Предусмотреть возможность – использования ступенчатой АБТ. Оценка эффективности лечения через 48-72 часа. 18-21 дней. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически определяемые изменения в легких).

Вирусная пневмония (J10- J12).

Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации: мочевины; общего белка и белковых фракций; натрия, калия, кальция; креатинина; определение активности: АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты. Обзорная рентгенограмма органов грудной полости. Вирусологические исследования для выявления маркеров аденовирусной, ЦМВ, герпес-вирусной и вирусной инфекций методами иммунофлуоресценции и/или ИФА и/или ПЦР. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования – в начале и в конце курса лечения, в процессе лечения – по потребности. Определение содержания газов крови: PaO_2 , $PaCO_2$, КОС, SO_2 в крови. КТ грудной полости. Бронхоскопия. Первичная вирусная пневмония (развивается в первые 24 -48 часов от начала болезни): раннее назначение противовирусных лекарственных средств: осельтамивир - по 75 мг два раза в день (суточная доза 150 мг) в течение 5 дней или занамивир 2 ингаляции по 5 мг 2 р/ сут, в первые сутки интервал между ингаляциями – не менее 2 ч, в последующем – интервал -12 ч., продолжительность лечения – 5 дней. По показаниям - управляемая ИВЛ, коллоидные растворы для предотвращения отека легких, трансфузия эритроцитарной массы для стабилизации гематокрита на уровне 40%. При вторичных пневмониях, обусловленных

присоединением бактериальной инфекции, чаще *S.pneumoniae*, *S.aureus*, *H. influenzae*: целенаправленная антибактериальная терапия (аналогично предыдущим разделам). Симптоматическое лечение. Ежедневный мониторинг состояния пациента. 18-21 дней. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически определяемые изменения в легких).

Пневмония, вызванная *Streptococcus pneumoniae* (J13)

Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации общего белка, глюкозы, билирубина, холестерина, натрия, калия, хлора, кальция; определение активности: щелочной фосфатазы (далее-ЩФ), АсАТ АлАТ. Обзорная рентгенограмма органов грудной полости. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причиннозначимой микрофлоры). Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования – в начале и в конце курса лечения, в процессе лечения – по потребности. Цитологическое, биохимическое и бактериологическое исследование плеврального экссудата при наличии плеврита. КТ грудной полости и бронхоскопия - при необходимости дифференциальной диагностики. Стартовая терапия: амоксициллин/клавулановая кислота 1000/200мг в/в 3 раза в сутки в сочетании с азитромицином 500 мг в сутки внутрь или в/в, или кларитромицином 0,5-1,0 г в сутки. Лекарственные средства резерва при неэффективности стартового режима терапии (оценка через 24 - 48 часов): респираторные фторхинолоны – левофлоксацин 0,75 г 1раз в сутки внутрь или в/в, или моксифлоксацин* 0,4 г 1раз в сутки – внутрь. При возможности использовать ступенчатую АБТ. 10-24 дней. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически определяемые изменения в легких).

Пневмония без уточнения возбудителя (J18)

Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации: мочевины; общего белка и белковых фракций; натрия, калия, кальция; креатинина; определение активности: АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причиннозначимой микрофлоры). Рентгенография органов грудной полости. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования - в начале и в конце курса лечения, в процессе лечения – по потребности. Цитологическое, биохимическое и бактериологическое исследование плеврального экссудата при наличии плеврита. При необходимости дифференциальной диагностики - КТ грудной полости и бронхоскопия. Антибактериальная терапия назначается с учетом предполагаемого на основе клинико-рентгенологических критериев этиологического фактора и степени тяжести пневмонии (аналогично нозологическим формам J12-16). 10-14 дней. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически определяемые изменения).

Поздняя НП (больше или равно 5 дней) с факторами риска наличия полирезистентных возбудителей.

Общий анализ крови. Общий анализ мочи. Биохимическое исследование крови: определение концентрации: мочевины; общего белка и белковых фракций; натрия, калия, кальция; креатинина; определение активности: АсАТ, АлАТ. Микроскопическое и бактериологическое исследование мокроты на аэробные и факультативно анаэробные микроорганизмы с определением чувствительности к антибиотикам (причинно-значимой микрофлоры). Рентгенография органов грудной полости. Ежедневный контроль симптомов. Кратность других методов исследования - в начале и в конце курса лечения, в процессе лечения – по потребности. Исследование плеврального экссудата при осложнении плевритом: цитология, биохимическое и бактериологическое

исследование. При дифференциальной диагностике - КТ грудной полости, бронхоскопия. Стартовая терапия (препараты выбора): цефоперазон/сульбактам 2-4 г в/в 3 раза в сутки или цефепим 1-2 г 2 раза в сутки в/в, или имипенем/циластатин 0,5-1 г в/в 4 раза в сутки, или меропенем 1-2 г в/в 3 раза в сутки, или эртапенем 1 г в/в 1 раз в сутки, или дорипенем 0,5 г 3 раза в сутки. При неэффективности и при подозрении на MRSA-инфекцию - линезолид 0,6 г в/в 2 раза в сутки, или тейкопланин 0,4 г в/в, или в/м 1 раз в сутки, или ванкомицин 1 г в/в 2 раза в сутки. При подозрении на анаэробную микрофлору + метронидазол 0,5 г в/в капельно каждые 8 часов или клиндамицин 300 мг 2 раза/сут в/в. 21 день. Полное выздоровление. Клиническое выздоровление (остаточные рентгенологически определяемые изменения).

Выводы. Следует уделить особое внимание иммунитету, для этого необходимо. Рационально подойти к вопросу закаливания. Насытить ежедневный рацион овощами и фруктами, особенно в период весеннего авитаминоза. Уделить внимание физическим нагрузкам, ведь физические упражнения способны укрепить иммунитет. Крепкий иммунитет – залог предотвращения развития пневмонии и других органов дыхания.

Список использованных источников:

1. Основы фармакотерапии и клинической фармакологии: учебник / ред. М.Д. Гаревый, В.И. Петров. - 3-е изд., испр. и доп. - Ростов-на-Дону: Феникс, 2015. - 800 с.
2. Приложение 2 к приказу Министерства здравоохранения Республики Беларусь от 5.07.2012 №768.
3. Сайт www.minzdrav.gov.by

ОРГАНІЗАЦІЯ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ НА КАФЕДРІ ФІЗІОЛОГІЇ ТА ПАТОФІЗІОЛОГІЇ

Сливка Ярослава Іванівна

к.мед.н, доцент, доцент кафедри фізіології та патофізіології медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Савка Юліанна Михайлівна

к.мед.н, доцент, зав. кафедри фізіології та патофізіології медичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Останні виклики сьогодення, пов'язані із загрозою поширення COVID-19, внесли певні зміни у звичне життя, в тому числі і в організацію навчального процесу, для забезпечення безперервності якого заклади вищої освіти змушені переходити на режим дистанційної підтримки освітнього процесу [1,2].

Протягом останніх років, викладачі кафедри фізіології та патофізіології активно використовують систему Moodle як базову платформу для дистанційної та змішаної форми навчання студентів.

Для забезпечення якісної підготовки до лабораторних занять викладачами розроблені дистанційні курси навчальних дисциплін у Moodle, доступ до яких мають всі без винятку студенти відповідного року навчання. Структура всіх курсів кафедри відповідає робочим програмам навчальної дисципліни. До кожної теми заняття на сайті розміщений необхідний обсяг навчального матеріалу у вигляді методичних рекомендацій, презентацій, таблиць, фотоілюстрацій, тестових запитань типу КРОК1 з детальним поясненням правильних відповідей. Окрім того, на сайті завантажені відеолекції згідно плану лекційних занять навчальної дисципліни. Всі

відеолекції транслюються як із сайту, так і через канал кафедри, розміщений у YouTube.

Оцінка якості знань студентів проводиться з використанням засобів мережевого тестування та контролю знань, які можна підготувати у системі Moodle з використанням елементів «Завдання», «Тест». Окрім тестових запитань, до контролю знань включені і клінічні ситуаційні задачі, які допомагають розвивати клінічне та творче мислення студента. Результати оцінювання заносяться до електронних журналів оцінок, які є у відкритому доступі для перегляду.

Таким чином, використання сучасних інформаційно-освітніх веб-технологій в навчальному процесі, дозволяє забезпечити належну підготовку майбутніх спеціалістів в умовах сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Машейко І.В., Пелешенко Г.Б., Машейко А.М. Роль інформаційних технологій у викладанні дисципліни студентам вищих медичних навчальних закладів // Медична освіта. 2018. № 1. С.23-26.

2. Хвисяк О.М., Марченко В.Г., Гиря М.П. [та ін.]. Інноваційні освітні технології в післядипломному навчанні лікарів: психолого-педагогічні аспекти // Актуальні питання вищої медичної освіти в Україні: матеріали 15-ї Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Тернопіль, 17–18 трав. 2018 р.). Тернопіль, 2018. С. 70–74.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

READING IN ENGLISH BY NON-NATIVE CHILDREN: TYPES OF MISCUES AND THE L1 INFLUENCE

Ilona Huszti

PhD, Associate professor,

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Berehove, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1900-8112>

The research described in this paper was carried out among eleven-year-olds in a bilingual context. The learners were native Hungarian and Ukrainian children who studied English as a foreign language (EFL) in Berehovo, a small provincial town in the south-west of Ukraine. The population of the town is multi-national and multi-lingual. The various languages of the nations living side by side have evident impact on each other [2]. The main aim of conducting the investigation was to obtain empirical evidence whether the two languages also influence the acquisition of a third one when learners learn a language as a foreign one.

Reading as a language skill

Chastain [3] determines reading as a receptive skill because the person who reads a written text is receiving a message from the one who has written the text. Various authors have also referred to reading as a decoding skill, which terminology derives from “the idea of language as a code, one which must be deciphered to arrive at the meaning of the message” [3, p. 216].

There are various kinds of reading, e.g. silent and oral reading, analytical and syntactic reading, etc. [7]. The current study deals with oral reading. It is a type of

reading during which the reader says a written text aloud [8]. It is a bottom-up approach to the reading process which means that “the reader begins with the printed word, recognizes graphic stimuli, decodes them to sound, recognizes words and decodes meaning” [1, p. 16].

The bottom-up approach is associated with ‘phonics’ approaches to the teaching of reading stating that first the recognition of letters (and the identification of the sounds they correspond to) must be learned by children before they can read words, phrases and sentences [1]. Reading aloud is mentioned in the academic literature as an assessment technique by which reading is tested or checked [1], while other researchers attach importance to it in a different way. Panova [6] says that reading a text aloud is important for maintaining and perfecting the pronouncing skills of the learners. She believes that at the elementary stage reading aloud is an important means to develop a reading technique, while at the advanced level of language learning it mainly plays the role of control or expressive reading.

Good and poor readers

In the reading literature, readers are divided into good or successful readers and poor, or weaker, or unsuccessful ones. Sometimes they are also called fluent and less fluent readers [1]. One distinguishing feature between these two categories of readers is the use of reading strategies. Good readers use strategies flexibly. Among such strategies Alderson [1] includes:

- recognising the more important information in text,
- adjusting reading rate,
- skimming,
- previewing,
- using context to resolve a misunderstanding,
- formulating questions about information,
- monitoring cognition (p. 60).

Although poor readers might possess the strategies mentioned above, they do not frequently know when and how to apply them. This is not surprising because studies on strategies used by unsuccessful second language learners revealed the same results [9].

Reading errors or miscues made by foreign language learners

It is generally accepted that both good and poor readers make errors when reading. These mistakes are present in the silent reading process, but they are more distinguished when reading aloud. A reading error is the violation of speech communication by means of printed text [10]. Thus, for the purposes of the present study the construct of a reading error is defined as a case when during loud reading the reader's response to the text (i.e. observed response) differs from what is actually printed on the paper (i.e. expected response). Such errors are also referred to as miscues [4]. Reading errors can be approached from different angles, e.g. linguistic and psychological. From the lingual point-of-view, Klychnikova [5] groups miscues into three categories: phonetic, lexical and grammatical.

Phonetic errors show violation in the pronunciation of separate sounds, words, word combinations and sentences. They may be especially noticed when reading aloud, though they may occur during silent reading, too. From time to time they are connected with violation of meaning. At the same time, the visual image of a word is in most cases stronger than the pronouncing one, therefore there is no violation of meaning. For instance, the learner reads the phrase 'The pen is on the table'. Incorrect articulation of sound [p] in the word 'pen' does not lead to incorrect understanding of the concrete meaning of the given phrase, because for the learner the visual image of the word 'pen' is closely connected with its meaning. Even if we speak about loud reading, this is of importance only for the listener, and not for the reader.

Lexical errors occur when students replace one word by another when reading. Such examples of lexical errors were observed by Klychnikova [5]: reading 'river'

instead of ‘winter’, ‘bathroom’ instead of ‘birthday’, etc. (p. 48). Goodman and Burke [4] call this type of reading errors ‘substitution miscues’.

Reading errors belonging to the grammatical type can be frequently observed when reading aloud. They are of different nature:

- agreement or concord between the subject and the predicate (a typical mistake here is omission of ending ‘-s’ of the verb in the present simple third person singular), e. g. ‘She plays with her sister’ is read as ‘She play with her sister’;
- omission of plural ending of nouns, e. g. ‘There are roses and daffodils there’ is read as ‘There are rose and daffodil there’;
- reading the English articles. The most common errors while speaking about the article are that students do not read it, replace the definite article with the indefinite one, or add an article where there is not any, e.g. ‘There are chairs in the room’ is read as ‘There are a chairs in room’;
- incorrect reading of verb tenses (e.g. errors of sequence of tenses, incorrect use of aspect, etc.).

In order to understand the nature of the whole reading process, it is very important to investigate the categories of miscues described above which is the aim of the present study.

Method: Participants

Eight eleven-year-old learners of English (two Hungarian and two Ukrainian good readers, and two Hungarian and two Ukrainian poor readers) were selected as subjects for this study. The participants were selected with the help of their teachers according to certain criteria. These selection criteria were the following: good and poor readers were needed for the investigation. Based on the literature on fluent reading, a good reader was defined as somebody who had good phonetic decoding skills, i.e. could pronounce an unknown word on the analogy of familiar words having similar letter clusters (e.g. Vowel + Consonant + Vowel, Consonant + Vowel

+ Consonant, etc.); had sufficient vocabulary and structural knowledge for his/her level, i.e. knew the lexical and grammatical material laid down by the syllabus for his/her level; was rapid and precise in his/her word recognition, i.e. the process of recognising a word took no more than two seconds and the word recognised in this way was proper and correct.

Consequently, a poor reader was someone who had poor phonetic decoding skills; had insufficient vocabulary and structural knowledge; was slow and imprecise in his/her word recognition.

Research instrument: Text

For tape-recording the selected participants' oral reading performance in English, a text was required which was unknown to the subjects. The text had to be short not to frustrate the participants, and authentic, or at least written by a native writer. A text which met the above requirements was selected.

Results and discussion

During the data analysis phase, the reading errors were analysed: the observed response (learners' reading performance) was compared to the expected one, i.e. the word or words on the page [1].

Based on the classification of Klychnikova [5], three categories of errors were singled out: phonetic, lexical and grammatical. Four errors constituting lexical miscues were found: one made by a good Ukrainian reader ('dirty' instead of 'dry'), another by a poor Ukrainian reader ('winter' instead of 'weather') and two by the poor Hungarian readers ('plates' instead of 'plants') (see Appendix, List 1). The reason for making these mistakes might be the fact that the learners were not familiar with the words so they pronounced words they knew and the visual images of which are very similar to those of the unfamiliar words.

Two common grammatical mistakes by Ukrainian readers were found (see Appendix, List 2). The first was made by one of the good Ukrainian readers: instead

of the definite article ‘the’ she pronounced the indefinite article ‘a’. In the second case, one of the poor Ukrainian readers omitted the definite article ‘the’ when reading the sentence ‘Summer is the hottest season’. Two reasons may account for these miscues. Either the article causes a problem to Ukrainian readers because this part of speech does not exist in Ukrainian, or they were due to the readers’ anxiety felt during the recording of the performance. A probable third explanation that clarifies the reason for omitting words when reading aloud might be that when short elements of the text are omitted, it possibly means that the reader was processing the content too quickly for accurate oral reproduction.

The most number of miscues found are phonetic (see Appendix, List 3). They can be subdivided into several subtypes. To Type 1 belong intonation miscues (two examples), Type 2 represents improper word stress (6 examples) and Type 3 miscues are errors of pronunciation of sounds in words (134 examples).

Type 3 phonetic errors can be arranged into further subcategories (see Appendix, List 3):

a) ending *-er* pronounced as [e] in words like *summer*, *flower*, *weather* by one good and one poor Ukrainian reader, and as Hungarian [ö]* by one good Hungarian reader in the same words;

b) diphthongs pronounced as monophthongs in words like *daytime*, *flowers*, *wear*, *fly* by all the eight subjects;

c) wrong monophthong pronounced instead of the proper one in words like *honey*, *summer*, *and* by all the eight subjects;

d) short vowel pronounced instead of a long one in words like *short*, *season* by the good Ukrainian readers, one poor Ukrainian reader and one poor Hungarian reader;

e) long vowel pronounced instead of a diphthong in words like *fly*, *dry* by one good Ukrainian reader, two poor Ukrainian readers and two poor Hungarian readers;

* Hungarian [ö] is more rounded and closed than English [ə].

f) [ð] pronounced as [z] by the four Ukrainian readers and as [d] by the four Hungarian readers in words like *the*, *they*;

g) adding an extra sound to the word *hottest*, read as [hostist] by one good Ukrainian reader and one poor Hungarian reader;

h) wrong consonant sound pronounced instead of the proper one in words like *collect* [kolest], *bees* [di:z], *night-time* [haitaim], *hot* [not] by the four Ukrainian readers;

i) wrong diphthong pronounced instead of the proper one in the word *wear* [wie] by one of the good Ukrainian readers;

j) words read as written, e.g. *season*, *hottest*, *summer*, *short* by two poor Ukrainian readers and two poor Hungarian readers;

k) diphthongs pronounced instead of monophthongs in words like *bees*, *honey*, *nectar* by two poor Hungarian readers;

l) reversal miscue (when the order of sounds of a word is changed), e.g. *from* read as [form] by one poor Hungarian reader.

There are some very interesting cases among the miscues that have been singled out. In Type 3a, the ending -er of the words *flower*, *weather*, *summer* is read as [e] instead of [ə] by Ukrainian learners most probably because the latter does not exist in Ukrainian. The same ending is pronounced as clear Hungarian [ö], as this sound is the closest and easiest to pronounce for Hungarian learners whose English pronouncing skills have not been totally worked out yet. The influence of the learners' first language is evident from the mistake types 3b and 3h, when the visual images of Cyrillic letters correspond to letters in the Roman orthography (e.g. English 'y' is Ukrainian 'u'; English 'c' is Ukrainian 's', etc.).

Conclusions and implications

The findings of the research proved that the mother tongue of the learners has some impact on their acquiring reading skills in English as a foreign language. This influence is more significant among Ukrainian native speakers whose first language

uses orthography (Cyrillic) different from what the English language uses (Roman). This is not so salient among Hungarian learners whose mother tongue also uses the Roman alphabet.

As the results show, the most frequent error type among both the Ukrainian and the Hungarian learners was the phonetic one. This finding completely coincides with what Panova [6] found among Russian learners. Another result shows that good readers make less miscues than poor readers.

The most crucial pedagogical implication of the study for English teachers is that they should pay more attention to learners' reading miscues. As the most frequent miscue type was phonetic, teachers should make learners more aware of and emphasize the differences between the norms of the learners' first language and English.

Another implication is for reading research: a comparative analysis of these learners' reading in Ukrainian and Hungarian as their first language and reading in English as their foreign language through miscue analysis. This research would answer the question whether there is a qualitative and quantitative difference between the miscues in these languages, and what difference there is between the processes of reading in Ukrainian and Hungarian and reading in English in general.

References

1. Alderson, J. C. (2000). *Assessing reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Bárány, E. (2005). A nyelvek közötti kapcsolat néhány kérdéséről különös tekintettel a magyar – kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvi kölcsönhatásra Kercsa Tamara *Было ци не было (Hol volt hol nem volt)* meséskönyve alapján [About the relationships between the Hungarian and the Transcarpathian Ukrainian (Rusyn) languages on the bases of Tamara Kercha's book of tales titled 'Once upon a time']. In I. Huszti, & N. Kolyadzhyn (Eds.), *Nyelv és oktatás a 21. század elején*

[Language and education at the beginning of the 21st century] (pp. 10-28). Ungvár: PoliPrint.

3. Chastain, K. (1988). *Developing second language skills: Theory and practice*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.

4. Goodman, K. S., & Burke, C. L. (1973). *Appendix for theoretically based studies of patterns of miscues in oral reading performance*. Wayne State University, U.S. Department of Health, Education and Welfare.

5. Klychnikova, Z. I. [Клычникова, З. И.] (1972, 2003). *Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке*. [Psychological peculiarities of teaching reading in a foreign language.] Москва: Просвещение.

6. Panova, L. S. [Панова, Л. С.] (1989). *Обучение иностранному языку в школе*. [Teaching foreign languages at school.] Киев: Радянська Школа.

7. Stronin, M. F. [Стронин, М. Ф.] (1986). Нужно ли учить умению читать вслух на иностранном языке? [Is it necessary to teach reading aloud in a foreign language?]. *Иностранные языки в школе*, 3, 15-20.

8. Sztanáné Babits, E. (2001). Az olvasási készség fejlesztéséről [About the development of the reading skill]. *Új Pedagógiai Szemle*, 51(7-8), 180-184.

9. Vann, R., & Abraham, R. (1990). Strategies of unsuccessful language learners. *TESOL Quarterly*, 2, 177-198.

10. Wallace, C. (1992). *Reading*. Oxford: Oxford University Press.

APPENDIX

Types of miscues

List 1. Lexical miscues

	Number of examples
<i>dirty</i> instead of 'dry'	1
<i>winter</i> instead of 'weather'	1
<i>plates</i> instead of 'plants'	2

List 2. Grammatical miscues

	Number of examples
<i>a</i> instead of 'the'	1
omission of the article <i>the</i>	1

List 3. Common phonetic miscues

Type 1	Number of examples
Hungarian-type intonation of special question	2
Type 2	
improper word stress	6
Type 3	

a) ending -er pronounced as [e] and Hungarian [ö]	16
b) diphthongs pronounced as monophthongs	29
c) wrong monophthong instead of the proper one	41
d) short vowel instead of a long one	4
e) long vowel instead of a diphthong	6
f) [z] or [d] instead of [ə]	13
g) additional sound	2
h) wrong consonant sound instead of the proper one	9
i) wrong diphthong instead of the proper one	1
j) words pronounced as written	8
k) diphthongs instead of monophthongs	4
l) reversal miscue (order of sounds changed)	1
TOTAL	142

НОВЫЕ ФОРМЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ ВОКАЛЬНОГО ФАКУЛЬТЕТА РАМ ИМЕНИ ГНЕСИНЫХ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

Бабичева Елена Викторовна

профессор кафедры оперной подготовки
Российской академии музыки имени Гнесиных

ВСТУПЛЕНИЕ

2020 год внес серьезные коррективы в организацию и осуществление учебного процесса по дисциплинам оперной подготовки. Студентам и преподавателям пришлось срочно осваивать новые формы творческого контактирования. Электронные платформы ZOOM и MEET заменили сценическое пространство репетиционного процесса. Учебный план актерской подготовки студентов-вокалистов потребовал серьезной коррекции и поиска, по сути, новых компетенций обучения в условиях пандемии COVID-19. Вынужденной мерой бесконтактного обучения и невозможности сценического общения между студентами стало объединение предметов - актерское мастерство и сценическая речь.

Освоение студентами навыков актерского мастерства на первом курсе базируется на использовании метода действенного анализа музыки и существования в музыкальном этюде. Активное и подробное освоение этой методики сценического обучения в первом полугодии подготовило студентов к новым творческим заданиям и позволило их воплощать с помощью Интернета.

В 2020 юбилейном году 180-летия со дня рождения П.И. Чайковского студенты-вокалисты первого курса получили задание подобрать романсы композитора на стихи русских поэтов. Выбор не ограничивался. Результатом

кропотливой работы над романсом должен был стать этюд – сценическая интерпретация романса. В этюде не ставилась цель вокального исполнения. В зависимости от смысловой задачи и развития действия, существуя в музыке романса, отдельные фразы поэтического материала можно было петь или прочитывать.

РОМАНС

После того, как студенты отобрали романсы, близкие им по теме, настроению, музыкальной и поэтической составляющей, каждый должен был защитить свой выбор. Студенты искали оправдания эмоциональных и смысловых совпадений музыкального материала с собственными чувствами и мыслями. Увлекательные беседы о поэзии в режиме онлайн на фоне звучащей музыки романсов Чайковского, разбудили воображение студентов и помогли каждому найти в стихотворении драматургическую линию, близкую по смыслу и содержанию молодым современным людям. Эмоциональность музыки Чайковского, её глубина и живописность возбудили творческую фантазию и окрасили размышления неожиданно смелыми и необычными подробностями. Это был первый этап творческой работы в режиме удаленности.

Далее студентам было необходимо найти материалы по истории создания стихотворений, которые впоследствии вдохновили композитора. Кроме того, источником дальнейших размышлений стала подробная информация о П.И.Чайковском: когда, почему, при каких обстоятельствах им был написан тот или иной романс. Каждый отыскал и отметил те биографические детали, которые совпали с собственным эмоциональным восприятием изучаемого материала.

Условия дистанционного обучения ограничили возможности активного репетиционного процесса, поэтому увеличился объём теоретических заданий и письменных работ. Психологический настрой студентов, их собранность и готовность включиться в новые обстоятельства жизни, позволили продолжить творческое освоение дисциплин оперной подготовки в новом качестве.

НОВЕЛЛА

Неожиданностью для вокалистов стало задание написать небольшую новеллу по мотивам выбранного романса.

К этому моменту активное воображение помогло выстроить сюжетную линию стиха, найти его драматургию и определить главное смысловое событие. Фантазируя, студенты отбирали неожиданные предлагаемые обстоятельства для будущих новелл. Конечно, прежде, чем приступить к их написанию, подробно были разобраны поэтический и музыкальный материал романсов. Их характер, тональность звучания, интонационные и смысловые особенности, совпадение поэтической строки с развитием мелодии или самостоятельность всех составляющих романса и т.д. Общение с каждым студентом в форме индивидуальной беседы, неограниченной временем в ZOOMe, стал весьма плодотворным в процессе воспитания навыков работы над вокальным материалом – будь то романс или ария. В ходе размышлений о романсах и будущих новеллах не раз задавался вопрос о действенном развитии сюжетной линии. Это было необходимо для того, чтобы впоследствии драматургия новеллы могла бы стать источником для сценического этюда.

Новелла – повествовательный прозаический жанр, для которого характерны краткость, острый сюжет, нейтральный стиль изложения, неожиданная развязка. Определение литературного жанра новеллы сфокусировало внимание студентов на кратком изложении повествования с психологически ярким конфликтом – главным событием будущего этюда. Воображение перенесло фантазию в неожиданные места действия. Каждая новелла стала не только историей из собственной жизни, но и придуманным рассказом о вымышленных героях. Тем самым, студентам удалось приблизиться к пониманию значения многих элементов актёрского мастерства:

предлагаемые обстоятельства, события и событийный ряд, задачи, оценки факта, внимание, общение и пр.

Благодаря яркому воображению, сочинение новелл увлекло и заставило студентов искренне поверить в придуманные ими события. Результаты творческой фантазии, собственное живое чувство конкретизировались в ярких картинах повествования.

ЭТЮД

Придумывая действенную линию, студенты становились не только авторами новелл, но и невольно представляли себе себя в этих предлагаемых обстоятельствах. Работа воображения авторов новелл внутренне обосновывала их будущее существование в этюде, а фантазия подсказывала оправдание вымысла этюда в сценическом действии.

Драматургия новелл психологически мотивировала целенаправленность актёрской воли в отборе конкретных предлагаемых обстоятельств вымышленного события этюда. Естественно, что содержание новеллы трансформировалось в действенной линии этюда. Появлялись неожиданные сценические решения и актёрские приспособления в условиях вынужденного одиночества и отсутствия общения с партнерами.

К.С. Станиславский подчёркивал, что «каждое наше движение на сцене, каждое слово должно быть результатом верной жизни воображения» (Ст. стр.98). Этим постулатом руководствовались студенты в работе над этюдами.

Этюд – вымысел, разбуженный эмоциональной памятью. Изучение романсов, а также историй их создания, не сковывались опытом эмоциональной памяти вокалистов. Тем самым помогая им находить самые невероятные и неожиданные темы для будущих этюдов.

Психологическое давление ситуации резко изменило эмоциональное состояние студентов. Жизненные условия, размышления о случившемся, невозможность контактов с партнёрами внесли серьёзные коррективы в работу над этюдами. Предлагаемые обстоятельства реальной жизни невольно стали

предлагаемыми обстоятельствами действенной линии в этюдах, менялось место действия. Замкнутость пространства корректировала и психофизическое состояние самих исполнителей. Беспечность, игривость, жизнерадостность, определявшие решения многих этюдов, сменились психологической надрывностью, чрезмерной яркостью эмоций или, напротив, настроением смятения и безысходности. Реальные события жизни усилили актёрское воображение, подсказав ему неожиданные образы и обстоятельства.

Возможно, условия пандемии ограничили пространство физического существования, но не подчинили себе мысль и чувства, не ограничили фантазию и воображение творческих личностей.

ФАНТАЗИЯ И ВООБРАЖЕНИЕ

Надо отметить, что фантазия и воображение сыграли особую роль в творческом процессе работы на удалении. К.С. Станиславский подчёркивал: «Воображение создаёт то, что есть, что бывает, что мы знаем, а фантазия – то, чего нет, чего в действительности мы не знаем, чего никогда не было и не будет» (Ст. стр. 75). Эта мысль Станиславского придаёт фантазии особое значение в творческом процессе, как нечто более яркое и органичное для искусства. Фантазия безгранична, она сродни человеческим мечтаниям, а поэтому более эмоционально смелая и психологически активная. Но осмысленность и целеустремлённость фантазия приобретает благодаря действительности воображения. В работе со студентами были использованы два важнейших в творчестве артиста вопроса: «что я делаю?» и «для чего я это делаю?».

Воображение помогло ответить на вопрос «что я делаю?», вызвав сначала точное внутреннее, а затем и внешнее действие. Таким образом, активность воображения преобразило сухие факты истории создания романсов в источник творческих переживаний. В данном случае речь идёт об активности работы

фантазії, умінні включаться в процес творчествa при любой формe воспитання артиста.

Какова степень эмоциональной действенности, куда будет направлен актёрский темперамент - во многом зависит от помощи фантазии.

Воображением и фантазией обладает каждый человек. Эти способности у всех развиты по-разному и функционируют самостоятельно. В работе с будущими артистами важно направить эти функции в творческое русло, углубить и дополнить их сценическими задачами.

В начале обучения студенты познакомились с принципом «Трёх В»: Воля. Воображение. Вера. Эти ёмкие условия творчества взаимосвязаны и неразделимы при любых формах обучения. Без воли молодому и неопытному человеку сложно абстрагироваться от многочисленных внешних помех и сосредоточиться на определённой задаче. Большой круг внимания с волевым посылом постепенно сужается до малого, в котором воображение начинает интенсивно предлагать те или иные содержательные образы.

В условиях ограниченности физического самовыражения, воображение было «подкормлено» увлекательными заданиями, предложенными педагогом. Воображение приобрело отправную точку и направление в решении конкретной задачи. Творческая волевая увлечённость углубляет, расширяет и дополняет воображение. И, конечно, подлинная правда и дееспособность воображения не могут быть достигнуты без искренней веры в то, «что я делаю» и «ради чего я это делаю».

Активная волевая вера превращает процесс воображения в увлекательное путешествие от размышлений вообще к очень конкретным событиям, которые рождаются фантазией и оправдываются творческим воображением. «Фантазия всё знает и всё может». С этой сентенцией Станиславского нельзя не согласиться. Особенно, в условиях удаленного обучения.

Фантазия художника оправдывает самые смелые решения и воплощения. Сложный путь творческого созидания в экстремальном для будущих артистов периоде пандемии подтверждает эту мысль.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В результате дистанционного обучения была подготовлена композиция «Мой ангел, мой гений, мой друг» по романсам П.И. Чайковского к 180-летию со дня рождения композитора. Удалённость друг от друга не помешала студентам-вокалистам 1 курса РАМ им. Гнесиных дистанционно объединиться в работе над этюдами и обменяться своей творческой энергетикой. Каждый из них не представлял себя вне общего дела и верил в рождение композиции.

Совершенно очевидно, что молодость с её острыми чувствованиями могла создать в новеллах и этюдах мир, способный устоять перед испытаниями нашего времени, в котором так уязвим человек.

В композиции были использованы романсы П.И. Чайковского на стихи русских поэтов: А. Пушкина, А. Апухтина, А. Плещеева, И. Анненского, Я. Полонского, А. Толстого, Л. Мея, А. Майкова, А. Фета, Д. Ратгауза, В. Соллогуба.

Список использованных источников:

1. К.С Станиславский, Работа актёра над собой; М.А. Чехов, О технике актёра; - М.: Артист. Режиссёр. Театр. – 2003[Ст.,стр...]

ЕКОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ МЕТОДИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ

Барабашина Ліна Анатоліївна

викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, завідувачка
навчально-методичного кабінету ВСП «Маріупольський політехнічний
фаховий коледж ДВНЗ «ПДТУ»

Шичева Оксана Миколаївна

викладач, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист ВСП
«Маріупольський політехнічний фаховий коледж ДВНЗ «ПДТУ»,
голова методичного об'єднання викладачів БЖД та основ екології
Маріупольського регіону.

Методичні об'єднання є важливою складовою структури науково-методичної роботи коледжів та технікумів. Цей підрозділ системи управління навчально-виховним процесом координує методичну та організаційну роботу викладачів певних дисциплін, веде моніторингові дослідження якості навчального середовища, координує впровадження інноваційних технологій, наукової організації праці, вивчає та поширює досвід кращих педагогів тощо.

Однією з активних форм роботи методичного об'єднання викладачів безпеки життєдіяльності та основ екології є тренінги, а саме тренінги екологічного спрямування. Екологічні тренінги в структурі методичної роботи проводяться вже впродовж п'яти років. Їх метою є моделювання певних управлінських, психологічних, нестандартних рішень у тій чи іншій екологічній ситуації, їх аналізу й вироблення оптимальних варіантів рішень.

Екологічний тренінг – це особлива колективна форма роботи методичного об'єднання зі студентами, в якій задіяний особистісний досвід

усіх учасників, як викладачів так і студентів. Він допомагає студентам здобувати нові екологічні знання та розкривати потенційні можливості досягнення успіху, у тому числі і у майбутній професійній діяльності.

Тренінгова атмосфера – це концентрація знань і досвіду, як тренера, так і всіх учасників тренінгу. За її допомогою з легкістю можна отримати відповіді на питання, які індивідуально вирішуються роками. Всі знання знаходяться в тісному взаємозв'язку з практикою, відповідно, засвоюються без особливих зусиль і готові до негайного застосування. Час участі у тренінгу сприймається дуже суб'єктивно. Висока насиченість заняття створює враження швидкоплинності часу і значного життєвого періоду одночасно.

Підвищенню ефективності тренінгового навчання допомагає правильно організована система посттренінгового супроводу – система роботи з членами методичного об'єднання, спрямована на підтримку позитивних тренінгових ефектів і забезпечення застосування знань, умінь, навичок, якостей, отриманих учасниками на тренінгу, в ході повсякденної професійної діяльності.

При підготовці тренінгу звертаємо увагу на:

- конкретні вміння, які слід формувати в учасників;
- характеристики групи людей, з якими потрібно працювати;
- проблеми, на вирішення яких буде спрямоване заняття.

Перевага тренінгових занять над традиційними обумовлюється тим, що:

- люди навчаються ефективніше, якщо належним чином цінуються їхні знання й спроможність, щось зробити чи запропонувати власну ідею;
- учасники мають можливість поділитися думками й проаналізувати власний досвід.

Підготовка й проведення тренінгу вимагає:

- відповідності змісту заняття потребам учасників;
- ігрового моделювання змісту й форм педагогічної діяльності;
- організації спільної (колективної) праці слухачів над розв'язанням проблем;

- створення умов для діалогічного спілкування;
- багатоплановості й багатоаспектності проблем і шляхів їх вирішення.

Проведення тренінгу відбувається за чітко визначеною структурою. Типова структура, мета та завдання тренінгу разом слугують основою для складання плану його проведення.

Ведучі (тренери) допомагають учасникам брати найактивнішу участь і бути певними щодо правильного розуміння ключових концепцій та ідей. Кожен тренер завжди готовий адаптувати програму відповідно до потреб та ідей, які виникатимуть під час тренінгу:

- сприяє забезпеченню сприятливої атмосфери для обміну досвідом у групі, вільного визначення екологічних проблем, розкритого обміркування шляхів їх вирішення;
- допомагає учасникам тренінгу актуалізувати мотивацію навчання;
- застосовує різноманітні навчальні прийоми з тим, щоб надати складовим тренінгу розмаїття і підлаштовувати під різні навчальні можливості учасників;
- встановлює позитивну атмосферу в групі і сам стає учасником освітнього процесу;
- ототожнює себе з групою, нічого не нав'язує і не вимагає.

Для ефективного проведення тренінгу потрібно створити необхідні умови. Запропонований екологічний тренінг проводиться в аудиторії. Для проведення тренінгу в аудиторії, необхідно підготувати аудиторію. Розставити столи таким чином, щоб учасники сиділи у формі букви «П». Учасники повинні бачити один одного. В аудиторії має бути звичайна дошка або спеціальна – фліпчат. Необхідно підготувати крейду, скотч, фломастери, клейкі і неклейкі папірці, безпечні шпильки, скріпки, кнопки, серветки і роздаткові матеріали. Для демонстрації відеоматеріалів, фільмів та презентації необхідно підготувати обладнання. Підготувати декілька аркушів паперу формату А-1, А-2 та папір формату А-4 для запису правил роботи групи, результатів виконання групових завдань. Необхідно чітко розпланувати етапи проведення тренінгу та скласти

план. Залежно від характеру завдання та його складності робота може проводитися всією групою або в малих групах по 3-5 осіб. Під час роботи в малих групах створюються сприятливі умови для активної участі всіх її членів в обговоренні, обміном досвідом, знаннями і думками. Така робота формує навички й уміння колективного вирішення проблеми. Групи тренінгу створюють для людини умови отримання особистісного досвіду і тим самим полегшують розвиток екологічної самосвідомості.

Тренеру слід розуміти, що ще перед початком занять у його учасників вже склалося уявлення про рівень своєї компетенції. У процесі тренінгу, під час виконання конкретних вправ, участі в сюжетно-рольових іграх, розгляді реальних ситуацій відбувається усвідомлення реального ступеня розвиненості своєї компетентності.

Після закінчення тренінгу важливо оцінити його ефективність. Це означає, що треба зрозуміти, чи досягнуто поставлені цілі, проконтролювати якість проведення тренінгу, розрахувати ефективність витрат на навчання і визначити його практичну цінність – наскільки успішно нові знання і навички застосовуються особистістю. Результати оцінки є важливими для вдосконалення програми конкретного тренінгу, а також для подальшого планування навчання учасників і розвитку системи навчання у цілому.

Щоб побачити по змозі об'єктивну картину сильних і слабких сторін тренінгу, необхідно використати методи отримання зворотного зв'язку, які відповідають наступним критеріям:

- дають корисну для аналізу інформацію;
- надають учасникам свободу висловлювання;
- не є надмірно детальними (щоб у слухачів не зникло бажання брати участь в оцінних процедурах).

Найбільш поширений спосіб отримання зворотного зв'язку від групи – анкетування. Його популярність пояснюється мінімальними витратами часу і

низькою вартістю; як правило, заповнення анкети (чи опитувального листа) не викликає труднощів ні в учасників, ні в організаторів тренінгу.

Учасники заповнюють заздалегідь підготовлену оцінну анкету, в яку включено стандартизований набір питань. За допомогою анкети тренери можуть оперативнo оцінити такі параметри, як рівень організації тренінгу, перше враження, викликаний інтерес, якість змісту, корисність для практичної діяльності отриманих знань і навичок і тому подібне.

Заповнюють анкети відразу після закінчення тренінгу (учасники зможуть оцінити і програму тренінгу в цілому, і якість роботи тренера). Збирає анкети тренер.

При розробці програми тренінгу ставляться реальні прагматичні цілі – допомогти учасникам тренінгу підвищити екологічну свідомість, а викладачам (членам методичного об'єднання) освоїти нові педагогічні технології. Тому на рівні засвоєння оцінюється, наскільки підвищився рівень знання, розвинулися уміння і змінилися установки учасників, що вони зможуть використати у повсякденному житті та професійній діяльності.

Ключове питання: чому навчилися учасники?

Оцінити зміни, що сталися, можна тільки порівняно з початковим рівнем знань, умінь і установок. Тому так важливо ще на етапі підготовки програми тренінгу паралельно розробити і чітку методику виміру результатів навчання:

Яких знань набули учасники?

Які уміння були покращені (чи які нові сформовані)?

Які установки змінилися?

Оцінювати прогрес учасників у результаті навчання допомагає індивідуальне анкетування. Результати оцінки на цьому етапі насправді є важливішими для тренера, ніж для учасників, оскільки він може зрозуміти, наскільки ефективними виявилися обрані ним стратегія і методи навчання.

На даний час можна з упевненістю говорити про те, що діти всього світу найбільше люблять різноманітні і різнопланові ігри та комп'ютер. Тому

логічним і закономірним є використання інтерактивних та інформаційних технологій в екологічній освіті, вихованні та освіті підлітків.

Екологічний тренінг - це школа життя і практика розвитку студентів. Під час тренінгу не тільки розвиваються або заново формуються окремі інтелектуальні операції, але і корінним позитивним чином змінюється позиція студента у ставленні до навколишнього світу і формується механізм можливої зміни позиції і координації своєї точки зору з іншими можливими точками зору.

Формування екологічної культури за допомогою різноманітних педагогічних технологій - одне з найважливіших завдань екологічної освіти у коледжі.

В рамках роботи регіонального методичного об'єднання викладачів безпеки життєдіяльності та основ екології за напрямком «Екологічне виховання молоді» у регіоні проводяться різноманітні заходи. Особливо цікаві екологічні тренінги, а саме щорічне проведення тренінгу «EcoDays» для студентів регіону та викладачів - членів методичного об'єднання. Дана форма роботи є інноваційною, вона актуальна і затребувана. Суть методу - моделювання різних процесів і значущих екологічних ситуацій з метою адаптації підлітків у реальному житті.

Мета тренінгу:

навчальна: формування екологічного світогляду та екологічної культури студентів, дбайливого, гуманного ставлення до навколишнього середовища;

розвивальна: розвиток навичок групової роботи; розвиток лідерських і вольових якостей; усвідомлення студентами важливості активної діяльності з охорони навколишнього середовища;

виховна: сприяти формуванню відповідального ставлення до навколишнього середовища, освоєнню навичок поведінки у проблемних екологічних ситуаціях і здатності до їх вирішення; змусити підлітків

замислитися над своїм ставленням до живої природи, навколишнього світу, який сьогодні, як ніколи, потребує турботи і уваги людини

Завдання тренінгу: навчити підлітків відкрито висловлювати свою думку, працювати в команді; сформувати систему цінностей; сприяти вихованню таких якостей, як емпатія, толерантність; в ході вправ навчити підлітків аналізувати свої взаємини з навколишнім середовищем, дати їм можливість переглянути точку зору щодо старих, усталених понять і уявлень про безмежність природних багатств і безмежних можливостей біосфери до самовідновлення та самоочищення. Подолати споживчий підхід, який пов'язаний зі зневагою до суспільних потреб і майбутнім станом природи.

Форми та методи проведення тренінгу: аналітична, творча, групова робота, вирішення проблемно-ситуаційних завдань, наприклад: **завдання «Екологічний слід»**. Як зменшити екологічний слід? Як ви вважаєте, роздільний збір сміття зможе вирішити цю проблему? Для того щоб розібратися з цією проблемою ми пропонуємо вийти представнику від кожної команди. На столі лежать різні складові сміття (тетра-пак, шкірка банана, апельсина, різний папір, батарейки, пластикові пляшки, пакети, дерево, залізо, лампочки і т.д.). Ми пропонуємо вам розсортувати сміття, підписати і зробити його обсяг якомога менше. Порівняти і дати пояснення. Для пояснення ви можете використовувати матеріал за термінами розкладання відходів. Поки представники команд сортують сміття ведучі застосовують в роботі з групами ігрові методи – екологічні шаради.

Під час тренінгу доцільно використовувати різноманітні завдання, направлені на активізацію роботи учасників тренінгу: ігрове представлення групи за тематикою тренінгу, екологічне буріме, аналіз причинно-наслідкових зв'язків «Екологічний ланцюжок», «Екологічний кодекс жителів Землі», «СТОП...» (екологічний заклик) тощо.

Учасники: студенти 2 курсу коледжів, технікумів, училищ, учні 11 класів ЗОЗ.

Оформлення: виставка мотивуючих плакатів «Екологічна безпека», пам'ятка «Правила роботи в групі», висловлювання про довкілля, відеофільми «Мій храм - Земля» «Регіональний ландшафтний парк «Меотида», «Звалища», Мультфільм «Хлопчик та Земля», «Поглянь на цю Землю з висоти», музичне оформлення, мультимедійний супровід.

Очікувані результати:

- формування: екологічного світогляду та екологічної культури студентів, дбайливого, гуманного ставлення до навколишнього середовища;
- освоєння навичок поведінки у проблемних екологічних ситуаціях і здатності до їх вирішення;
- проведення екологічного тренінгу у коледжах та технікумах регіону;
- участь у регіональних та всеукраїнських екологічних заходах та проектах;
- поліпшення ставлення до навчання, довкілля і свого майбутнього.

ВИСНОВКИ

Ефективне екологічне виховання студентів передбачає оптимізацію змісту неперервної екологічної освіти, використання міжпредметних зв'язків; удосконалення форм і методів екологічного виховання, активне залучення студентів до природоохоронної роботи; формування мотивів відповідального ставлення до природи, прагнення глибше пізнати її, примножувати її багатства.

Екологічний тренінг є педагогічним прийомом, який дає можливість студентам розвинути суб'єктивне, особистісне ставлення до природи. Перевагою застосування тренінгових вправ є відсутність спеціального забезпечення і можливість проведення у звичайних умовах.

Інтерес до екологічного тренінгу останніми роками не тільки не згасає, але, навпаки, посилюється. Тренінгова програма «EcoDays» створена з урахуванням вікових та інших особливостей учасників.

Під час тренінгу застосовуються різноманітні алгоритми (методи, прийоми), які комбінуються в найрізноманітніші завдання. Використання

різноманітних прийомів і завдань, дає можливість кожному із учасників екологічного тренінгу пройти момент переживання. Кожне завдання це не сухий алгоритм, схема дій, покроковий план – а проживанням досвіду, причому не тільки для учасників групи, але і для ведучого. Проживаючи завдання кожного разу разом із групою, ведучий набуває нового досвіду. Їх зміст у будь-який момент готовий обернутися несподіваною стороною. Ви можете десятки разів використовувати одне і те ж саме завдання в різних групах, навіть майже не модернізуючи її, і виявляти в ньому все нові сенси. І ведучий бачить результативність своєї роботи і усвідомлює, що це «методичні знахідки».

Запропонований метод інтерактивної роботи з підлітками сприяє розвитку навичок роботи в команді, вольових та лідерських якостей підлітків. З методичної точки зору запропонована форма роботи дозволяє активізувати студентів, використовувати різні методи роботи, а саме аналітичну, творчу, групову, проблемно-ситуаційну.

Обов'язково передбачена післятренінгова підтримка, яка проводиться на базі коледжів та технікумів регіону у форматі семінару, майстерні, повторення фрагментів тренінгу, коучингу і наставництва тощо.

Ключове питання: Чи застосовують учасники нові знання й уміння?

Тренерам важливо оцінити практичні результати тренінгу: використовуються чи реалізуються набуті учасниками знання, уміння й установки у звичних ситуаціях (на відміну від навчальних) і наскільки ефективно вони використовуються у повсякденному житті і професійній діяльності.

Як показує досвід, проведення тренінгу сприяє підвищенню екологічної свідомості, громадської активності студентів. Члени методичного об'єднання проводять аналогічні тренінги на базі навчальних закладів за місцем роботи. Учасники тренінгів стали більш активно брати участь у екологічних заходах, а саме: Перший молодіжний Маріупольський екологічний форум, міський екологічний проект «100 годин волонтерства», «Міжнародний день чистих

берегів», «Всесвітній день прибирання», Регіональній науково-практичній конференції «Енергетика, енергоресурсозбереження та екологія», у роботі громадських екологічних організацій, розробці прикладних екологічних програм тощо.

Список використаних джерел

1. Возна Я. Зупинись, людино, подивись. Тиждень екології // Хімія. Біологія. – 2014. – №21. – С.19-23.
2. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Джонсон Девід В. ; [пер. з англ. В. Хомика]. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 288 с.
3. Камелькова О. О. Виховання у старшокласників ціннісного ставлення до природи. - К, 2013.
4. Карпова В. О. Технологія тренінгу / В. О. Карпова // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – К.: Главник, 2005. – С. 10–15.
5. Корольчук М. С. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ника-центр, 2006. – 580 с.
6. Руснак Т.М. Форми і методи екологічного виховання в школі // Хімія. Біологія. – 2013. – №28. – С.1-25.
7. Скребец В. А. Экологическая психология: учебное пособие / В. А. Скребец. – К. : МАУП. – 1998. – 144 с.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ РЕЖИССЕРА ТЕАТРАЛИЗОВАННЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ

Белозерова Вера Вячеславовна

доцент, профессор кафедры режиссуры театрализованных представлений
ФГБОУ ВО «Орловский государственный институт культуры»

Николаева Елена Васильевна

преподаватель предметно-цикловой комиссии
«Постановка театрализованных представлений»
ГПОУ ТО «Тульский областной колледж культуры и искусства»

Театрализованные представления - неотъемлемый компонент современного массового праздника; зрелищное искусство, в котором должны быть тесно переплетены художественные и социально-педагогические задачи, высокие идеи и гражданский пафос, «лаконизм и образность, величественность и зрелищность, символика и ясность» [6]. Содержание лучших театрализованных представлений имеет тесную связь с реальной жизнью людей, опирается на факты действительности и художественные средства выразительности. Театрализованные представления требуют от режиссера ассоциативного мышления, оригинального сценарно-режиссерского замысла, синтеза пространственных, музыкальных, световых и пластических метафор. Театрализованные представления никогда не решали проблем, они их ставили. В силу своего статуса они обладают огромными педагогическими возможностями, могут вызвать у участников самые серьезные размышления о жизни. Нет необходимости разбирать все «плюсы» различных их жанров, отметим лишь их существенные отрицательные свойства.

Сегодня многие театрализованные представления имеют сходство друг с другом, обросли ставшими чуть ли не нормой драматургическими и режиссерскими штампами. «Гуляют» из одного сценария в другой однозначные, давно исчерпавшие себя пространственные решения, механически переносятся однажды найденный драматургический ход. Каждый последующий сценарий композиционно повторяет предыдущую схему. Возникнув из кем-то и когда-то найденных талантливых решений, со временем интересные приемы режиссерского воплощения стали достоянием других «мастеров», не имеющих реальных возможностей, а быть может, практического опыта, времени или чего-нибудь еще, для поиска новой драматургической основы и собственного образного решения. Список наиболее распространенных и привычных штампов каждый может привести самостоятельно.

Федеральные государственные стандарты третьего поколения требуют переосмысления содержания профессиональной подготовки. Современному обществу нужны профессионально грамотные режиссеры, хорошо подготовленные в области драматургии. В связи с этим особенно актуальным является целенаправленное формирование профессионально-личностного качества бакалавра - сценарной культуры, включающей в себя его способности в сценарном творчестве, умения влиять на совершенствование личности, развитие ее творческого потенциала, нравственного начала, созидательных качеств.

Сущность современного режиссера театрализованного представления заключается в трансляции смысла создаваемого сценария, собственной духовно-нравственной позиции, своего мировоззрения, ценностного отношения к миру, раскрытии своей художественной концепции, личностных приоритетов, отражении близких ему эстетических пристрастий.

Формирование модели любого жанра театрализованного представления начинается с разработки литературного сценария. Заурядная драматургическая основа шедевра не создаст. Успешность постановки зависит от его

качественного уровня, умений и навыков, степени усвоения секретов литературного творчества, знания общих законов построения драматургического произведения, личной ответственности режиссера за отбор материала, опыта творческой работы (А. Тарковский). Литературное творчество - дело нелегкое, но возможное. Трудолюбие и вдохновение - важные факторы, но не определяющие. Большого успеха они не принесут, а дадут лишь весьма скромные результаты. Серьезным обстоятельством является наличие таланта - способности в словесном искусстве выражать свои мысли и впечатления, подмечать и запоминать характерные подробности, творческая фантазия, эмоциональная память, ассоциативное мышление, глубина познания реальной действительности, постижение опыта своих предшественников, эрудиция, знание новейших технологий и др.

Наиболее полно специфика драматургии театрализованных представлений и массовых праздников, раскрыты в учебнике А.И. Четина «Основы драматургии театрализованных представлений» (М., 1981) и учебном пособии Д.Н. Аля «Основы драматургии» (Л., 2013). Вопросам сценарного творчества посвящает второй раздел учебного пособия «Режиссура эстрады и массовых представлений» (М., 1986) выдающийся режиссер И.Г. Шароев. Основные теоретические положения работы над сценарием театрализованного представления осмыслены доктором педагогических наук О.И. Марковым в учебном пособии «Сценарная культура режиссеров театрализованных представлений» (2004 г.), в учебных и учебно-методических пособиях: С.И. Гавдис «Основы сценарного мастерства» (ОГИК, 2015 г.); Н.М. Андрейчук «Основы профессионального мастерства сценариста массовых праздников» (2018 г.); **Н.П. Шилова «Сценарное мастерство»** (2002 г.); С.Б. Мосейчук «Режиссура культурно-досуговых программ» (2010 г.); И.Б. Шубиной «Драматургия и режиссура зрелищных форм. Соучастие в зрелище, или Игра в миф» (2017 г.). Большой интерес представляет изучение и анализ опыта

творческой деятельности, теоретических изысканий Е.В. Вандалковского «Поэтика зрелищ. Размышления режиссера» (2018 г.).

Несмотря на наличие широкой сценарно-режиссерской практики единство в терминологии на сегодня отсутствует. Многие ключевые понятия сценарной культуры режиссера театрализованного представления трактуются приблизительно. Драматургия театрализованных представлений и массовых праздников выделилась из драматургии театральной и не имеет собственных терминов, широко использует заимствованные, которые вполне применимы и сегодня.

Создание сценария - процесс сложный, ответственный и противоречивый. Режиссер сталкивается с множеством профессиональных проблем: поиск общей концепции, выбор основной темы и идеи, построение композиции, отбор приемов монтажа материала, активизации массовой аудитории, традиционных и специфических средств выразительности, и др.

«Когда мы говорим о сценарии массового представления, то менее всего имеем ввиду сценарий в кинематографическом, телевизионном значении этого слова, то есть некое литературное произведение, в котором по сравнению с традиционной пьесой лишь слегка расширено описание зрительного ряда», - пишет А.Д. Силин [7]. Сценарий театрализованного представления - «специфический режиссерский сценарий», который «приближается к оперному или балетному либретто или к сценарию пантомимы, это описание действенно-событийной линии с развернутыми и подробными постановочными ремарками» [4]. По А.И. Чечетину, сценарий - «способ фиксации будущего единого действия представления любого вида и разновидности, по возможности, во всем объеме выразительных средств» [8]. Драматургия театрализованной программы представляет собой «сюжетно-образную концепцию, где драматургическое действие создается через выстраивание и проигрывание сюжетно-образного решения программы» [3].

По О.И. Маркову, сценарная культура представляет собой «комплекс специальных теоретических знаний и практических навыков интеграционного характера, необходимых для профессионально-художественного регулирования воспитательных процессов в обществе [4]. По мнению исследователя Э.В. Гусевой, сценарная культура - часть общей профессиональной культуры, одна из существенных составляющих профессиональной подготовки, обеспечивающей высокую продуктивность и профессионализм при создании драматургической основы различных жанров театрализованных представлений. Процесс ее формирования представляет собой специально организованный педагогический процесс, состоящий из трех последовательных этапов [2]:

- профессионально-ориентационный - нацеленность обучающихся на сценарную культуру как на профессионально и лично значимую ценность;
- содержательно-преобразовательный - обретение и осмысление студентами общих и специальных знаний и навыков;
- креативно-практический - самостоятельная творческая деятельность по созданию театрализованных представлений и праздников.

Примером эффективной деятельности в данном направлении является вузовская подготовка. На протяжении нескольких лет кафедра режиссуры театрализованных представлений ОГИК выступает базовым центром подготовки специалистов данного профиля для региона, других областей, ближнего и дальнего зарубежья. По кадровому составу преподавателей и по возможностям практической деятельности она не уступает столичным вузам. На кафедре создана целостная структура, отражающая стратегическую направленность обучения будущих режиссеров в своеобразной цепочке последовательности и взаимосвязи специальных дисциплин, каждая из которых решает свои задачи, согласованные с содержанием и формами учебной дисциплины «Сценарное мастерство».

Учитывая, что вопрос поэтики театрализованных представлений - один из самых слабых сторон в творческой деятельности, в течение всего процесса четырех лет обучения студенты очного обучения немедленно включаются в драматургическое творчество, тесно сотрудничая с различными образовательными и социально-культурными учреждениями. Выполняя конкретные практические задания, обучающиеся демонстрируют, насколько успешно овладели теоретическими положениями, накопленным богатством выразительных средств, практическими советами преподавателей.

Важную роль в достижении высокого уровня профессиональных компетенций по учебной дисциплине играет всесторонний анализ и обсуждение творческих работ выдающихся мастеров советского периода и современности. Как показывает опыт, студенты справляются с поставленными задачами. Комплексный подход позволяет объединить теоретические знания и практические навыки и в результате создать качественный сценарий выпускной квалификационной работы. К моменту окончания вуза студенты кафедры имеет необходимый объем теоретических знаний, владеют необходимыми профессиональными навыками в области драматургии театрализованных представлений. Выпускник вуза демонстрирует свои способности в создании содержательных театрализованных представлений и праздников, вполне соответствующих современной социокультурной и экономической ситуации. По существу, он приходит в профессию с достаточным драматургическим опытом, имеет написанные собственной рукой, всесторонне проанализированные на индивидуальных занятиях сценарии различных жанров. Творческое портфолио накопительного вида, в котором собраны учебно-профессиональные достижения, отдельные видимые результаты и внешние проявления навыков сценарной работы на различных этапах учебной деятельности, личностный образовательный результат, репрезентирующий творческий потенциал - яркое свидетельство соответствующего уровня его подготовки.

В современных условиях режиссер театрализованного представления, обладающий навыками разработки качественного сценария, получает на рынке труда конкурентное преимущество. Его творческий багаж играет определяющую роль в дальнейшей профессиональной жизни, избавляет от необходимости доказывать свои возможности при решении вопроса о трудоустройстве. Если сценарные работы устраивают работодателя в профессиональном отношении - он всегда решается положительно.

Существенное место в формировании сценарной культуры режиссеров театрализованных представлений занимает послевузовская подготовка. Повсеместно основная часть творческой работы в сфере массовых театрализованных представлений принадлежит специалистам образовательных и социально-культурных учреждений, которым все еще не хватает теоретических знаний и практических навыков. Отличный и верный способ создать хороший сценарий - подробный письменный анализ лучших образцов драматургии театрализованных представлений и массовых праздников, серьезный просмотр постановок, основой замысла которых является идея, схожих с собственной идеей, дает возможность разобраться в особенностях их композиционного построения, стать более опытным сценаристом. Изучить опыт предшественников - значит усвоить художественную специфику, теорию и принципы драматургии массовых зрелищных форм, выработать собственные взаимоотношения со всеми ее элементами.

Важную роль в освоении драматургических знаний и формировании умений может сыграть учебное пособие В.В. Белозеровой «Театрализованные представления: технологии создания сценария» (ОГИК, 2019 г.) [1]. Прежде всего, оно написано для студентов, обучающихся по направлению подготовки 51.03.05 «Режиссура театрализованных представлений и праздников». Оно может быть использовано для проведения занятий и выполнения самостоятельной работы обучающихся по направлению подготовки 51.03.03. «Социально-культурная деятельность» Профиль «Постановка и продюсирование культурно-досуговых программ». Совсем

недавно вышедшее издание имеет значение и для преподавателей, взявших на себя тяжелый труд ежедневного профессионального воспитания будущих режиссеров. Его можно рассматривать и как научный труд, поскольку в нем изложены основополагающие принципы классической драмы и драматургии театрализованных представлений, раскрывается технологический процесс создания сценария, выражена собственная позиция автора.

Вопрос о необходимости профессионального образования в области драматургии театрализованных представлений далеко не праздный - у подавляющего большинства «режиссеров» специальное образование отсутствует. Постигание законов построения сценария невозможно без практических навыков. Наличие необходимых профессиональных компетенций - безупречный способ стать режиссером театрализованных представлений. Поднять прежний уровень сценарного мастерства на более высокую ступень поможет знакомство с драматургическим опытом классиков литературы, со сценариями и сценарными заявками выдающихся кинодраматургов. Прямое отношение к формированию сценарной культуры имеет его художественная эрудиция - внутренняя потребность в постоянном самообразовании, самостоятельное преодоление недостатка теоретических знаний, творческие усилия в получении новых профессиональных навыков, глубокое понимание технологии создания художественного замысла, чтение различных источников, независимо от имеющегося багажа постоянный поиск возможностей повышения своего образовательного уровня.

Следовательно, образование и опыт - лучшее доказательство сценарных навыков, безупречный способ стать режиссером театрализованных представлений. Формирование профессионально-личностных качеств - важная часть его подготовки. Естественно, все не могут быть драматургами и писателями. Создание полноценного литературного текста и режиссерского сценария - это идеал, к которому нужно стремиться. Понятие сценарная культура тесно взаимодействует с потребностью режиссеров в сценарном творчестве, качественным результатом их деятельности, постоянным

самообразованием. Сценарная культура свидетельствует о качестве подготовки вышеназванных специалистов, проявляется в творческом процессе создания драматургической основы театрализованных представлений, способствует реализации их художественного потенциала и педагогических возможностей.

Список использованных источников:

1. Белозерова В.В. Театрализованные представления: технология создания сценария: Учебное пособие в 2-х частях. - Орел: ООО «Горизонт», 2019. - Часть 1. - 186 с.

2. Гусева Э.В. Формирование сценарной культуры как профессионально-личностного качества будущих режиссеров-педагогов: автореф. ...дис. канд. пед. наук: 13.00.08. / Гусева Э.В.; ВГПУ. - Волгоград, 2011. - 24 с. - С.18.

3. Культурно-досуговая деятельность: Учебник / Под научной редакцией академика РАЕН А.Д. Жаркова и профессора В.М. Чижикова. - М.: МГУК, 1998. - 461 с. - С. 257.

4. Марков О.И. Сценарно-режиссерские основы художественно-педагогической деятельности клуба: учебное пособие. - М.: Просвещение, 1988. - 158 с.- С. 14.

5. Марков О.И. Сценарно-режиссерские основы художественно-педагогической деятельности клуба: учебное пособие. - М.: Просвещение, 1988. - 158 с.- С. 17.

6. Силин А.Д. Массовые театрализованные представления и праздники: проблемы режиссуры, проблемы организации. - М. Сов. Россия, 1987. - 160 с. - С. 37.

7. Силин А.Д. Театр выходит на площадь: Специфика работы режиссера при постановке массовых театрализованных представлений под открытым небом и на больших нетрадиционных сценических площадках. - М.: ВНИЦНТИКПР, 1991. - 177 с. – С. 14

8. Чечетин А.И. Искусство драматургии театрализованных представлений: Учебное пособие. - М.: Сов. Россия, 1988. - 126 с. - С. 101.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

Варава Людмила Анатоліївна

к.психол.н, доцент, завідувач кафедри практичної психології факультету
філології та масових комунікацій Маріупольського державного університету

Тищенко Лілія Валеріївна

к.психол.н, доцент, доцент кафедри практичної психології факультету філології
та масових комунікацій Маріупольського державного університету

Мараховська Наталя Владиславівна

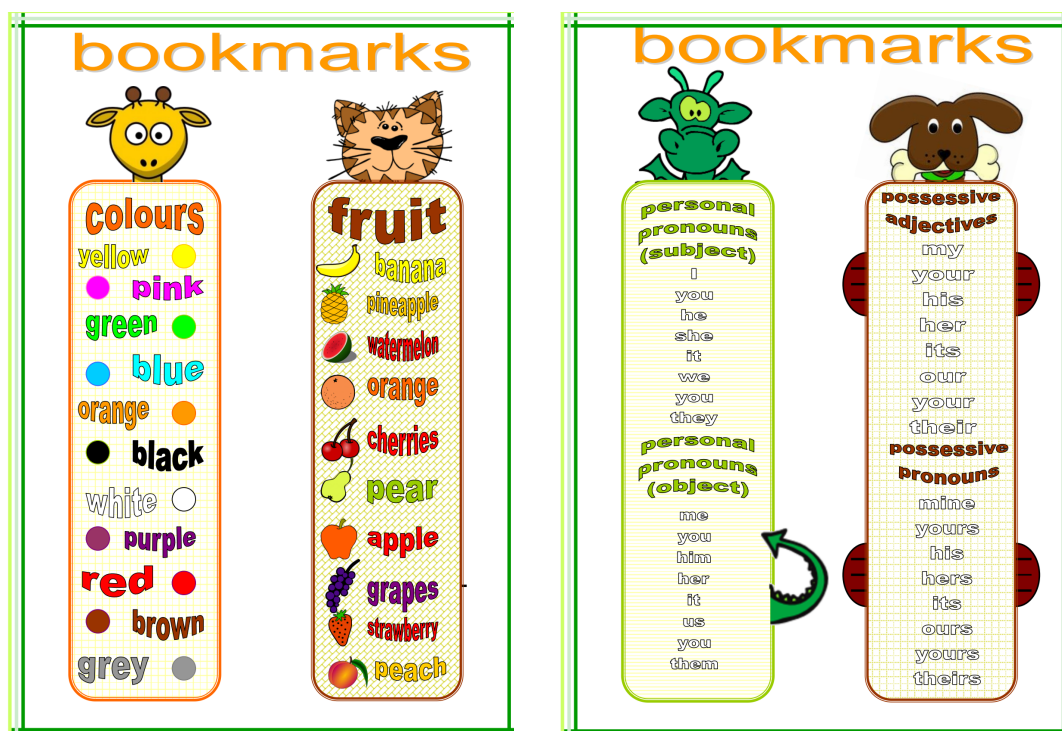
к.пед.н, доцент, доцент кафедри італійської філології факультету іноземних мов
Маріупольського державного університету

У пошуку відповідних методів інклюзивного навчання дослідники звертають увагу на необхідність враховувати специфіку розвитку учнів з різними функціональними обмеженнями. Як справедливо зазначають учені, з метою посилення ефективності здобуття знань вчитель має бути добре обізнаним щодо психофізичних особливостей дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а також типових труднощів, зумовлених характером порушення, які спостерігаються під час засвоєння навчального матеріалу [1, с. 32].

Важливим при організації навчання іноземної мови дітей з ООП є вибір відповідних методів, що ґрунтуються на засадах арт-педагогіки. Деякі науковці (Т. Полонська, В. Редько, М. Сідун, Н. Теличко та ін.) радять застосовувати широкий діапазон таких методів – проведення ігор, розучування пісень, римівок і віршів, театральні міні-постановки та ситуаційні сценарії, з метою

створення комфортного середовища для процесу навчання та цілеспрямованого розвитку творчих здібностей та критичного мислення всіх учнів [2, с. 47]. Інші дослідники вважають, що варто надати перевагу певному виду арт-педагогіки, зокрема візуальному, з метою забезпечення успішності навчання дітей з ООП, котрі краще сприймають візуальну інформацію. Наприклад, викладення навчального матеріалу за допомогою візуальних підказок дає змогу привертати та підтримувати увагу учня, стимулює його до відтворення інформації. Візуальні підказки також уточнюють вербальну інформацію та забезпечують засвоєння таких понять, як час, послідовність, причина/наслідок [3].

Наприклад, такими візуальними підказками можуть бути спеціальні закладки (bookmarks), котрі знаходимо на сайті «ESL Printables» [4], на якому вчителі англійської мови з усього світу обмінюються власноруч створеними навчальними матеріалами. Ці закладки можуть зберігатися в зошиті чи словнику учня й завдяки яскравому оформленню забезпечують систематичне повторення лексичних одиниць та базових граматичних структур (див. мал. 1).

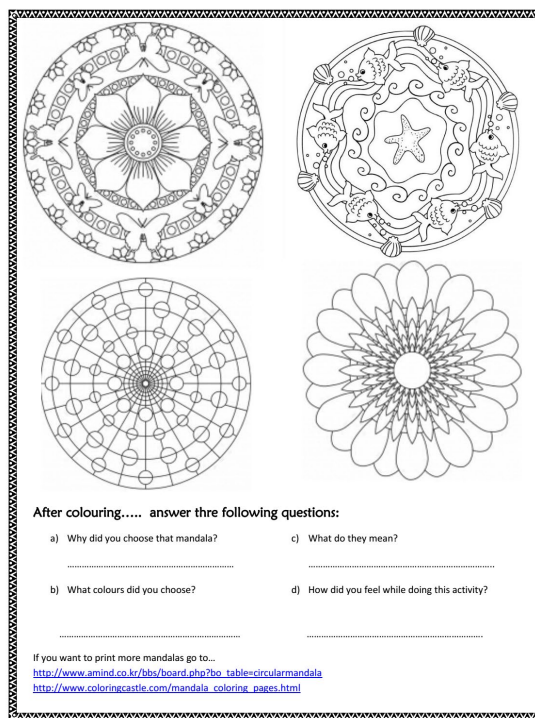
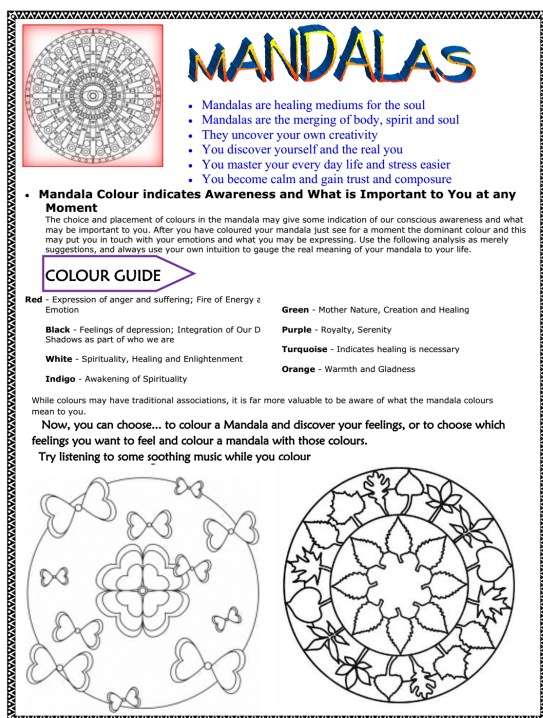
Мал. 1. Приклади закладок для унаочнення навчального матеріалу
Джерело: [4]

На наш погляд, варто поєднувати різні види арт-педагогіки для всебічного гармонійного розвитку дитини з ООП у процесі навчання іноземної мови. Слушною є думка О. Сордії та С. Пастух, що при застосуванні арт-педагогічних методів відбувається активізація різних чуттєвих сфер (зорової, слухової, смакової, нюхової, тактильної, кінетичної) та візуальних, аудіальних і кінестетичних образів. Окрім того, як зазначають дослідниці, застосування цих методів не потребує художніх талантів чи спеціальної підготовки, проте, залежно від того, який вид (жанр) мистецтва обирається, вчитель має подбати про мінімальний набір засобів, що уможливить реалізацію потенціалу як його власного, так і учнів [5, с. 58-59].

Вважаємо, що засвоєння іншомовного матеріалу (фонетичного, лексичного й граматичного) й формування рецептивних та продуктивних мовленнєвих умінь дітей з ООП має відбуватися комплексно, у різних видах мовленнєвої діяльності (аудіюванні, читанні, усному та писемному мовленні) з використанням розмаїття методів арт-педагогіки, а саме: розучування пісень, застосування ігор й театралізацій, надання зорових опор, упровадження «глобального читання», створення книг-акордеонів. Важливу роль при цьому грають робочі аркуші, які добираються та розробляються вчителями для забезпечення ефективного опанування учнями іноземної мови. Такі робочі аркуші доповнюють зміст основних підручників з іноземної мови, слугують додатковим дидактичним матеріалом з метою засвоєння учнями іншомовного навчального матеріалу та формування їх мовленнєвих умінь.

Наприклад, при вивченні теми «Colours» доцільним є розкрити учням значення кольорів та залучити їх до розмальовування мандали, для чого створюються спеціальні робочі аркуші. У психолого-педагогічній літературі вказується, що мандала-терапія як один із методів арт-терапії виконує корекційні функції, має медитаційний ефект, дозволяє заглибитися у несвідомі шари психіки особистості, створює відчуття цілісності та переживання гармонії із внутрішнім та зовнішнім світом [6, с. 8]. Розуміємо малювання мандали як

метод асоціативного навчання з метою засвоєння лексики з тем «Colours», «Personality Traits», «Feelings and Emotions» та конструювання відповідних асоціацій (див. мал. 2.).

Мал. 2. Приклади робочих аркушів для розмальовування мандали та створення асоціацій між кольорами та внутрішнім станом
Джерело: [4]

Список використаних джерел:

1. Школа для кожного : посібник / упоряд. Л. Ю. Байда. К., 2015. 60 с.
2. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти : монографія / відп. за вип. М. М. Сідун, Т. К. Полонська. Мукачево: МДУ, 2018. 342 с.
3. Almaguer I., Esquierdo J. J.. Cultivating Bilingual Learners' Language Arts Knowledge : A Framework for Successful Teaching. *International Journal of Instruction*. 2013. № 6/2. P. 3-18. URL: <http://www.e-iji.net/index.php?lang=en>
4. ESL Printables : English worksheets, lesson plans and other resources : веб-сайт. URL: <https://www.eslprintables.com/>
5. Сордія О., Пастух С. Використання елементів арт-педагогіки на уроках української мови і літератури. *Рідна школа*. 2016. № 8-9. С. 57-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2016_8-9_15
6. Савчук З., Слободиська О. Мандала-терапія як інструмент психологічної корекції тривожних станів в юнацькому віці. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2019. № 1. С. 8-12.

ПІДГОТОВКА ПРАВНИКІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ЩО НАЛЕЖАТЬ ДО СФЕРИ УПРАВЛІННЯ МВС УКРАЇНИ

Власенко Валерій Павлович

к.ю.н., доцент кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ

Valerii20160204@gmail.com

Питання стану правопорядку є таким, що потребує постійної уваги з боку держави. Зокрема, забезпечення вжиття низки заходів таких як: охорона прав і свобод людини, протидія злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, виявлення й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень та ін. Реалізація таких заходів передбачає наявність ефективної нормативно-правової бази, правової доктрини, належного матеріально-технічного забезпечення і головне – це наявність інтелектуального потенціалу. Якість підготовки та обізнаність суб'єктів, уповноважених вживати заходів забезпечення правопорядку, відіграє важливу роль в підтриманні належного його стану в державі.

У зв'язку з цим, саме юридична освіта, засади якої ґрунтуються на визначенні права як: а) ідеалу справедливості, індивідуальної свободи, рівності, суспільної злагоди; б) засобу утвердження людської гідності, захисту людини, її життя, власності, прав, свобод та інтересів, є основою у формуванні правової свідомості та правомірної поведінки правників.

У такому сенсі юридична освіта, на нашу думку, визначає структуру та зміст підготовки правників, мету і завдання учасників освітнього процесу тощо. Наприклад, підготовка здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, здійснюється поетапно. На першому етапі підготовки формуються знання та уміння здобувачів ступеня вищої освіти із загальнотеоретичних юридичних навчальних дисциплін. На

другому – із галузевих та міжгалузевих юридичних навчальних дисциплін. На третьому – зі спеціальних та прикладних юридичних навчальних дисциплін. Окремим блоком є практична підготовка (ознайомча практика, навчальна практика, стажування, педагогічна практика). На всіх етапах освітнього процесу, здобувачі вищої освіти залучаються до участі у різноманітних наукових конференціях, вебінарах, семінарах, конкурсах, олімпіадах, творчих групах, квестах, проектах, тренінгах відомчого та міжуніверситетського характеру, що в сукупності розширює професійні знання та уміння.

Такий процес підготовки базується як на загальних принципах вищої освіти, так і на принципах, що напрацьовані закладами вищої освіти, ефективність яких підтверджено досягнутими позитивними результатами протягом тривалого періоду освітньої діяльності.

Серед загальних принципів вищої освіти виокремлюємо ті, що закріплені у Законах України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про Національну поліцію» та в інших нормативно-правових актах й у міжнародних документах таких як: «Загальна декларація прав людини», що містить завдання, до виконання яких повинні прагнути всі народи та всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, повсякчас, маючи на увазі цю Декларацію, прагнули через освіту сформуванню поваги до прав і свобод людини. У ст. 26 Декларації зазначено: «Кожна людина має право на освіту. Вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного та має бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини й основних свобод...» [1].

У «Конвенції про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти» слово «освіта» відноситься до всіх типів і ступенів освіти і включає доступ до освіти, рівень і якість навчання, а також умови, в яких вона надається. З метою ліквідації або попередження дискримінації держави-учасниці зобов'язуються: скасувати всі нормативно-правові акти, що мають дискримінаційний характер в галузі освіти; під час надання державою навчальним закладам відповідної допомоги, не допускати ніяких переваг або обмежень, заснованих виключно на

приналежності учнів до будь-якої певної групи; надавати іноземним громадянам, які проживають на їх території, такий же доступ до освіти, який держава надає своїм громадянам [2].

«Велика хартія університетів» визначає те, що університет є самостійною установою всередині суспільств із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень та навчання. Для задоволення потреб навколишнього світу його дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально та інтелектуально незалежною від будь-якої влади. Викладацька і дослідницька робота в університетах повинна бути нероздільною для того, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні. Свобода в дослідницькій та викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя [3].

«Всесвітня декларація про вищу освіту XXI століття: підходи і практичні заходи» містить положення, що визначають мету та цінності вищої освіти. Зокрема, сприяти сталому розвитку та вдосконаленню суспільства в цілому. Зміцнювати та надалі розширювати: навчання висококваліфікованих випускників та відповідальних громадян, здатних задовольнити потреби всіх секторів людської діяльності, використовуючи курси та контент, постійно адаптований до сучасних і майбутніх потреб суспільства; можливості навчання протягом усього життя, в тому числі шляхом індивідуального розвитку та соціальної мобільності; засоби захисту та зміцнення суспільних цінностей, навчаючи молодих людей цінностям, які становлять основу демократичного громадянства; сприяння розвитку та вдосконаленню освіти на всіх рівнях тощо [4].

«Сорбонська декларація» визначає необхідність створення Європейського простору вищої освіти, забезпечення мобільності громадян, можливостей для їх працевлаштування та для розвитку Європейського континенту. Загальновизнаним є першочергове значення освіти та освітнього співробітництва для розвитку і зміцнення стабільних, мирних та демократичних

суспільств. Наголошується на провідній ролі університетів у розвитку європейського культурного виміру [5].

«Болонська декларація» є основним міжнародно-правовим актом, на основі якого відбувається європейське співробітництво у сфері вищої освіти. Основними принципами, що обумовлюють розвиток вищої освіти, є: сприяння академічній мобільності студентів, доступу їх до навчальних можливостей; забезпечення визнання та зарахування часу, який викладач, дослідник чи член адміністративного персоналу провів у європейському навчальному закладі; сприяння співробітництву щодо забезпечення якості освіти з метою вироблення порівняльних критеріїв та методологій тощо [6]. А також Бергенське, Берлінське, Бухарестське, Лондонське, Паризьке комюніке та ін.

Щодо принципів, які напрацьовані закладами вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, можна виокремити наступні. Зокрема, в організаційно-управлінській діяльності: систематичність моніторингу умов належної реалізації прав, свобод та обов'язків учасниками освітнього процесу; заохочення інноваційних ідей і підходів до вирішення питань організаційного та управлінського характеру; органічне поєднання в діяльності закладу вищої освіти принципів колегіальності та єдиноначальності; спадкоємність і прогресивність розвитку закладу. В освітній діяльності виокремлюються наступні принципи: забезпечення конструктивного діалогу між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами щодо вжиття дієвих заходів забезпечення якості вищої освіти, досягнення кращих результатів освітньої діяльності; комбінування прогресивних форм організації та координації освітнього процесу, його адаптованість до специфічних умов навчання; впровадження інноваційних й ефективних методів та засобів навчання; спрямованість освітнього процесу та внутрішнього розпорядку на формування гармонійно розвиненої особистості із високоморальними загальнолюдськими цінностями.

Реалізація принципів у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, здійснюється вченими-правознавцями, висококваліфікованими правниками, які тривалий час працювали або

продовжують працювати в різних сферах юридичної діяльності, досвід яких максимально впроваджується в освітній процес та наукову діяльність вишів.

Крім цього, системна актуалізація професійних знань атестованих науково-педагогічних працівників, шляхом їх призначення на відповідні посади в органах (підрозділах) Національної поліції України, а також участь у підтриманні публічної безпеки і порядку є підґрунтям для створення належної навчально-методичної бази, оновлення теоретичної і практичної складових програм навчальних дисциплін, тренінгів тощо.

Таким чином, ґрунтовна обізнаність науково-педагогічних працівників зазначених закладів вищої освіти, із станом правопорядку в державі, його змістом і структурою, заходами і засобами його забезпечення створює максимально ефективні умови надання та закріплення знань здобувачам вищої освіти. Адже, такий досвід сприяє формуванню знань про сучасні методи та засоби вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням охорони прав і свобод людини та громадянина, безпеки особи, здійснення правозастосовної, правоохоронної та інших функцій держави. Досвід професорсько-викладацького складу та отримані знання пришвидшують адаптацію випускників до сучасних життєвих ситуацій та особливостей службової діяльності обраної професії (вміння захищати та охороняти права особи, реалізовувати уповноважуючі, забороняючі й зобов'язуючі норми права, ефективно їх застосовувати в службовій діяльності тощо).

Залучення юристів, роботодавців, працівників поліції та представників інших правоохоронних органів до роботи в авторських колективах по розробці методичних рекомендацій, навчальних посібників тощо, а також співпраця щодо підготовки та рецензування освітньо-професійних програм підготовки, освітньої траєкторії здобувачів вищої освіти є системними заходами, що забезпечують нерозривний зв'язок теорії і практики, швидке апробування практикою результатів науково-технічної діяльності, створення нових спеціалізацій тощо.

Про важливу роль закладів вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, у підготовці фахівців та професіоналів юридичної сфери також свідчить конкурентна спроможність випускників на ринку праці. Випускники, пройшовши відповідні конкурси на заміщення вакантних посад, свій інтелектуальний потенціал успішно реалізують, працюючи не тільки в органах Національної поліції, а й в судах, міністерствах, прокуратурах, Національному антикорупційному бюро України, Державному бюро розслідувань, нотаріаті тощо. Забезпечення виконання функцій держави посадовими особами цих органів характеризується високою відповідальністю перед суспільством та наявністю потенційних загроз особистій безпеці і безпеці близьких осіб. Спеціальні умови підготовки правників у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, їх потенціал свідчать про об'єктивну важливість та їх спроможність реалізовувати державну політику в безпековій і правоохоронній сферах.

Серед напрямів, що потребують постійної уваги та які є важливими при підготовці здобувачів вищої освіти у закладах, що належать до сфери управління МВС України, доцільно виокремити:

– розширення системи заходів і засобів стимулювання у здобувачів вищої освіти активності до участі у наукових заходах, отримання додаткових професійних компетентностей тощо;

– розвиток механізму забезпечення якості вищої освіти із активним залученням зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів;

– опрацювання можливості запровадження додаткових практичних компонентів до структури навчальних курсів (наприклад, юридична аргументація, пошук та аналіз правової інформації, емоційний інтелект тощо);

– системна робота щодо оновлення освітнього контенту для самостійної підготовки, розвитку практичних умінь та навичок (наприклад, он-лайн курси для додаткового вивчення навчальних дисциплін, он-лайн майстер-класи та виступи, автоматизовані робочі місця та ін.);

– розробка нових освітніх проектів для відпрацювання практичних умінь та навичок в реальному режимі здійснення службових обов'язків майбутньої професії.

Отже, підготовка правників у закладах вищої освіти, що належать до сфери управління МВС України, є важливим процесом формування майбутніх фахівців, здатних реалізовувати здобуті професійні знання, уміння та навички для забезпечення безпеки особи і належного стану правопорядку в державі.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини: Документ від 10.12.1948. № 995_015-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти: Документ від 14.12.1960 № 995_174-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174
3. Велика хартія університетів: Документ від 18.09.1988. Болонья. URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian>
4. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Париж. 5-9.10. 1998. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000113779>
5. Сорбонська декларація: Документ від 25.05.1998. Сорбона. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
6. Болонська декларація: Документ від 19.06.1999 № 994_525-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ – СУЧАСНА ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ В ПОЗАШКІЛЛІ

Ворона Лариса Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID 0000-0001-9878-6547

Ситуація, яка виникла в країні, стала найбільшим та найскладнішим викликом для всієї освітянської спільноти та системи освіти України в цілому за роки незалежності. В період вимушеного карантину Міністерство освіти і науки України рекомендує для ефективної організації навчання здобувачів освіти закладів загальної середньої освіти в умовах обмеження освітнього процесу використовувати елементи та форми дистанційного навчання. Для більшості освітян країни така форма організації освітнього процесу є новою і викликає багато труднощів та незручностей. Та незважаючи на це освітянська спільнота сміливо стала опановувати та використовувати комп'ютерні та телекомунікаційні технології, як засіб взаємодії з учнями, при організації дистанційного навчання. Педагоги стали шукати нові форми і методи роботи з дітьми. Вперше вчителі, вихователі, викладачі, педагогічні працівники змушені були за короткий час кардинально змінити форми та методи навчання і перейти на неадаптоване в існуючому освітньому процесі дистанційне навчання.

Дистанційне навчання в Україні регулюється рядом нормативних документів: «Національною доктриною розвитку освіти» [6], «Концепцією розвитку дистанційної освіти в Україні» [4], «Національною програмою інформатизації» [7], законами України «Про освіту» [8], «Про позашкільну

освіту» [9], наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про дистанційне навчання» [5].

Стаття 18 Закону України «Про позашкільну освіту» говорить про те, що позашкільна освіта здійснюється диференційовано відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей вихованців, учнів і слухачів з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я у різноманітних організаційних формах, серед яких є і дистанційне навчання [9].

Дистанційне навчання для позашкільля є інновацією, адже подання інформації у форматі он-лайн ускладнює проведення групових занять, незважаючи на профіль та напрям діяльності. Карантин змусив нас, освітян, в тому числі педагогів - позашкільників працювати зі своїми гуртківцями у віддаленому доступі. І хоча на певний час поселилася тиша, у навчальних кабінетах, лабораторіях, майстернях карантин спонукає педагогів закладів позашкільної освіти до креативного пошуку активних форм спілкування з гуртківцями через мережу Інтернет, розвитку їх творчих здібностей, та життєвих компетентностей.

Дистанційне навчання, що здійснюється за допомогою цифрових технологій, має наступні форми занять:

- чат-заняття – здійснюються з використанням чат-технологій, проводяться синхронно, тобто всі учасники мають одночасний доступ до чату;
- веб-заняття – дистанційні заняття, конференції, семінари, ділові ігри, практикуми, проведені за допомогою засобів телекомунікацій та інших можливостей Інтернету.

Увійшли також в практику роботи педагогів проведення групових та індивідуальних он - лайн занять, майстер - класів, консультацій, хвилинок спілкування, відео презентацій, он - лайн виставок, фотозвітів та інше. Керівники гуртків тримають зв'язок з вихованцями та їх батьками через електронну пошту, телефонний зв'язок, Facebook, Messenger, Viber, Skype Instagram.

На керівників гуртків закладів позашкільної освіти покладена особлива місія. Завантажені онлайн-уроками та домашніми завданнями діти, потребують розвантаження, творчої та креативної роботи. Тому керівники гуртків позашкільних закладів організовуючи дистанційне навчання мають на меті розвантажити дітей фізично та емоційно, зацікавити новим форматом роботи, дати можливість проявити творчість, креативність, фантазію. Дистанційне навчання має свої недоліки і переваги, та саме головне, що діти не залишаються поза увагою.

Незважаючи на форми та методи навчання, одними із головних завдань позашкільної освіти, визначених Законом України «Про позашкільну освіту», є створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів; пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів, слухачів [9].

Дистанційне навчання – форма організації і реалізації освітнього процесу, за якою його учасники (об'єкт і суб'єкт навчання) здійснюють навчальну взаємодію принципово і переважно екстериторіально (тобто, на відстані, яка не дозволяє і не передбачає безпосередню навчальну взаємодію учасників віч-на-віч, інакше, коли учасники територіально знаходяться поза межами можливої безпосередньої навчальної взаємодії і коли у процесі навчання їх особиста присутність у певних навчальних приміщеннях навчального закладу не є обов'язковою) [1].

Незважаючи на особливості та специфіку дистанційного навчання діяльність закладів позашкільної освіти має бути спрямована на:

- діяльність позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного спрямування направлена на розвиток освітніх форм навчально-виховної роботи з комплексного вивчення природи та сільського господарства (квітництво, лісництво, садівництво, бджільництво), розширення знань про збереження навколишнього середовища, розв'язання екологічних проблем, формування екологічної свідомості;

- діяльність туристсько-краєзнавчих позашкільних навчальних буде спрямована на вивчення історії рідного краю та довкілля, формування у дітей та молоді почуття патріотизму, оволодіння практичними вміннями й навичками з туризму і краєзнавства, пропаганду здорового способу життя;

- діяльність позашкільних навчальних закладів науково-технічної творчості спрямована на розвиток інтересу дітей та молоді до науково-технічної творчості, розширення наукового світогляду, створення умов для набуття вихованцями техніко-технологічних умінь та навичок, активізацію раціоналізаторсько-винахідницької, конструкторської та пошукової діяльності;

- діяльність позашкільних навчальних закладів художньо-естетичного напрямку спрямована на розвиток творчих здібностей, формування особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, розвиток естетичної свідомості, здатності до самореалізації та самовдосконалення, основними завданнями залишаються розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду, опанування художніми вміннями та навичками в практичній діяльності, формування художньої компетентності;

- діяльність позашкільних навчальних закладів системи Малої академії наук України направлена на реалізацію головного завдання – пошуку, підтримки та розвитку обдарованих, здібних до наукової діяльності дітей та молоді.

В умовах, що склалися сьогодні в країні, більшість закладів освіти в тому числі і заклади позашкільної освіти виявилися неготовими до таких викликів, бо не мають досвіду роботи та напрацювань дистанційного навчання. Педагогічні працівники для яких дистанційне навчання є інновацією, під час карантину вимушені шукати та опановувати різноманітні форми та засоби роботи з дітьми. Викликом для педагогів стала наявність великої кількості засобів та можливостей інформаційних комунікацій.

Вибір форми організації навчання за допомогою дистанційних технологій в позашкільній освіті здійснює педагог відповідно до визначеної мети заняття

та бажаного результату, а також від напряму позашкільної освіти та навчальної програми.

При дистанційному навчанні, що здійснюється за допомогою інформаційно-цифрових технологій найчастіше радять використовувати:

Електронна пошта – це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує передавання повідомлень, як у формі звичайних текстів, так і в інших формах (графіки, таблиці, відео, презентації, малюнки, фото). У системі освіти електронна пошта використовується для організації спілкування педагога й учня, а також учнів між собою.

Форум - заняття – інтернет-ресурс, популярний різновид спілкування в інтернеті, найпоширеніша форма спілкування педагога й учнів при дистанційному навчанні. На форумі створюються теми для спілкування. Всі, кого цікавить певна інформація, можуть зручно й швидко переглянути її на форумі.

Чат-заняття – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, засіб оперативного спілкування людей через Інтернет.

Відеоконференція – це конференція реального часу в он - лайн режимі. Відеоконференція проводиться у визначений день і в призначений час. Обговорення й прийняття рішень, дискусії, захист проєктів відбуваються у режимі реального часу. Педагог і учні можуть бачити один одного, вчитель має можливість супроводжувати лекцію наочним матеріалом. Відеоконференція – один із сучасних способів зв'язку, що дозволяє проводити заняття у «віддалених класах», коли учні і педагог знаходяться на відстані.

Блог – це особистий ресурс, де право на публікацію належить одній особі чи групі людей. Педагог в блозі може виставляти завдання для учнів, діти в своїх блогах висвічувати результати своєї роботи (фото, відео, презентації). Можливість коментувати повідомлення може викликати дискусію та обговорення.

Середовище Classroom дозволяє організувати онлайн навчання, використовуючи відео, текстову та графічну інформацію, різні додатки Google. Педагог має можливість контролювати, систематизувати, оцінювати діяльність, переглядати результати виконання завдань, застосовувати різні форми оцінювання.

Zoom платформа – це сервіс для проведення відеоконференцій та онлайн-зустрічей. Організувати зустріч може будь-який користувач, що створив обліковий запис. До відеоконференції може підключитися будь-який, користувач за посилання, або ідентифікатором конференції. На даний час цей інтернет - ресурс став найбільш популярним при дистанційному навчанні [2,3].

Соціальні мережі та Viber дозволяють створювати закриті групи, чати, обговорення тем, завдань, проблем, інформації.

Не важливо який із запропонованих ресурсів педагог буде використовувати у своїй роботі, важливо, щоб інтернет-навчання як основа безперервної освіти було націлене на оволодіння вихованцями навичок самостійної освітньої роботи, на формування в учнів ключових компетентностей.

Підтвердження дистанційної роботи педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів є дописи в соціальних мережах, висвітлення роботи на сайті закладу. Найпопулярнішою демонстрацією дистанційного навчання у педагогів-позашкільників є проведення майстер-класів, як зворотній зв'язок відео та фото матеріали гуртківців про виконане завдання, також проведення заняття гуртка у вигляді відеоконференції через zoom – платформу.

Педагоги-позашкільники акцентують увагу і на виховній роботі закладу, постійно організовують та проводять заочні конкурси, флешмоби та челенджі.

Одним із пріоритетних завдань сучасної державної політики у сфері позашкільної освіти є поліпшення якості освітніх послуг, що насамперед залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів. У Законі України «Про позашкільну освіту» [] підкреслюється особлива роль закладів цієї ланки системи освіти як одного з визначальних чинників соціального та

професійного самовизначення дітей та молоді. Позашкільний навчальний заклад – це особливий простір професійної діяльності педагогічних працівників, поєднання їх педагогічного професіоналізму з володінням іншими спеціальностями, що підсилює виховний вплив на дитину й характеризується творчим використанням педагогічної специфіки професії в навчанні, вихованні та розвитку дітей та молоді. Тому не варто забувати, що дистанційне навчання це можливість професійного зростання і для педагогів-позашкільників. Педагоги-позашкільники можуть підвищити фахову кваліфікацію з мінімальним відривом від навчального процесу – отримати необхідні знання з теорії та методики позашкільної освіти і виховання; підвищити рівень фахової компетентності та загальної культури; презентувати свої напрацювання щодо навчання та виховання вихованців; розробляти навчальні програми, методичні рекомендації та посібники.

Підтвердження самоосвіти для педагогічних працівників є публікації, участь у конференціях з отриманням сертифікату, публікації методичних розробок, тез статей, висвітлення постів у соціальних мережах.

Методичні відділи закладів позашкільної освіти повинні активно працювати над розробками перспективних планів роботи, узагальнювати матеріали досвіду роботи педагогів, ознайомлюватися з інноваціями в діяльності закладів позашкільної освіти України, моніторити роботу педагогічних працівників закладу.

Загальний рівень охоплення дистанційним навчанням вихованців позашкільних навчальних закладів в умовах карантину на Полтавщині виявився різним. Такий висновок можна зробити переглянувши сайти та ФБ сторінки обласних позашкільних навчальних закладів та соціальні мережі їх педагогічних працівників. Визначимо фактори, які по впливали на якість дистанційного навчання: індивідуальні особливості керівника закладу; технічне забезпечення; рівень цифрової грамотності педагогічних працівників

Організація якісної дистанційної освіти вимагає розвитку відповідних управлінських та педагогічних компетентностей, які не зводяться до володіння

основними он-лайн інструментами. На сьогодні відсутні методики, рекомендації, технічні можливості для якісного запровадження елементів дистанційного навчання, відсутні чіткі інструкції, щодо дистанційного навчання в закладах позашкільної освіти.

Під час призупинення освітнього процесу педагоги - позашкільники використовують різні форми дистанційного навчання та спілкування: Вайбер, електронна пошта, соціальні мережі, та ін. Саме важливе, тримати зв'язок зі своїми вихованцями, продовжувати готуватись до конкурсів, давати завдання та перевіряти їх виконання, підтримувати та сподіватись на скорішу зустріч. Дистанційне навчання об'єднало всіх учасників освітнього процесу – педагогів, вихованців та їх батьків.

Список літератури:

1. Биков В.Ю. Дистанційна освіта – перспективний шлях до розвитку професійної освіти / В.Ю.Биков // Педагогічна газета, 2001., №1. с. 2.
2. Дистанційна освіта в сучасній освітній діяльності / Освітній портал URL : <http://www.osvita.org.ua/articles/30.html/>.
3. Дистанційна освіта: плюси та мінуси URL: <http://www.osvita.org.ua/distance/articles/18/>.
4. Концепція розвитку дистанційного навчання URL: <http://uiite.kpi.ua/2019/06/03/1598/>.
5. Про затвердження положення про дистанційну освіту URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13>.
6. Про Національну доктрину розвитку освіти Указ президента URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про Національну програму інформатизації Закон України URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про освіту Закон України URL <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Про позашкільну освіту Закон України URL: <http://mon.gov.ua> › tag › pozashkil.

ФОРМУВАННЯ ДИЗАЙНЕРСЬКОГО МИСЛЕННЯ У ПРОФЕСІЙНІ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МИСТЕЦТВА

Денисенко Ю. А.

магістрантка педагогічного факультету

сп. «Образотворче мистецтво»

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»,

ylia123ab@ukr.net, ORCID iD: orcid.org/0000-0003-3625-0055

Вживається слово «дизайн» практично, в усіх колах суспільства. До дизайну має все відношення, що оточує нас навколо. Дизайн – це мета і спосіб практичного (композиційного) формотворення умов життєдіяльності людини і суспільства. До сучасного дизайну його основних видів відносять графічний, комп'ютерний, індустриальний, архітектурний, ландшафтний, дизайн одягу та аксесуарів.

Людське мислення його формування знаходило завжди своє відображення у дослідженнях сучасності і минулого, ми розглядаємо саме дизайнерське мислення та його особливості в процесі вивчення основ формоутворення.

Майбутнього вчителя мистецтва зорітовують на активний пошук і впровадження технологічних інновацій, спрямованих на сприйняття почуттєво-емоційного та відтворення дійсності предметної. Засобами нинішнього дизайну вирішуються технологічно-естетичні і функціональні завдання, закладаються основи цілісного, естетичного, гармонійного розвитку особистості людини.

Для студентів дизайнерська освіта мистецьких спеціальностей неможлива без формування дизайнерського мислення. Ознайомлення та вивчення проблеми мислення в цій діяльності було започатковано ще в середині 60-х

років ХХ-го ст. Г. Щедровицьким. На його думку, досліджувати мислення можна на основі зовні вираженої поведінки людей, мови і продуктів мови в двох формах: як образу визначених об'єктів, відображення або зображення, як процесу або діяльності, за допомогою якої цей виникає образ.

Питання формування, розвитку та впровадження дизайну були предметом дослідження Г. Майєра, викладача Ульмської школи Т. Мальдонадо, німецького художника та архітектора, великого популяризатора дизайну Готфріда Темпера. Проблемами розробки методів та засобів реалізації творчих ідей засобами дизайну займалися Президент Американського товариства дизайнерів Купер Вудрінг, вітчизняні науковці Н. Воронова, Г. Зараковський, Є. Лазарева, Л. Коган. Роль мистецтва дизайну, як потужного засобу розвитку творчих здібностей, образного мислення, естетичної свідомості креативної особистості, розкрито у працях Р. Арнхейма, В. Кудіна, Г. Шевченко.

Проаналізувавши різноманітну літературу поняття «дизайнерське мислення» дає змогу відокремлюватись, його вперше було введено Н. Конишевою. Дизайнерське мислення, на її думку обумовлює наявність у людини таких оціночних суджень і способів творчої діяльності, які визначають естетичне ставлення до світу речей і до навколишньої дійсності в цілому. На думку українського дизайнера В. Даниленко, дизайнерське мислення, визначається, як процес розв'язання складних проектних задач, а також набуття нових знань. Елементарне дизайнерське мислення включає основні структурні компоненти зрілого дизайнерського мислення, але в тому вигляді, який відповідає віковим можливостям. На думку Л. Малиновської, воно формується через спеціальну інформацію, постановку завдань по створенню окремої середовища та пошук способів їх реалізації. Це перший, сформований під керівництвом вчителя, рівень дизайнерського мислення. Його слід відрізнити від стихійного, некерованого сформованого рівня, несформованого до початку систематичного навчання і залежного від спеціальних умов і індивідуальних здібностей студентів.

На думку Д. Богоявленської, професійне мислення дизайнера – це цілеспрямований процес творчого переосмислення дійсності в застосуванні до об'єкта проектування і зв'язаних з ним проблем формоутворення. Проблема формування дизайнерського мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва у ВНЗ відбувається в процесі проектно-художньої діяльності, під час вивчення основних фахових дисциплін, зокрема, навчального курсу «Формоутворення».

А тепер давайте розглянемо формування дизайнерського мислення студентів мистецьких спеціальностей у процесі вивчення методів та прийомів художнього формоутворення, воно є одним з видів творчої діяльності в процесі підготовки студентів образотворчого спрямування. Це один з розділів дизайноосвіти, з яким студенти знайомляться в процесі навчання.

У майбутніх вчителів образотворчого мистецтва формування дизайнерського мислення не можливе без формоутворюючих закономірностей ґрунтовного вивчення законів у процесі їх професійної підготовки. В цілому, мислення визначається як особливий вид діяльності людини, орієнтований на фіксацію проектного задуму в особливих знакових формах, спрямованої на розв'язання складних проектних задач. Отож, формування дизайнерського мислення може бути найбільш успішно реалізовано саме в рамках предметно практичної діяльності і в процесі вивчення навчального курсу «Формоутворення». Елементів дизайну також запроваджують, дозволяють реалізувати єдину освітню лінію від початкової школи до середньої і в наступних ланках до художньо педагогічної діяльності. Тому існують достатні основи для подальшого більш глибокого вивчення проблеми виховання людини, здатної до емоційно-оцінної і творчої діяльності, спрямованої на організацію гармонійного предметного середовища, тобто проблеми дизайнерської освіти та мислення у студентів мистецьких спеціальностей.

Вивчення програмового матеріалу ставить за мету формування у студентів творчих здібностей на основі вирішення таких педагогічних, методичних та професійних завдань:

- оволодіння термінами;
- створення композиції та вивчення принципів ;
- виготовлення виробів та складання схем та алгоритмів;
- виготовлення виробів з тканини засвоєння цих технологій;
- закріплення знань з основ кольорознавства, прийомів роботи з кольором, тоном;
- уміння раціонально використовувати матеріал;
- розвиток просторової уяви, фантазії.

Далі ми виконуємо безпосередньо завдання. Майбутній вчитель має усвідомлено, враховуючи усі умови естетичного сприймання ідейного твору, наполегливо добивається виразності образного втілення передання емоцій та своїх ідей.

Реалізація проектних ідей здійснюється в такій послідовності:

- накопичення життєвих уявлень і осмислення життя;
- формування основної ідеї;
- розробка і формування творчого задуму;
- реалізація задуму – створення моделі художньої та її втілення у художніх техніках сучасних.

Це найкращий підхід до організації процесу розвитку художніх, творчих здібностей студентів реалізується в умовах засвоєння основ та художніх засобів дизайну сучасності через створення проблемних ситуацій, надання психологічної комфортності в умовах, реалізації міжпредметної інтеграції художньо-проектної творчості з іншими дисциплінами професійної підготовки студентів мистецького профілю. Майбутній вчитель зобов'язаний побудувати свою роботу, так щоб забезпечити цілісність педагогічної професійності і художніх творчих задумів.

Отже потрібно зробити висновок про те, що на сьогоднішній нашому суспільству потрібні спеціалісти з нестандартним мисленням, які з легкістю зможуть засвоювати здобуті знання на практиці. Саме тому під час підготовки вчителів мистецьких спеціальностей потрібно організувати навчальний процес відповідними завданнями спрямованими на формування у студентів дизайнерського мислення. Вивчення основ формоутворення, використання його методів та прийомів сприятимуть розвитку творчої особистості студента, майбутнього педагога, художника, дизайнера, здатного до реалізації нестандартних завдань, що в сучасних умовах озвучує свої вимоги.

Література / references

1. Богоявленская Д. Б. О предмете и методе исследования творческих способностей / Д. Б. Богоявленская. – М., 1995. – 158 с.
2. Малиновская Л. П. Вопросы формирования дизайнерского мышления на уроках НАУКОВІ ЗАПИСКИ Серія: Педагогічні науки Випуск 143 132 изобразительного искусства в начальных классах / Л. П. Малиновская. – Тернополь, 2003. – 265 с.
3. Коньшева Н. М. Методика трудового обучения младших школьников. Основы дизайнобразования: учебное пособие для студентов средних педагогических учебных заведений / Н. М. Коньшева. – М.: Академия, 1999. – 192 с.
4. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Г. П. Щедровицкий. – М., 1964. – 342 с.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПОШУКУ СУЧАСНИХ ФОРМ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

Древняк Лада Петрівна

аспірант, асистент кафедри дошкільної освіти факультету дошкільної і технологічної освіти Криворізького державного педагогічного університету, вчитель-логопед Комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) №236 комбінованого типу» Криворізької міської ради

Проблема мовленнєвого зростання дошкільника – завжди актуальна, незалежно від змінюваності освітніх пріоритетів, стратегій, концепцій. Сучасні підходи до реалізації змісту дошкільної освіти відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти мають на меті формування життєво компетентної в межах вікових можливостей і потреб дитячої особистості, основу якої складає саме особистість мовленнєва – готова до спілкування з іншими людьми в різних соціальних інституціях та сферах життя, продуктивної власної діяльності в соціумі.

Мовлення виконує різноманітні функції в житті дитини. Основною і первинною є комунікативна функція – призначення мови бути засобом спілкування.

Останнім часом спостерігається збільшення кількості дітей зі складними порушеннями мовлення. Це, безумовно, ускладнює комунікації малюка в соціумі та згодом може позначитись на соціальній адаптації і успішному формуванні особистісної готовності дитини до школи. Фахівці та батьки повинні докладати чимало зусиль аби мовлення дошкільника розвивалось правильно та своєчасно [2].

Недарма Базовий компонент дошкільної освіти України в інваріантній частині містить освітню лінію «Мовлення дитини».

Освітня лінія «Мовлення дитини» передбачає засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях, оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування що є вагомим досягненням дошкільного дитинства. Мова виступає «каналом зв'язку» для одержання інформації з немовних сфер буття, засобом пізнання світу від конкретно-чуттєвого до понятійно-абстрактного. Мовленнєве виховання забезпечує духовно-емоційний розвиток дитини через органічний зв'язок із національним вихованням. Мовленнєва діяльність дітей дошкільного віку складається із різних видів говоріння та слухання, під час якої формуються мовленнєві вміння і навички.

Як і кожна з освітніх ліній – «Мовлення дитини» Базового компонента дошкільної освіти завершується узагальненим визначенням результату

освітньої роботи – сформованістю певного виду компетенцій, а саме:

- ✓ Фонетична компетенція;
- ✓ Лексична компетенція;
- ✓ Граматична компетенція;
- ✓ Діалогічна компетенція;
- ✓ Монологічна компетенція;
- ✓ Комунікативна компетенція [1].

Формування мовленнєвої компетенції – одне із пріоритетних завдань всебічного гармонійного розвитку дитини у закладі дошкільної освіти.

Дитина, яка говорить чисто й правильно, зазвичай упевнена в собі, не боїться нових знайомств, сміливо долучається до бесіди. Натомість наявність мовленнєвих проблем заважає і успішному навчанню, і спілкуванню з дорослими та однолітками.

Правильне мовлення є однією з важливих передумов подальшого повноцінного розвитку дитини, процесу її соціальної адаптації, а тому виявлення та подолання мовленнєвих порушень є першочерговим завданням як педагогів, так і батьків [6].

Повноцінний розвиток особистості дитини неможливий без виховання у неї правильного мовлення. Необхідно вчити дітей своєчасно оволодіти мовленням, тому що правильне мовлення – це основа розумового розвитку дитини, запорука повноцінного спілкування з навколишнім світом і людьми, що її оточують [3].

Мовлення є складною функціональною системою, що заснована на діяльності взаємопов'язаних мозкових структур, кожна з яких водночас виконує специфічну, притаманну тільки їй, операцію (О.Р.Лурия) [4].

Розвиток мовлення – складний психологічний процес, що не зводиться до простого відтворення дитиною почутої мови. Він обумовлений розвитком діяльності спілкування з дорослими та однолітками. Розширення змісту потреб у спілкуванні спрямовує увагу дитини на нові аспекти дійсності, на пізнання світу людей з оточенням. Світу природи, предметно-практичної та художньої дійсності. Нові потреби спілкування зумовлюють потребу і в нових засобах, які мають допомогти реалізувати нову мету [3].

Передшкільний вік - надзвичайно важливий період психофізичного розвитку дитини, коли відбувається інтенсивне формування вищих психічних функцій, розвиток складних видів діяльності (гра, спілкування, трудова діяльність), виникнення ієрархії мотивів і потреб, становлення самооцінки, поява вольової регуляції та моральних форм поведінки. Це період активного засвоєння всіх складових мовленнєвої діяльності: фонетики та фонематики, лексики та граматики, зв'язного мовлення, формування нових форм (контекстної, пояснювальної) і вдосконалення функцій (регульовальної, планувальної) мовлення.

Саме в дошкільний період мовлення не лише стає окремим і регульованим пізнавальним процесом, а й інтегрується та диференціюється з іншими вищими психічними функціями, свідченням чого є формування мовленнєвої діяльності, прямо не пов'язаної з практичними діями. Дошкільник учиться правильно вимовляти та розрізняти звуки рідної мови, з опорою на свій

чуттєвий та практичний досвід, збагачує словник, експериментує зі словами, оволодіває граматичними формами, навчається звукового, складового, морфемного та синтаксичного аналізу.

Отже, процес формування мовленнєвої діяльності відбувається довготривало і поступово, разом із фізичним зростанням та психофізичним розвитком дитини. Для повноцінного становлення мовленнєвої діяльності необхідні певні умови, а саме:

- зрілість структур головного мозку;
- достатній рівень сформованості вищих психічних функцій;
- відповідне до вікових та індивідуальних особливостей предметно-розвивальне середовище;
- правильна, чітка й координована робота голосового, дихального й артикуляційного апаратів;
- формування потреби у спілкуванні.

Проте іноді внаслідок впливу негативних факторів у період перинатального, натального чи постнатального розвитку дитини ці умови порушуються, що призводить до виникнення тих чи інших порушень мовлення. Саме тоді у житті дитини та її батьків з'являється логопед - педагог який допомагає виправити мовленнєві порушення.

Логопедична робота є важливою ланкою комплексного медико-педагогічного впливу на дитину, адже стимулює розвиток усіх психічних процесів, передусім мовленнєвої функції, розширює комунікативно-пізнавальну діяльність дошкільників через основні форми організації їх життя – гру, навчальну діяльність, рухову активність, спілкування з однолітками та педагогами. Сучасні вимоги до теорії та практики логопедії актуалізують проблему пошуку найбільш ефективних методів і прийомів корекційно-

розвиткової та попереджувальної роботи з дошкільниками, які мають порушення мовлення [6].

Дошкільний період дитинства є періодом активного засвоєння всіх складових мовленнєвої діяльності (фонетики, граматики, лексики, зв'язного мовлення тощо) [8].

Мовленнєва діяльність – це специфічна психологічна діяльність людини, спрямована на використання засвоєної мови з метою комунікації [9].

Щоб у дитини повноцінно сформувалася мовленнєва компетентність потрібно вчасно про це дбати.

Тож педагогам під час освітнього процесу слід створювати оптимальні умови для розвитку мовлення сучасних дошкільників. Для цього вони й самі мають володіти необхідними знаннями та навичками, постійно перебувати в активному пошуку нових шляхів взаємодії, використовувати нетрадиційні підходи для мовленнєвого розвитку дошкільників.

Список літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) // Дошкільне виховання. – 2012. -№7. – С.4-19.
2. Каменєва-Замараєва Т. В. Маленьким щебетунчикам логопедичні завдання для занять з дітьми / Т. В. Каменєва-Замараєва, Л. В. Рудяк, Л. М. Тимошенко. – Харків: Основа, 2012. – 128 с. – ("Розмовляємо правильно").
3. Клунська Н. С. Розвиваємо мовлення. Дидактичні матеріали / Неоніла Сергіївна Клунська. – Харків: Основа, 2008. – 53 с. – (" ДНЗ.Розвивайка").
4. Лурия А.Р. Основы нейропсихологии / Александр Романович Лурия. – Москва: Academia, 2006. – 379 с.
5. Плюцова Л. Д. Дидактичний матеріал для логопедичних занять із дітьми дошкільного віку і молодшого шкільного віку / Людмила Дмитрівна Плюцова. – Харків: Основа, 2007. – 144 с. – (" ДНЗ + школа").
6. Рібцун Ю. В. Професійний довідник учителя-логопеда ДНЗ / Юлія Валентинівна Рібцун. – Харків: Основа, 2012. – 239 с.
7. Соботович Е. Ф. Нарушения речевого развития у детей и пут их коррекции / Евгения Федоровна Соботович. – К: ІЗМН, 1995. – 44 с.
8. Яковенко Л. В. Від скоромовки до лічилки / Любов Василівна Яковенко. – Харків: Ранок, 2017. – 144 с.
9. <http://www.logoped.in.ua/>

ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА И ПРОБЛЕМА ПОДГОТОВКИ АСПИРАНТОВ

Капшутарь Марина Анатольевна

к.п.н., доцент, заместитель начальника Управления подготовки кадров высшей квалификации Уральского государственного медицинского университета

Система образования является одной из важнейших составляющих инновационного потенциала развития экономики. А подготовка кадров высшей квалификации становится серьезным фактором ее дальнейшего инновационного развития. Сама деятельность аспирантов в части проведения научных исследований и подготовки диссертационной работы представляет собой особую форму реализации технологии инновационной деятельности.

Законодательное изменение статуса аспирантуры, связанное с трансформацией ее в третью ступень высшего образования, вызывает достаточно неоднозначные оценки. Проблемы ее деятельности не только не сгладились, но и обострились. Во многом это связано с самим феноменом аспирантуры, функционирующей на стыке образовательной и научной деятельности. И если образовательная составляющая подготовки аспирантов в новой модели аспирантуры значительно усилилась – за счет отнесения ее к основным профессиональным образовательным программам высшего образования в качестве третьего его уровня, принятия федеральных государственных образовательных стандартов, полноценного учебного процесса с выполнением учебного плана, обязательным прохождением промежуточной аттестации, практик, государственной итоговой аттестации и пр., то ее научная составляющая заметно ослаблена новыми нормативно-правовыми актами.

Исследователи говорят о «выхолащивании исследовательской составляющей» как внутри самой аспирантуры, так и на входе и выходе из нее [4, с. 78] Так, уже на этапе приема в аспирантуру можно констатировать, что Правила приема аспирантов практически идентичны Правилам приема на уровень бакалавриата. Достижения абитуриента в научной деятельности являются лишь дополнительными преимуществами при равенстве баллов, набранных при прохождении вступительных испытаний, и не являются определяющим фактором при зачислении аспирантов. Это, несомненно, приводит к появлению такого явления как «балласт» в аспирантской среде, дающий высокий процент «отсева», значительно снижает научно-исследовательский задел и искажает мотивацию к обучению. Также вызывает вопрос об итогах обучения в аспирантуре. Если предыдущий нормативно-правовой акт – «Федеральные государственные требования к структуре основной профессиональной образовательной программы послевузовского профессионального образования (аспирантура)» однозначно включал в программу аспирантской подготовки модуль «Подготовка к защите диссертации», то ныне действующие Федеральные государственные образовательные стандарты (ФГОС) аспирантуры не содержат такого модуля (как и модуля «Кандидатские экзамены) и определяют в качестве цели аспирантской подготовки формирование определенного набора компетенций – универсальных, общепрофессиональных и профессиональных. Таким образом, подготовка и защита диссертации не являются обязательной задачей аспиранта. Для получения документа об освоении третьего уровня высшего образования – диплома об окончании аспирантуры с присвоением двойной квалификации «Исследователь. Преподаватель-исследователь» – ему нужно сдать государственный экзамен и представить научный доклад о результатах выполненной научно-квалификационной работы (диссертации), при этом представить саму диссертацию не требуется.

Для кого же готовит кадры современная аспирантура? Исследователи составили рейтинг значимости рынков труда для выпускников аспирантуры. На первом месте в этом рейтинге – профессорско-преподавательский состав вузов, на втором – научные сотрудники вузов и научно–исследовательских институтов, на третьем – руководители и менеджеры образовательных и научных организаций.

Каждый из названных рынков труда требует сформированности значимых именно для него компетенций. Так, для рынка труда ППС наиболее значимыми являются компетенции в сфере применения методов и технологий образовательной деятельности; научно–исследовательские компетенции; компетенции в сфере саморазвития; этические и коммуникативные компетенции. Для рынка труда научных сотрудников: научно–исследовательские компетенции; компетенции в сфере саморазвития; этические и коммуникативные и информационно–технологические; компетенции в сфере экспертно–аналитической деятельности. Для рынка труда руководителей и менеджеров образовательных и научных организаций: компетенции в сфере саморазвития; этические, правовые, проектные и организационно–управленческие; компетенции в сфере экономической и фандрайзинговой деятельности; коммуникативные компетенции [3].

Безусловно, основным рынком труда, на который ориентирована подготовка аспирантов, является профессорско-преподавательский состав вузов. Необходимо отметить, что на данном рынке труда в последние годы складывается достаточно неблагоприятная ситуация для выпускников аспирантуры. Анализ статистических данных [2, с. 305] показывает тенденцию сокращения количества рабочих мест преподавателей как в целом (Таблица 1), так и по отдельным должностям профессорско-преподавательского состава.

Учебный год	Численность ППС (тыс. чел)
2005/2006	358,9
2010/2011	356,8
2011/2012	348,2
2012/2013	342,0
2013/2014	319,3
2014/2015	299,8
2015/2016	279,8
2016/2017	260,1
2017/2018	245,1
2018/2019	236,1

Табл. 1. Численность профессорско-преподавательского состава организаций высшего образования (всего)

Данное обстоятельство, с одной стороны, порождает проблему трудоустройства выпускников, а с другой повышает конкуренцию на рынке труда, особенно с учетом роста выпуска аспирантов по социально-гуманитарным специальностям и вновь актуализирует проблему качества подготовки в аспирантуре.

Решение проблемы недостаточной ориентированности образовательных программ аспирантуры на требования значимых рынков труда возможно на путях разработки образовательных программ по профилям, которые не только соответствуют номенклатуре специальностей научных работников, но и учитывают целевую ориентацию на ключевые рынки труда и предъявляемые на них требования к компетенциям выпускников [3]. Мы разделяем точку зрения Б.И. Бедного о необходимости разносторонней образовательной программы аспирантской подготовки, направленной на развитие универсальных навыков

выпускников аспирантуры вне зависимости от научного профиля их подготовки [4]. Кроме того, представляется интересным опыт разработки и апробации универсально-ориентированной образовательной программы подготовки аспирантов [1].

Таким образом, актуальной остается проблема разработки и внедрения инноваций в содержание подготовки, в учебно-методическое обеспечение образовательных программ, в систему аттестации (промежуточной и итоговой), а также в критерии и показатели эффективности научной работы аспиранта с целью ориентации аспирантской подготовки на значимые рынки труда.

Список использованных источников:

1. Гвильдис Т.Ю. Опыт и результаты апробации универсально-ориентированной образовательной программы подготовки научно-педагогических кадров в аспирантуре // Научно-теоретический журнал «Ученые записки». 2015. № 2 (120). С.38–43.
2. Индикаторы образования: 2020: статистический сборник/ Н.В. Бондаренко, Д.Р. Бородина, Л.М. Гохберг и др. Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: НИУ ВШЭ, 2020. – 496 с.
3. Нечаев В.Д., Бродовская Е.В., Домбровская А.Ю., Карзубов Д.Н.. Направления совершенствования программ аспирантуры по укрупненной группе специальностей и направлений «Образование и педагогические науки»: результаты экспертного опроса // Ценности и смыслы. 2016. № 5 (45).С. 10–32.
4. Современная аспирантура и судьба института повышения квалификации: Круглый стол // Высшее образование в России. 2014. № 7. С. 71–85.

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кисельов Валерій Олександрович

викладач кафедри теорії та методики спорту Сумського державного
педагогічного університету імені А.С.Макаренка

Сучасний рівень розвитку освіти та науки висуває підвищені вимоги до компетентності фахівців фізичної культури, що потребує суттєвих змін у їхній професійній підготовці. Конкуренція на ринку праці передбачає перехід до ефективніших форм фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи з учнівською молоддю, а реалізація прогресивних ідей галузі ФКіС у практиці загальноосвітньої школи вимагає підготовки висококваліфікованих учительських кадрів.

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» фізична культура – це «складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості». Це зумовлює потребу в суттєвих змінах у професійній підготовці майбутніх учителів фізичної культури, вимагає постійного підвищення їхнього професійного рівня. На педагогічні ЗВО покладається відповідальність за підготовку нового покоління педагогів, зміст і рівень кваліфікації яких адекватні інноваціям, що відбуваються в галузі ФКіС.

Сучасне інформаційне суспільство диктує нові правила життя, відповідно до яких комп'ютери, Інтернет та соціальні мережі стали невід'ємною частиною нашого життя. Саме вони є провідними джерелами у пропагуванні здорового способу життя, необхідності займатися фізичними вправами, знайомлять користувачів з різними видами фітнес-програм, досягненнями олімпійських

чемпіонів та іншими спортивними новинами, пропонують відеоролики з новітніх видів спорту, де спортсмени вражають вправністю виконуваних рухових дій тощо. Фізична досконалість має бути результатом гарного здоров'я, а, відтак, є основою нормальної, повноцінної життєдіяльності, визначається також й умінням володіти своїм тілом, гарною поставою, злагодженими рухами, тобто усім тим, що залежить від правильного фізичного виховання. Перш за все, саме діти є активними споживачами цього контенту. Сучасний рівень фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи зі школярами має відповідати потребам особистості, сприяти її гармонійному розвитку через інноваційну діяльність, тоді уроки фізичної культури стануть засобом формування інтересу дитини до зміцнення свого здоров'я через рухову активність.

Тому винятково важливого значення набуває модернізація професійної підготовки вчителів фізичної культури у ЗВО у напрямку опанування студентами комплексом інноваційних знань, умінь і навичок у галузі ФКіС, формування професійних інтересів, професійних мотивів та ціннісних орієнтацій, що забезпечують готовність майбутніх учителів фізичної культури на засадах холістичного підходу.

Отже, проблема підготовки майбутніх учителів фізичної культури у педагогічних університетах до інноваційної професійної діяльності на засадах холістичного підходу недостатньо досліджена в теоретичному та практичному аспекті, а традиційна система вищої освіти не в змозі забезпечити професійну підготовку нової генерації вчителів фізичної культури відповідно до потреб сучасної школи.

Основні теоретичні засади підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах досліджували: Л. Сущенко (теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах) [7], О. Тимошенко (теоретико-методичні засади оптимізації професійної підготовки

вчителів фізичної культури у вищих навчальних закладах) [8], Б. Шиян (теоретико-методичні основи підготовки вчителів фізичного виховання в педагогічних навчальних закладах) [9] та іншими.

У своїх наукових працях Є. Приступа [5, с. 134] визначає, що можливість досягнення певних результатів у професійній підготовці фахівців фізичної культури потрібно розглядати як співвідношення понять «рівень професійної підготовки» й «вимоги сучасної освіти», а забезпечення їх єдності вимагає спеціально прийнятих заходів у сфері освіти, щоб зберегти професіоналізм фахівців.

Найважливішим складником професійної підготовки фахівців фізичної культури є формування їх педагогічних умінь і навичок. Ступінь оволодіння професійними навичками значною мірою визначає професійну компетентність педагога, його успіх в освітній діяльності та є одним із провідних критеріїв оцінки якості підготовки. Виявлення переліку найбільш значимих умінь, які необхідні студентам у період їхнього навчання та розробку ефективних методик навчання, для подальшого формування цих умінь, слід розглядати як основні завдання викладачів вищих навчальних закладів [6, с. 51].

У педагогічних дослідженнях І. Гринченко [2, с. 105] майбутній учитель фізичної культури розглядається як особистість, яка вмотивовано здобуває кваліфікацію відповідно до певного освітньо-кваліфікаційного рівня в процесі спеціально організованої навчально-виховної діяльності в умовах впровадження сучасних педагогічних технологій у вищих навчальних закладах для забезпечення в подальшій професійній діяльності здорового способу життя школярів.

У своєму дослідженні ми погоджуємось з визначенням М. Лянного [3, с. 108] і будемо розглядати професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури як неперервний процес набуття студентами необхідного рівня освіченості (одержання знань, напрацювання вмінь і навичок, розвиток професійно і соціально значущих якостей, формування ціннісних орієнтацій і

первинного досвіду діяльності, що забезпечує готовність до виконання трудових функцій).

Науковці вважають, що готовність – це вибіркова прогностична активність особистості на стадії її підготовки до діяльності, котра починається з моменту визначення мети на основі усвідомлення потреб і мотивів та розвивається відповідно до визначених особистістю плану, установок, загальних моделей подальших дій, що втілюються в предметні дії й відповідають чітко визначеним засобам і способам діяльності [1, с. 25].

Готовність майбутніх фахівців фізичної культури до професійної діяльності характеризується вченими як цілісний прояв особистості, комплекс необхідних знань, умінь і здібностей, результат професійної освіти та виховання, соціальної зрілості особистості, компонентами якої виступає психологічна, науковотеоретична, практична, фізична й психофізична готовність [4, с. 245].

Проведений аналіз загальних та спеціальних вимог до підготовки майбутнього вчителя фізичної культури показує обов'язковість оволодіння спеціальними знаннями у галузі ФКіС, прийомами та методами навчання фізичної культури та наявність особистісних якостей, необхідних для фахівця цього напрямку.

Проведений аналіз показує, що формування професійної готовності є невід'ємною частиною комплексної підготовки майбутнього фахівця в педагогічному університеті, тому у контексті нашого дослідження поняття «готовність майбутнього вчителя фізичної культури до інноваційної професійної діяльності» розуміємо як складне інтегроване особистісне утворення, яке забезпечує поточну реалізацію педагогічної діяльності і є підґрунтям для подальшої творчої самореалізації та професійного самовдосконалення, і полягає у оволодінні спеціальними знаннями галузі фізичної культури та вміннями, пов'язаними з ними, знаннями з інноваційних видів професійної діяльності та прийомами та методами їх використання та

перебачає наявність психологічних якостей, необхідних для вчителя фізичної культури та побудови кожним індивідумом власної програми оздоровчо-спортивних тренувань.

Беззаперечно, що майбутній учитель фізичної культури має здобути фундаментальну підготовку у галузі ФКіС на засадах холістичного підходу, яка забезпечить йому дієві знання, професійні компетентності, що виходять за межі шкільної програми фізичного виховання. У всіх фундаментальних працях з питань підготовки майбутніх учителів фізичної культури підкреслюється, що вивчення студентами закладів вищої освіти будь-якого курсу зі спортивно-педагогічної підготовки має оптимально поєднуватися з потребами майбутньої професійної діяльності та забезпечувати підготовку висококваліфікованих кадрів.

Список літератури

1. Воронін Д. Питання готовності вчителів фізичної культури до професійної діяльності. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : зб. наук. праць. 2011. №. 2 (14). С. 24 – 25.
2. Гринченко І. Б. Сучасні напрями впровадження інновацій в професійну підготовку майбутніх учителів фізичної культури. *Вісник Житомирського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2012. Вип. 64. С. 103 – 107.
3. Однолеток Т. В., Лянной М. О. Професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури як педагогічна проблема. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2009. № 9. С. 107 – 109.
4. Окса М. М. Генеза вивчення загально педагогічних дисциплін у вузах України в ХХ столітті : монографія. Мелітополь : МДПУ, 2004. 313 с.
5. Приступа Є. Н., Пилат В. С. Традиції української національної фізичної культури. Львів : Троян, 1991. 275 с.

6. Сидорук А. В., Маковецька Н. В. Аналіз стану підготовки майбутніх фахівців фізичної культури до анімаційної діяльності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III(28), Issue: 55. С. 49 – 52.

7. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 2003. 46 с.

8. Тимошенко О. В. Оптимізація професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури : монографія. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 420 с.

9. Шиян Б. М. Теоретично-методичні основи підготовки вчителів фізичної культури в педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 50 с.

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТЬЮТОРСЬКИЙ СУПРОВІД ОБДАРОВАННОЇ ДИТИНИ В ДОШКІЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Ковшар Олена Вікторівна
д.пед.н., професор
elenadivakovshar@gmail.com

Куц Катерина Михайлівна
асистент кафедри дошкільної освіти,
Криворізький державний педагогічний університет,
Кривий Ріг, Україна
katerina2018kyc@gmail.com

Організація педагогічного тьюторського супроводу дітей передшкільного віку зумовлюється потребою сучасного суспільства, забезпеченням цілісності, індивідуалізації освітнього процесу в навчальних закладах, дотриманням принципу наступності, перспективності й спадкоємності в розвитку, навчанні та вихованні дітей п'яти років.

Тьюторський супровід дітей передшкільного віку, співучасть педагога-вихователя в індивідуальному розвитку дитини старшого дошкільного віку спрямовані на індивідуальну підтримку дітей передшкільного віку.

Сутність тьюторської діяльності, функції педагога, що здійснює тьюторський супровід розглядалися в роботах Л. Гедгафарової, С. Дудчик, Ю. Кокамбо, Л. Колодкиної, А. Николаєвої, М. Тюминої, О. Скоробогатової та ін. Нажаль, проблема тьюторського супроводу саме дітей передшкільного віку, підготовка педагогів-вихователів до тьюторського супроводу дітей не була висвітлена у сучасному дослідженнях.

Отже, актуальними питаннями освіти сьогодення є підтримка індивідуального розвитку дитини, організація тьюторського супроводу дітей передшкільного віку, підготовка педагогів-вихователів до тьюторського

супроводу дітей в дошкільному закладу. Означені поняття лише дотично згадуються окремими вченими (А.Богуш, Л.Божович, Н.Гавриш, О.Ковшар, Т.Піроженко, О. Проскура, Т. Степанова).

Мета статті: проаналізувати організацію педагогічного тьюторського супроводу обдарованих дітей передшкільного віку.

Поняття «тьютор» (англ. «tutor» – наставник) в історико-педагогічному контексті набуває значення помічника, наставника та означає людину, яка супроводжує здобувача освіти під час його навчання [3].

Тьюторський супровід – це педагогічна діяльність з індивідуалізації освіти, спрямована на виявлення та розвиток освітніх мотивів та інтересів учня, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, на роботу з освітнім замовленням родини, на формування навчальної та освітньої рефлексії учня [2, с.9].

Обдарованість людини – це маленький паросточок, який ледь проклюнувшись із землі потребує величезної уваги. Його необхідно пестити і плекати, доглядати, зробити все необхідне, щоб він виріс і дав рясний плід, стверджував Василь Сухомлинський[6].

Творчі можливості людини виявляються дуже рано. Раннє дитинство (1-3 роки): невгамовна цікавість, нескінченні питання, уміння стежити за кількома подіями одночасно, великий словниковий запас. Підвищена концентрація уваги, завзятість у досягненні мети, здібності до малювання, музики, лічби, нетерплячість і поривчастість, винахідливість і багата фантазія. Передшкільний період (4-6 (7)років): відмінна пам'ять, яскрава уява, інтуїтивні осяяння, нечіткість у розмежуванні реальності й фантазії, перебільшені страхи, егоцентризм, тонка моторна координація, прагнення бути в компанії дорослих і старших дітей. Схильність до активного дослідження світу навколо, гостре реагування на несправедливість[4, с. 201].

Отже, більш інтенсивний період розвитку здібностей дитини від 2 до 6 років. У цьому віковому періоді закладається фундамент особистості. Ранні

прояви обдарованості виявляються в музиці, малюванні, пізніше в наукових областях, зокрема, в математиці. Обдаровані діти відрізняються від інших своєю незвичайністю й унікальністю. Вони вражають оригінальністю, є талановитими й інтелектуально розвиненими, та на відміну від обдарованого дорослого, це ще несформована особистість, майбутнє якої невизначене, а здібності, потенційна обдарованість лише повинні розкритися. Саме тьютор – це той педагог, який може допомогти обдарованій дитині, оскільки він організовує і мотивує вихованця на придбання знань, умінь і навичок, організовує умови для складання і реалізації його індивідуального освітнього маршруту, спрямованого на виявлення і розвиток інтересів.

Тьюторську позицію по відношенню до обдарованої дитини можуть займати вихователі, керівники гуртків, практичні психологи, педагоги, батьки.

Напрями тьюторського супроводу обдарованого дошкільника:

- створення умов для виявлення здібностей дитини, розвитку її обдарованості;
- стимулювання пізнавальної діяльності дошкільників;
- визначення напрямів розвитку інтересів, здібностей дитини;
- здійснення педагогічної підтримки при рішенні індивідуальних проблем;
- взаємодія з закладами позашкільної освіти;
- налагодження системи роботи з сім'єю.

Діяльність педагогів дошкільного закладу спрямована перш за все на створення умов для максимального прояву природних здібностей дітей із попереднім їх вивченням; на творчий розвиток і становлення особистості кожної дитини з урахуванням її бажань, інтересів і здібностей при збереженні права кожного на свій власний унікальний шлях розвитку[6].

Виявлення обдарованості у дітей різних вікових груп у дошкільному закладі проводиться за допомогою інструментарію психодіагностичного обстеження: спостереження; анкетування вихователів, батьків; використання

діагностичних методик, що оцінюють рівень розвитку пізнавальної активності, розумових, художніх здібностей,

На основі спостережень виділяємо основні показники високого рівня розвитку здібностей дошкільників :

- вид діяльності - найцікавіший дитині;
- особливості поведінки до початку роботи (підвищений інтерес, захоплення, радість) і під час її проведення;
- стабільність, інтенсивність певної діяльності;
- прагнення до самостійності у розв'язанні проблемних ситуацій, у подоланні труднощів і невдач;
- підвищена наполегливість у досягненні результату;
- неординарність думок, тверджень, шляхів розв'язання завдань;
- швидке оволодіння новими прийомами роботи;
- прагнення використовувати різноманітні матеріали, дізнаватися про нове, робити щось по-своєму.

Кожна обдарована дитина своєрідна та унікальна. Тому не існує універсальних методів, що виявляють будь - яку обдарованість дитини[1]. Висновки про обдарованість дитини можна робити тільки на підставі великої кількості здобутих результатів.

У руках вихователя доля десятків, сотень вихованців. Доторкнутися до серця, душі кожного з них дбайливою, люблячою рукою, і тоді кожна людина засяє неповторним сяйвом.

Список використаних джерел.

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва : Просвещение, 1968. 464 с.
2. Бойко А. М. Тьюторство як засіб задоволення освітніх потреб особистості, країни і суспільства. Педагогічні науки. 2010. Вип. 1. С. 4–11.
3. Національний освітньо-науковий глосарій / В. Г. Кремень (голов. ред.). Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 272 с.
4. Скибас Г. П. Тьюторський супровід в інклюзивної освіти як актуальна педагогічна проблема. Серія: педагогіка № (22). 2019. С. 201-205.
5. Литвиненко Т. А. Індивідуалізація в освітньому процесі: шляхи тьюторської допомоги в приватних навчальних закладах. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2012. Вип. 50. С. 165–172.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 томах. Київ, Рад.школа.1976-1977, Т.3

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ

Корнєва Анжела Володимирівна

Викладач спеціальних дисциплін вищої категорії

ВСП «Автотранспортний фаховий коледж

Криворізького національного університету»

Вивчення першоджерел як основна форма наукової роботи

Будь-яке наукове дослідження, від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці, здійснюється індивідуально. Проте можна визначити й деякі загальні методологічні підходи до його проведення, що прийнято називати вивченням у науковому сенсі.

Сучасне науково-теоретичне мислення покликане дійти суті явищ і процесів, які вивчаються. Це стає можливим за умови цілісного підходу до об'єкта вивчення, розгляду його у виникненні й розвитку, тобто застосування історичного аспекту.

Нові наукові результати та накопичені здобутки перебувають у діалектичній взаємодії. Найкраще зі старого переходить у нове і надає йому сили та дієвості. Іноді забуте знову відроджується на новому науковому підґрунті й набуває немовби другого життя, але в іншому, досконалішому вигляді.

Вивчати в науковому сенсі- це означає бути науково об'єктивним. Не можна відкидати факти тільки тому, що їх важко пояснити або знайти для них практичне застосування. У науці мало встановити якийсь новий факт, важливо дати йому пояснення з позицій сучасної науки, з'ясувати його загально пізнавальне, теоретичне або практичне значення.

Накопичення наукових фактів у процесі дослідження - завжди творчий процес, в основі якого лежить задум дослідника, його ідея. У

філософському визначенні ідея являє собою продукт людської думки, форму відображення дійсності. Ідея відрізняється від інших форм мислення і наукового знання тим, що в ній не тільки відображено об'єкт вивчення, але й міститься усвідомлення мети, перспективи пізнання і практичного перетворення дійсності.

Ідеї народжуються з практики, спостереження навколишнього світу й потреб життя. У їхній основі лежать реальні факти й події. Життя висуває конкретні завдання, але не завжди відразу знаходяться продуктивні ідеї для їхнього розв'язання. Тоді на допомогу приходить спроможність дослідника пропонувати новий, зовсім незвичний аспект розгляду завдання, яке довго не могли вирішити за звичайних підходів до справи.

Нова ідея - не просто зміна уявлення про об'єкт дослідження шляхом строгого обґрунтування, це - якісний ривок думки за межі сприйнятих почуттями рішень. Нові ідеї можуть виникати під впливом парадоксальних ситуацій, коли виявляється незвичний, неочікуваний результат, який надто розходиться із загальноприйнятими положеннями науки - парадигмами. При цьому отримання нових знань відбувається за такою схемою: парадигма - парадокс - нова парадигма. Можна стверджувати, що розвиток науки - це зміна парадигми, методів, стереотипів мислення. Перехід від однієї парадигми до іншої не піддається логічному опису, бо кожна з них відкидає попередню і несе принципово новий результат дослідження, який не можна логічно вивести з відомих теорій. Особливу роль тут відіграють інтуїтивні механізми наукового пошуку, які не ґрунтуються на формальній логіці.

Розвиток ідеї до стадії вирішення завдання, звичайно, здійснюється як плановий процес наукового дослідження. Хоча в науці й відомі випадкові відкриття, проте тільки планове, добре обладнане сучасними засобами наукове дослідження дає змогу розкрити об'єктивні

закономірності у природі. Згодом іде процес продовження цільової обробки первинного задуму, уточнення, зміни, доповнення й розвитку накресленої схеми дослідження з використанням різних методів пізнання.

Метод- це сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання. Фактично різниця між методом і теорією має функціональний характер: формуючись як теоретичний результат попереднього дослідження, метод виступає як вихідний пункт й умова майбутніх досліджень.

Загальні методи пізнання можна поділити на три групи, грані між якими визначені приблизно:

- методи емпіричного дослідження;
- методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень;
- методи теоретичних досліджень.

Методи емпіричного дослідження

Спостереження - це систематичне, цілеспрямоване вивчення об'єкта.

Спостереження як метод пізнання дає змогу отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність утворює первинну схематизацію об'єктів реальності - вихідних об'єктів наукового дослідження.

Порівняння - це процес становлення подібності або відмінностей предметів та явищ дійсності, а також знаходження загального, притаманного двом або кільком об'єктам.

Вимірювання - це визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Вимірювання передбачає наявність таких основних елементів: об'єкта вимірювання, еталона, вимірювальних приладів, методу вимірювання. Вимірювання розвинулося з операції порівняння, проте воно- більш потужний і універсальний пізнавальний

засіб.

Експеримент - це такий метод вивчення об'єкта, за яким дослідник активно й цілеспрямовано впливає на нього завдяки створенню штучних умов або використанню природних умов, необхідних для виявлення відповідної властивості.

У науковому дослідженні експеримент і теорія найтісніше взаємопов'язані. Ігнорування експерименту неодмінно призводить до помилок, тому всебічне розгортання експериментальних досліджень є одним із найважливіших шляхів розвитку сучасної науки.

Методи, що застосовуються на емпіричному та теоретичному рівнях досліджень

Абстрагування - це відхід у думці від несуттєвих властивостей, зв'язків, відношень предметів і виділення кількох рис, які цікавлять дослідника.

Результат абстрагування часто виступає як специфічний метод дослідження, а також як елемент складніших за своєю структурою методів експерименту - аналізу та моделювання.

Аналіз і синтез. Аналіз - метод пізнання, який дає змогу поділяти предмети дослідження на складові частини (природні елементи об'єкта або його властивості та відношення). Синтез, навпаки, припускає з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле. Аналіз і синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей.

Аналіз і синтез буває:

- прямим, або емпіричним (використовується для виділення окремих частин об'єкта, виявлення його властивостей, найпростіших вимірювань тощо);
- зворотним, або елементарно-теоретичним (базується на деяких теоретичних міркуваннях стосовно причинно-наслідкового зв'язку

різних явищ або дії будь-якої закономірності. При цьому виділяються та з'єднуються явища, які здаються суттєвими, а другорядні ігноруються);

- структурно-генетичним (вимагає виокремлення у складному явищі таких елементів, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони об'єкта).

Індукція та дедукція. Дедуктивною визначають таку розумову конструкцію, в якій висновок щодо якогось елементу множини робиться на основі знання загальних властивостей всієї множини. Змістом дедукції як методу пізнання є використання загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ.

Моделювання - метод, який ґрунтується на використанні моделі як засобу дослідження явищ і процесів природи. Під моделями розуміють системи, що замінюють об'єкт пізнання і служать джерелом інформації стосовно нього. Моделі - це такі аналоги, подібність яких до оригіналу суттєва, а розбіжність - несуттєва. Моделі поділяють на два види: матеріальні та ідеальні. Матеріальні моделі втілюються у дереві, металі, склі тощо. Ідеальні моделі фіксуються в таких наочних елементах, як креслення, рисунок, схема, комп'ютерна програма та ін.

Методи теоретичних досліджень

Ідеалізація - це конструювання подумки об'єктів, які не існують у дійсності або практично нездійсненні (наприклад, абсолютно тверде тіло, абсолютно чорне тіло, лінія, площина).

Мета ідеалізації; позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (подумки) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями.

Аксиоматичний метод - метод побудови наукової теорії, за якого деякі твердження приймаються без доведень, а всі інші знання виводяться

з них відповідно до певних логічних правил. Гіпотеза та припущення. У становленні теорій як системи наукового знання найважливішу роль відіграє гіпотеза. Гіпотеза є формою осмислення фактичного матеріалу, формою переходу від фактів до законів.

Історичний метод дає змогу дослідити виникнення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх та зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. Один з основних методів наукового пізнання в суспільних науках.

Системний підхід полягає в комплексному дослідженні великих і складних об'єктів (систем), дослідженні їх як єдиного цілого з узгодженим функціонуванням усіх елементів і частин. Виходячи з цього принципу, треба вивчити кожен елемент системи в його зв'язку та взаємодії з іншими елементами, виявити вплив властивостей окремих частин системи на її поведінку в цілому, встановити емерджентні властивості системи і визначити оптимальний режим її функціонування.

Ускладнення задач та об'єктів дослідження викликає необхідність розподілення (декомпозиції) системи на системи нижчого рівня (підсистеми), які досліджуються автономно, причому з обов'язковим урахуванням подальшого узгодження цілей кожної підсистеми із загальною ціллю системи.

Теорія - система знань, яка описує і пояснює сукупність явищ певної частки дійсності та зводить відкриті в цій галузі закони до єдиного об'єднувального початку (витоку). Теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. У теорії ці результати впорядковуються, вписуються у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракції, ідеалізації та принципів.

До нової теорії ставляться такі вимоги:

- адекватність наукової теорії описуваному об'єкту, що дає змогу у визначених межах замінювати експериментальні дослідження теоретичними;
- повнота опису певної галузі дійсності;
- необхідність пояснення взаємозв'язків між різними компонентами в межах самої теорії. Наявність зв'язків між різними положеннями теорії забезпечить перехід від одних тверджень до інших;
- відсутність внутрішньої несуперечливості теорії та відповідність її дослідним даним.

Теорія має бути евристичною, конструктивною і простою.

Загальна схема наукового дослідження

Увесь хід наукового дослідження можна приблизно зобразити у вигляді такої логічної схеми:

- Обґрунтування актуальності обраної теми.
- Постановка мети і конкретних завдань дослідження.
- Визначення об'єкта і предмета дослідження.
- Вибір методів (методики) проведення дослідження.
- Опис процесу дослідження.
- Обговорення результатів дослідження.

Обґрунтування актуальності обраної теми початковий етап будь-якого дослідження. Стосовно науково дослідницької роботи поняття актуальність має одну особливість. Наукова робота, як уже зазначалося, є кваліфікаційною працею, і те, як її дослідник уміє обрати тему і наскільки правильно він цю тему розуміє й оцінює з точки зору своєчасності та соціальної значущості, характеризує його наукову зрілість і професійну підготовленість.

Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним. Досить кількома реченнями висловити головне - сутність проблеми, з чого й

впливе актуальність теми. Проблема завжди виникає тоді, коли старе знання вже виявило свою неспроможність, а нове ще не набуло розвинутої форми. Таким чином, проблема в науці - це суперечлива ситуація, яка вимагає свого розв'язання. Така ситуація найчастіше виникає в результаті відкриття нових фактів, які явно не вкладаються в рамки колишніх теоретичних уявлень, тобто коли жодна з теорій не може пояснити щойно виявлені факти.

Правильна постановка та ясне формулювання нових проблем часом має не менше значення, ніж їх розв'язання. По суті, саме вибір проблеми якщо не цілком, то дуже великою мірою визначає як стратегію дослідження взагалі, так і напрям наукового пошуку зокрема.

Від доведення актуальності обраної теми логічно перейти до формулювання мети дослідження, а також вказати конкретні завдання, які мають бути розв'язані відповідно до цієї мети. Це зазвичай робиться у формі перерахування(вивчити... описати... встановити... в'яснити... вивести формулу... тощо).

Потім формулюються об'єкт і предмет дослідження.

Об'єкт - це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію й обраний для вивчення.

Предмет - це те, що міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне і часткове. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження. Саме на нього і спрямована основна увага, дослідника, саме предмет дослідження визначає тему наукової роботи, яка вноситься на титул як заголовок.

Одним з головних етапів наукової праці є вибір методів дослідження - інструменту отримання фактичного матеріалу і необхідної умови досягнення поставленої в роботі мети.

Опис процесу дослідження - основна частина роботи, де

висвітлюються методика й техніка дослідження з використанням логічних законів і правил.

Дуже важливий етап ходу наукового дослідження - обговорення його результатів на засіданнях профілюючих кафедр, наукових семінарів, з попередньою оцінкою теоретичної та практичної цінності роботи, що є першим колективним відгуком.

Заключним етапом наукового дослідження є висновки, що містять те нове і суттєве, що складає наукові й практичні результати проведеної наукової праці.

Організація творчої діяльності

Натхнення народжується тільки з праці і під час праці...
Навіть людина зі скарбом генія нічого не дасть не тільки великого, але й середнього, якщо не буде пекельно працювати.

П. І. Чайковський

Помилковою є думка, що творчий процес можливий лише в періоди натхнення. Це не так. Звісно добре, коли дослідження настільки захоплюють, що з'являється творчий порив, але для досягнення кінцевої мети важливий не так порив, як копітка й добре організована праця.

Деякі принципи наукової праці:

1. Постійно думати про предмет дослідження.
2. Не працювати без плану.
3. Контролювати хід роботи, обмежувати глибину розробки.

Методика підготовки доповіді на науковій конференції.

План доповіді - аналогічний плану статті. Проте специфіка усного мовлення викликає суттєві зміни у формі та змісті. При написанні доповіді треба врахувати, що значна частина матеріалу викладена на плакатах (слайдах). На плакатах зазвичай подають: математичні постановки, метод розв'язання, алгоритми, структуру системи, схему експерименту, виявлені залежності в табличній або графічній формі

тощо.

Список використаних джерел:

1. Пальчевський Б. О. Дослідження технологічних систем. - Львів: світ, 2001.
2. Сьомін С.В. Методичні рекомендації здобувачу наукового ступеня. – К.: МАУП, 2002.
3. Ашеров А. Т, Мовчан В. М. Анализ информативности факторов, определяющих достоверность информации в АСУ Механизация управления. - 1981. № 1.
4. Енгельгард В. Еще раз о научном поиске его эмоции и конфликты // Наука и жизнь. - 1969. № 10.
5. Сиденко В. М., Гришко И. М. Основы научных исследований. - Харьков: Вища шк. 1979.
6. Чкалов О. Н. Основы научных исследований. - К: Вища шк. 1978.

ОСОБЛИВІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ КВАЛІФІКОВАНИХ ЛИЖНИКІВ-ГОНЩИКІВ 18-20 РОКІВ У ПЕРІОД САМОІЗОЛЯЦІЇ (КАРАНТИН)

Котляр С. М., к.фіз.вих, доцент

Буряк С. А., магістрант

Анотація. *Проведені дослідження присвячені процесу впровадження дистанційної форми тренувального процесу кваліфікованих лижників-гонщиків 18-20 років у підготовчому періоді в умовах карантину. Дослідження дали можливість визначити комплекси силових вправ, які позитивно впливають на розвиток силових та швидкісно-силових якостей, кардіо- і нервово-м'язової витривалості, як найважливіших чинників успішності у змагальній діяльності в сучасних лижних гонках. В результаті проведеного дослідження була запропонована методика організації тренувального процесу в дистанційному режимі.*

Ключові слова: *лижні гонки, дистанційне тренування, онлайн-тренування, самоізоляція, силова підготовка*

Вступ. Починаючи з грудня 2019 року і по цей час в світі склалася унікальна епідеміологічна ситуація з коронавірусної інфекції, оголошена пандемією і обумовлена тим, що населенню планети одночасно загрожує вірус COVID-19 - захворювання, що впливає на дихальну систему людини, що передається повітряно-крапельним шляхом (кашель і чхання) і контактним шляхом через (дотик) [7].

У зв'язку зі сформованою ситуацією, пов'язаною з пандемією коронавіруса, згідно з постановою кабінету міністрів від 11 березня 2020 року "Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2", був оголошений

карантин, що супроводжується закриттям спортивних шкіл та переходу на дистанційну форму роботи та тренувань спортсменів [6].

І з урахуванням рішення Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій на Україні було оголошено карантин з обмеженням виходу з дому, назріла необхідність швидкого реагування з метою перегляду методів і засобів навчання та організації тренувального процесу, а також створилися умови для впровадження дистанційних методів підготовки спортсменів [6].

Дистанційне навчання існує вже не перший рік і успішно використовується в різних освітніх програмах, в основному спрямованих на теоретичну підготовку і як додатковий засіб до фізичної або спортивної підготовки, коли є можливість виходити на вулицю, відвідувати стадіони, спортивні секції [5].

Однако в режимі самоізоляції дистанційний метод навчання і спортивної підготовки набуває дещо інший характер, в зв'язку, з чим виникає необхідність перегляду засобів і методів спортивної та фізичної підготовки в домашніх умовах. До того ж з'ясувалося, що не всі тренери готові і мають навички дистанційної роботи, і орієнтації в онлайн просторі. Що в свою чергу ускладнює швидкий і якісний перехід на дистанційні платформи [6, 7].

Використовуючи різні методи і засоби спортивної підготовки в лижному спорті, тренер може направити тренувальний процес на підготовку або лижників – універсалів, або лижників – фахівців, які будуть спеціалізуватись на окремих дистанціях [1, 2, 4].

Стрімке зростання результатів у лижних гонках в останні часи постійно міняє стандартні положення методики тренування. Практика висуває нові варіанти побудови тренувального процесу, вимагає їх вивчення. Підвищення ефективності тренувального процесу відбувається за рахунок реалізації програм, що включають в себе більш глибокий і раціональний підхід до питань спеціальної силової підготовки, розподілу тренувального навантаження, балансу між різними засобами тренування. Ці проблеми на сучасному етапі

розвитку лижного спорту бачаться досить важливими і вимагають особливої уваги фахівців, тренерів і спортсменів [2, 4].

Виявлена проблема визначила напрямок досліджень та пошуку найбільш ефективних засобів і методів удосконалення силової підготовки, необхідних при виконанні змагальної діяльності лижників-гонщиків 18-20 років, що є важливим питанням теорії і практики лижного спорту особливо під час карантину Covid 19.

З одного боку, необхідно розширювати і вдосконалювати арсенал засобів і методів фізичної і спортивної підготовки в обмежених умовах тенування, а з іншого боку необхідно розширювати тренерські можливості, навчаючи їх, використовувати в своїй роботі доступні дистанційні засоби [2].

Аналіз літературних джерел і узагальнення практичного досвіду підготовки спортсменів свідчить, що основою тренувального процесу у лижних перегонах є силова підготовка. Зміна якісного змісту силової підготовки під час дистанційних тренувань, застосування нових, нетрадиційних форм під час карантину, дозволить поліпшити динаміку силових показників, що є одним з чинників, який впливає на змагальний результат в лижних перегонах.

Мета роботи: особливість застосування дистанційної підготовки кваліфікованих лижників-гонщиків 18-20 років завдяки використанню спеціальних тренувальних комплексів силових вправ у період карантину.

Відповідно до мети дослідження у роботі вирішувалися такі **завдання:**

1) На підставі теоретичного аналізу науково-методичної літератури вивчити існуючі методик силової підготовки у видах спорту циклічного характеру.

2) Розробити силові комплекси для дистанційної підготовки кваліфікованих лижників-гонщиків для самостійної підготовки.

Методи дослідження – теоретичний аналіз та узагальнення науково-методичної літератури; вивчення і узагальнення практичного досвіду роботи тренерів; аналіз документів планування і обліку тренувального процесу; педагогічні спостереження; спеціальне педагогічне тестування; педагогічний експеримент; методи математичної статистики.

Результати дослідження та їх обговорення.

З 13 березня 2020 року було введено карантин в Україні, і усі спортсмени, які відвідували спортивні тренування, були змушені тренуватися в домашніх умовах під контролем тренера через різні дистанційні форми взаємодії. Спортивна підготовка була перенесена з очного тренувального процесу на дистанційний формат тренувальних занять на підставі методичних рекомендацій тренерів.

Для досягнення мети дослідження було скориговано програма спортивної підготовки, розроблялися методичні матеріали та плани-конспекти до занять, складалося індивідуальне домашнє завдання для кожного спортсмена, здійснювався контроль за їх виконанням, проводилися тренувальні заняття за допомогою інформаційних засобів.

Для розвитку силових здібностей та вибору специфічного навантаження, був проведений аналіз змагальних дій і підібрати вправи схожі не лише за формою, але і за біомеханічними характеристиками (кінематичними, динамічними, енергетичними).

Було розроблено три незалежних спеціально-підготовчих комплексу вправ: для м'язів нижніх кінцівок (класичні і окремо ковзанярські ходи), м'язів верхніх кінцівок, м'язів кору, пресу і спини. Час виконання кожного комплексу вправ прав 6 хв, час відпочинку між комплексами 1-1,5 хв. Загальний об'єм тренування складав 60-90 хв.

На всіх етапах досліджень нами широко використовувався метод педагогічних спостережень. Об'єктом цих спостережень була силова підготовка кваліфікованих лижників-гонщиків 18-20 років під час дистанційного проведення тренувань. Особлива увага була приділена аналізу динаміки силових якостей, за допомогою застосування стандартних силових тестів в підготовчому періоді річного макроциклу.

Особлива увага в експериментальній групі на цьому етапі приділялася спеціальній силовій підготовки (швидкісно-силова, силова витривалість).

У кінці підготовчого періода були проведені контрольні тестування розвитку загальної і спеціальної фізичної підготовленості спортсменів

контрольної і експериментальної груп. Проведення тестів здійснювалось в перший тренувальний день заключного мікроциклу (табл. 1).

Таблиця 1

Показники розвитку спеціальної фізичної підготовки кваліфікованих лижників-гонщиків 18-20 років з квітня по вересень ($n_k=n_e=10$)

№	Показники	Місяц тестування					
		Квітень		Червень-Липень		Вересень	
		КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
		X_k+m_k	X_e+m_e	X_k+m_k	X_e+m_e	X_k+m_k	X_e+m_e
1	Лижоролери ковзанярським стилем 1500 м, с	188,3±3,4	201,2±7,4	183,6±3,0	187,5±4,2	178,6±2,8	171,3±3,0
	КГ-ЕГ	-12,9		-3,9		7,3	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	5,15 / 14,86					
2	Лижоролери безкроковим ходом 1000 м, с	167,5±5,5	178,6±8,9	162,1±4,7	163,0±4,5	160,9±3,5	155,2±3,2
	КГ-ЕГ	-11,1		-0,9		5,7	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	3,94 / 13,10					
3	Лижоролери в підйом 6-9° ковзанярським одночасним двокроковим ходом, 200 м	39,7±4,8	41,9±6,4	41,2±4,6	38,7±4,3	40,5±3,2	36,6±3,0
	КГ-ЕГ	-2,2		2,5		3,9	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	1,98 / 12,65					
4	Лижоролери по рівнині ковзанярським ходом без допомоги рук, 200 м	46,5±6,3	49,3±8,8	50,1±5,9	46,6±5,5	48,8±4,0	44,3±3,3
	КГ-ЕГ	-2,8		3,5		4,5	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	4,71 / 10,14					
5	Лижоролери по рівнині одночасним безкроковим ходом, 200 м	41,5±7,0	43,1±5,3	41,9±6,8	40,5±5,1	40,1±4,1	37,3±3,2
	КГ-ЕГ	-1,6		1,4		2,8	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	3,37 / 13,46					
6	Лижний тренажер «Ergoline» за 180 с, м	989,6±1 2,3	978,8±1 1,3	991,3±1 1,6	994,1±1 0,9	998,5±8, 7	1012,5± 6,2
	КГ-ЕГ	10,8		-2,8		-14,0	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	0,89 / 3,33					
7	PWC ₁₇₀ , умов. од.	15,7±2,4	15,4±2,7	15,9±1,7	16,2±2,0	16,7±1,2	18,8±1,1
	КГ-ЕГ	0,3		-0,3		-2,1	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	5,99 / 18,09					
8	ПФС, умов. од.	77,2±2,7	73,7±3,0	76,8±1,9	78,5±2,0	80,1±1,7	84,8±1,6
	КГ-ЕГ	3,5		-1,7		-4,7	
	Динаміка результатів КГ/ЕГ, %	3,62 / 13,09					

Примітка: КГ – контрольна група, ЕГ – експериментальна група

Аналіз тестових показників (табл. 1) виявив, що в тестових показниках які характеризують спеціальну витривалість лижників в тесті на лижоролерах 1500 м вільним стилем у ЕГ покращилися на 14,86%, а в КГ на 5,15%, в тестах на лижоролерах 1000 м безкроковим ходом в ЕГ покращилися на 13,10%, а в КГ на 3,94% та в тестах на лижному тренажері «Ergoline» за 180 с у ЕГ покращилися на 3,33%, а в КГ на 0,89%.

В тестових показниках які характеризують швидкісно-силові якості спортсменів, виявили наступні зміни: подолання підйому одночасним двокроковим ковзанярським ходом в ЕГ покращилися на 12,65%, а в КГ на 1,98%; пересування ковзанярським ходом без допомоги рук в підйом в ЕГ покращилися на 10,14%, а в КГ на 4,71%; пересування одночасним безкроковим ходом в ЕГ покращилися на 13,46%, а в КГ на 3,37%.

В показниках які характеризують функціональний стан спортсменів були виявлені наступні зміни: в тесті PWC_{170} в ЕГ результати покращилися на 18,09%, а в КГ на 5,99%; в тестових показниках які характеризують показники функціонального стану (ПФС) в ЕГ результати покращилися на 13,09%, а в КГ на 3,62%.

Так, на початок експерименту показники обох груп були приблизно однаковими. У середині експерименту, після першого етапу підготовки, результати в обох групах покращали, але в експериментальній вони були вищі, і їх приріст склав за усіма тестовими показниками 3,33 – 18,09%.

Після проведення тестового навантаженн на лижному тренажері «Ergoline» за 180 з проводилися виміри показників ЧСС спортсменів за 3 хвилини, які характеризують процеси відновлювання лижників-гонщиків до спеціальних навантажень (рис. 1 та 2).

Так, за результатами дослідження відновлювання спортсменів після навантаження (рис. 1 та 2) ми виявили, що краще відновлювання проходить у спортсменів експериментальної групи.

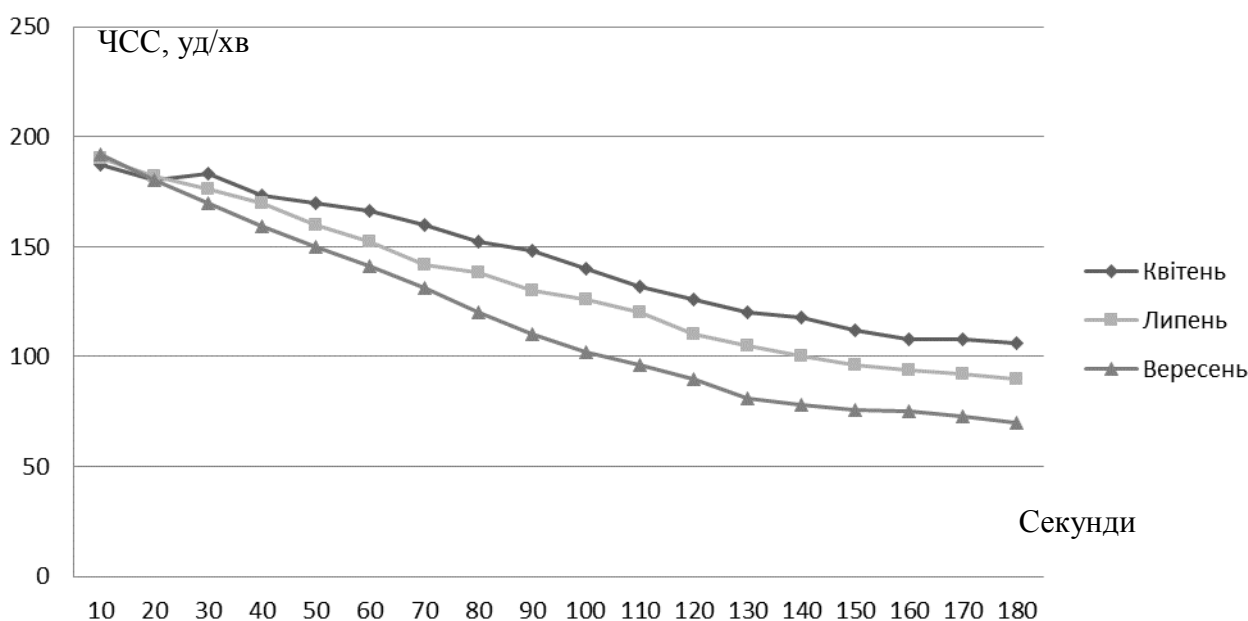

Рис. 1. Динаміка відновлення ЧСС лижників-гонщиків 18-20 років контрольної групи після навантаження на лижному тренажері «Ergoline» одночасним безкроковим ходом (тривалість навантаження 180 с) після кожного етапу досліджень

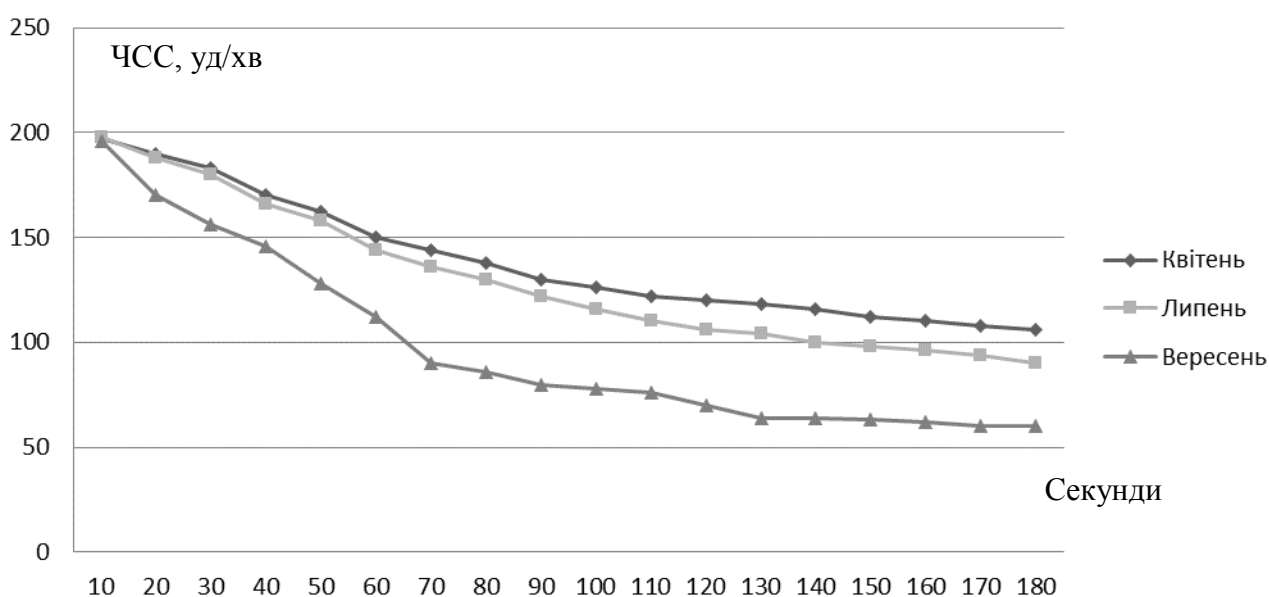

Рис. 2. Динаміка відновлення ЧСС лижників-гонщиків 18-20 років експериментальної групи після навантаження на лижному тренажері «Ergoline» одночасним безкроковим ходом (тривалість навантаження 180 с) після кожного етапу досліджень

У вересні місяці приріст результатів в експериментальній групі був значно більше, ніж в контрольній групі. Це пояснюється тим, що на етапі

підготовчого періоду в усіх групах ведучими були навантаження з спеціальної силової підготовки, які виконувалися інтервальним методом (ТАВАТА) з режимом роботи 20/20, 30/30 за спеціально розробленими комплексами силового тренування.

У вересні місяці спортсмени обох груп приймали участь у змаганнях з лижоролерів на дистанціях зі спринту та 10 км класичним стилем і 10 км ковзанярським стилем, результати яких представлені в таблиці 2.

Таблиця 2

Показники змагань контрольної і експериментальної груп лижників-гонщиків після експерименту ($n_k = n_e = 10$)

Показники	Контрольна група	Експериментальна група	Оцінка достовірності	
	$X_k \pm m_k$	$X_e \pm m_e$	t	P
Гонка класичним стилем 10 км (с)	2275,5 \pm 36,06	2053,1 \pm 42,11	4,01	<0,01
Гонка ковзанярським стилем 10 км (с)	2010,2 \pm 46,45	1873,1 \pm 32,11	2,43	<0,05
Спринт класичним стилем, пролог (с)	232,3 \pm 7,34	177,4 \pm 6,32	5,67	<0,01
Спринт ковзанярським стилем, пролог (с)	179,8 \pm 4,53	135,1 \pm 3,12	8,13	<0,01

Порівняльний аналіз даних змагань виявив, що спортсмени експериментальної групи показали результати під час гонок класичним і ковзанярським стилем значно кращі, ніж лижники контрольної групи: гонка класичним стилем 10 км на 9,77%; гонка ковзанярським стилем 10 км на 6,82%; спринт класичним стилем на 23,63%; спринт ковзанярським стилем на 24,86% ($p < 0,01 - 0,05$).

Таким чином наші дослідження виявили, що спеціальна силова підготовка в підготовчому періоді за розробленою нами програмою, яка проводилась дистанційно, привело до більш кращим показникам швидкісно-силових здібностей спортсменів і покращенню середніх показників дистанційної швидкості.

В результаті проведених досліджень, виявлено що розвиток спеціальної силових якостей залежить не тільки від засобів тренування, а в більшій мірі від

методики їх застосування: інтенсивності виконання (20/20, 30/30), довжини відрізків, кількості повторень, інтервалів відпочинку і загального часу виконання та інше.

Спортивний результат в періоді змагання виявив, що високий рівень спеціальної підготовленості лижників-гонщиків, досягнутий в підготовчому періоді, може мати пряме перенесення на спортивний результат в основній діяльності змагання при доцільному плануванні фізичного навантаження в макроциклі.

Таким чином, педагогічне тестування рівня силової підготовленості кваліфікованих лижників-гонщиків дозволило скорегувати навчально-тренувальний процес з метою підвищення спеціальної силової підготовленості в підготовчому періоді під час карантину Covid - 19.

Висновки:

1. Виконана дистанційна робота дозволила забезпечити безперервний тренувальний процес, всупереч умовам карантину.

2. Використання запропонованої технології дистанційної підготовки під час карантину, сприяло більш раціональному і продуктивному тренувальному процесу на етапі самоізоляції.

3. Вирішальну роль в раціоналізації тренувального процесу мають методичні прийоми, що спрямовані на підвищення ефективності силової підготовки. Поліпшення спортивних результатів здійснюється за рахунок індивідуалізації і підбору ефективніших засобів і методів підготовки.

4. Застосування дистанційної форми не є підставою в майбутньому виключити проведення очних тренувальних занять, а лише виступає як форма тимчасової роботи в період самоізоляції. Надалі така форма роботи може використовуватися в якості теоретичного освіти спортсменів або як індивідуальна робота в період хвороби.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробці дистанційних завдань з техніко-тактичної майстерності, розвитку рівноваги і балансу лижників-гонщиків під час самоізоляції.

Список використаної літератури:

1. Котляр С.М. Особенности предсоревновательной подготовки квалифицированных лыжников-гонщиков с учетом участия в классических и коньковых гонках: Автореферат диссертации кандидата наук по физическому воспитанию и спорту по специальности 24.00.01 – олимпийский и профессиональный спорт. Харьков, 2003. 20с.

2. Котляр С. М. Коваль В. В. Спеціальна підготовка кваліфікованих лижників-гонщиків на етапах річного циклу. Збірник наукових праць Харківської державної академії фізичної культури. Харків: ХДАФК, 2014. №1(1). С.62-63.

3. Котляр С. М., Моїсеєнко О.В. Удосконалення силової підготовки кваліфікованих лижників-гонщиків. Основи побудови тренувального процесу в циклічних видах спорту: збірник наукових праць [Електронний ресурс]. Харків: ХДАФК, 2017. С. 39-43.

4. Мулик В. В., Нестеренко А. Ю. Вплив застосування комплексів силових вправ на показники спеціальної сили м'язів плечового поясу спортсменів паралімпійської збірної України з лижних гонок та біатлону протягом підготовчого періоду. Слобожанський науково-спортивний вісник. Харків : ХДАФК, 2015. № 3(47). С. 69-74.

5. Овсянникова Т.В. Технология организации дистанционного тренировочного процесса гимнасток // Гуманитарные исследования Центральной России. 2020. №2 (15). С. 33-38.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 березня 2020 р. № 215. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2020-%D0%BF#n9>

7. Яблонских А. М. Анализ средств и методов контроля и дистанционной подготовки спортсменов-ориентировщиков в период самоизоляции. Ученые записки университета имени П.Ф. Лесгафта. Москва. №4 (182). 2020. с. 535-541.

САМОСТІЙНА РОБОТА В ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Котляренко Світлана Василівна

кандидат філологічних наук, доцент, НПУ імені М.П.Драгоманова

Ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійного навчання з практикою.

У традиційній системі освіти викладач є основним і найбільш компетентним носієм знань, та до того ж і контролюючим суб'єктом пізнання, тоді як за новою парадигмою освіти викладач більше виступає в ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається, він стає компетентним консультантом і помічником студентів. Його професійні вміння спрямовуються не просто на контроль знань і вмінь, а на діагностику їх діяльності з метою надання своєчасної допомоги, кваліфікованими діями сприяти уникненню труднощів, які намічаються в пізнанні і застосуванні знань. Аналіз останніх досліджень (Белкіна В.Н., Бондар В.І., Курлянд З.Н., Масюкова Н. А., Москаленко П. Г. та ін.) виявив протиріччя між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним з професійною підготовкою та усталеною практикою, що виявляє орієнтацію переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій. Розв'язання даної проблеми започатковано у доведенні того, що саме самостійна діяльність, яка активізує розвиток професійних якостей особистості, виступає гарантом формування потреби постійного пошуку, накопичення знань, розуміння їх сенсу та значення, самостійного використання, що необхідно для постійного професійного зростання особистості з урахуванням вимог сучасності.

Водночас, результат досліджень сучасних науковців переконливо свідчить, що високий рівень професійної майстерності та творчого підходу

досягається лише за умов, коли виникає і реалізується потреба професійного саморозвитку і самовдосконалення, а також коли виявляється позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до себе, як суб'єкта професійної діяльності. Визначення сутності та специфіки педагогічних технологій організації та управління самостійною роботою студентів є сьогодні особливо важливим.

Отже, творча самостійна робота студентів – це діяльність, обумовлена самостійним пошуком майбутнім фахівцем відповіді на будь-яку проблему, з метою досягнення результатів, які мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну та оригінальність, а також прогресивність, за умов володіння засобами організації цієї діяльності на тлі позитивного ставлення до пізнання. Головними структурними елементами самостійної роботи студента є її мета і мотиви, які можуть бути як різноманітними, так і суперечливими.

У зарубіжній педагогічній літературі для визначення поняття "самостійна робота" використовують ряд понять, які підкреслюють різні аспекти цієї роботи. У педагогічній літературі Австрії, Швейцарії знайшов застосування термін "тиха робота", який підкреслює, що робота здійснюється наодинці. У французькій і англійській педагогічній літературі можна зустріти термін "індивідуальна робота". У США користуються терміном "незалежне навчання", що означає таку пізнавальну діяльність, при якій студенти отримують навчальні плани-програми і їм надається відносно велика свобода добору засобів і методів засвоєння.

Найбільш доцільною у зв'язку із завданнями вищої школи є класифікація, запропонована Підкасистим П.І., у якій розмежовуються самостійні роботи за зразками, реконструктивно-варіативні, евристичні (частково-пошукові) і творчо-дослідницькі.

Варто звернути увагу на таку обставину: мова йде про самостійність лише у тому випадку, коли студент виконує якусь діяльність не під контролем викладача, а під самоконтролем, тобто здатний регулювати свої дії або ж оволодівати тими чи іншими способами дій. Отже, розвиток самостійності – це

своєрідний перехід від діяльності під керівництвом викладача до такого виду діяльності, коли студент сам керує своїми діями.

Самостійна робота – важливий компонент науково-дослідницької роботи студентів, що сприяє формуванню творчого мислення молоді, розвитку її інтелекту, робота включає різні аспекти діяльності: це і підготовка до лекцій, до семінарських та лабораторних занять тощо.

Під час підготовки до семінарських та лабораторних занять необхідно, щоб студент був заздалегідь ознайомлений із планом заняття, необхідними видами роботи на ньому, а також знав тематику доповідей, які виносяться для обговорення на занятті.

Це необхідно не тільки для вміння самостійно працювати з науковими джерелами, а й для розвитку психологічної культури та мовлення студентської молоді.

У сучасних умовах ринкових відносин і запровадження ринку праці значно підвищуються ці вимоги до підготовки фахівців з вищою освітою. Йдеться про вироблення у майбутніх працівників таких рис особистості, які б свідчили про їх готовність до самостійної пізнавальної діяльності. Виникає потреба сформуванню демократичний тип викладання, що означає творчу співдружність студента і викладача, підвищення особистої відповідальності самого студента за результати навчання.

У навчальній роботі ЗВО має домінувати орієнтація на процеси самоорганізації й самореалізації кожного студента. Усвідомлення суті та закономірності самостійної пізнавальної діяльності, оволодіння високим рівнем ефективності її організації – один із шляхів удосконалення процесу навчання і розвитку особистості. У процесі цілеспрямованої й систематичної самостійної діяльності студенти набувають досвід самостійно працювати.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. – К.: Либідь, 1998. – 560с.
2. Алексюк Л. Н., Аюрзанайн А. А., Пидкасистый П. И., Козаков В. А. и др. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения: Учебное пособие для слушателей ФПК. – Киев, 1993. – 336 с.
3. Бех І. Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. — 1994. — № 3.
4. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. – К.: Наукова думка, 1997. – С. 62.
5. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: "Вересень". 1996. – 129 с.
6. Вакуленко В. М. Основи вищої школи України. Навчальний посібник. Луганськ: вид-во СНУ, 2001. – 247 с.

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Лазоренко С.А.

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри
спортивних дисциплін і фізичного виховання

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Сучасна система освітнього процесу не може залишитися осторонь від глобального процесу інформатизації суспільства та освіти. Новітні тенденції соціуму вимагають розвитку системи освіти, зокрема підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту (ФКіС), на засадах інформаційних технологій, створенні та функціонуванні належного високотехнологічного та високоякісного інформаційно-освітнього середовища. Його значення останнім часом зростає і якісно впливає на процес формування та розвитку інформаційно-цифрової культури майбутніх фахівців ФКіС.

Інформаційно-цифрова компетентність (digital competence) визначається як одна з ключових за результатами роботи спеціальної комісії Європарламенту з визначення ключових компетентностей для Європи у XXI столітті. Для цього необхідні основні навички в інформаційно-комунікаційних технологіях: використання комп'ютерів для збирання, оцінки, зберігання, виробництва і обміну інформацією. Інформаційно-цифрова культура майбутніх фахівців вимагає глибокого розуміння і знання ролі і можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у професійних контекстах і представляє собою інтеграційну якість особистості, яка є результатом віддзеркалення процесів відбору, засвоєння, переробки, трансформації і генерування інформації в особливий тип наочно-специфічних знань, дозволяє виробляти, приймати і

реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності за допомогою комп'ютера, включаючи компетенції в області інформаційних технологій.

Відповідно формування та розвиток інформаційно-цифрової культури фахівців, у тому числі з фізичної культури та спорту, потребує підвищення їх розумової працездатності в умовах інформатизації освіти. Зазначене вимагає звернути особливу увагу у процесі розвитку інформаційно-цифрової культури фахівців фізичної культури та спорту на підвищення характеристик інтелектуальної роботи студентів факультетів фізичного виховання ЗВО у процесі їх професійної підготовки.

Професійне становлення майбутніх фахівців фізичної культури та спорту (ФКіС) досліджували Р. Клопов, А. Конох, Н. Степанченко, Л. Сущенко, Б. Шиян та інші. Дослідження таких науковців, як J. De Meyer, B. Soenens, N. Aelterman, I. De Bourdeaudhuij, L. Haerens; R. Garrett, A. Wrench; P. Hastie, D. de Ojeda, A. Luquin; R. Malinauskas; M. Maurer, R. Marcy, J. Pat; H. Larsson, G. Nyberg; M. Jagiełło, S. Iermakov, M. Nowiński, K. Hardman та інші вказують на важливість проблеми пошуку шляхів модернізації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту відповідно до сучасних тенденцій розвитку галузі ФКіС, важливість дослідження механізму, технологій такого впровадження на практиці.

Поняття інформаційно-цифрової культури фахівців та аспекти його формування досліджують багато закордонних і вітчизняних вчених, зокрема В. Ю. Биков, А. М. Гуржій, Ю. О. Дорошенко, В. С. Єремєєв, М. І. Жалдак, Г. О. Козлакова, В. М. Мадзігон, Ю. І. Машбиць, Н. В. Морзе, К. К. Пахотін, Ю. С. Рамський, Т. І. Чепрасова, С. А. Бешенков, В. А. Бубнов, В. Г. Кінелєв, К. К. Колін, А. Ю. Кравцова, А. А. Кузнєцов, В. С. Лєднєв, Д. Ш. Матрос, Н. В. Роберт та інші. Зміст цього поняття науковці розуміють як володіння сучасними інформаційними технологіями загального призначення, вміння користуватись інструментарієм і продуктами інформаційних технологій широкого вжитку, таким, як комп'ютери та інша процесорна техніка, а також

володіння технологіями пошуку, введення, переробки та виведення інформації. Використання інформаційних технологій у ЗВО переслідує, відповідно до проаналізованих робіт, наступні цілі: формування інформаційної культури студентів під час викладання дисциплін курсу інформатика та набуття ними практичних навичок використання комп'ютерної техніки за різних обставин. Проблематика формування інформаційно-цифрової культури (або її основ) досліджується з погляду підвищення загальноосвітнього рівня особистості, або як окремий аспект професійних знань і навичок фахівця.

Підвищення показників розумової продуктивності майбутніх фахівців ФКіС є основою для розвитку інформаційно-цифрової культури таких фахівців.

Проблематика формування інформаційно-цифрової культури (або її основ) досліджується з погляду підвищення загальноосвітнього рівня особистості, або як окремий аспект професійних знань і навичок фахівця. Ці питання розглядаються у дисертаційних дослідженнях, зокрема у роботах М. М. Близнюк [1], С. О. Гунько [2], О. С. Ільків [3]. До необхідної теоретичної бази відносяться: знання про інформацію, інформаційні процеси та інформаційні системи, загальні принципи розв'язання задач за допомогою комп'ютера, загальне уявлення про архітектуру та функціонування комп'ютера, про можливості використання глобальної мережі Інтернет. Практичні навички використання засобів сучасних ІКТ передбачають уміння працювати з прикладними програмними засобами загального призначення: операційними системами, програмами-архіваторами, антивірусними програмами, редакторами текстів, графічними редакторами, електронними таблицями, зазвичай це використання пакету програм MS Office (а саме MS Word, MS Excel, MS Access, інших програм пакету).

Значна увага приділяється формуванню практичних навичок роботи з інформаційно-комунікаційною технікою. Цьому присвячують свої дисертаційні роботи дослідники Л. А. Карташова [4], В. О. Качурівський [5], О. В. Майборода [6]. Автори доводять, що комп'ютерна техніка сприяє

індивідуалізації та особистісному спрямуванню навчального процесу, стимулює розвиток навичок самостійної роботи у студентів. На жаль, структура змісту предмету практично не зазнає змін в залежності від майбутнього фаху студентів.

Складність цього завдання, на нашу думку, полягає у розробці методично виправданих і дидактично врівноважених засобів (електронних підручників, навчальних програм) навчання для майбутніх фахівців ФКіС з урахуванням усіх можливостей сучасної техніки.

Сучасний етап розвитку суспільства ставить перед вищою освітою завдання підготовки не лише фахівців з окремої галузі, а й повноцінних членів суспільства, що неможливо уявити без уміння використовувати інформаційні технології у професійній діяльності та повсякденному житті. Для змін у системі вищої освіти майбутніх фахівців ФКіС необхідно вирішити проблему спеціальної підготовки, навчання до життя в інформаційному суспільстві. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є підвищення в процесі професійної підготовки розумової продуктивності студентів як основи для розвитку інформаційно-цифрової культури цих фахівців.

Також перспективними вважаємо дослідження питань запровадження в освітній процес професійної підготовки майбутніх фахівців ФКіС технологій контекстного навчання, мультимедійного наповнення курсів, організації дистанційного навчання тощо.

Список літератури

1. Близнюк М. М. Формування основ інформаційної культури у студентів вищих навчальних закладів прикладного та декоративного мистецтва: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02/ Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2000. 208 с.
2. Гунько С. О. Формування системи знань про інформаційні технології у майбутніх вчителів початкових класів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 1998. 175 с.
3. Ільків О. С. Формування інформаційної культури студентів аграрних закладів освіти I – II рівнів акредитації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Міжнародний ун-т "Рівненський економіко-гуманітарний ін-т" ім. Степана Дем'янчука. Рівне, 2003. 239 с.
4. Карташова Л. А. Особистісно орієнтована система навчання основ інформаційних технологій в процесі підготовки майбутніх вчителів іноземних мов: дис... канд. пед. наук: 13.00.02/ Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2004. 247 с.
5. Качурівський В. О. Організація самостійної роботи студентів агроколеджів із набуття умінь та навичок практичного застосування комп'ютерної техніки: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2003. 235 с.
6. Майборода О. В. Становлення і розвиток комп'ютерної освіти студентів педагогічних коледжів України: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Центральний ін-т післядипломної освіти АПН України. Київ, 2002. 238 с.

МЕДІАОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Ляска Оксана Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедра професійної освіти
Подільський державний аграрно-технічний університет

Рибак Богдан

здобувач вищої освіти ОС «магістр» зі спеціальності «Професійна освіта»
Подільський державний аграрно-технічний університет

Сьогодні, коли суспільство зорієнтоване на підготовку успішного конкурентного фахівця, а пандемічні процеси не дають можливості організувати освітній процес в класичному форматі, вимагає нових підходів до реалізації навчально-виховних завдань освітнього закладу. В цьому плані форматування освітнього процесу засобами віртуального освітнього середовища дозволяє інтегрувати в собі систему дистанційної освіти й очну форму навчання. Дистанційні технології дозволяють розширити можливості очної освіти, збільшивши взаємну доступність віддалених здобувачів освіти, викладачів, фахівців, а також інформаційних масивів.

Побудова просторової моделі віртуальної освіти веде до уявлення внутрішнього світу людини у вигляді об'єднаних і взаємно перехресувальних сфер: інтелектуальної, емоційно-образної, культурної, історичної, соціальної та ін. Всі вони тісно пов'язані, рухливі і утворюють сукупно віртуальний освітній простір людини. Це утворення здатне розширюватися до меж зовнішнього світу, відкриваючи для себе його зовнішні сторони за допомогою діяльності студента, який використовує власні органи відчуття, емоційно-образні й інтелектуальні здібності [5].

Таке освітнє середовище має задовольняти потреби особистості в успішній соціальній адаптації, професійному становленні. Педагоги і освітнього закладу повинні неперервно удосконалювати свою професійну діяльність, щоб бути готовим використовувати інноваційні технології для досягнення оптимальних результатів в педагогічній роботі. Віртуальне освітнє середовище має стати середовищем підвищення професійної кваліфікації педагогів, формуючи у них стійку потребу в його використанні та інтерес до пізнання його педагогічних і технологічних можливостей. Тому сама професійна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів для інноваційної діяльності також повинна здійснюватися за допомогою передових технологій у віртуальній освітньому середовищі. Відсутність у фахівця компетенції володіння відповідними технологіями априорі обмежує його професійні можливості, залишаючи поза межею сучасності.

Специфіка роботи шкільного і вузівського педагога полягає в тому, що він знаходиться в постійному тісному контакті зі своїми вихованцями. Відомо, що успіх діяльності педагога багато в чому визначається його професійною майстерністю, в основі якої чітко вибудована система умінь, знань, відносин, підпорядкованих вирішенню важливих педагогічних завдань; продуманий вибір педагогічних технологій; вміння управляти емоційними контактами учнівського (студентського) колективу, творчо вибудовувати систему педагогічно доцільних взаємин; конструктивно вирішувати протиріччя і конфлікти, які виникають.. Шляхом тривалого спостереження на лекціях, уроках, у спільній позанавчальній діяльності і т.д., педагогічний працівник цілеспрямовано вивчає особистісні особливості кожного учня (студента), надає їм допомогу у вирішенні життєвих проблем. У зв'язку з цим, не можна не враховувати дедалі більшу роль медійної інформації в житті кожного сучасного школяра і студента, що утворює соціокультурне середовище і зумовлює формування світогляду, ціннісних орієнтацій і критичної автономії особистості. Медіаосвіта покликана допомогти учням і студентам адаптуватися в світі

медіакультури, освоїти мову засобів масової інформації, навчити аналізувати твори медіакультури тощо

У різні роки проблемі медіаосвіти підрастаючого покоління були присвячені дослідження О.А. Баранова, І.В. Вайс-Фельд, Л.С. Зазнобіна, І.С. Левшиної, Ю.М. Лотмана, С.М. Пензіна, Г.А. Поличка, А.В. Спічкіна, Ю.Н. Усова, О.В. Федорова, О.В. Шарикова та ін.

На думку дослідників, в діяльності сучасного шкільного і вузівського педагога медіаосвіта може бути реалізована в декількох напрямках: інтегрованому, спеціальному або факультативному. Інтегрований напрямок передбачає включення медіаосвітніх компонентів в предмети навчального циклу. Якщо ще кілька років тому елементи медіаосвіти включалися, переважно, в предмети гуманітарного циклу, то в останні роки все частіше педагоги включають медіаосвіту і у вивчення професійно орієнтованих предметів. Інтеграція медіаосвітніх компонентів визнається одним з найбільш перспективних напрямків медіаосвіти, так як дозволяє використовувати різні інноваційні підходи до викладання предметів, включати в хід уроку чи лекції інтерактивні елементи з використанням фрагментів творів медіакультури тощо

Спеціальний напрям передбачає вивчення основ медіаосвіти в рамках навчальних планів і програм (спецкурси, семінари, лекції тощо). Серед спеціальних дисциплін, що можуть пропонуватися здобувачам - майбутнім педагогам, - «Теорія медіа та медіаосвіти», «Технологія медіаосвіти в ш.колі і вузі». Медіаосвітні заняття зі студентами повинні враховувати варіативність, імпровізацію, діалогічної форми викладання і вимоги до складових освітнього процесу. Навчальні курси спеціалізації мають включати вивчення теоретичного матеріалу, а також практичні заняття, реалізація яких передбачає активне використання творчих та ігрових завдань на мультимедійних матеріалів. В результаті вивчення медіаосвітніх курсів майбутні педагоги не тільки здобудуть необхідні теоретичні знання, а й навчатися використовувати ці знання в процесі педагогічної практики: розроблятимуть і апробують цикли занять кіно- або

відеоклубу, юнкорівських гуртків, факультативів з медіаосвіти для всіх вікових категорій школярів, використовуючи повний арсенал методів медіаосвіти: словесних, наочних, репродуктивних, дослідницьких, евристичних, проблемних, ігрових. Підготовка майбутніх медіапедагогів повинна охоплювати не лише перегляд фільмів, а й обговорення естетичних, моральних, філософських проблем медіатворів; виконання групових та індивідуальних ігрових, творчих завдань; вільне спілкування; диспути; анкетування; письмові роботи (рецензування, відгуки, твори на тему переглянутих фільмів і т.д.). Особливе значення в контексті вивчення медіаосвіти має розвиток аналітичних здібностей, які є необхідними для майбутнім педагогам. Перегляди та колективні обговорення екранних медіатекстів (фільмів, телепередач, інтернетних сайтів) сприяють створенню творчої атмосфери на заняттях, розвитку критичного мислення та вмінню аргументовано оцінювати медіатексти, активізують пізнавальний потенціал студентів. Виконання таких завдань дозволить не лише констатувати естетичні та художні медіапереваги студентів, а й сприяти більш повноцінному медіасприйняттю, розвитку естетичного смаку аудиторії [Челишева, 2009, с. 70]. Отримані знання та набуті в процесі проходження педпрактики практичні навички роботи зі шкільною аудиторією на матеріалі медіа майбутні педагоги зможуть демонструвати і в ході конкурсних презентацій медіаосвітніх проєктів. Цей вид роботи дозволить більш повно здійснити порівняльний аналіз студентських розробок, сприятиме виявленню найбільш перспективних медіаосвітніх моделей і напрямів для реалізації в умовах сучасного освітнього простору.

Факультативна медіаосвіта реалізується в школах, закладах вищої освіти, установах додаткової освіти, і проводиться у формі гуртків, студій, клубів, тощо. Великі перспективи сучасної медіаосвіти намічаються в системі додаткової освіти. Через те, що навчальною програмою не передбачені спеціальні медіаосвітні заняття, найпоширенішим напрямком медіаосвіти в закладі освіти є позаурочні види занять. Відповідно, в даний час основними

організаційними формами здійснення соціокультурної діяльності на матеріалі творів медіакультури можуть виступити медіаклубні, факультативні, студійні, гурткові та інші об'єднання.

В контексті модернізації вітчизняної освіти, зміст якої зорієнтований на розвиток компетенцій особистості в різних сферах, здатність діяти в різних проблемних ситуаціях, здійснюючи пошук, відбір та аналіз інформації, зростає і місія вчителя. Для успішного здійснення професійно-педагогічної діяльності освітянину необхідні не тільки знання з теорії та методики викладання навчальних предметів, педагогіки й психології, але і вміння працювати з медіатекстами. Іншими словами, сучасний педагог повинен володіти медійною інформацією, користуватися вміннями її осмислення, критичного аналізу, виявлення естетичного і художнього значення медіатекстів, визначення їх потенційних можливостей для освіти, розвитку і виховання підростаючого покоління.

Список використаних джерел:

1. Концепція впровадження медіа-освіти в Україні//Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук в Україні [Електронний рсурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/news_44.htm
2. 72 української молоді не уявляє свого життя без Інтернету [дослідження]// MediaSapiens 21 квітня 2013 року [Електронний рсурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/17543>
3. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф.Іванов, О.В.Волошенюк. За наук. редакц. В.В. Різуна. К.: Центр вільної преси, 2012, 352 с.
4. Селевко Г.К., Селевко А.Г. Социальное воспитание средствами массовой информации и коммуникации // Школьные технологии. 2002. No 4.
5. Уваров, А.Ю. Открытая учебная архитектура / А.Ю. Уваров Интернет-журнал «Эйдос». 1999. 30 марта. <http://www.eidos.ru/journal/1999/0330-08.htm>.

САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬ В ОБУЧЕНИИ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Маштакова Мария Владимировна

учитель биологии ГБОУ «Школа № 556» г. Москвы

Теремов Александр Валентинович

д.п.н., доцент, профессор кафедры естественнонаучного образования и коммуникативных технологий Московского педагогического государственного университета

Цифровые технологии многое изменили в нашей жизни и в системе образования в частности. И когда спала эйфория от новых возможностей и резко увеличившего количества и качества применяемых методов наглядности на уроке, пришло понимание того, что цифровые технологии требуют принципиально нового подхода к обучению и школьников. Интернет не вытеснил учителя из класса, но дал возможность ученику быстро и четко находить ответ на поставленный вопрос - без вычитывания сотен страниц литературы, без системного анализа и выявления причинно-следственных связей. Современные технологии позволяют ребенку быстро и самостоятельно находить нужный материал. Именно о самостоятельности школьников в условиях цифровизации образования пойдёт речь в данной статье.

В настоящее время традиционные формы получения образования и модели обучения не могут удовлетворить современных потребностей образования, поскольку они выдают не тот «продукт», который требуется современному школьнику на уроках биологии.

Одной из новых форм обучения, к развитию которой подтолкнула, в том числе, и эпидемиологическая обстановка в стране и в мире, стал проект дистанционного обучения.

В статье исследователя и методиста Л.О. Крайновой дистанционное обучение определяется как обучение с помощью средств телекоммуникаций, при котором субъекты образования, имея пространственную или временную удаленность, осуществляют общий учебный процесс, направленный на создание ими образовательных продуктов и соответствующих внутренних изменений (приращений) самих субъектов образования [1]. При дистанционной модели обучения отсутствует прямой контакт учитель-ученик, и значительная часть работы осуществляется ребенком самостоятельно с помощью информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Таким образом, самостоятельность становится основным фактором, от которого зависит качество обучения школьника на уроках и при выполнении домашней работы.

На основе ранее проведенных исследований стоит структурировать понятие самостоятельности как деятельность и качество личности учащегося. Л.О. Крайнова выделяет внутренние и внешние аспекты самостоятельности. К внешним проявлениям относится:

- *содержательно-операционный компонент*, который включает в себя как имеющиеся знания человека, так и способы получения этих знаний, т.е. тот набор инструментов, методик, умений и навыков, который позволяет найти необходимую информацию, переработать ее и применить на практике;
- *ориентационный компонент* связан с такими понятиями как целеполагание, планирование, прогнозирование. Это не мотивационная сфера, о ней пойдет речь дальше, но определенная программа, позволяющая ученику выстроить алгоритм от условия задачи к получению ответа на нее, в том числе в той ситуации, когда он будет сталкиваться и тупиковыми либо альтернативными направлениями исследования;

- *оценочный компонент* – это сравнение поставленной задачи с полученным результатом, тем, что в научной деятельности называется верификацией, и что является наиболее слабо развитым качеством современных школьников - привычка получать готовый ответ на заданный вопрос снижает критичность мышления.

К внутренним проявлениям самостоятельности относятся *мотивационный и регулятивно-волевой компоненты*.

Мотивация к получению и освоению новых знаний является еще одним традиционно «слабым звеном» в обучении школьников. Советский подход «не можешь – научим, не хочешь – заставим» с развитием гуманистических идей и переходом образовательного процесса из области «семьи и воспитания» и сферу «оказание государственной услуги» стал фактически невозможным. На смену ему пришел компетентностный подход, в котором большую роль играют учебно-познавательные компетенции учащегося.

Компетентностный подход строится на идее того, что жизненные потребности для человека являются базовыми, поэтому знания, имеющие связь с жизнью, значительно повышают потребность в познании. Данная идея рассматривается в трудах Н.А. Половниковой, которая показателями наличия познавательной самостоятельности считает умение ученика самостоятельно добывать новые знания из различных источников и применять их в практической деятельности для решения жизненных проблем [2].

Таким образом, самостоятельность в контексте обучения – это такое свойство личности, которое характеризует потребность человека в новых знаниях, умение их получать и применять на практике в реальных жизненных ситуациях. Этот факт отражает одну из особенностей биологии как школьного предмета.

К настоящему времени сложно найти какое-либо значительного исследования самостоятельности школьников, строящееся на методике измерения отдельных аспектов самостоятельности, что не позволяет сделать

аргументированный вывод о том, насколько это, без сомнения, нужное качество, развито у современных школьников. Однако пользуясь схожестью некоторых аспектов сравнения, предлагаем обратить внимание на статью «Российские студенты глазами западных профессоров».

Исследование проводилось осенью 2018 года на базе Школы перспективных исследований (SAS) ТюмГУ, в основу обучения в которой легли наработки профессоров Бард-колледжа (штат Нью-Йорк, США) и Университета Джона Хопкинса (штат Мэриленд, США). Наблюдая за группой первокурсников (вчерашних школьников, окончивших российские школы и «обремененных» современными российскими методиками преподавания), доктор философии Томаш Блушевич выделил следующие особенности студентов:

- неумение аргументировать свою позицию. Студенты не были знакомы с принципами аргументации и выдавали за нее субъективное, часто эмоционально-окрашенное личное мнение;
- поиск готового ответа. Тотальное непонимание того, что правильного ответа может и не быть, либо их может быть несколько, в значительной мере отличает российских выпускников от их европейских и американских ровесников;
- поиск одобрения преподавателя. Одно из следствий предыдущего пункта – студенты «ловили» реакцию преподавателя на предыдущий ответ, и если она была положительной, не решались озвучивать отличные от него варианты;
- отсутствие критического мышления. Под критическим мышлением понималось право «оспаривать все сразу». Студенты либо доверяли автору полностью, либо ругали его целиком. Вариантов «вот в этом автор прав, а с этой точкой зрения можно поспорить» просто не существовало;
- неумение перерабатывать собственные тексты. Выполненная работа рассматривалась как законченная, критика по ней воспринималась либо с обидой, либо индифферентно, при этом отсутствовала готовность переделывать работу, добиваясь лучшего результата.

Таким образом, наблюдение гарвардского профессора за группой вчерашних школьников приводит к неоптимистивному выводу – самостоятельность в том контексте, которого требует образовательная среда, у школьников не сформирована.

До настоящего времени самостоятельность воспринималось как «взрослость», в какой-то мере дееспособность и готовность отвечать за свои поступки и решения. Однако самостоятельность в контексте образования имеет отличные характеристики и особенности.

Возвращаясь к методике дистанционного обучения, необходимо отметить еще одну диспропорцию. Изначально дистанционное обучение было прерогативой ВУЗов и различных курсов – от повышения квалификации и профессиональной переподготовки выработки отдельных навыков. То есть изначально метод был рассчитан на зрелую личность, обладающую высокой мотивацией к обучению. Личность школьника еще находится в стадии формирования, познавательная, коммуникативная, эмотивная и другие ее сферы окончательно еще не развились и нуждаются в определенных внешних воздействиях и субъективных предпосылках. Значительный вклад в этот процесс вносит образовательное пространство, создаваемое школьной средой и внешкольным окружением, построенное на принципе содержательной и организационно-деятельностной конвергенции. Школа не может сейчас замкнуться в своей предметно оформленной и нормативно регулируемой сфере, ограничиться от внешкольного окружения, оказывающего на нее все возрастающее влияние. Поиск путей конвергенции – одна из насущных проблем сегодняшнего времени и внедрение современных информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) и дистанционных методов обучения должны этому способствовать. Однако неразвитость самостоятельности у школьников делает такое внедрение неполноценным, подменяет работу со знаниями поиском информации на просторах Интернета. Это, в свою очередь,

ведет к неполноценности дистанционного обучение. Для решения создавшейся проблемы необходимы действия одновременно в двух направлениях: во-первых, создание электронной платформы для обучения школьников (по аналогии с действующими электронными платформами ВУЗов); во-вторых, разработка и внедрение методик обучения и воспитания у школьников самостоятельности как компетенции и как личностного качества.

Список использованных источников:

1. Крайнова Л.О. Развитие познавательной самостоятельности учащихся в дистанционном обучении как предмет педагогических исследований. [Электронный текст]. / Сибирский педагогический журнал. – 2014г. - № 2. // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-poznavatelnoy-samostoyatelnosti-uchaschihsya-v-distantsionnom-obuchenii-kak-predmet-pedagogicheskikh-issledovaniy> (дата обращения: 10.11.2020).
2. Половникова Н.А. Система и диалектика воспитания познавательной самостоятельности школьников // Воспитание познавательной активности и самостоятельности учащихся. – Казань 1969. С. 45-61

МЕТОД РОЛЬОВОЇ ГРИ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Богдан Паньків

студент 3 курсу історичного факультету

Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка,

випускник Дрогобицького ліцею

Викликом часу є соціалізація особистості, виховання та становлення самодостатнього громадянина-патріота України, який поважає історію своєї країни і толерантно ставиться до інших народів та культур. Важливим чинником на шляху до соціалізації особистості є використання на уроках інтелектуальних ігор, дискусій, диспутів, прес-конференцій, засідань «круглого столу», тематичної діалогів, ділових ігор та інших інтерактивних форм роботи, які не тільки емоційно збагачують уроки, а й формують предметні та життєві компетентності. [2]

Застосування дидактичних ігор у процесі навчання історії у ліцеї дозволяє зосередитися на головному - на конкретному учню. Особистісний підхід до кожного ліцеїста- одна із провідних ідей використання дидактичних ігор у процесі викладання історії в ліцеї, що визнає за учнем активного суб`єкта, учасника і творця навчально-виховного процесу, партнера на уроці.

Дидактичні ігри можна і потрібно широко використовувати як засіб навчання, виховання і розвитку школярів. У будь-якій грі розвивається увага, спостережливість, кмітливість. Збільшення розумового навантаження змушує замислитися над тим, як підтримати в учнів інтерес до матеріалу, що вивчається, їх активність протягом уроку.

Серед педагогічних стимулів, притаманних дидактичним іграм, особливе значення має стимул пізнавальної перспективи, яка може стати ефективним

стимулятором ігрової активності учнів, їхнього прагнення до самоосвіти, до необхідності більш старанного ставлення до навчання.

Важливо розвивати у школярів почуття незадоволеності рівнем своїх знань, тим багажем знань, умінь і навиків, які вони можуть використати в процесі участі у дидактичних іграх. Отже, формувати потребу знати більше, глибше - саме ці завдання повинен ставити перед собою вчитель, застосовуючи стимул пізнавальної перспективи у взаємодії з пізнавальним інтересом, стимулом пошуку, аналізу і співставлення. Таким чином, допитливість як особистісна властивість учня є першоосновою розвитку активної пізнавальної ігрової діяльності учня, важливою ланкою триєдиної системи структури (допитливість - пізнавальний процес - пізнавальна активність). [4]

Модель навчання у грі - це побудова навчального процесу шляхом включення учня до гри (передусім ігрове моделювання явищ, що вивчаються).

Ігрова модель навчання покликана реалізовувати, крім основної дидактичної мети, ще й комплекс цілей: забезпечення контролю виведення емоцій, надання дитині можливості самовизначення, сприяння й допомога розвитку творчої уяви, надання можливості вдосконалення навичок співпраці в соціальному аспекті, надання можливості висловлювати свої думки. [3]

Учасники навчального процесу за ігровою моделлю перебувають в інших умовах, ніж у традиційному навчанні. Учням надають максимальну свободу інтелектуальної діяльності.

Учні; висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи чи її розв'язання, покладаючи на себе відповідальність за обране рішення.

Арсенал інтерактивних ігор доволі великий, однак найпоширенішими є моделюючі ігри. Кожна така гра відбувається за певним алгоритмом. Учні «входять» у ситуацію, на основі якої отримують ігрове завдання. Для його виконання вони об'єднуються в групи, обирають відповідні ролі. Висловлюючи припущення щодо розв'язання проблеми, вони використовують додаткову

інформацію надану вчителем (якщо є в цьому потреба), або використовують вже відомий матеріал.

Ділова гра є однією з форм інтерактивного методу навчання. Ця форма поєднує елементи навчання та виховання, враховує пізнавальні та творчі інтереси учнів. Такі уроки можна проводити два – три рази на семестр, оскільки вони потребують витрат навчального часу, а саме основне – значних творчих і організаційних зусиль.

Вимоги до організації: [4]

- добровільний поділ учнів на групи, де кожна група виконує своє завдання;
- вчитель має чітко визначити дидактичну мету для кожної групи, показати напрям роботи;
- учитель повинен допомагати в пошуку науково-пізнавальної літератури, розробці оформлення, демонстрації;
- до гри слід включати всіх учнів класу, особливо «непомітних» дітей, щоб підвищити їх рівень самооцінки, впевненості в собі;
- потрібно учнів навчити не лише збирати інформацію, але й уважно слухати, аналізувати матеріал;
- кожен з учнів на уроці може реалізуватися і як актор, і як глядач, який слухає й аналізує, і як учитель, що навчає інших;
- під час уроку реалізуються міжпредметні зв'язки.

Урок обов'язково завершується обговоренням та визначенням ставлення до уроку.

Тут поєднуються традиційні та нетрадиційні принципи навчання. Урок дозволяє вивчити матеріал наочно, доступно, цікаво, свідомо, активно включаючи в роботу учнів з різним рівнем підготовки. Важливим моментом є емоційність та оформлення заняття.

Аналізуючи і проводячи рольові ігри, можна виділити їх головні особливості:5

- незвичайність і цікавість змісту й форми гри;
- орієнтація на пізнавальну чи практичну роль кожного учасника;
- навчання за рахунок позитивного емоційного налаштування учнів і підвищення в них пізнавальних процесів.

Рольові ігри виконують і цілу низку завдань:

- вони передбачають комбінування знань з різних предметів;
- дають можливість використовувати знання у різних ситуаціях;
- сприяють розвитку мовлення.

Навчальні ігри мають за мету, окрім засвоєння навчального матеріалу, вмінь і навичок, ще й надання учневі можливості самовизначитися, розвивати творчі здібності, сприяють емоційному сприйманню змісту навчання.

Види ігор:

- навчальні, тренувальні, узагальнюючі;
- пізнавальні, виховні, розвиваючі;
- репродуктивні, продуктивні, творчі

Під час вивчення теми " Основні ідеї французьких просвітителів " у 9 класі "Франція напередодні революції " всі учні об'єднуються в групи. В кожній групі розподіляються ролі: "історик", "просвітитель XVIII ст.", "король Франції", "представники народу". Починається робота учнів і підручником та додатковою літературою (підбраною вчителем). У кожній групі — один з просвітителів: Вольтер, Монтеस्क'є. Дідро. Руссо. Всі учні чигають, роблять записи у табличку "ідеї енциклопедистів" (якщо її запропонував учитель). Робота займає 10-15 хв. Наступає черга поділитися знаннями. Всі групи одночасно слухають "просвітителів": кожна – свого " Просвітитель" від першої особи розповідає про свої прогресивні погляди. Учні групи задають уточнюючі питання. Робота займає 8-10 хв. Після цього створюються нові групи. Об'єднуються:

- всі "історики";

- всі "королі Франції";
- "народні маси";
- "просвітителі".

"Просвітителі" по черзі знайомлять всіх учнів класу зі своїми поглядами, "історики" об'єктивно розповідають про погляди "свого" просвітителя. Тепер черга "королів" та "народу". Вони задають "просвітителям" питання від свого стану (може виникнути дискусія).

Таким чином, "рольова гра" допомагає учням за короткий час прочитати., переказати текст підручника (додаткової літератури), заповнити таблицю (якщо вчитель її запропонував) й розібратися в особливостях поглядів просвітителів, висловити свою думку з даного питання.

Ще один приклад рольової гри

Учасникам пропонується розв'язати проблему — "Чи потрібно було скасовувати систему плантаційного рабства, яке панувало на Півдні?"

(Тема "Громадянська війна в США". 9 кл.)

Всі учасники розділяються на чотири групи:

- раби;
- плантатори;
- промислові підприємці;
- наймані робітники.

Кожна група за визначений вчителем час, розробляє свою точку зору на дану проблему так, щоб кожен учасник групи міг представляти цю точку зору перед іншими групами. По закінченні часу, вчитель перемішує групи так, щоб в кожній новій групі були представники усіх 4 точок зору: раби, плантатори, промислові підприємці, наймані робітники. Нові групи вислуховують усі чотири точки зору і намагаються досягти консенсусу у вирішенні проблеми. Кожна група виділяє доповідача, який представить кінцеве рішення перед усіма учасниками.

Ігрова технологія сприяє формуванню пізнавальних інтересів ліцеїстів, сприяє усвідомленому засвоєнню історичних знань. Ігри допомагають розвитку самостійності, ініціативності, виховують почуття колективізму. Урок стає жвавішим, цікавішим. Постійна зміна діяльності учнів не дозволяє їм втомлюватися. Застосування ігор забезпечує більш високу ефективність засвоєння навчального матеріалу, підсилює зацікавленість предметом, розвиває комунікативні здібності кожного.

Значення ігрових проблемно-пізнавальних завдань як структурної основи дидактичних ігор полягає в тому, що: [5]

- а) їх розв'язання завжди приводить до систематизації, узагальнення і закріплення вивченого навчального матеріалу;
- б) масштаб постановки ігрового проблемно-пізнавального завдання детермінує рівень дидактичної гри, чим складнішим є ігрове проблемно-пізнавальне завдання, тим ефективнішим є його дидактичний вплив на формування пізнавальної активності і самостійності учнів;
- в) навчально-ігрова діяльність активізує проблемно-пізнавальну спрямованість учнів на пізнання нового.

Наприклад, для підготовки учнів до рольової гри і участі в ній застосовували завдання на складання розповідей від першої особи про історичні події. На заключних уроках в 9-му класі пропонували завдання: сучасні письменники-фантасти висувають ідеї створення в майбутньому хронольота - апарата здатного перенести людину в будь-яку країну і епоху. Складіть програму польоту:

- 1) вкажіть рік, в який вам хотілось би переселитись;
- 2) назвіть країну, в якій ви б хотіли побувати;
- 3) виберіть в якій ролі вам хотілось би знаходитись в період подорожі:
 - а) сучасної людини (вченого-історика, учня 9-го класу тощо);
 - б) селянина, володаря помістя, полководця тощо;
- 4) обґрунтуйте ваш вибір століття, країни і ролі;

5) визначте мету вашої подорожі.

Особливого ефекту та популярності під час уроків у Дрогобицькому ліцеї займає проведення ігор "Що? Де? Коли" або Брейн-ринг. Клас ділиться на 2 команди по шість чоловік у кожній. Гра триває до 5 балів. Команда, яка відповіла першою на запитання отримує 1 бал. Глядачі-учасники беруть участь також у грі. Вони відповідають на запитання, на які не змогли дати правильну відповідь учасники гри. Переможцем гри вважається та команда, яка отримала максимум – 5 балів. Пропонуємо декілька запитань під час проведення ігор:

- 1) Чому в Україні поширився російський декабристський рух?
- 2) Коли і як почався промисловий переворот в Україні?
- 3) Чому на сучасних купюрах різних країн натрапляємо на різні масонські символи?
- 4) Що означає модернізація суспільства?
- 5) На якій річці Володимир Великий хрестив українців?
- 6) Чи була ліквідація Гетьманщини та Запорозької Січі закономірним явищем?
- 7) Правильно чи помилково стверджувати, що в ході Національно-визвольної війни зародилася ідея української державності? Які історичні факти свідчать на користь цієї точки зору, а які – їй суперечать?
- 8) Існує точка зору, що в Запорозькій Січі була не демократія, а охлократія (влада натовпу), яка перешкоджала утвердженню ідеї державності. Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Свою відповідь обґрунтуйте?
- 9) Чому міграція українських селян особливо посилилася в роки столипінської аграрної реформи?

Отже, активні методи навчання при вмілому їх застосуванні дозволяють оптимально розв'язати одночасно три навчально-організаційні завдання:

- 1) підпорядкувати процес навчання керівному впливові вчителя;
- 2) забезпечити включення в активну навчальну роботу всіх учнів;

3) встановити безперервний контроль за процесом засвоєння навчального матеріалу. [1]

Таким чином доведено, що в процесі викладання історії в школі використання проблемно-пізнавальних завдань та рольових і дидактичних ігор є чи не найголовнішим чинником підвищення пізнавальної активності і самостійності учнів, вони служать базовою основою для перебудови всієї системи викладання історії в загальноосвітній школі.

Список використаних джерел

1. Айламазьян А.М. Актуальні методи виховання і навчання: ділова гра. -М.:, 2000.
2. Баханов К. Інноваційні системи технології та моделі навчання історії в школі. — Запоріжжя: « Просвіта » 2000. - 300с.
3. О. Пометун, Л. Пироженко. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. – К., А.С.К., 2004
4. Освітні технології: Навч. метод. посібн. /за ред.. О. Пехоти, А. Кіктенко, О. Любарської. – К. : АСК.,2003. – 192 с.
5. Поліщук Ю.Й. Використання дидактичних ігор у процесі викладання історії в школі.-Тернопіль, 1998.

ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ НАД НАУКОВО – ДОСЛІДНИЦЬКОЮ РОБОТОЮ

Піліпей Людмила Петрівна

Викладач спеціальних дисциплін вищої категорії

ВСП «Автотранспортний фаховий коледж

Криворізького національного університету»

Вибір теми

Вибір теми є найвідповідальнішим етапом у діяльності здобувача, бо від нього залежить майбутня діяльність, яка вирішально обумовлює результат наукового дослідження. Практика показує, що правильно обрати тему - значить наполовину забезпечити успішне її виконання.

При обранні теми основними критеріями мають бути:

- актуальність, новизна і перспективність;
- наявність теоретичної бази;
- можливість виконання теми в даній установі;
- зв'язок її з конкретними господарськими планами і довгостроковими програмами;

Обравши тему, здобувач має усвідомити сутність пропонованої ідеї, її новизну й актуальність, теоретичну важливість і практичну доцільність. Це значно полегшує оцінку й остаточне закріплення обраної теми.

Питання новизни є одним з найбільш суперечливих і складних при захисті роботи. Деякі експерти (члени спеціалізованої наукової ради) вважають отриманий результат новим, інші - давно відомим. Тут вони спираються на свій особистий досвід, який при зростаючій кількості робіт, розширенні тематики досліджень і одночасному зменшенні доступних джерел інформації стає все менш надійним. Тому кожен

здобувач повинен уміти визначити новизну своєї наукової роботи.

Найтипівіші помилки, яких припускаються у цьому, такі:

- новизна підміняється актуальністю теми, її практичною і теоретичною значущістю;
- висновки до розділів мають характер констатації і є самоочевидними твердженнями, з якими дійсно не можна сперечатися;
- немає зв'язку між отриманими раніше й новими результатами, тобто наступності.

За місцем отриманих знань серед відомих наукових даних можна виділити три рівні новизни:

- перетворення відомих даних, докорінна їх зміна;
- розширення, доповнення відомих даних;
- уточнення, конкретизація відомих даних, поширення відомих результатів на новий клас об'єктів, систем.

Рівень перетворення характеризується принципово новими в даній галузі знаннями, які не просто доповнюють відомі положення, а являють собою щось самостійне. Самоперевірку цього рівня можна здійснити, поставивши собі запитання: "А що, ніхто ніколи цього завдання не виконував?" На цьому рівні суттєво важливо розрізняти два варіанти новизни: дискусійно-гіпотетичну і загальноновизнану. У першому випадку нові результати ще не досить доказові, не мають достатніх всебічних конкретизацій і нерідко натрапляють на протидію, оскільки самі факти не піддаються новаторському науковому поясненню. Тому залишається сумнів щодо справедливості таких наукових ідей.

На рівні доповнення новий результат розширює відомі теоретичні або практичні положення, додає до них нові елементи, доповнює знання в даній галузі без зміни їхньої сутності.

На рівні конкретизації новий результат уточнює відоме, конкретизує

окремі положення, що стосуються поодиноких випадків. На цьому рівні відомий метод, спосіб можуть бути розвиненими і поширеними на новий клас об'єктів, систем, явищ.

Таким чином, практично будь-яка актуальна науково-дослідна тема може забезпечити виконання наукової роботи. Все залежить від глибини і широти її розроблення, а отже, від самого здобувача.

Форми впровадження наукових результатів методичного характеру:

- пропозиції щодо вдосконалення систем соціально-економічного, політичного, юридичного та ін. регулювання;
- рекомендації стосовно удосконалення економічного механізму, управління соціальними процесами тощо;
- нормативні та методичні документи, затвержені або рекомендовані для використання міністерствами, державними комітетами, відомствами, об'єднаннями або іншими зацікавленими організаціями.

Коли передбачається, що майбутнє дослідження забезпечуватиме наукове обґрунтування шляхів оптимізації трудових і матеріальних ресурсів або виробничих процесів, тобто носить тільки прикладний характер, то його практична значущість може виявлятися у таких формах:

- наукового обґрунтування напрямів, способів удосконалення умов і ефективності праці, основних виробничих і невиробничих фондів, матеріальних, паливно-енергетичних ресурсів та інших факторів соціальної й економічної діяльності об'єднань, відомств, організацій;
- економічного обґрунтування заходів щодо використання науково - технічних досягнень у різних галузях науки та практики;
- обґрунтування пропозицій з використання досягнень наукових розроблень у практичній діяльності підприємств і організацій;

- розв'язання окремих проблемних питань у розробленні науково дослідних тем, держбюджетних і договірних наукових робіт;
- використання результатів дослідження в реальних розробках проектних інститутів, проектно конструкторських та інших організацій.

Складання плану роботи

Від самого початку роботи здобувачеві необхідно мати план наукової роботи, хоча б попередній, такий, що буде багато разів коригуватися. Робочий план наукової роботи допомагає скласти його науковий керівник. До обов'язків наукового керівника належить також робота зі складання календарного графіка роботи здобувача. Крім того, науковий керівник рекомендує необхідну літературу, довідкові, архівні та статистичні матеріали й інші джерела за темою; проводить систематичні, передбачені розкладом бесіди і консультації; оцінює зміст виконаної наукової роботи як частинами, так і в цілому; дає згоду на подання наукової роботи на захист. Таким чином, керівник надає наукову і методичну допомогу, систематично контролює виконання роботи, вносить необхідні корективи, дає рекомендації щодо доцільності прийняття того чи іншого рішення, а також робить висновок про готовність роботи.

Досвід вказує на те, що за весь період роботи над науковою роботою можуть бути складені плани кількох видів. Робочий план починається з розробки теми, тобто задуму наукового дослідження. Можливо, що підґрунтям такого задуму буде лише гіпотеза, тобто припущення, викладене як на основі інтуїції (передчуття), так і на попередньо розробленій версії (тобто на повідомленні чогось з метою попереднього пояснення). Навіть така постановка справи дасть змогу систематизувати й упорядкувати всю наступну роботу.

Попередній робочий план тільки в основних рисах дає характеристику предмета дослідження, надалі такий план може і повинен уточнюватися, проте основне завдання, що стоїть перед роботою в цілому, має змінюватися якомога менше.

Здобувачеві необхідно усвідомити черговість і логічну послідовність запланованих робіт. При організаційній черговості завдання виконуються залежно від наявних можливостей, порядок їх виконання може змінитися за тієї умови, щоб за певний період вони всі були виконані.

Логічна послідовність диктує розкриття сутності завдання. Доки не завершений перший розділ, не можна переходити до другого. Важливо навчитися знаходити в будь-якій роботі головне, вирішальне, те, на чому треба зосередити в даний час всю увагу. Це дасть можливість знайти оптимальні розв'язки поставлених завдань.

Такий методичний підхід приводить до необхідності врахування стратегії і тактики наукового дослідження. Це означає, що дослідник визначає генеральну мету роботи, формулює центральне завдання, виявляє всі доступні резерви для виконання задуму та ідеї, обирає необхідні методи і прийоми дій, знаходить найзручніший час для виконання кожної операції.

У творчому дослідженні план завжди має динамічний, рухливий характер і не може, не повинен сковувати розвиток ідеї та задуму дослідника, зберігаючи певний чіткий і визначений науковий напрям у роботі.

З урахуванням специфіки творчого процесу до плану дослідження вносять усе, що можна заздалегідь передбачити. Звісно, в науці можливі й випадкові відкриття, але не можна будувати наукове дослідження, орієнтуючись на випадковості. Наукове дослідження не може проводитися без плану. Тільки планове дослідження дає змогу глибоко

пізнавати нові об'єктивні закономірності навколишньої дійсності і закінчується впровадженням "добутого" знання. При плануванні етапів досліджень доцільно одночасно продумати підготовку до друку необхідних публікацій.

Можна виділити такі етапи процесу отримання наукового результату із зазначенням характеру можливої публікації:

1. Огляд стану проблеми, виділення завдань дослідження. Після виконання цього етапу можна підготувати й опублікувати оглядову статтю в науковому фаховому журналі.

2. Постановка завдання дослідження, вибір методу його розв'язання.

Після виконання цього етапу можна подати до фахового журналу статтю, де розкрити актуальність завдання, його фізичну й математичну постановку, а також визначити математичний клас за дачі й обґрунтувати запропонований метод розв'язання.

3. Розробка та інтерпретація методу й алгоритму розв'язання задачі, приклад вирішення задачі. Успішно подолавши цей етап, здобувач може опублікувати статтю з описанням нового методу й алгоритму розв'язання задачі або викладом відомого методу в термінах розв'язаної задачі, а також аналізом практичного прикладу її розв'язання.

4. Розробка програмного забезпечення. Якщо розроблене програмне забезпечення має необхідні якості, притаманні програмному продукту, доцільно оприлюднити опис відповідного пакета прикладних програм або автоматизованої системи у фаховому виданні, підготувати комплект програмної документації, провести маркетингові дослідження (в межах своїх можливостей) для тиражування розробки.

5. Експеримент. Після його успішного проведення публікують статтю з висвітленням опису й обговоренням результатів експерименту.

6. Упровадження. За його результатами готується оглядова стаття з

усього циклу досліджень.

Таким чином, за кожним завданням дослідження (результатом, що вноситься на захист) може бути підготовлено 5-6 публікацій.

Вивчення літературних джерел. Методи добору фактичних матеріалів і огляду літератури

Необхідно переглянути всі види джерел, зміст яких пов'язаний з темою дисертаційного дослідження. До них належать матеріали, надруковані в різних вітчизняних і зарубіжних виданнях, недруковані документи (звіти про науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, дисертації, депоновані рукописи, матеріали зарубіжних фірм), офіційні матеріали. Якщо такий перелік виявиться дуже великим, слід обмежити параметри бібліографічного пошуку: мова, країна, рік видання тощо. Коли з даного питання існує бібліографічний довідник, треба його використати, одночасно пересвідчившись у його повноті. Починати пошук варто з нової літератури, а потім поступово "розмотувати клубок", користуючись посиланнями на інші джерела.

Вивчаючи літературу, не намагайтеся тільки запозичити матеріал. Паралельно обдумайте знайдену інформацію. Цей процес має тривати протягом усієї роботи над темою, тоді власні думки, які виникли в ході знайомства з чужими працями, стануть основою для отримання нового знання. Зазвичай використовується не вся інформація, що міститься в певному джерелі, а тільки та, яка безпосередньо стосується теми наукової роботи і тому найбільш цінна і корисна. Таким чином, критерієм оцінювання вивченого є можливість його практичного використання в науковій роботі.

Серед джерел інформації чільне місце посідають наукові статті. Теоретичні статті в галузі гуманітарних наук значно більше, ніж стаття технічна, насичені роздумами, порівняннями, словесними доведеннями.

Основними завданнями огляду літератури є:

1. ознайомлення з матеріалами за темою роботи, їхня класифікація, відбір найцікавіших досліджень, основних фундаментальних праць, найсуттєвіших результатів; при цьому треба вивчати літературу не тільки з " вузької " теми роботи, а й за близькими до неї темами;

2. виявлення напрямів досліджень, які викликають найбільшу цікавість, ще недостатньо досліджені і могли б стати темою дисертації;

3. формулювання напрямів науково - дослідницької роботи,

4. характеристика методу й основних розділів теоретичної та експериментальної частин роботи; і на завершення огляду - перша редакція орієнтовного плану роботи;

5. отримання вихідного матеріалу для написання частини роботи, складання анотованого покажчика статей і книг за темою роботи і підготовка на цій основі до складання доповіді зі спеціальної дисципліни.

Можна рекомендувати такий типовий план огляду літератури в тексті наукової роботи:

- загальна характеристика галузі досліджень, значення останньої в науці і промисловості, актуальність завдань, які стоять перед даною галуззю;

- класифікація основних напрямів досліджень у даній галузі; ви значення напрямів, практично використовуваних, і таких, які перебувають у стадії розробки, відображення різних точок зору на розв'язання проблеми;

- детальний виклад результатів досліджень за кожним розділом класифікації;

- для теоретичного дослідження - опис використаної методики, застосованого математичного апарату; для експериментальної роботи - найважливіші схеми, їхнє дослідження й основні результати; критичний аналіз цих матеріалів із пропозиціями та зауваженнями;

- у кінці кожного розділу - висновки, підсумки досліджень і перелік основних нерозв'язаних проблем;
- на завершення огляду - формулювання основних напрямів досліджень, їхня актуальність і кінцева мета; орієнтовний план дисертації із зазначенням запропонованої методики теоретичних та експериментальних робіт. Існує два критерії самоперевірки правильності написання огляду: огляд пишеться не за авторами, а за завданнями досліджень; огляд тоді написаний правильно, коли його можна публікувати як самостійну статтю.

Треба добирати не будь-які, а тільки наукові факти. Поняття "науковий факт" є значно ширшим і багатограннішим, ніж поняття "факт", що застосовується у повсякденному житті. Коли говорять про наукові факти, то розуміють їх як складові елементи основи наукового знання, віддзеркалення об'єкних властивостей речей і процесів.

Перевірка відповідності матеріалів НДР встановленим вимогам

Перевірка роботи складається з таких етапів:

1. аналіз назви
2. виявлення і визначення об'єкта, предмета й мети дослідження; аналіз кожного наукового результату на новизну, достовірність, практичну значущість, пріоритет;
3. аналіз кожного висновку до розділів на конструктивність та новизну; аналіз математичних моделей на коректність; оцінювання якості програмного забезпечення та виконаних розрахунків; аналіз відповідності публікацій та апробацій вимогам ВАК; аналіз правильності оформлення актів упровадження; перевірка коректності посилень.

Аналіз назви роботи слід проводити за двома аспектами:

- на відповідність результатам, поданим на захист;
- на відповідність паспорта спеціальності.

Назва роботи повинна містити об'єкт і предмет дослідження, завдання, що розв'язується, а іноді й галузь використання. Серед найбільш розповсюджених помилок при формулюванні назви роботи можна вказати на те, що назви наукових робіт нерідко перенасичені штучно ускладненою термінологією, носять наукоподібний характер, сформульовані стилістично недбало, а часом не досить грамотно.

Занадто часто назви наукових робіт починаються словами "Вивчення процесу...", "Дослідження деяких шляхів...", "Матеріали до вивчення...", "Деякі питання...", "До питання..." та ін. У них не віддзеркалюються достатньою мірою суть розглянутої проблеми, завершеність роботи, немає ясного визначення її мети і результатів.

Предмет дослідження - це розглянута у роботі сторона об'єкта дослідження та його досліджувані якості і галузь використання, наприклад, певна-галузь економіки. складова національної безпеки тощо. Щодо предмета дослідження, то тут також треба вирішити те саме питання: предмет дослідження є новим чи традиційним. Можливі такі комбінації новизни предмета (П) і об'єкта (О) дослідження: а) НП - НО; б) НП - ТО; в) ТП - НО.

Для роботи випадок ТП - ТО є практично неприпустимим: або предмет, або об'єкт дослідження обов'язково має бути новим. Об'єкт дослідження, зазначений у роботі, повинен мати модель (моделі) у тексті й на плакатах.

Мета дослідження - це запланований результат. Результат має бути конструктивним, тобто спрямованим на вироблення суспільно корисного продукту з вищими, ніж було раніше, показниками якості або процесу Ті досягнення. Поставленої мети досягти треба обов'язково. / неодмінно перевірити, чи визначене чітко досягнення мети у висновках.

Аналіз висновків до розділів. Усі розділи завершуються короткими висновками. Розповсюджена помилка, якої припускаються здобувачі, -

реферативний характер висновків: перелічується, що зроблено у розділі. Наприклад, зустрічаються такі звороти: "Проведено огляд літератури, визначено завдання дослідження".

Список використаних джерел:

1. Пальчевський Б. О. Дослідження технологічних систем. - Львів: світ, 2001.
2. Сьомін С.В. Методичні рекомендації здобувачу наукового ступеня. – К.: МАУП, 2002.
3. Ашеров А. Т, Мовчан В. М. Анализ информативности факторов, определяющих достоверность информации в АСУ Механизация управления. - 1981. № 1.
4. Енгельгард В. Еще раз о научном поиске его эмоции и конфликты // Наука и жизнь. - 1969. № 10.
5. Сиденко В. М., Гришко И. М. Основы научных исследований. - Харьков: Вища шк. 1979.
6. Чкалов О. Н. Основы научных исследований. - К: Вища шк. 1978.

ОСНОВНІ МЕХАНІЗМИ ЗДАТНОСТІ ПІДЛІТКІВ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЗАСОБАМИ ЕСТРАДНОЇ ПІСНІ

Раструба Тетяна Віталіївна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри вокально-хорової майстерності

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2232-1190>

e-mail: rastruba_1510@ukr.net

тел.: +380 67 476 93 49

Дьомочка Анастасія Олексіївна

магістрантка II курсу ННІ мистецтв імені Олександра Ростовського

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

У статті проаналізовано проблему творчої самореалізації підлітків засобами естрадної пісні. Зосереджено увагу на виокремленні основних механізмів самореалізації – самовизначення й самодетермінація. Визначено сутність поняття «творча самореалізація», охарактеризовано найбільш суттєві її ознаки та складові процесу естрадного виконання.

Ключові слова: творча самореалізація, самовизначення, самодетермінація, естрадний спів, підлітковий вік, здатність.

Актуальність обраної теми дослідження обґрунтовується тим, що проблема самореалізації особистості належить сьогодні до ключових проблем педагогіки. Посилення уваги науковців до неї споглядається в контексті розуміння її визначної ролі щодо розвитку особистості людини та

пред'явленням більш високих вимог до таких якостей, як: самостійність, ініціативність, здатність до саморозвитку й самовдосконалення. Особливу значимість питання самореалізації набувають в галузі теорії й практики музичної освіти, оскільки музика та спів розглядаються як сфери найбільш повного людського самоздійснення.

Звернення до проблеми розвитку творчої самореалізації підлітків засобами естрадного співу викликане тим, що система музичного навчання і виховання має у цьому сенсі великий потенціал. Наявність інтересу до естрадного співу, бажання підлітків оволодіти початковими навичками його виконання відкриває широкі можливості для розвитку в них творчої самореалізації. Тому, важливого значення для педагога набуває знання основних механізмів здатності підлітків до творчої самореалізації засобами естрадної пісні.

Сучасна педагогіка й психологія охоплює досить великий обсяг наукових праць, присвячених проблемі особистості, її самореалізації, значне місце серед яких займають дослідження вітчизняних та зарубіжних авторів (А. Адлер, А. Асмолов, Р. Бернс, П. Горностай, В. Гупаловська, У. Джеймс, Л. Дзюбко, О. Капустюк, Г. Куценко-Лада, Д. Леонтьев, А. Маслоу, Г. Олпорт, В. Пастушенко, К. Роджерс, Л. Сердюк, Д. Фельдштейн, О. Шамич, Л. Шатирко та ін.).

З позиції діяльнісного підходу питання самореалізації підлітків розглядаються в контексті виконавської активності, оптимального сценічного самопочуття, готовності до публічного виступу, проблем навчальної неуспішності (Л. Бочкарьов, А. Готсдинер, С. Єгорова, В. Касимов та ін.).

Мету статті – проаналізувати основні механізми здатності підлітків до творчої самореалізації засобами естрадної пісні.

Науковці переконують [1; 2; 4; 7; 8], що творча самореалізація особистості супроводжується емоційним задоволенням: процесом і результатом; собою і тим, що зміг зробити; станом гармонії з собою й

навколишнім світом; інтересом до життя й діяльності; розкриттям і застосуванням своїх потенційних здатностей; у здійсненні себе як індивідуальності, знаходженні себе; у втіленні життєвих ідей, мрій, планів. За цих обставин у якості механізмів самореалізації виступають *самовизначення й самодетермінація*.

Самодетермінацію В. Муляр характеризує як особливості стосунків особистості з суспільством, продукуючи в них самореалізацію як принцип. Звідси, механізм самоздійснення особистості передбачає залучення її в систему суспільних відносин, втілення цього принципу вимагає не ігнорування інтересів особистості, а позиціонування їх як головного регулятора у стосунках «суспільство-індивід» [8, с. 14]. Нам видається логічним виокремити й структурні елементи механізму самореалізації особистості. До них відносять: способи, засоби, форми самоздійснення, систему самодетермінації й соціальну зумовленість і життєдіяльності особистості.

Ми поділяємо думки В. Муляра, що в якості *способів* самореалізації постає соціальна активність, творчість, життєтворчість, а *засобами* самореалізації – громадські інструменти, які дають змогу використовувати особистість з метою адекватного опредметнення своїх сутнісних сил [8]. У цій іпостасі розглядають і мистецтво та культуру. Тому, вони разом зі способами самореалізації визначають технологічний аспект механізму самоздійснення особистості.

Різні точки зору на проблему самореалізації особистості, дозволили обрати за основу наступне визначення творчої самореалізації підлітків: *це суб'єктивно-значущий, педагогічно-стимулюючий, рівневий процес розкриття і ефективного використання підлітком свого творчого потенціалу в різних видах діяльності* [5]. У контексті нашого дослідження визначення «самореалізація підлітків» трактуємо як процес, який передбачає: ідентифікацію себе із іншими, відкритість досвіду і його прийняття, по-різному

образне сприйняття почуттєво заданих ситуацій, творчий характер активності [7].

Згідно вищесказаного доречно охарактеризувати найбільш суттєві ознаки творчої самореалізації підлітків:

- творча самореалізація як необхідний спосіб актуальної життєтворчості;
- внутрішня свобода, воля, інтенсивність, цілепокладання, культура творчої рефлексивності;
- розпредметнення формоутворення соціального досвіду;
- суб'єктивний характер (потреби, спрямованість, потенційні когнітивні й психофізіологічні здатності, ментальні характеристики);
- самопізнання, самоосмислення, самовідношення, самоорганізація, самооцінка, самоконтроль, самовиховання, самовизначення, саморегуляція;
- культурна самоідентифікація, входження в світ духовної культури;
- ситуації вибору цінностей, їх осмисленням, формування загальнонаукових критеріїв, через самооцінку діяльності й вчинків, культури міжособистісних відносин [3; 6, с. 15].

Зазначимо, що творчому розвитку підлітків може сприяти й процес освоєння масової музичної культури, такого її різновиду як естрадний спів (музично-виконавська діяльність, що поєднує різноманіття жанрових компонентів вокалу, акторську майстерність, сценічний імідж, індивідуальний вокально-технічний стиль) [9]. Під освоєнням музичної культури ми розуміємо творче осмислення підлітками пісенної естради, теоретичні знання, практичні вміння і навички, спрямовані на самостійне вивчення й художнє виконання пропонованого матеріалу. Вокальна естрада є найбільш масовим видом аматорської музичної творчості й займає провідні позиції в позакласній та позашкільній діяльності закладів освіти.

Для підлітків найчастіше вокальна естрада це найдоступніший вид музичного виконавства. Естрадний спів у силу свого синкретизму, як

наголошує А. Зайцева, створює умови для залучення підлітків у різноманітну музично-творчу діяльність, сприяє формуванню активності естетичного сприйняття, творчої уяви, емоційного переживання й музично-виконавських здібностей [5, с. 13].

Інтерес підлітків до естрадної музики, зокрема вокальної, обумовлений активізацією міжособистісного спілкування, ототожненням себе у світі дорослих, ідеалізацією й наслідуванням виконавцю. Звідси, потреба в самореалізації учня проявляється в прагненні реалізувати свої творчі можливості саме в естрадному співі.

Важливо підкреслити, що головною метою розвитку творчої самореалізації підлітків на заняттях естрадним вокалом є більш глибока реалізація підлітком самого себе, своїх здібностей і можливостей, більш повне самовираження й саморозкриття. Не випадково серед основних завдань освоєння мистецтва естрадного вокалу можна, насамперед, назвати: пошук виконавцем оригінального звуку, характерної манери виступу, яскравого сценічного образу.

Самореалізація завжди супроводжується створенням особистісно значущого продукту, що дозволяє підлітку самоствердитися в соціальному середовищі, а також станом задоволеності від результатів його діяльності. Таким продуктом виступає художньо оформлений, логічно завершений вокальний твір, готовий для показу на публіці [9]. За таких умов з перших уроків естрадного вокалу, у свідомості підлітків необхідно закладати ідею, що потрібно прагнути до того, щоб вокальна майстерність служила задоволенням не тільки для нього самого, але й для слухачів.

Творча самореалізація підлітків засобами естрадної пісні розглядається нами, як організована музично-творча діяльність, процес пізнання ними сутності цієї діяльності, самопізнання, розвитку своїх потреб і здібностей, самопрояв умінь і навичок (наприклад, співати й привертати увагу слухачів,

глядачів; слухати й чути музику; насолоджуватися мелодіями; здійснювати пошук нових форм творчої самореалізації й ін.).

Самовизначення, як елемент механізму творчої самореалізації засобами естрадного співу, прийнято вважати індивідуально-проблемний процес постійно здійснюваного вибору підлітком предметно-практичної діяльності, напрямку музично-творчої діяльності, а в перспективі й визначення індивідуально-професійного розвитку [4]. Тому цільовий елемент проявляється в усвідомленні естрадно-вокальної самореалізації як особистісної цінності, що визначає індивідуальний зміст діяльності: «чого я прагну».

Музичне самопізнання підлітків є процес вивчення (аналіз, самооцінку) своїх особистісних якостей і музично-творчих можливостей у процесі навчальної естрадно-вокальної діяльності: «що я можу». За таких обставин вагомого значення набуває самопроекування способів естрадного співу, яке полягає у виборі необхідних засобів для перетворення мети в життя, конкретизації при відповіді на поставлені дитиною питання.

Принагідно підкреслити важливість значень музичного самовиховання та навчання. Де перше трактується як формування й удосконалення дітьми своїх позитивних якостей (волі, працездатності), подолання негативних рис, а друге – як одержання необхідних знань, оволодіння ними уміннями й навичками самостійної творчої діяльності, спрямованої на підвищення рівня самовираження в естрадному співі.

Загалом, механізм творчої самореалізації в контексті естрадного вокалу дозволяють нам уявити наступні складові цього процесу:

- активізація потреби в самореалізації, готовність до самовизначення в сфері естрадної пісні, і постановку самореалізації у даній діяльності в якості особистісно значущої мети;
- ініціація самопізнання підлітком своїх можливостей для участі в естрадному співі, самостійне проектування способів індивідуальної естрадно-

вокальної діяльності й реалізацію умінь самоорганізації (самовиховання й навчання);

- рефлексія й самоаналіз об'єктивних і суб'єктивних результатів самореалізації, усвідомлення нових творчих можливостей і потреб, що дають можливість подальшого самовдосконалення в естрадно-виконавській діяльності.

Отже, самореалізація підлітків засобами естрадного співу відбувається в самостійній постановці ними мети діяльності, і в досягненні результату, причому успішного, навіть видатного, такого, що визнається оточенням як досягнення успіху. Самореалізація учня в естрадному співі включає в себе задум і втілення, тому в основу самореалізації покладається творча діяльність.

Список використаних джерел

1. Баришева О. І. Самовизначення і самореалізація як мотив участі старшокласників у гуртковій роботі: дис. ... канд. пед. наук: Київ, 2001. 181с.

2. Бочелюк В. Й. Соціально-психологічні особливості самореалізації особистості в сучасному суспільстві : монографія / В. Й. Бочелюк, С. А. Білоусов, В. М. Борисенко, Г. О. Горбань, Т. А. Гришина, О. І. Гура; Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2009. 280 с.

3. Брылева Л. Г. Психолого-педагогические условия самореализации личности в клубном художественном коллективе : дисс. ... канд. пед. наук.. Ленинград : ЛГИК, 1988. 197 с.

4. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в освітньому просторі: автореф. дис. ... канд. філос. Наук. Одеса, 2010. 20 с.

5. Зайцева А. В. Педагогічні умови творчої самореалізації майбутніх учителів музики в процесі виконавської діяльності : автореф. дис. ... канд. наук. Київ, 2007. 20 с.

6. Зарицька В. В. Формування у старшокласників здатності до самореалізації : автореф. дис. ... канд. психол. Наук. Харків, 2006. 20 с.

7. Мільчевська Г. С. Психолого-педагогічні підходи до вивчення проблеми особистісної самореалізації старшого підлітка. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2012. № 7 (25). С. 16–23.

8. Муляр В. И. Самореализация личности как социальный процесс (методолого-социологический аспект) : автореф. дисс..канд. фил.. наук. Киев, 1990. 16 с.

9. Сапожник О.В. Музично-естетичне виховання старшокласників (на матеріалі сучасної популярної естрадної музики): автореф. дис... канд. пед. наук. Київ, 2001. 20 с.

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Ткачук Олена Геннадіївна

канд.пед.наук, завідувачка кафедри спортивної та педагогічної майстерності
Олімпійського коледжу імені Івана Піддубного;

Чепурна Наталія Олександрівна

аспірантка Інституту вищої освіти Національної академії наук України

Світова пандемія COVID-19 стала пусковим механізмом для переходу та швидкої адаптації на дистанційне навчання в системі вищої освіти України зокрема. За даними дослідників в кінці 1997 року в 107 країнах світу діяло близько 1000 навчальних закладів дистанційного формату. Аналіз наукової літератури свідчить [5, ст. 119], що кількість тих, хто здобув вищу освіту за дистанційним типом в 1997 році становило близько 50 млн.осіб, у 2000 році – 90 млн осіб, за прогнозами у 2023 році – 120 млн. осіб.

Модернізація системи освіти є однією з найважливіших закономірностей розвитку сучасного суспільства, яка передбачає розробку інноваційних засобів, методів та змісту освітнього процесу. В часи всесвітньої пандемії COVID-19 актуальною проблемою є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, що володіють міждисциплінарним і науково-творчим баченням, легко адаптуються та успішно функціонують на ринку праці. З огляду на те, що в теперішній час йде безперервна інформація через засоби інформаційно-комунікаційних технологій, постала необхідність переглянути традиційні методи, форми і засоби навчання. Однією із форм отримання якісної освіти, можна виділити дистанційне навчання як новий спосіб реалізації освітнього процесу.

Дистанційне навчання передбачає перехід від репродуктивної до активної парадигми набуття знань, умінь та навичок, а також освіти заснованої на конструктивній спільній діяльності всіх учасників освітнього середовища. Слід зауважити, що цьому сприяє українське законодавство, а саме: Закон України «Про освіту», «Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні», «Положення про дистанційне навчання», державна програма «Освіта» і т.ін..

Відповідно до Статті 49 закону України «Про вищу освіту» [3] дистанційна форма вищої освіти – «це індивідуалізований процес здобуття освіти, що відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що функціонує на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій».

На нашу думку, прояв і розвиток дистанційного навчання обумовлено необхідністю формування гнучкої системи безперервної освіти, навіть протягом всього життя. Наприклад, в Олімпійському коледжі імені Івана Піддубного (надалі Коледж) навчаються студенти які входять до збірних команд України з різних видів спорту, є чемпіонами Європи та Світу. В навчальному графіку цих спортсменів є багато тренувальних зборів, змагань різного рівня під час яких вони не можуть бути присутніми на заняттях. Тому, для таких студентів дистанційне навчання є альтернативою звичного режиму навчання. Таким чином, спортсмени можуть підвищувати свої професійні навички з урахуванням індивідуальних особливостей, що дозволить їм бути професійно мобільними і творчими.

Погоджуємось з науковцями О. Алексеевою, І. Курліщук [1, ст.7-8] які зауважують, що успішність організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти передбачає використання новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, та креативних організаційних форм навчання. Це, на думку авторів [1, ст.7-8], зумовлено інформатизацією освіти, як провідним освітнім трендом

та особливостями сучасного студентства, для яких існування у віртуальному інформаційному середовищі є абсолютно природним.

Заклади вищої освіти України в межах своєї автономії самостійно обирають інформаційно-комунікаційні технології використовуючи навчальні сервіси і платформи (Moodle, Google classroom, Google sites, Google forms, Google-Meet, Padlet, Zoom, Prometheus, дистанційна платформа для громадянської освіти тощо.) та засоби онлайн-комунікації зі студентами (соціальні мережі Messenger, Instagram, Viber, Whatsapp, Telegram електронна пошта тощо.) в умовах дистанційного навчання. Зокрема в Коледжі з початком карантину розпочалася і продовжується на сьогодні дистанційна форма навчання за допомогою інтернет-платформ Google-Class, Google-Meet, Zoom, Skype при роботі в системі «викладач-студент». Як елемент неформальної освіти (для викладачів та студентів, як рекомендація для проходження окремих курсів) застосовуються дистанційні платформи для громадянської освіти: ED-ERA, Prometheus, ВУМ online, Coursera.

Зауважимо, що під час проведення лекційних, практичних, додаткових занять, консультацій і громадських заходів та педагогічного спілкування загалом, виникає необхідність створення позитивного психологічного клімату, з метою підвищення мотивації до начального процесу у всіх його учасників. Комунікативне спілкування в системах: студент-студент, студент-викладач, викладач-викладач відбувається практично безперервно з використанням програми миттєвого обміну повідомленнями, наприклад, Messenger, Viber, WhatsApp, Telegram і т.ін. Таким чином, з'явилися нові елементи онлайн координації роботи студентів, де творча складова формування фахових компетентностей у студентів спеціальності «Фізична культура і спорт» полягає в освоєнні нових навчальних платформ та програм. Перевагою такої комунікації є те, що і викладач, і студент, перебуваючи на значній відстані один від одного, можуть вирішувати та обговорювати проблемні питання в процесі вивчення дисциплін, ділитися новою навчальною інформацією, при цьому не

витрачати час на установку і оволодіння додатковим програмним забезпеченням.

Аналіз наукової літератури [2, ст. 7] та особистий досвід свідчать, що в процесі дистанційного формату роботи проявляються характерні риси дистанційного навчання, такі як гнучкість, модульність, паралельність, економічність, велика аудиторія, соціальна рівність, інтернаціональність, нова роль викладача, якість освіти. Цілком погоджуємося з науковцями [4, с.89; 6, с.121], що сучасний викладач закладу вищої освіти має бути лідером і демонструвати майбутнім фахівцям своє особистісне і професійне зростання та компетентність у досягненні визначених цілей, активно залучати до своїх дій інших людей, впливаючи на них своєю впевненістю і переконливістю.

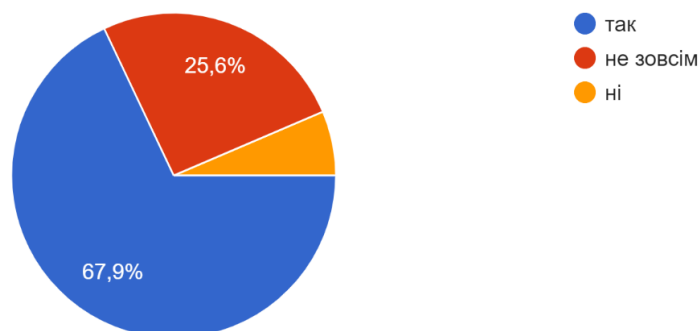
Таким чином, спостереження, поява нових ідей, думок, пошук нової інформації з боку всіх учасників освітнього процесу показало відкритість, можливість переймання та обміну досвідом, командну роботу в усіх організаційних питаннях щодо освітнього процесу в коледжі. Невимірний людський потенціал, ініціатива кожного працівника показала «колективність», довіру, легкість поширення ідей та нової інформації. Таким чином розвинувся індикатор здорового робочого простору, що запалює та надихає працівників на нові звершення.

Застосування інтерактивних технологій, попередньо набутий досвід міждисциплінарної інтеграції на прикладі дисциплін: «Організація і методика оздоровчої фізичної культури», «Анатомія», «Біохімія» та «Фізіологія людини», а також особистий спортивний досвід кожного студента дав можливість для освоєння таких фахових компетентностей як: здатність застосовувати знання про будову та функціонування організму людини; здатність зміцнювати здоров'я людини шляхом використання рухової активності, раціонального харчування та інших чинників здорового способу життя; здатність до організації оздоровчо-рекреаційної рухової активності різних груп населення. Студенти знаючи теоретичні принципи роботи загальної фізичної підготовки

усіх вікових груп в поєднанні з їх анатомо-фізіологічними особливостями складала план тренувальних занять в різних видах спорту. У свою чергу, викладачами розроблені ситуаційні задачі щодо побудови схем тренувального процесу як для спортсменів так і для людей, які не займаються професійним спортом спонукали студентів до командної роботи, до обміну спортивним досвідом «по телефону», до пошуку інформації в інтернет-мережі. Наприклад, над однією з ситуаційних задач студенти працювали в групі по три особи з одного виду спорту протягом тижня, і доповідали її у вигляді презентації на Zoom-конференції. Були задачі, які вирішували в процесі Zoom-конференції, розділивши студентів по «кімнатам» для подальшого об'єднання та обговорення висновків.

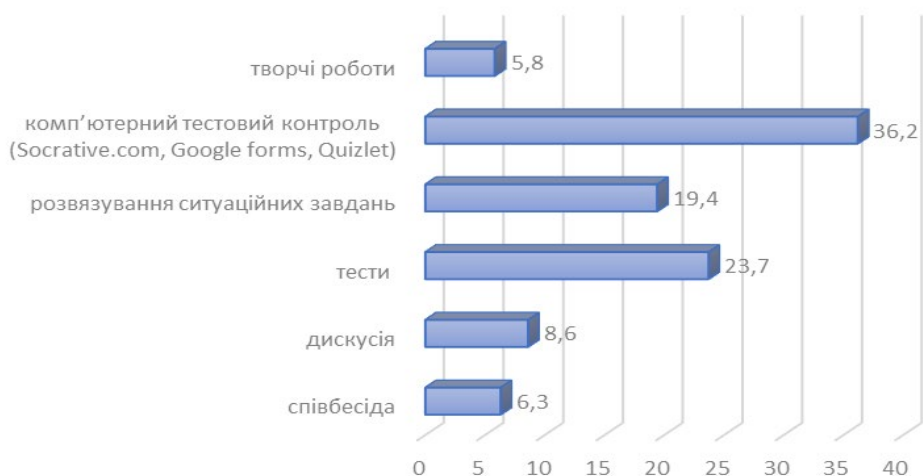
Під час доповідей ми стикнулися з комунікаційною проблемою – студенти бояться доповідати в онлайн-режимі. При відсутності «живої аудиторії тут і зараз», відсутність можливості «зворотнього зорового контакту», так як у деяких студентів погано працювали або взагалі відсутні камери, проблема з інтернет підключенням. І в ході дистанційного формату роботи виникла необхідність в формуванні загальної компетентності, зокрема навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. Тому, поступовість та покроковість, емоційна підтримка як з боку викладача так і студентів надавали впевненості доповідачам. Таким чином, з кожним наступним вирішенням ситуаційних завдань студенти ставали більш впевненішими, а формат роботи нагадував конструктивну бесіду колег.

Для визначення успішності ведення дистанційного навчання, на кафедрі спортивної та педагогічної майстерності Коледжу було проведено анкетування студентів. Одним із запитань було: «Чи враховувались викладачами, в процесі дистанційного навчання, Ваші інтереси, здібності і психологічні особливості?»

Аналіз результатів анкетування свідчить, що майже 70 % студентів вважають «так», їхні інтереси, здібності і психологічні особливості викладачі враховують в повному обсязі; майже 26 % - вважають, що «не зовсім» та 4 % - вважають, що їхні інтереси, здібності і психологічні особливості викладачі не враховують взагалі.

Наступним важливим запитанням для науково-педагогічного колективу було «Яким способом оцінювання знань, умінь та навичок студенти надають перевагу», а саме: співбесіди, дискусії, тестам (в паперовому вигляді), розв'язування конкретних ситуаційних завдань, творчі роботи, комп'ютерний тестовий контроль з використанням онлайн сервісів Socrative.com, Google forms, Quizlet і т.ін.

Аналіз результатів анкетування свідчить про те, що найбільше студентам до вподоби комп'ютерний тестовий контроль з використанням онлайн сервісів

Socrative.com, Google forms, Quizlet, що складає 36,2 %, найменший показник має «творча робота» студентів – 5,8 %. Практичне використання дистанційного навчання у більшості студентів проявило певний елемент лідерських якостей при виконанні завдань в тестовому режимі, таких як мобільність, гнучкість, відповідальність (складання тестів обмежувалося за часом). Але разом з тим дещо втрачалася творча складова при виконанні завдань, яка спонукала до пошуку інформації, до згадування власного спортивного досвіду, до необхідності подумати, детально розібратися у ситуаційному завданні. Використання засобів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів в дистанційному форматі (виконання групових завдань) не лише згуртовували їх, а й спонукали до розумової роботи.

Таким чином, дистанційне навчання являє собою спосіб реалізації змісту навчання з урахуванням сукупності методів, засобів і форм, спрямованих на організацію самокерованої, розумової діяльності майбутніх фахівців направлених на формування здатності та спроможності до пошуку знань з різних джерел. А головне, на нашу думку, це опанування прийомами і методами пізнавальної діяльності, безперервне удосконалення і творче застосування їх в нестандартних ситуаціях професійної діяльності.

Список літератури

1. Алексеева О., Курліщук І. Новітні освітні тренди в організації навчання в умовах викликів сьогодення. Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження: Збірник матеріалів ІV Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти (26 червня 2020 р.) / За ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. – Дрогобич : ТЗОВ «Трек-ЛТД», 2020. – 159 с.

2. Андрусенко Н.В., Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія [Електронний ресурс]: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31

березня 2017 р.) /відп. ред. Л.Б.Ліщинська. – Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2017. – 102 с..

3. Закон України «Про вищу освіту»: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 вересня 2017 року: (офіц. текст). – К.: Паливода А. В., 2017. 100 с. // URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

4. Запара Л. Лідерство та умови розвитку лідерів. Матеріали 5-ї міжн. наук.-практ. конф. (Дніпро, 7–9 листопада 2017 р.). Дніпро: Друкарня ДДАЕУ, 2017. 276 с.

5. Прадівляний М.Г., Бондар Н.Д. «Використання засобів дистанційного навчання для формування професійної компетентності майбутніх перекладачів» журнал Вісник Вінницького політехнічного інституту №3, 2017, ст. 119-124.

6. Ткачук О.Г. Формування здоров'язберезувальної компетентності майбутніх лікарів в освітньому процесі з фізичного виховання: дис ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ, 2019. – 274с.

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРНО-ГІГІЄНИЧНИХ НАВИЧОК У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Штурко Ганна Іванівна

асистент кафедри дошкільної освіти

Криворізького державного педагогічного університету

У статті розглядається питання вивчення завдань виховання культурно – гігієнічних навичок у дітей молодшого дошкільного віку.

Ключові слова: фізична культура, виховання, емоції.

Публікації з теми дослідження: Калемєнева Є.А. Виховання навичок самообслуговування у дітей молодшого дошкільного віку. *Наукові здобутки студентів з дошкільної освіти:* збірник наукових і науково-методичних праць/упорядн. О.В.Ковшар. Вип. 10. Кривий Ріг: КДПУ, 2018, С. 54-57.

Мета статті - теоретично обґрунтувати і практично дослідити процес виховання культурно-гігієнічних навичок дітей молодшого дошкільного віку.

Виховання у дітей культурно – гігієнічних навичок відіграє найважливішу роль в охороні здоров'я дитини, сприяє правильній поведінці у побуті та накопиченню знань про необхідність та можливість дотримання охайності тіла, культурі їжі, підтримання чистоти в навколишньому середовищі, а також правильних взаємин дітей один з одним і з дорослими.

Державний стандарт дошкільної освіти (БКДО), перша освітня лінія «Особистість дитини» акцентує увагу в змісті освіти на важливість та необхідність формування у дітей дошкільного віку гігієни життєдіяльності та набуття здоров'язбережувальної компетенції.

Молодший дошкільний вік є сенситивним періодом у формуванні культурно-гігієнічних навичок, навичок самообслуговування. Це є фактором фізичного і психічного розвитку дитини, переходу через кризу «Я сам». Отже, мета закладу дошкільної освіти полягає у формуванні в дітей саме навичок збереження здоров'я.

Проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку, розвиток теорії і практики фізичного виховання дітей дошкільного віку досліджували Ю. Аркін, Е. Вільчковський, В. Гориневський, Н. Денисенко, Ю. Змановський, М. Кистяковська, П. Лесгафт, Т. Осокіна, Н. Терехова, Л. Чулицька, М. Щелованов та ін..

Головний зміст фізичного виховання - оволодіння основами фізичної культури. Для дошкільного віку в поняття «фізична культура» включають: культурно-гігієнічні навички, дотримання особистої гігієни (звичка до охайності, чистоти тіла, одягу, взуття); гігієна приміщення, режим життя (сну, харчування, раціональної організації активної діяльності та відпочинку); загартування організму природними засобами (сонцем, повітрям, водою); фізичні вправи як головний і специфічний засіб виховання

Саме в період раннього дитинства дитина починає оволодівати навичками самообслуговування - культурно-гігієнічними навичками як одним із провідних видів діяльності.

Виховання культурно-гігієнічних навичок у дітей дошкільного віку відбувається при безпосередній участі дорослих, які дають зразок дії, схвалюють правильний результат і вказують на помилки, одночасно навчають дитину контролювати і оцінювати свої дії, звіряти їх зі зразком.

Головне - не втратити ініціативу, підтримувати стійкий інтерес до справи.

Виховання навичок самообслуговування дозволяє розширити уявлення і знання дітей про навколишній світ, слугують активізації сенсорного виховання, розвитку мовлення, тонкої моторики і зорово-моторної координації, а також

вмінню виконувати дії по наслідуванню, орієнтуватися на зразок, дотримуватися певної послідовності дій.

Висновки.

Виховання у молодших дошкільників навичок самообслуговування, прагнення до самостійності є великим досягненням дитини цього віку. Виховання культурно-гігієнічних навичок визначено найважливішим напрямком у роботі з дітьми молодшого дошкільного віку. Сучасні педагогічні дослідження акцентують саме на данному сенситивному періоді.

Було описано, що виховання культурно-гігієнічні навичок відбувається у процесі ігор або ж за допомогою художнього слова.

Ми переконалися, що виховання у дітей молодшого дошкільного віку навичок самообслуговування, дотриманням правил гігієни, підтримання порядку в кімнаті дає можливість виховати у дітей самостійність.

Оволодіння даними навичками сприяє також соціалізації дитини, що, безумовно, є фактором особистісного розвитку.

Виховання культурно-гігієнічних навичок відбувається поступово і планомірно. Дуже важливо при цьому активна співпраця дитячого садка і сім'ї, так як в першу чергу дитина бере приклад зі своїх батьків.

Також, виховання культурно-гігієнічних навичок допомагає ефективно вирішувати завдання фізичного виховання, сенсорного виховання, розвитку мови молодших дошкільників.

Подальшу дослідну роботу будемо спрямовувати на вивченні ефективних методів виховання культури поведінки дітей передшкільного віку.

Список використаних джерел

1. Аркин Е.А. Ребенок в дошкольные годы. М.: Просвещение, 1998. 444 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. Київ: Світоч, 2012. – 26

с.

3. Баранов С.П., Болотина Л.Р., Воликова Т.В., Слостенин В.А. *Педагогіка*. М.: Просвещение, 1981. 367 с.
4. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1988. 226 с.
5. Борисова З. Н. Виховання дошкільника в праці .2-вид., стер. К., 2002. 112 с.
6. Буре Р.С., Година Г.Н. Учите детей трудиться: *пособие для воспитателя детского сада*. М.: Просвещение, 1983. - 144 с.
7. Виховуємо дошкільнят самостійними: *збірник статей*. СПб: Дитинство-ПРЕС. 2000.192 с.
8. Воспитание дошкольника в труде. К: Просвещение, 1983. 107 с.
9. Гуськова Т. Чи можна виховати дитину самостійним? *Дошкільне виховання*.1988. № 8. С. 65-69.
10. Дошкільна освіта: словник-довідник. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 324 с.
11. Дошкільна педагогіка. *Практикум : навч. посіб.* К.: Слово, 2004. 352 с
12. Дошкольная педагогика: Учеб. Пособие. М.:Просвещение,1986. 294 с.
13. Іващенко Ф. І. Психологія трудового виховання. Мінськ, 1988. 203 с.
14. Игра и труд в дошкольном возрасте. М., Л., 1929. 84 с.
15. Кононова В., Єжкова Н. Підготовка дітей до самостійної діяльності. *Дошкільне виховання*, 1991 № 6. С. 11-14.
16. Кононко Е.Л. Трудовое воспитание детей в семье. К.: Радянська школа, 1988. 128 с.

СУЧАСНІ СИСТЕМИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ (LMS)

Щербина Юлія Михайлівна

старший викладач кафедри іноземних мов

Сумського національного аграрного університету

В наш час Інтернет-технологій багато аспектів нашого життя переноситься в мережу, прискорюючи тим самим темпи розвитку інформаційного суспільства. Не стає виключенням і освіта. Сьогодні використання інформаційних технологій – одна з умов успішного викладання будь-якої дисципліни у закладах вищої освіти.

Сучасні інформаційні технології є ефективним інструментом, який робить процес навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним, індивідуальним. Окрім ґрунтовної фахової підготовки, володіння сучасною комунікативною методикою, викладачі використовують різні системи дистанційного навчання (LMS, від англійського - learning management systems), які дозволяють організувати навчальний процес «з нуля» і відстежувати успішність студентів за допомогою створення онлайн-курсів або віртуальних класів, доступних у будь-який час і в будь-якій точці світу, де є Інтернет. Усі навчальні матеріали при цьому зберігаються в одному місці, їх зручно адаптувати і переглядати в залежності від цілей навчання.

Сучасні системи LMS поділяються на дві основні групи: хмарні і «коробкові» (out-of-the-box). Хмарні платформи дозволяють швидко і легко запустити процес дистанційного навчання після завершення реєстрації у системі. Вся інформація при цьому зберігається на зовнішніх серверах, а процес завантаження матеріалів нагадує роботу з Google Drive або іншими сервісами для зберігання файлів. LMS необхідна для вирішення наступних завдань: надання учбового контенту особам, яким вони необхідні в потрібний час,

контроль використання учбових ресурсів, управління навчанням окремих слухачів і груп, звітність по процесу навчання, оцінка існуючих і придбаних навиків, планування всіх видів і стадій навчання і складання індивідуальних учбових планів, оцінка ефективності програми навчання організації.

Найпопулярнішою на сьогодні LMS системою є **Moodle**. Це безкоштовна LMS із відкритим вихідним кодом, орієнтована, перш за все, на організацію взаємодії між викладачем і учнями, хоча також підходить для організації дистанційних курсів та підтримки очного навчання. Moodle - web-орієнтоване середовище, що можна масштабувати і налаштовувати. Відрізняється високим ступенем безпеки і пропонує великий набір інструментів для комп'ютеризованого і дистанційного навчання. Moodle підтримується мережею сертифікованих партнерів, а також має активне співтовариство користувачів і розробників по всьому світу (більше, ніж 129 мільйонів активних користувачів). Основна навчальна одиниця Moodle — навчальний курс. Moodle має вбудований конструктор курсів і підтримує, серед іншого, асинхронне і змішане навчання, мобільне навчання, стандарти SCORM, синхронне навчання, відеоконференції і багато іншого. Безліч плагінів. Відкритий вихідний код.

Найпростіше організувати онлайн навчання можна за допомогою **Google Classroom** - безкоштовна платформа для організації роботи з групами. Досить мати поштову скриньку на Google. Інтерфейс платформи дуже зручний і простий, тому складнощів у знайомстві з функціями не виникне. Процедура створення класу проста. Після того, як ви зробите це, у вас з'явиться можливість:

- легко завантажувати матеріали для своїх студентів (дидактичні, практичні, підручники, завдання, фото і відео-матеріали);
- зможете надавати завдання;
- у вкладці «Завдання» ви зможете групувати свої нотатки / документи і підручники за темами, а також розташовувати їх у зручному порядку;

- студенти зможуть виконувати ці завдання, а у вас з'явиться можливість контролювати виконані завдання і оцінювати їх;
- викладач може залишати коментарі стосовно виконаного домашнього завдання.

Edmodo - один з популярних сервісів, який використовується викладачами, для того щоб організувати заняття дистанційно. Він досить простий в експлуатації, безкоштовний, має всі необхідні функції, завдяки яким учитель зможе працювати з класом дистанційно.

Які функції є в Edmodo?

1. По-перше, це соціальна мережа, де досить просто зареєструватися, для того щоб почати користуватися. Не потрібно нічого встановлювати, що вже за своєю суттю велика перевага.

2. По-друге, є можливість створити групу, в якій викладач буде ділитися всією необхідною інформацією: надавати план уроку, використовувати календар для кращої візуалізації, зможе прикріплювати файли із завданнями і різні навчальні матеріали.

3. По-третє, можна створювати різні форми контролю студентів (тести, опитування, завдання). Є можливість там їх і виконувати.

4. По-четверте, є журнал, в якому можна вести облік, виставляючи оцінки своїм студентам.

Мені, як викладачу іноземних мов, подобається додаток **Mondly** та **Simpler**. Якщо студенти вивчають другу іноземну мову (англійську), додаток допоможе швидко вивчити нові слова, проходити аудіювання, розібратись у граматиці. Фрази та завдання супроводжуються авторськими ілюстраціями, які полегшують сприйняття матеріалу. Навчання проходить покроково: спочатку студенти вивчатимуть слова, згодом їм пропонують добре структуровані правила, а потім – практику у формі діалогу. У кожному уроці ви зустрінете лексику з попередніх завдань, що допоможе не забути слова, вивчені раніше.

Також у програмі можна потренуватись у складанні фраз, перекладаючи з однієї мови на іншу.

Отже, можна зробити висновок, що дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес, постійно удосконалювати ті курси, які він викладає, підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій. Завдяки сучасним дистанційним системам освітній процес можна організувати якісно, змістовно та цікаво.

Список використаних джерел:

1. Дистанційне навчання: Перспективи розвитку мовної освіти [Електронний ресурс] / А.О. Кравченко. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em6/content/08kaoelo.htm>
2. Дмитренко П.В. Дистанційна освіта / П.В. Дмитренко, Ю.А. Пасічник. - К.: НПУ, 1999. - 25 с.
3. 5 платформ для організації дистанційного навчання [Електронний ресурс] / <https://buki.com.ua/news/5-platform-dlya-orhanizatsiyi-dystantsiynoho-navchannya/>

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

ТРАНСФОРМАЦІЯ М'ЯГКОЇ СИЛИ ВИСШЕГО ОБРАЗОВАННЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Осташова Яна Вячеславовна

специалист по учебно-методической работе 1 категории Школы бизнеса и
международных компетенций МГИМО МИД России

Настоящая статья имеет высокую актуальность, что связано с резкими темпами развития цифровизации и распространения данного элемента современного мира на все его сферы. Целью статьи является рассмотрение трансформации «мягкой силы», диктуемой высшим образованием в России, в условиях усиления цифровизации как высшего, так и образования в целом.

Теоретико-методологической базой исследования служат методы изучения разнообразных источников информации и анализа полученных данных, а так же принципы объективизма и диалектизма.

В статье приводится определение «мягкой силы», его связь с высшим образованием, и анализируется влияние цифровизации на «мягкую силу».

Материалы, использованные как литературные источники, являются трудами отечественных политологов – А.А. Габриелян, Д.М. Ковалевой, М.М. Лебедевой.

В результате проведенного в статье исследования, автор пришел к выводу об усилении влияния «мягкой силы» через высшее образование на национальное самосознание в связи с усиливающимися темпами цифровизации.

Ключевые слова: мягкая сила, высшее образование, цифровизация, глобализация

Annotation

Ya.V. Ostashova "Transformation of the soft power of higher education in digital reality". Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.

This article is of high relevance, which is associated with the rapid pace of development of digitalization and the spread of this element of the modern world in all its spheres. The aim of the article is to examine the transformation of "soft power" dictated by higher education in Russia, in the context of increasing digitalization of both higher and education in general.

The theoretical and methodological basis of the research is the methods of studying various sources of information and analyzing the data obtained, as well as the principles of objectivism and dialectism.

The article provides a definition of "soft power", its relationship with higher education, and analyzes the impact of digitalization on "soft power".

The materials used as literary sources are the works of Russian political scientists - A.A. Gabrielyan, D.M. Kovaleva, M.M. Lebedeva.

As a result of the research carried out in the article, the author came to the conclusion about the strengthening of the influence of "soft power" through higher education on national identity in connection with the increasing pace of digitalization.

Keywords: soft power, higher education, digitalization, globalization

Перед тем, как переходить к рассуждениям о влиянии «мягкой силы» высшего образования, целесообразно дать определение данному термину и обозначить, откуда он происходит.

Определение «мягкая сила»²⁹ - это сугубо политологический термин, в рамках которого политологи описывают национальную составляющую в международных интересах. Иными словами, «мягкая сила» - это элемент

²⁹ Габриелян, А. А. История возникновения и развития концепции «мягкой силы». Институционализация «мягкой силы» / А. А. Габриелян // Журнал Российско-Армянского (Славянского) университета. – 2015. – № 5. – С. 123

воздействия, который распространяется среди людей в том числе и в рамках высшего образования: это и определенным образом составленные учебные программы, и организация различных экскурсий по патриотическим выставкам, а также различные конференции между учащимися, профессорами и приглашенными гостями по актуальным национальным проблемам.

Стоит отметить, что «мягкая сила» является инструментом в первую очередь международной дипломатии. Использование данного элемента в высшем образовании – довольно молодая тенденция, что определяет высшее образование в настоящее время как своего рода подвид «мягкой силы».

В условиях стремительно развивающегося информационного мира, в текущих процессах глобализации, в усложнении социальной структуры в развитых государствах, - «мягкая сила» высшего образования приобретает особую силу, в рамках которой на общественном уровне страны продвигаются те или иные идеи.³⁰

Цифровизация – результат развития информационного мира – привела к тому, что в «мягкой силе» высшего образования поменялись инструменты реализации. Если обращаться к отечественной историографии, можно увидеть следующие их блоки:³¹

- Репутационный менеджмент;
- Информационно-коммуникативные технологии и информация;
- Теория международных отношений;
- Политический PR;
- Публичная дипломатия;
- Туризм, спорт и различного рода культурные программы

³⁰ Габриелян, А. А. История возникновения и развития концепции «мягкой силы». Институционализация «мягкой силы» / А. А. Габриелян // Журнал Российско-Армянского (Славянского) университета. – 2015. – № 5. – С. 129

³¹ Ковалева, Д. М. Мягкая сила образования как средство установления культурных связей и достижения политических целей / Д. М. Ковалева // Россия и Восток: культурные связи в прошлом и настоящем : материалы Междунар. науч. конф. (IX Колосницынские чтения), 16–17 апр. 2014 года. – Екатеринбург, 2014. – С. 35

Все вышеперечисленные блоки в настоящее время объединяет одно: каждый из них непременно реализуется в медиапространстве, соответственно, проходит упомянутую цифровизацию. Интеграция «мягкой силы» в высшее образование происходит по тому же принципу: регулярно публикуются университетские журналы, происходит рассылка актуальной новостной информации в личные кабинеты на сайте ВУЗов студентов и преподавателей, учебные организации разрабатывают свои сайты таким образом, чтобы на них в определенных колонках студенты и преподаватели всегда могли узнать актуальную информацию того, что происходит в стране, и т.д. Таким образом, цифровизация выступает в качестве проводника «мягкой силы» на элементы высшего образования.

Синтез «мягкой силы» и высшего образования в рамках цифровизации приводит на примере нашей страны и к куда более глобальному, нежели развитие национального самосознания, результату: к так называемой евразийской интеграции.

Таким образом, можно говорить о концептуальной роли высшего образования в вопросе изменения «мягкой силы». Однако, следует более подробно изложить те аспекты, которые меняются в «мягкой силе» высшего образования через призму цифровизации:³²

1. Актуализация межгосударственной дипломатии через образовательные учреждения на информационно-цифровом уровне. Это означает, что такие высшие учебные учреждения, как МГУ им. М.В. Ломоносова и ВШЭ регулярно появляются на телевидении, а также выпускают собственные издания, где дают оценку событиям международной политики, и т.п. Таким образом, авторитетные высшие учебные заведения трансформируют свою «мягкую силу», ставя «на конвейер» информационную деятельность: регулярные

³² Ковалева, Д. М. Мягкая сила образования как средство установления культурных связей и достижения политических целей / Д. М. Ковалева // Россия и Восток: культурные связи в прошлом и настоящем : материалы Междунар. науч. конф. (IX Колосницынские чтения), 16–17 апр. 2014 года. – Екатеринбург, 2014. – С. 34

- издания, обновление новостной ленты сайта, периодические соц.опросы среди студентов. В этом заключается основной аспект трансформации «мягкой силы» высшего образования: его плоды преподносятся молодому поколению не только на занятиях непосредственно из уст преподавателя, но и закрепляются в цифровом информационном поле, без которого в настоящее время уже практически невозможно представить себе повседневную жизнь;
2. Создание международных образовательных корпусов. Важным следствием цифровизации высшего образования стала возможность создавать общеобразовательные процессы для студентов из различных стран (в виде, к примеру, конференций в программах Skype или Zoom), в рамках которых иностранные и вообще любые студенты могут присутствовать на занятиях того или иного ВУЗа. В вопросе трансформации «мягкой силы» данное следствие означает, что уже упомянутая нами международная интеграция будет происходить существенно быстрее, чем раньше, скажем, в то время, когда только развивалось телевидение и радио: национальная составляющая в общеобразовательных процессах так или иначе будет иметь место – и в данном случае можно говорить о воздействии «мягкой силы» не только на граждан нашей страны, но и на иностранных студентов – соответственно, «мягкая сила» начинает играть двойственную роль: национального проводника и популяризатора российской культуры;
 3. Изменение образовательной базы. В связи с тем, что онлайн-сегмент в образовании приобретает решающее значение, система образования начинает формироваться на платформе информационных ресурсов: в этой связи, «мягкая сила» высшего образования получает универсальность и регулярное обновление.

В целом, трансформация «мягкой силы» высшего образования в условиях цифровизации – процесс неизбежный, но необходимый. В настоящее время все ощутимее стирание границ между культурами разных стран, а также всеобщая интеграция в политическое пространство: не в последнюю очередь из-за создания различных экспертных диджитал-центров, в которые приглашаются гости из разных стран, а также появление международных судов и конференций, вовлечение любой страны в мировое информационное пространство – вопрос времени. И высшее образование в данном вопросе приобретает решающую роль, ведь именно на студенческой скамье формируется ум будущих профессионалов, многим из которых суждено занимать в т.ч. и руководящие должности в политике. Таким образом, изменения в «мягкой силе» высшего образования, диктуемые цифровизацией, взяты под строгий контроль – и в долгосрочной перспективе такие изменения должны, как предполагается, лишь увеличить воздействие «мягкой силы» и даже изменить национальную систему высшего образования.

Библиографический список

1. Габриелян, А. А. История возникновения и развития концепции «мягкой силы». Институционализация «мягкой силы» / А. А. Габриелян // Журнал Российско-Армянского (Славянского) университета. – 2015. – № 5. – С. 122–131.
2. Ковалева, Д. М. Мягкая сила образования как средство установления культурных связей и достижения политических целей / Д. М. Ковалева // Россия и Восток: культурные связи в прошлом и настоящем : материалы Междунар. науч. конф. (IX Колосницынские чтения), 16–17 апр. 2014 года. – Екатеринбург, 2014. – С. 33–36.
3. Лебедева, М. М. Высшее образование как потенциал «мягкой силы» России / М. М. Лебедева, Ж. Фор // Вестник МГИМО (У). – 2009. – № 6. – С. 200–205.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

ОСВІТНІЙ КОУЧИНГ ЯК ОСНОВА УСПІШНОГО СТАНОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Вовкочин Людмила Юріївна

кандидат педагогічних наук, доцент,

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Розбудова системи освіти в Україні ставить ряд особливих завдань, вирішення яких потребує як спеціальних досліджень, так і розроблення шляхів упровадження інновацій у практику ЗВО для педагогічних спеціальностей. Проблема психолого-педагогічного забезпечення процесу реформування вищої освіти торкається широкого кола питань. Найбільш нагальним у їхньому складі є питання фахових компетенцій людини як суб'єкта навчальної та професійної діяльності.

В останні роки провідні фахівці у галузі освіти одноставно свідчать про глибоку й системну кризу у цій сфері. Мітіо Каку, Кен Робінсон та інші експерти світового рівня, аналізуючи теперішнє й майбутнє освітніх процесів, акцентують на необхідності переходу від передачі знань і навичок до розвитку творчих талантів та інноваційного мислення на всіх ланках – у дошкільних і позашкільних закладах, у школі, вишах та у контексті подальшої безперервної освіти. На практиці це означає перехід від усталених традицій педагогіки до новітньої парадигми коучингу як можливості максимального розкриття потенціалу людини на всіх вікових етапах її розвитку.

Аналіз психолого-педагогічних праць дає підстави для висновку, що в галузі педагогічної психології найбільш висвітленою залишається лінія вивчення психічних явищ у різні періоди становлення та формування

професійних і особистісних якостей майбутніх учителів. Натомість зовсім відсутні дослідження, пов'язані із аналізом умов процесу становлення професійно важливих якостей коуча в освіті.

Ми стверджуємо, що розвиток професійно важливих якостей особистості освітнього коуча є полідетермінованим і проходить декілька послідовних стадій. Рівень розвитку професійно важливих психологічних якостей особистості освітнього коуча визначає тип професійної компетентності як інтегрального показника професіоналізму. Становлення професійно важливих якостей характеризується гетерогенністю та гетерохронністю залежно від змісту і засобів організації навчального процесу.

З метою виявлення ефективних альтернативних традиційним методів та форм навчання майбутніх учителів ми виокремили такі завдання:

1. Окреслити філософські, світоглядні та методологічні джерела коучингу; новітні методи та коуч-технології, що застосовуються у практиці освітньої діяльності.

2. Виявити поле та межі професійної діяльності освітнього коуча.

3. Розробити процедуру дослідження динаміки розвитку професійно важливих якостей особистості коуча в процесі навчання.

4. Виявити на основі даних констатувального дослідження структуру та особливості розвитку професійно важливих якостей майбутнього фахівця і на цій основі розробити програму оптимізації такого розвитку.

5. Визначити основні умови формування педагогічної майстерності освітнього коуча на основі впровадження розробленої програми «Педагогічний коучинг» у практику навчального процесу ЗВО.

Методологічну основу дослідження склали концептуальні положення про: сутність і розвиток особистості як суб'єкта професійної діяльності (Б. Г. Ананьєв, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, І. Д. Бех); психологічні особливості розвитку професійно важливих якостей майбутнього фахівця (Б. М. Теплов, К. К. Платонов, С. Л.

Рубінштейн, Б. Г. Ананьєв, В. Д. Шадриков, В. М. Дружинін, Д. Б. Богоявленська, В. О. Моляко, В. В. Клименко, М. Л. Смұльсон); системогенез психологічної діяльності в процесі професіоналізації особистості як суб'єкта професійної діяльності (Є. О. Климов, Б. О. Федоришин, В. Д. Шадриков, О. Р. Фонарьов); світові стандарти і критерії професіоналізму коуча (М. Каку, К. Робінсон, Дж. Смарт).

За твердженням Дж. О'Коннора, який розглядає коучинг як метод управління персоналом, що покликаний розкрити потенціал особистості з метою підвищення ефективності його діяльності, успіх базується на внутрішній силі лідера. За Т. Голві, коучинг є мистецтвом створення – за допомогою бесіди та поведінки – середовища, що полегшує рух людини до означеної мети так, щоб цей рух приносив задоволення [2, 194]. Роблячи ставку на розкриття індивідуальних особливостей кожної людини, Т. Голві підкреслює, що коучинг спрямований не на консультування, надання відповіді на ті чи інші життєві питання, а допомагає розкрити свій потенціал, свої здібності й можливості, знайти в собі резерви та сили розв'язати проблему, що дає змогу працювати та жити із задоволенням. Загально визнаною є ідея важливості використання коучингу у професійній освіті, особливо в системі підготовки вчителів, чия діяльність за своєю природою є найбільш близькою до коучингової. До того ж саме професійна підготовка вчителів у системі сучасних освітніх викликів має бути суттєво насичена інтерактивними технологіями навчання, провідною серед яких в системі професійної освіти є, звичайно ж, коучинг-технологія. Її впровадження в практику сучасної підготовки учителів потребує детального осмислення для вироблення пріоритетних шляхів використання коучингу як потужного інструменту особистісного і професійного зростання усіх суб'єктів навчально-виховної взаємодії.

Ключовим твердженням у методології коучингу є те, що людина від природи безмежно талановита та має значний потенціал, який не реалізується нею повною мірою. Відповідно концептуальна ідея педагогічного коучингу:

кожна особистість неповторна, відзначається особистими потребами, цілями, інтересами, мотивами, задоволення яких передбачає індивідуальні способи, форми, підходи до підвищення професійного та особистісного рівнів, за яких не можна застосовувати примус чи насилля, якими б цілями вони не пояснювалися. Головне у педагогічній взаємодії коуча та учня – благополуччя обох сторін. Таким чином, мета педагогічного коучингу – допомогти учням зрозуміти власні здібності, навчитися їх використовувати з максимальною для себе користю та перспективою. Педагогічний коучинг дає змогу значною мірою розкрити потенціал особистості, виявити її досі не розкриті й нереалізовані ресурси через навчальну й виховну діяльність. Діяльність сучасного педагога відповідно до викликів сьогодення школи повинна бути спрямована на виявлення ініціативи та побудову навчання і виховання таким чином, щоб дитина була постійно залучена до спільної діяльності; на створення таких педагогічних умов, за яких учні стають активними, здатними до самоосвіти, здобули ключові компетентності, що забезпечують здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [3]. Зворотний зв'язок (за К. Колетт) є чи не найголовнішим у педагогічному коучингу, адже довіра учнів до коуча та уважність тренера до їх потреб створюють умови, за яких учні не бояться робити помилки, відкрито їх обговорювати як із коучем, так і з ровесниками, що, зі свого боку, сприяє швидкому засвоєнню необхідної інформації [4, с. 331]. Оскільки коучинг означає «наставляти, надихати, тренувати», то завдання учителя-коуча – допомогти дитині розвиватися і бути готовою до змін. Власне, педагогічний коучинг має на меті, окрім розкриття внутрішнього потенціалу особистості учня, подальший розвиток його особистості через зацікавлення у навчанні й відповідальне ставлення до нього. В основу педагогічного коучингу покладено саме вдосконалення і максимальну актуалізацію якостей учня. Стимулюючи останніх до усвідомлення власних цілей, ресурсів і обмежень, коуч допомагає з'ясувати напрям розвитку особистості. Зважаючи на це, О. Рудницьких визначає алгоритм коучингу як

партнерство, розкриття потенціалу, результат [5, с. 174], а С. Романова алгоритмом педагогічного коучингу – твердження «Хочу! – Можу! – Вірю! – Роблю! – Маю результат!» [6, с. 85]. Таким чином, коуч (і в цьому його головна відмінність від учителя) не дає готових порад та рекомендацій, а допомагає віднайти власні способи розв'язання актуальних проблем; формує компетенції безпосередньо у процесі діяльності, допомагає людині розвиватися, творити та досягти мети. При цьому учень сам приймає рішення і несе відповідальність за результат. Технологія педагогічного коучингу дає змогу зрозуміти, чому учень не зміг виконати завдання, сприяє плануванню подальших дій. Ефективним педагогічний коучинг буде за умов: наявності професійно-особистісної рефлексії педагога й особистісної рефлексії учнів; створення стимулюючого середовища, спрямованого на розвиток творчої активності учнів; побудови партнерських відносин між викладачем і студентом, учнем та володіння педагогом емоційними компетенціями. Водночас зауважимо, що у випадку підготовки майбутнього вчителя коучинг дає останньому неабиякі можливості перебудувати релевантні аспекти й проблеми актуальної вчительської діяльності. Поки нові стратегії й поведінкові зразки не закріплені у професійних уміннях і не стали звичним досвідом, коучинг забезпечує професійну підтримку, допомагає вступити у самостійний процес трансформації знань і вмінь в успішній індивідуальній практичній діяльності.

Теоретичне опрацювання проблеми потребує впровадження в практику через створення навчально-методичного комплексу, спрямованого на вдосконалення професійної підготовки майбутніх педагогів, а саме освітніх коучів, працівників сфери освіти.

Використані джерела

1. О'Коннор Дж. Коучинг с помощью НЛП : прак-тическое руководство по достижению поставленных целей / Дж. О'Коннор, А. Лейджерс ; пер. с англ. М. Котельниковой. – М. : Издательство «ФАИР», 2008. – 288 с.10.
2. Голви Т. Максимальная самореализация: работа как внутренняя Яигра / Т. Голви ; [пер. с англ.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, – 2007. – 264 с.
3. Ландсберг М. Коучинг / М. Ландсберг; [пер. с англ.]. - М. : Изд-во Эскиммо, 2004. – 160 с.
4. Нова українська школа : порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
5. Рудницьких О. В. Коучинг як інтерактивна технологія в освіті / О. В. Рудницьких // Вісник Дніпропетровського ун-ту імені Альфреда Нобеля. – 2014. – № 2 (8). – С. 173–176. – (Серія «Педагогіка. Психологія»).
6. Романова С. М. Коучинг як нова технологія в професійній освіті / С. М. Романова // Вісник Нац. авіац. ун-ту. – 2010. – Вип. 3. – С. 83–86. – (Серія «Педагогіка. Психологія»).

ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ

Матейко Наталія Михайлівна

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та клінічної психології

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

<https://orcid.org/0000-0002-1807-9939>

В сучасних умовах антитерористичної операції або гібридної війни, котра зараз триває на Сході України і військові, і мирне населення перебувають у специфічній травматичній ситуації під впливом цілого комплексу інтенсивних тривало діючих стресогенних чинників. Клініко-психологічні дослідження учасників воєн свідчать, що травма в учасників в бойових діях зачіпає не тільки глибинні емоційні «шари» психіки, але і онтогенетично більш пізні і ранимі когнітивно-ідеаторні рівні, світоглядні установки, систему мотивацій.

Особи, котрі пережили бойову травму, поступово обмежують свої контакти вузьким колом бойових товаришів, знижують соціальний та професійний рівень функціонування. Характер є нестабільність стану, крім афективних порушень (депресій, дисфорій, дистимії і т.д.) pojawiaються патологічні стилі поведінки, а також «продуктивні» скороминучі психічні стани. Це може бути вороже чи недовірливе ставлення до навколишніх, безпричинні спалахи агресії з деструктивними і аутодеструктивними тенденціями. Частими є обмеження у соціальних контактах аж до соціальної ізоляції, високий рівень тривоги і низький рівень суб'єктивного контролю [2, с.10].

Як зазначають дослідники, в клінічній картині особистісних розладів у екс-комбатантів відзначаються почуття спустошеності і безнадії, постійне

відчуття зміни власної особистості, життя протікає «на межі», «при постійній загрозі», частими стають мало систематизовані маячні і надцінні ідеї, мінущі елементарні галюцинації. Все це відбувається внаслідок пережитих стресових ситуацій з одного боку, а також поглиблюється за несприятливих соціально-політичних і економічних умов, в яких в подальшому протікає життя учасників бойових дій [2, с.8; 5, с.18].

Етапом розвитку бойової психічної травми є ПТСР (F43.1; posttraumatic stress disorder – PTSD). За МКХ-10 ПТСР – стан «повторного переживання травми» у формі нав'язливих спогадів (ремінісценцій), снів або жахів, які появляються на фоні хронічного відчуття тривоги, емоційного відчуження, байдужості у ставленні до інших людей, уникненні ситуацій, схожих на травму. Клінічно ПТСР характеризується повторними кошмарними сновидіннями або нав'язливими спогадами про пережиті психотравмуючі події у поєднанні з прагненням уникати всього, що може викликати в пам'яті минулі події.

Тілесні реакції осіб з ПТСР на конкретні фізичні та емоційні стимули відбуваються в такій формі, нібито вони ще знаходяться в умовах серйозної загрози. Так, поширеною є реакція гіперуважності, перебільшені реакції на несподівані стимули та неможливість релаксації. Дослідження ясно доводять, що люди з ПТСР страждають від порушення вегетативної нервової системи на пов'язані з травмою стимули.

З нейробіологічної точки зору ПТСР розглядають як розлад обробки стресу. Стає обмеженою взаємодія між системами обробки інформації (сенсорними асоціативними полями неокортексу, стовбуром, базальними гангліями, таламусом, лімбічною системою). Під час переживання травматичної події активізуються психофізична (вегетативна нервова система, симпатична та парасимпатична гілки) та нейрогуморальна система (гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової вісі). Боротьба чи втеча спрацьовує при активізації психофізіологічної та нейрогуморальної систем. Заціпеніння (фізіологічний рівень) і дисоціація (психічний рівень) організуються при одночасній

активації парасимпатичного та симпатичного відділів [10, с.122-131, моя стаття]

Генетично людина володіє механізмом звільнення від травм, напруги і стресів. Коли небезпека минула, то організм готовий звільнити себе від перенапруження, яке йому було необхідне під час травматичної фази. Однак, в міру розвитку свідомості, соціальних навичок, людина не допускає дії природної реакції тремору в силу соціокультурних характеристик, і блокує цю реакцію, накопичуючи стрес в тілі.

Розроблений в рамках сучасної полівагальної теорії Девідом Берселі комплекс вправ для подолання напруження, стресу та травматичного досвіду за допомогою природної реакції нейрогенного тремору знижує інтенсивність негативних афектів, пов'язуючи їх із позитивними спогадами про безпеку та позитивні соціальні контакти [1, с.67].

TRE (Trauma Release Exercises) - технологія, яка звільняє людину від травм, напруги і стресів. Суб'єктивний ефект тремору, який викликається за допомогою семи вправ TRE сприяє релаксації, зменшує надмірне збудження, покращуються відчуття власного тіла, здатність витримувати афекти та появляється здатність збільшення «вікна толерантності». Вправи TRE можна застосовувати в групах, в індивідуальній терапії, а також як метод самопомоги.

Список використаних джерел

1. Герольд А. Предварительные результаты нескольких исследований, проведенный на небольшой выборке в Украине, во время тренингов TRE//Форум психіатрії та психотерапії.Т.10, 2017с. 122-132
2. Єна А.І., Маслюк В.В. Актуальність і організаційні засади медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції//Медична допомога в умовах військових дій. №1(5). 2014.с.5-16.
3. Матейко Н.М. Психологічна реабілітація психічних та поведінкових розладів в учасників бойових дій// Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» № 3. том 2. 2018.с.215-219
4. Матейко Н.І. Особливості емоційного реагування військовослужбовців в зоні АТО // Стан та перспективи розвитку педагогіки та психології в Україні та світі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 31 серпня – 1 вересня 2018 року). К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2018. С.106-109
5. Introduction // Trauma and its wake: The study and treatment of posttraumatic stress disorder / ed. C. R. Figley. NewYork: Brunner / Mazel, 1985. P. XVII–XXVI.

УДК 159.9: 615.15

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРОВІЗОРІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Пляка Л.В.

к. психол.наук, доцент

ORCID iD: 0000-0003-4622-4985

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

Ноздріна А.А.

ORCID iD: 0000-0003-2472-4540

магістрант II курсу

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

У зв'язку з вимогами забезпечення конкурентоспроможності фахівців на ринку праці набуває особливої актуальності проблема професійної готовності студентів до майбутньої професійної діяльності. Сучасний етап розвитку суспільства висуває до роботи професіоналів, а значить, і до роботи вищих навчальних закладів, зайнятих їх підготовкою, принципово нові вимоги.

Проблема готовності в контексті професійного становлення особистості – одна з найважливіших для педагогічної психології. У психолого-педагогічній літературі проблему готовності висвітлено на різних рівнях: від розкриття змісту поняття до виявлення особливостей вияву в різних видах діяльності. Вагомий внесок у розробку сутності поняття «готовність» внесли Н. Антонова, М. Дяченко, Л. Кандибович, І. Кон, Л. Кондрашова, В. Крутецький, С. Максименко, В. Моляко, Є. Павлютенков, Е. Шипілова та ін.

Поняття «готовність», на думку, С. Максименка, є цілеспрямованим вираженням особистості, що містить її переконання, погляди, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки [1].

Готовність до будь-якої праці є складним особистісним надбанням своєрідною системою з багатьма компонентами, які в своїй сукупності дають змогу певній особі виконувати більш або менш успішно конкретну роботу [2, с. 8]. За своєю суттю готовність – це єдність стійких і ситуативних установок на активні і відповідні дії. Вона допомагає молодому спеціалісту успішно виконувати свої обов'язки, правильно використовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і перебудовуватись в залежності від появи непередбачуваних ситуацій.

Змістом готовності є інтегральні характеристики особистості майбутніх провізорів, що включають у себе такі компоненти: *професійний компонент* (мотив обрання професії провізора, інформованість студентів про особливості професійної діяльності, ставлення фахівця до професійної діяльності), *мотиваційний* (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї), *когнітивний компонент* (мотивація до навчальної діяльності, заданість до професійного навчання, сформованість професійних знань, умінь та навичок), *особистісний компонент* (сформовані вольові та професійні якості, особистісні цінності, професійна «Я-концепція» провізора, уміння управляти власними діями).

В сучасному суспільстві невід'ємною потребою людини є трудова діяльність, вона є важливішою частиною суспільних відносин, сприяє самореалізації, розвитку та вдосконаленню. В свою чергу, навчання, що є попередньою стадією трудового процесу, не тільки сприяє розвитку інтелекту, але й удосконаленню особистості в цілому та підготовці до професійної діяльності. Важливим компонентом структури готовності провізорів до професійної діяльності є професійний компонент.

Останніми роками постійно змінюється політична та соціально-економічна ситуація в нашій країні, тож і мотиви вступу до закладу вищої

освіти змінюються. І як результат, змінюються мотиви бажання оволодіти професією. Ми вирішили дослідити, що сприяло обранню Національного фармацевтичного університету для навчання, і як студенти уявляють свою майбутню професію.

Нами було опитано 155 студентів 1-2 курсів за допомогою анкетування. Виявилось, що майже 29,7% респондентів обрали НФаУ із-за мотиву престижу, 27% респондентів навчання в цьому ЗВО запропонували батьки. Для 26,5 % опитаних вступ до НФаУ – це мрія, яка здійснилася. Тобто майже дві третини студентів здійснювали свій вибір ЗВО не так усвідомлено, як хотілося б. В той же час стати кваліфікованим спеціалістом – це бажання 56,1% опитуваних. Студенти планують завдяки трудовій діяльності задовольнити свої амбіції: майже 69,7% бажають зробити кар'єру, 32,9 % хотіли б досягти в своєму житті багатства. Бути вільними та незалежними у своїх рішеннях воліють 56% опитуваних. Однак, варто зазначити, що сімейні цінності залишаються на першому місці, оскільки досягти сімейного щастя мають за головну мету 74,2% опитуваних. Всього три особи з опитуваних в подальшому житті прагнуть присвятити себе навчально-дослідницькій діяльності, 25,2% планують працювати за фахом, ще 21,3% будуть намагатися організувати власний бізнес. В той же час, майже 10,3% студентів досі не визначились, чим будуть займатись після закінчення навчання в НФаУ. На великий жаль 5,8% опитаних навчаються лише заради диплому про вищу освіту. В процесі навчання студенти вважають, що найбільшу користь для майбутньої професійної діяльності їм принесуть практичні заняття (60%), тренінгові заняття (16,8 %) та лекції (13,5%)

Загалом, серед опитаних студентів 1 та 2 курсу спеціальності «Фармація», що навчаються в НФаУ, виявляється зацікавленість обраною професією та позитивне ставлення до неї, бажання займатись професійною діяльністю у обраній сфері.

Отже, процес навчання повинен бути основою щодо розвитку навчально-професійної мотивації студентів, що ґрунтується на професійному спрямуванні та спрямований на вирішення професійних завдань. Формування такої мотивації є невід'ємною складовою готовності майбутнього до професійної діяльності.

Список літератури:

1. Максименко С. Д. Психологія в соціологічній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навчальний посібник. К. : Наукова думка, 1999. 216 с.
2. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. К. : Знання, 1989. 48 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПОДРУЖНЬОГО ПАРТНЕРА

Северин Романія Романівна

магістр психології

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»

Проблематика шлюбно-сімейних стосунків завжди актуальна, адже сім'я є основою суспільства, й привертає до себе увагу дослідників вже протягом тривалого часу. Та питання, що стосуються сімейного інституту, і досі залишаються відкритим, оскільки з плином часу змінюється суспільство і, відповідно, змінюються підходи до вирішення проблем, які постають перед дослідником.

У розвитку інституту шлюбу намітилися тривожні тенденції: розлучення на ранньому етапі подружнього життя, цивільний шлюб. Дослідження показують, що за останнє двадцятиріччя в Україні відносний показник кількості народжених дітей поза шлюбом збільшилася в двічі. Це характеризує небажання молоді вступати в шлюбні стосунки. Все вище перелічене актуалізує необхідність наукового пошуку системи факторів, що визначають успішність особистості і сім'ї в сучасних соціально-економічних умовах. Тому вибір подружнього партнера є одним із найважливіших виборів у житті. Адже він суттєво впливає на подальшу життєдіяльність сім'ї, а саме: характер взаємин, що сформується між партнерами, та їхнє щастя загалом.

На нашу думку, проблема вибору шлюбного партнера розроблена недостатньо, що призводить до дефіциту теоретичних, методологічних і практичних знань в науці. Це протиріччя визначило вибір теми дослідження.

У ранньому дитинстві джерелом любові є батьки. В юнацькому віці такі почуття трансформуються на потребу у дружбі, закоханості, потребу в інтимному спілкуванні з іншими і виступають новоутворенням цього віку. Молода людина відчуває потребу у коханні і починає замислюватися, з ким вона б була щасливою. В свідомості закладаються певні уявлення щодо того, яким має бути її подружній партнер.

Образ майбутнього шлюбного партнера – це емоційно забарвлена система уявлень у людській свідомості про її ідеального, бажаного шлюбного партнера, що формується під впливом стереотипів, спостережень за життям подружніх пар та в результаті власного життєвого досвіду. К. Гавриловська зазначає, що уявлення – це не вроджений атрибут особистості, а психологічна реальність, що породжується процесом розумової взаємодії внутрішнього досвіду і навколишнього середовища^[4]. Якщо одного разу система уявлень сформувалася, то залишатиметься стійкою до тих пір, поки не виникне нова актуальна потреба і не зміняться соціально-економічні умови в суспільстві. Які ж чинники впливають на формування системи уявлень щодо образу майбутнього подружнього партнера? Серед основних виділимо такі: сімейне виховання, ЗМІ, Інтернет, релігійний вплив, власний життєвий досвід та досвід батьків, культура, стереотипи.

Сімейне виховання. Одним із основних факторів сімейного виховання вважається стиль спілкування. Адже, згідно з П. Вацлавіком та А. Варгою, усе, що відбувається в сім'ї – це спілкування. А саме: особистісно-інтимна значущість спілкування; неформальність відносин між членами сім'ї; вираження емпатії, ідентифікації, рефлексії, прийняття; тип стосунків як з батьками, так і батьків між собою [2].

Г. Федоришин у своїх дослідженнях зазначає про спадок «сімейних програм». Авторка стверджує, що він може вагомо вплинути на вибір майбутнього шлюбного партнера. Прикладом може стати жінка, яка виросла у розлученій сім'ї, у якій протягом декількох поколінь були матері-одиночки.

Вона вважатиме, що виховувати дитину самій не страшно і буде готова до розлучення [7].

Також, спираючись на дослідження Г. Федоришин, стає зрозуміло, що дослідити процес виховання в соціокультурному контексті допомагає саме композиція сім'ї. Ще одним не менш важливим механізмом, який визначає особливості взаємодії у сім'ї є її структура, описати яку можна з погляду її основних параметрів, таких як: ієрархія, згуртованість, гнучкість, зовнішні та внутрішні кордони, а також рольова структура сім'ї.

Ієрархія представляє собою домінування та підпорядкування в сімейних взаєминах. Вона передбачає такі аспекти сімейних взаємин: авторитетність та домінування, можливість впливу на інших та повноваження приймати рішення. Для структури сім'ї характерними є певні порушення, зокрема реверсія ієрархії, мається на увазі перевернута ієрархія. Це явище спостерігається тоді, коли дитина має влади більше, ніж є в батьків. Без сумніву, головні в сім'ї батьки, дорослі, які і вкладають в сім'ю ресурси, і розпоряджаються ними. Якщо, наприклад, уявити, що сім'я - це міні-компанія, то головний той, хто більше вкладає (час, гроші, ідеї, сили, енергію), несе відповідальність за прийняті правильні чи неправильні рішення і всі наслідки. Усі решта розподіляються нижче на сходинках ієрархії. І, природно, дитина, поки мала, перебуває не на чолі сімейної піраміди. Тоді зрозуміло, хто кому підпорядковується, а хто керує процесами.

Згуртованість визначається як емоційний зв'язок, близькість або прихильність членів сім'ї. Д. Олсон виділяє чотири рівні згуртованості сімей: дуже низький, низький до помірного, помірний до високого і надмірно високий. З них найбільш оптимальними та збалансованими для сімейного функціонування є помірний до високого і низький до помірного рівні згуртованості [5].

Під сімейною гнучкістю розуміється можливість сім'ї до гнучкого пристосування, зміни при впливі стресорів, здатність до вирішення життєвих завдань, що виникають перед нею під час руху по стадіях життєвого циклу. В протилежному випадку, сім'я є ригідною, оскільки має низьку гнучкість та

адаптацію. Така система не здатна вирішувати життєві завдання, які постають перед нею. Сім'я відмовляється змінюватися і пристосовуватися до ситуації, що змінилася (народження, смерть членів сім'ї, дорослішання дітей і відділення їх від сім'ї, зміни в кар'єрі, місце проживання тощо). Також система часто стає ригідною, коли вона надмірно ієрархізована. Тобто існує член сім'ї, який все контролює. Переговори з важливих питань в такій сім'ї обмежені, а більшість рішень приймається лідером. У ригідній системі ролі, як правило, суворо розподілені і правила взаємодії залишаються незмінними.

Правила – важливий елемент у сім'ї як системі. Відсутність їх зазвичай призводить до хаосу та іноді може навіть нести серйозну небезпеку для психічного здоров'я її членів. Доведено, що діти та підлітки із делінквентною поведінкою, в більшості випадків, виростили в сім'ях, в яких переважала хаотичність [6]. Т. Андреева вважає, що деякі сімейні приховані правила передаються з покоління у покоління і, зазвичай, не усвідомлюються [1]. Наприклад «Діти не повинні перебивати дорослих», «Стукай, перед тим, як відчинити двері». Гендерні правила: «Дівчатка виконують хатню роботу, а хлопці – майструють». З таких правил несвідомо закладаються певні уявлення щодо себе як майбутнього шлюбного партнера і також щодо свого майбутнього обранця. Партнер намагатиметься відтворити таку ж сімейну систему, яка нагадуватиме йому батьківську сім'ю.

У благополучних сім'ях структура сімейних ролей повинна відповідати таким вимогам:

- взаємодоповнюваність;
- узгодження сімейних очікувань;
- пристосування несуттєвих елементів поведінки;
- наявність здібностей у членів сім'ї функціонувати у декількох ролях.

Міцний шлюб породжує відчуття безпеки. Дитині не доводиться побоюватися, що основа, на якій ґрунтується її існування, раптом виявиться хиткою і розсиплеться. Міцний зв'язок між батьком і матір'ю приносить свої плоди ще довго після того, як дитина залишає батьківський дім. Батьки, які живуть у щасливому шлюбі, створюють відповідну модель для свої дітей. Існує ймовірність того, що хлопчики і дівчатка, народжені холостяками і незаміжніми, своє перше враження про шлюб теж отримують від взаємин всередині союзу батька і матері [3].

ЗМІ, Інтернет. Можна із впевненістю сказати, що фільми на сьогоднішній день посідають одне із першорядних місць серед чинників, які формують образ зовнішності ідеального обранця. Адже в кіноіндустрії, здебільшого, під час відбору акторів на ту чи іншу роль, увага звертається насамперед на зовнішній вигляд. Відомі фраза «грецький профіль», під якою маються на увазі ідеальні, правильні чоловічі риси обличчя, або порівняння «красива, як Афродіта». І чим більше кінозірка відповідатиме такому образу, тим більше вона зможе привабити глядача, іноді навіть закохати в себе. Глядач не враховує того, що актора подають на екрані у найбільш вигідному для нього світлі, максимально підкреслюючи переваги, та повністю приховуючи ряд недоліків, які притаманні йому як і кожній нормальній людині. Чим більше він захоплюється даним персонажем, тим більше втрачає зв'язок із реальними потенційними партнерами, тому що вимоги все більше зростають. На основі цього ідеального образу кіноактора, у якого відсутні будь-які шкідливі звички, не кажучи вже про ідеальну зовнішність, молода людина починає формувати образ майбутнього шлюбного партнера, і пізніше ототожнювати свого обранця із тим «ідеалом», який психологічно сформувався в її свідомості.

Результати дослідження показують, що більша частка молоді має упереджене ставлення до шлюбу, кохання та майбутнього шлюбного партнера, що базується на стандартизованих судженнях та очікуваннях, які оформилися як звичаї, традиції, етнічні стереотипи.

Культура. Українська народна приказка каже: «Суджений і на печі знайде». Тим самим вона формує уявлення дівчини про образ майбутнього коханого у вигляді принца на білому коні, який одного прекрасного дня прийде і постукає в двері. На жаль, і до сьогоднішнього дня досить багато дівчат живуть саме за таким принципом. Вони вірять, що кохання – це доленосне, невідворотне явище, якого неможливо уникнути. Це призводить до гальмування активності, самостійності та відповідальності за створення свого власного особистого життя, а саме – створення сім'ї.

Релігійний вплив. Український психолог Р. Хавула вивчив вплив релігійних переконань на вибір шлюбного партнера. Він виявив, що частково керуються релігійними переконаннями у виборі шлюбного партнера 60% досліджуваних, 35% керуються релігійними переконаннями у виборі шлюбного партнера і 5% не керуються релігійними переконаннями у виборі шлюбного партнера. Негативне ставлення до міжрелігійних шлюбів виявили 62% досліджуваних, у 32% – нейтральне [8]. Дані досліджень дають підстави стверджувати, що релігія має не абиякий вплив на формування образу шлюбного партнера, особливо українського народу.

Власний життєвий досвід та досвід батьків. Непоодинокі ситуації, коли батьки нав'язують дітям свої бачення та уявлення про те, яким повинен бути супутник життя: який в нього має бути зовнішній вигляд, ріст, вік тощо. Можливо, з якихось причин їм довелося пережити неприємний досвід щодо певного типу людей і вони щосили намагаються вберегти молодше покоління від можливих неприємностей. Або ж навпаки, жінка, яка, для прикладу, вдало вийшла заміж за чоловіка, старшого за неї на 8 років, і живе з ним щасливим життям, вважатиме, що найкращою парою для її доньки також буде партнер, з яким в неї буде суттєва різниця у віці. Переконання «чоловік обов'язково повинен бути не просто старшим, а набагато старшим за дружину» не було б шкідливим, якби воно було не єдино можливим варіантом. У результаті така ситуація

призвела до виникнення конфлікту між мамою та донькою. Таких прикладів можна навести багато.

«Ревнує – значить любить». Молоді люди без заглиблення в поняття «ревності» приймають її за ознаку кохання, хоча в основі цього почуття лежать такі несумісні із коханням феномени, як недовіра до партнера, нездатність контролювати свої егоїстичні емоції, відсутність рефлексії. Таким чином у молоді формується хибне уявлення про кохання, а також відповідне уявлення про майбутнього шлюбного партнера.

Варто згадати і про **гендерні стереотипи**, які є важливим аспектом у формуванні образу майбутнього шлюбного партнера. Гендерний стереотип – це емоціно-забарвлений, стійкий та спрощений образ поведінки і рис характеру чоловіків і жінок або чи чоловіків, чи жінок. Домінуючими гендерними стереотипами виступають:

- чоловіки розумніші за жінок;
- жінки мають особливе жіноче щастя – це родина і дім (аби з дітьми та чоловіком все було гаразд);
- жінка має підлаштовуватись під чоловіка, забезпечуючи йому спокій та комфорт, повинна терпіти, зберігаючи важкі для неї стосунки;
- жінці дозволяється відкрита емоційна реакція, капризність. Чоловік же має бути витриманим, врівноваженим [9].

Висновки. Отже, ми окреслили ряд чинників, що впливають на формування образу подружнього партнера. Загалом можна стверджувати, що уявлення про образ ідеального супутника життя є у кожної людини, та серед гамору життя, іноді самі того не усвідомлюючи, молодь все більше піддається соціальному, побутовому тиску. Уявлення про шлюбного партнера набуває все більш чітких окреслень у суспільстві, воно стає своєрідним приводом для пошуку «ідеального» і стає бажаною метою. Тому створення цього образу базується не тільки на власному досвіді, але і на досвіді батьків, літературних героїв та кіногероїв, соціальних стереотипах та на уявленнях про «ідеал» авторитету, чия думка

важлива для конкретної людини. Науковці виявили гендерні відмінності у шлюбних очікуваннях. Чоловіки більше стурбовані такими рисами, які прямо або побічно свідчать про репродуктивні можливості жінок — молодість, приваблива зовнішність. Жінки ж більше зацікавлені в матеріальних можливостях чоловіка, його здатності мати сім'ю і виховувати дітей. У жінок ступінь впливу гендерних стереотипів на вибір подружнього партнера більший, ніж у чоловіків. З огляду на це, можна стверджувати, що феномен стереотипізації глибоко укорінився в повсякденному житті. Його не можна ігнорувати при вивченні шлюбної поведінки, особливо молодих людей, які через свої психологічні та вікові особливості більш схильні до стереотипного мислення.

Іноді створений образ не відповідає дійсності, оскільки є ідеальним. З іншого боку, поруч з ідеальним партнером не можна зростати. Адже, якщо ми приймаємо одне одного саме такими, якими ми є, то ми ростемо поруч одне з одним. Тоді, відповідно, можна по іншому сприймати труднощі, які виникають в партнерських стосунках. Їх можна приймати, в них можна зростати таким чином, щоб від цього сам шлюб ставав міцним і щасливим.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология: Учебное пособие. СПб.: «Речь», 2004. 244 с.
2. Вацлавик П., Бивин Дж., Джексон Д. Психология межличностных коммуникаций. – СПб.: Речь, 2010. – 299 с.
3. Докучаева С. О. Влияние родительской семьи на построение супружеской семьи в следующем поколении. 2004. №3. С. 43
4. Гавриловська К. П. Психо-семантичні особливості образу майбутнього шлюбного партнера у свідомості закоханих // Науковий вісник Херсонського ун-ту. Серія «Психологічні науки» 2016. №2. С. 32-35.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://Черников А.В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики . - Изд. 3-е, испр. и доп. М.: Независимая ф>
6. Минухин С., Фишман Ч. Техники семейной психотерапии. М.: Независимая фирма „Класс”, 1998. 304 с.
7. Федоришин Г. М, Психологічні проблеми сімейного виховання: навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.
8. Хавула Р. М. Особливості психологічної готовності юнаків до батьківства : автореферат. Київ, 2014. 20 с.
9. Щотка О. П. Гендерна психологія: навч. посіб. Ніжин, 2019. 359 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТТЯ “ДРАЙВЕР” У ТРАНЗАКЦІЙНОМУ ПІДХОДІ

Сняданко Ірина Ігорівна

доктор психологічних наук

завідувач кафедри теоретичної та практичної психології НУ “ЛП”,

Національного університету “Львівська політехніка”

Грищенко Ольга Вікторівна

аспірантка кафедри теоретичної та практичної психології

Національного університету “Львівська політехніка”

На початку сімдесятих років психолог Кейлер виявив, що люди можуть проживати повторно життєвий сценарій за дуже короткий відрізок часу, інколи усього за кілька секунд. Він почав спостерігати та досліджувати жести, тон і тембр голосу, побудову фраз, темп мови, міміку [18, 19].

Драйвер – один з п'яти чітко визначених способів поведінки, який проживається в період від напівсекунди до декількох секунд. Драйвери – поведінкові прояви сценарних послань від реальних батьків до дитини [2, 9]. Наприклад, від матері до сина. Ці послання виходять з его-стану Батько батька або матері. Драйвери мають паралельну транзакцію Батько - Батько, вони зберігаються у дитини в його батьківському его-стані.

Драйвер в перекладі з англійської – “кучер”. Драйвер “сидить і стежить” за дотриманням сценарію, включаючись в певних ситуаціях і направляючи людини в сторону заданого поведінки. Драйвер, штовхаючи людину на сценарну поведінку, дає йому за це відчуття благополуччя. “Ти благополучний тоді, коли ти дотримуєшся сценарієм”, якщо ти не виконуєш умови – “Ти не благополучний” [1, 14].

Кожному драйверу Кейлер дав назву у вигляді позитивного батьківського наказу (контрсценарій): “Будь досконалим”; “Радуй інших”; “Намагайся”; “Будь сильним” [19].

Драйвер “Поспішай” безпосередньо зі сценарієм не пов'язаний, це другорядний драйвер, найчастіше використовується для підкріплення основного.

Спостерігаючи за драйверами, можна виявити сценарний патерн. Отже, вміння виявляти драйверного поведінку дозволяє за короткий час дізнатися багато інформації про сценарії людини [25].

У 2008 році Калер написав, що минуло 37 років з тих пір, як він використав п'ять підказок поведінки Берна – слова, тони, жести, пози та міміка – при одночасному перегляді відеокасет протягом декількох тижнів. Як результат він визначив п'ять видів поведінки, схожих на захисти, які він називав драйверами після фрейдівських основних інстинктів до повторюваної поведінки [17].

У 1974 році він продовжив включати п'ять драйверів у статтю про мініскрипт у співавторстві з Каперсом (1974). Тут він процитував визначення про драйвер Штайнера (1971) як “поступливість культурним та соціальним вимогам, які передаються через Батька”. Посилаючись на драйвера як на зворотне поняття, він показав, що вони є початковим положенням на мініскрипт “Я в порядку, якщо...” [4, 17]. Калер продовжував згадувати сценарії процесу, але на той момент не показував прямих посилань на кожного з них як на драйвер. Каперс подав другу частину статті, в якій він описав ОК-мініскрипт та ідентифікував такі дозволи (або антитези до драйверів) [6, 15]:

Будь досконалим

Поспішай

Постарайся

Доставити мені задоволення

Будь сильним

Це нормально бути собою

Нічого страшного

Це нормально робити

Це нормально поважати себе Нормально дбати про власні потреби

Стаття також включала мініскрипт, що відображають внутрішні почуття та поведінкові підказки для кожного драйвера. Наприклад, драйвер “Будь досконалим” відображається до фізичної напруги, “ти повинен робити краще”, як внутрішня знижка для себе [23].

Калер (1975), беручи до уваги коментарі Берна (1972) про сценарій, що повторюється знову і знову і іноді за кілька секунд, описував драйвера як “поведінку, яка триває від секунди до більше-менше семи секунд”, а це “спричиняє певній структурі речень із фіксованою схемою, яка може повторюється, несвідомо, сотні разів на день” [3, 19].

Він пов'язав драйвери для обробки сценаріїв таким чином:

- Ніколи – старайся – ніколи не закінчує речень
- Завжди – поспішайте і будьте сильними – хоча і не послідовно
- Після – будь ласка, мені – позитивний-але-негативний
- Поки – будь ідеальним – часто з будь-яким
- Майже (знову і знову) – старайтеся і сподобайся мені в будь-якому

порядку.

Калер продовжував пояснювати, як драйвера зміцнюють позицію “я в порядку”; що вони починаються функціонувати в Батько і може спостерігатися у Дитини; вони утворюють обманний трюк, де починаються психологічні ігри; і це зміна шаблонів речень драйвера може змінити шаблони сценарію всього життя (процесу) [21].

У наступному випуску журналу “Транзакційний аналіз” Геллер (1975) вийшла стаття з такою ж назвою як Калера – Драйвери – але без зайвих підзаголовків про процес сценаріїв. Калер відповів Геллерту у тому ж

номері. Геллерт стверджував, що драйвери не є частиною контраскрипту, а є генетичними драйвером. Він також припустив, що драйверів має бути більше, тому запропонував: “Бути слабким”, “Думати” і “Бути обережним”. Калер не погодився, наголосивши, що природа драйверів така, що нам не вдається їх досягати і заперечувати значення виживання за пропозиціями Геллерта [8, 9].

Месварг та Сільвер (1977) припустили, що є лише три драйвери зворотного порядку: “Бути ідеальним”, “Поспішати” і “Будь сильним”. На основі вибірки з 194 випадків, що представляють більшість основних психіатричних діагнозів, категорій і сильно вираженим невротичними типам, вони запропонували “Будь ласка, старайся”. Даний драйвер проявляється з раннього дитинства та є всепроникним [22].

Тудор (2008) запропонував шостий драйвер, який був названий “Візьми”, щоб пояснити певні пошуки та агресивність динаміки між людьми щодо особистих та більш широких, соціально-політичних питань. Він припускає, що цей драйвер має намір відбирати та володіти предметами неналежним чином, з експлуатацією, а також, що це підтримує розвиток нарцисизму. Це цікаво тим, що Тюдор та Відовсон (2008) критикували теорію адаптації особистості за відсутність нарцисизму в теорії Джонса (2011). Але Джойнса зазначив, що нарцисизм більше не є дискретною діагностичною категорією в DSM V (МКХ 2013) [24, 25].

Набагато раніше посилення на позитивні фактори зробив Кляйн (1987), який описав активи та способи позитивного ставлення до кожного. Наприклад, для “Будь досконалим” він написав: “Якщо людина переважно використовує драйвер “Будь досконалим” вона має краще уявлення про те, як добре жити за більшість людей. Людина розуміє це, незалежно чи є кінцевий сенс життя, єдиним відповідним способом життя. Вона встановлює високі стандарти усього, що робите, і мало що впливатиме на те, які є інші стандарти людей.

Посилаючись на кожного рушія як на тип особистості, Кляйн надає таблицю необхідних активів та зобов’язань на дозволи та способи отримати від

них найкраще. В іншому місці він дає їй зрозуміти основні страхи кожного типу драйвера [6, 20].

Хазел (1989) також прокоментував позитивний аспект драйверів, представивши їх як звички, які ми всі використовуємо для вирішення проблем, які добре модеруються і позитивно використовуються для досягнення цілей. Щоб відобразити цей позитивний аспект, він запропонував перейменувати «Будь досконалим» на «Будь правий», щоб краще описати мету, яку бажано і можливо досягти в межах розуму. Хазел представив розроблений ним контрольний список драйверів разом із пояснювальним роздатковим матеріалом, який надає інформацію про те, як драйвери допомагають, а також як перешкоджають [14, 15].

Хей (1989) також почав акцентувати увагу на позитивних аспектах драйверів, пишучи їх як стилі управління [11].

Кларксон (1992) у своєму рефераті писала, що цінності бути швидкими, енергійними, приємними, сильними – як цілющі якості автономної особистості, які відрізняються від драйверів контрценарію [5].

На основі оригінальної роботи Тайбі та Калер, було розроблено теорію, яка увібрала до себе відносно простий набір із п'яти характерних стилів. Їх називали драйверами, щоб відображати стан, коли ми знаходимось у стресі. Визначені спочатку в терапевтичних умовах, драйвери все ще можна розпізнати швидше. Вони є підсвідомими спробами нашої поведінки таким чином, щоб отримати визнання, яке нам потрібно від інших; вони також запрограмовані відповіді на повідомлення, які ми несемо у своїй голові від важливих людей у минулому [20, 26].

Список використаної літератури

1. American Psychiatric Association (2013) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition, Washington DC: American Psychiatric Association
2. Bastianelli, L. & Ceridono, D. (2013) Drivers and Self Ego States in Social Cognitive TA: a research on drivers as protective strategies International Journal of Transactional Analysis Research 4:1 January 30-39
3. Berne, E. (1972) What Do You Say After You Say Hello? New York: Grove Press
4. Capers, H. & Goodman, L. (1983) The Survival Process: Clarifications of The Miniscript Transactional Analysis Journal 13:3 July 142-148
5. Clarkson, P. (1992) In Praise of Speed, Experimentation, Agreeableness, Endurance, and Excellence: Counterscript Drivers and Aspiration Transactional Analysis Journal 22:1 January 16-20
6. Conway, NV (1978) Drivers and Dying Transactional Analysis Journal 8:4 October 345-348
7. Falkowski, W. & Munn, K. (1989) Interrater Agreement on Driver Questionnaire Items Transactional Analysis Journal 19:1 January 42-44
8. Gere, F. (1975) Developing the OK Miniscript Transactional Analysis Journal 5:3 July 285-289
9. Gellert, S (1975) Drivers Transactional Analysis Journal 5:4 422-429
10. Goulding, Robert L. & Mary M. (1979) Changing Lives through Redecision Therapy. New York: Grove Press Inc.
11. Hay, J (1992/2009 2nd ed) Transactional Analysis for Trainers. Hertford: Sherwood Publishing
12. Hay, J (1997) Transformational Mentoring: Using Transactional Analysis to Make a Difference Transactional Analysis Journal 27 : 3 158-167
13. Hay, J. & Williams, N. (1989) The Reluctant Time Manager, Opportunities May

14. Hazell, JW. (1989) Drivers as Mediators of Stress Response Transactional Analysis Journal 19:4 October 212-223
15. Johnson, D. (1997) Working Styles: The Application of the Concept of Drivers to Owner- Managers of Small Businesses Transactional Analysis Journal 27:1 January 65-75
16. Joines, V. (2011) Personality Adaptations Further Clarified Transactional Analysis Journal 41:1 January 92-96
17. Kahler, T. & Capers, H. (1974) The Miniscript Transactional Analysis Journal IV:1 January 26-42
18. Kahler, T. (1975) Drivers: The Key to the Process of Scripts Transactional Analysis Journal 5:3 July 280-284
19. Kahler, T. (2008) The Process Therapy Model: The Six Personality Types with Adaptations USA: Taibi Kahler Associates
20. Klein, M. (1987) How to Be Happy Though Human Transactional Analysis Journal 17:4 October 152-162
21. Klein, M. (1992) The Enemies of Love Transactional Analysis Journal 22:2 April 76-81
22. Mescavage, A. & Silver, C. (1977) "Try Hard" and "Please Me" in Psychological Development Transactional Analysis Journal 7:4 October 331-334
23. Stickley, ASG. (1996) Validation of a Driver Checklist for Team Design Research Transactional Analysis Journal 26:3 July 239-247
24. Steiner, C. 1971. Games Alcoholics Play New York: Grove Press Tudor, K and Widdowson, M . 2008 From Client Process to Therapeutic Relating: A Critique of the Process Model and Personality Adaptations Transactional Analysis Journal 38:3 July 218 – 232
25. Tudor, K. (2008) "Take It": A Sixth Driver Transactional Analysis Journal 38:1 January 43-57
26. Woollams, SJ. (1979) Decision Scale Transactional Analysis Journal 9:3 July 209-212

УПРОВАДЖЕННЯ ТЬЮТОРИНГУ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Федоришин Галина Миколаївна

Кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

ORCID ID: 0000-0003-4139-2517

Нинішнє покоління студентів бере активну участь у розбудові закладів освіти, розробці освітніх компонентів та практик, які дозволяють студентській спільноті усвідомлено та мотивовано опановувати нові знання, здобувати фахові навички. Однією з таких практик є тьюторинг.

Традиції тьюторингу сформувалися у стінах університетів Кембриджу та Оксфорду наприкінці XI ст. Становлення нової освітянської парадигми, заснованої на суб'єктності, сформувало основні форми наставництва, які збереглися і сьогодні. Тьютор (англ. Tutor від лат. Tueor – спостерігаю, піклуюся) був посередником між професором і студентом, допомагав студенту сформувати свою траєкторію навчання. Його завданням було поєднати на практиці особистісну сутність здобувача з академічними ідеалами [2]. У XVII ст. функції тьютора дещо розширилися. Він не лише рекомендував студенту навчальні курси, а й допомагав скласти план навчальної діяльності, слідкував за успішністю і готовністю до університетських іспитів. Сьогодні близько 90% занять в Оксфордському та 75% в Кембриджському університетах проводяться тьютором з одним чи двома студентами. Актуальність та необхідність тьюторингу обумовлена основною метою британської освіти – розвитком уміння мислити, яке реалізовується завдяки самостійній роботі студента за супроводу тьютора [6].

В Україні практика тьюторингу усе більше набирає обертів. Вітчизняні науковці й практики усе частіше звертаються до розробки методичних основ тьюторингу як у шкільних установах, так і у вищих навчальних закладах (А.Бойко, О.Васюк, М.Голубєва, А.Жулківська, М.Іващенко, Т.Литвиненко, Т.Лукіна, Н.Моргунова, Р.Шаран та ін.).

Мета повідомлення – здійснити аналіз можливостей та перспектив упровадження тьюторингу у вищих навчальних закладах; визначити принципи й переваги тьюторингу, компетентості тьютора.

Разом із коучингом та менторством тьюторинг забезпечує системну й тривалу індивідуальну роботу з підопічним з розвитку його потенціалу, з поглиблення знань у визначеній галузі. Завдяки продуманим тьюторіалам (зустрічам тьютора з підопічним) студент отримує прогрес як у знаннях, так і в розвитку соціальних навичок.

Тьюторинг виконує одну із ключових вимог набуття студентами необхідних компетентностей для здобуття певного освітнього рівня – забезпечує можливість індивідуального підходу до студента. Це вагомий критерій відповідності освітніх програм новим стандартам освіти. Л.Бернадзіковська розкриває принцип індивідуалізації навчання в контексті тьюторингу і показує, як можна запроваджувати індивідуалізацію навчання методом тьюторингу [1].

У освітньому процесі виокремлюють такі функції тьютора: організаторська, інформаційна, комунікативна та розвивальна [2]. Тьюторинг базується на встановленні довірливих взаємин «тьютор-студент» і сприймається у студентському товаристві природно, без бар'єрів, як наставництво. Для самих тьюторів - це цінний досвід надання психологічної підтримки, проведення тренінгів та консультацій. Тьютор – це найближчий порадник студента і помічник в усіх труднощах. Його позиція в освітньому процесі відрізняється тим, що студент взаємодіє з ним, виходячи з власного

самовизначення, тоді як з іншими суб'єктами навчальної діяльності він взаємодіє згідно зі своєю освітньою програмою.

Тьюторинг, як і коучинг, скерований у майбутнє. Завдання тьютора співзвучні із завданнями коуча – створити такі умови для підопічного, які б допомогли йому у найкоротші терміни, ефективно й мотивовано досягти поставлених цілей у навчальній діяльності та у власному розвитку. Досягнення такої мети можливе за умов дотримання низки принципів діяльності тьютора, таких як партнерство, встановлення довірливих стосунків, відсутність оцінкового ставлення та оцінкових суджень, емпатійне слухання, розподіл відповідальності, відсутність критики й зворотний зв'язок [4]. Останнє, зокрема, виключає із комунікативного простору тьюторантів запитання «Чому?» і замінює на запитання «Що вдалося зробити та що не вдалося зробити?», «Які труднощі виникли у виконанні поставлених завдань?», «Що з цих труднощів залежить від тьюторанта, а що ні?», «Що входить у сферу відповідальності тьюторанта?», «Якої підтримки потребує студент?», «Що можна зробити у майбутньому, щоб ціль було досягнуто, завдання виконано?»

Важливими особливостями тьюторингових відносин є наступні:

1. Повага один одного і повага цінностей освітнього простору – тьютор і студент є рівноправними партнерами у спілкуванні, єднальним чинником є прагнення обох до навчання та розвитку. Партнерські стосунки вимагають уваги і толерантного ставлення до ідентичностей, поглядів та кордонів один одного.
2. Здатність надихати інших – кожного разу тьютор й тьюторант відстежують і поєднують дві точки: теперішній стан справ і бажане майбутнє.
3. Усвідомлення / розуміння цілісної системи – кожний аспект життя зображає ціле. Зміни в одній сфері життя так чи інакше впливатимуть на якість життя у цілому. Тому у сферу тьюторингу потрапляють і такі

- сфери інтересів студентства як здоровий спосіб життя, самоменеджмент, самоемпатія, командоутворення та ін.
4. Визначення цілей – тьютор ставить тьюторанту запитання і допомагає дослідити ситуацію з різних боків. Це створює переваги у досягненні результату. А.Ястреб зазначає, усе, що потрібно – це знайти запитання, оскільки запитання і є відповіддю. Якщо ж відповіді немає, то насправді й немає хороших запитань [5].
 5. Віра у можливості людини - тверда упевненість у тому, що практично всі люди володіють набагато більшими внутрішніми можливостями, ніж ті, які вони демонструють у своєму повсякденному житті. Тьютор вірить, що у кожної людини є відповіді на усі запитання, що її хвилюють. Така його віра може помітно підвищити мотивацію тьюторантів, які намагатимуться виправдати довіру і відповідати очікуванням.

Без сумніву, тьютор повинен володіти низкою компетентностей та бути готовим до діяльності. Серед складових готовності відзначимо соціальну і психологічну зрілість. Р. Шаран [4] до професійних умінь тьюторів відносить:

- операційні – уміння працювати з інформаційними технологіями;
- навички організації навчання з урахуванням психологічних і професійних особливостей студентів;
- уміння виявляти труднощі, що виникають у студентів під час роботи з навчальним матеріалом;
- уміння планувати й організовувати зворотний зв'язок;
- уміння самовдосконалюватися;
- уміння стимулювати навчально-пізнавальну діяльність студентів;
- уміння об'єктивно ставитись до результатів своєї професійної діяльності.

Загалом, перевагами застосування тьюторингу студентів є:

- підвищення рівня мотивованості студентів;
- раціональне управління часом;
- систематизація знань;
- сприяння самостійності студентів у пошуку власних рішень та баченні ситуації;
- зростання рівня довіри між викладачами та студентами внаслідок покращення комунікацій;
- збільшення результативності поставлених завдань;
- підвищення рівня особистісної репутації;
- спрямованість у майбутнє;
- розвиток особистості;
- швидке навчання, причому цей процес приносить радість і задоволення;
- поліпшення взаємовідносин у колективі (групі);
- покращення взаємин і пов'язаний із цим успіх змінюють на краще всю атмосферу в колективі;
- тьюторинг відкриває багато раніше не виявлених талантів серед студентів;
- багаторазово зростає особиста ефективність студента і швидкість його просування до мети;
- гнучкість і адаптивність до змін. Вказані характеристики стають необхідною вимогою до сучасної успішної особистості. Величезна конкуренція на ринку, технологічні інновації, високошвидкісні глобальні комунікації, економічна невизначеність та соціальна нестабільність створюють цю потребу протягом життя. У таких умовах може вижити тільки гнучкий та адаптивний.

Практика тьюторингу з успіхом упроваджується на факультеті психології ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Це програма розвивального, коучингового й наукового супроводу студентів в

опануванні навчальних предметів, у наукових пошуках, у розвитку «soft skills», які допомагають безболісно адаптуватися в освітньому середовищі, підтримувати високий рівень мотивації до навчальної діяльності, запобігати емоційному вигоранню. Мета діяльності - виявляти потенціал кожного студента, відкривати й розвивати його таланти, сильні сторони й індивідуальні потреби у навчальній та науковій діяльності; формувати культуру взаємопідтримки й толерантності, академічної доброчесності; зробити більш продуктивним та ефективним процес навчання. Обидва напрями тьюторингу, розвивальний і науковий, взаємно доповнюють один одного і цим допомагають студентам повірити у свої сили.

До команди тьюторів входять студенти бакалаврату і магістратури (студенти, які самостійно прийняли рішення на волонтерських засадах супроводжувати студентів молодших курсів у навчальній діяльності), старости груп, академнаставники. Кожен із них має певну сферу відповідальностей. Так, студенти-волонтери старших курсів і магістратури проводять консультації у написанні кваліфікаційних робіт, у підготовці до навчальних занять, у пошуку наукової літератури (науковий напрям). Ще одним видом їхньої діяльності є інтерактивні семінари й тренінги з розвитку «soft skills». Старости груп виконують організаційні функції й функції посередника між викладачами та студентами. Куратори, окрім виховної роботи, теж допомагають студентам в організації навчання, у складанні індивідуального графіка навчання. Окрім цього, куратор залучає студентів до наукових досліджень, до участі в роботі наукових гуртків, конкурсів студентських наукових робіт, конференцій, олімпіад тощо.

З введенням дистанційної форми навчання тьютори-волонтери факультету психології започаткували групові онлайн-тренінги зі студентами. Темі тренінгів різноманітні, напр. «Мотивація і прокрастанація», «Техніки тайм-менеджменту», «Стань кращою версією себе!», «Щаслива бути собою», «Технології ненасильницького спілкування» та ін. Для самих тьюторів – це

можливість професійно зростати, закріплювати навички наставництва та емпатійного спілкування, здобувати тренерську практику, а для студентів молодших курсів - отримувати підтримку й орієнтири у фаховому зростанні.

У підсумку зазначимо, що тьюторинг у поєднанні з коучингом є могутнім інноваційним освітнім інструментом, який забезпечує індивідуальний підхід до студента, розкриває потенціал кожного і цим забезпечує вищу якість освітнього процесу у цілому та результативність кожного його учасника зокрема. З допомогою тьюторингу студенти відкривають для себе можливості освітнього простору та вибудовують власну освітню траєкторію, посилюють результативність, навчаються використовувати свої таланти. **Перспективи** подальших досліджень вбачаємо у виробленні стратегій побудови індивідуальної освітньої траєкторії студента та можливості супроводу у цьому процесі тьюторів. Ще одним цікавим напрямом є вивчення можливостей застосування тьюторингу з профорієнтаційною метою. Практика тьюторингу допомагає створити спільне бачення, згуртуватися навколо ключових цінностей вищого навчального закладу, посилити залученість студентів у навчальну діяльність і підвищити ефективність освітнього процесу.

Список використаних джерел:

1. Бернадзіковська Л.О. Тьюторинг як метод індивідуалізації в освіті. «Young Scientist». № 5.2 (69.2). May, 2019. С.95-98.
2. Медведева А.В., Клюбина И.Б. Исторические истоки и теоретические основы тьюторства. Владивосток, 2014. 243 с.
3. Шаран Р. В. Вимоги до професійної компетентності тьюторів у системі дистанційного навчання США. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2011. № 5. С. 137–141.
4. Федоришин Г. Застосування коучингових технологій у роботі організаційного психолога: можливості та перспективи. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. В.4. С.252-257.
5. Ястреб А. Настольная книга коуча. К.: Саммит-Книга, 2018. 96 с.
6. Ashwin P. Variation in student experiences of the “Oxford Tutorial”. *Higher Education*. 2005. № 50. Pp. 631–644.

ПРОШЛОЕ, НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ, КАК ТРИ ВЕКТОРА ВРЕМЕННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ПСИХИКИ

Чебручан М.Р.

студентка, кафедры общей психологии и психологии развития личности
Одесского Национального Университета им. И.И. Мечникова

Изучение индивидуально-психологических свойств и возможностей личности, которые обеспечивают ее жизнеспособность, фокусируются на исследовании и ее отношения ко времени и подходов построения временных перспектив и стратегий ее деятельности. Актуальность этой проблемы становится все более значимой из-за нарастающей частоты изменения в общественно-экономической среде, динамики темпов и скоростей модернизационных процессов. И как следствие, возрастает роль энергетического источника человеческой активности посредством формирования адекватного отношения к временному ресурсу. Подтверждение тому указываются в исследованиях К. А. Абульхановой-Славской, Ф. Зимбардо, К. Левина) [1–3], в которых отражено, что сегодня время выступает определяющим показателем успешной адаптации личности, ее жизнеспособности в изменяющемся пространстве-времени человека.

Восприятие времени личности, оказывает большое влияние на ее жизнь. Многие авторы в своих трудах описывают различные процессы относительно времени, создавая общую картину феномена временной перспективы:

1. Время помогает эффективнее планировать собственную деятельность для интенсификации темпов реализации личностного потенциала (Е. И. Головаха, С. Мадди, А. А. Кроник) [4; 5]

2. Время оказывает влияние на мышление человека: релевантный поиск определенных путей решения задач, новых возможностей и гибкости (Д. А. Леонтьев) [6].
3. Время определяет целостное отношение человека к собственной жизни: регулирует мотивы, формирует смыслы и корректирует дальнейшие пути развития (Дж. Нюттен, В. Н. Мясищев, С. Л. Рубинштейн) [7–9].

С.Л. Рубинштейн определил временную перспективу как совокупность представлений индивидуума о своем психологическом прошлом и будущем, одновременно существующих в данный момент времени [10]. К. Левин определил различия временной перспективы [3], опираясь на событийную концепцию. Он определил, что эти различия появляются из-за того, что человека время задается определенными границами его личного психологического поля в данный момент и он может видеть не только свое настоящее, но и владеет относительно конкретной палитрой своих ожиданий, связанных с будущим – ближайшим или отдаленным.

Мясищев В.Н. [8] утверждает, что прошлое, настоящее и будущее являются частями психологического поля в настоящем, из чего следует важный вывод: временная перспектива априорно включает прошлое и будущее, реальный и идеальный план жизни в систему момента здесь-и-сейчас. При этом, ни один из жизненных планов, сформированных индивидуумом, не будет иллюстрировать всю картину целиком, благодаря определяющей роли бессознательного, которое по мнению А. Г. Асмолова [11], детерминируется мотивами, лишь косвенно коррелирующими с представляемыми целями и будущими достижениями.

Временная перспектива как явление так или иначе присутствует в жизни человека, поскольку он всегда отдает предпочтение какому либо промежутку времени, а это в свою очередь оказывает влияние на его жизнеспособность. В тех случаях, когда человек ограничено или полностью не осознает перспективы, происходят разрушающие изменения в его деятельности. Она

приобретает такие свойства как пассивность, неорганизованность и неэффективность [4]. Для создания устойчивой личной временной перспективы, наиболее действенный подход – это включение ее в более широкую общественную перспективу путем фокусирования индивидуума не только на личные потребности, но и на уровень адаптивности к социуму.

Опираясь на труды Зимбардо [2]: на рис. 1 изображены основные компоненты, которые формируют временную перспективу [2]:

Рис. 1 Основные аспекты временной перспективы

В случае устойчивой временной перспективы, несмотря на хронологическую разновременность, прошлое и будущее человека сливаются воедино в настоящем, при этом напрямую оказывает влияние на его жизнедеятельность.

Анализ событий прошлого, настоящего и будущего играет важную роль, по причине того, что их субъективная значимость, репрезентируемая во внешней и внутренней реальности, может содействовать как рациональным изменениям, так и стигмизирующим деструктивным аспектам функционирования.

Далее рассмотрим прошлое как пространство жизненных ресурсов или негативного опыта.

Для развития личности, могут служить позитивные события прошлого. При этом они же могут продуцировать противоположный исход в том случае, когда имеет место избыточная идеализация прошедшего. При этом, в зарубежных исследованиях личности уделяется особое внимание негативным последствиям пережитых событий прошлого (А. Маслоу, З. Фрейд, А. Фрейд и др.), выступающих источником деструктивных тенденций личности. Прошлое, авторы рассматривают как своеобразный источник неврозов, тревог, слабости, уязвимости, болезней как следствие негативного опыта, полученного на ранних стадиях онтогенеза и специфических условий развития и социализации в рассматриваемый период.

В исследованиях З. Фрейда [12] в разрезе психоанализа, к препятствиям развитию личности относит скрытые детские страхи, желания и негативный опыт.

Рассматривая пирамиду иерархии потребностей А. Маслоу [13] можно увидеть весь спектр мотивации человека от физиологических до высших (самоактуализации). Игнорирование одной из потребностей в раннем возрасте в дальнейшем тормозит развитие личности и приводит к неврозу и психологического разлаженности. Согласно концепции А. Маслоу [13], существуют силы, которые подталкивают к личностному росту и здоровью, а

также существуют регрессивные силы. В качестве примера можно рассмотреть неблагоприятное окружение, жестокое, авторитарное воспитание и другие негативные последствия способствуют формированию негативных привычек и соответственно препятствуют личностному росту. В свою очередь негативные привычки блокируют эффективные действия в различных ситуациях, уменьшая эмоциональную гибкость и способность воспринимать новое.

С точки зрения Хорни [14], совокупность ранних детских переживаний и опыта взаимоотношений определяет формирование структуры невротичного типа, который обуславливает жизненные трудности личности. Поскольку эти условия являются небезопасными и враждебными, они создают угрозы для развития личности, приводят к формированию базовой тревоги, которая проявляется в неуверенности и беспомощности ребенка, он ощущает себя ненужным, как следствие, вырабатываются защитные стратегии (движение к людям и уступчивости, движения против людей и агрессивности, экспансивности, движения от людей и обособления, отчуждения).

Многие зарубежные концепции отмечают значимость ранних взаимоотношений со значимым близким (матерью) на стадии формирования личностных деструкций и деформаций. «Двойная связка» по Г. Бейтсон [15], «хорошая и плохая грудь» по М.Кляйну [16] – теоретические конструкты, которые раскрывают роль личностной организации первого значимого объекта для младенца в изменении его нормального развития. Это обусловлено тем, что опыт первых отношений непосредственно принимает участие в структурировании восприятия других и себя.

Согласно теории Д. Винникотта [17] развитие в изоляции и дефиците материнского внимания приводит к ощущению беспомощности и неэффективности, которые затрудняют формирование аутентичного самоощущения, истинного Я.

Рассматривая настоящее как отражение наполненности жизни или остановки (стагнации) и регресса в развитии, Фрейджера, Фейдимена [18] ,

считает результатом способности личности объединять и интегрировать прошедший опыт и перспективы будущего в настоящем времени является его ответственное и осознанное проживание жизни, постановки целей, которые определяют направление его жизни. Хранения и дополнения структур личности, которые есть у нее в наличии, являются недостаточными, необходима из постоянная переинтерпретация и трансформация.

Интересный подход демонстрирует У. Джеймс [19], вкладывая в понятие «слепота» (blindness), неспособность личности к адекватной оценке и ее осознанности настоящего. По его мнению, слепота может выражаться в неспособности контроля желаний, вредных привычках, которые ограничивают сознание. Поскольку вредные привычки, являются автоматическими реакциями, которые создают барьеры к осознанию действительности и изучению нового, а сложности в их изменении и уничтожении блокируют возможности, которые открываются перед личностью.

Проективное поведение – способность осознанно воздействовать на окружение качественно новыми способами, изменять ее в соответствии со внешними стимулами. Мотивация личности также является релевантной времени, является самодостаточной и самоподдерживающийся, что обуславливается функциональной автономией. Это означает, что зрелые мотивы образуются на основе более ранних мотивов, но функционально от них не зависят. Здоровая и полноценная личность способна направляться в определенном векторном поле и к определенной цели.

Литература

1. Абульханова К. А. Время личности и время жизни / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. — СПб. : Алетейя, 2001. — 304 с.
2. Зимбардо Ф. Парадокс времени. Новая психология времени, которая улучшит вашу жизнь / Ф. Зимбардо, Дж. Бойд ; пер. с англ. О. Ю. Гатановой. — СПб. : Речь, 2010. — 352 с.
3. Левин К. Теория поля в социальных науках / К. Левин ; пер. с англ. Е. Сурпина. — СПб. : Речь, 2000. — 368 с.
4. Головаха Е. И. Психологическое время личности / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Смысл, 2008. — 267 с.
5. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ / С. Мадди ; пер. с англ. И. Авидона, А. Батустина, П. Румянцевой. — СПб. : Речь, 2002. — 539 с.
6. Леонтьев Д. А. О времени: иллюзия ответов / Д. А. Леонтьев // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. — 2004. — № 1 (4). — С. 113–118.
7. Нюттен Дж. Мотивация, действие и перспектива будущего / под ред. Д. А. Леонтьева ; пер. с англ. Е. Ю. Патяевой, Н. Н. Толстых, В. И. Шевяховой. — М. : Смысл, 2004. — 608 с.
8. Мясищев В. Н. Психология отношений: избранные психологические труды / В. Н. Мясищев ; под ред. А. А. Бодалева. — М. : Изд-во Ин-та практ. психологии, 1995. — 356 с.
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2002. — 720 с.
10. Общая психология : словарь / под ред. А. В. Петровского. — М. : ПЕР СЭ, 2005. — 250 с.
11. Асмолов А. Г. На перекрестке путей к изучению психики человека: бессознательное, установка, деятельность / А. Г. Асмолов // Культурно-историческая психология и конструирование миров. — М. : Изд-во Ин-та практ. психологии, 1996. — С. 373–395.

12. Фрейд З. Введение в психоанализ. М.: АСТ, 2018. 608 с
13. Маслоу А. Мотивация и личность. СПб.: Питер, 2016. 400 с
14. Хорни К. Невроз и рост личности. Борьба за самореализацию. М.: Академический проект, 2008. 398 с.
15. Бейтсон Г. Экология разума: Избранные статьи по антропологии, психиатрии и эпистемологии. М.: Смысл. 2000. 476 с.
16. Klein M. Notes on Some Schizoid Mechanisms In: Developments in Psycho-Analysis. London: Hogarth, 1952. p. 297.
17. Винникотт Д. Маленькие дети и их матери. М.: Независимая фирма «Класс», 2007. 80 с.
18. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Большая книга психологии. Личность. Теории, упражнения, эксперименты. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 704 с.
19. Джеймс У. О некоторой слепоте у людей // Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века: сб. переводов. / РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Отд. социологии и социал. психологии; сост. и переводчик В.Г. Николаев; отв. ред. Д.В. Ефременко. М., 2010. С. 10–29.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТІСНИХ КОНСТРУКТІВ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Шило Оксана Сергіївна

асистент кафедри практичної психології

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0782-1253>

Зважаючи на важливість завдання організації професійного становлення майбутніх психологів, необхідно проаналізувати те, «як конкретна людина пізнає і сприймає складний світ соціальних відносин, інших людей і самого себе, як формується цілісна система уявлень і відносин конкретної людини» [4, с. 6]. Які, за нашим припущенням, надалі набувають характеру переконань, що дозволяють людині передбачати, оцінювати і, з рештою, орієнтуватися у доволі складному та непередбачуваному середовищі. Слід зазначити, що ці переконання є не завжди усвідомленими. Так, на думку одного з авторів когнітивної психології А.Бека, саме людина ставиться до своїх конструктів або переконань так, що поки її прицільно не розпитають про них, вона, як правило, не може чітко їх сформулювати [1].

Все вищезазначене і зумовлює як складність завдання вивчення переконань особистості, так і цікавість до них, а також процесу їх формування і можливості змін (трансформацій).

Рішення проблеми дослідження змістовних характеристик когнітивної структури особистості нами було здійснене в межах когнітивної психології, спрямованої на активізацію самодослідження (самопостереження, самовивчення) і трансформації (перетворення, змін) когнітивної структури особистості. Із підтвердженням їх на поведінковому рівні, відкритому для об'єктивного спостереження і фіксації. Автори цього напрямку - Аарон Бек,

Альберт Елліс, Джордж Келлі - звернули увагу на той факт, що те як сприймає ситуацію і мислить людина, впливає на її поведінку, а зміна способу мислення (через усвідомлення і раціоналізацію) допомагає їй виробити більш реалістичний погляд на те, що відбувається, і, відповідно, розвинути більш адекватну поведінку. Тобто людина здатна досягти позитивних змін, трансформуючи (перебудовуючи) способи свого мислення, тим самим змінюючи суб'єктивну картину світу.

Серед методів особистісної діагностики, що носять індивідуально-орієнтований характер, безсумнівно, заслуговує особливої уваги метод репертуарних решіток. Техніка репертуарних решіток запропонована американським вченим Дж. Келлі, методологічною та теоретичною базою якої стала розроблена автором теорія особистісних конструктів.

Дж. Келлі вважав, що люди сприймають свій світ за допомогою чітких систем або моделей, званих конструктами. «Конструкт - це особливий суб'єктивний засіб, створений (сконструйований) самою людиною, перевірений (валідізований) нею на практиці, що допомагає сприймати і розуміти (конструювати) навколишню дійсність, прогнозувати і оцінювати події. У найзагальнішому вигляді конструкт - це біполярна ознака, альтернатива, протилежні ставлення або способи поведінки» [4, с. 16]. Це поняття покладено в основу методу репертуарних решіток.

Кожна людина має унікальну систему конструктів, яку вона використовує для інтерпретації життєвого досвіду. Організація конструктів є динамічним утворенням, вона не закріплена жорстко, так само як непостійні й самі конструкти. Передбачається, що конструкти, які показали свою недієспроможність (неадекватність), замінюються більш адекватними [2].

Метод, запропонований Дж. Келлі, - універсальний метод оцінки особистості - Реп-тест, тісно пов'язаний з рольовою структурою особистості, яку вивчають такі сучасні науковці, як П. П. Горностай, В. Г. Максимов, З. М.

Мірошник, Б. В. Хомуленко. Реп-тест дозволяє оцінити особистісні конструкти, які люди використовують в інтерпретації ролевих відносин і свого досвіду.

Метою нашого дослідження є аналіз трансформації особистісних конструктів студентів-психологів

Дослідження було проведено на базі психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету і мало пілотний характер. В ньому взяли участь студенти 2 і 4 курсів бакалавріату, і магістри 1 та 2 року навчання. Загальна кількість респондентів - 40.

Методика дослідження.

Існує багато форм Реп-тесту, індивідуальних і групових, але методика є спільною для всіх. Випробуваному пропонується список назв ролей - різних позначень ролей людей, які, ймовірно, важливі або були важливі (або будуть важливі - в нашому випадку - гіпотетична роль "Я через 5 років") для досліджуваного. Респондента просять назвати для кожної ролі ім'я особисто знайомої йому людини, яка найбільше підходить до цієї ролі.

Люди, яких випробовуваний вніс до списку, називають фігурами. Після того, як перелік ролей заповнений, випробуваному пред'являють три імені фігур з переліку і просять встановити "найважливіше, що робить схожими дві, але відрізняє їх від третьої". Таке порівняння дозволяє визначити які конструкти використовує дана особистість (які особливості інших людей представляються найважливішими для даної людини).

Визначення репертуарна означає, що елементи вибираються за певними правилами, так, щоб вони відповідали будь-якій одній області і всі разом були пов'язані певним чином (контекстом). Ми, зважаючи, що дослідженню піддається саме професійне становлення сучасного студента-психолога, використали наступний репертуарний ряд: Фахівець психології очима клієнта, Людина, Клієнт, Я сам зараз, Успішний психолог, Ідеальний психолог, Типовий психолог, Шкільний практичний психолог, Ефективний психолог, Я через 5 років, Зріла особистість, Психологічно благополучна особистість. Крім того,

опосередкованою задачею дослідження було виявлення співвідношень понять “Успішний”, “Ідеальний”, “Ефективний” використане по відношенню до психолога-професіонала у розумінні студентів.

Для дослідження використали матрицю, в якій запропоновані ролі (фігури, за визначенням Дж. Келлі) були розташовані у верхньому рядку, а з обох боків від них - колонки для виділення конструктів. Репертуарна решітка, розроблена нами, включала 12 стовпців і 26 рядків. Конструкти кожен студент виявляв самостійно, порівнюючи трьох (попередньо виділених нами) людей, які найбільше відповідають певній ролі. Вирішивши, чим дві фігури схожі, але відрізняються від третьої, випробуваний записував слово або коротку фразу, яка показує, схожість, в колонці "схожі". У колонці "відрізняються" - слово або коротку фразу, з якої ясно, чим третя фігура відрізняється від двох інших. Слід підкреслити, що ми заздалегідь давали установку на те, що виділена випробуваним ознака повинна бути істотною, а не формальною (наприклад, стать, зріст, колір очей і т. п.).

Цей процес тривав до тих пір, поки випробуваний не заповнить всі рядки матриці. В результаті ми отримали решітку з фігурами вгорі, різними конструктами в правій і лівій колонках. Зазвичай, конструкти являють собою протилежні означення (“активний” - “пасивний”), що дає можливість провести уявну вісь між двома крайніми полюсами. Студентам було запропоновано використати оцінну шкалу від 1 до 10, де 1 - найменший рівень розвитку якості, або негативна ознака, а 10 - найвищий рівень, або позитивна ознака.

Тож, наступним етапом заповнення матриці було виставлення оцінок, які б показували рівень розвитку якості, що зазначена у кожному рядку за 10-бальною шкалою для усіх фігур цього ряду.

Кінцевим результатом Реп-тесту є модель конструктів, які людина використовує для інтерпретування своєї соціальної дійсності і оцінка фігур. Дані були піддані статистичній обробці і семантичному аналізу.

Аналіз результатів

При аналізі результатів були розглянуті:

- 1) кількість і різноманітність виявлених конструктів;
- 2) оцінка фігур (ролей);
- 3) зміст і характер конструктів.

Розглянемо результати дещо детальніше.

1) Показник когнітивної складності (когнітивної простоти) виявляється на основі виявлення різноманітності і кількості конструктів. Завдання для студентів ускладнювалося тим, що фігури (ролі), запропоновані до порівняння були доволі близькими за змістом, тож необхідно було звертати увагу на нюанси кожної. Розглядалися як індивідуальні показники, так і груповий (окремо для кожного курсу). Виявлено: на кожному наступному курсі збільшується кількість студентів, що виявляють різноманітні конструкти. Так, студенти 2 курсу зазначали, що найбільшу складність викликало саме “називання” конструкту (“слів не вистачало”). Студенти наступних курсів такої проблеми вже не мали. Звичайно, на результати вплинуло і самопочуття, і особливості мотивації, і індивідуальний рівень відповідальності. Проте, у загальному заліку, усі групи показали приблизно однакову кількість конструктів.

2) Оцінка фігур (ролей). Аналізу піддавалися зведені узагальнені оцінки.

Студенти 2 курсу схильні давати високі оцінки, не вдаючись у глибокі розмірковування. Середня зважена оцінка - 8,13 (від 5,65 - “Клієнт” до 9,48 - “Ідеальний психолог”). Мода - 7 і вище.

Студенти 4 курсу продемонстрували більшу стриманість в оцінках. Середня 7,41. Найнижчу оцінку знову отримала фігура “Клієнт” (4,32), а найвищу - знову “Ідеальний психолог” - 9,26.

Магістри 1 року показали солідарність з попередніми курсами у визначенні “лідерів” рейтингу: Найнижчу оцінку 6,71 отримав “Клієнт”, а найвищу “Ідеальний психолог” - 9,31. Поруч, з оцінкою 9,27, знаходиться

“Зріла особистість”. ця група студентів була найщедрішою на оцінки - середнє значення - 8,32.

Магістри 2 року були найбільш стриманими і розважливими - середнє значення - близько 5 - балів співпадає з модою (М). Коливання в оцінці фігур незначні (від 4,25 до 5,79). Оцінки, які вони дають фігурам - більш виважені, тяжіють до усереднення, позбавлені категоричності (доволі часто зустрічаються в описі конструктів слова ”відносно”, “досить”, тощо). Відносно високо оцінені “Я через 5 років” і “Зріла особистість” 5,79 і 5,6 балів відповідно, а низький бал має фігура “Клієнт” - 4,25.

3) Зміст і характер конструктів виявився набагато більш інформативними.

Студенти 2 курсу визначали в якості конструктів здебільшого загальнолюдські якості, наприклад: адаптованість, розумові характеристики, стресостійкість, самоконтроль, самодисципліна, самокритичність і т.і. Професійно значущі конструкти характеризуються недостатньою розробленістю, відсутністю конкретних показників: професіоналізм, досвідченість, кваліфікованість, емпатія, проникливість, - це вказує на поверхневе розуміння сутності понять, зазначених в якості конструктів.

Студенти 4 курсу також були більше зосереджені на загальнолюдських якостях, проте вже зустрічається більша кількість специфічних професійних ознак: емоційна стабільність, рефлексія, об’єктивність, розуміння себе і інших і т.д.

Магістри 1 року в своїх роботах були напрочуд одностайними. Найчастіше зустрічалися характеристики, що позначають діяльнєну характеристику особистості: активний, ініціативний, рішучий, сміливий, відповідальний. І ставлення до життя в цілому: життєрадісний, оптиміст (напевно, як противага надміру стресовому навантаженню останніх місяців).

Магістри 2 року навчання, слід відзначити, що більшість з них вже працевлаштовані (за спеціальністю, переважно у загальноосвітніх закладах), демонструють набагато більш специфічні конструкти, в яких врахований

контекст (професійні ознаки, більш глибокі порівняння, широта і різнобічність професійних поглядів, конкретизація поняття “саморозвиток” в якості саме професійного, з урахуванням обраних напрямків роботи). Наприклад:

- Професіоналізм: глибинні знання про особливості особистісного розвитку клієнтів та практичні вміння їх застосування; володіння достатньою кількістю професійних компетенцій; мотивація до психологічної самоосвіти; власний досвід терапії в якості клієнта і т.і.

- Особистісна зрілість: автономність власної думки; усвідомлення необхідності особистісних змін, творча та незалежна особистість; самодостатня, активна, цілеспрямована людина; можливості до самовдосконалення; різностороння, та інтелектуально збагачена особистість; різноплановість життя; здатність до критичної оцінки власних стосунків із оточуючими; налагоджений контакт із власними потребами та бажаннями

- Успішність: клієнтська база; сертифікати про підвищення кваліфікації; відповідна винагорода за роботу тощо.

Таким чином, досвід роботи з методом репертуарних решіток показує, що він може бути ефективним засобом для діагностики когнітивної диференційованості, спрямованості розвитку, особливостей особистісного і професійного становлення. Студент представляється людиною, що досліджує способи свого пізнання світу, здатною перебудовувати їх, створювати нові уявлення про світ, в якому він - активний діяч. Те, як людина бачить себе, людей і життя, залежить від його способу мислення, а його мислення і переконання - від того, як людину навчили.

Список використаних джерел:

1. Бек А. Когнитивная терапия депрессий // Московский психотерапевтический журнал, 1996, № 4 режим доступа: https://psyjournals.ru/files/25531/mpj_1996_n3_Beck_Kognitivnaya_terapiya.pdf
2. Келли Дж. Теория личности. – СПб.: Речь, 2000. – 249 с.
3. Когнитивная терапия депрессии. /Бек А., Раш А., Шо Б., Эмери Г. - СПб.: Питер, 2003. <https://bookap.info/genpsy/kogterdep/>
4. Франселла, Ф. Новый метод исследования личности: руководство по репертуарным личностным методикам / Ф. Франселла, Д. Баннистер; пер. с англ., общ. ред. и предисл. Ю. М. Забродина и В. И. Похилько. – М.: Прогресс, 1987. – 236 с.

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

УДК 632.51:633.63:631

ВПЛИВ СИСТЕМ ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА ОСНОВНОГО ОБРОБІТКУ ГРУНТУ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ БУР'ЯНІВ В ПОСІВАХ ГОРОХУ

Анісімова А.А.

кандидат с.-г. наук, старший викладач кафедри землеробства та гербології
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Забезпечення реалізації потенційних можливостей сорту та отримання високих урожаїв зерна гороху можливе лише в умовах надійного захисту посівів від бур'янів. Високий рівень потенційної засміченості орного шару ґрунту насінням бур'янів і органами вегетативного розмноження багаторічних рослин робить захист посівів організаційно складним та економічно витратним. Слід враховувати, що ефективна система захисту будь-якої культури повинна забезпечувати зниження потенційної засміченості орного шару шляхом унеможливлення поповнення насінневого банку ґрунту. Так близько 72% насінневого банку становить насіння тих екземплярів бур'янів, що досягають репродуктивної фази розвитку посівах сільськогосподарських культур. Тому головна увага повинна приділятися знищенню саме цих рослин. Зниження запасів насіння у ґрунті – довгострокова стратегія, реалізація якої передбачає застосування заходів контролю на всіх стадіях життєвого циклу бур'янів. Посіви на полях з потенційною засміченістю орного шару близько 10 млн. шт./га фізично нормального насіння можна захистити від бур'янів сучасними агротехнічними заходами, без застосування гербіцидів. У подальшому це дасть можливість отримувати високі врожаї із значно меншими витратами на заходи захисту посівів від бур'янів. У зв'язку з цим, метою наших

досліджень було встановити закономірності формування рівня забур'яненості посівів гороху, динаміку появи сходів бур'янів протягом вегетаційного періоду культури та надходження в ґрунт насіння проблемних видів залежно від різних систем землеробства та основного обробітку ґрунту [1,2,3,4,5].

Мета досліджень – встановлення впливу систем основного обробітку та систем землеробства на насіннєву продуктивність сеgetальних видів.

Методика та умови проведення досліджень. Дослідження проводилися в стаціонарній сівозміні Агрономічної дослідної станції НУБіП України в полі гороху. Ґрунтовий покрив дослідної ділянки чорнозем типовий малогумусний середньосуглинковий. Вміст гумусу в орному шарі ґрунту становить 4,4%, рН – 6,8, ємкість вбирання 32,5 мг-екв на 100 г ґрунту.

Клімат помірно-континентальний. Середня температура повітря за рік складає 6,5-7⁰С. Тривалість періоду з температурою вище +5⁰С становить 210-215 днів, а з температурою вище +10⁰С – 150-189 днів. За рік в середньому випадає 540-560 мм опадів, за вегетаційний сезон близько 65% річної кількості опадів.

Польовий дослід проводився за схемою:

Фактор А. Системи землеробства

- Промислова (контроль)
- Екологічна
- Біологічна

Фактор В. Системи основного обробітку ґрунту

- Диференційований
- Плоскорізний
- Полицево-безполицевий
- Поверхневий

Варіанти стаціонарного дослідження розміщені методом розщеплених ділянок. Ділянки першого порядку, на яких здійснювали варіанти основного обробітку ґрунту, мають посівну площу 280 м², а облікову – 225м². Ділянки другого

порядку, на яких застосовували відповідні системи удобрень і захисту рослин мають посівну площу 93,6 м², а облікову – 75 м². Кількість повторень в досліді – 4, розміщення варіантів систематичне.

Результати досліджень. Встановлено, що протягом вегетаційного періоду культури спостерігається поява трьох хвиль сходів бур'янів, здатних досягнути репродуктивної фази. За промислової системи землеробства спостерігається нижча насіннева продуктивність порівняно з біологічною системою у проса курячого у 1,1-1,2 рази, у той час, коли рослини щиріці зігнутої та лободи білої, навпаки, формували більшу кількість насіння у 1,5 та 2 рази відповідно. Аналіз якісного складу насіння проблемних видів бур'янів показав, що життєздатне насіння сформувалося лише на рослинах першої і другої хвилі. У проса курячого звичайної частка життєздатного насіння у рослин другої хвилі порівняно з першою була на 13-15% меншою залежно від варіантів досліді. Спостерігається підвищення життєздатності насіння даного виду за промислової системи землеробства порівняно з біологічною на 1-5%. Найбільш високу життєздатність мало насіння щиріці зігнутої 81-98% незалежно від систем землеробства, систем основного обробітку ґрунту та часу появи сходів. У проса курячого життєздатність насіння виявилась на рівні – 41-64%.

Найбільша кількість життєздатного насіння надходить у ґрунт від бур'янів першої хвилі появи сходів за умови неефективного захисту посівів у перші 27-32 дні вегетації гороху. Найбільше поповнення насінневого банку відбувається за рахунок лободи білої, незважаючи на те, що її кількість порівняно з просом курячим звичайною у структурі забур'яненості на час збирання культури у середньому на 55% менша. У варіанті з поверхневим обробітком в ґрунт надходить у 1,4-1,6 рази більше життєздатного насіння порівняно з варіантами, де застосовували оранку.

Встановлено, що кількість насіння, яка надходить від бур'янів другої хвилі, навіть за умови повного знищення сходів першого строку появи,

забезпечує суттєве поповнення насінневого банку ґрунту та присутність популяцій відповідних видів у наступних культурах сівозміни.

Список використаних джерел:

1. Практикум з гербології. Навчальний посібник 2-ге видання, доповнене і перероблене. Микола Косолап, Іван Примак, Микола Іванюк, Антоніна Анісімова, Антоніна Бабенко. К.: НУБіП України., 2019, – 931с.

2. Формування бур'янового компонента агрофітоценозу гороху залежно від систем землеробства. С.П. Танчик, А.А. Петришина, В.А. Петришина - Карантин і захист рослин, 2010

3. Шкода сегетальних видів та оптимізація контролю забур'яненості агрофітоценозу гороху в Правобережному Лісостепу України : автореф. дис. ... канд. с.-г. наук : 06.01.13 / А. А. Петришина; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. - К., 2011. - 20 с. - укр.

4. Шкода сегетальних видів та оптимізація контролю забур'яненості агрофітоценозу гороху в Правобережному Лісостепу України. Дисертаційна робота канд.наук :06.01.13 / А. А Петришина. К.: НУБіП України, 2011

5. Динаміка появи сходів бур'янів в агрофітоценозі гороху. [Електронний ресурс]/ А.А. Петришина // Наукові доповіді НУБіП України. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Nd/2011_7/11_papara.pdf

It is explored seeds productivity of problematic weeds of different terms of appearance of their shoots and the quantity of viable seeds entering soil depending on the agricultural systems and basic soil processing.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТРОДУКЦІЇ МАЛОПОШИРЕНИХ ДЕКОРАТИВНИХ ВИДІВ В УМОВАХ ДЕНДРОПАРКУ «ЛАДИЖИНСЬКИЙ ГАЙ»

Матусяк Михайло Васильович

кандидат с.-г. наук, доцент

Вінницький національний аграрний університет

Ладижинський гай – дендрологічний парк місцевого значення в Україні. Розташований на території міста Ладижин Тростянецького району Вінницької області. Загальна площа дендропарку 10 га. Оголошений відповідно до рішення 11 сесії 6 скликання Вінницької обласної ради від 27.06.2012 р. Перебуває у віданні Ладижинської міської ради.

Дендропарк створено з метою збереження і вивчення у спеціально створених умовах різноманітних видів дерев і чагарників та їх композицій для ефективного наукового, культурного, рекреаційного та іншого використання.

Ефективність, довговічність і технологічність деревно-чагарникових насаджень в населених пунктах в першу чергу визначається їх асортиментом. Тому розроблений на науковій основі асортимент деревно-чагарникових рослин не тільки дозволяє ефективно вирішувати екологічні та архітектурно-планувальні проблеми населених пунктів, а й істотно знижує матеріальні витрати в сфері зеленого будівництва. У зв'язку з цим найважливішим завданням вітчизняної дендрології і в першу чергу суміжної її дисципліни – інтродукції рослин, є формування асортименту деревно-чагарникових порід рослин для цілей зеленого будівництва [1].

На основі огляду звітної документації, яка була надана адміністрацією КП «Дендрологічний парк «Ладижинський гай» та проведених візуальних обстежень було проведено інвентаризацію наявного асортименту аборигенної

та інтродукованої деревної та чагарникової рослинності по кожній ділянці дендропарку.

За результатами інвентаризації встановлено, що на території дендропарку нараховується близько 120 деревинно-чагарникових та близько 50 видів трав'янистих декоративних видів рослин, з них більше 25 видів є малопоширеними інтродукованими видами (табл.1).

Відповідно аналізу досліджень, інтродукованими малопоширеними видами ділянки № 1 є *Rhus typhina* L., *Catalpa bignonioides* Walt., *Hibiscus syriacus* L., *Acer rubrum* «October Glory», *Acer rubrum* «Redpointe», *Liquidambar styraciflua* L., *Malus sieboldii*, *Davidia involucrata* Baill., *Coffea liberica* (W. Bull ex Hiern.), *Betula nigra* L.; ділянки № 2 – *Ginkgo biloba* L., *Diospyros virginiana* L.; ділянки № 3 – *Malus domestica* «Rajka» L., *Davidia involucrata* Baill., *Nyssa sylvatica* Marsh., *Cercis siliquastrum* L., *Koelreuteria bipinnata* Franch., *Magnolia* «George Henry Kern»; ділянки № 4 – *Liriodendron tulipifera* L., *Prunus avium* L., *Prunus serrulata* Lindl; ділянки № 5 – *Paulownia tomentosa* (Thunb.) Steud.; ділянки № 7 – *Magnolia kobus* DC, *Magnolia soulangeana* Soul; ділянки № 9 – *Prunus maackii* Rupr; ділянки № 11 – *Zelkova serrata* Spach; ділянки № 14 – *Liquidambar styraciflua* L. «Stured», *Liquidambar styraciflua* L. «Thea»; ділянки № 15 – *Laburnum anagyroides* Medik.; ділянки № 16 – *Taxodium distichum* L.; ділянки № 17 – *Gymnocladus dioicus* (L.) K.Koch; ділянки № 20 – *Gymnocladus dioicus* (L.) K.Koch, *Coffea liberica* (W. Bull ex Hiern).

Видовий склад регіонального асортименту інтродукованих деревинно-чагарникових рослин визначався відповідно даним щодо стійкості досліджуваних рослин наступним екологічним факторам: а) комплексом факторів зимового періоду [2]. Прямо діючим фактором є негативні температури, причому ефект їх впливу залежить не тільки від абсолютного значення, а й від тривалості впливу, а також від динаміки протягом зимового періоду. Опосередковано діючими факторами (модифікують дію негативних

© Матусяк М.В.

температур) є мезорельєф, вітер, вологість повітря і ґрунту, наявність або відсутність снігового покриву, погодні умови періоду, що передує настанню негативних температур – періоду загартовування; б) комплексом факторів літнього періоду. Прямо діючими факторами є кількість опадів, що випадають, високі температури, рівень інсоляції. Як опосередковано діючих факторів можуть виступати особливості мезорельєфа, вітровий режим, особливості ґрунтів (в першу чергу вологоутримуюча здатність); в) едафічним фактором.

№	Родина	Вид	Латинська назва	Кількість, шт.
1	2	3	4	5
1	В'язові	Дзельква японська	<i>Zelkova serrata</i> (Thunb.) Makino	3
2	Розові	Стефанандра розрізанолиста	<i>Stephanandra incisa</i> (Thunb.) Zabel	9
3	Сапіндові	Кельрейтерія двічіпериста	<i>Koelreuteria</i> <i>bipinnata</i> Franch.	7
4	Павловнієві	Павловнія повстиста	<i>Paulownia tomentosa</i> (Thunb.) Steud	5
5	Бігنونієві	Катальпа чудова	<i>Catalpa speciosa</i> Warder.	3
6	Магнолієві	Магнолія Суланжа	<i>Magnolia</i> <i>soulangeana</i> Soul.	8
7	Анакардієві	Сумах віргінський	<i>Rhus typhina</i> L.	24
8	Бігنونієві	Катальпа бігонієвидна	<i>Catalpa bignonioides</i>	38
9	Нісові	Тупело чорне	<i>Nyssa sylvatica</i> Marsh.	3
10	Кипарисові	Кипарисовик горіхоплідний	<i>Chamaecyparis</i> <i>pisifera</i> (Siebold & Zucc.) Endl.	2
11	Бобові	Церцис європейський	<i>Cercis siliquastrum</i> L.	5
12	Розові	Яблуня декоративна	<i>Malus «Evereste»</i>	2
13	Бобові	Бундук канадський	<i>Gymnocladus dioicus</i> (L.) K.Koch	4
14	Магнолієві	Магнолія «Срене»	<i>Magnolia 'George</i> <i>Henry Kern'</i>	1
15	Магнолієві	Ліріодендрон тюльпановий	<i>Liriodendron</i> <i>tulipifera</i> L.	10
16	Магнолієві	Магнолія Кобус	<i>Magnolia kobus</i> DC.	1

17	Алтінгієві	Ліквідамбар смолоносний	<i>Liquidambar styraciflua</i> L.	5
18	Розові	Яблуня Зібольда	<i>Malus sieboldii</i>	1
19	Ебенові	Хурма віргінська	<i>Diospyros virginiana</i> L.	1
20	Розові	Райська яблуня	<i>Malus domestica</i> «Rajka»	20
21	Магнолієві	Магнолія гостролиста	<i>Magnolia acuminata</i> L.	17
22	Гінкгові	Гінкго дволопатеве	<i>Ginkgo biloba</i> L.	4
23	-	Кавове дерево	<i>Coffea liberica</i> (W. Bull ex Hiern)	3
24	Березові	Береза чорна	<i>Betula nigra</i> L.	2
25	Соснові	Псевдотсуга Мензіса	<i>Pseudotsuga menziesii</i> (Mirb.) Franco	4

Табл. 1. Видовий склад малопоширених деревинно-чагарникових рослин дендрологічного парку «Ладизинський гай»

Встановлено, що в регіоні деревний вид переходить з категорії високостійкого до хвороб і шкідників в категорію нестійкого при широкому культивуванні в середньому протягом 20-25 років. Комплекс ендо- і екзогенних абіотичних та біотичних факторів перешкоджає можливості розмноження деревних екзотів в умовах культури (наприклад, формування повноцінного насіння) [3].

В залежності від життєвої форми вимоги до екологобіологічних властивостей і господарських якостей рослин значно різняться. Для дерев обов'язковою умовою включення в асортимент є висока стійкість до дії кліматичних і специфічних факторів середовища, а також висока декоративна довговічність [4].

З метою забезпечення ефективного функціонування дендрологічного парку як структурного компонента екомережі необхідно провести ряд заходів:

1. Зберігати чітко визначені та виведені в природу межі дендрологічного парку;

2. Зберігати та поліпшувати фітоценотичну та соцологічну структуру насаджень дендропарку;
3. Регулювати кількість рекреантів та запобігати розвитку процесу рекреаційної дигресії в межах ділянок дендропарку;
4. Зберігати та поповнювати асортимент інтродукованих малопоширених деревинно-чагарникових рослин дендропарку;

Список використаних джерел:

1. Кохно Н. А., Курдюк А. М. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине. К.: Наукова думка, 1994. 186 с.
2. Лапин П. И., Сиднева С. В. Оценка перспективности интродукции древесных растений по данным визуальных наблюдений. Опыт интродукции древесных растений. Москва: Наука, 1973. С. 7-68
3. Калініченко О. А. Декоративна дендрологія: навчальний посібник. К.: Вища школа, 2003. 199 с.
4. Липа А. Л. Інтродукція та акліматизація деревних рослин на Україні. К.: Вища школа, 2006. 126 с.

ГРУППОВОЙ СОСТАВ ФОСФАТОВ В АГРОЦЕНОЗЕ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ ВЫРАЩИВАЕМОЙ В УСЛОВИЯХ ЗАПАДНОГО ПРЕДКАВКАЗЬЯ

Онищенко Людмила Михайловна

д. с.-х. наук, профессор кафедры агрохимии факультета агрохимии и защиты растений Кубанского государственного аграрного университета имени И. Т.

Трубилина

Климякина Екатерина Николаевна

студентка Кубанского государственного университета имени И.Т. Трубилина

Озимая пшеница является первостепенным продуктом в питании населения в 43 странах мира, что примерно составляет 35 % от общего числа людей на планете. Она одна из ценных продовольственных культур, занимающих значительные площади в мире, России и на Кубани. В Краснодарском крае средняя ее урожайность составляет более 6,0 т/га и возделывается она на площади 1542 тыс. га [2]. На сегодняшний день основной проблемой при выращивании озимой пшеницы в регионе является складывающийся отрицательный баланс элементов питания в почве, в том числе и фосфора. Проблема фосфора в земледелии «определяется исключительной значимостью этого элемента в питании растений и формировании урожая» [6] и идет «односторонний процесс отчуждения его из почвы урожаями, которому мы можем противодействовать только внесением удобрений» [3]. Уровень обеспеченности фосфором культур корректируется применением удобрений. Несмотря на это, наличие в почвенно поглощающем комплексе кальция, магния и других щелочных и щелочноземельных металлов, способствует химическому связыванию фосфора, что приводит к

изменению соотношения форм его соединений. Поэтому важно проводить мониторинг группового состава фосфора, отслеживать в почве содержание фосфора в разной степени доступного растениям для сбалансированного минерального питания, повышения урожайности и качества зерна.

Целью наших исследований было определить групповой состав фосфатов чернозема выщелоченного при выращивании озимой пшеницы.

Методика исследований. Лабораторный эксперимент осуществлялся в научной лаборатории кафедры агрохимии. Объектом исследования была почва – чернозём выщелоченный в которой определялся групповой состав фосфатов. Сущность метода заключается в обработке навесок почвы различными растворителями: 0,005 н H_2CO_3 , 0,5 н CH_3COOH , 0,5 н HCl , 3 н NH_4OH . Это позволяет выделить и количественно учесть содержание в ней пяти групп фосфатов, в разной степени доступных растениям: I – легкорастворимые, определяют по содержанию фосфора в углекислой вытяжке; II- резервные, представляют собой разность между содержанием в уксуснокислой и углекислой вытяжках; III – труднодоступные, рассчитывают по разности между содержанием фосфора в солянокислой и уксуснокислой вытяжках; IV – органофосфаты, экстрагируются аммиачной вытяжкой; V – нерастворимые (недоступные), рассчитывают по разнице между содержанием валового фосфора почвы и суммой фосфатов, которые перешли в солянокислую и аммиачную вытяжки [1, 4, 7].

Результаты исследования. Аналитические данные показали существенные количественные изменения всех пяти групп фосфатов под действием системы удобрения. Так, содержание фосфатов I, II, III, IV групп в пахотном слое почвы возросло на 15,5; 1,0; 49,8; 76,0 мг/кг и в подпахотном – 11,5; -14,4; 45,5; 90,0 мг/кг, а количество фосфатов V группы – снизилось, соответственно на 21,0 и 101,0.

Перед закладкой полевого стационарного опыта в пахотном 0–20 см слое почвы содержалось 1541 мг/кг валового фосфора; в подпахотном 21–40 см слое –

1393 мг/кг. Такое распределение природных запасов элемента свойственно для почв дернового процесса почвообразования.

В агроценозе озимой пшеницы на варианте без удобрений в пахотном слое – 1499 мг/кг, а в подпахотном – 1393 мг/кг валового фосфора. При использовании минеральных удобрений было обнаружено в пахотном слое 1646 мг/кг, а в подпахотном – 1493 мг/кг.

Вариант	Глубина отбора образца, см	Группа фосфатов				
		I*	II*	III*	IV*	V
		0,05 н H ₂ CO ₃	0,5 н CH ₃ COOH	0,5 н HCl	3,0 н NH ₄ OH	нераствори мый
До освоения севооборота, 1981						
Уравнительные посевы	0-20	22,5	158,0	325,2	630,0	586,0
	21-40	10,5	156,4	286,6	520,0	652,0
Агроценоз озимой пшеницы (четвертая ротация, 2019 г.)						
000	0-20	34,0	137,0	312,0	662,0	525,0
	21-40	34,0	123,0	265,0	472,0	656,0
020 N ₀ P ₃₀ K ₀	0-20	38,0	144,0	372,0	658,0	727,0
	21-40	34,0	142,0	363,0	562,0	568,0
222 N ₈₀ P ₆₀ K ₄₀	0-20	38,0	159,0	375,0	706,0	565,0
	21-40	34,0	142,0	332,0	610,0	551,0

* Шеуджен А. Х. Агрохимия чернозема, 2015 (I - IV до освоения севооборота, 1981)

Табл. 1. – Групповой состав фосфатов в черноземе выщелоченном при выращивании озимой пшеницы, 2019 г., мг/кг

Таким образом, перед проведением эксперимента в пахотном и подпахотном слоях почвы опытного участка, представленного выщелоченным черноземом, содержалось равное количество легкоподвижных фосфатов (I+II группа) – соответственно 11,7 и 11,4 % от валового количества. Выращивание сельскохозяйственных культур без внесения удобрений привело к понижению их содержания в почве. После четвертой ротации севооборота в варианте без удобрений их доля в валовом фосфоре понизилась до 11,3 и 11,2 % соответственно. В варианте с внесением N₀P₃₀K₀ 11,1 и 11,9 и в варианте N₈₀P₆₀K₄₀ 12,0 и 11,9 – наблюдается увеличение количества легкоподвижных фосфатов.

Выращивание культур севооборота без использования удобрений не повлияло на содержание фосфатов III группы (трудноусвояемая растениями слаборастворимая форма соединений фосфора, преимущественно с полуторными оксидами). До закладки опыта на эту фракцию приходилось 21,1 и 19,7 % от валового фосфора, а после четвертой ротации севооборота на варианте без удобрений – 20,8 и 19,0 % соответственно в пахотном и подпахотном слоях почвы, в варианте с внесением $N_0P_{30}K_0$ 22,6 и 24,3, а в варианте $N_{80}P_{60}K_{40}$ 22,8 и 22,2 соответственно. Это подтверждает, собственно, что фосфаты III группы являются стабильной формой в условиях агрогенеза. Доминирование трудноусвояемой III группы фосфатов над легкоусвояемыми (I + II группы) в общем фосфорном фонде почвы позволяет предположить, что фосфорный режим чернозема выщелоченного малоблагоприятен для питания растений.

Основная часть фосфора в почве представлена фосфатами IV группы (органосфаты). Доля органосфатов в почвах колеблется в пределах 30-70 % . В нашем случае их количество в пахотном слое варианта без удобрений составляет 44,1 %, подпахотном – 33,9 % от валового фосфора. На вариантах с внесением минеральных удобрений были получены следующие результаты:

- с внесением $N_0P_{30}K_0$ в пахотном - 40,0% и в подпахотном – 37,6%;
- в варианте $N_{80}P_{60}K_{40}$ в пахотном - 42,9% и в подпахотном - 40,9%;

Суетов В. П. (1994) и Сушеница Б. А. (2007) считают, что фосфор органических соединений в значительной степени связан с аккумулятивной составляющей почвообразовательного процесса. Включение его в органические соединения происходит в основном под воздействием живых организмов в отличие от фосфатов группы I, II и III, представленных минеральными соединениями, образование которых обусловлено химическими реакциями [4, 5].

Фосфаты V группы («нерастворимые») в черноземе выщелоченном присутствуют в значительных количествах. Данная группа фосфатов, состоящая в основном из невыветрившихся минералов материнской породы,

недоступна для питания растений. Доля фосфатов V группы в пахотном слое почвы до закладки опыта составляла 35,0 %, подпахотном – 47,1 % от валового фосфора. Возделывание сельскохозяйственных культур в севообороте без внесения удобрений практически не отразилось на содержании «нерастворимых» фосфатов, что подтверждает их инертность и недоступность для питания растений.

Заключение. Групповой состав фосфатов, являясь одним из важнейших химических показателей состояния почвы, находится под влиянием антропогенных факторов. Аналитические данные показывают существенные количественные изменения всех пяти групп фосфатов под действием системы удобрения. Так, содержание фосфатов I, II, III, IV групп в пахотном слое почвы возросло на 15,5; 1,0; 49,8; 76,0 мг/кг и в подпахотном – 11,5; -14,4; 45,5; 90,0 мг/кг, а количество фосфатов V группы – снизилось, соответственно на 21,0 и 101,0.

Список использованных источников:

1. Гинзбург К.Е. Методы определения фосфора в почве / К.Е. Гинзбург. Агрохимические методы исследований почв. – М.: Наука, 1975. С. 106-190.
2. Кудашкин М. И. Современные технологии производства зерна / М. И. Кудашкин, А. И. Ляблин, Н. И. Ляблин. - Саранск: изд-во Мордовского университета, 2002. – 76 с.
3. Прянишников Д. Н. Избранные сочинения. - М.: Колос, 1965. Т.1. – 767 с.
4. Суетов В. П. Фосфорный режим почв Кубани при интенсивной технологии возделывания сельскохозяйственных культур: автореф. дис. ... канд. с.-х. наук / В. П. Суетов. – Краснодар, 1994. – 24 с.
5. Сушеница Б.А. Фосфатный уровень почв и его регулирование / Б.А. Сушеница. – М.: Колос, 2007. – 376 с.
6. Шеуджен А. Х. Агрохимия чернозема. – Майкоп: ОАО «Полиграф-ЮГ», 2015. – 232 с.
7. Шеуджен А. Х. Фосфорный режим чернозема выщелоченного Западного Предкавказья в условиях агрогенеза / А. Х. Шеуджен, В. П. Суетов, Л. М. Онищенко, М. А. Осипов, С. В. Есипенко, Т. Ф. Бочко, Т. Н. Бондарева // Тр. КубГАУ. 2014. № 2(47). С. 98-108.

CS-137 В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ МИНСКОГО РАЙОНА

Е. И. Свито

Магистрант второго курса
МГЭИ им. А. Д. Сахарова БГУ
г. Минск, Республика Беларусь;

26 апреля 1986 года – день, который разделил экологическую обстановку в Республике Беларусь на «до» и «после». В результате аварии на 4 энергоблоке ЧАЭС значительные территории были загрязнены радионуклидами. Около 70% радиоактивных веществ, выброшенных из разрушенного реактора в атмосферу, выпало на территорию Беларуси. При этом 23% территории Республики Беларусь (46,5 тыс. км²) с 3668 населенными пунктами оказалось загрязненной цезием-137 более 37 кБк/м². После аварийного выброса значительная часть радионуклидов аккумулировалась в верхнем слое почвы и теперь почва представляет собой главный источник поступления радионуклидов в сельхозпродукцию[1].

Характер и уровень содержания ¹³⁷Cs в продуктах питания определяется сложившейся радиационной обстановкой. Загрязнение может носить поверхностный или структурный характер, когда в результате метаболических процессов в предыдущих звеньях радионуклиды накапливаются в форме биокомплексов в структурах растительных и животных организмов. Накопление радионуклидов в растительных и животных организмах может превышать содержание их в окружающей среде. Путь ¹³⁷Cs в организм людей может быть очень сложным. Основными пищевыми цепями являются: растения – человек; растения – корова – молоко – человек; растения – животные – мясо –

человек; вода – гидробионты – человек. Часто в эти цепи могут включаться промежуточные звенья[2].

В организм животных ^{137}Cs как и другие радионуклиды поступают через желудочно-кишечный тракт, органы дыхания и кожные покровы. Основной путь загрязнения – алиментарный, когда ^{137}Cs попадает в организм животного с кормом и водой. Степень накопления и перехода в продукцию животноводства зависит от видовых и возрастных особенностей животных, а также их функционального состояния. Поступившие в организм животного радионуклиды накапливаются неравномерно[2].

Территория Минской области пострадала не значительно, в сравнении с другими регионами нашей Республики (таких как Брестская и Гомельская область), но была загрязнена. На сегодняшний день остается радиационная угроза по цезию-137 и стронцию-90(период полураспада 30 и 29 лет соответственно), которые содержатся в почве[1-2]. В Гомельской области загрязненными ^{137}Cs свыше 37кБк/м² (1 Ки/км²) является 43,1% территории, в Могилевской удельный вес таких земель 25,8%, в Брестской - 5,9% , в Гродненской 1,8%, в Минской 1,5% [2-3]. За время прошедшее с момента аварии улучшилась обстановка на сельскохозяйственных землях. Причина проста – период полураспада ^{137}Cs 30 лет[2-3].

Согласно оценке экспертов переход ^{137}Cs из почвы в сельскохозяйственную продукцию уменьшился в 10-20 раз. А сельскохозяйственная продукция производится с уровнем содержания ^{137}Cs в несколько раз меньше допустимых[3]. Территория Республики Беларусь загрязненная ^{137}Cs уменьшилась на 19,9 тыс. км². а в сельскохозяйственный оборот введены ранее загрязненные земли [3]. Нормы содержания ^{137}Cs с 1986 года пересматривались 9 раз, и постоянно ужесточались[2].

Уровень содержания ^{137}Cs , в исследуемых образцах проб производственного сектора и личных хозяйств Минской области, последние годы не превышал допустимые нормы. Превышение уровня содержания ^{137}Cs в

последние годы было выявлено в пробах дикорастущих грибов и ягод, которые исследовались при обращении граждан[3]. Превышение уровня содержания ^{137}Cs в дикорастущих грибах 1,5 – 3 раза[3].

Долговременность созданного загрязнения почв ^{137}Cs , а также распространения по пищевым цепям, конечным звеном которой является человек, определяет актуальность изучения данной темы.

Цель работы: Провести анализ содержания ^{137}Cs в сельскохозяйственной продукции Минского района в период 1990 – 2018 гг.

Объекты и методы исследований

Проведено исследование сельскохозяйственной продукции Минского района: молока, картофеля, свеклы, моркови, огурцов, помидоров, капусты, яблок, клубники, озимой ржи на содержание цезия-137 в 2017 и 2018 гг. Выполнен сравнительный анализ статистических данных содержания цезия-137 в сельскохозяйственной продукции Минского района в период 1990-2018 годы. Проводилось анкетирование граждан г/п Мачулищи (в котором находится ОАО «Агрокомбинат Мачулищи»). В анкете задавалось 2 вопроса:

1) На ваш взгляд продукция ОАО «Агрокомбинат Мачулищи» содержит радионуклиды (цезий-137)?

2) Каким странам производителям овощей вы отдаете предпочтение?

В анкетировании приняло участие 534 человека.

Исследование проводилось на базе зонального ЦГиЭ Минского района, статистическая информация предоставлена архивом ЦГиЭ. Для проведения исследования было выбрано три хозяйства Минского района:

1. ОАО «Минский агросервис» а/г Сенница
2. ОАО «Агрокомбинат Мачулищи» г/п Мачулищи
3. ОАО «Ждановический агрокомбинат» а/г Новый Двор.

Исследования проводились в период июнь – октябрь, исследовались свежие овощи, молоко, яблоки, клубника, рожь не подвергавшиеся хранению и

переработке. Период исследования связан с сезонностью изучаемой продукции. Данные обрабатывали методами вариационной статистики с использованием Microsoft Office Excel 2010. Для оптимизации объема выборки применяли методику статистического анализа эмпирических распределений. Статистическую значимость отличий оценивали с помощью критерия Стьюдента.

В центре гигиены и эпидемиологии изучением уровня цезия-137 занимается отдел радиационной гигиены, который проводит замеры цезия-137 в продуктах питания и сельскохозяйственной продукции. Уровень цезия регламентирует постановление Главного государственного санитарного врача Республики Беларусь: «О содержании радионуклидов в пищевых продуктах и питьевой воде (РДУ – 99)».

В ЦГиЭ Минского района для исследования уровня цезия-137 используют компактный гамма-радиометр «АДАНИ РУГ 91-2».

Отбор проб проводился в хозяйствах на кануне исследования. Перед отбором проб молоко в цистернах, флягах и других емкостях тщательно перемешивают. После перемешивания продукта из каждой емкости отбирают точечные пробы в одинаковом количестве (но не менее трех). Объем точечной пробы 0,1 - 0,5 л. Из точечных проб формируют объединенную пробу и отбирают среднюю пробу, которая поступает на лабораторное исследование. Объем средней пробы молока не менее 2,0 л [4].

При отборе проб клубнеплодов и корнеплодов (свекла, картофель, морковь, лук, хрен и др.) от партии корнеклубнеплодов, упакованных в мешки, ящики, поддоны и другую тару, в выборку включают 2 - 5% упаковок (но не менее трех). Точечные пробы от каждой контрольной упаковки отбирают из разных слоев (сверху, из середины, снизу) целыми экземплярами по 5 - 10 штук, тщательно очищая от земли [4]. Из неупакованных в тару корнеклубнеплодов отбирают по 10 - 15 проб из разных слоев каждого бурта (насыпи) и по периметру через равные расстояния по ширине и длине.

Величина точечной пробы 5 - 10 клубней. Массы их должны быть примерно равными. Точечные пробы перемешивают, формируют объединенную пробу и отбирают среднюю пробу массой не менее 3,0 кг [4].

При отборе проб овощей (помидоры, огурцы, капуста) от партии овощей, упакованных ящики, поддоны и другую тару, в выборку включают 2 - 5% упаковок (но не менее трех). Точечные пробы от каждой контрольной упаковки отбирают из разных слоев (сверху, из середины, снизу) целыми экземплярами по 5 - 10 штук. Точечные пробы перемешивают, формируют объединенную пробу и отбирают среднюю пробу массой не менее 3,0 кг [4].

При отборе проб ржи точечные пробы отбирают щупом, из трех разных точек насыпи ржи (верх, середина, низ), в выборку включают 10% - 20% находящейся на складе продукции. Общая масса точечных проб 1,0 кг. Из точечных проб составляют объединенную пробу, из которой после тщательного перемешивания отбирают среднюю пробу. Объем средней пробы не менее 1,0 кг [4].

После отбора пробы доставлялись в ЦГиЭ Минского района для исследования с помощью «АДАНИ РУГ 91-2».

«АДАНИ РУГ 91-2» регистрирует и анализирует амплитуду фотонного распределения импульсов. Сцинтилляционный детектор преобразует гамма-кванты, испускаемые пробой, в фотонные импульсы. Данные автоматически анализируются с помощью алгоритма обработки аппаратного спектра по "энергетическим окнам". Измерения производятся в сосуде Маринелли объемом 0,5л в свинцовом защитном корпусе. Такой корпус увеличивает точность измерений, исключая влияние внешних источников излучения

Результаты измерения высвечиваются на табло в единицах скорости счета и заносятся в память микропроцессора. (Для более точных измерений фона (что особенно важно при измерении активностей, близких к пределу измерения радиометра) в кюветное отделение ставится кювета, заполненная дистиллированной водой).

Пробы пищевых продуктов подвергаются обработке, которая применяется на первом этапе приготовления пищи. Приготовленные продукты измельчают с помощью мясорубки, терки, кофемолки. Подготовленные пробы помещаются в кюветы.

Измерение активности пробы идет одновременно по двум радионуклидам (цезий-137 и калий-40). Во время измерения на табло высвечивается обратный счет времени в секундах. Окончание измерения подтверждается звуковым сигналом и индикацией результата измерения в единицах объемной активности

Результаты исследований.

На рис. 1. представлена динамика содержания цезия-137 в сельскохозяйственной продукции Минского р-на с 1990 по 2018 годы.

Согласно действующим Республиканским допустимым уровням содержание цезия-137 в молоке не должно превышать 100 Бк/л, картофеле – 80 Бк/кг, свекле и моркови – 100 Бк/кг, овощах (огурцы, помидоры, капуста) – 100 Бк/кг, яблоках – 40 Бк/кг, садовых ягодах (клубника) – 70 Бк/кг [5].

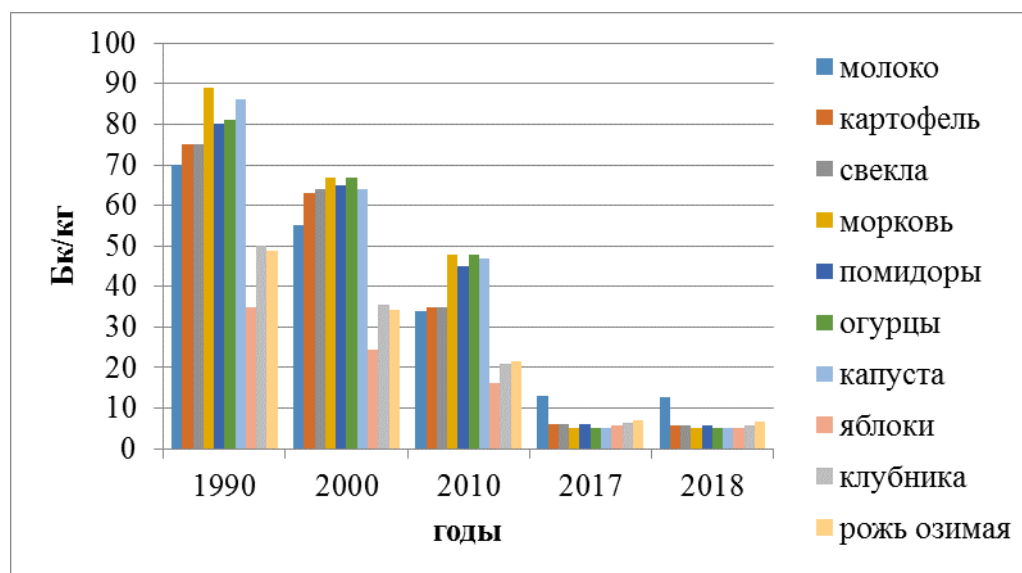

Рис. 1. – Динамика содержания цезия-137 в сельскохозяйственной продукции Минского р-на с 1990 по 2018 годы.

Наибольшее содержание цезия-137 зафиксировано в молоке; картофель, корнеплоды, овощи, яблоки, клубника и рожь содержат примерно одинаковое количество радиоцезия. Удельная активность цезия-137 незначительна и не несет опасности для населения, продукты годны для употребления в пищу. Наибольшее содержание цезия-137 зафиксировано в 1990 году во всей сельскохозяйственной продукции Минского района. Наибольшие цифры содержания цезия-137 в 1990 году оказались у корнеплодов и картофеля, что вероятно связано с аккумуляцией цезия-137 в почве. В период с 1990 по 2018 год уровень содержания цезия-137 снижался во всей сельскохозяйственной продукции Минского р-на, неравномерно в отдельности по каждому продукту, но относительно равномерно в отношении всей сельскохозяйственной продукции.

Согласно данным анкетирования люди доверяют местным производителям и предпочитают покупать их продукцию. Так 71% (380 человек) уверены в чистоте продуктов, и отрицают наличие в них радионуклидов, 23% (120 человек) – проверили бы покупаемые товары на содержание цезия-137. 80% опрошенных, а это 427 человек, отдают предпочтение отечественным производителям овощей, 4% (20 человек) предпочитают овощи привезённые из ближнего зарубежья, для 10% (53 человек) страна производитель не имеет значения, 6% (34 человека) опустили пустые анкеты.

Заключение.

На основании проведенных исследований сельскохозяйственной продукции Минского района (2017 – 2018 гг.) и сравнительного анализа архивных данных (1990 – 2010 гг.) с полученными результатами исследования можно сделать следующие выводы:

1) На сегодняшний день наибольшее содержание цезия-137 зафиксировано в молоке $12,7 \pm 2,5$ Бк/л; картофель $5,7 \pm 1,1$ Бк/кг, корнеплоды

(свекла – $5,7 \pm 1,1$ Бк/кг; морковь – $5,0 \pm 1,0$ Бк/кг), овощи (помидоры – $5,6 \pm 1,1$ Бк/кг; огурцы – $5,0 \pm 1,0$ Бк/кг; капуста – $5,0 \pm 1,1$ Бк/кг), яблоки – $5,1 \pm 1,1$ Бк/кг, клубника – $5,7 \pm 1,1$ Бк/кг, рожь озимая – $6,8 \pm 1,4$ Бк/кг содержат примерно одинаковое количество цезия-137. Но показатели удельно активности цезия-137 не значительны и не несут опасности для населения, годны для употребления в пищу.

2) Уровень содержания цезия-137 на сегодняшний день значительно снизился в сравнении с 1990 годом по всем категориям рассмотренных продуктов (молоко в 5,5 раз; в картофеле в 13,2 раз, в корнеплодах: свекла в 15 раз, морковь 18 раз; в овощах: помидоры в 14,3 раз, огурцы в 16,2 раз, капуста 17,2 раз; в яблоках в 6,9 раз, в клубнике в 8,8 раз; озимой ржи в 7,1 раз). Удельная активность цезия-137 снижалась во всей сельскохозяйственной продукции Минского р-на в период 1990 – 2018 годы.

Уровень содержания цезия-137 снизился в сравнении с 2010 годом по всем категориям рассмотренных продуктов (молоко в 2,7 раза; в картофеле в 6,1 раз, в корнеплодах: свекла 8 раз, морковь в 9,6 раз; в овощах: помидоры в 8 раз, огурцы в 9,6 раз, капуста в 9,4 раз; в яблоках в 2,9 раз; в клубнике 3,6 раз; в озимой ржи в 3,2 раза). Удельная активность цезия-137 снижалась во всей сельскохозяйственной продукции Минского р-на в период 2010 – 2018 годы.

В сравнении с 2017 годом уровень содержания цезия-137 во всей сельскохозяйственной продукции Минского района снижался в среднем на 0,3 Бк/кг.

3) Территория Минского района была незначительно загрязнена после аварии на ЧАЭС, и содержание цезия-137 в период 1990 – 2018 годы в сельскохозяйственной продукции не превышало установленные нормы. А значит, продукция, выпускаемая сельскими хозяйствами Минского района, была и остается безопасной.

4) Согласно данным анкетирования люди доверяют местным производителям и предпочитают покупать их продукцию.

Список литературы:

1. Радиобиология: пособие / М.М. Филимонов, Д.А. Новиков. - Минск: БГУ, 2015. -132с
2. Последствия чернобыльской катастрофы для Беларуси [Электронный ресурс] / пресс-служба МЧС – Минск, 2018. Режим доступа: <https://chernobyl.mchs.gov.by/informatsionnyy-tsentr/posledstviya-chernobylskoy-katastrofy-dlya-belarusi/> . – Дата доступа: 27.04.19.
3. Беларусь и чернобыль: 32 года спустя. – Цыбулько Н.Н., Семенина И.Н. – Гомель, Институт радиологии – 2018г.
4. Гигиенические нормативы №10-117-99 «Республиканские допустимые уровни содержания радионуклидов цезия-137 и стронция-90 в пищевых продуктах и питьевой воде (РДУ-99)», утвержденные постановлением Главного государственного санитарного врача Республики Беларусь от 26 апреля 1999 г. № 16 (в соответствии с постановлением Главного государственного санитарного врача Республики Беларусь от 16 апреля 2001 г. № 26 утратил силу подпункт 1.2 пункта 1 ГН 10-117-99 (РДУ-99)»
5. Санитарные правила и нормы 2.6.1.13-55-2005 «Гигиенические требования к обеспечению радиационной безопасности при проведении радионуклидной диагностики», утвержденные постановлением Главного государственного санитарного врача Республики Беларусь от 28 декабря 2005г. № 273, с изменениями и дополнениями, утвержденными постановлением Министерства здравоохранения Республики Беларусь от 18 июня 2007 г. № 56.

МИКРОКАПСУЛИРОВАНИЕ БИОЛОГИЧЕСКИ АКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ МИКРОБИОЛОГИЧЕСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ С ИХ НАНОСТРУКТУРНЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ

Хиневич Виктор Иванович

д.с.-х.н., доцент, профессор кафедры физико-химических методов
сертификации продукции УО «Белорусский государственный технологический
университет»

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3382-0147>

Михаловский Иосиф Стефанович

к.б.н., доцент кафедры физикохимии материалов и производственных
технологий УО «Белорусский государственный экономический университет»

С целью повышения агрегативного и седиментационного состояния субстанций нами получены образцы кормовой добавки микробиологического происхождения для использования в животноводстве и птицеводстве произведенной согласно ТУ ВУ ВУ 391157257.011-2019.

На основе имеющегося научно-практического опыта по созданию наноструктурных дисперсных витаминных препаратов в рамках Государственной программы научных исследований по подпрограмме «Продовольственная безопасность» 2016-2020 г.г. проведена начальная работа по структурированию полученной кормовой добавки, далее ОБРАЗЦОВ на предмет повышения их устойчивости в предположении стабилизации компонентов путем их наноструктурирования (нанокапсулирования).

Работа по созданию высокодисперсных (наноструктурных, нанокапсульных) ОБРАЗЦОВ проводилась на лабораторной базе Учреждения образования «Белорусский государственный экономический университет» по

заявке ООО «ПРОМИЛК» на безвозмездной основе, как научный задел для дальнейшей практической работы.

На начальном этапе исследована структура высокодисперсного ОБРАЗЦА на предмет установления размеров структур дисперсной фазы с использованием метода атомно-силовой микроскопии (АСМ) в Институте тепло- и массообмена имени А.В. Лыкова Национальной академии наук Беларуси.

На рисунках 1 - 3 представлены АСМ изображения ОБРАЗЦА дисперсии кормовой добавки на подложке. Видно, высокая и однородная структурируемость дисперсии на подложке. В зависимости от разрешения можно видеть частицы до 500 нм, а также структуры до 100 нм.

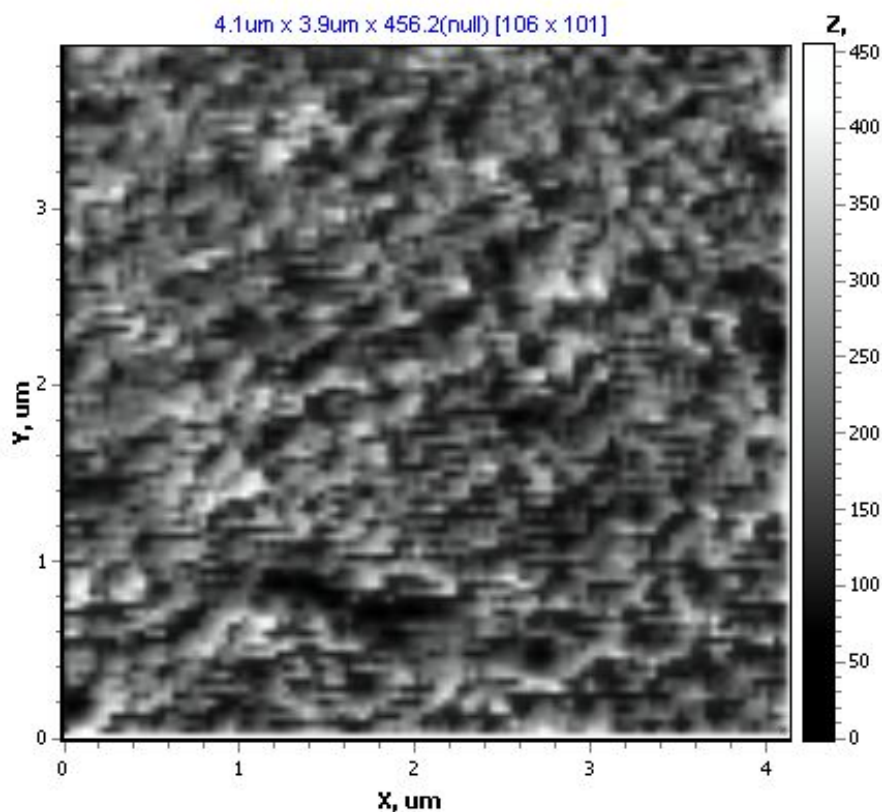

Рисунок 1

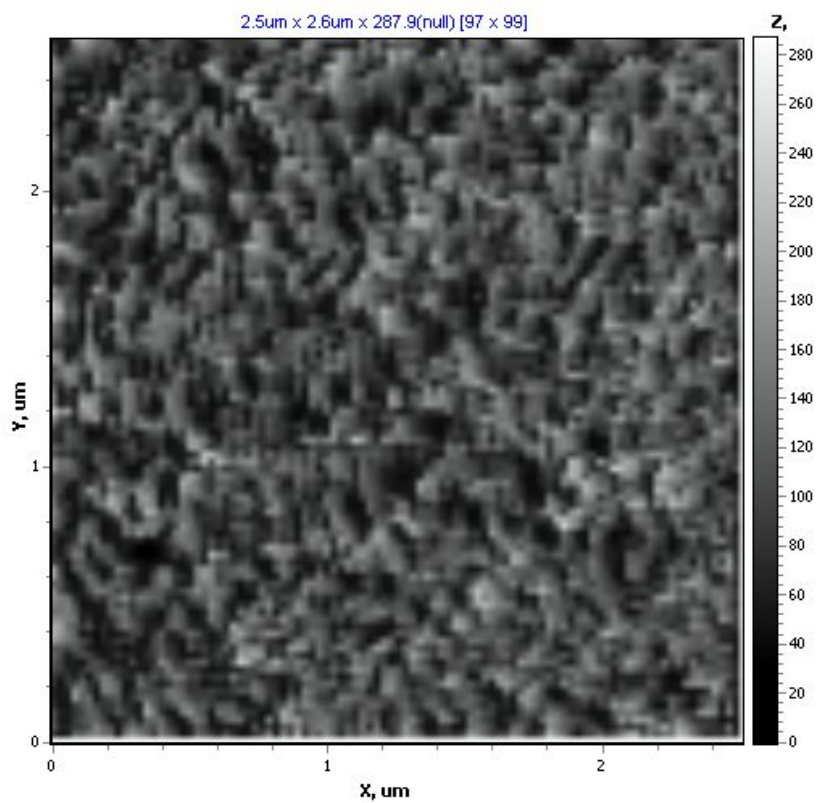

Рисунок 2

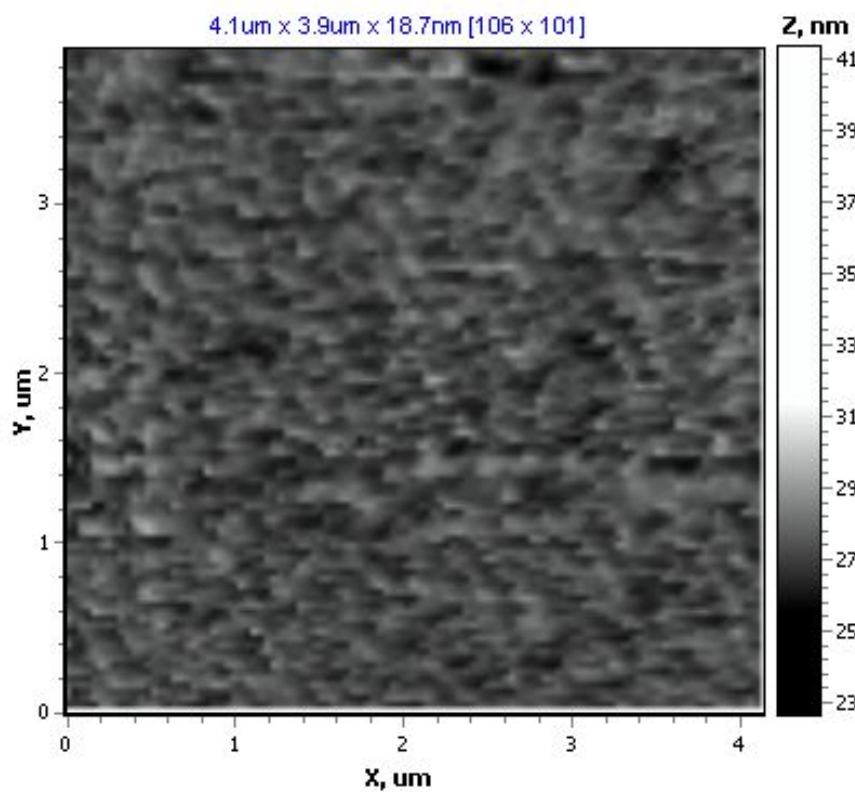

Рисунок 3

С целью установления устойчивости сам ОБРАЗЕЦ, исследуемый методом АСМ, хранился 2 недели при температуре, заметно ниже комнатной (5 °С в холодильнике). Получены хорошие результаты по стабильности – отсутствует осадок, консистенция однородная.

Выводы

1. Работа по структурированию ОБРАЗЦА ультразвуком за короткий промежуток времени дает хороший результат: получена стабильная высокодисперсная субстанция.

2. Для получения заключения «Наноструктурный материал» требуется дополнительная работа, поскольку существуют нормы Европейской комиссии для признания материала наноструктурным: не менее 50 % структур не более 100 нм

(Nanomaterials // European Comission. – Режим доступа:

http://ec.europa.eu/environment/chemicals/nanotech/faq/definition_en.htm. -

Дата доступа: 07.07.2019).

3. Полученный ОБРАЗЕЦ является высокодисперсным (присутствует определенное количество частиц до 100 нм, что позволяет вполне обоснованно применять термин «микрокапсулирование биологически активных веществ с их наноструктурными элементами».

Список использованных источников:

1. Михаловский И.С., Бабодей В.Н., Томашевич С.Е. Витаминные препараты в нанодисперсной форме для кондитерской продукции // Инновационные технологии в пищевой промышленности: материалы XVI междунар. науч.-практ. конф. Минск, 5–6 окт. 2017 г. / Минск: РУП НПЦ НАН Беларуси по продовольствию. – 2017. – С. 137 – 139.

2. Михаловский, И.С. Наноэмульсии на основе глицеридов моновенасыщенных жирных кислот для дисперсных функциональных материалов / И.С. Михаловский, Г.Б. Мельникова, Е.Н. Волнянко // Полимерные материалы и технологии. – 2017. – №4. – т. 3. – С. 75–79.

3. Михаловский, И.С. Низкоразмерные структуры из глицеридов и сульфатированных полисахаридов для введения гидрофобных витаминов в пищевые среды / И.С. Михаловский, Н.П. Матвейко, В.Н. Бабодей, С.Е. Томашевич / Молекулярные, мембранные и клеточные основы функционирования биосистем: тезисы докладов Междунар. науч. конф., Минск, 27-29 июня 2018 г. // Минск: Изд. Центр БГУ, 2018. – С. 31.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

СУЧАСНІ МАТЕРІАЛИ ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ГОЛОВНОГО ОБТІЧНИКА РАКЕТ-НОСІЇВ

Абатуров Анатолій Олександрович

студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Ткачов Юрій Валентинович

к.т.н, завідувач кафедри космічних інформаційних технологій Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара

На даний момент існує велика конкуренція на ринку виробників ракет-носіїв, а тенденції розвитку ракетно-космічної техніки спрямовані на збільшення габаритів корисного вантажу, що підвищує вимоги до головних обтічників [1]. Тож в процесі проектуванні головного обтічника однією з найважливіших задач є вибір матеріалу, що дозволить досягти мінімальної маси конструкції та забезпечить необхідну міцність.

Під час виготовленні головних обтічників можуть використовуватися три різні варіанти конструктивно-силової схеми. А саме: клепана металева оболонка зі стрингерами, вафельна оболонка та сандвічева оболонка з полімерних композиційних матеріалів та різних типів заповнювачів. В кожному з цих варіантів використовуються різні матеріали. Так для клепаних конструкцій використовуються дюралюмінії Д16АТ, Д16Т, Д19АТ, Д19Т для вафельних оболонок алюмінієві сплави АМг6. А для конструкцій виготовлених з композиційних матеріалів використовують вуглепластик, органопластик та склопластик. Усі ці матеріали мають свої переваги та недоліки, так дюралюмінії мають вищі механічні властивості ніж АМг6, але взагалі не

© Абатуров А.О., Ткачов Ю.В.

зварюються, тому їх використовують в клепаних конструкціях. Композиційні матеріали мають дуже високі механічні характеристики, але складні у виготовлені та мають високу вартість. Деякі механічні та фізичні характеристики матеріалів можна побачити у таблиці 1.

Матеріал	Межа міцності, σ_B , МПа	Густина, ρ , $\frac{\text{кг}}{\text{м}^3}$	Модуль Юнга, Е, ГПа	Питома міцність, $\frac{\sigma_B}{\rho}$, $\frac{\text{м}^2}{\text{с}^2}$
АМг6	400	2640	71	0,152
Д16Т	450	2800	72	0,160
Д19Т	440	2760	70	0,159
Органопластик	1500	1200	70	1,250
Вуглепластик	1700	1300	120	1,308
Склопластик	1700	1600	55	1,063

Табл. 1. Характеристики композиційних матеріалів та металевих сплавів

Використання композиційних матеріалів дозволяє досягти значно вищих показників питомої міцності та жорсткості, ніж використання металевих сплавів. У ракетно-космічній техніці ці критерії є визначальними показниками ефективності виробу.

На даний момент найбільше поширення (49%) отримали сандвічеві конструкції з композиційних матеріалів, а саме з вуглепластику та склопластику в яких використовуються алюмінієві стільники у якості заповнювача. Друге місце (40%) посідають конструкції з підкріпленою металевою оболонкою, переважно це клепані конструкції виготовлені з дюралюмінієвих сплавів. Третє місце (11%) займають конструкції з композиційних матеріалів де у якості заповнювача використовується пінопласт [2].

Таким чином можна зробити висновок, що зараз композиційні матеріали є найперспективнішими для використання у ракетно-космічній техніці та подальшого вивчення.

Список використаних джерел:

1. Кондратьев А. В. Проектирование головных обтекателей ракет-носителей из полимерных композиционных материалов при одновременном тепловом и силовом воздействиях / А. В. Кондратьев // Вопросы проектирования и производства конструкций летательных аппаратов. - 2010. - Вып. 4. - С. 11-22. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pptvk_2010_4_4
2. Сравнение головных обтекателей существующих и перспективных отечественных ракет-носителей и их зарубежных аналогов / А. М. Потапов, В. А. Коваленко, А. В. Кондратьев // Авиационно-космическая техника и технология. - 2015. - № 1. - С. 35–43. - Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aktit_2015_1_7

СИСТЕМА АДАПТИВНОГО КОНТРОЛЮ ОСВІТЛЕННЯ

Аршан Є.В.

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9315-2801>

Бондаренко Р.І.

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5529-0186>

Калачников О.О.

студент Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9387-7834>

Ямненко Ю.С.

Д.т.н., проф., Зав. каф. електронних пристроїв та систем факультету
електроніки Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9796-6420>

Сучасний розвиток науки і технологій в галузі електроніки та телекомунікацій призвів до появи та широкого впровадження інтелектуальних систем прийняття рішень, аналізу сигналів з великої кількості датчиків різних типів у режимі реального часу, реалізації концепції Інтернету речей на рівні побутових користувачів. Бурхливого розвитку

зазнали концепції MicroGrid та SmartGrid, сучасні будівлі все в більшому ступені оснащуються засобами та технологічними рішеннями «розумних приладів» [1].

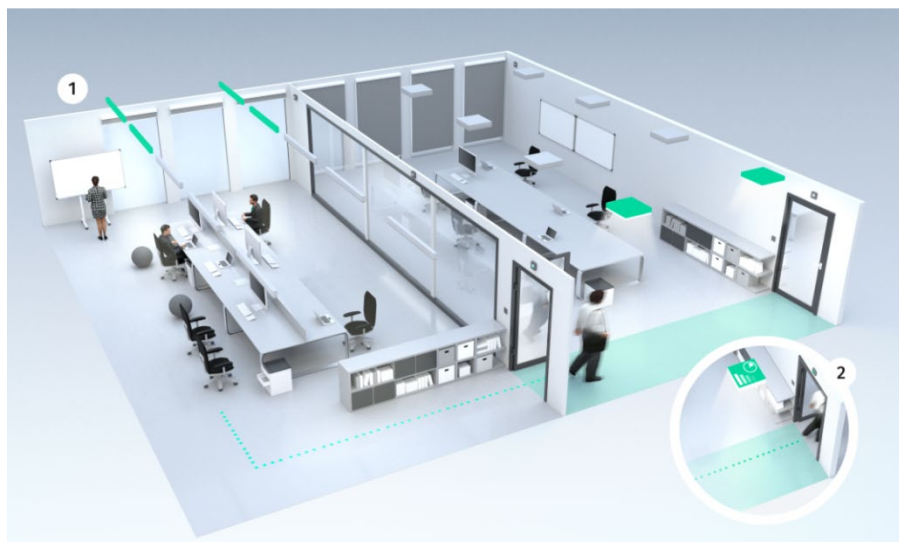
Система «розумний будинок» - це високотехнологічна система, яка інтегрує та керує усіма підсистемами та комунікаціями об'єкту побутового типу. Освітлення, опалення, сигналізація, відеоспостереження - це далеко не всі системи, якими можна керувати за допомогою системи «розумного будинку».

Наприклад, система керування освітленням дозволяє запрограмувати освітлювальні сценарії будинку. Інтелектуалізація **освітлення, крім можливості програмування сценаріїв**, полягає у можливості підлаштування під потреби та побажання користувачів, які вносять корективи у можливі сценарії або створюють нові. Застосування сучасних методів штучного інтелекту, включаючи машинне навчання, математичний апарат штучних нейронних мереж, дозволяє здійснити навчання системи з урахуванням особливостей конкретного будинку і конкретного користувача послуг [2].

В найпростішому випадку підлаштування освітлення проявляється у автоматичному вмиканні світла, коли людина з'являється або залишає кімнату. Додатково до освітлення підлаштовуються і інші параметри мікроклімату - система управління опаленням підтримує температуру у всьому будинку або в окремих приміщеннях у заданому діапазоні [3].

Відстеження активності людини у приміщенні є одним із найпоширеніших методів керування освітленням, що застосовуються в сучасних будівлях. Це дозволяє автоматично затемнювати або вимикати світло після того, як певний простір був вільним протягом певного періоду часу, визначеного користувачем. Як тільки рух виявляється, освітлення знову вмикається або збільшується за бажанням [4]. Виявлення руху обробляється датчиками руху, що використовують інфрачервону,
© Аршан С.В., Бондаренко Р.І., Калачников О.О., Ямненко Ю.С.

ультразвукову або мікрохвильову технологію зондування. Кількість датчиків, які слід розгорнути у даному просторі, щоб забезпечити реалізацію сценаріїв освітлення, залежить як від розміру та типу цього простору, так і від бажаної функціональності освітлення. Найбільшу гнучкість має сценарій, що передбачає розділення простору на декілька окремих зон освітлення, за кожною з яких відповідає один або декілька датчиків. Коли рух виявляється в одній із зон, освітлюється лише ця конкретна зона. Таке розташування є ефективним на великих відкритих просторах, сходах або довгих коридорах (приклад наведено на мал. 1, де виділено дві зони та відповідно два датчики).

Мал. 1. Поділ приміщення на зони освітлення

Часткове освітлення зони 2 на рис.1 пов'язано з появою людини в зоні, що охоплюється датчиками присутності [5]. В такому випадку спрацюватимуть лише світильники, що відповідають за цю зону, і як тільки людина виходить із кімнати, весь простір знову стає темним.

Зондування зайнятості - це перевірена ефективна стратегія зменшення споживання енергії освітлення, і тому є необхідною вимогою енергетичного кодексу комерційних будівель. Потенційна економія, яка може бути досягнута у такій системі, суттєво різниться залежно від різних типів приміщень, причому найбільші переваги можна отримати в тих, в яких працівники працюють з перервами – наприклад, навчальні класи або офісні

приміщення. Однак загальне зниження світлового навантаження приблизно на 20-30% можна досягти таким чином у більшості типів комерційних просторів [6].

Системи адаптивного керування освітленням можна умовно поділити на два види: системи керування локальним та загальним освітленням. Локальне освітлення використовується для робочих зон та робочих приміщень, тобто місць, де потрібне більше освітлення або освітлення із заданими специфічними параметрами. Такі системи мають спрощену структуру керування, оскільки вони відповідають за невелику кількість джерел світла. Розробка та установка системи адаптивного локального освітлення є актуальною задачею за умови періодичного використання робочого місця. Така система проектується із застосуванням датчиків освітленості (або присутності) та модуля обробки даних (мал. 2).

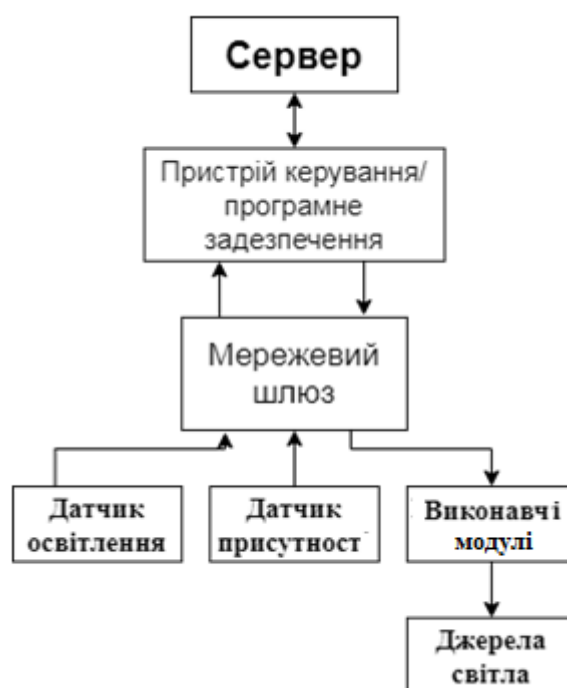

Мал. 2. Структура системи керування локальним освітленням

Зв'язок між модулями системи локального освітлення доцільно організувати за допомогою провідного з'єднання. Таке з'єднання може бути організоване за допомогою стандарту RS-485, або кабелю UTP5. Оскільки модулі такої системи розташовані на малій відстані один від одного, таке з'єднання забезпечить порівняно більшу швидкість роботи системи та меншу кількість помилок при передачі сигналу. Недоліком такого з'єднання є конструктивні аспекти, що передбачають прокладання дротів при монтажі.

Система адаптивного керування загальним освітленням потребує більшої складності керування та більшої кількості компонентів, оскільки охоплює більшу частину приміщення, ніж локальне освітлення. Загальне освітлення використовується в житлових, навчальних, робочих, офісних приміщеннях. Адаптивне керування освітленням необхідне для економії

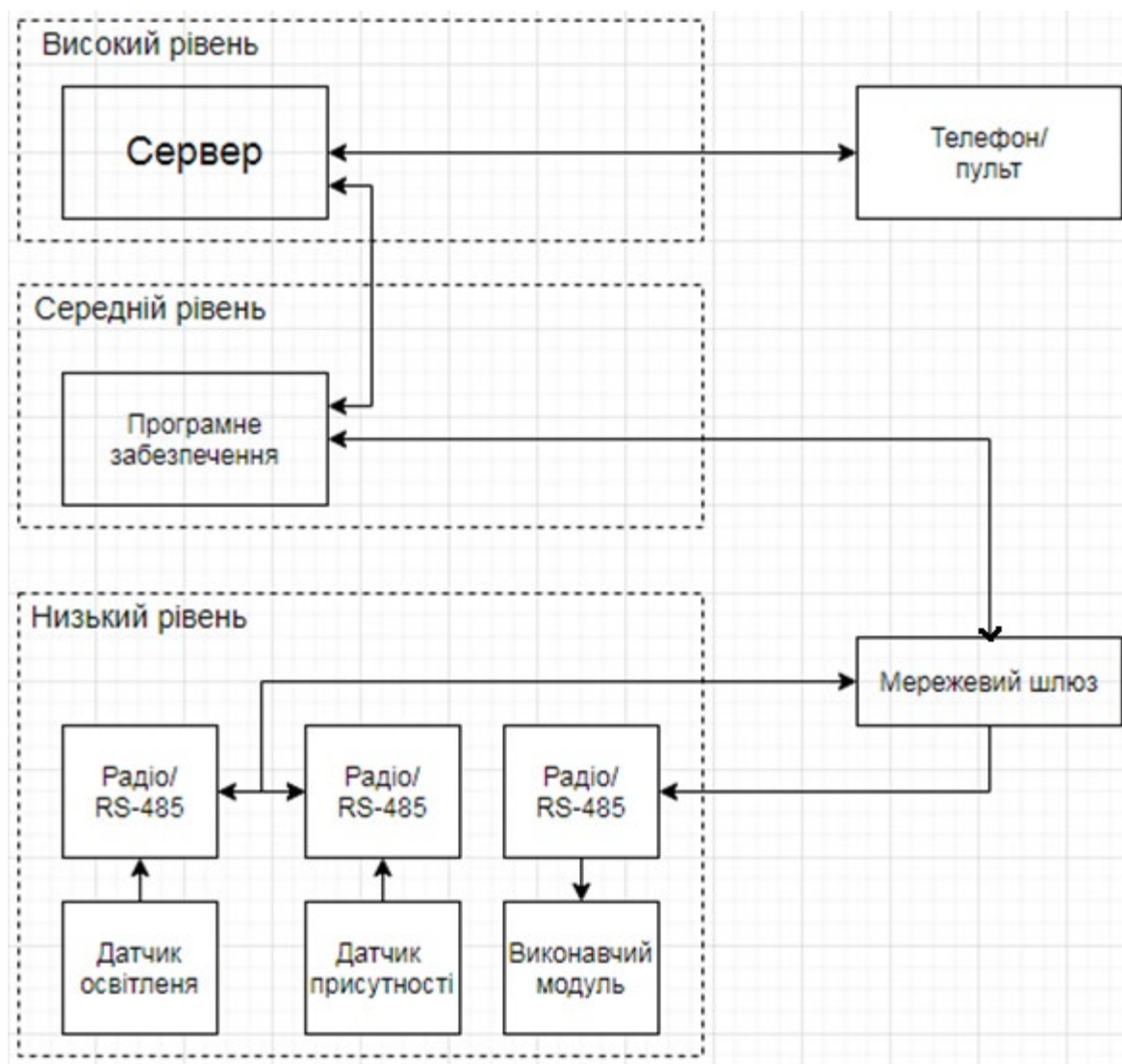
електроенергії за допомогою контролю джерел освітлення. Така система включає датчики освітлення та датчики присутності, мережевий шлюз, пристрій керування, на якому встановлене програмне забезпечення, що здатне опрацювати сигнали з датчиків та приймати рішення про вмикання/вимикання освітлення та реалізацію заданих сценаріїв, а також виконавчий модуль (мал. 3). Для реалізації складних сценаріїв та забезпечення функціонального моніторингу система може включати в себе сервер, на дисплеї якого відображаються наявні пристрої, їх стан, а система керування вносить необхідні корективи у сценарії відповідно до умов сценаріїв, сигналів з датчиків та корегувань з боку користувача.

Мал. 3. Структура системи керування загальним освітленням

Кількість компонентів і складність системи залежить від кількості джерел світла. Також дана система може бути побудована за іншою топологією, наприклад, «зірка», але централізація системи може загрожувати збільшенням кількості помилок при передачі сигналу бездротовими технологіями.

Систему адаптивного керування освітленням можна побудувати у вигляді ієрархічної структури – наприклад, трирівневої (високий, середній, низький рівні на мал. 4).

Мал. 4. Рівні системи керування адаптивним освітленням

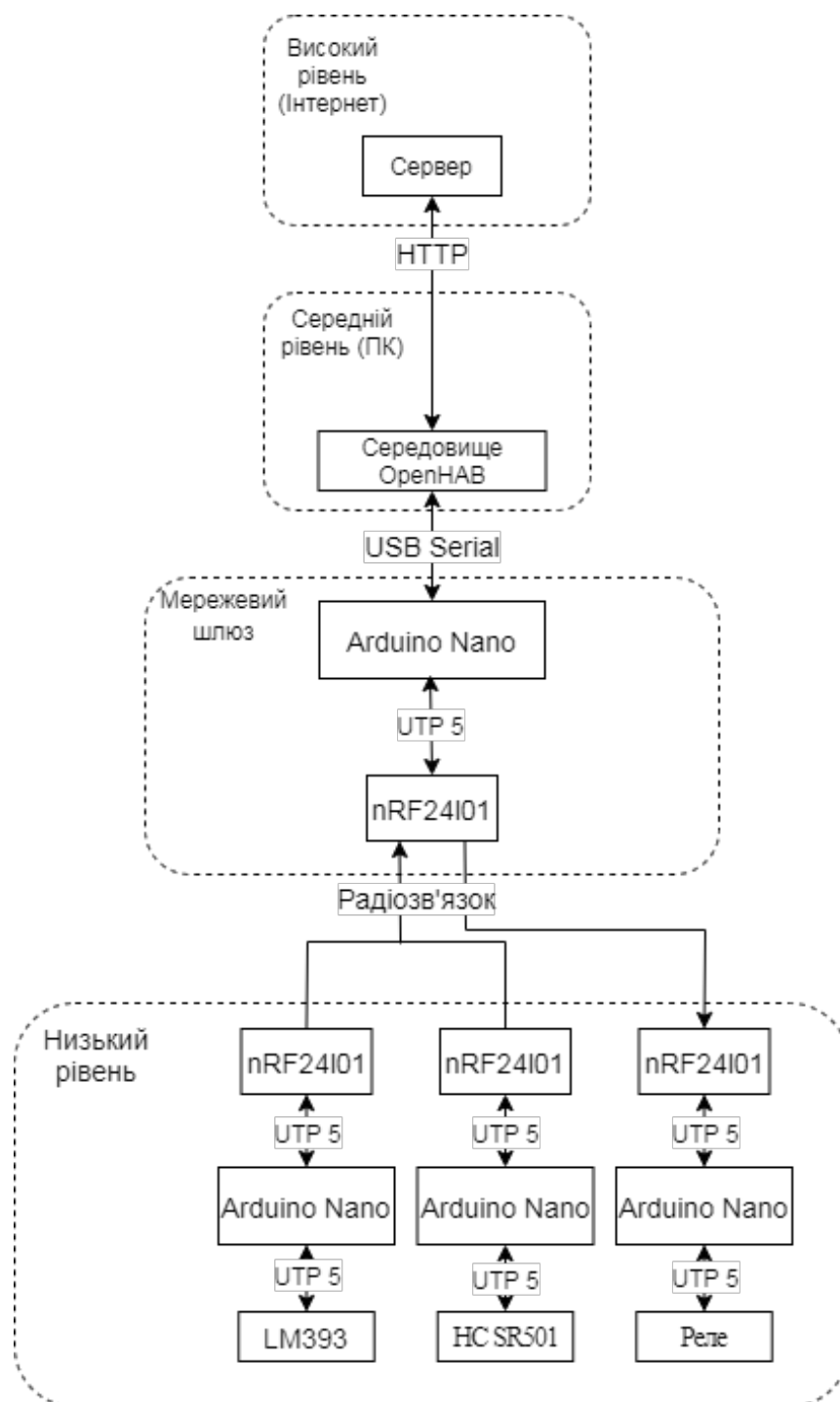
На низькому рівні розміщуються датчики та виконавчий модуль. В якості виконавчого модуля для таких систем зазвичай використовують реле. Всі датчики за допомогою радіозв'язку або протоколу передачі даних RS-485 (стандарт передачі даних двопровідним напівдуплексним багатоточковим послідовним каналом зв'язку) передають сигнал про стан освітлення приміщення чи про присутність людей в приміщенні до мережевого шлюзу. З мережевого шлюзу надходить сигнал до виконавчого

модуля. Мережевий шлюз виконує функцію роутера і використовується для узгодження низького та середнього рівня системи.

Середній рівень представляє собою програмне забезпечення, реалізоване на ПК або модулі одноплатного комп'ютера Raspberry Pi. Програмне забезпечення здатне обробляти сигнали від датчиків світла та присутності і приймати рішення про вмикання та вимикання світла. В ролі такого програмного забезпечення можуть бути використані такі середовища, як OpenHAB, Home Assistant, Majordomo, та інші. Програмне середовище середнього рівня приймає сигнал від датчиків освітлення та руху, що розташовані на низькому рівні, через мережевий шлюх, обробляє їх згідно заданого алгоритму, та передає команду на реле про ввімкнення або вимикання світла.

Високий рівень організовується за допомогою серверу, що реалізує керування програмним середовищем і відповідно освітленням віддалено – за допомогою смартфона або іншого пристрою, що передбачає підключення до мережі інтернет.

Структурну схему системи адаптивного керування освітленням для одного джерела освітлення розроблено на базі процесора Arduino Nano. При збільшенні кількості джерел освітлення, збільшиться і кількість виконавчих елементів та датчиків освітлення (в залежності до поставленої задачі). Дана схема побудована за трирівневою ієрархічною структурою (мал. 5).

Мал. 5. Структурна схема проектованої системи адаптивного керування освітленням

У спроектованій системі адаптивного керування освітленням використано комбіновану топологію та тип зв'язку між компонентами системи. На нижньому рівні використовується топологія мережі «зірка», що забезпечується провідниковим з'єднанням за допомогою кабелю UTP 5, що в

свою чергу забезпечує надійність, високу швидкість передачі даних та завадостійкість. Середній та високий рівні пов'язані між собою за топологією «шина», що в свою чергу забезпечує надійність системи. При виході з ладу одного з пристроїв високого чи середнього рівня система контролю освітлення (нижній рівень) продовжить працювати в штатному режимі, ускладниться лише візуальне відображення пристроїв керування або можливість ручного налаштування системи.

Таким чином, реалізація адаптивного керування освітленням є важливим компонентом сучасних інтелектуальних систем типу «розумний будинок». Реалізація складних сценаріїв освітлення та підлаштування під потреби конкретного користувача можливо за допомогою багаторівневої ієрархічної структури системи.

Список використаних джерел:

1. J. Yamnenko, Forecasting of electricity consumption in SmartGrid [Електронний ресурс] / Т. Tereshchenko, L. Klepach and D. Palii //International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES). – 2017. – Режим доступу до ресурсу:<https://ieeexplore.ieee.org/document/8248891/>

2. Margaret Rouse. Smart home or building (home automation or domotics). URL: <https://internetofthingsagenda.techtarget.com/definition/smart-home-or-building> (дата звернення: 03.11.2020).

3. J. Yamnenko, Forecasting of electricity consumption in SmartGrid [Електронний ресурс] / Т. Tereshchenko, L. Klepach and D. Palii //International Conference on Modern Electrical and Energy Systems (MEES). – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8248891/>

4. Ming J. Virtual Occupancy Sensing: Using Smart Meters to Indicate Your Presence [Електронний ресурс] / J. Ming, J. Ruoxi, J. Costas // IEEE Transactions on Mobile Computing. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7882676/>.

5. Adaptive lighting systems: Occupancy sensing [Електронний ресурс] // Silvair. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://silvair.com/blog/adaptive-lighting-systems-occupancy-sensing/>.

6. P. Ihm. Estimation of lighting energy savings from daylighting [Електронний ресурс]/ P. Ihm, A. Nemri, and M. Krarti // Building and Environment. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0360132308000760>

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ ГРУПИ ПРЕДИКТОРІВ ДЛЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ШЛЯХОМ ЗНАХОДЖЕННЯ ЇХНЬОЇ ВАЖЛИВОСТІ

Бабенко Віталій Олегович

студент Національного технічного університету України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8433-3878>

e-mail: vbabenko2191@gmail.com

Грішко Дмитро Юрійович

студент Національного технічного університету України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-0098>

e-mail: dimagrshk@gmail.com

Трофименко Олександр Володимирович

студент Національного технічного університету України «Київський

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5751-5537>

e-mail: trofymenko.oleks@gmail.com

Настенко Євгеній Арнольдович

д.б.н., к.т.н., с.н.с., завідувач кафедри біомедичної кібернетики

Національного технічного університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1076-9337>

e-mail: nastenko.e@gmail.com

Носовець Олена Костянтинівна

к.т.н., доцент кафедри біомедичної кібернетики Національного технічного
університету України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1288-3528>
e-mail: o.nosovets@gmail.com

Відбір ознак – це процес відбору підмножини значимих незалежних (вхідних) ознак для їх використання в моделюванні. Слід відрізнити це від «виділення ознак», яке створює нові ознаки, як функції від оригінальних. Даний процес є одним із найважливіших в області машинного навчання, оскільки це дозволяє отримувати моделі прогнозування оптимальної складності, а також вирішує проблеми «прокляття розмірності» [1] та мультиколінеарності [2].

Всього існують три категорії методів для відбору ознак [3]:

- Методи фільтрів, які використовують непрямий показник замість показника помилки для оцінки підмножини ознак, і вибір підмножини проводять незалежно від моделювання. Прикладами таких методів є: безкінечний відбір ознак, t-тест Велча та власний вектор центральності відбору ознак.

- Обгорткові методи, які використовують модель апіорної оцінки результату для оцінки підмножин ознак, і, на відміну від підходів фільтрації, дозволяють знайти взаємозв'язок між змінними. Для подібного підходу можна використовувати різні еволюційні алгоритми, такі як: генетичний алгоритм, мурашиний алгоритм, метод рою часток і т.д. Серед самостійних алгоритмів існують кореляційний відбір ознак та одновимірний відбір ознак.

- Вбудовані методи, які є узагальнюючою групою технік, що здійснюють відбір ознак як частина процесу побудови моделі, були запропоновані як спроба

комбінації переваг двох попередніх видів методів. Відомими алгоритмами з подібним підходом є метод LASSO та рекурсивне виключення ознак.

На сьогоднішній день рекурсивне виключення ознак (RFE – recursive feature elimination) є одним із найпопулярніших методів відбору ознак. Його ідея полягає в тому, що для кожного «предиктору» (ознака, яка використовується для побудови моделі прогнозування) знаходиться його «важливість», тобто його вплив на прогнозовану величину, після чого предиктори ранжуються і поступово будуються моделі для різної їхньої комбінації (спочатку 2 найважливіших предиктора, потім 3, 4 і т.д.). Залишають ту підвибірку, або групу предикторів, яка дала найкращий результат на тестовій вибірці.

Для даного дослідження важливо знайти оптимальну групу предикторів для класифікації ультразвукових зображень печінки (мал. 1). Авторами було знайдено більше 100 текстурних ознак [4-6], які за областями інтересу ультразвукового зображення визначають клас печінки (норма чи патологія). Так як ця кількість доволі велика, щоб позбавитись від прокляття розмірності необхідно її зменшити, при цьому не втративши, а можливо навіть збільшивши якість класифікації.

Мал. 4. Область інтересу ультразвукового зображення печінки

Важливість кожної текстурної ознаки можна знайти за наступним принципом:

1. Знаходиться для ознаки поріг (threshold), який оптимально розділяє на норму і патологію. Для знаходження оптимального порогу використовується такий критерій, як – коефіцієнт кореляції Метьюза [7] (MCC – Matthews correlation coefficient), який будемо скорочено називати ККМ. Його використовують як міра якості бінарної (двокласової) класифікації, особливістю якої є врахування істинних і хибних позитивних і негативних результатів (табл. 1), тобто ККМ використовують як збалансовану міру, яку застосовують навіть коли класи дуже різних розмірів. По суті, дана міра є коефіцієнтом кореляції між реальними і передбаченими бінарними класифікаціями: він повертає значення від -1 (повна невідповідність між реальністю і передбаченням) до 1 (ідеальне передбачення); 0 означає, що передбачення є «випадковим». Формула ККМ наступна:

$$KKM = \frac{TP \times TN - FP \times FN}{\sqrt{(TP + FP)(TP + FN)(TN + FP)(TN + FN)}} \quad 1)$$

TP (вірно класифіковані позитивні випадки), TN (вірно класифіковані негативні випадки), FP (хибно класифіковані позитивні випадки), FN (хибно класифіковані негативні випадки) визначаються в табл. 1.

Модель	Фактично	
	Позитивно	Негативно
Позитивно	TP (True Positives)	FP (False Positives)
Негативно	FN (False Negatives)	TN (True Negatives)

Табл. 1. Таблиця пов'язаності – помилки першого та другого роду

Таким чином, для кожної ознаки знаходиться той поріг, який дає найбільше значення за формулою (1).

2. Після цього ітеративно кожна ознака «перемішується» (shuffle), при цьому шукана ознака (клас печінки) залишається без змін.

3. Після перемішування, знову, як і в п. 1, знаходиться оптимальний поріг ознак. При цьому також знаходиться абсолютне значення різниці між оригінальною ККМ і ККМ після перемішування

4. Пункти 2-3 повторюються певну кількість разів (в даному дослідженні число було встановлено як кількість об'єктів), після чого для кожної ознаки знаходиться середнє значення різниці оригінальної і «неоригінальної» ККМ. Чим більше середнє значення, тим важливіша ознака. Це пояснюється тим, що якщо перемішування предиктору незначно змінює значення класифікації, то скоріше за все сенсу від такого предиктору мало.

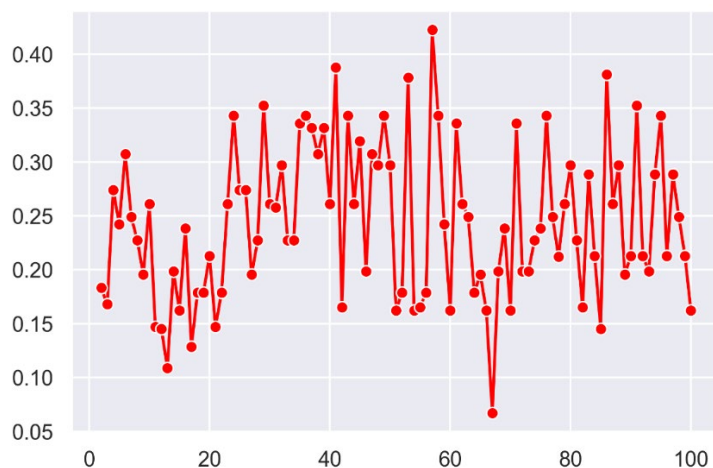
Щоб перевірити дієздатність даного підходу, для початку були побудовані моделі класифікації (табл. 2) (алгоритм – «Випадковий Ліс») з усіма ознаками, перед цим розбивши загальну вибірку на навчальну, тестову і екзаменаційну.

Датчик	Точність	Чутливість	Специфічність	ККМ
Навчальна вибірка (70%)				
Конвексний	100%	1	1	1
Лінійний	100%	1	1	1
Посилений	100%	1	1	1
Тестова вибірка (20%)				
Конвексний	68.9%	0.875	0.333	0.249
Лінійний	71%	0.875	0.533	0.437
Посилений	72%	0	1	0
Екзаменаційна вибірка (10%)				
Конвексний	80.6%	0.9	0.636	0.565
Лінійний	75%	0.875	0.625	0.516
Посилений	61.5%	0.25	0.778	0.03

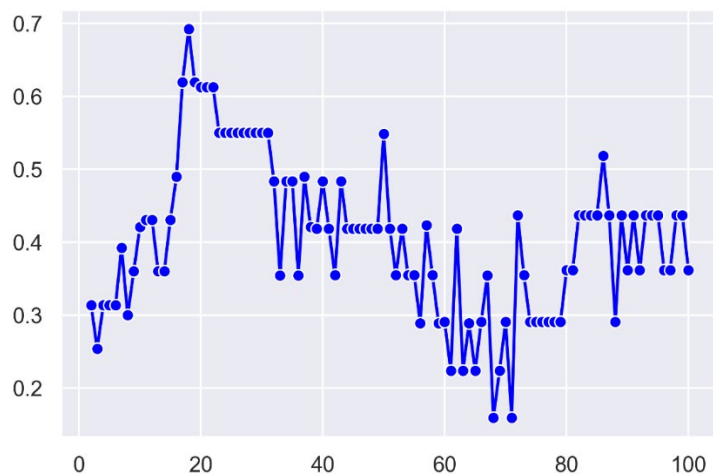
Табл. 2. Оцінка моделей класифікації

Варто відмітити, що ультразвукові зображення печінки (мал. 1) були взяті з трьох різних датчиків: конвексного (197 об'єктів норми і 107 об'єктів патології), лінійного (80 об'єктів норми і 74 об'єктів патології), а також лінійного в посиленому режимі (35 об'єктів норми і 89 об'єктів патології), який скорочено названо «посиленим».

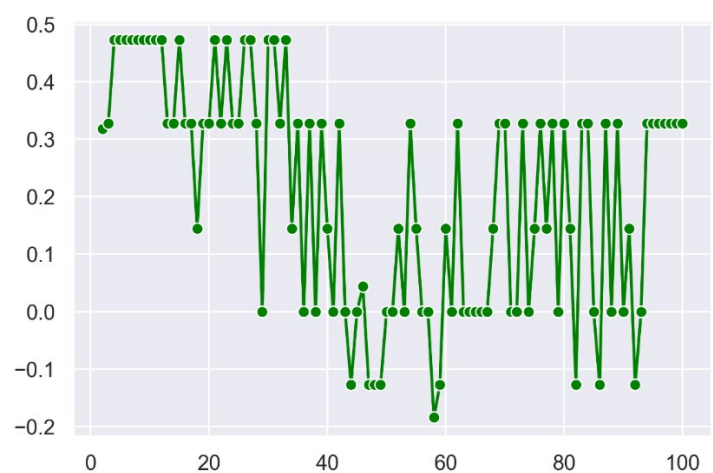
Потім, після того як були знайдені важливості кожного предиктору, за алгоритмом RFE були знайдені оптимальні групи. Оптимальними визначались ті групи, які давали найкращий результат Випадкового Лісу на тестовій вибірці (екзаменаційна при цьому не приймала участі). Результати показані на мал. 2-4 і в табл. 3.

Мал. 2. Результат RFE для конвексного датчику (на осі абсцис помічена кількість предикторів в групі, на осі ординат – значення ККМ на тестовій вибірці)

Мал. 3. Результат RFE для лінійного датчику

Мал. 4. Результат RFE для посиленого датчику

Датчик	Точність	Чутливість	Специфічність	ККМ
Навчальна вибірка (70%)				
Конвексний	100%	1	1	1
Лінійний	100%	1	1	1
Посилений	100%	1	1	1
Тестова вибірка (20%)				
Конвексний	75.4%	0.925	0.429	0.423
Лінійний	83.9%	0.75	0.933	0.692
Посилений	80%	0.286	1	0.473
Екзаменаційна вибірка (10%)				
Конвексний	90.3%	0.9	0.909	0.795
Лінійний	75%	0.875	0.625	0.516
Посилений	76.9%	0.25	1	0.433

Табл. 2. Оцінка моделей класифікації на оптимальних групах предикторів

Якщо порівнювати результати, які отримані в табл. 3, з тими, що були в табл. 2, можна зробити висновок, що запропонований авторами підхід є робочим, і його можна використовувати для відбору ознак. При цьому варто відмітити, що як і на тестовій, так і на екзаменаційній вибірці, показники якості моделей ще далекі від ідеальних. Дану проблему автори постараються вирішити в наступних дослідженнях.

Список використаних джерел:

1. Bellman, R. E. Dynamic Programming: Courier Corporation, 2003. 340p.
2. Goldberger, A. S. A Course in Econometrics: Harvard University Press, 1991. 405p.
3. Stańczyk, U., Zielosko, B., Jain, L. C. Advances in feature selection for data and pattern recognition: An introduction: Intelligent Systems Reference Library. 2018. DOI: 10.1007/978-3-319-67588-6_1
4. Настенко, Є. А., Янковий, І. О. Класифікатор стану печінки у дітей з патологією гепатобіліарної системи за текстурними статистиками ультразвукового дослідження. Біомедична інженерія і технологія. 2019. Vol. 2. С. 15–23.

5. Круглый, В. В., Настенко, Е. А. Формирование информативных признаков для задачи классификации патология/норма по изображению УЗИ печени пациента. *Scientific Discussion*. 2019. Vol. 1, No. 31. С. 57–59.

6. Настенко, Є. А., Дикан, І. М., Тарасюк, Б. А., та ін. МГУА класифікація станів печінки при дифузних захворюваннях на основі статистичних показників текстури ультразвукових зображень. Індуктивне моделювання складних систем. 2019. Vol. 11. С. 54-66.

7. Matthews, B. W. Comparison of the predicted and observed secondary structure of T4 phage lysozyme. *BBA - Protein Structure*. 1975. Vol. 405, No. 2. pp. 442–451. DOI: 10.1016/0005-2795(75)90109-9

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЕМ АВТОСЕРВИСА

Булойчик Александра Александровна

магистрант Белорусского государственного университета информатики
и радиоэлектроники

Тонкович Ирина Николаевна

к.х.н., доцент кафедры проектирования информационно-компьютерных систем
Белорусского государственного университета информатики
и радиоэлектроники

В эпоху усиления конкурентной борьбы и нестабильной экономической ситуации все большую актуальность приобретает проблема повышения эффективности управления предприятием. Высокая динамичность современного делового мира оказывает столь существенное влияние на бизнес, что предприятиям необходимо предвидеть и планировать ход будущих событий, уметь оперативно и гибко адаптироваться к предпочтениям своих клиентов, а значит, использовать более гибкие и эффективные механизмы и инструменты управления.

В настоящее время авторынок в Республике Беларусь стремительно растет. Экономический рост таких сфер, как торговля автозапчастями, услуги автосервиса, продажа и гарантийное обслуживание автомобилей, сопровождается увеличением конкуренции. Для предприятий автобизнеса (автодилеров, автомагазинов, автосервисов), как и для любых других коммерческих предприятий, актуальной становится проблема завоевания и удержания лидерства в своем секторе рынка.

Анализ белорусской практики управления предприятиями показал, что такой приоритетный сегмент рынка, как автосервис, требует использования современных подходов, с помощью которых можно было бы решать не только оперативные задачи, но и выстраивать правильные отношения с клиентами, планировать работу автосервиса и рационально управлять ресурсами. Важна ориентация на постоянно изменяющиеся услуги, наилучшим образом отвечающие потребностям клиентов предприятий автосервиса. Привычная автоматизация несовершенных бизнес-процессов не дает ожидаемой эффективности от внедрения. Рациональной работе предприятий автосервиса препятствуют такие факторы, как невозможность полноценного контроля за всеми этапами работы и неоптимальное использование человеческих и материальных ресурсов. Применение ИТ должно быть многогранным для того, чтобы решать весь комплекс бизнес-задач автосервиса.

Говоря о перспективах развития сферы ИТ-решений для автосервиса, следует выделить ряд концептуальных направлений, в рамках которых должна вестись разработка программного обеспечения [1, 2]. Рассмотрим их.

Осуществление комплексной автоматизации процессов учета, анализа и управления предприятием автосервиса. Здесь предполагается комплекс действий, направленных на создание единой информационной системы управления предприятием, позволяющей хранить и обрабатывать документацию, принимать управленческие решения, формировать бизнес-процессы и всегда иметь доступ к актуальным данным в любом разрезе деятельности предприятия.

Внедрение платформенных решений. Важным аспектом платформенных решений является предоставление оперативной информации, интегрированной в единую информационную базу, которая, в свою очередь, необходима для построения динамичных моделей, определения параметров портфеля услуг и моделирования различных сценариев поведения предприятия автосервиса. Такой подход позволяет оперативно получать управленческую информацию и

принимать решения, интегрировать все бизнес-процессы участников цепочки, рационально управлять складскими запасами, что в конечном итоге приведет к созданию новых сервисов и оптимизации автосервиса.

Создание персонализируемой среды взаимодействия с клиентом. Современные CRM-решения выступают в качестве платформы, на которой строится все взаимодействие с клиентами. Аккумулированные данные о покупателе услуги, включая детальную историю его обслуживания, обеспечивают операторам решение любых вопросов клиента в режиме реального времени. С целью персонализации предоставляемых услуг предприятия также прибегают к использованию технологий Big Data, которые позволяют буквально предугадывать потребности потребителя. Разработанные алгоритмы аналитики данных позволяют адаптировать процедуру подбора удобного автосервиса под каждого клиента и даже прогнозировать вероятные неисправности. Качественное и прозрачное обслуживание однозначно дает весомое преимущество среди конкурентов.

Реализация модульности. Здесь можно выделить направление по упрощению, а также увеличению гибкости и адаптируемости программных средств под требования конкретных пользователей. Основным трендом в этой сфере является разбиение программных решений на самостоятельные модули, которые можно выбрать отдельно, а потом в случае необходимости дополнить недостающими компонентами. Такое решение позволяет клиентам экономить и понять, насколько использование того или иного модуля применимо и эффективно для их бизнеса.

Цифровизации автобизнеса. Основными направлениями цифрового развития предприятий автобизнеса станут трансформация системы управления (направление вектора развития – предсказательные системы управления) с ориентацией на потребителя; развитие цифровых сервисов (онлайн-сервисы, кастомизация потребителей, технологии обработки и анализа больших данных); платформенные сетевые решения.

Для решения этих задач предложен комплексный проект по разработке технологической платформы, ставшей единым информационным пространством управления предприятием автосервиса, решения различных аналитических и предсказательных задач с ориентацией на потребителя.

В рамках данного проекта представлена разработка модуля для эффективного решения ключевых задач комплексной автоматизации процессов оборота и учета товаров на складе, управления человеческими и временными ресурсами, а также организации заказов на оказание ремонтных услуг.

Разработанное модульное решение предоставляет возможности создания единой структурированной базы данных потребителей, контрагентов и конкурентов; выстраивания всей истории взаимоотношений с клиентами с возможностью контроля договоренностей; реализации электронного документооборота между отделами, синхронизирующего бизнес-процессы; формирования аналитики и статистики бизнеса в различных разрезах.

К преимуществам разработки следует отнести, во-первых, ведение учета всех типов хозяйственных операций, с которыми сталкиваются предприятия автобизнеса в сфере оказания ремонтных услуг. Во-вторых, консолидированное удаленное управление персоналом и складом в повседневной работе. В-третьих, реализация механизмов сбора, обработки и анализа информации о хозяйственной деятельности предприятия, что обеспечивает возможность принятия эффективных управленческих решений.

Модульное решение отличается удобством в работе и ориентировано на любое предприятие автобизнеса по оказанию ремонтных услуг, удаленному управлению персоналом и складом независимо от его размера и сложности бизнес-процессов.

Список использованных источников:

1. Булойчик А.А., Тонкович И.Н. Big data в сфере автосервиса: направления использования // BIG DATA and Advanced Analytics. BIG DATA и анализ высокого уровня: сб. материалов VI Междунар. науч.-практ. конф. – 2020. – С. 278-281.

2. Булойчик А.А. Цифровизация автобизнеса: новые тенденции, тренды, решения // Электронные системы и технологии : сборник тезисов докладов 56-ой научной конференция аспирантов, магистрантов и студентов БГУИР. – 2020. – С. 562.

УДК 621.313.320

КРАТКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА В ЭНЕРГЕТИКЕ

Волчок Валерий Александрович

к.т.н., доцент, доцент кафедры электротехники и электроники
физико-технического факультета

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»
(Беларусь)

Бобнис Анастасия Чеславовна

студентка кафедры электротехники и электроники
физико-технического факультета

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы»
(Беларусь)

Введение. Системный подход как методология исследования сложных систем определился к середине 20 века. В последние десятилетия он получил дальнейшее развитие и широкое применение при исследовании современных сложных социальных, организационно технических систем.

Предпосылки его проникновения в науку были обусловлены, прежде всего, переходом к новому типу научных задач: в целом ряде областей науки центральное место начинают занимать проблемы организации и функционирования сложных объектов: познание начинает оперировать системами, границы и состав которых далеко не очевидны и требуют специального исследования в каждом отдельном случае [1].

Особенно следует подчеркнуть, что системный подход - это общенаучная методология, которая не содержит конкретных средств исследования систем, а обосновывает и разрабатывает принципы таких исследований.

Определение системного подхода. *Системный подход* — это методология исследования объектов как систем [2].

Система образуется двумя составляющими:

- внешним окружением, включающим в себя вход и выход системы, связь с внешней средой и обратную связь;
- внутренней структурой, т.е. совокупностью взаимосвязанных компонентов, обеспечивающих процесс воздействия субъекта управления на объект.

Системный подход – есть междисциплинарное научное направление, изучающее объекты любой физической природы как системы. Это – методология познания частей на основании целого и целостности в отличие от классического подхода, ориентированного на познание целого через части [1].

Системный подход – это направление философии и методологии науки, специально-научного знания и социальной практики, в основе которого лежит исследование объектов как систем [3].

Системный подход является теоретической и методологической основой *системного анализа* [1].

Можно сказать, что системный подход представляет собой определенное методологическое направление, реализуемое в трех основных этапах исследовательской деятельности: при формулировании задач исследования; при решении задач исследования; при организации процесса исследования.

Сущность и основные задачи системного подхода. Сущность системного подхода заключается в том, что решение частных проблем подчиняется решению проблем, общих для всей системы в целом [3]. Т.е. прежде чем приступить к решению частных проблем, необходимо решить:

- вытекает ли решение частных проблем из решения проблем всей системы;

- как решение частной проблемы может повлиять на решение проблем всей системы;
- определить критерии решения частных проблем таким образом, чтобы они обеспечивали достижение целей всей системы.

К числу наиболее важных задач системного подхода относятся [1, 4, 5]:

1. Разработка средств исследуемых и конструируемых объектов как систем.
2. Построение обобщённых моделей системы, моделей разных классов и специфических свойств систем.
3. Исследование структуры проектируемых системотехнических комплексов в рамках системной инженерии, теорий систем и различных системных концепций и разработок.
4. Расширение и углубление собственных представлений о "механизме" взаимодействий объектов в системе; изучение и, возможно, открытие новые её свойств.
5. Повышение эффективности системы в том плане функционирования, который будет интересовать больше всего.

Принципы системного подхода [2]:

- **единство** — система рассматривается как единое целое и как совокупность частей;
- **целостность** — элементы могут быть разной направленности, но они одновременно совместимы;
- **динамичность** — способность системы к изменению состояния под воздействием направленных или случайных факторов;
- **взаимозависимость системы и среды**, т.е. система, проявляет свои свойства в процессе взаимодействия со средой;

- **иерархичность** — т.е. ранжирование частей, каждый элемент системы рассматривается как подсистема, а сама система — как элемент более сложной системы;

- **организованность** — приведение в порядок составных частей и объединяющих их связей;

- **множественность состояний и описания системы** — построение различных моделей, каждая из которых описывает определенное состояние системы;

- **декомпозиция** — возможность расчленения объекта на составные части, каждая из которых имеет цели, вытекающие из общей цели системы.

К **отличительным чертам системного подхода** можно отнести следующее [3]:

1. В результате его применения возможно решение проблем с новых точек зрения.

2. Системный подход требует обобщенного понимания объекта исследования, который определяется как система. Он должен обладать основными свойствами системы, т. е. пониматься как единое целое. К изучению частей можно приступать только после того, как определены основные связи между его подсистемами. В частности, когда выяснено: как цели отдельных подсистем обеспечивают достижение целей всей системы; как решения отдельных проблем способствуют решению проблемы системы в целом или отдельных ее частей, интересующих исследователя.

3. Процесс развития структуры и функционирование системы рассматривается во взаимосвязи.

4. Динамическое понимание объекта, предполагающее, что речь идет о развивающейся системе, которая в процессе развития изменяет свое состояние, а также структуру и поведение.

5. При системном подходе исследование подчинено определенной цели.

6. Существенной чертой системного подхода является также понимание самого процесса как системы. Это означает, что:

6.1. Объект исследования определяется как система;

6.2. Расчленение проблемы на составляющие осуществляется таким образом, чтобы последние образовали систему;

6.3. Последовательность решения частных задач и реализации отдельных этапов определяют так, чтобы логическая и временная взаимосвязь отвечала характеру проблемы, объекту исследования и в первую очередь цели исследования;

6.4. Для решения отдельных частных проблем выбираются методы, соответствующие характеру проблемы, объекту исследования и цели исследования;

6.5. После решения одной частной проблемы не переходят к решению следующей до тех пор, пока не выяснится влияние решенной проблемы на решение общей проблемы;

6.6. Необходимо проверить, не изменилась ли при решении предыдущей частной проблемы связи между частной проблемой и общими целями или не обнаружилось ли дополнительные важные факторы.

Роль системного подхода в развитии энергетики. Системный подход в энергетике характеризуется комплексностью исследований, т.е. всесторонним рассмотрением изучаемой системы и проблемы с учетом ее внешних или внутренних взаимосвязей, разнообразных ограничений и последствий принимаемых решений [6].

Следует отметить, что топливно-энергетический комплекс (ТЭК) страны является одним из крупнейших и ярко выраженных межотраслевых комплексов, включающих в себя такие формально независимые отрасли промышленности, как электроэнергетика, теплоэнергетика, угольная, нефтяная, нефтеперерабатывающая и газовая промышленность, а также энергетическое

хозяйство городов и сельских местностей, объединенных технологически и территориально.

Инерционность и капиталоемкость ТЭК требуют рассмотрения долгосрочных перспектив его развития. При этом необходимо знать не только структуру и производственные связи ТЭК, но и особенности предстоящего этапа и основные тенденции его развития.

В наибольшей мере решению этой задачи отвечает системный подход к прогнозированию развития энергетики, основная сущность которого определяется тремя главными требованиями [7]:

- во-первых, четкая постановка целей прогнозирования и отбор в соответствии с этими целями направлений развития энергетики, наиболее эффективных с позиций народного хозяйства в целом;

- во-вторых, по возможности полное определение и количественная конкретизация условий развития энергетической системы и учитываемых факторов;

- в-третьих, процесс системного прогнозирования представляет собой диалектическое единство анализа и синтеза. Главным средством исследования становится всесторонний анализ роли тех или иных условий, явлений и факторов в развитии ТЭК, выполняемый с помощью математических моделей. Синтез обеспечивается тем, что в результате такого анализа формируются рациональные стратегии развития ТЭК.

Актуальным является также использование системного подхода к формированию и реализации программ энергосбережения и повышения энергетической эффективности.

В настоящее время перед промышленными предприятиями энергетического комплекса и других отраслей народного хозяйства страны по-прежнему остро стоит проблема, связанная со снижением энергоёмкости за счет эффективного использования топливно-энергетических ресурсов (ТЭР).

Несмотря на богатый отечественный и зарубежный опыт внедрения энергосберегающих технологий, отсутствует единый системный подход к практической реализации концепции энергосбережения программно-целевым методом, позволяющим чётко формализовать задачи, механизмы их выполнения и контроля, а также закрепить их документально.

По этой причине необходимо формировать и выполнять программы энергосбережения и повышения энергетической эффективности по определённому алгоритму, обеспечивающему согласованную, комплексную реализацию организационных, правовых, технических, экономических и иных мер по оптимальному использованию топливно-энергетических ресурсов (ТЭР) при их генерации, распределении и потреблении на объектах с различной структурой и функционалом [8].

Практическая важность системного подхода к повышению эффективности процессов энергосбережения заключается в возможности учёта и анализа максимально полной информации об исследуемых объектах генерации, распределения и потребления ТЭР при формировании и реализации комплекса энергосберегающих мероприятий [9].

Для решения задач управления функционированием сложных электроэнергетических систем (ЭЭС) заслуживает внимания системный подход, при котором ЭЭС рассматривается как супербольшая многоуровневая распределительная природно-техническая человеко-машинная система с активным взаимодействием с внешней средой, а закономерности поведения такой системы устанавливаются на основе ретроспективного анализа ее функционирования за определенное время (историю) эксплуатации аналогов в других ЭЭС и даже других странах (с учетом открытых систем информационных интернет-технологий).

Заключение

Системный подход заключается, прежде всего, в осознании, что подлежащий исследованию объект является системой – составным объектом, свойства которого не сводятся к сумме свойств его частей.

Современная энергетика – основа любого промышленного комплекса, которая требует многоаспектного системного изучения, постоянного поиска и решения проблем ее будущего.

В целом тематику системных исследований в энергетике можно считать неисчерпаемой, так как в процессе ее развития и трансформаций в экономике возникают новые задачи. Почти все они потребуют применения системного подхода и использования средств системного анализа.

Смысл и содержание системного подхода применительно к энергетике конкретизируется путем выделения следующих его компонентов [4, 10]:

- изучение и учет внешних связей рассматриваемой системы или проблемы;
- иерархическое представление о внутренней структуре сложных объектов и процессах управления ими;
- учет неопределенностей, обусловленных неполнотой исходной информации, многокритериальностью и другими факторами;
- применение математических методов и моделей с использованием средств вычислительной техники.

Список использованных источников:

1. Системный подход к познанию систем любой физической природы//Центр системных исследований «Интегро» [Электронный ресурс]. – 2001. – Режим доступа: http://www.integro.ru/system/s_ots.htm. – Дата доступа: 11.10.2020.
2. Системный подход // Энциклопедия Экономиста [Электронный ресурс]. – 2010. – Режим доступа: <https://www.grandars.ru/college/ekonomika-firmy/sistemnyu-podhod.html>. – Дата доступа: 09.11.2020.
3. Блауберг, И.В. Системный подход/ И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. В.Н. Садовский //Гуманитарная энциклопедия: Концепты [Электронный ресурс]. – 2020. – Режим доступа: <https://gtmarket.ru/concepts/7095>. Дата доступа – 06.10.2020.
4. Волчок, В.А. Элементы системного подхода к формированию информационных ресурсов в корпоративной информационной инфраструктуре университета// Вестник ГрГУ. Сер. 2, Информатика. – 2007. – № 2(52). – С. 84–88.
5. Корнилов, Г.И. Основы теории систем и системного анализа /Г.И. Корнилов// – Корнилов. Теория систем [Электронный ресурс] – 2007. - . Режим доступа: <http://kornilov-teor-system.narod.ru/>. – Дата доступа: 10.10.2020.
6. Симанков В.С., Буцацкий П.Ю. Формирование дерева целей и системы критериев эффективности в альтернативной энергетике на основе системного подхода// Вестник Адыгейского государственного университета: сетевое электронное научное издание [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа: http://vestnik.adygnet.ru/files/2008.1/618/simankov1_2008_1.pdf. Дата доступа – 18.10.2020.
7. Формирование и исследование территориально-производственной структуры ТЭК страны и регионов / Н.И. Воропай // Системные исследования в энергетике: Ретроспектива научных направлений СЭИ– ИСЭМ /ред. Н.И. Воропай – Новосибирск: Наука, 2010. – – Гл. 4 - с. 444–446.

8. Елтышев Д.К., Хорошев Н.И. Системный подход к формированию и реализации программ энергосбережения и повышения энергетической эффективности // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 5-4. – С.697-701.

9. Веселов, Ф.В. Финансово-экономические модели как инструмент согласования приоритетов общественной и коммерческой эффективности в задачах управления развитием электроэнергетики/ Ф.В. Веселов, А.И. Соляник// Системные исследования в энергетике: методология и результаты / Под ред. А.А. Макарова и Н.И. Воропая. — М.: ИНЭИ РАН, 2018. – Гл. 3. – С. 217–238.

10. Мисриханов, М.Ш. Применение системного подхода к решению задач управления электроэнергетическими системами / М.Ш. Мисриханов // Повышение эффективности работы энергосистем: Тр. ИГЭУ. Вып. 4 / под ред. В.А. Шуина, М. Ш. Мисриханова. – М: Энергоатомиздат, 2001. – с.337 – 353.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ОБРОБКИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДАНИХ

Гайдай Ганна Юріївна

к.т.н., доцент кафедри морського приладобудування факультету морської
інфраструктури Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова

На сьогоднішній день існують різні спеціалізовані рішення в області збору інформації та автоматизації процесів, дані яких пов'язано з управлінням і логістикою, процесом лабораторних досліджень. Контроль якості здійснюється випробувальними і аналітичними лабораторіями. Ефективність роботи, компетентність, і продуктивність таких лабораторій виявляються недостатніми через відсутність необхідного інформаційного забезпечення для управління якістю роботи лабораторії. Тому особливого значення набувають лабораторні інформаційні системи, які дозволяють в повному обсязі реалізувати можливості лабораторного потенціалу.

Аналіз останніх тенденцій у сфері створення вимірювально-інформаційних систем (ВІС) показав, що даного роду програмні продукти є затребувані, тому їх впровадження в учбовий процес вищих навчальних закладів є на сьогоднішній день основною задачею закладів освіти. Тому розробка інформаційно-вимірювальної системи обробки лабораторних даних, яка дозволить підвищити ефективність сприйняття інформації та достовірність одержаних результатів під час виконання лабораторної роботи, а також скоротити час на отримання експериментальних даних, є основною задачею викладачів та аспірантів.

Результатом поставленої задачі стало створення на базі кафедри морського приладобудування інформаційно-вимірювальної систему, що

призначено для автоматизації процесу виконання експерименту, пов'язаного з вивченням динаміки багатоякірних систем позиціонування плавучих об'єктів. Даний експеримент може бути проведений під час виконання лабораторного практикуму з дисциплін «Динаміка та обладнання суден», «Основи корабельної інженерії» и т.п.

Математичну модель, яку закладено до даної ВІС обґрунтовано та приведено в роботі [1]. Опис лабораторної установки, на якій виконується експеримент, приведено в роботі [2]. До метрологічного забезпечення даної ВІС висунуто наступні вимоги:

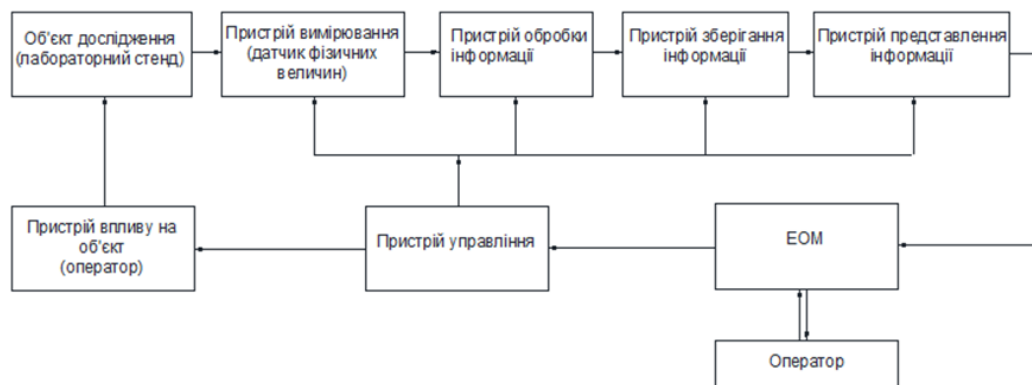
- достовірність та своєчасність вимірювальної інформації, а саме лабораторних даних (кут відхилення системи від стану рівноваги замірюється не менш, ніж через 1 с з точністю не менш, ніж 0,01);
- точність результатів, одержаних в результаті обробки експериментальних даних (похибка складає не більше 5%);
- усе вимірювальне обладнання (датчики, динамометри) відповідають вимогам Державної метрологічної служби України.

Інформаційно-вимірювальна система містить наступні складові: пристрої вимірювання; пристрій обробки інформації, який виконує обробку вимірювальної інформації за певним алгоритмом; пристрій зберігання інформації; пристрій подання інформації; пристрій управління; пристрій впливу на об'єкт.

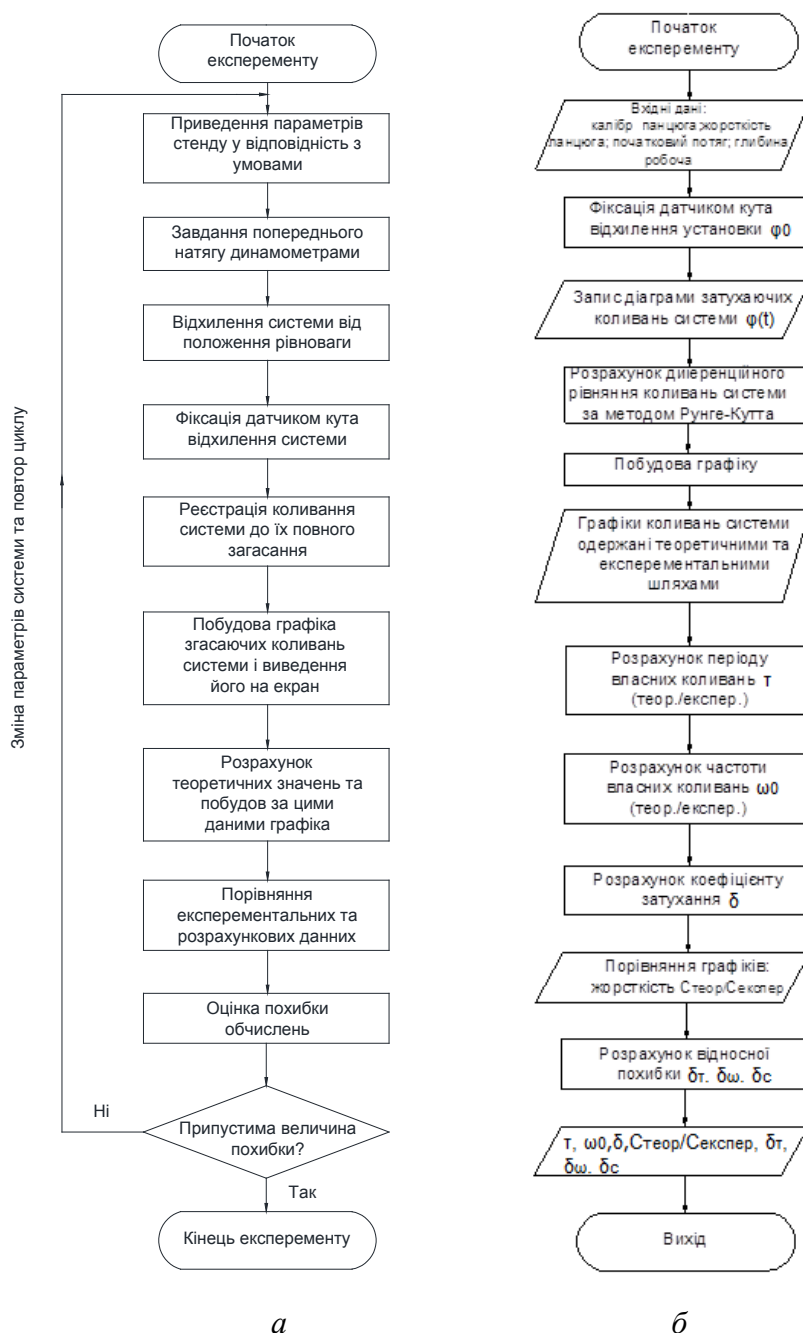
Інформація від ВІС може надходити в ЕОМ або видаватися оператору. Оператор або ЕОМ можуть впливати на пристрій управління ВІС, змінюючи відповідно програму її роботи. У ряді ВІС деякі пристрої та зв'язку можуть бути відсутні. При наявності в складі ВІС комп'ютера PCI (ISA) або іншої мікро-ЕОМ інформація до них може надходити безпосередньо від пристроїв обробки або (і) зберігання.

На мал. 1 приведено узагальнену структурну схему ВІС обробки даних експерименту.

Математичне забезпечення системи, яке було розроблено у роботах [1; 2], дозволило одержати наступні алгоритми, за якими працює ВІС (мал. 2).

Мал. 1. Узагальнена структурна схема ВІС обробки даних експерименту

Мал. 2. Алгоритми роботи ВІС: а – алгоритм функціонування системи в цілому; б – алгоритм роботи модулю обробки та представлення інформації

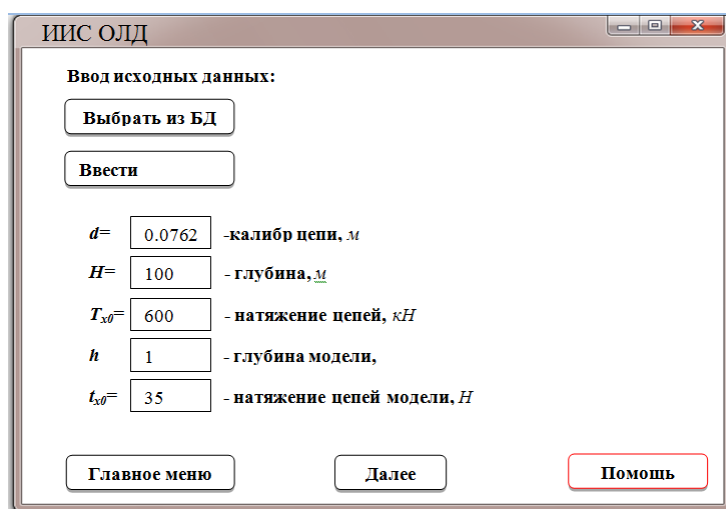
У якості середовища для програмування даної ВІС було обрано середовище NetBeans IDE. У якості мови програмування обрано мову PHP [3].

Після запуску програми на екрані з'являється вікно головного меню системи (мал. 3), в якому можна обрати параметри експерименту. Потім запускається вікно вибору вихідних даних для подальших розрахунків системи

(мал. 4), при чому їх можна ввести як самостійно, так і обрати вже закладені в базу даних (БД).

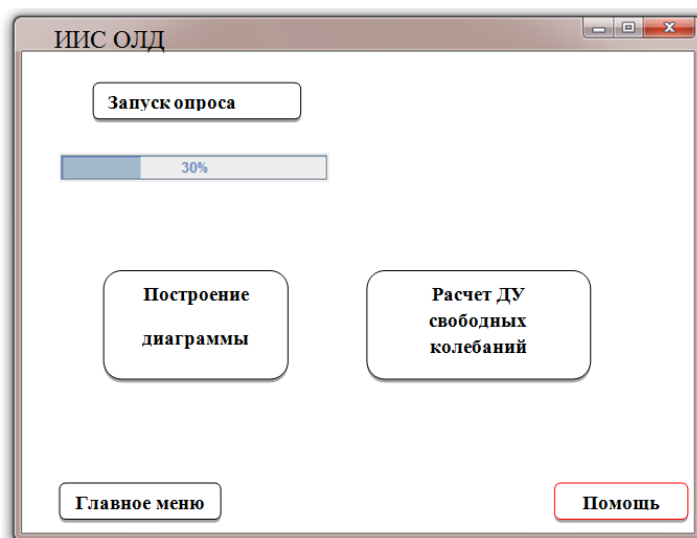

Мал. 3. Вікно головного меню системи

Мал. 4. Вікно вибору вихідних даних

Після запуску експерименту датчик починає реєструвати кути відхилення системи від положення рівноваги. Після чого можна виконати побудови діаграми затухаючих коливань системи, а потім побудувати таку ж діаграму на основі розрахунків диференційного рівняння, наведеного у роботі [2]. Усе це відображено у вікні на мал. 5.

Мал. 5. Вікно основних розрахунків

Після побудови діаграм затухаючих коливань, отриманих теоретичним та експериментальним шляхами, на екран монітора виводяться основні величини, які розраховано системою на основі математичної моделі, наведеної у роботах [2; 3], а також відносна похибка розрахунків.

Тестування даної ВІС виконувалося шляхом порівняння отриманих системою даних з розрахунками, одержаними у ході виконання експерименту, які наведено у роботі [2].

Таким чином представлена інформаційно-вимірювальна система обробки лабораторних даних дозволяє автоматизувати процес вимірювання, збору і обробки експериментальних даних, які одержують студенти в ході виконання лабораторного практикуму при вивченні особливостей функціонування якірних систем утримання плавучих засобів. Система дозволяє поліпшити значення наступних показників: час збору і первинної обробки інформації; достовірність і точність отриманих експериментальних даних; достовірність і точність результатів обробки лабораторних даних; швидкість обробки експериментальних даних.

Список використаних джерел:

1. Андрейчикова А. Ю. Экспериментальное исследование динамики многоякорной системы позиционирования плавучих средств океанотехники / А.Ю. Андрейчикова // Зб. наук. праць НУК. – Миколаїв: НУК, 2010. – № 4. – С. 3–11.
2. Андрейчикова А. Ю. Експериментальне дослідження динаміки багатоякорних систем позиціонування суден та об'єктів океанотехніки / А.Ю. Андрейчикова // Зб. наук. праць Академії військово-морських сил імені П.С. Нахімова. – Севастополь: АВМС ім. П.С. Нахімова, 2010. – Вип. 3. – С. 219–226.
3. Гайдай Г. Ю. Інформаційно-вимірювальна система обробки даних експерименту / Г.Ю. Гайдай, А.Ф. Галь, А.Ю. Грешнов // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія «Технічні науки». – Київ: ТНУ, 2020. – Том 31 (70), № 1 – С. 60-66.

АВТОМАТИЗИРОВАННЫЙ ПОДБОР ОБУВИ В ЗАДАЧАХ ПОДДЕРЖКИ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ ПРИ ОРТОПЕДИЧЕСКОМ СНАБЖЕНИИ ПАЦИЕНТА

Ермакова Елена Олеговна

Аспирант кафедры художественного моделирования, конструирования и технологии изделий из кожи Российского государственного университета им. А. Н. Косыгина

Киселев Сергей Юрьевич

д.т.н., профессор кафедры художественного моделирования, конструирования и технологии изделий из кожи Российского государственного университета им. А. Н. Косыгина

Смирнов Евгений Евгеньевич

к.т.н., старший преподаватель кафедры информационных технологий Российского государственного университета им. А. Н. Косыгина

Пшеничникова Анна Олеговна

Бакалавр кафедры информационных технологий Российского государственного университета им. А. Н. Косыгина

Подбор готовой малосложной ортопедической обуви с точки зрения временных и материальных затрат является оптимальным решением при ортопедическом снабжении как для пациента, так и для протезно-ортопедического производства.

Малосложная ортопедическая обувь изготавливается массово и рекомендуется при умеренно выраженных нарушениях статодинамической

функции стоп. Внутренняя форма такой обуви разрабатывается на основе усредненных параметров и характеристик анатомических изменений стопы при конкретном диагнозе и виде деформации [1].

Соответствие внутренней формы обуви (ВФО) параметрам стопы в положении коррекции является важнейшим показателем эффективности ортопедической обуви. При подборе готовой обуви бывает затруднительно однозначно определить, насколько предлагаемая обувь соответствует данным стопы конкретного пациента.

Комфортность обуви определяется пациентом на основе субъективных ощущений в процессе примерки при поддержке техника-ортопеда, который путем органолептической оценки дает дополнительное заключение о соответствии или несоответствии предлагаемой модели. Таким образом процесс и результат подбора обуви зависят от:

- 1) способности пациента оценить степень соответствия обуви стопе, на что могут влиять индивидуальные особенности пациента, связанные с патологией. Например, периферийная нейропатия, снижающая чувствительность нижних конечностей при синдроме диабетической стопы; патологические состояния при ДЦП – нарушения речи, умственная отсталость и пр.;
- 2) квалификации и опыта техника-ортопеда, сопровождающего процесс примерки;
- 3) степени соответствия внутриобувных параметров антропометрическим данным стоп конкретного пациента. Внутренняя форма обуви во многом определяется параметрами обувной колодки, на которой проектировалась и изготавливалась модель. В свою очередь, антропометрические данные стопы являются основой проектирования обувной колодки. Колодки для массового производства проектируются по данным условной средней стопы (УСС), следовательно параметры стоп конкретного пациента могут отклоняться от усредненных в различной степени.

Как мы видим, окончательное решение о подборе готовой обуви зависит от нескольких факторов и носит скорее субъективный характер.

Для оптимизации процесса подбора обуви и более достоверной оценки степени соответствия параметров ВФО данным стоп авторами разрабатывается концепция автоматизированного подбора обуви, суть которой заключается в следующем (рис. 1).

Рис. 1. Концептуальная схема реализации автоматизированного подбора малосложной ортопедической обуви.

Определение степени соответствия модели обуви возможно на основе сравнения усредненных параметров базовой колодки (на которой проектировалась модель) и индивидуальных параметров колодки, которые рассчитываются по данным стоп заказчика. Для реализации предлагаемого подхода устанавливаются критерии подбора обуви; определяются наиболее важные данные стопы и формулы их преобразования в параметры колодки, по которым возможно провести анализ на соответствие; задаются диапазоны допустимых отклонений реальных параметров колодки от рассчитанных. Разрабатывается база данных, куда заносится вся необходимая информация о моделях, включая параметры колодок. Подбор модели обуви по заданным условиям реализуется с помощью программного обеспечения по определенному алгоритму [2].

В результате анализа преобразованных данных стопы в параметры рациональной колодки и данных реальных колодок, рассчитывается их степень соответствия. Таким образом, автоматизированный подбор дает более достоверную оценку соответствия обуви стопе и делает принятие решения при ортопедическом снабжении пациента более обоснованным [3,4,5].

Исследования выполняются при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 19-37-90152. The reported study was funded by RFBR, project number 19-37-90152.

Список использованных источников:

1. Горелова И.К., Аржанникова Е.Е., Иванов Р.А. и др. Конструирование и технология ортопедической обуви. С-Пб., 1996
2. Киселев С. Ю., Белякова А. В., Ермакова Е. О., Карпухин А. А., Козлов А. С. Алгоритм виртуальной примерки обуви.// Научно-технический вестник Поволжья. – 2018. – с. 149-152.
3. Ермакова Е. О., Киселев С. Ю. Перспективы применения виртуальной примерки в производстве индивидуальной ортопедической обуви.// ИНТЕКС-2019 сборник материалов часть 1. – М. ФГБОУ ВПО «РГУ им. А.Н. Косыгина», 2019. – С. 160-162.
4. Ермакова Е.О., Киселев С.Ю., Обоснование разработки автоматизированного подбора ортопедической обуви по антропометрическим параметрам стоп.// Современные задачи инженерных наук: сборник стендовых докладов молодых ученых и студентов: Международный Косыгинский Форум (29-30 октября 2019 г.). – М.: ФГБОУ ВО «РГУ им. А.Н. Косыгина», 2019. – 269 с.
5. Киселев С.Ю., Ермакова Е.О., Совершенствование технологий интернет-торговли обувью.// Сборник научных трудов Международного научно-технического симпозиума «Современные инженерные проблемы в производстве товаров народного потребления» Международного Косыгинского Форума «Современные задачи инженерных наук», Часть 1.

**ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ТЕРМОДИНАМИЧЕСКИХ ЦИКЛОВ АЭС, РАБОТАЮЩИХ ПРИ
СВЕРХКРИТИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРАХ ТЕПЛОНОСИТЕЛЯ**

Кардасевич Олег Алексеевич

к.т.н., доцент, доцент кафедры технологии воды и топлива Одесского
национального политехнического университета

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7065-6078>

Козлов Игорь Леонидович

д.т.н., профессор, профессор кафедры технологии воды и топлива
Одесского национального политехнического университета

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0435-6373>

Дорож Ольга Анатольевна

к.т.н., доцент, доцент кафедры технологии воды и топлива Одесского
национального политехнического университета

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8495-2911>

Карчев Константин Дмитриевич

магистрант кафедры технологии воды и топлива Одесского национального
политехнического университета

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2666-1814>

Одной из основных целей реакторных установок четвертого поколения является повышение коэффициента полезного действия (КПД) при соответствии самым высоким требованиям безопасности. Переход атомных электростанций (АЭС) на сверхкритические параметры (СКП) теплоносителя

требует выполнения анализа и оценки термодинамического цикла с учетом особенностей функционирования оборудования АЭС.

В настоящее время работы по переводу реакторных установок на сверхкритические параметры проводятся в разных странах (Канада, Япония, Корея, Китай, США, Евросоюз и др.). Кроме отличий в конструкции, использованных материалах и компонентах активной зоны реактора предлагаются различные варианты тепловой схемы установки. При этом заявляются значения КПД от 43 до 48 %. Анализ схем и варианты расчеты позволяют оптимизировать схему ядерной энергетической установки (ЯЭУ) с СКП и выявить пути дальнейших исследований при обосновании концепции АЭС со СКП теплоносителя с использованием, в совокупности, опыта атомной и тепловой энергетики.

Конкуренция в сфере выработки электроэнергии определяется такими основными показателями как коэффициент полезного действия (КПД) и экологичность. Современные атомные электростанции при должном поддержании безопасности являются экологичным, а, в перспективе, при создании замкнутого топливного цикла, и возобновляемым источником электроэнергии. Однако показатель КПД для АЭС остается низким по сравнению с современными тепловыми электростанциями (ТЭС). Увеличить КПД позволит повышение начальных термодинамических параметров ядерных энергетических установок. Предварительные оценки показывают, что повышение давления до 25 МПа и температуры теплоносителя на выходе из реактора до 540 °С позволяет повысить КПД установок (до 45 %). Одним из наиболее перспективных типов ЯЭУ, выбранной в рамках международного проекта «Генерация IV», является АЭС с легководным реактором на сверхкритических параметрах теплоносителя (SCWR). Разработки перспективных водоохлаждаемых реакторов четвертого поколения на теплоносителе со сверхкритическими параметрами проводятся в Европе, США, Канаде, Японии, Южной Кореи. В странах СНГ переход на сверхкритические

© Кардасевич О.А., Козлов И.Л., Дорож О.А., Карчев К.Д.

параметры в водоохлаждаемых реакторах рассматриваются как естественное продолжение разработок ВВЭР. В настоящее время проводятся оценки физических и теплогидравлических характеристик реактора типа ВВЭР СКД. Рассматриваются два варианта компоновки активной зоны с рабочим давлением теплоносителя 25 МПа и выходной температурой теплоносителя от 500 до 550 °С:

- с тепловым спектром нейтронов для работы в открытом топливном цикле;
- с быстрым спектром нейтронов для работы в замкнутом топливном цикле с рециклом всех актинидов.

В большинстве проектов АЭС с реакторами, охлаждаемыми водой на сверхкритических параметрах, в качестве основного варианта рассматривается одноконтурная установка с подачей пара из реактора на турбину и с промежуточным перегревом пара после первой ступени цилиндра высокого давления турбины. Кроме достижения сравнительно высокого КПД, существенно снижаются капитальные затраты, сокращается число единиц оборудования, уменьшаются размеры защитной оболочки. Успешный опыт эксплуатации энергоблоков сверхкритического давления на органическом топливе на протяжении последних 40 – 50-ти лет позволяет в значительной мере использовать освоенное оборудование и отработанные технологии, в том числе:

- турбоустановки СКД мощностью от 850 до 1200 МВт;
- материалы контура циркуляции и основного теплотехнического оборудования.

Впервые разработку концептуального проекта реактора, охлаждаемого водой сверхкритических параметров, в основу которого был заложен кипящий реактор, начали в университете в Токио в 1989 г. Были предложены два варианта реактора: на тепловых и на быстрых нейтронах. Основное различие

этих двух реакторов заключалось в присутствии замедлителя в активной зоне теплового реактора. Топливная сборка на тот момент представляла собой гексагональную упаковку, состоящую из тепловыделяющих элементов (ТВЭЛов) и водяных элементов (каналов), служащих замедлителем нейтронов. Впоследствии исследователи пришли к квадратной упаковке ТВЭЛов для реактора на тепловых нейтронах. В проведенных расчетах проекта АЭС мощностью 1570 МВт достигался КПД 44 %. Однако расчеты показали превышение максимально допустимой температуры оболочки ТВЭЛа (620 °С) в так называемых «горячих ячейках» на 82,9 °С, до 702,9 °С. Не допустить превышения максимальной температуры оболочки ТВЭЛа можно двумя способами: увеличить массовую скорость течения теплоносителя в каналах путем уменьшения относительного шага расположения ТВЭЛов либо снизить подогрев теплоносителя в активной зоне посредством увеличения его расхода.

В Японии при разработке АЭС на сверхкритических параметрах учитывался опыт, накопленный при эксплуатации блоков на сверхкритических параметрах в тепловой энергетике, и опыт освоения атомных станций с реакторами водо-водяными под давлением (PWR) и кипящими водо-водяными (BWR). Основной принцип – максимальное использование существующих технологий, стандартов и оборудования. Корпус реактора подобен используемым в PWR. Теплоноситель со сверхкритическими параметрами подается в реактор насосами, подобными насосам на BWR. Отпадает необходимость в рециркуляционных насосах, не нужны системы сепарации пара. Внутренняя поверхность корпуса реактора охлаждается питательной водой. Тракт холодной питательной воды является одновременно и защитной оболочкой от радиации. Турбина состоит из одного цилиндра высокого давления, одного цилиндра среднего давления и двух цилиндров низкого давления. Тепловая схема турбины состоит из восьми ступеней регенеративного подогрева воды, включая деаэратор. Предусмотрен двухступенчатый перегрев пара. Пар после цилиндра среднего давления

выводится в промежуточный сепаратор влаги и вторичный пароперегреватель. Вторичный перегрев пара осуществляется на первой ступени за счет пара отбора цилиндра среднего давления, а затем за счет пара после цилиндра высокого давления. КПД блока составляет 42 %. Проектная электрическая мощность установки – 950 МВт.

В Массачусетском технологическом институте (США) разработан проект одноконтурной установки (рис. 1). Паротурбинный цикл ядерного энергоблока аналогичен паротурбинному циклу тепловой станции, работающей на органическом топливе, со сверхкритическими параметрами теплоносителя. В схеме используются: одновальный турбогенератор; по одному цилиндру высокого и промежуточного давления, три цилиндра низкого давления; между цилиндрами высокого (промежуточного) давления расположен регенеративный сепаратор-пароперегреватель (СПП), представляющий собой поверхностный теплообменный аппарат. Греющим паром пароперегревателя является свежий пар, поступающий из главного парового коллектора через регулирующий клапан СПП. Положительное влияние такого перегрева пара сказывается на существенном понижении потерь от влажности в последующих ступенях турбины, на повышении внутреннего относительного КПД и надежности турбины. Восемь регенеративных подогревателей питательной воды (три подогревателя высокого давления, деаэратор и четыре подогревателя низкого давления) доводят температуру питательной воды до 280 °С. Проектная выработка электроэнергии составляет 1600 МВт, КПД станции – 44,8 %.

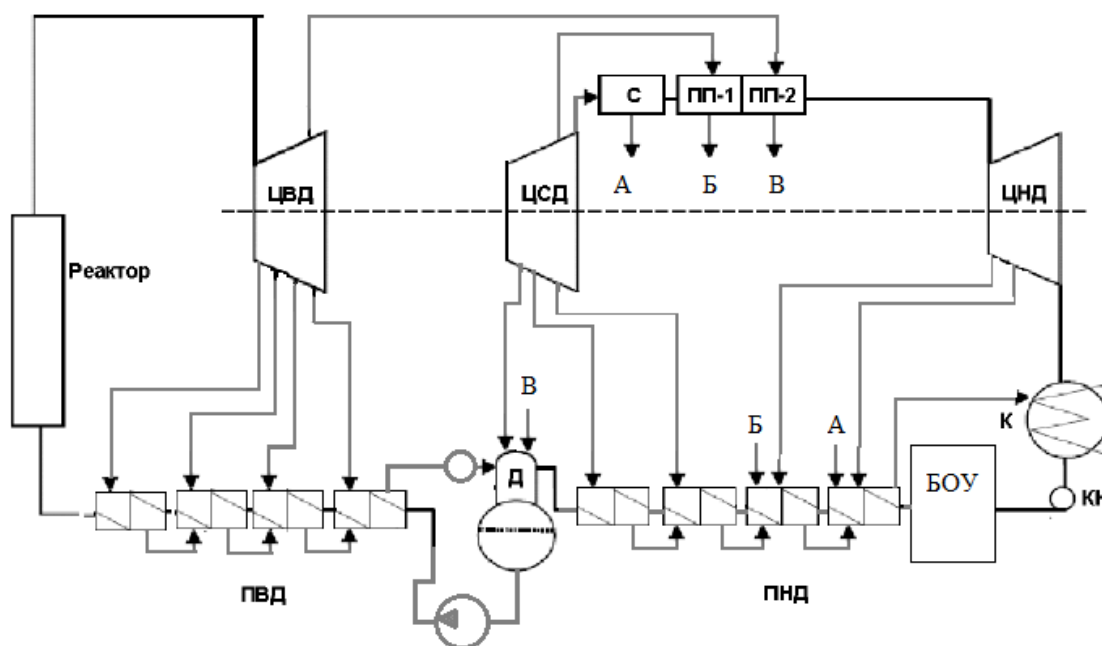

Рис. 1 Схема одноконтурной АЭС с легководным реактором на сверхкритических параметрах теплоносителя (SCWR), США

В Канаде на базе существующего промышленного энергоблока CANDU (рис. 2) ведутся проработки новой двухконтурной реакторной установки на сверхкритические параметры воды с вторичным перегревом пара в активной зоне реактора – Ultra CANDU+. В цикле предлагается использовать существующие в Канаде турбины на сверхкритические параметры теплоносителя с двойным перегревом пара, которые служат для выработки электроэнергии на тепловых электростанциях, КПД которых достигает до 55%. Острый пар, поступающий из реактора на турбину, после прохождения цилиндра высокого давления вновь подается в реактор для вторичного перегрева, но уже при существенно более низком давлении 7 МПа и температуре 350 °С. При этом давлении и температуре 700 °С перегретый пар поступает в цилиндр среднего давления турбины.

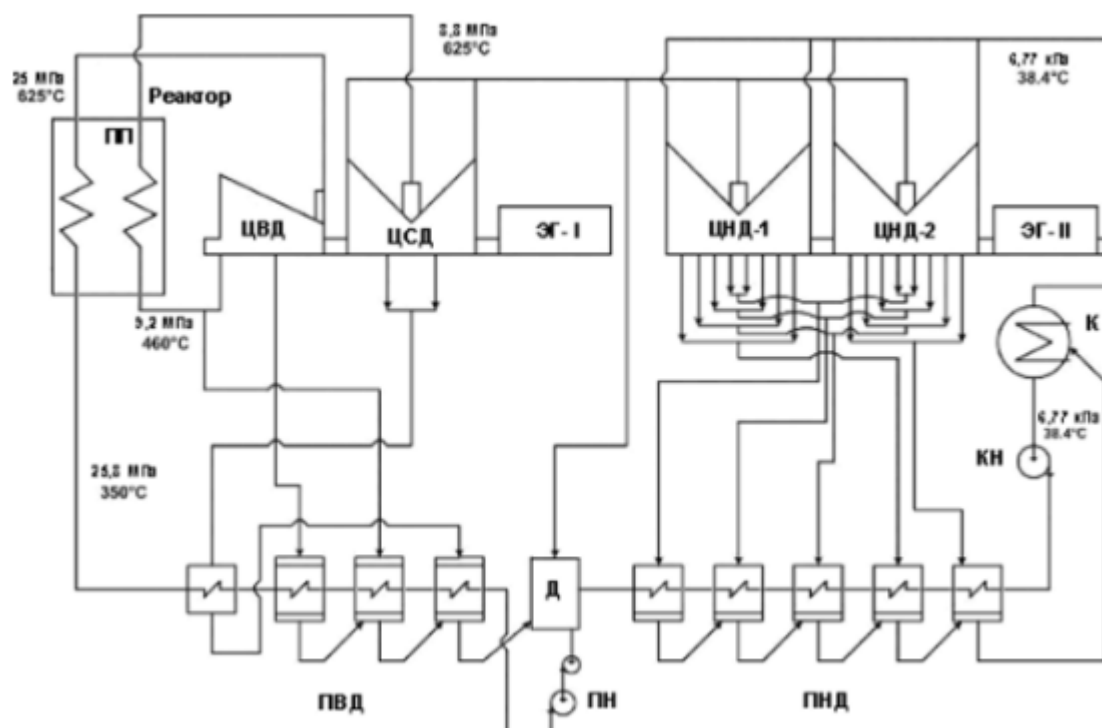

Рис. 2 Схема двухконтурной реакторной установки на сверхкритические параметры теплоносителя (CANDU, Канада)

В Государственном научном центре Российской Федерации — Физико-энергетическом институте имени А. И. Лейпунского (ГНЦ РФ ФЭИ) разработана термодинамическая схема для реактора со сверхкритическими параметрами теплоносителя (рис. 3). При этом ориентировались на существующие турбины СКД, освоенные в тепловой энергетике, с учетом их модификации для использования с ядерным реактором корпусного типа. Для реакторной установки мощностью 1600 МВт предложены две турбины К-800-240 с начальными параметрами пара: давлением $P = 24,5$ МПа и температурой $t = 540 - 560^\circ\text{C}$. Одним из отличий термодинамического цикла АЭС с реактором СКП от цикла ТЭС является способ организации промежуточного перегрева. В схеме ТЭС промперегрев осуществляется подачей всего потока с цилиндра высокого давления турбины в трубную систему котла, которая предназначена для перегрева пара. В схеме АЭС

необходим СПП для перегрева выхлопа одного из цилиндров турбины и повышения КПД установки.

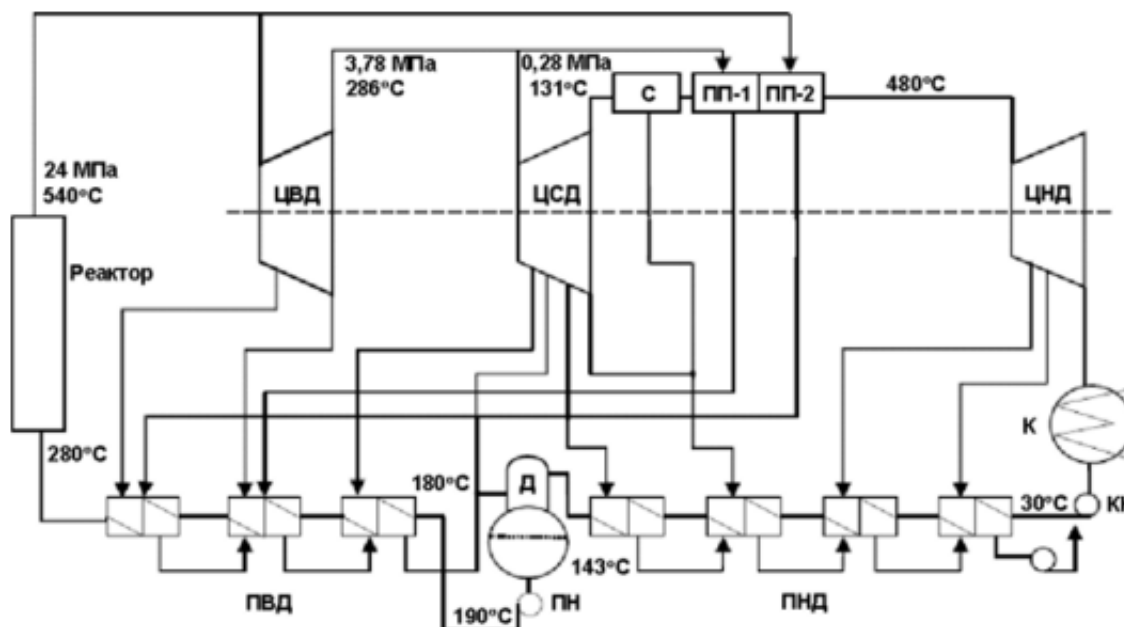

Рис. 3 Термодинамическая схема для реактора со сверхкритическими параметрами теплоносителя с использованием турбоустановок К-800-240

Заключение.

Использование на АЭС теплоносителя со сверхкритическими параметрами, имеет следующие перспективы и преимущества:

1. Повышение начальных термодинамических параметров позволит увеличить КПД ядерных энергетических установок.

2. Предполагается использование хорошо освоенных технологий по изготовлению оборудования и применение освоенных промышленностью турбин, корпусов реакторов, теплообменного оборудования. Успешный опыт эксплуатации энергоблоков сверхкритического давления на органическом топливе на протяжении последних 40–50-ти лет позволяет использовать:

- турбоустановки СКД мощностью от 850 МВт до 1200 МВт;
- материалы контура циркуляции и основного теплотехнического оборудования.

3. Во всех проектах давление острого пара равно или близко к 25 МПа.

4. Температура острого пара варьировается в пределах от 500 °С (США) до 625 °С (Канада). Температура питательной воды изменяется от 280 до 350 °С. Коэффициент полезного действия энергоустановки в проектах составляет $\sim 44 \pm 1\%$ и только в канадском проекте (Ultra CANDU+) он достигает 48 %, где отмечается высокое, по сравнению с другими проектами, значение температуры острого пара (625 °С).

Список литературы

1. Баранаев Ю.Д., Кириллов П.Л., Поплавский В.М., Шарапов В.Н. Ядерные реакторы на воде сверхкритического давления // Атомная энергия. – 2004. – Т. 94. – Вып. 5. – С. 374-380.

2. Грабежная В.А., Кириллов П.Л. Теплообмен при сверхкритических давлениях и границы ухудшения теплообмена // Теплоэнергетика. – 2006. – № 4. – С. 46-51.

3. Долгов В.В. Энергоблоки на основе ВВЭР с закритическими параметрами теплоносителя // Атомная энергия. – 2002. – Т. 92. Вып. 4. – С. 277-280.

4. Драгунов Ю.Г., Рыжков С.Б., Никитенко М.П. и др. Водохлаждаемые реакторы со сверхкритическими параметрами (ВВЭР СКД) – перспективные реакторы 4-го поколения // Труды отраслевого научно-технического семинара «Реакторы на сверхкритических параметрах воды» (Обнинск, 6-7 сентября 2007 г.). – С. 16 – 26.

5. Драгунов Ю.Г., Махин В.М. и др. Водохлаждаемые реакторы со сверхкритическими параметрами (ВВЭР СКД) – перспективные реакторы 4-го поколения /Доклад на V Международной научно-технической конференции «Обеспечение безопасности АЭС с ВВЭР». – Подольск: ОКБ ГИДРОПРЕСС, 2007.

6. Кириллов П.Л. Сверхкритические параметры – будущее реакторов с водным теплоносителем и АЭС. Обзор // Атомная техника за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 38.

7. Филиппов Г.А., Кухаркин Н.Е., Гришанин Е. И. и др. Перспективы создания прямоточного корпусного реактора с перегревом пара // Атомная энергия. – 2006. – Т.100. – Вып.3. – С.197 204.
8. Brady D., Duffey R., Khartabil H. et al. Generation IV reactor development in Canada / In Proc. of the 3rd Int. Symposium on SCRW – Design and Technology (SCWR2007) (Shanghai, China, 2007). – Paper No. SCWR2007P057.
9. Duffey R., Kuran S. and Pioro I. Designing high efficiency reactors using ultrasupercritical technology / In Proc. of the 3rd Int. Symposium on SCRW – Design and Technology (SCWR2007), 2007, Shanghai, China. – Paper No. SCWR20071002.
10. Duffey R.B., Hopwood J., Khartabil H., Pioro I. The future of nuclear: SCWR Generation IV high performance channels / In Proc. of the 11th Int. Conf. on Nuclear Engineering (ICONE11) (Tokyo, Japan, 2003). – Paper 36222.
11. Kang H. and Bae Y. Conceptual design of a supercritical watercooled reactor with an internal recirculation flow/In Proc. of the Int. Conf. On Global Environment and Advanced Nuclear Power Plant (GENES4/ANP2003), 2003, Kyoto, Japan. – Paper 1023.
12. McCreery G.E., Condie K.D., McEligot D.M., Buongiorno J. A supercritical water loop for heat transfer of GenerationIV supercritical light water reactors / In Proc. of the Int. Conf. on Global environment and Advanced Nuclear Power Plants (GENES4/ANP2003) (Kyoto, Japan, 2003). – Paper 1010.
13. Middleton B.D. and Buongiorno J. Supercritical Water Reactor Cycle for Medium Power Applications. – MITANPTR110. – 2006 (June).
14. Oka Y. and Koshizuka S. Design concept of oncethrough cycle supercritical pressure light water cooled reactors / In Proc. of the First Intern. Symp. on Supercritical WaterCooled Reactors (SCR 2000) (Tokyo, Japan, 2000). – Paper 101.
15. Shioiri A., Moriya K., Oka Y. et al. Development of supercriticalwater cooled power reactor conducted by a Japanese join team / In Proc. of the Int. Conf. On Global Environment and Advanced Nuclear Power Plant (GENES4/ANP2003), 2003, Kyoto, Japan. – Paper 1121.

ПЕРЕДУМОВИ, ЩОДО СТВОРЕННЯ УТИЛІЗАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ ДЛЯ УТИЛІЗАЦІЇ ЗАСОБІВ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Пізнцалі Людмила Вікторівна¹, канд. техн. наук, доц.,
Александровська Надія Ігорівна¹, канд. техн. наук, доц.,
Рабоча Тетяна Валентинівна², канд. техн. наук, доц.,
Россомаха Олена Ігорівна¹, старший викладач,
Россомаха Олег Анатольйович¹, старший викладач,
Федченко Олександр Володимирович², старший викладач

¹*Одеський національний морський університет,*

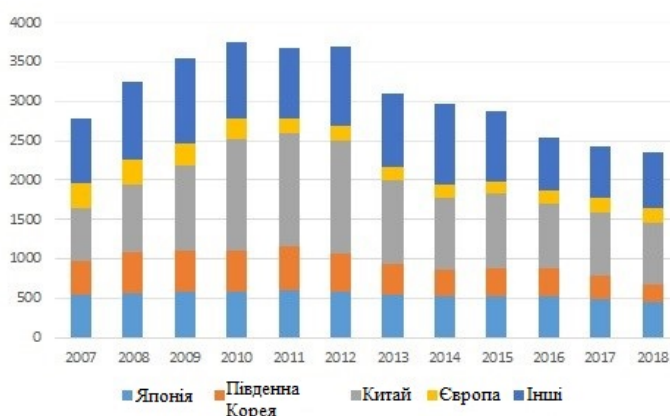
²*Військова академія, м. Одеса*

Одна з передумов створення утилізаційного підприємства в Україні, перш за все визначена тим, що стрімкий розвиток світової економіки останні десятиліття призвів до скорочення життєвого циклу складних технічних систем. Аналогічний тренд спостерігається і з засобами водного транспорту, насамперед в судноплавстві. Так, ще зовсім недавно, судноплавні компанії з успіхом експлуатували судна віком 30 і більше років, але сьогодні зустріти на ринку морських перевезень судно 10-15 років досить складно [1]. За даними SUDOSTROENIE.INFO, найстаріше судно, що відправлено на утилізацію у 2019 році було побудовано у 1954 році, а наймолодше – у 2016 році. До цього були відправлені на злом "Viktoria Wulff" (10 років), "India Rickmers" (7 років), "Hammonia Grenada" (менш ніж 7 років) [2].

Утилізація суден — процес з демонтажу та утилізації обладнання і складових суден, переробки відходів або переміщення їх на довгострокове

зберігання в безпечне місце. Одна з найприбутковіших індустрій, пов'язаних з переробкою відходів [3]. Згідно Резолюції ІМО А 962(23): «...утилізація є найкращим варіантом видалення суден, що відслужили свій термін експлуатації...» [4].

Крім того, кількість суден в світі росте кожен рік (мал. 1), відповідно зростає і кількість суден, що відпрацювали свій термін експлуатації [5].

Мал. 1. Динаміка кількості побудованих у світі суден,
2007 – 2018 рр.
Джерело: Sudostroenie. Info

Але сьогодні на ринку побудованих суден спостерігається спад, причиною якого, на думку авторів є падіння розвитку світової економіки та світова пандемія COVID-19, що підтверджується повідомленнями The Wall Street Journal: «...В кінці минулого року і на початку 2020 р. обсяг світової торгівлі різко скоротився (мал. 2), і в першому кварталі деякі оператори були змушені утилізувати свої судна в Південно-Східній Азії. У всіх регіонах світу раз у раз з'являються попереджувальні сигнали про економічні проблеми» [6, 7].

На думку авторів, останнє повинно визвати збільшення кількості суден, що відправляють на утилізацію, але за даними SUDOSTROENIE.INFO було утилізовано у 2019 році тільки 674 судна, а у першому кварталі 2020, тільки 166 суден, що менше чим у 2018 році (мал. 3).

За словами головного економіста МВФ Гіти Гопінатх: «...ми знаходимося в «значно ослабленою глобальної експансії» В умовах глобального синхронного уповільнення, що знаходиться в самій активній фазі» [8].

Мал. 2. Динаміка зростання світової економіки (% ВВП)
Джерело: Всесвітній банк

Мал. 3. Динаміка зміни продажу суден на утилізацію, 2016 – 2020 рр.
Розроблено авторами на підставі джерел: Скандинавського морського банку, LiveJournal,
аналітичного агентства **Clarksons Research**

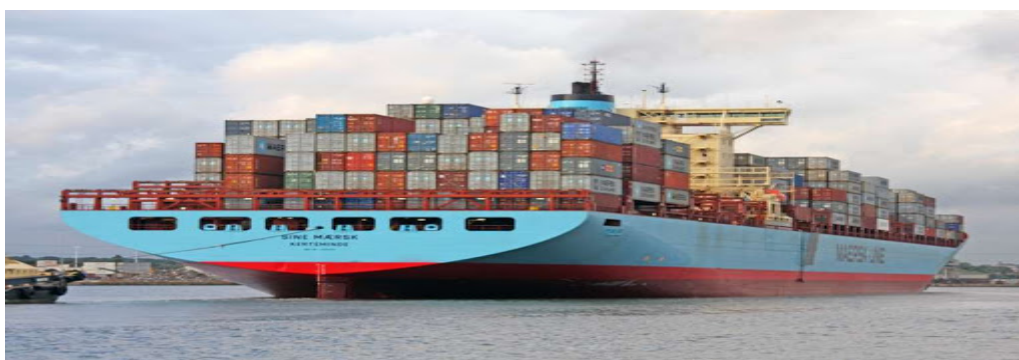
Але, наприкінці 2020 року кількість суден, що відправляються на утилізацію збільшилась, перш за все із-за впливу COVID-19 на економіку.

Каміл Онал, глава турецької асоціації з утилізації суден, заявив, що до пандемії верфі зазвичай розбирали вантажні та контейнерні судна, але криза на ринку круїзних перевезень створила нові можливості для таких верфей (мал. 4), а бізнес з утилізації суден зріс на 30% у порівнянні з 2019 роком, на верфь

Аліага відправлено і самий великий контейнеровоз в світі Sine Maersk (мал. 5) місткістю 9,6 тис. TEU [9].

Мал. 4. Круїзні лайнери (*Carnival Fantasy*, *Monarch*, *Sovereign*, *Horizon*, *Carnival Fantasy*, *Carnival Inspiration*) на утилізації в бухті Аліага в Туреччині
Джерело: Umit Bektas / Reuters

Мал. 5. Самий великий контейнеровоз у світі
Джерело: ЦТС з посиланням на Sea News

За думкою авторів, найгірша ситуація з круїзним флотом. Більш 320 круїзних суден припинили роботу та стали на відстій. Треба окремо відзначити, що в останні 10 років круїзне судноплавство в світі розвивалося небувалими темпами, ріс тоннаж круїзних суден і стрімко будувався новий флот. У період з 2018 по 2020 рік, за даними www.statista.com, було побудовано 37 нових круїзних суден вартістю 7 млрд євро. У період до 2025 року заплановано будівництво ще понад 50 круїзних суден для провідних світових брендів, а

загальна місткість круїзного флоту, відповідно, має зрости майже вдвічі і досягти 1 млн. пасажирів [10].

Пандемія COVID-19 стала справжнім шоком для круїзних операторів, так як ця криза не має аналогів в історії судноплавства останні 70 років за своїми глобальними наслідками.

Через пандемії круїзні компанії змушені нести величезні збитки, судна стоять з екіпажами в різних портах світу, їх обслуговування та постачання обходиться у сотні тисяч доларів в місяць. Більшість нових судів побудовані на кредитні кошти банків, що призводить до мультиплікативного ефекту в частині збільшення витрат при повній відсутності виручки. Акції круїзних компаній на світових біржах, за оцінкою експертів, знизилися на 85-90% за останні кілька місяців, і далі у великих компаній є небезпека дійти до банкрутства.

За даними www.businessinsider.com, втрати найбільшого оператора круїзних суден Carnival Corporation PLC (оперує флотом у 130 суден) за 2 квартал 2020 становлять \$4,4 млрд. У інших компаній схожа ситуація, фінансові втрати призводять до звільнень берегового персоналу, зупинці і скасування контрактів на будівництва нових суден і, звичайно, продажу та утилізації вікового флоту.

За повідомленнями портал www.cruiselawnews.com оголошено про продаж на злам всіх суден компанії Pulman Tour (входить в холдинг Royal Caribbean Int). За даними ресурсу www.cruise critic.co.uk, компанія Carnival Corporation Plc продала 13 своїх суден різних брендів віком понад 15 років. Компанія Pulmantour Cruises здала на металобрухт два великих судна та також розорилася Cruise & Maritime Voyages (CMV).

Автори вважають, що зараз склалася унікальна ситуація на світовому круїзному ринку щодо можливості придбання Україною круїзних суден відмінної якості за мінімальними цінами. Вартість деяких суден (місткістю 1500 – 2000 пасажирів) доходила на ринку до 10 млн євро. Привабливість цін

пояснюється і тим, що вартість металобрухту на світових ринках зараз також мінімальна, а круїзні компанії змушені продавати флот віком 15-20 років.

В результаті зараз можна купити круїзні лайнери споруди 1990-2005 років за \$10-15 млн, або за 10-15% їх докризової вартості, відзначають опитані ІАА «ПортНьюс» брокери.

Автори розуміють економічну ситуацію в країні, але цю ситуацію можна використати, як можливість для оновлення українського флоту.

Причиною відправки суден на утилізацію, наприклад може бути і спад активності на шельфових нафтогазових ринках та зберігаючи негативні прогнози, що принуждають операторів флоту пійти на утилізацію суден. Доказом є Компанія Vroon Offshore Services (VOS, підрозділ Vroon B.V.), яка прийняла рішення віддати на злом три судна забезпечення морських видобувних платформ (PSV) для «оптимізації розміру» флоту даного типу суден: VOS Power, Vos Producer и VOS Prominence (мал. 6). Судна були переведені з Харлінгена на голандський завод, що займається розпилем суден на металобрухт де вони будуть утилізовані в повній відповідності до національних та міжнародних правил та вимог [11].

Мал. 6. – Судна: VOS Power, Vos Producer и VOS Prominence
Джерело: Marine Traffic. Com

На думку авторів, ще більш загострюється проблема наявності утилізаційних підприємств, що відповідають вимогам ЄС.

За даними Суднового брокеру VTIG в першому кварталі 2019 року було перероблено 107 тис. т. суднової сталі, що на 35% більше в порівнянні з 78 тис.т. за той же період роком раніше.

Всього було утилізовано 23 судна, з яких 16 належали до категорії надвеликих.

Власники схильні утилізувати свої судна, коли вартість їх експлуатації або простою перевищує ціну металобрухту, одержуваного при утилізації суден.

Обвалюється і індекс «Індекс Baltic Dry», що публікується щодня лондонською біржею Baltic Exchange, яка являє собою сукупність середніх показників перевезень, вироблених сухогрузами класів Capesize, Panamax і Supramax Timecharter. Даний індекс іноді розглядається як загальний індикатор ринку судноплавства, а також один з ключових показників світової торгівлі і економіки в цілому [8].

Проблема утилізації суден не була вирішена в ХХ столітті та більш загостреною перейшла у ХХІ століття, незважаючи на пильну увагу до цієї проблеми зі сторони країн ЄС.

Доказом відсутності рішення цього питання є відсутність утилізаційних підприємств в розвинених країнах та продовження продажу суден на утилізацію в країни Південно-східної Азії. Наші висновки підтверджуються і даними Sudostroenie.info. Так, наприклад, в Європу у 2019 році на злам було продано тільки 29 суден, у тому числі: 6 – у Норвегію; 5 – у Бельгію; 4 – у Данію та на верфі судно розділення в США – 9 суден. Для зрівняння, у 2019 році більш всього було відправлено суден на верфі у Бангладеш – 234 судна, в Індію – 200 суден, а на утилізацію в Туреччину – 107 суден [6].

Автори хочуть відзначити, що за даними Shipbreaking Platform, з 166 суден, що відправили у першому кварталі 2020 році на утилізацію, майже 130 також пішли на верфі Південної Азії.

Найбільшими місцями утилізації кораблів (кладовищами кораблів) вважаються Гадані (Пакистан), Аланг (Індія), Читтагонг (Бангладеш), Аліага (Туреччина). Найбільшими постачальниками суден на утилізацію є Китай, Греція, Німеччина. Над утилізацією кораблів в Індії, Бангладеші, Китаї і Пакистані безпосередньо працює, за оцінками, понад 100 тисяч осіб [3].

Скорочення життєвого циклу засобів водного транспорту призвело до загострення ще однієї проблеми – відсутність сучасних ефективних технологій, що використовуються при утилізації. Саме технології є генеральним напрямом зростання ломозбору та збільшення ступеню рециклінгу металу.

Автори підкреслюють, що ця проблема загострюється ще більше на фоні даних, що надходять з різних країн про нестачу кисню в лікарнях із-за різкого збільшення захворювання COVID-19. Так, наприклад Splash 24/7 (Індія) повідомляє: «...через зростання випадків захворювання Covid -19 запаси кисню перенаправляються у місцеві лікарні. Це може найближчим часом привести до припинення роботи на верфях суднорозділення. Третина верфей Індії, вже скоротили свої операції через дефіцит кисню. Очікується, що найближчим часом ще 70% верфей також призупинять роботу» – заявив брокер з купівлі-продажу суден.

Отже, сьогодні ще більш загострюється проблема наявності на підприємстві альтернативних технологій вогневого різання металу.

У 2009 році було складено Міжнародну Гонконгську Конвенцію ІМО з безпечної та екологічно раціональної утилізації суден (Hong Kong Convention), що спрямована на те, щоб судна, направлені на металобрухт не уявляли небезпечність для здоров'я людей та безпеку навколишньому середовищу.

Гонконгська конвенція розглядає питання створення стандартів і процедур, що охоплюють обіг з небезпечними матеріалами та такі етапи життєвого циклу судна, як проектування судна, його будівництво, об'єктів переробки та підготовки суден, що відправляються на металобрухт. Конвенція не

має сили, поки 15 країн її не ратифікують та не складуть 40% тоннажу світового флоту [12].

В даний час сукупний валовий тоннаж країн, що вже приєдналися до Конвенції або які ратифікували її (Бельгія, Республіка Конго, Королівство Данія, Республіка Естонія, Французька Республіка, Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Гана, Республіка Індія, Японія, Республіка Мальта, Королівство Нідерландів, Королівство Норвегія, Республіка Панама, Республіка Сербія, Республіка Туреччина), становить 403 164 282 тонн (30,21%). Таким чином, необхідне число учасників цього міжнародного договору вже є, однак для вступу його в законну силу необхідно, щоб їх загальний валовий тоннаж сягав 40% [13].

Українська економіка отримала у спадок одну з найкращих у світі судноремонтну базу. Криза останніх десятиліть практично повністю зруйнувала судноплавний бізнес, що не могло не позначитися на стані судноремонту. Проте до цього дня залишилися надлишкові виробничі потужності, незатребувані висококваліфіковані фахівці, оригінальні технології відновлення судових технічних засобів і конструкцій. Замовлення з утилізації суден або створення утилізаційного підприємства на базі судноремонтного заводу, можуть стати цією сферою діяльності, що дозволить зберегти галузь.

Автори згодні з [3], що альтернативою розбирання суден є затоплення очищеного корпусу судна, щоб створити штучні рифи. Але, на думку авторів це не є рішенням проблеми утилізації суден, а ще більше її загострює.

Висновки.

1. Проведений аналіз показав, що утилізація є актуальною серйозною та складною проблемою, як в технологічному плані, так і в екологічному, правовому, економічному, а також залежить від геополітичних подій в світі.

2. Проблема утилізації суден вирішується на світовому рівні, але дуже повільно.

3. На думку авторів, Україна рано чи пізно прийде до підписання Гонконгської міжнародної конвенції, тому в Україні необхідно мати хоча б одне підприємство суднорозділення, належним чином атестованого за положеннями Конвенції, в яких реалізовані прогресивні екологічні технології оброблення суден.

4. На думку авторів, треба приймати же більш жорсткі вимоги до морських країн, що займаються морськими перевезеннями, утилізацією, бо незабаром нас може спостерігати світова екологічна катастрофа.

5. Крім того, світова пандемія вплинула не тільки на здоров'я людей в світі, але й на розвиток економіки, на ціну металобрухту, ціну морських суден, на динаміку суден, що відправляють на утилізацію, на розвиток круїзного бізнесу та ін.

6. Для створення утилізаційного підприємства Україна має всі можливості та переваги, перш за все в розташуванні та унікальних кліматичних умовах.

Список літератури

1. Пизинцали Л.В., Шахов А.В. Управление стоимостью жизненного цикла судна: монография. Херсон: ФОП Гринь Д.С., 2016. 124 с.
2. Судно "Hammonia Grenada" станет самым молодым ... URL: news.ati.su › news › 2017/01/18 (дата звернення: 01.11.2020)..
3. Утилізація суден — Вікіпедія. URL: uk.wikipedia.org › wiki › Утилізація_суден (дата звернення: 23.10.2020).
4. Резолюция А.962(23). Руководство ИМО по утилизации судов (Приложение). 2003. 283 с.
5. Рынок мирового судостроения в 2018. март 2019. Судостроение инфо. URL: [Sudostroenie. Info](http://Sudostroenie.Info) (дата звернення: 24.10.2020).

1. 6. Глобальный рост сбавляет темпы – Газета Коммерсантъ ... URL: www.kommersant.ru › doc (дата звернення: 25.10.2020).
7. Утилизация морских судов в 2019 году снизилась — Центр ... URL: cfts.org.ua › news › 2020/03/17 (дата звернення: 26.10.2020).
8. Судостроительной отрасли государств – Евразийская ... URL: www.eurasiancommission.org › (дата звернення: 26.10.2020).
9. "Кризисный рік": в Туреччині почали масово розбирати ... URL: www.erpravda.com.ua › news ›). (дата звернення 04. 11 2020).
10. Морской круиз в глубоком кризисе - ПортНьюс
URL: portnews.ru › comments (дата звернення 05.11.2020).
11. Vroon избавляется от судов-снабженцев | Экономика ... URL: news.myseldon.com › index (дата звернення 06.11.2020).
12. Конвенция ИМО по урегулированию утилизации судов ... URL: mtelegraph.com ›) 30.10 2020) (дата звернення 06.11.2020).
13. О конвенции по утилизации судов, подписание которой в ... URL: www.korabel.rut › comments) (дата звернення 04.11.2020).

АВТОМАТИЗАЦІЯ РОБОТИ ТЕПЛООВОГО НАСОСУ

Тютюнников Сергій Валентинович

старший викладач кафедри приладобудування інженерно-технічного
факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Марущак Олексій Павлович

магістр 1-го курсу спеціальності АКІТ інженерно-технічного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

Автоматика є невід'ємною складовою сучасної системи опалення. Це дає можливість вмикати й вимикати спроектований тепловий насос в залежності від температури на вулиці та в будівлі. Також автоматизація забезпечує програмування роботи теплового апарату згідно потреб в опаленні у певний час доби, дистанційне керування теплонасосною установкою за допомогою комп'ютера або мобільного телефону.

Нетрадиційні методи виробництва теплової енергії засновані на використанні низькопотенціальних джерел – повітря, води, Сонця та землі. Найбільшого розвитку одержало вироблення теплоти за допомогою теплових насосів (ТН). Головна особливість даних агрегатів заснована на тому, що генерована ними теплова потужність ($Q_{тн}$) у кілька разів перевищує потрібну для їхньої роботи витрату електроенергії ($Q_{ел}$). Даний показник енергоефективності називається коефіцієнтом перетворення тепла (він складає від 2,5 до 7-8) [1].

Основним елементом електронного блоку управління ТН «повітря-вода» виступає плата Arduino Uno. Завданням даної розробки є автоматизація модуля керування тепловим насосом, а саме, програмування електронного реле, яке призначене для вмикання електродвигуна компресора та запуску роботи теплового насоса «повітря-вода». Дану проблему можна реалізувати на таких платах Ардуіно, як Uno, Mega, Nano.

В даному пристрої використовується стандартний модуль реле Ардуіно, на якому вже встановлені всі необхідні елементи для підключення до плати. Схема включення досить проста: пристрій реле під'єднується, для прикладу, до 5 піну плати Arduino Uno. Під час кожного зміну станів Module Rele буде «клацати», що говоритиме про надійне функціонування синтезованої програми.

Програма для керування модулем реле за допомогою Arduino Uno.

```
01. / *
02. * Скетч для управління реле із використанням Ардуіно.
03. * Використовуємо реле SONGLE SRD-05VDC.
04. * Реле ВІДКРИВАЄТЬСЯ за умови подачі низького рівня сигналу (LOW) на
керуючий пін.
05. * Реле ЗАКРИВАЄТЬСЯ за умови подачі високого рівня сигналу (HIGH) на
керуючий пін.
06. *
07. * У даному прикладі ми відкриваємо та закриваємо реле раз на 5 секунд.
08. *
09. * PIN_RELAY містить номер піна, до якого підключено реле, котрим ми
будемо управляти.
10. *
11. * У функції setup встановлюємо початкове положення реле (закрите).
12. * Якщо до реле буде підключене навантаження (наприклад, лампочка), то
після запуску скетчу вона буде вмикатися та вимикатися кожні 5 секунд.
13. *
14. * Для того, щоб змінити період миготіння, слід відкоригувати параметр
функції delay(): поставивши 1000 мілісекунд, отримаємо 1 секунду затримки.
15. *
16. * У реальних робочих проектах реле вмикається як реакція на виявлення
яких-небудь зовнішніх подій через підключення датчиків.
17. *
18. * /
19.
20. #define PIN_RELAY 5 // Визначаємо пін, котрий використовується для
підключення реле до плати Ардуіно.
21.
22. // У цій функції визначаємо початкові установки.
23. void setup( )
24. {
25. pinMode(PIN_RELAY, OUTPUT); // Оголошуємо пін реле як вихід.
26. digitalWrite(PIN_RELAY, HIGH); // Вимикаємо реле - подаємо високий
рівень сигналу.
27. }
28. void loop( )
29. {
30. digitalWrite(PIN_RELAY, LOW); // Вмикаємо реле - відсилаємо низький
рівень сигналу.
31. delay(5000);
32. digitalWrite(PIN_RELAY, HIGH); // Вимикаємо реле - подаємо високий
рівень сигналу.
33. delay(5000);
34. }
```

Автоматичне вмикання двигуна компресійної системи, внаслідок якої запускається в хід сама ТН, здійснюється за допомогою електронного реле COMPRESSOR MOTOR – HEAT PUMP. Піни синтезу сигналів для комутації відповідних ключів під'єднані до цифрових виводів на платі Arduino Uno – головній складовій будь-якої розроблюваної схеми автоматизації.

Стан температури в приміщенні та у навколишньому середовищі відображує датчик, вивід цифрового сигналу якого теж підключено до платформи. Наявна світлодіодна індикація. Для відтворення інформації служить рідкокристалічний LCD-дисплей. Щоб зменшити число задіяних виводів, цей дисплей зв'язаний із додатковою мікросхемою I2C.

Важливими компонентами РЕА є струмообмежувальні та стабілізаційні резистори. Живлення модуля Arduino Uno +5V забезпечує взаємозв'язану роботу пристроїв, які складають цілу систему керування об'єктом дослідження. Отже, даний пристрій використовується для регулювання циклу теплонасосної установки «повітря-вода» для опалення будинку і горячого водопостачання [2].

Отже, живлення плати Ардуіно становить 5 В, і по відповідному контакту ця величина напруги зв'язує всі пристрої даної системи керування. До аналогових входів Ардуіно А0...А3 через струмообмежуючі резистори R1...R4 номіналом 220 Ом подається логічна напруга живлення +5V. Із 5 та 10 виводів модуля Ардуіно із участю опорів R5...R6 по 240 Ом та світлодіодів VD1...VD2 відбувається світлова індикація процесу управління пристроєм реле DA3 через сигнали датчика температури Q1, який фіксує показники температурного стану в приміщенні та у навколишньому середовищі. Цей давач містить струмозапобіжний резистор R7 опором 10 кОм між піном живлення VCC та цифровим виходом інформаційного параметру DQ, який з'єднаний із 3 портом на платформі Arduino Uno.

Модуль реле DA3 контактує із Ардуіно наступним чином: контакт IN1, що контролює замикаання ключа K1 для запуску електродвигуна компресора, приєднаний до 9 порту; вивід IN2, через який подається сигнал на комутацію

ключа K2 для активації роботи теплового насоса «повітря-вода», зв'язаний із 4 портом; також між 11 піном плати та виводом заземлення GND на реле управління встановлений звуковий індикатор сигналів роботи блоку автоматизації – зуммер HA1, що керується електронним ключем SB1. До Ардуіно підключений контролер двигуна DA4 наступним чином: сигнал параметра напрямку обертання мотора DC, який приєднаний до контактів M1 та M2 даної мікросхеми, надходить до 6 піну платформи; вивід PWM отримує «+» живлення від 7 порту на платі.

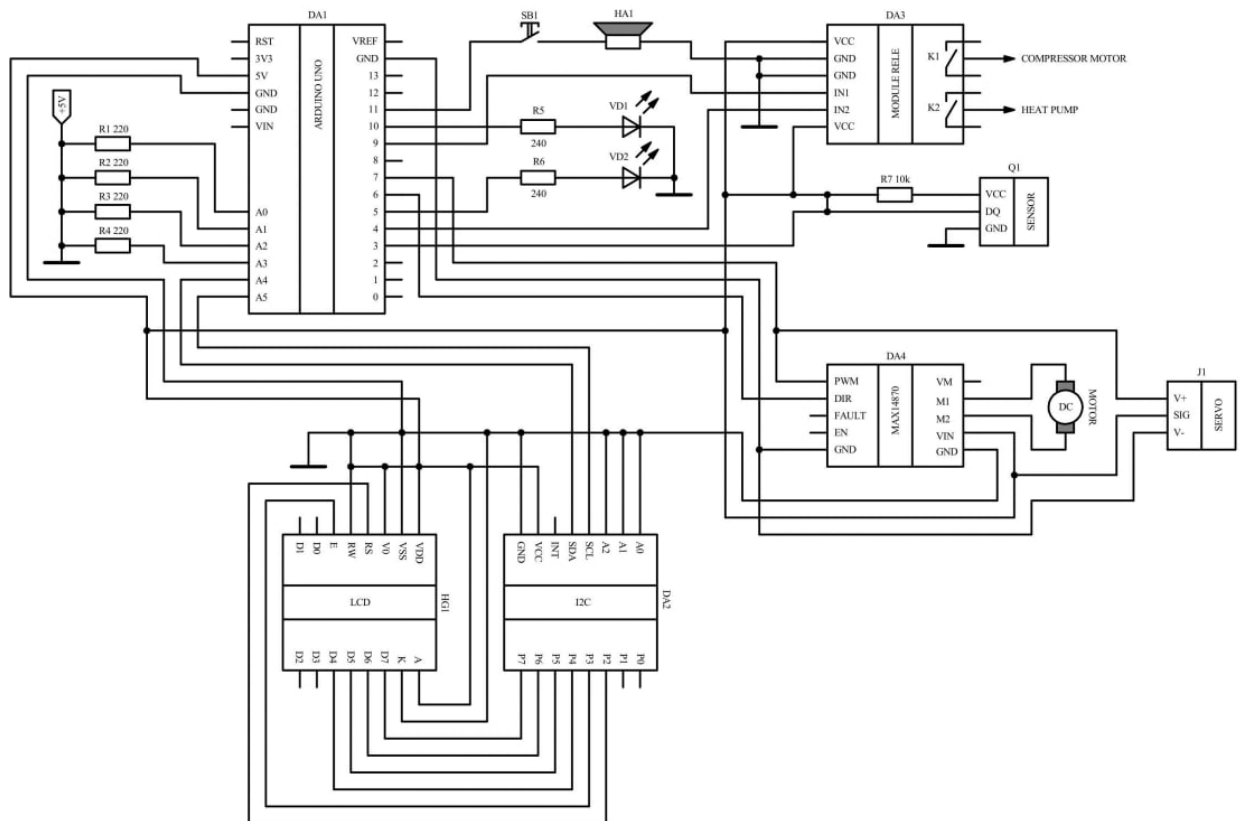
Також із модулем DA4 взаємодіє сервопривід J1: високий потенціал V+ підключений до відповідного з'єднання контролера із Arduino Uno; низький потенціал V- контактує з лінією заземлення вказаного зв'язку; сигнал із виводу SIG поступає до шляху додатнього живлення між мікросхемою керування та модулем реле DA3.

Для того, щоб відобразити інформаційні параметри (температуру, тиск, вологість, час, струм, напругу і т. д.), до Ардуіно підключається рідкокристалічний LCD-дисплей HG1 через модуль I2C (DA2). В свою чергу, сам дисплей паралельно зв'язаний з допоміжною мікросхемою через відповідне з'єднання виводів D4...D7 (LCD) з P4...P7 (I2C). Для вмикання дисплею до Ардуіно використовуються лише 4 піни: на пристрої LCD – узгодження полярності живлення з платою (VDD – 5V, VSS – GND), а на схемі I2C – задіяння аналогових входів платформи A4 і A5 для контакту із виводами SDA і SCL відповідно.

На LCD-дисплеї від'ємна напруга живлення VSS взаємодіє з піном записування даних RW та мінусом підсвітки K, так само додатній потенціал напруги VDD увімкнений до плюса цієї підсвітки A. Між портами запису RW та високорівневого сигналу VDD до їхньої спільної лінії підключено контакт V0, через який регулюється яскравість даного дисплея з участю внутрішньобудованого змінного резистора номіналом 10 кОм. Також вивід від'ємного потенціалу RW підтримує зв'язок із заземленням GND, аналоговими

входами A0...A2 на схемі I2C, також із портом землі GND на контролері двигуна DA4.

Принципову електричну схем блоку управління теплого насосу (ТН) показано на мал.1.

Мал.1 – Принципова електрична схема блоку управління ТН «повітря-вода»

Таким чином, даний пристрій для автоматизації роботи теплого насосу дозволить підвищити ефективність його використання в складі системи опалення будинку, а також зменшить енергозатрати і підвищить зручність керування кінцевим споживачем.

Список використаних джерел:

1. Дзино А.А. Методики расчетов термодинамических циклов парокompрессорных тепловых насосов и абсорбционных термотрансформаторов: Уч.-мет. пособие. / Дзино А.А., Малинина О.С. // – СПб.: Университет ИТМО, 2018. – 51 с.
2. Трубаев П.А. Тепловые насосы: Уч. пособие / П.А. Трубаев, Б.М. Гришко. – Белгород: Изд-во БГТУ, 2010. – 143 с.
3. ДСТУ 3321-96 Система конструкторської документації. Терміни й визначення основних понять. Затверджено та введено в дію наказом Держстандарту України від 27 лютого 1996 р. №82.

КАВІТАЦІЙНО-ПУЛЬСАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В БУРІННІ СВЕРДЛОВИН

Фем'як Ярослав Михайлович

д. т. н, доцент, завідувач кафедри буріння свердловин Івано-Франківського
національного технічного університету нафти і газу

Буріння свердловини є основним і одним з найбільш енергоємних технологічних процесів при проведенні геологорозвідувальних і видобувних робіт, що здійснюються механічним способом, при якому гірська порода на вибої руйнується під впливом породоруйнівного інструменту. У залежності від цілей, які ставляться в бурінні, а також геолого-технічних умов вибирається конкретна технологія буріння. Класифікація різних технологій і техніки буріння представлені в роботах [1 - 3]. Найпоширенішим є обертальне буріння, яке поділяється на безкернове і колонкове.

На сьогоднішній день, існуючі породоруйнівні інструменти практично вичерпали можливості подальшого прогресу в області вдосконалення традиційної технології обертального буріння, досягнувши певної межі ефективності [4]. Аналіз літератури показує, що подальший розвиток способів буріння гірських порід можливо наступними шляхами:

- зміною геометрії породоруйнівного інструменту з пошуком відповідних ефективних режимів буріння;
- пошуком нових армуючих матеріалів для оснащення породоруйнівних інструментів;
- цілеспрямованим керуванням процесами, що перебігають на вибої свердловини, шляхом впливу на них полів різної фізичної природи.

Зокрема, одним з перспективних шляхів інтенсифікації процесу руйнування гірської породи і підвищення продуктивності буріння є перехід від

стаціонарних режимних параметрів буріння (витрати промивальної рідини, частота обертання бурового інструменту, осьове навантаження на породоруйнівний інструмент) до режимних параметрів, що змінюються з часом. Такі технології отримали назву – імпульсні технології буріння.

Класифікація та узагальнення імпульсних технологій вперше виконана професором А. О. Кожевниковим в роботі [5], а детально ці технології розглянуті в монографії [6].

Можливі варіанти імпульсних технологій буріння свердловин згідно [7, 8] поділяються на:

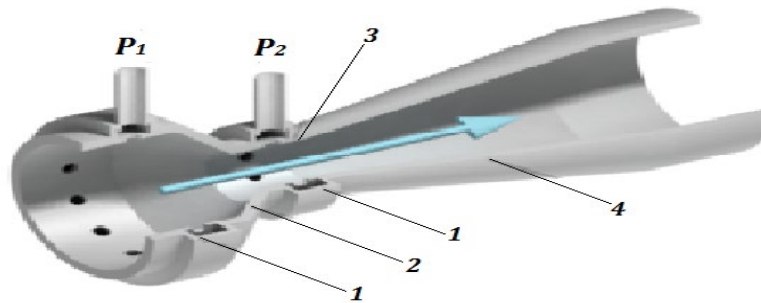
- монопараметричні (змінним є один з трьох режимних параметрів);
- біпараметричні (змінними є два режимних параметри буріння попарно);
- трипараметричні (змінними є одночасно три режимних параметри буріння).

На сьогоднішній день найбільше досліджена і впроваджена на практиці технологія буріння зі змінним осьовим навантаженням. Інші імпульсні технології, зокрема буріння з імпульсною подачею промивальної рідини, ще потребують свого дослідження. Традиційно в буровій практиці прийнято вважати, що тільки режим з постійною витратою промивальної рідини, що розрахований до конкретних умов буріння, створює сприятливі умови для роботи породоруйнівного інструменту, ефективного очищення вибою і стовбура свердловини від шламу та забезпечує ефективний процес руйнування гірської породи. Проте, останнім часом, імпульсне промивання привертає зростаючу увагу розробників технологій буріння в різних країнах. При цьому застосовуються різні підходи до технічної реалізації такого процесу.

Впровадження енергоефективних технологій, особливо в нафтогазовій галузі при бурінні свердловин, в даний час і в найближчому майбутньому має вирішальне значення в умовах росту цін на енергоносії. Перспективним технологічним процесом в цьому напрямку є отримання і реалізація дискретно-імпульсної енергії великої потужності в потоці рідини. Пристроєм, що

© Фем'як Я.М.

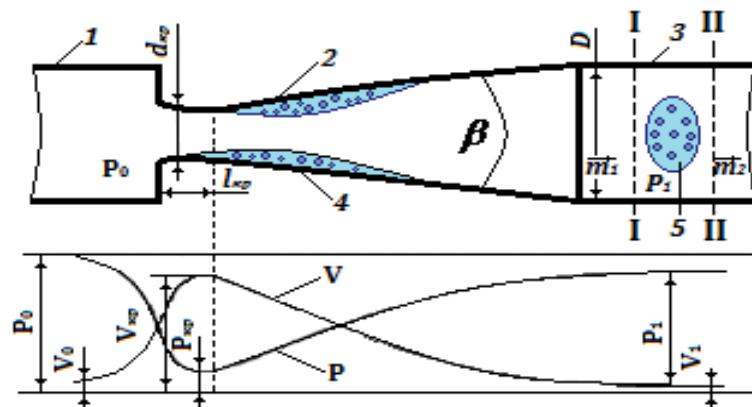
перетворює стаціонарний потік течії рідини в режим періодично зривної кавітації, є кавітаційний пульсатор. Цей пристрій дозволяє змінювати характер потоку рідини тільки за рахунок геометричних і режимних параметрів, без використання будь-яких рухомих частин і додаткових джерел енергії. Генератори типу трубки Вентурі створюють імпульси тиску рідини, що в декілька разів перевищують тиск на виході насосної установки.

1 – кільцеві камери; 2 – вхідний конус конфузора; 3 – горловина; 4 - дифузор
Мал. 1. Трубка Вентурі

Нами розглядається можливість використання в бурових процесах класичного пристрою для генерування кавітації - трубки Вентурі. Докладний огляд результатів цих досліджень практично неможливо включити в рамки нашої роботи.

Трубку Вентурі зі спеціальними геометричними параметрами було названо згідно [9] кавітаційним генератором (КГ), принципову схему роботи якого представлено на мал. 2.

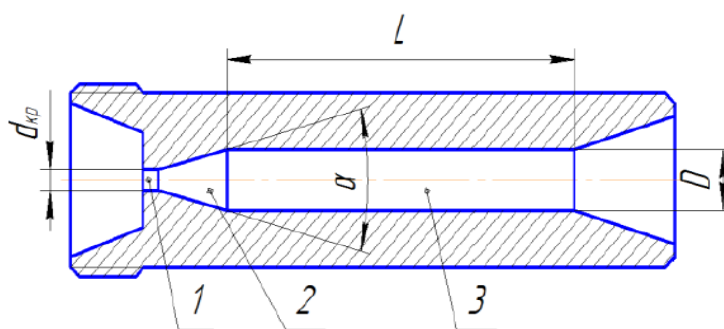

1 – вхідний трубопровід; 2 – трубка Вентурі; 3 – вихідний трубопровід;
4 – кавітаційна зона; 5 – відірвана частина каверни
Мал. 2. Схема кавітаційного генератора з розподілом тиску і швидкості вздовж нього

Зниження тиску нижче певного критичного значення тиску $P_{кр}$ внаслідок великих місцевих швидкостей в потоці, що рухається крапельної рідини у вузькому січенні КГ призводить до розриву суцільності і утворення каверни. Таку кавітацію називають гідродинамічною. Експериментально були встановлені характерні особливості такого виду коливань. До них відноситься, перш за все, відсутність залежності частоти коливань від довжини вихідного трубопроводу, яке вказує на не акустичну природу високочастотних кавітаційних коливань. Частота і «подвійна амплітуда» цих коливань визначаються формою, геометричними і режимними параметрами КГ. Під «подвійною амплітудою», внаслідок негармонійною форми коливань, розуміється величина розмаху $\Delta P_I = P_{I_{max}} - P_{I_{min}}$, де $P_{I_{max}}$ і $P_{I_{min}}$ - відповідно максимальне і мінімальне значення тиску в імпульсі.

Як показали дослідження, наведені в роботах [10 - 13], з виникненням кавітації опір трубки Вентурі буде збільшуватися пропорційно ступеню розвитку кавітації, а витрата зберігається постійною незалежно від подальшого зниження тиску на виході з трубки Вентурі. Таким чином, регулювання режимів роботи такого кавітаційного генератора можливе лише через зміну його геометричних розмірів, а саме (діаметра критичного перетину і кута розкриття дифузора).

На основі трубки Вентурі Інститутом геотехнічної механіки було розроблено генератор імпульсів тиску (ГІТ) [14].

1 - критичне січення генератора з мінімальним діаметром; 2 - дифузор;

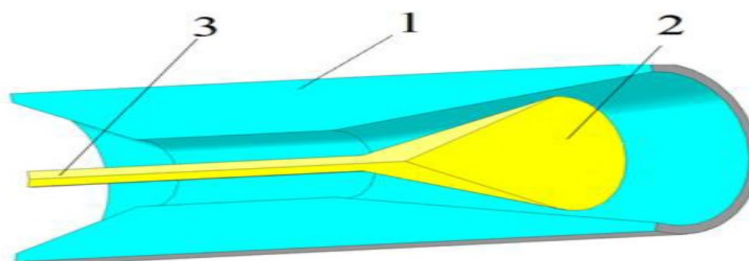
3 - післядифузорний проточний канал

Мал.3. Генератор імпульсів тиску

Один із сучасних напрямків в області отримання кавітації - суперкавітація. Принцип дії суперкавітаційних пристроїв полягає в тому, що при обтіканні відповідного кавітатора утворюється суперкаверна, замикання якої відбувається безпосередньо в потоці рідини досить далеко від робочих поверхонь апарату. Нестационарна хвостова частина каверни генерує поля кавітаційних мікропухирців, які при лусканні інтенсифікують процес диспергування. При цьому робочі поверхні апарату не піддаються кавітаційній ерозії, і термін їх служби не залежить від режимів кавітаційної обробки [10, 13]. Визначальними ефект факторами є кількість і розміри утворених кавітаційних пухирців. Для того щоб отримати кавітаційні пухирці оптимальних за технологічним впливом розмірах необхідно створити каверну з певним характером нестационарного руху в її хвостовій частині [13]. Як бачимо, що в суперкавітаційних апаратах потрібна кількість кавітаційних мікропухирців певних розмірів генерується самою суперкаверною і практично не залежить від фізичних параметрів рідини, мається на увазі від кількості кавітаційних зародків.

Слід зазначити, що простота, висока надійність і ефективність суперкавітаційних апаратів та й універсальність відкриває для нас широкі можливості щодо їх використання при бурінні свердловин.

З урахуванням вище зазначеного й на підставі проведених аналітичних і теоретичних досліджень, було розроблено експериментальний взірець кавітаційного генератора [10, 11, 13].

1 - ніпель зі спеціальним перерізом; 2 - конус обтікання; 3 - штوک

Мал. 4. Суперкавітаційний генератор коливань імпульсів тиску

Робоча рідина по лінії подачі надходить в ніпель спеціального перерізу *1* і, обтікаючи конус *2*, поступає у викидну лінію. При обтіканні конуса *2* відбувається утворення ділянки, в якій крапельна рідина повністю відсутня - з'являється суперкаверна. З метою досягнення регулювання режимними параметрами роботи кавітаційного генератора, конус обтікання *2* виконано з можливістю осьового переміщення в дифузори ніпеля *1* шляхом подачі штока *3*. При цьому розмір суперкаверни буде залежати від швидкості набігаючого потоку і, як наслідок, від радіального зазору між конусом обтікання і дифузори ніпеля *1*. Конус обтікання *2* виконано порожнистим з метою досягнення збільшення об'єму утвореної суперкаверни, що, в свою чергу призведе до зростання кількості кавітаційних мікропухирців (так як мікропухирці утворюються по всій поверхні кавітаційної каверни) і, відповідно, підвищує інтенсивність процесу кавітаційного диспергування.

Суть ідеї зводиться до оцінки енергоємності роботи суперкавітаційного генератора (КГ-СК) в порівнянні з класичним кавітаційним генератором «трубка Вентурі» (КГ-ТВ).

Сам процес, що стосується ефективності роботи різних типів кавітаційних генераторів, зводиться до оцінки через питому витрату енергії:

$$J = \rho \cdot g \cdot \Delta h_{\text{КГ}},$$

де J - питома витрата енергії, Дж/м³;

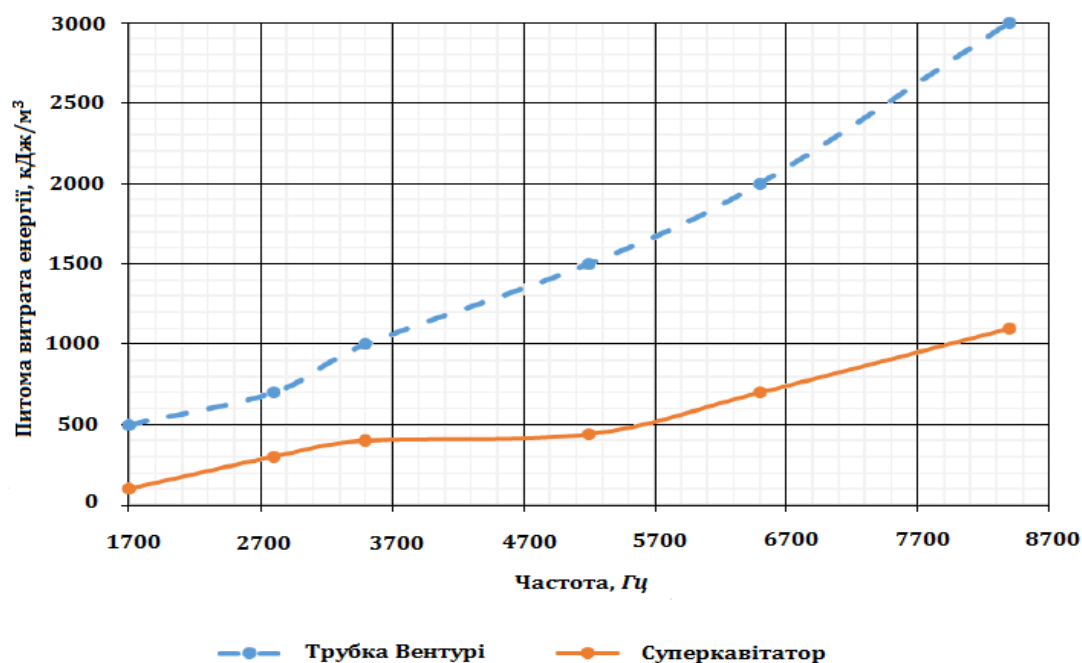
ρ - густина рідини, кг/м³;

$\Delta h_{\text{КГ}}$ - втрати енергії в кавітаційному генераторі, м. вод. ст.

Враховуючи дану залежність, можемо визначити питому витрату енергії в суперкавітаційному генераторі й трубці Вентурі. Результати представимо у вигляді таблиці та графічній інтерпретації.

Тип генератора	Частота кавітаційних коливань, Гц					
	1700	2800	3500	5200	6500	8400
Суперкавітаційний генератор	100	300	400	440	700	1100
Трубка Вентурі (ГІТ)	500	700	1000	1500	2000	3000

Табл. 1. Питома витрата енергії в кавітаційному генераторі (кДж/м³)

Мал. 5 – Питома витрата енергії в кавітаційному генераторі

Бачимо, що конструкція суперкавітаційного генератора може ефективно вписатися в технологію руйнування гірських порід при бурінні, сприявши процесу поглибленню свердловини причому з надто низькими питомими енерговитратами.

Як висновок, можемо константувати наступне: ефективним кавітаційним генератором вважатиметься такий, робота якого супроводжуватиметься з найменшою витратою питомої енергії. Також необхідно підкреслити й ефективність використання гідродинамічної кавітації в технологічних процесах і зниженні енергоспоживання при руйнуванні гірських порід при бурінні.

Список використаних джерел:

1. Шамшев Ф. А., Тараканов С. Н., Кудряшов Б. Б. Технология и техника разведочного бурения. Учебник для вузов. 3-е издание, перераб. и доп. М.: Недра. 1983. 565 с.
2. Соловьев Н. В. Бурение разведочных скважин. М.: Высшая школа. 2007. 904 с.
3. Talalay P. G. Foundations of drilling engineering. Beijing: Geological Publishing House. 2014. 194 p.
4. Яремийчук Р. С., Фемяк Я. М., Возный В. Р. Экспериментальное исследование энергии пульсирующих потоков для повышения эффективности разрушения горных пород при бурении скважин. Технологии нефти и газа: Научно-технологический журнал. 2008. №4. С. 32 – 35.
5. Кожевников А. А. Импульсные технологии бурения скважин. Тезисы докл. междунар конф.: Механика горных пород при бурении. 1992. Грозный. С. 43 – 44.
6. Кожевников А. А., Гошовский С. В., Мартыненко И. И. Импульсные технологии бурения геологоразведочных скважин. К.: УкрГГРИ. 2003. 208 с

7. Kozhevnykov A. Impulse technologies of borehole drilling – technologies of XXI century. Progressive technologies of coal, coalbed methane, and ores mining. Taylor&Fransic Group UK. 2014. P. 175 – 181.
8. Кожевников А. А., Филимоненко Н. Т. Способы импульсной промывки скважин. Научный вестник НГУ. 2010. № 6. С. 28–32.
9. Dreus, A. Yu., Sudakov, A. K., Kozhevnikov, A. A., Vakhalin, Yu. N. Study on thermal strength reduction of rock formation in the diamond core drilling process using pulse flushing mode. Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2016.
10. Kozhevnykov. A. A., Khilov, V. S., Borysevych, O. A., Belchitskyi, O. P. Experimental research of the boring technology with pulsating instrument rotation Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu. 2012.
11. Davidenko A. N., Kamyshatsky A. F., Sudakov A.K. Innovative technology for preparing washing liquid in the course of drilling. Sci. and In. 2015. № (11)5. P. 5 - 13.
12. Alexandr N. Davidenko, Alexandr F. Kamyshatsky. Technology for preparing washing liquid. AGH DRILLING, OIL, GAS. Vol. 33. №4. 2016. P. 693 - 697.
13. Фем'як Я. М. Теорія та практика використання кавітаційних процесів при бурінні свердловин: дис. ... доктора техн. наук: 28.11.19 / Фем'як Ярослав Михайлович. – Івано-Франківськ, 2019. – 308 с.
14. Давиденко О. М., Камишацький О. Ф. Обгрунтування частотного спектру роботи пристрою для обробки промивальних рідин при бурінні свердловин. Породоразрушающий и металлообрабатывающий инструмент-техника и технология его изготовления и применения. 2016. №. 19. С. 104 - 107.

ОСОБЕННОСТИ, В СВЯЗИ С КОТОРЫМИ УНИКАЛЬНЫЕ ВЫСОТНЫЕ ЗДАНИЯ ТРЕБУЮТ ПРИНЯТИЯ СОВРЕМЕННЫХ И ПРОГРЕССИВНЫХ РЕШЕНИЙ НА ВСЕХ ЭТАПАХ ВОЗВЕДЕНИЯ

О. Ю. Шевень,

магистрант 2 курса, напр. «Строительство»,

магистерская программа: «Технологии и организации строительства»,

МГСУ, г. Москва

С. А. Синенко

научный руководитель,

д.т.н., проф.,

МГСУ, г. Москва

Высотные здания: классификация, конструктивные схемы, материалы. Высотными считаются все здания выше 75 м (более 25 этажей) (в соответствии с [1,2]). Здания, которые имеют высоту больше 100 м относятся к уникальным [статья 48.1 п.2,3] и имеют повышенный уровень ответственности [4,5]. Рис.1 (схема) составлен на основании международной классификации зданий [6].

Рисунок 1 - Классификация зданий по высоте

Высотные здания имеют свою специфику, которая существенно отличает их от обычных зданий. Данной теме посвящено много работ как российских [7,8,9,10,11,12,13,14,15], так и зарубежных авторов [17,18,19,20]. В [7] Генералов В.П. подробно рассматривает историю высотного строительства в

© Шевень О.Ю., Синенко С.А.

мире, приводит конструктивные особенности высотных зданий и требования по установке инженерных систем, в [8] Шуллер В. Описывает нагрузки на высотные здания, работу различных конструкций под нагрузками и методы их расчета и проектирования. В уникальном справочном издании Энгель Х. [9] представлены все типы несущих конструкций. Книга Энделя Х.[11] посвящена статическому и динамическому расчету несущих и усиливающих систем высотных зданий из железобетона и их конструктивному решению. В учебном пособии Магай А.А. [10] широко освещены проблемы, возникающие при разработке проектов, а также включены разнообразные примеры отечественного и зарубежного опыта проектирования высотных зданий и комплексов. В [12] приведены примеры из опыта возведения и проектирования высотных зданий, в [13] рассмотрены особенности всех конструкций высотных зданий. В [14] Ведякова И.И. представлен не только отечественный, но и зарубежный опыт строительства уникальных высотных и многоэтажных зданий с применением стальных каркасов, подробно изложены вопросы выбора материалов стальных конструкций с учетом современных эксплуатационных и нормативных требований. В учебнике [15] рассмотрены принципы, приемы и средства конструирования гражданских и промышленных зданий, учебник включает в себя большое количество, чертежей, схем, таблиц, узлов и иллюстраций архитектурно-конструктивных решений. Книга Фрэнсиса Д. К. [16] является комплексным справочником, объединяющим в себе все аспекты архитектурного проектирования, содержит много иллюстраций. На сайте «The Skyscraper Center» [21] содержится информация о строительстве высотных зданиях со всего мира, а также произведен обзор наиболее распространённых конструктивных систем, применяемых в практике высотного строительства. В издании Саркисяна М. [18] каждая глава посвящена теме, центральной для проектирования высотных зданий, приведен всесторонний обзор соответствующих архитектурных и конструктивных инженерных концепций, основных принципов проектирования высотных зданий. В [19] можно найти

© Шевень О.Ю., Синенко С.А.

описание примеров нестандартных решений для конструктива высотных зданий, а в [20] ознакомиться с эволюцией бетонных небоскребов.

В качестве мирового ресурса для специалистов, ориентированных на создание, проектирование, строительство и эксплуатацию высотных зданий и будущих городов, стоит выделить международную организацию СТВУН. Из отечественной литературы стоит особое внимание обратить на монографию «Современное высотное строительство» [22], т.к. вопросы в данном издании освещены достаточно полно. Обзор литературы показывает, что практически все высотные здания индивидуальны, а уникальность их конструкций и принятых инженерных решений находятся на пике научно-технического прогресса.

На основе изученных материалов возможно сформулировать основные особенности высотных зданий (рис 2).

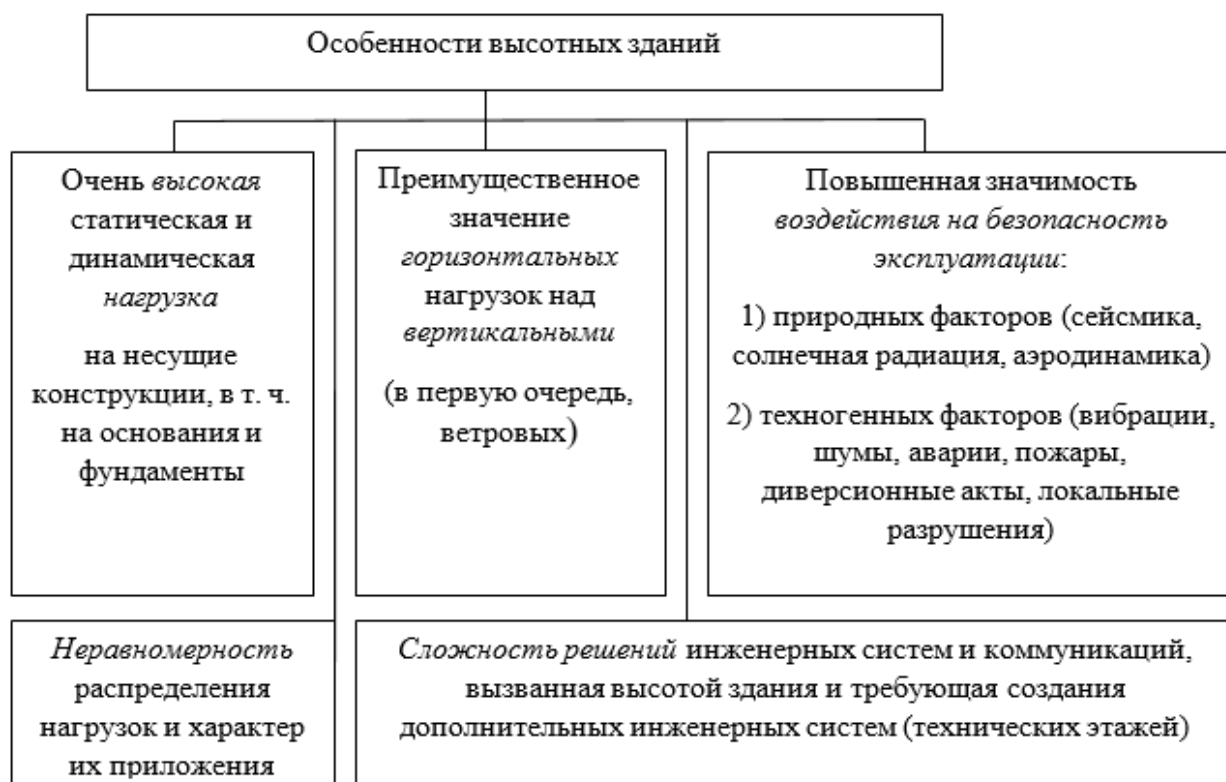

Рисунок 2 - Особенности высотных зданий

Данные особенности учитываются при выборе материалов, конструктивной схемы высотного здания и проектировании несущих конструкций, фундаментов. Выбор материала несущих конструкций - одна из важнейших задач, т.к. на его долю затраты приходятся наибольшие (37-40%) [23]. Когда высотный вид строительства еще только набирал популярность, несущие конструкции зданий выполняли чаще всего из стали. В последние годы все больше предпочтение при выборе материалов для данных конструкций конструкции отдают железобетону, поскольку этот материал имеет высокую огнестойкость и более низкую стоимость, а его е характеристики по прочности не намного уступают стали.[24] При строительстве высотных зданий применяются бетоны классов В80 и В100, хотя в широкой строительной практике находят свое применение и более низкие классы высокопрочных бетонов В60 и В70. Толщину несущих железобетонных стен применяют 250 мм и более. Основные конструктивные схемы высотных зданий представлены на рис. 3.

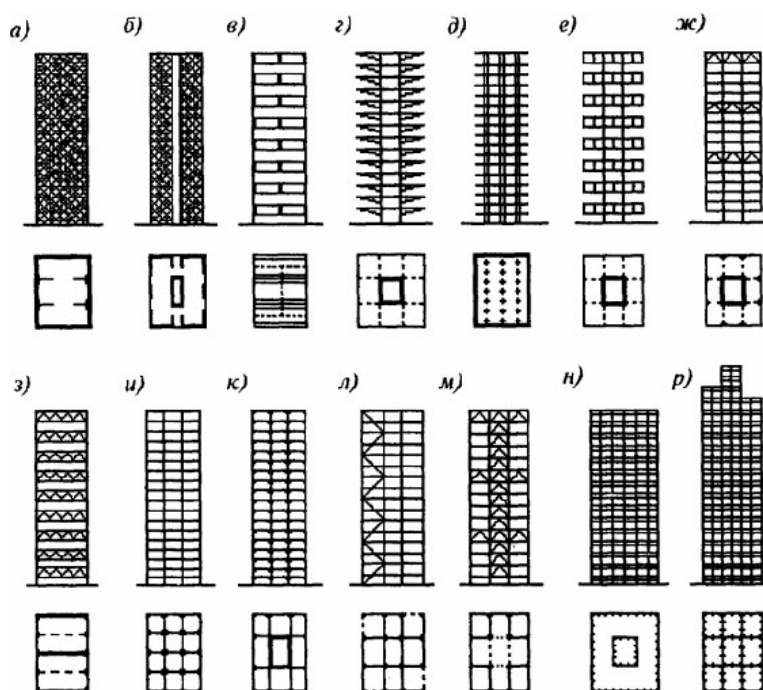

Рисунок 3 - Конструктивные схемы высотных зданий

В высотном строительстве более широкое применение получили три типа фундаментов: свайные, плитные и свайно-плитные. Глубина заложения фундаментов определяется расчетом - удельное давление на основание под фундаментной конструкцией достигает значительных величин по сравнению с обычными зданиями.

В завершение все вышенаписанного, хочется подчеркнуть, что сегодня наблюдается четкая тенденция роста высотного строительства. За взмывающими в небо высотками стоит огромная работа архитекторов, проектировщиков, технологов и строителей, отличающихся высокой квалификацией и решающих ряд сложнейших задач. Ведь стоимость строительства объекта высотного строительства значительно выше стоимости строительства обычного здания, это диктует принятие современных и прогрессивных решений на всех этапах возведения.

Список использованных источников

1. Викторова Л.А. Высотные здания - плюсы и минусы строительства // Архитектура и строительство России. 2012. №10. С. 2-11.
2. Тур, В., Марковский, М., Щербач, А. Новое в строительстве высотных зданий из железобетона // Архитектура и строительство. – 2008. – № 2. – С. 72–81.
3. Градостроительный кодекс Российской Федерации от 29.12.2004 N 190-ФЗ (ред. от 07.03.2017).
4. Маклакова Т.Г. Высотные здания. Градостроительные и архитектурно-конструктивные проблемы проектирования. М.: Издательство АСВ, 2008. 160 с.
5. ГОСТ 27751-2014. Надежность строительных конструкций и оснований. Основные положения. М.: Стандартинформ, 2015. 16 с.

6. Николаев С.В. Безопасность и надежность высотных зданий – это комплекс высокопрофессиональных решений // Уникальные и специальные технологии в строительстве. 2004. № 1. С. 8–18.

7. Генералов В.П. Особенности проектирования высотных зданий. Самара: Самарское книжное изд-во, 2007. 256 с.

8. Шуллер В. Конструкции высотных зданий. М.: Стройиздат, 1979. 247 с.

9. Энгель Х. Несущие системы / Хайно Энгель; предисл. Ральфа Рапсона; пер. с нем. Л.А. Андреевой. М.: АСТ, 2007. 344 с.

10. Magay A.A. Arkhitekturnoye proyektirovaniye vysotnykh zdaniy i kompleksov [Architectural design of high-rise buildings]. Moscow: Iz-vo ASV, 2015. 328 p.(rus).

11. Ендель М., Шейнога И. Высотные здания с диафрагмами и стволами жесткости: Пер. с чешск. М.: Стройиздат, 1980., 336 с.

12. Konstruktsii vysotnykh zdaniy: Iz opyta proyektirovaniya i vozvedeniya [Designs of high-rise buildings: From the experience of design and erection.]. Redkol.: kand. tekhn. nauk I. T. Ivanov (otv.red.) [i dr.]; Akad. arkhitektury SSSR. Nauch.-issled. in-t stroit. tekhniki. Moscow: Gos. izd-vo lit. po stroitelstvu i arkhitekture, 1952. 104 p. (rus).

13. Kozak Yu. Konstruktsii vysotnykh zdaniy [Constructions of high-rise buildings]. Per. s chesh. GL.Kazinoy; Pod red. YuL. Dykhovichnogo. Moscow: Sroyizdat, 1986. 308 p. (rus).

14. Vedyakov I.I., Konin D.V., Odesskiy P.D. Stalnyye konstruktsii vysotnykh zdaniy [Steel structures of highrise buildings]. Moscow: Izdatelstvo ASV, 2014. 272 p.(rus).

15. Ponomarev V.A. Arkhitekturnoye konstruirovaniye [Architectural design]. Moscow: “Arkhitektura-S”, 2014. 736 p. (rus).

16. Francis D.K. Ching, Barry Onouye, Doug Zuberbuhler. Building structures illustrated patterns, systems, and design. Hoboken, Wiley. 2014.

17. URL: <http://www.skyscrapercenter.com/> [Elektronnyy resurs] (data obrashcheniya: 05.11.2020).
18. Sarkisian M. Designing tall buildings: structure as architecture. London: Taylor & Francis Ltd, 2011.
19. Gunel M.H., Ilgin H.E. Tall Buildings: Structural Systems and Aerodynamic Form. New York: Routledge. 2014
20. Mir, V. Ali. Evolution of Concrete Skyscrapers: from Ingalls to Jin mao // Electronic Journal of Structural Engineering. – 2001. – Vol. 1. – № 1. – P. 2–14.
21. URL: <http://www.skyscrapercenter.com/> [Elektronnyy resurs] (data obrashcheniya: 5.10.2019).
22. Щукина М.Н. Современное высотное строительство. Монография. М.: ГУП «ИТЦ Москомархитектуры», 2007. 440 с. стр. 374-388.
23. Николаев С.В. Безопасность и надежность высотных зданий – это комплекс высокопрофессиональных решений // Уникальные и специальные технологии в строительстве. 2004. № 1. С. 8–18.
24. Тур, В., Марковский, М., Щербач, А. Новое в строительстве высотных зданий из железобетона // Архитектура и строительство. – 2008. – № 2. – С. 72–81.

ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНІ НАУКИ

МАТРИЧНИЙ СПОСІБ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЗАДАЧІ ЛІНІЙНОГО ПРОГРАМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ФОРМИ СИМПЛЕКС-МЕТОДОМ

Король Іван Юрійович

канд.фіз.-мат.наук, доцент, кафедри комп'ютерних систем та мереж інженерно-технічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тютюнникова Ганна Семенівна

старший викладач кафедри комп'ютерних систем та мереж інженерно-технічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тютюнников Владислав Сергійович

студент 2-го курсу спеціальності «Комп'ютерна інженерія» інженерно-технічного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Загальна форма задачі лінійного програмування сформулюється у такому вигляді: знайти такі числові значення змінних x_1, x_2, \dots, x_n , які задовольняють систему обмежень

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + \dots + a_{1n}x_n \{ \leq, =, \geq \} b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + \dots + a_{2n}x_n \{ \leq, =, \geq \} b_2 \\ \dots \\ a_{m1}x_1 + a_{m2}x_2 + \dots + a_{mn}x_n \{ \leq, =, \geq \} b_m, \end{cases} \quad (1)$$

та умову невід'ємності

$$x_1 \geq 0, x_2 \geq 0, \dots, x_n \geq 0 \quad (2)$$

і перетворюють в екстремум (максимум або мінімум) цільову функцію

$$Z = C_1 x_1 + C_2 x_2 + \dots + C_n x_n = \sum_{j=1}^n C_j x_j. \quad (3)$$

В системі обмежень (1) в кожному рядку може бути одна із вказаних операцій відношення “ \leq ”, “ $=$ ” або “ \geq ”.

Якщо в системі обмежень зустрічається тільки знак “ \leq ”, то маємо *стандартну форму*, а якщо знак “ $=$ ”, то *канонічну форму*, а якщо усі три знаки, то отримуємо *загальну форму* задачі лінійного програмування.

Невід’ємні значення змінних $x_1 = \alpha_1, x_2 = \alpha_2, \dots, x_n = \alpha_n$, які задовольняють систему лінійних обмежень (1), називають допустимим розв’язком задачі лінійного програмування.

Допустимий розв’язок, який перетворює в екстремум цільову функцію(3), називають оптимальним розв’язком задачі.

Звернемо увагу на те, що симплекс-метод або його модифікацію (М-метод) можна застосовувати лише тоді, коли задачу (1) - (3) перетворено до канонічного вигляду [1].

Правила перетворення задачі (1) - (3) до канонічного вигляду:

1. Якщо в системі обмежень (1) знаходиться операція “ \leq ”, то в цей рядок уводимо додаткову базисну змінну x_k з коефіцієнтом 1, а в цільову функцію ця змінна уводиться з коефіцієнтом 0.

2. Якщо в системі обмежень (1) знаходиться операція “ $=$ ”, то у випадку, якщо в цьому рядку є базисна змінна, то нічого робити не треба, а якщо базисної змінної немає, то в цей рядок уводимо штучну базисну змінну x_k або z_q коефіцієнтом 1, а в цільову функцію ця змінна уводиться з коефіцієнтом M , де M – достатньо велике за модулем від’ємне число, наприклад $M = -10000$.

3. Якщо в системі обмежень (1) знаходиться операція “ \geq ”, то у цьому випадку вводяться дві змінні: додаткова змінна x_k уводиться у рівняння з коефіцієнтом -1 і з коефіцієнтом 0 у цільову функцію і штучна (базисна) змінна x_{k+1} , або z_q , яка з коефіцієнтом 1 уводиться у рівняння обмежень і з коефіцієнтом M у цільову функцію [1].

На основі таких правил формується нова початкова канонічна форма задачі у матричному вигляді з матрицею A розмірності $(m \times n)$, де m - кількість рядків обмежень плюс рядок для величин $A_{m,j} = \Delta_{m,j}, j = 1, \dots, n-1$, які називаються *симплекс-різницями або оцінками заміщення*, а n - кількість стовпців, яка рівна кількості змінних плюс стовпець для правої частини рівностей [2].

Симплекс-різниці формуються за формулою, яка буде наведена нижче у прикладах (крок 0).

Приклад 1.

Користуючись матричним способом розв’язати нижче наведену задачу стандартної форми симплекс-методом:

$$Z = 2x_1 - x_2 \rightarrow \max, \min$$

$$-x_1 + x_2 \leq 3$$

$$6x_1 + 7x_2 \leq 42$$

$$2x_1 - 3x_2 \leq 6$$

$$x_1 \geq 0 \quad x_2 \geq 0$$

Позначення, якими будемо користуватись при формуванні та розв’язуванні задачі:

Rz – вектор змінних сформованої задачі;

Zc – вектор коефіцієнтів сформованої цільової функції;

Bk – вектор коефіцієнтів базисних змінних цільової функції;

Z_{op} – опорний план задачі.

Формування початкової канонічної форми розглядуваної задачі

Оскільки розглядувана задача є стандартної форми, то для переходу до канонічної форми потрібно увести три додаткові базисні змінні: x_3, x_4, x_5 , а знаки нерівності замінюємо на знаки рівності [2].

Канонічна форма, для даної задачі, має вигляд:

$$Z = 2x_1 - x_2 + 0 \cdot x_3 + 0 \cdot x_4 + 0 \cdot x_5;$$
$$-x_1 + x_2 + x_3 = 3, \quad 6x_1 + 7x_2 + x_4 = 42, \quad 2x_1 - 3x_2 + x_5 = 6, \quad x_1 \geq 0, \quad x_2 \geq 0, \quad x_3 \geq 0, \quad x_4 \geq 0, \quad x_5 \geq 0.$$

Далі, для знаходження екстремального значення сформуємо: вектор коефіцієнтів сформованої цільової функції Z_c ; значення вектора B_k та визначимо розмірність матриці A : кількість рядків $m = 4$ кількість стовпців $n = 6$ (п'ять змінних і права частина b).

На кроці 0 наведено результати формування вектора B_k , матриці A , останній рядок якої є симплекс-різниця $A_{m,j} = \Delta_{m,j}, j = 1, \dots, n-1$ і знайдено

$$Z_{op} = A_{m,n}.$$

Нижче наведено реалізацію формування задачі в середовищі *Mathcad*.

Крок 0.

Формування початково кроку для пошуку максимуму

$$ORIGIN := 1 \quad m := 4 \quad n := 6$$

$$Rz := (x_1 \quad x_2 \quad x_3 \quad x_4 \quad x_5 \quad b) \quad ZC := (2 \quad -1 \quad 0 \quad 0 \quad 0 \quad 0)^T$$

Початкові дані: вектор B_k та матриця A :

$$B_k := \begin{pmatrix} ZC_3 \\ ZC_4 \\ ZC_5 \end{pmatrix} \quad A := \begin{pmatrix} -1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 3 \\ 6 & 7 & 0 & 1 & 0 & 42 \\ 2 & -3 & 0 & 0 & 1 & 6 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad j := 1..n \quad A_{m,j} := \sum_{i=1}^{m-1} (B_{k_i} \cdot A_{i,j}) - ZC_j$$

$$B_k = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ 0 \end{pmatrix} \quad A = \begin{pmatrix} -1 & 1 & 1 & 0 & 0 & 3 \\ 6 & 7 & 0 & 1 & 0 & 42 \\ 2 & -3 & 0 & 0 & 1 & 6 \\ -2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad Zop := A_{m,n} \quad Zop = 0$$

Оскільки в останньому рядку не всі коефіцієнти $A_{m,j} = \Delta_{m,j}, j=1, \dots, n-1$ невід'ємні, то процес пошуку потрібно продовжити.

Для продовження реалізації симплекс-методу нами було розроблено дві програми. Програма $Pve(A, m, n)$ створена для вибору ведучого стовпця і ведучого рядка матриці A та програма $Pm(A, i, j)$ — для перетворення матриці у відповідності до ведучого елемента матриці за алгоритмом Жордана – Гаусса [5].

Дані програми реалізовано за допомогою математичного середовища $MathCAD$ та представлено на мал.1.

$$\begin{array}{l}
 \underline{Pve}(A, m, n) := \left| \begin{array}{l}
 C \leftarrow 0 \\
 \text{for } s \in 1..n - 1 \\
 \quad \text{if } A_{m,s} < 0 \wedge A_{m,s} < C \\
 \quad \quad \left| \begin{array}{l}
 j \leftarrow s \\
 C \leftarrow A_{m,s}
 \end{array} \right. \\
 mk \leftarrow 10^{14} \\
 \text{for } k \in 1..m - 1 \\
 \quad \left| \begin{array}{l}
 Vv_k \leftarrow \frac{A_{k,n}}{A_{k,j}} \text{ if } A_{k,j} \neq 0 \\
 Vv_k \leftarrow 0 \text{ otherwise} \\
 \text{if } Vv_k \geq 0 \wedge Vv_k < mk \\
 \quad \quad \left| \begin{array}{l}
 i \leftarrow k \\
 mk \leftarrow Vv_k
 \end{array} \right. \\
 (Vv \ i \ j)
 \end{array} \right.
 \end{array}
 \end{array}$$

$$\begin{array}{l}
 Pm(A, i, j) := \left| \begin{array}{l}
 (m \leftarrow \text{rows}(A) \quad n \leftarrow \text{cols}(A)) \\
 M \leftarrow \frac{1}{A_{i,j}} \\
 \text{for } k \in 1..n \\
 \quad A_{i,k} \leftarrow A_{i,k} \cdot M \\
 \text{for } s \in 1..m \\
 \quad \left| \begin{array}{l}
 R \leftarrow A_{s,j} \\
 \text{for } k \in 1..n \\
 \quad \quad A_{s,k} \leftarrow A_{s,k} - A_{i,k} \cdot R \text{ if } s \neq i
 \end{array} \right. \\
 A
 \end{array} \right.
 \end{array}$$

Мал.1. Програми для реалізації симплекс-методу

На кроці 1, за допомогою функції $Pve(A, m, n)$, здійснюється визначення номера ведучого рядка і ведучого стовпця, а також значення коефіцієнта цільової функції Vk_i . Після визначення ведучого елемента матриці

здійснюється утворення базисного вектора матриці A за допомогою функції $Pm(A, i, j)$. Далі продовження процесу пошуку оптимального розв'язку задачі.

Загальна форма задачі лінійного програмування

Приклад 2. Користуючись матричним способом розв'язати задачу лінійного програмування симплекс-методом:

$$\begin{aligned} Z &= 4x_1 + 16x_2 \rightarrow \max \\ 3x_1 + 4x_2 &\geq 6 \\ x_1 + 3x_2 &= 3 \\ 2x_1 + x_2 &\leq 4 \\ x_1 \geq 0 \quad x_2 &\geq 0 \end{aligned}$$

Маємо випадок загальної задачі лінійного програмування. Для застосування симплекс-методу (М-методу) зведемо її до канонічного вигляду. Для цього, користуючись правилами перетворення до канонічного вигляду, в першу нерівність уведемо додаткову змінну x_3 і штучну x_4 , у другу рівність уведемо штучну змінну x_5 і в третю нерівність додаткову змінну x_6 . Відповідні зміни вносимо і в цільову функцію [4].

В результаті перетворень маємо канонічну форму:

$$\begin{aligned} Z &= 4x_1 + 16x_2 + 0 \cdot x_3 - 10000x_4 - 10000x_5 + 0 \cdot x_6 \rightarrow \max \\ 3x_1 + 4x_2 - x_3 + x_4 &= 6 \\ x_1 + 3x_2 + x_5 &= 3 \\ 2x_1 + x_2 + x_6 &= 4 \\ x_1 \geq 0 \quad x_2 \geq 0 \quad x_3 \geq 0 \quad x_4 \geq 0 \quad x_5 \geq 0 \quad x_6 \geq 0 \end{aligned}$$

На основі одержаної канонічної форми формуємо початкову задачу для пошуку оптимального розв'язку (крок 0).

Крок 0. Формування початкової задачі для пошуку максимуму

$$ORIGIN := 1 \quad m := 4 \quad n := 7 \quad Rz := (x_1 \quad x_2 \quad x_3 \quad x_4 \quad x_5 \quad x_6 \quad b)$$

$$ZC := (4 \quad 16 \quad 0 \quad -10000 \quad -10000 \quad 0 \quad 0)^T$$

$$Bk := \begin{pmatrix} ZC_4 \\ ZC_5 \\ ZC_6 \end{pmatrix} A = \begin{pmatrix} 3 & 4 & -1 & 1 & 0 & 0 & 6 \\ 1 & 3 & 0 & 0 & 1 & 0 & 3 \\ 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 4 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} \quad j := 1..n \quad A_{m,j} := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,j}) - ZC_j$$

Сформована матриця A набуде наступного вигляду:

$$Bk = \begin{pmatrix} -10000 \\ -10000 \\ 0 \end{pmatrix} \quad A = \begin{pmatrix} 3 & 4 & -1 & 1 & 0 & 0 & 6 \\ 1 & 3 & 0 & 0 & 1 & 0 & 3 \\ 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 4 \\ -40004 & -70016 & 10000 & 0 & 0 & 0 & -90000 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \quad Zop = -90000$$

Продовження процесу пошуку оптимального розв'язку задачі.

Крок 1.

$$(Vv \quad i \quad j) := Pve(A, m, n) \quad Vv := \begin{pmatrix} 1.5 \\ 1 \\ 4 \end{pmatrix} \quad i = 2 \quad j = 2 \quad Bk_i := ZC_j$$

$$Bk = \begin{pmatrix} -10000 \\ 16 \\ 0 \end{pmatrix} \quad A := Pm(A, i, j)$$

$$A = \begin{pmatrix} 1.666667 & 0 & -1 & 1 & -1.333333 & 0 & 2 \\ 0.333333 & 1 & 0 & 0 & 0.333333 & 0 & 1 \\ 1.666667 & 0 & 0 & 0 & -0.333333 & 1 & 3 \\ -16665.33333 & 0 & 10000 & 0 & 0 & 0 & -19984 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \quad Zop = -19984$$

Виконуємо дії аналогічні, як в кроці 1.

Крок 2.

$$(Vv \quad i \quad j) := Pve(A, m, n) \quad Vv := \begin{pmatrix} 1.2 \\ 3 \\ 18 \end{pmatrix} \quad i=1 \quad j=1 \quad Bk_i := ZC_j$$

$$Bk = \begin{pmatrix} 4 \\ 16 \\ 0 \end{pmatrix} \quad A := Pm(A, i, j) \quad A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & -0.6 & 0.6 & -0.8 & 0 & 1.2 \\ 0 & 1 & 0.2 & -0.2 & 0.6 & 0 & 0.6 \\ 0 & 0 & 1 & -1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0.8 & 9999.2 & 10006.4 & 0 & 14.4 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \quad Zop = 14.4$$

$$Z \max := A_{m,n} \quad Z \max = 14.4$$

Крок 0. Формування початкової задачі для пошуку мінімуму

$$ORIGIN := 1 \quad m := 4 \quad n := 7 \quad Rz := (x1 \quad x2 \quad x3 \quad x4 \quad x5 \quad x6 \quad b)$$

$$ZC := (-4 \quad -16 \quad 0 \quad -10000 \quad -10000 \quad 0 \quad 0)^T$$

$$Bk := \begin{pmatrix} ZC_4 \\ ZC_5 \\ ZC_6 \end{pmatrix} \quad A = \begin{pmatrix} 3 & 4 & -1 & 1 & 0 & 0 & 6 \\ 1 & 3 & 0 & 0 & 1 & 0 & 3 \\ 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 4 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}$$

$$j := 1..n \quad A_{m,j} := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,j}) - ZC_j$$

Сформована матриця A

$$Bk = \begin{pmatrix} -10000 \\ -10000 \\ 0 \end{pmatrix} \quad A = \begin{pmatrix} 3 & 4 & -1 & 1 & 0 & 0 & 6 \\ 1 & 3 & 0 & 0 & 1 & 0 & 3 \\ 2 & 1 & 0 & 0 & 0 & 1 & 4 \\ -39996 & -69984 & 10000 & 0 & 0 & 0 & -90000 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \quad Zop = -90000$$

Продовження процесу пошуку оптимального розв'язку задачі.

Крок 1.

$$(Vv \ i \ j) := Pve(A, m, n) \ Vv := \begin{pmatrix} 1.5 \\ 1 \\ 4 \end{pmatrix} \ i = 2 \ j = 2 \ Bk_i := ZC_j$$

$$Bk = \begin{pmatrix} -10000 \\ -16 \\ 0 \end{pmatrix} \ A := Pm(A, i, j)$$

$$A = \begin{pmatrix} 1.666667 & 0 & -1 & 1 & -1.333333 & 0 & 2 \\ 0.333333 & 1 & 0 & 0 & 0.333333 & 0 & 1 \\ 1.666667 & 0 & 0 & 0 & -0.333333 & 1 & 3 \\ -16668 & 0 & 10000 & 0 & 23328 & 0 & -20016 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \ Zop = -20016$$

Виконуємо дії аналогічні, як в кроці 1.

Крок 2. $(Vv \ i \ j) := Pve(A, m, n) \ Vv := \begin{pmatrix} 1.2 \\ 3 \\ 18 \end{pmatrix} \ i = 1 \ j = 1 \ Bk_i := ZC_j$

$$Bk = \begin{pmatrix} 4 \\ 16 \\ 0 \end{pmatrix} \ A := Pm(A, i, j) \ A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & -0.6 & 0.6 & -0.8 & 0 & 1.2 \\ 0 & 1 & 0.2 & -0.2 & 0.6 & 0 & 0.6 \\ 0 & 0 & 1 & -1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & -0.8 & 10000.8 & 9993.6 & 0 & -14.4 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) \ Zop = -14.4$$

Виконуємо дії аналогічні, як в кроці 1.

Крок 3.

$$(Vv \ i \ j) := Pve(A, m, n) \ Vv := \begin{pmatrix} -2 \\ 3 \\ 1 \end{pmatrix} \ i = 3 \ j = 3 \ Bk_i := ZC_j$$

$$Bk = \begin{pmatrix} -4 \\ -16 \\ 0 \end{pmatrix} A := Pm(A, i, j)$$

$$A = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 & 0 & -0.2 & 0.6 & 1.8 \\ 0 & 1 & 0 & 0 & 0.4 & -0.2 & 0.4 \\ 0 & 0 & 1 & -1 & 1 & 1 & 1 \\ 0 & 0 & 0 & 10000 & 9994.4 & 0.8 & -13.6 \end{pmatrix}$$

$$Zop := \sum_{i=1}^{m-1} (Bk_i \cdot A_{i,n}) Zop = -13.6$$

$$Z \min := -A_{m,n} Z \min = 13.6.$$

Результати, які отримано за допомогою програми *SimplexWin* наведено в табл.1 і вони співпадають [3].

Добавлено 2 дополнительные переменные	Добавлено 2 дополнительные переменные
Добавлено 2 искусственных базиса	Добавлено 2 искусственных базиса
Выбран ключевой элемент (2,2)	Выбран ключевой элемент (2,2)
Выбран ключевой элемент (1,1)	Выбран ключевой элемент (1,1)
Получен оптимальный план $x^* = (6/5, 3/5) f(x^*) = 72/5$	Выбран ключевой элемент (3,3) Получен оптимальный план $x^* = (9/5, 2/5) f(x^*) = 68/5$

Табл. 1. Результати одержані за допомогою програми *SimplexWin*

Список використаних джерел:

1. Акулич И.Л. Математическое программирование в примерах и задачах: Учеб. пособие.- М.: Высш. шк., 1993. – 336 с.
2. Банди Б. Основы линейного программирования: Пер. с англ.- М.: Радио и связь, 1989. – 176 с.
3. Гельман В.Я. Решение математических задач средствами Excel: Практикум // СПб.: Питер, 2003. – 240 с.
4. Ляшенко М.Я. Чисельні методи: Підручник / М.Я.Ляшенко, М.С.Головань М.С. // К.: Либідь. 1996. – 288 с.
5. Пантелеев А.В. Методы оптимизации в примерах и задачах / Пантелеев А.В., Летова Т.А. // М.: Высш. шк., 2002. – 544 с.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

СУЧАСНІ ФІТНЕС-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК СКЛАДНИК ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Хорькова Марина Валеріївна

аспірант Криворізького державного педагогічного університету

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9474-7110>

Демократизація і гуманізація суспільства зацентровують на потребі в досягненні високого рівня здоров'я, що забезпечуватиме відповідну якість життя, психологічне задоволення, соціальний комфорт. На сьогодні перед людством постає необхідність у збереженні себе як виду, пристосованого до мінливих соціально-економічних і природних умов середовища. Розвиток уявлення людства про здоров'язбережувальні технології як моделювання життєпростору з урахуванням закономірностей формування людського організму, дотримання певних правил, які стосуються фізичної діяльності, способу харчування, дозволяє нині констатувати тенденцію до упровадження здоров'язбережувальних технологій як не лише способу, але і філософії життя. Викладене вище уможливить створення здоров'язбережувального освітнього середовища у руслі вітчизняної концепції здоров'язбереження майбутнього покоління, яка визначає як провідну цінність в освітньо-виховному процесі: «ставлення до людини як до найвищої цінності змушує приділяти більш пильну увагу проблемі збереження і зміцнення здоров'я, формуванню культури здоров'я, створенню здоров'язбережувального освітнього середовища в загальноосвітніх закладах» [6].

Проблемі створення освітнього середовища, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я молодого покоління, присвячено наукові праці

© Хорькова М.В.

М.Башмакова, Я.Берегового, Л.Бережної, В.Ільченка, А.Маджуги, П.Матвієнка, Н.Міллер, А.Морозової, С.Омельченко, Н.Рилової, Г.Спиченка, М.Степанової. Дослідники Л.Антонова, І.Борисова, Е.Вайнер, Л.Вашлаєва, Ю.Науменко, С.Оржеховська, Т.Паніна, О.Петров, А.Севрук, В.Серіков на основі здобутків психолого-педагогічної науки, результатів фізіологічно-діагностувальних спостережень, методології аксіологічного підходу до фізкультурної освіти досліджували питання формування здоров'язбережувального освітнього середовища через реалізацію здоров'язбережувальних освітніх технологій у навчально-виховному процесі.

Моделювання сучасного здоров'язбережувального освітнього середовища має спиратися на низку закономірностей формування й розвитку організму людини; підходів до забезпечення освітнього середовища, що відповідає вимогам здоров'язбереження, забезпечує формування світоглядної позиції цінності дотримання здорового способу життя.

За визначенням Н.Міллер, здоров'язбережувальне освітнє середовище становить сукупність антропогенних, природних, культурних чинників, що сприяють задоволенню людиною власних потреб, здібностей, можливостей збереження здоров'я ... сприяє впровадженню здоров'язбережувального навчання як процесу взаємодії учнів і вчителів, результатом якого є засвоєння знань, умінь, навичок, способів творчої діяльності, системи цінностей і збереження здоров'я учасників освітнього процесу [8]. Тому процес формування здоров'язбережувального середовища передбачає комплекс змін у традиційній системі навчання і виховання, спрямованих на підвищення ефективності діяльності закладу освіти щодо збереження і зміцнення здоров'я учнів і професійного здоров'я педагогів, підвищення рівня психологічної захищеності і комфорту учнів під процесу навчання.

На основі інтеграції сучасних підходів до розуміння поняття «здоров'язбережувальне середовище» С. Дудко [3] уточнює його визначення як навчальне середовище, в якому завдяки формуванню цілісності свідомості,

© Хорькова М.В.

життєствердного здоров'язбережувального образу світу учня, його здоров'язбережувальної компетентності, забезпечується формування здорового способу життя дітей, відповідальне ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих, до довкілля, контролюються складники здоров'я (фізичний, духовний і соціальний).

На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що здоров'язбережувальне середовище – це середовище, яке спеціально створюється в системі освіти та охоплює сукупність певних умов, здоров'язбережувальних технологій, що використовуються навчальним закладом та спрямовані на збереження і зміцнення здоров'я дітей, покращення їх настрою та самопочуття, функціонування стану організму, підвищення адаптаційних можливостей учнів і формування мотивації на здоровий спосіб життя [7]. Як висновок, забезпечення здоров'язбережувального освітнього середовища буде ефективним за умови дотримання співвідношення здоров'язбереження на рівні освітнього середовища і середовища, де учні набувають здоров'язбережувальної компетентності (під час занять із фізичної культури). Зокрема, у низці чинників збереження та зміцнення здоров'я провідна роль належить фізичній культурі, різноманітним засобам підвищення рухової активності [9]. Рухливість як спосіб життя, фізкультурна освіта стає не вимогою, а насамперед запорукою активної діяльності учнів, дотримання здорового способу життя упродовж життя, чинником забезпечення здоров'я.

Відповідно до статті I Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [4] фізична культура – це «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного розвитку та ведення здорового способу життя.». При розгляді фізичної культури як чинника здоров'язбереження можна стверджувати, що вона є основою та рушійною силою формування здорового способу життя.

Одним із нагальних сучасних завдань фізичного виховання в школі є формування у дітей усвідомленого прагнення до самостійного фізичного вдосконалення. Наукові дослідження (Круцевич Т.Ю., 2000; Безверхня Г.В., 2004; Мосійчук Л.В., 2004; Ведмеденко Б., 2005; Салмана Х.Р., 2006) свідчать про те, що вже в підлітковому віці спостерігається значне зниження рухової активності на фоні падіння зацікавленості до уроків фізичної культури в школі та негативного ставлення до фізичної культури взагалі [5].

Традиційні педагогічні технології, що застосовуються у більшості загальноосвітніх закладів, в переважній більшості не розв'язують проблеми покращення здоров'я учнівської молоді через відсутність системи мотивації та стимулювання учнів до занять фізичною культурою як у навчальний, так і позанавчальний час [6].

Відповідно, постає потреба у модернізації існуючої системи фізичного виховання учнівської молоді на дидактичному і організаційному рівнях, розробці цілого комплексу заходів, необхідних для ефективного функціонування якісно нової системи загальної середньої освіти.

Для підвищення ефективності впливу фізичного виховання на розвиток організму учнів, оптимізації їхньої рухової активності вчені шукають нові підходи до складання фізкультурно-оздоровчих програм (Безпутчик В.Г., 1999; Москаленко Н., 2005; Корж Н.Л., Черненко О.Є., Гордейченко О.А., 2006; Воропаєв Д.С., 2007; Пугач Н., Леськів Л., 2007); опрацьовують питання оптимізації дозування фізичних навантажень з урахуванням типологічних, психофізіологічних і соціальних особливостей учнів (Вільчковський Е.С., 1991; Єдинак Г., 2002; Колесень А., 2002; Долинний Ю., 2003; Хозяїнова Д.А., 2004; Маланюк Т.В., 2006; Пильненький В.В., 2006); визначають результативні форми організації діяльності школярів та методичні прийоми і засоби, що активізують інтерес учнів до уроків фізичної культури (Сімон Н.М., 2000; Віндюк А.В., 2002; Сітовський А., 2005; Дрозд І., 2006; Кожевникова Л., 2006; Лисяк В.М., 2006) [5].

Одним із новітніх напрямів у побудові занять фізичною культурою у школі є використання *фітнес-технологій*, що базується на морфофункціональних особливостях дітей, ефективно впливає на корекцію будови і маси тіла, сприяє гармонізації фізичного розвитку, поліпшенню функціонального стану систем організму, мотивує молоде покоління до дотримання здоров'язбережувального стилю життя. Актуальним питанням у сучасній психолого-педагогічній думці є трактування сутності фітнес-технологій, визначення їх ролі у формуванні світогляду здорового способу життя, визначення рівня ефективності застосування фітнес-технологій в освітньому процесі і динаміки їх впливу як на стан здоров'я, так і на ефективність навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти,

Згідно з тлумаченнями науковців, фітнес-технології визначаються як сучасні комплексні фізкультурно-оздоровчі напрями й системи фізичних вправ (різновиди аеробіки, стретчинг, бодіфлекс, пілатес тощо), спрямовані на фізичне вдосконалення всіх верств населення, підвищення й підтримання розумової і фізичної працездатності в повсякденній навчальній і трудовій діяльності, формування фізичної і спортивної культури.

На думку В. Григор'єва [2], фітнес-технології – це сукупність науково обґрунтованих способів і методичних прийомів, спрямованих на підвищення результативності оздоровчого процесу, задоволення потреб споживачів у руховій активності, формування позитивних емоцій, позитивного ставлення до здорового способу життя, соціальної успішності [13,17].

Більш широко фітнес-технології можна визначити як сукупність наукових методів, кроків, прийомів, сформованих в певний алгоритм дій, який реалізується певним чином в інтересах підвищення ефективності оздоровчого процесу, що забезпечує гарантоване досягнення результату, на основі вільного мотивованого вибору занять фізичними вправами з використанням інноваційних засобів, методів, організаційних форм занять фітнесу, сучасного інвентарю та обладнання [13,17].

© Хорькова М.В.

Методично обґрунтоване і цілеспрямоване впровадження фітнес-технологій у систему безперервної фізкультурної освіти, в заняття фізичною культурою для оздоровлення, розвитку і виховання учнівської молоді є одним з актуальних завдань модернізації навчальних планів та програм навчальних закладів.

Фітнес-технології можна ефективно використовувати практично на всіх уроках фізичної культури в школі. Різноманітність застосовуваних технологій сприяють «пожвавленню» уроку, надають йому нове емоційне забарвлення, а головне вони не протиставляють один вид фізичних вправ іншому, а взаємно доповнюють їх, тим самим сприяють підвищенню інтересу до уроку.

Використання фітнес-технологій має низку значних переваг у порівнянні з традиційними заняттями фізичною культурою. Передусім це науково й методично обґрунтована оздоровча програма, застосовувана з урахуванням віку дитини, рівня її розвитку, фізичної підготовленості та навіть темпераменту [15].

У нашій країні інтерес до фітнесу та фітнес-технологій припав на кінець 80-х років минулого століття й був пов'язаний із тим, що фізична підготовка та здоров'я стали розглядатися як основа особистого успіху, можливості бути красивим і благополучним. Термін «фітнес» поступово було уведено до обігу до інтернаціональної спортивної лексики, термін широко використовується в Україні як термін спортивної, так і освітньої галузі.

В українській мові, згідно з «Сучасним словником іншомовних слів» [18], термін «фітнес» означає здоровий спосіб життя, належний фізичний стан, якого досягають за допомогою спеціальних вправ, активного руху, збалансованого харчування, відмови від шкідливих звичок [16]. У рамках нашого дослідження ми розглядаємо поняття *фітнес* також як світоглядну позицію, ціннісну орієнтацію, що визначає фітнес як філософію життя, моделювання біографічного шляху на основі концепції фізкультурної й компетентнісної освіти.

Аналіз науково-методичної літератури [10; 11; 12; 13; 14] надав змогу виокремити основні ознаки, характерні для сучасних науково-обґрунтованих технологій оздоровчого фітнесу (табл. 1).

Ознаки	Характеристика
інноваційність	пріоритетне використання інноваційних засобів, методів, форм проведення занять, сучасного інвентарю та обладнання
інтегративність	узгодження засобів і програм із різних видів рухової активності
мобільність	швидка реакція: на попит на ті чи інші види рухової активності; на появу нового інвентарю та обладнання; на зміну зовнішніх умов
варіативність	різноманітність засобів, методів, форм проведення занять адаптованість простота і доступність для тих, хто займається
естетична доцільність	використання засобів мистецтва (музичний супровід, елементи хореографії і танцю), орієнтація на виховання «школи рухів» тощо
моніторинг	педагогічний і лікарський контроль за впливом навантаження на організм тих, хто займається
результативність	оздоровлення, утримання / підвищення рівня фізичного та психічного розвитку, фізичної дієздатності, розвиток / удосконалення фізичних здібностей

Табл. 1. Ознаки сучасних фітнес-технологій та їх характеристика в умовах вітчизняного освітнього середовища

Питання розроблення методик фітнес-технологій перебували у полі посиленої уваги переважно спеціалістів США, Великобританії й інших країн Європи, в останні роки стали з'являтися наукові роботи з фітнесу й у пострадянських країнах [16]. Вивчення історії, ідеології та методичних принципів фітнесу представлено в роботах Ю. Менхіна й А. Менхіна (2002), Т. Кудри (2002), В. Борилкевича (2003), В. Григор'єва, В. Сімонова (2006).

Розглядаючи зміст поняття фітнесу, зазначимо, що в Україні накопичено багато знань у галузі оздоровчої фізичної культури, що надає можливості віднайти оптимальні шляхи формування здорового способу життя здобувачів освіти з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду (П. Виноградов, С. Гуськов (1991) розвитку оздоровчої фізичної культури.

Тенденція розвитку в Україні фітнесу відповідає державній політиці у сфері фізичної культури, що дозволяє створити відповідні умову для задоволення потреб громадян у зміцненні свого здоров'я, виховання соціальної орієнтації на здоровий спосіб життя та профілактику захворювань.

Фітнес у перспективі розглядається як іманентний складник вітчизняної фізичної культури; інтеграл вітчизняних досягнень у галузі оздоровчої фізичної культури на основі національних традицій і найбільш ефективних для оздоровлення зарубіжних новацій [1].

Отже, фітнес і фітнес-технології розглядаються як складники вітчизняної системи фізичного виховання у школі, що сприятиме оновленню змісту фізичного виховання, розв'язанню світоглядних і соціальних проблем здоров'язбереження; переорієнтації вітчизняної фізкультурної освіти на освіченість учнів у напрямі здоров'язбереження і відповідних компетентностей, натомість досягнення високих спортивних досягнень стає прерогативою професійного зростання; трансформації поняття «збереження здоров'я» на «збереження здоров'я упродовж усього життя».

Список використаних джерел:

1. Ващук Л. Передумови розвитку та становлення фітнесу в Україні. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві* : збірник наукових праць. 2013. № 3 (23).
2. Григорьев В.И. Проблема развития сферы фитнес-услуг в системе высшего образования. *Пути модернизации физической культуры студентов* : сб. науч.-метод. работ. Санкт-Петербург, 2005. С. 106–126.
3. Дудко С.Г. Дидактична модель формування здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи. *Постметодика*. 2014. № 3. С. 31–34.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» : станом від 24.12.1993 Документ 3808-ХІІ, чинний, поточна редакція від 16.10.2020, підстава - 124-ІХ. – 2412. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12> (дата звернення: 11.11.2020).
5. Кібальник О. Я. Застосування фітнес-технології для підвищення рухової активності та фізичної підготовленості підлітків : автореф. дис. ... канд. фіз. вих: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» 2008. 18 с.
6. Кузнєцова О. Т. Методична система застосування оздоровчих технологій у процесі фізичного виховання студентів : дис. док. пед. наук: 13.00.02 – теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я), Київ, 2018. 607 с.
7. Мешко Г. М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 157–161.
8. Миллер Н. Д. Здоровьесберегающее обучение детей санаторных классов общеобразовательной школы : автореф. дисс. ...канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования», 2006. – 18 с
© Хорькова М.В.

9. Мурза В. П. Фізичні вправи і здоров'я. Київ : Здоров'я, 1991. 256 с.
10. Пашинська І. І. Методологія, методика, метод: підходи до визначення. *Вісник ЖДТУ*. 2012. № 2(60). С. 96–102.
11. Сайкина Е. Г. Исторические этапы развития фитнеса и его идеология. *Фитнес: теория и практика*. 2013. URL: fitness.esrae.ru/2-4 (дата звернення: 11.11.2020).
12. Сайкина Е. Г. Фитнес в системе дошкольного и школьного физкультурного образования : дисс. д-ра пед. наук. Санкт-Петербург : Рос. гос. пед. ун-т имени А. И. Герцина; 2009. 580 с.
13. Сайкина Е. Г., Пономарев Г. Н. Фитнес-технологии: понятие, разработка и специфические особенности. *Фундаментальные исследования*. 2012. № 11(4). С. 890–894.
14. Сайкина Е. Г., Смиронова Ю. В. Концептуальные основы фитнеса в теории и практике физической культуры. *Современные проблемы науки и образования*. 2019. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=28671> (дата звернення: 11.11.2020).
15. Сайкина Е.Г. Фитнесс в школе учебно-метод пособие. СПб : Утро, 2005, 170 с.
16. Сайкина Е. Г. Понятие и социально-культурологические аспекты фитнеса. *Физическое и психическое здоровье молодёжи изменяющейся России*. Петрозаводск, 2005. С. 36–40.
17. Столяров В. И. Теория и методология современного физического воспитания: состояние разработки и авторская концепция: монография. Киев : Олимп. Литература, 2015. 704 с.
18. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень. Київ: Довіра; 2000. 1018 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ДИСКУРС ЯК ОБ'ЄКТ ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Біляєв Дмитро Володимирович

магістр, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»

Сучасні науки, зокрема гуманітарні: соціологія, філологія, політологія, філософія знаходяться у надзвичайно тісній взаємодії, впливають на розвиток один одного, збагачують новим науковим знанням свої галузі. На перетині лінгвістики та політології продовжують розвиватись дослідження, які прагнуть розкрити специфіку прагмалінгвістичних особливостей політичних процесів, зокрема електорального дискурсу.

Українські вчені Бацевич Ф.С., Горіна О.В., які займаються проблемами філології, підтримують думку своїх зарубіжних колег про те, що це сталося завдяки бурхливому розвитку наприкінці 20 століття антропоорієнтованих дисциплін: прагмалінгвістики, а також інших напрямків лінгвістичних досліджень: психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, етнолінгвістики, функціональної лінгвістики. З поміж перелічених дисциплін прагмалінгвістика представлена ще декількома назвами: лінгвістичною прагматикою, лінгвопрагматикою.

Термін «прагматика» був введений у наукові дослідження іншим американським філософом У. У. Моррісом. Він виділив один з трьох розділів семіотики поряд з синтактикою і семантикою, який вивчав відношення між знаками та їх інтерпретаторами [1].

Розвиток прагмалінгвістичною складової електорального дискурсу пов'язаний з розвитком засобів інформаційно-психологічного впливу.

Наукові погляди вчених, які вивчають сучасну лінгвопрагматику базуються на тісному зв'язку з філософією мови, соціолінгвістикою, психолінгвістикою, теорією мовленнєвих актів, функціональним синтаксисом, лінгвістикою тексту, дискурсивним аналізом, конверсаційним аналізом, етнографією мовлення, когнітивною лінгвістикою, дослідженнями у сфері штучного інтелекту, комунікативною лінгвістикою та деякими іншими напрямками сучасної науки про мову [2].

У структурі сучасної функціонально-комунікативної, антропо- і когнітивно зорієнтованої науки про мову кількість праць, які вивчають прагмалінгвістику зростає з кожним роком, що за словами багатьох вчених перетворює цю сферу на найдинамічніше розвинену з усіх інших.

Сучасна лінгвістична прагматика, на думку вчених-лінгвістів постає як сфера знань з нечітко окресленим проблемним полем, невизначеною оперативною дослідницькою одиницею, несформованими методами, методиками і прийомами аналізу і неопрацьованою метамовою опису своїх об'єктів.

Дослідження електорального дискурсу доводять, той факт, що його вербальний склад постійно змінюється, змінюється мова політичних діячів та суспільство, на яке вони впливають у певний та історичний проміжок, тому в ньому наявні неологізми. Перемога кандидата залежить від особливостей вербального оформлення виборчих кампаній політичних партій, переговорної техніки, моделей вирішення конфліктних ситуацій.

О. В. Горіна, характеризуючи електоральний різновид політичного дискурсу, зазначає, що він має свою систему лінгвокогнітивних, комунікативних, аксіологічних і прагматичних аспектів, а це проявляється у інституціональності, модифікованою інформативністю, персуазивністю,

особливій ролі мас-медіа, театральністю, авторитарністю. Вона відводить також важливу роль презентаційній й маніпулятивній функції, як похідних персуазивної гіперфункції [3].

Ю. С. Степанов, спираючись на ідеї Е. Бенвеніста, висловився про те, що основна категорія лінгвістичної прагматики є категорія суб'єктивності пов'язана з одиницями і категоріями мови. Підтверджує цю думку і вислів Р. С. Столнейкера, який висловився про те, що «прагматика — це наука, яка вивчає мову в її відношенні до тих, хто її використовує» [4].

Реалізація електорального дискурсу знаходиться у площині різних жанрів. Це: програми кандидатів у президенти, партій, політичних рухів, публічні виступи у ЗМІ, інавгураційні звернення, а також групи з великою кількістю учасників: ток-шоу, інтерв'ю, президентські дебати.

Метою електорального дискурсу на думку О. В. Горіної є «досягнення влади через створення привабливого іміджу кандидата у президенти.» [5].

Ф. С. Бацевич наголошує на виокремленні в межах прагмалінгвістики двох тенденцій: 1) вивчення прагматичного потенціалу мовних одиниць (морфем, слів, речень, текстів); 2) вивчення взаємодії комунікантів у процесах мовного спілкування, а також трансформували ідею Дж. Мея щодо можливості членування лінгвопрагматики на мікро-, макро- і метапрагматику зі своїми проблемами і аспектами [6].

Отже, незважаючи на існування багатогранності визначень лінгвопрагматики та її предметного поля, вона як елемент сучасної науки про мову націлена на вирішення проблематики добору та використання мовних одиниць суб'єктами спілкування. Основною метою її можна вважати ефективний вплив на партнера по комунікації, а предметом лінгвістичної прагматики є мовленнєва діяльність мовної особистості, аналіз її суб'єктивних ознак та успішності такого впливу в конкретних умовах.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. Мовознавство. 2009. № 1. С. 29-37.
2. Там само.
3. Горіна О.В Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
4. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. Мовознавство. 2009. № 1. С. 29-37.
5. Горіна О.В Когнітивно-комунікативні характеристики американського електорального дискурсу республіканців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: 10.02.04. Харків, 2008. 23 с.
6. Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці. Мовознавство. 2009. № 1. С. 29-37.

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ В ЗВО

Дорогович Наталія Омелянівна

канд. філол. наук, доц. кафедри слов'янських мов Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6024-3157>

В умовах загроз, пов'язаних із поширенням вірусу COVID-19, сучасний освітній процес зазнав чималих змін. Як студенти, так і викладачі зіштовхнулися з потребою швидкої адаптації до змін у навчальному процесі з метою збереження максимально високого рівня якості знань. Професіоналізм та гнучкість викладача спонукає до пошуків ефективних методів, прийомів і засобів навчальної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій переконливо свідчить про те, що питаннями навчання іноземної лексики загалом займалося чимало польських дослідників: П. Гембаль, Г. Згулкова, Є. Ковалевський, Е. Ліпінська, М. Пасека, А. Серетни, Й. Тамбор, М. Шельц-Мейс, І. Яновська та ін. Окремі аспекти висвітлено в дослідженнях деяких українських вчених, наприклад, О. Козаченка (лексична інтерференція в польському мовленні студентів), М. Коваленко (принципи добору лексичного матеріалу в опануванні польської мови як спорідненої з українською). Звичайно, питання навчання лексики в умовах дистанційного навчання є новим та актуальним для сучасної лінгводидактики.

Мета пропонованого дослідження – окреслити типові проблеми вивчення лексики на заняттях іноземної мови – польської – в умовах дистанційного

навчання у закладах вищої освіти, а також запропонувати шляхи підвищення ефективності опанування лексики.

Опанування лексичної системи мови – одна з найважливіших умов формування іншомовної комунікативної компетентності, «яка має комплексний характер і передбачає успішну реалізацію сформованих умінь та навичок усіх видів мовленнєвої діяльності у різних комунікативних ситуаціях, залежно від умов та потреб спілкування» [3, с. 66]. Адже йдеться не лише про обсяг словникового запасу особистості, хоча саме він, зокрема лексикон рідної мови, свідчить про інтелектуальний рівень мовця. Лексична компетентність – це комплекс теоретичних знань і практичних умінь та навичок, який забезпечує здатність правильно й ефективно використовувати лексику певної мови для успішного вирішення різних комунікативних завдань відповідно до ситуації, місця, співрозмовника.

Словниковий запас носія іноземної мови – фундаментальний інструмент не лише для комунікації, а й для здобуття знань про лінгвокультурну спільноту, її соціокультурні норми, мовні реалії, особливості етикету, міжкультурного спілкування тощо.

Відповідно до цих тверджень можна умовно виокремити три важливі складові формування лексичної компетентності. Перша: засвоєння лексики, реєстр і кількість якої відповідає вимогам до вивчення польської мови як іноземної. Так, для рівня А1 – А2 це приблизно 1500 слів, для В1 – 2300-2500, В2 – 5000 слів, С2 – мінімум 8000-10000 слів [7, с. 84]. Завдання студента – засвоїти як значення, так і фонетичну та графічну форму лексеми, її синонімічні та антонімічні зв'язки з іншими словами. Завдання викладача – добір лексичного матеріалу відповідно до тематичних каталогів і рівня складності (див. праці Г. Згулкової: *Słownik minimum języka polskiego* (Словник-мінімум польської мови, 2013) [12] для рівнів А1 і А2 та *Podstawowy słownik języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej* (Базовий словник польської мови з нарисом

польської граматики, 2008) [11] для рівнів B1 і B2 та ін.). Урахування цих принципів – обов'язкова вимога до укладання навчальних матеріалів, однак навіть у найсучасніших підручниках часто реалізована непослідовно (див.: [2]).

Вивчення слова як центральної одиниці лексичного рівня в ключі формування професійної компетентності учасників освітнього процесу в ЗВО передбачає засвоєння теоретичних знань із лексикології з урахуванням різних підходів (системно-описовий, структурно-семантичний, когнітивний, комунікативно-дискурсивний, функціонально-прагматичний та ін.) і ґрунтується на комплексі лексичних вправ. У лінгвометодиці до лексичних зараховують різні типи вправ, спрямовані на ознайомлення із словниковим складом мови як системою, свідоме засвоєння основних її понять і формування лінгвістичних, мовленнєвих і комунікативно-дискурсивних умінь [1, с. 238]. Відповідно дослідники пропонують різні групи завдань: рефлексивно-когнітивні; структурно-семантичні; аналітико-дослідницькі; конструктивно-пошукові та функціонально-стилістичні; комунікативно-дискурсивні [див.: 1].

Опанування лексичного матеріалу включає три етапи. Перший – це презентація лексики, її закріплення та повторення. Другий пов'язаний із комунікативною фазою, коли лексична одиниця з'являється на заняттях під час рецептивних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання та читання). І насамкінець – чи не найважливіший етап, пов'язаний з безпосереднім використанням вивчених слів у комунікативному процесі, що включає усні та письмові види мовленнєвої діяльності (говоріння та писання). Саме третій етап є вирішальним для закріплення нової лексики у довготривалій пам'яті мовця.

Обмеження, зумовлені дистанційною формою навчання, часто не дають можливості використовувати деякі техніки, методи та прийоми, спрямовані на засвоєння лексичного матеріалу. На першому етапі в початківців виникають труднощі з вимовою, адже технічні умови занять, що відбуваються онлайн, не можуть гарантувати адекватного відтворення вимови слів викладачем чи

студентами, а повторення хором, що традиційно використовується аудиторно, стає неефективним. Тому на цьому етапі варто частіше використовувати аудіо- та відеоматеріали, зокрема автентичні, які студенти можуть прослуховувати самостійно у будь-який час довільну кількість разів. Під час вивчення нової лексики особливу увагу також слід відводити візуальному сприйняттю: яскраві малюнки (фотографії) з написами, презентації, ілюстровані вправи тощо.

Дистанційна форма навчання практично унеможливорює використання на заняттях такого ефективного інструменту роботи в парах чи групах, як настільні ігри (лото / bingo, мемо / memory, доміно / domino, дуплет / dobble, «Хто я?» / «Kim jestem?» та ін.). За допомогою викладачеві в цій ситуації можуть послужити інші види мовних ігор, наприклад, культова в Польщі гра «Państwo Miasta», за допомогою якої можна закріплювати чи повторювати різні тематичні категорії слів (назви держав, міст, рослин, тварин, кольорів, професій, спортивних дисциплін тощо).

Ефективним і цікавим навчальним інструментом, без сумніву, є сервіси для створення дидактичних матеріалів, зокрема ігор, онлайн. Наприклад, безкоштовні <https://quizlet.com/pl> та <https://learningapps.org/>. Сервіси ґрунтуються на роботі з шаблонами (заготовками) для створення завдань – від навчальних карток та кросвордів до різних типів граматичних вправ. У процесі створення завдань можна використовувати різноманітну графіку та відео, а також озвучувати лексичний матеріал. Ігри допомагають активізувати увагу студентів, зацікавити та мотивувати їх за допомогою елементу суперництва, а також можливості здобуття нагороди у вигляді додаткових балів чи інших, наперед визначених, переваг.

Про опанування лексики свідчить добре знання особливостей функціонування слів у різних комунікативних ситуаціях, вміння вільно та грамотно висловлюватися на різні теми та досягати поставленої комунікативної мети. Важливу роль тут відіграють репродуктивні види діяльності, тобто

говоріння та писання, спрямовані на формування вмінь та навичок студентів доцільно використовувати лексику відповідно до ролі (турист, покупець, пацієнт, лікар, керівник тощо), ситуації (в магазині, на вокзалі, на лекції, на офіційному заході та ін.), тематичної сфери (побут, політика, економіка, медицина, релігія), інтенції (запрошення, прохання, наказ, відмова...), форми (монолог, діалог, полілог), стилю (офіційний і неофіційний). Відповідно завдання можуть мати аналітичний, пошукового-дослідницький, мовленнєво-комунікативний, творчий характер. Однак роль викладача не зводиться лише до вибору певного типу вправ (існує чимало апробованих підручників, присвячених репродуктивним видам мовленнєвої діяльності на різних рівнях, наприклад [4; 5; 6; 8; 9; 10]). Викладач – не просто «модератор», який виправляє, а «координатор», який організовує, скеровує та заохочує студентів до розвитку комунікативних навичок.

Під час дистанційного навчання важливо розвивати вміння висловлюватися самостійно та спонтанно саме на онлайн-заняттях, а не лише у формі письмових домашніх завдань, коли студент може використовувати будь-які навчальні матеріали та ресурси. Звичайно, доведеться відмовитися від деяких традиційних (звичних чи улюблених) видів завдань, наприклад, розігрування сценок. Однак стимулом до висловлювання може послужити як традиційний словесний, так і рідше використовуваний графічний матеріал і навіть звуки. Картинки чи фотографії можуть бути основою для таких завдань: відповіді на питання, опис осіб / предметів / місць / дій, пошуки відмінностей, складання сюжетної історії (так само зі звуками). На вищих рівнях варто використовувати карикатури, комікси, колажі, репродукції, діаграми, таблиці, схеми тощо.

Висновки. В умовах сучасних змін у навчальному процесі в ЗВО, тобто переорієнтації на дистанційну чи змішану форму навчання, з метою збереження максимально високого рівня якості знань студентів актуальним завданням

викладача є пошуки ефективних методів, прийомів і засобів формування різних компетентностей, зокрема лексичної. Неможливість використовувати деякі із традиційних форм роботи та видів завдань спонукає до ретельного вибору інших, які, як показує практика, можуть бути настільки ефективними та цікавими, що увійдуть до звичного інструментарію викладача.

Список використаних джерел:

1. Каліш В. А. Лексичні вправи у системі фахової підготовки сучасного вчителя-словесника. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки, 2015. Вип. 29. С. 237–244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2015_29_36
2. Коваленко М. Наукові засади добору лексичного матеріалу в опануванні польської мови як спорідненої з українською. *Український світ у наукових парадигмах*: зб. наук. праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Харків: ХІФТ, 2017. Вип. 4. С. 107–112. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3403>
3. Маслова Т. Б. Прагматична складова іншомовної компетентності. *Іншомовна освіта педагога: виклики, проблеми, перспективи*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2015. С. 66–71.
4. Gałyga D. Ach, ten język polski! Ćwiczenia komunikacyjne dla początkujących. Kraków: UNIVERSITAS, 2006. 194 s.
5. Gałyga D. Jak to łatwo powiedzieć... Kraków: UNIVERSITAS, 2017. 238 s.
6. Lipińska E., Dąbbska E. G. Pisać jak z nut. Podręcznik rozwijający sprawność pisania dla obcokrajowców na poziomie B1+/B2. Kraków: UNIVERSITAS, 2016. 460 s.
7. Lipińska E., Seretny A. ABC metodyki języka polskiego jako obcego. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2005. 330 s.

8. Serafin B., Ahtelik A. Miło mi panią poznać. Język polski w sytuacjach komunikacyjnych, Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2005. 322 s.
9. Szelc-Mays M. Coś wam powiem... Ćwiczenia komunikacyjne B1, B2, Kraków : UNIVERSITAS, 2014. 280 s.
10. Szelc-Mays M. Napisz to po polsku. Podręcznik do nauki pisania dla początkujących studentów obcokrajowców. Rzeszów : ABSOLWENT, 2013. 200 s.
11. Zgólkowa H. Podstawowy słownik języka polskiego z zarysem gramatyki polskiej. Poznań : Wydawnictwo Naukowe UAM, 2008. 856 s.
12. Zgólkowa H. Słownik minimum języka polskiego. Kraków : UNIVERSITAS, 2013. 340 s.
13. <https://learningapps.org/>
14. <https://quizlet.com/pl>

ПРОЯВ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ «МОРАЛЬНОЇ СИЛИ» В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Лехнер Ілона Густавівна

д-р філософії з галузі «Мовознавство», PhD

доцент Кафедри філології Закарпатського угорського інституту

ім. Ференца Ракоці II

ORCID ID: 0000-0001-7235-6506

Вступ

У цій роботі я досліджую мовний прояв концептуальної метафори «МОРАЛЬНОЇ СИЛИ» на основі німецьких метафоричних виразів, шляхом систематичного аналізу на основі корпусу. Для досягнення цієї мети я досліджую концептуальні метафори, виявлені в текстах мовних корпусів. Для складання зразка для аналізу я використала National Corpus Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (Цифровий словник німецької мови). Я шукала тексти, опубліковані в 2000-2018 роках із пошуковим терміном *Moral* ('мораль'). Таким чином, я отримала 8884 результати, з яких за випадковим запитом склала вибірку, що містить 3000 одиниць. Після виключення повторень залишилось 2948 мовних висловлювань, з яких 2320 вважаються метафоричними. Аналізуючи їх, я дослідила у якій формі вказана метафора сприяє концептуалізації поняття „мораль”.

Теоретична база, попередні дослідження

Теоретичну базу мого дослідження насамперед складає когнітивна лінгвістична література, доступна англійською, угорською та німецькою мовами. Аналіз базується на моральній концепції, побудованій Лакоффом [2; 3], а також Лакоффом та Джонсоном [4], яка, хоча і описує процес інтерпретації

американського суспільства, певні її елементи можна вважати майже універсальними, отже вона може дати нам корисні висновки і щодо інших мов.

Плануючи дослідження, я виходила з одного з основних положень когнітивної лінгвістики, згідно з яким нашу концептуальну систему можна охарактеризувати, досліджуючи мову. Можемо припустити тісний взаємозв'язок мислення та мови: мислення проявляється в мові, але мова також впливає на сам процес мислення [1, с. 219].

У концептуалізації абстрактних понять важливу роль відіграють візуальні (наочні) схеми (РЕЗЕРВУАР, ЧАСТИНА-ЦІЛЕ, ПРИЧИНА тощо). Наочні схеми - це "схематичні, абстрактні структури, які можна охарактеризувати на основі того, який фізичний досвід може бути простежений до них, з яких елементів вони складаються, якої базової логіки (структури) вони дотримуються і яка концептуальна метафора побудована на них" [1, с. 227]. У випадку з поняттям «МОРАЛЬ» першочергове значення має наочна схема, що базується на силах і контрсилах [6]. У роботі ДИНАМІКИ СИЛИ беруть участь такі елементи (див. Таблицю 1):

Суб'єкти, що проявляють силу	Суттєві властивості сили	Рівновага сили	Можливі наслідки
сила (агоніст) протидія (антагоніст)	мати ефект залишатися в стані спокою	сильніший суб'єкт слабший суб'єкт	дія спокій

Табл. 1. Основні елементи ДИНАМІКИ СИЛИ для характеристики подій [1, с. 137]

Відповідно до ДИНАМІКИ СИЛИ, на моральну людину, яка хоче залишитися такою, якою вона була раніше, впливає зовнішня (фізична) сила, яка намагається досягти певного ефекту. Відповідно до цього дві сили протистоять одна одній: зла сила та его. Его насправді є моральною людиною, яка бореться із зовнішньою або внутрішньою силою, що діє на неї. Якщо людське тіло трактується як резервуар, на який впливають різні сили, схеми

ВСЕРЕДИНУ/НАЗОВНІ та РЕЗЕРВУАР також беруть участь у процесі концептуалізації. У випадку зовнішньої сили атака відбувається ззовні тіла, тоді як у випадку внутрішньої сили боротьба відбувається всередині тіла.

Дії загальної динаміки сили стосовно моралі можна узагальнити в таблиці (див. Таблицю 2) наступним чином.

Домен-джерело: ДВІ (РІЗНІ) ФІЗИЧНІ СИЛИ

Домен цілі: МОРАЛЬ

Відповідність	Суттєві риси агоніста	Суттєві антагоніста риси	Наслідки
Домен-джерело	<i>Фізичний об'єкт</i> Залишатися таким, як раніше	<i>Фізична сила</i> Досягнення ефекту щодо фізичного об'єкту	<i>Нема ефекту</i>
Домен цілі	<i>Его</i> Протистояти спокусі (залишитися моральним)	<i>Спокуса</i> Її мета – щоб его втратило супротив – тобто, щоб стало аморальним	Его протистойть спокусі, отже залишається моральним

Табл. 2. Інтерпретація моралі на основі динаміки сили [1, с. 141]

Основною умовою моральних дій є сила волі. Без моральної сили ми не змогли б сформувані свою моральну свідомість і усвідомити моральні цінності, тому ця складна метафора, згідно з якою існує сила, за допомогою якої ми перемагаємо зло, є основною для моральної системи, і вона допомагає підтримувати послідовну та зважену поведінку. Отже, постійно долаючи зло, ми стаємо сильними, моральними [5].

З основного тілесного досвіду, що краще бути врівноваженим і прямим, впливає метафора про те, що МОРАЛЬНА ДІЯ ЗНАХОДИТЬСЯ ЗВЕРХУ, тоді як АМОРАЛЬНІСТЬ ЗНИЗУ. Якщо ми робимо щось погане, ми переходимо від морального (що вгорі) до аморального (що внизу), тобто АМОРАЛЬНА ДІЯ - ЦЕ ПАДІННЯ. Оскільки для того, щоб бути вгорі або десь залишатися, нам потрібен

баланс, одним із метафоричних наслідків є те, що БУТИ ДОБРИМ ОЗНАЧАЄ БУТИ В РІВНОВАЗІ.

Інший аспект складної метафори стосується того, щоб тримати себе та зло під контролем. Зло - це сила (зовнішня чи внутрішня), яка може спричинити падіння або втрату контролю, тобто аморальний вчинок. Звідси випливає, що зло є метафорою ВНУТРІШНЬОЇ АБО ЗОВНІШНЬОЇ СИЛИ. Зовнішньою силою може бути, наприклад, інша людина, внутрішньою - тілесна пристрасть, бажання. Між ними існує метонімічний зв'язок: щось зовнішнє або інша людина пробуджує в нас внутрішнє бажання. Щоб залишатися вгорі, нам потрібно бути достатньо сильними, щоб протистояти злу. Однак людина не народжується сильною, моральну силу потрібно нарощувати. Ми можемо зробити це за допомогою самодисципліни та самозречення. Існує два види моральних сил, залежно від того, чи ми стикаємось із внутрішнім чи зовнішнім злом. Для подолання зовнішнього зла потрібна мужність, а для придушення внутрішньої пристрасті потрібна сила волі. Протилежністю самодисципліни є самовдоволення, яке має сенс лише в тому випадку, якщо ми погоджуємось з існуванням метафори МОРАЛЬНОЇ СИЛИ. Самовдоволення у цій метафорі є гріхом, оскільки ощадливість та самозречення вважаються чеснотами. Завдяки інтерпретації метафори МОРАЛЬНОЇ СИЛИ сім смертних гріхів вважаються внутрішнім злом, яке необхідно подолати, а їх протилежності оцінюються як чесноти.

Концептуальна метафора МОРАЛЬНОЇ СИЛИ, розроблена Лакоффом (1996), складається з таких елементів:

ДОБРИЙ ВЧИНОК ЗНАХОДИТЬСЯ ЗВЕРХУ

ЗЛИЙ ВЧИНОК ЗНАХОДИТЬСЯ ЗНИЗУ

СТАТИ АМОРАЛЬНИМ - ПАДІННЯ

СПОКУСА - СИЛА

МОРАЛЬНІСТЬ - СИЛА

Узагальнення результатів аналізу

У німецькому корпусі “ДИНАМІКА СИЛИ” своєрідно проявляється на мовних прикладах.

Мораль, з одного боку, постає як властивість его, яке прагне протистояти зовнішній чи внутрішній злій силі і хоче залишатися моральним³³. Однак, у системі концептуалізації німецькомовних осіб мораль також може бути і зовнішньою силою, яка прагне досягти певних позитивних чи негативних змін.

- (1) *Der Protest [...] soll die Moral im Haus stärken.* (Протест [...] повинен зміцнювати мораль дому’)
- (2) *[...], wenn man Moral in der Politik nicht gelten lassen will.* (‘[...], якщо ми не хочемо, щоб мораль переважала в політиці’)
- (3) *[...], ihre Moral gegen die deutsche Lebensart verteidigen* (‘[...], захистити свою мораль проти німецького способу життя)

У наведених вище прикладах речень присутня концептуальна метафора МОРАЛЬНОЇ СИЛИ. У реченні (1) хочуть посилити моральну стійкість его, щоб воно могло надалі залишатися моральним, у реченні (2) якась зовнішня зла сила пригнічує її і не дозволяє їй проявлятися, тоді як у прикладі (3) німецький спосіб життя є антагоністом, від якого слід захистити его. На додаток до концептуальної метафори МОРАЛЬНОЇ СИЛИ, у реченні також присутні метафори МОРАЛЬНІСТЬ - ЦІННІСТЬ та МОРАЛЬНІСТЬ - ОБ’ЄКТ, ЯКИМ ВОЛОДІЮТЬ.

- (4) *Moral wird als [...] wichtigste gesellschaftliche Kraft gesetzt.* (Визначає мораль як найважливішу соціальну силу.’)
- (5) *Überzeugten am Ende vor allem durch Moral und Kampfkraft.* (Зрештою, його переконали насамперед мораллю та бойовим духом.’)
- (6) *Aber ich habe alles gegen Moral von der Stange, [...]* (Я маю все проти моралі натовпу, [...])

³³ Див. таблицю 2.

У прикладах (4), (5), з іншого боку, ми концептуалізуємо мораль як зовнішню позитивну сутність, яка позитивно впливає на соціальний або індивідуальний розвиток. Таким чином, мораль осмислюється як зовнішня переконлива сила, яка позитивно впливає на агоніста. У реченні (6), навпаки, мораль інших виступає як зовнішня зла сила, яка атакує его. Якщо ми піддаємося спокусі моралі, прийнятої більшістю, ми стаємо аморальними відповідно до власних цінностей.

(7) [...]weder **durch Gesetz noch Moral, davon abhalten**, [...] ('[...] ні закон, ні мораль не стримують його від того, щоб [...]')

У прикладі (7) зовнішня сила у формі закону реалізується як стримуюча сила, тоді як внутрішня сила також реалізується в образі моралі. У реченні ми також можемо концептуалізувати мораль як авторитет, який має силу стримувати когось від чогось.

Метафоричними наслідками МОРАЛЬ – СИЛА є концептуальні метафори МОРАЛЬНЕ Є СТАБІЛЬНИМ та МОРАЛЬНЕ Є ПРЯМИМ, які взаємопов'язані. Якщо его є моральним, має силу боротися і перемагати зовнішні або внутрішні злі сили, то воно є морально стійким. Якщо, навпаки, щось/хтось вагається, втрачає стабільність, його мораль також порушується, її потрібно відновити, як це вказано в прикладі (8) нижче. Его може зберігати свою моральність, коли баланс сил вирівнюється, тобто встановлюється баланс між силою его і зовнішньою/внутрішньою злою силою (приклад (9)).

(8) [...] **die Moral im angeschlagenen Konzern wieder herstellen** ('[...] відновити мораль хиткої компанії')

(9) *Die Verwerfungen der globalisierten Wirtschaft und das Ende der nationalen Volkswirtschaft bedrohen die Balance zwischen Wirtschaft, Gesellschaft und Politik, zwischen dem Homo oeconomicus, dem zur Moral begabten Menschen und dem Republikaner in uns.* ('Відмови глобалізованої економіки та кінець національної, народної економіки

загрожують рівновазі між економікою, суспільством та політикою, між людиною Homo oeconomicus, що живе всередині нас, людиною, здатною до моральності та республіканцем’)

Концептуальна метафора МОРАЛЬНЕ Є ПРЯМИМ стосується внутрішнього характеру, для формування та збереження якого потрібні сили его. Метафора заснована на тілесному досвіді, згідно з яким фізично перебувати в непрямому положенні є досить незручною позою. Якщо вам доводиться довго стояти або сидіти криво, зігнувшись, ви відчуватимете фізичний біль. Виходячи з цього, ми приходимо до взаємозв’язку між прямою, стабільною поставою та внутрішнім характером.

(10) *[...] der Moral werden in den meisten Fällen die Mittel fehlen, alles zu richten, was aus dem Lot ist.* (‘[...] у моралі не вистачає засобів для відновлення того, що є неправильним’)

У прикладі (10) ми концептуалізуємо мораль як людину, здатну відновити зруйноване. Роль метафори МОРАЛЬНЕ Є ПРЯМИМ стає зрозумілою, коли ми знаємо, що справжнє значення слова *Lot* «той, що перебуває у висячому положенні/абсолютно вертикальний, прямий». Отже те, що є неправильним, поза нормою, змістилося з вертикального положення.

Серед метафоричних мовних прикладів я виділила також і інші концептуальні метафори, пов’язані з силою:

МОРАЛЬНЕ Є СИЛЬНИМ

(11) *[...] die Moral des spanischen Volkes stärken.* (‘[...] зміцнювати мораль іспанського народу.’)

(12) *Da wird eine starke Moral [...] geboten* (‘Там пропонують міцну мораль[...].’)

АМОРАЛЬНЕ Є СЛАБКИМ

(13) *Seine Moral ist Ängstlicher.* (‘Його мораль більш боязлива.’)

(14) [...] *in Kondition und Moral Schwächen zeigt.* (‘[...] у (...) стані та виявляє моральну слабкість.’)

(15) [...] *trägt er [...] einen Zug von Feigheit, der auch seine Moral fraglich erscheinen lässt.* (‘[...] якщо хто-небудь [...] показує ознаки боягузтва, то його моральність також сумнівна.’)

У прикладі (15) боягузтво - це внутрішня зла сила, яка атакує его, роблячи його слабким. Якщо его слабке, воно може менше протистояти, тому існує ймовірність того, що боягузство перемаже, зробивши его аморальним.

СТАТИ АМОРАЛЬНИМ – ЦЕ РОЗРИВ

(16) [...] *brechen mit Moral.* (‘[...] порвав (розірвав зв’язок) з мораллю.’)

Візуальна схема ДИНАМІКА СИЛИ відіграє центральну роль в ідеалізованій когнітивній моделі БОРОТЬБИ (надалі ІКМ), про яку ми маємо детальні знання. Наскільки нам відомо, ІКМ БОРОТЬБА складається з таких елементів: КОНФЛІКТУЮЧІ СТОРОНИ (ПРОТИВНИКИ), ЗАСІБ БОРОТЬБИ, МІСЦЕ БОРОТЬБИ, ПРОЦЕС БОРОТЬБИ, РЕЗУЛЬТАТ БОРОТЬБИ (ПЕРЕМОГА/ПОРАЗКА).

Щодо поняття «мораль», відповідно до ДИНАМІКИ СИЛИ, протилежними сторонами є зовнішня/внутрішня сила та его, засобом боротьби є сила волі/самозречення, процес боротьби - це боротьба его із зовнішньою/внутрішньою силою, в результаті боротьби его залишається моральним або стає аморальним.

Наступні елементи ІКМ БОРОТЬБИ проявляються у німецькомовному корпусі.

ЗАЛИШАТИСЯ МОРАЛЬНИМ – БОРОТИСЯ

(17) [...] *Kampf um Anstand und Moral* [...] (‘[...] боротьба за цноту та мораль [...])

ЗАЛИШАТИСЯ МОРАЛЬНИМ – ПЕРЕМОГТИ

(18) *Ein Sieg der Moral, wie Copado sagt.* (‘Перемога моралі, як каже Копадо’)

(19) *Die Moral muss siegen, wenn unsere Jungs mit dem Taschengeld auf die Millionäre treffen.* ('Мораль повинна перемогти, коли наші сини зі своїми кишеньковими грошима зіткнуться з мільйонерами.')

СТАТИ АМОРАЛЬНИМ – ПОРАЗКА/ФІАСКО

(20) *Die Stadt ist ein Ort der unübersichtlich gewordenen Angebote an ästhetischen und materiellen Reizen, der Ideen und Ideologien, in der die traditionelle Moral nur noch ein Schattendasein führt.* ('Місто є місцем, де пропозиція естетичного та матеріального спокушання, ідей та ідеологій є непрозорою, в якому традиційна мораль існує лише як тінь.')

У прикладі (20) бажання та мораль протиставляються одне одному. Друга половина речення показує, що в боротьбі перемогла спокуса, оскільки мораль була витіснена і зараз присутня в місті лише як тінь.

Узагальнення

Аналіз показав, що динаміка сили суттєво сприяє концептуалізації поняття моралі. Численні мовні приклади демонструють, що носії німецької мови в процесі інтерпретації проєктують певні властивості сили як фізичного явища у цю образну боротьбу, намагаючись залишатися моральними.

Дослідження підтвердило, що концепція моралі, побудована Лакоффом (1996) та Лакоффом - Джонсоном (1999) на основі інтуїтивних лінгвістичних прикладів, справді проявляється і в живому мовленні німецькою мовою.

Список використаних джерел:

1. Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010. *Kognitív nyelvészet*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2. Lakoff, George 1996. *Moral politics*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Lakoff, George 2002. *Moral politics: How liberals and conservatives think*. Chicago: University of Chicago Press.
4. Lakoff, George – Johnson, Mark 1999. *Philosophy in the flesh*. New York: Basic Books.
5. Szelid, Veronika 2007. *Szerelem és erkölcs a moldvai csángó népdalokban: Kognitív szemantikai elemzés*. PhD dolgozat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
6. Talmy, Leonard 1988. Force dynamics in language and cognition. *Cognitive Science*, 12, 49–100.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

Паніна Л.А.

кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарної освіти
Рівненського інституту післядипломної педагогічної освіти

Стрімкий розвиток засобів інформатизації (комп'ютерів, комп'ютерних комунікацій, електронних пристроїв) дав поштовх сучасним технологіям, одержання і збереження інформації завдяки їм. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – це складники підвищення мотивації до навчання, що слід враховувати при формуванні сучасного освітнього процесу. Ці технології сприяють широкому застосуванню експериментальних принципів навчання, аналітичних, практичних, орієнтованих на школярів.

Освітнянські документи, нормативно-правові акти, постанови, укази, методичні дослідження, праці, рекомендації, свідчать про увагу держави, психологів, науковців, методистів, а також учителів практиків до використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, зокрема на уроках української мови і літератури.

Сьогодні вчителів української мови і літератури потрібно володіти глибокими предметними знаннями, практичними вміннями та навичками. Педагог з високою професійною компетентністю та високим *рівнем* інтелігентності має бути здатним до обміну інформацією, самостійно набувати необхідні для професійної діяльності знання, вміння, навички та творчо використовувати набуті знання в нестандартній ситуації, виявляти дипломатичність, толерантність, артистичність, *допомогти* у

подоланні психологічних стереотипів, конструктивність в організації і плануванні навчального процесу.

Інформаційні-комунікаційні технології, поглинулили в себе елементи різних методик – особистісно орієнтованого, розвивального, проектного навчання – і є способом передачі знань, який відповідає якісно інноваційному змісту навчання й розвитку школяра, які створюють комфортні умови для самовизначення особистості в інформаційному суспільстві [5].

Комп'ютерні засоби навчання сприяють розвитку пізнавальної активності і засвоєнню навчальної інформації кожним учнем. До них належать:

- Електронний підручник
- Статистичні таблиці
- Динамічні таблиці
- Літературні портрети
- Тестові завдання
- Диктанти
- Медіа-твори
- Віртуальні екскурсії
- Комп'ютерні програми

Вибір засобів ІКТ залежить від ряду факторів, а саме: потреб і завдань уроку, наявності сертифікованих програм, рівня володіння ними у системі середньої загальної освіти.

К. Д. Ушинський зазначав: «Вчіть дитину яким-небудь п'яти невідомим йому словам, і він буде довго і марно мучитися над ними, але зв'яжіть з малюнками двадцять таких слів і – дитина засвоїть їх нальоту» [4]. ІКТ впливає на рецептори людини – слуховий, зоровий, механічний, емоційний. Учень запам'ятовує 5% почутого і 20% побаченого, проте одночасне використання аудіо- і відеоінформації запам'ятовується до 40-50%.

Мультимедіа – це представлення, візуалізація об'єктів за допомогою фото, відео, графіки, анімації та звуку, що сприяє мотивації навчання, розвитку

комунікативних здібностей, накопиченню знань, розвитку світогляду та інформаційної грамотності. Саме це сприяє новому підходу учителів-словесників до викладання предмета, що ґрунтується на використанні сучасного інформаційного середовища навчання [2]. Використання ІКТ на уроці допомагає створити умови для активної діяльності учня, а комп'ютер – це засіб організації навчання, навчальний інструмент, джерело інформації та банк довготривалого її збереження [3]. Залучення на уроках української мови і літератури інформаційно-комунікаційних технологій мають ряд переваг, а саме, такі як пізнавально-дослідницькі здібності та інтелект учнів, допомога у *підвищенні рівня педагогічної майстерності вчителів*, а саме рівення комп'ютерної навченості, підвищення мотивації навчального процесу, активізації самостійно-пізнавальної діяльності та підвищення інтересу до предмета і діяльності учнів, розвиток умінь обмінюватися інформацією за допомогою сучасних електронних інформаційних ресурсів.

Урізноманітнити навчальний процес та зробити його більш привабливим допоможе використання ІКТ. Засоби інформаційно-комунікаційних технологій дозволяють за допомогою комп'ютера інтегрувати різні прийоми, взяти до уваги потреби та інтереси учня, рівень його навченості. Інформаційно-комунікаційні технології, які залучаємо на уроках української мови і літератури, створюють умови для розвитку вмінь та навичок, необхідних для життя, формують ключові компетентності учнів, згідно нового формату освіти, а саме: здатність особистості застосувати у конкретному спілкуванні знання мови, критично аналізувати почуте й коректно відповідають (комунікативна компетентність); учні шукають, знаходять, обробляють, критично аналізують, творчо використовують, систематизують інформацію (інформаційна компетентність); вивчають культуру свого народу і поважають, розуміють культуру інших (полікультурна компетентність); переборюють невпевненість, а за потреби беруть на себе відповідальність за виконання дорученої справи, уміють співпрацювати (соціальна компетентність) [6].

Отже, уроки рідної мови і літератури з використанням ІКТ надають кожному школяреві, можливість самореалізації в пізнавальній та інших видах діяльності, створюють комфортні умови для самовизначення особистості в інформаційному просторі та суспільстві. Зробити навчання пізнавальним, творчим, цікавим, змістовним, яскравим та якісним можна естетизувати його використовуючи інформаційні технології такі як: тестові завдання, малюнкові диктанти, медіа-твори, віртуальні екскурсії, самодиктанти, медіа-уроки, відеоуроки, комп'ютерні та інтерактивні тренажери тощо. Найбільш залученими засобами ІКТ на уроках української мови є комп'ютерні тренажери (основна мета яких є створення умов для відпрацювання навичок з вивченої теми) під час колективної або індивідуальної роботи з класом («Знайди помилку», «Орфографічні п'ятихвилинки», «Орфографічні поєдинки», «Літературне асорті», «Літературна вікторина»). Практичного застосування на уроках мови набули статичні та динамічні таблиці. Динамічні таблиці вміщують такий же матеріал як і статичні, але цей матеріал можна видозмінювати при безпосередній участі школярів. Динамічні таблиці показують, які зміни відбуваються у реченнях і словах. За допомогою цього засобу учні засвоюють принцип дії того чи іншого правила, що сприяє активному навчанню рідної мови. Потрібні елементи з'являються і зникають, рухаються, збільшуються, переміщуються, іноді зі звуковим чи анімаційним супроводом, що дає змогу швидко запам'ятати та якісно застосовувати набуті знання. Мультимедійна дошка – коштовний інструмент для навчання всього класу. Це – візуальний ресурс, що може допомогти вчителям зробити уроки живими й привабливими для учнів. Вона дає змогу щоразу застосовувати сучасну таблицю, схему, діаграму, графік. Крім того, до такої таблиці завжди можна щось вписати, підкреслити, викреслити і цим самим активізувати увагу школярів. Індивідуальні картки у поєднанні з таблицями дають хороші результати, в них покладено навчальний матеріал для аналізу та схема відповідного мовного розбору. Формою перевірки орфографічної й

пунктуаційної грамотності учнів є диктант у мультимедійному форматі який досить вдало і ефективно представлений. На дошці – текст із граматичними і пунктуаційними помилками і в учнів ідентичний роздрукований текст. У процесі роботи учні мають пояснити у яких словах, реченнях були допущені помилки і зробити на дошці відповідні правильні записи.

Доцільно та ефективно використовувати електронні інформаційні навчальні ресурси на уроках української літератури. Серед них найбільш вдалими є віртуальні екскурсії та літературний портрет. Цікавим, пізнавальним матеріалом на уроках літератури є віртуальні екскурсії – науково-популярний текст із відео про музеї та історичні пам'ятки України та світу. Комп'ютер дає змогу розглянути об'єкт опису чи предмет розповіді загалом, скласти враження про нього, а також, якщо є потреба, показати об'єкт у фрагментах, акцентуючи увагу на деталях. Таким чином, віртуальна екскурсія знайомить учнів з Україною та навколишнім світом, їх історією та видатними людьми, розширює обізнаність учнів, сприяє активізації пізнавальної діяльності. Літературний портрет (опис зовнішності дійової особи в художньому творі) – проект, що містить фотографії, таблиці, документи, ілюстрації, аудіо- та відеофрагменти, скомпоновані у хронологічному порядку, дає змогу найбільш яскраво і повно розповісти учням про життєвий і творчий шлях письменника чи літературного діяча. Використовувати можна відеосюжети пропонуючи учням на їх основі виконати різноманітні завдання: скласти речення чи міні-твір, есе за побаченим із використанням певних слів (антонімів, синонімів, фразеологізмів, прикметників різних ступенів порівняння тощо) або синтаксичних конструкцій. Проведення таких *уроків робить* процес навчання інтенсивним, оскільки він сприяє *розвиткові* думки, мислення, мовлення. Усе більшої популярності в навчально-інформаційному середовищі набувають відео- та медіа-уроки, де сукупність мультимедійних прийомів сприяє повному розкриттю й усвідомленню учнями теми. Такий урок пробуджує інтерес, заохочує, захоплює побаченим і власними перемогами, які здобуті на даному етапі чи на уроці.

Медіа-уроки – яскраві, емоційні, динамічні, результативні, насичені різноманітністю і різноплановістю, тому, якою б складною не була б тема, вона стане цікавою школяреві, якщо навчальний матеріал на екрані представлений яскраво, зі звуком та іншими ефектами.

Висновки. Таким чином, використання інформаційно-комунікаційних технологій та використання їх в навчальному процесі, сприяють підвищенню мотивації та якості навчання учнів в процесі здійснення мовно-літературної освіти в новій українській школі.

Інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі дозволяють змінити роль учителя (виступає як дизайнер уроку, фасилітатор, менеджер), що в свою чергу створює умови для активної діяльності учня. Використовуються нові можливості для вивчення української мови і літератури в НУШ, а саме, різноманітні прийоми візуалізації, якісне унаочнення через використання звуку та анімації, доступ до літературних джерел, запис та прослуховування власного мовлення. Комп'ютерна підтримка уроку мови і літератури надає можливість підвищити активність, життєрадісність, творчий підхід, комунікабельність учнів і вчителя та учнів між собою. Уроки з використанням ІКТ – це, на мій погляд, є одним з найважливіших результатів інноваційної роботи в навчальному процесі.

Загально визнано, що особистість, яка зацікавлена, хоче пізнати матеріал, засвоює його набагато краще, ніж та, що не зацікавлена змістом того, що вивчає.

Отже, завдання освіти XXI століття – бути готовим до використання цифрових технологій. Людина XXI століття – це кооперація з масовою комп'ютеризацією.

Список використаної літератури

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – С. 191.
2. Вовковінська Н. Корисні поради або «мультимедіа власними руками» / Н. Вовковінська // Інформатика. – 2006. – №11(347). – С. 3-7.
3. Гримаська А. О. Викорстання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення якості навчання української мови і літератури / А. О. Гримаська // Таврійський вісник освіти. – 2016. – № 4 (56). – С. 23-27.
4. Дем'яненко Н. М. Ушинський Костянтин Дмитрович // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. — К.: Наукова думка, 2013. — Т. 10 : Т — Я. — С. 257. — ISBN 978-966-00-1359-9.
5. Інформаційні технології в навчанні. – К. : Видавнича група ВНУ, 2006. – 240 с.
6. Інформаційні системи і технології: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закл. / С. Г. Карпенко, Х. В. Попов, Ю. А. Гарнавський. – К.: МАУП, 2014. – 192 с.
7. Лаврінець В. Комп'ютерні технології : впровадження в навчальний процес / Володимир Лаврінець // Освіта. – 2012. – № 18/19 (20–27 берез.). – С. 10.
8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник / За ред. О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2016, С. 140.
9. Пути и возможности автоматизации учебного процесса. Талызина Н.Ф. (В соавторстве с Т. В. Габай). М., 2008, С. 149.
10. Шолохович В. Ф. Дидактические основы информационных технологий обучения в образовательных учреждениях : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. Ф. Шолохович. – Екатеринбург, 1995. – 186 с.

BENEFITS OF TECHNOLOGY IN VOCABULARY ACQUISITION

András Petrusinec

M.A. Student, English Philology

Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education

andras.petrusinec@gmail.com

Abstract. The paper is aimed to provide a theoretical background related to effective vocabulary learning. The main aim of the research was to give a comprehensive overview on vocabulary learning strategies.

Based on academic literature, vocabulary is proved to be a dominant factor that determines the success of acquiring a language. This factor may be explained by the fact that it has a high influence on all the four language skills. Vocabulary itself is subdivided into two types: active and passive. Active vocabulary includes words that are used usually by the speaker, while passive vocabulary includes words that one knows, but rarely uses. To achieve the main aim of the study and obtain sufficient data, an empirical research was designed and carried out. The main hypothesis was that the majority of learners today prefer to learn by using the benefits of technology (YouTube videos, music, films, etc) more than by traditional methods (cramming, reading, word cards, etc.).

Key words: vocabulary knowledge, receptive vocabulary knowledge, productive vocabulary knowledge, vocabulary learning strategies.

1. Introduction.

Language learning can be a challenging and exciting task, especially for those who learn it as a foreign language. Every single language consists of sounds, words, and grammar. Grammar provides the overall patterns, and words are the basic materials to put into these patterns. Based on this fact, it becomes clear that

vocabulary learning is an inevitable part of language acquisition since without words verbal communication cannot be established. Learners' ability of listening, speaking, reading, writing and translating is all influenced by vocabulary. Hence, vocabulary is a key to understanding a foreign language. David Wilkins, who is a famous English linguist, claims that "without grammar very little can be conveyed, but without vocabulary nothing can be conveyed" [2, pp. 111-112]. According to Jeremy Harmer "If the language structure is compared to the skeleton of language, then the words are important organs, flesh, and blood" [4, p.154]. Therefore, to acquire a language, a large number of vocabulary accumulation is crucial. Thus, learners who want to be able to communicate effectively have to use different methods and strategies. According to Rebecca Oxford, learning strategies are conscious specific actions, behaviours, steps, or techniques that used by learners to enhance their own learning. These strategies can be such as seeking out conversation partners, giving oneself encouragement to accomplish a difficult language task, or simply watching special TV programmes in the target language [8].

The main purpose of the paper is to present a theoretical background related to effective vocabulary learning and to identify widely used vocabulary learning strategies.

2. The Importance of Vocabulary and its Types.

Language acquisition is an active procedure that requires, on the part of the learners, to regularly acquire vocabulary of the target language. Acquiring appropriate words to build one's mental library of lexicon is essential in order to use the language properly. A number of linguists defined vocabulary in a similar way. According to Philip Hubbard [7], vocabulary can be defined as a powerful carrier of meaning. The Cambridge Dictionary defines vocabulary as "all the words known and used by a particular person" or "all the words that exist in a particular language or subject" [3]. Additionally, Linda Diamond and Linda Gutlohn [5] suggest that vocabulary is the knowledge of words and their meanings. This means that without

establishing a developed vocabulary base first, comprehension and use of a language will not be achieved. Accordingly, learners should be able to recognise words and know their meanings as well. Thus, when a learner is effectively able to recognise and use a word in different contexts, speak, write, pronounce the word well, he/she has the knowledge and meaning of that word [1].

From the definitions above, it can be concluded that in general, vocabulary is the total number of words that are needed to communicate and express the speakers' ideas, feelings and thoughts. Besides, vocabulary is indispensable in order to acquire a particular language and to be able to express your inner thoughts. This idea is supported by Philip Hubbard [7] who states that the more words a learner knows, the more precisely that learner can express the exact meaning he/she wants to. This is one of the most important reasons why it is necessary to learn and broaden vocabulary.

The most prominent researchers in this field such as Nation [6] and Laufer [1] or Harmer [4] have come to a conclusion that there are two main types of vocabulary: active/productive and passive/receptive vocabulary. The first type of vocabulary refers to the one that the learners have been taught and that they are expected to be able to use. Meanwhile, the second one refers to the words which learners will probably recognize when they see them, but which they will perhaps not be able to pronounce or use correctly. Productive knowledge is usually associated with speaking and writing while receptive knowledge is associated with listening and reading. Based on Webb's studies, very often it has been observed that there is no flawless division made between productive knowledge and receptive knowledge. In other words, during listening and reading, he claims that the learner also displays productive knowledge [10].

After clarifying the notion of vocabulary and its types, it is time to move to another point of the study where we are going to deal with the strategies through which learners can broaden their vocabulary.

3. Vocabulary Learning Strategies

The reason why some foreign language learners are able to learn faster and can achieve better results in their attempts while others are unsuccessful has been one of the main questions asked many language researchers. To answer the question, many of them have introduced several international second and foreign language learning strategy classifications. The differences between them are primarily due to different research methods or measuring strategies at different language tasks and in different contexts. Rebecca Oxford, who is a prominent scholar in this field, claims that learning strategies represent one of the key determinants of language acquisition and educational achievement. Language learning styles and strategies are among the main factors that help determine how and how well learners learn a second or foreign language. According to her, learning styles are the general approaches – for instance, auditory or visual – that learners use in acquiring a new language or in learning any other subject. In contrast, learning strategies are conscious specific actions, behaviours, steps, or techniques that used by learners to enhance their own learning [8]. Oxford distinguished two main group of strategies (direct and indirect). Oxford's strategy comprised of six other groups further divided into additional subgroups. Oxford's detailed taxonomy originates in the attempt to integrate all known strategies into a single taxonomy. She linked her taxonomy of strategies to four language skills – reading, writing, speaking, and listening. Some strategies in her taxonomy (especially memory and metacognitive strategies) reflect various learning styles and good learner's strategies [9]. Nevertheless, besides traditional vocabulary learning strategies, there are more modern strategies to learn new words. These new methods imply using modern gadgets and the Internet. Using YouTube videos, films, different video games (for example “Duolingo”) and the Internet as resources for studying provides students with opportunities to gather information through stimulation that will improve their imaginations and increase their interest towards the target language and its culture. The Internet provides easy and fast access to use up-to-date information and authentic materials in the language being learned. Such authentic

materials include, for instance, online newspapers, webcasts, podcasts, self-assessment tests or even video sharing websites such as YouTube, where learners, for instance, can find tons of explanations for different grammatical topics.

4. Research.

For this study two secondary schools in Berehove were selected. Sixty participants took part in the research, from which twenty-five were boys and thirty-five were girls. Each of them were aged between 13 and 14. The 9th grade was selected because they are supposed to be aware of different vocabulary learning strategies and the usage of technology devices such as smartphone, laptop, etc. In order to conduct this research a quantitative survey was carried out. Therefore, a questionnaire was developed as a measurement to obtain necessary data. This type of method was used because questionnaires provide a relatively cheap and quick way of obtaining reliable information from a number of participants.

The hypothesis was that the majority of learners today prefer to learn by using the benefits of technology (YouTube videos, music, films, etc) more than by traditional methods (cramming, reading, word cards, etc.).

After carrying out the research, the results showed that this hypothesis proved to be true. The results are shown in Diagram 4.1. Based on the outcomes the following important conclusions can be drawn. Watching films or listening to music in English are more popular techniques than, for instance, reading books or simple cramming. This may be explained by the fact that the development of technology affects our everyday lives so much that it is commonplace today even in learning. However, it is worth mentioning that reading and simple cramming, although not arbitrary for everyone, are still used by relatively many learners. One possible explanation for this is that most teachers still pay attention to ensuring that students learn words in the traditional way. Therefore, for example, they give homework assignments where the student has to learn words that are foreign to him/her and the most popular method for this is cramming. And reading always remains reading.

There will be those who will always love to read and there will be those who will hate it.

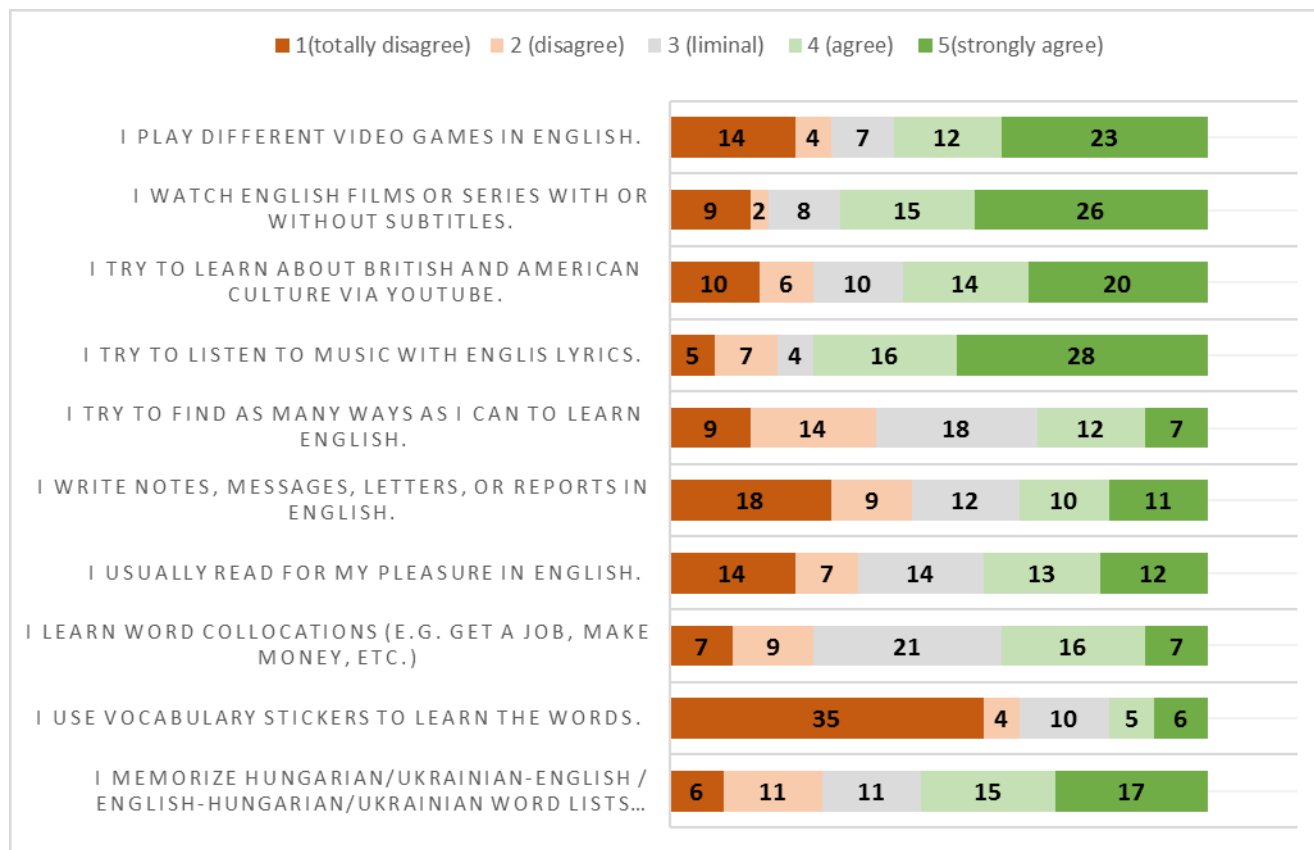

Diagram 4.1 The Use of Vocabulary Learning Strategies

In general, as one can see learners tend to use the advantage of technology to a much greater extent, which is perhaps not an issue until it has positive effects on the learner, rather than using traditional methods for vocabulary learning. Most of the learners showed positive attitude towards using technology in learning. This positive attitude of the learners is clearly visible throughout their learning process as they are more committed to learn via technology.

5. Summary

In conclusion, language learners today are more likely to learn using technology and the Internet than using traditional methods. Of course, this does not mean that methods that have been already well-used, such as cramming or reading, are completely neglected, but rather viewed as secondary or less up-to-date than, say, 30 years ago. This could be explained by the fact that nowadays learning with

technology can be much more exciting and interactive in some cases than with traditional methods. As a language learner and a novice researcher, I think it would be worthy for teachers to focus on getting as many students as possible familiar with the useful side of technology. By this we mean to show them web pages where learners can enrich their knowledge. This can be the case with many YouTube channels that deal with grammatical topics or try to introduce natural conversations. But they can also be audiobooks where the student can see and hear the text at the same time. Besides, learners can test their knowledge with self-assessing test on web pages such as Agendaweb.org. The range of possibilities that the technology and Internet provides is almost limitless, learners just have to know and use them correctly.

As many studies have shown (for example, Krashen 1982), the more learners interact with the target language, the more quickly they will master it. Surely with all of the material in English on the Internet, any learner can find sufficient input for his/her own taste. This does not only make it easier for them to learn the language, but in some cases they might also learn more about the culture of the target language, which is a significant part of language proficiency. By combining new methods and traditional ones, teachers achieve greater success in language teaching, while students achieve greater success in language acquisition which is good for both parties.

Reference list:

1. Batia Laufer. The Development of Passive and Active Vocabulary in a Second Language: Same or Different, Oxford University Press, 1998. – 255-271 pp.
2. David Wilkins. Linguistics in Language Teaching, London: Edward Arnold, 1972. – 392 pp.
3. Cambridge Dictionary
[<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/vocabulary>]
4. Jeremy Harmer. The Practice of English Language Teaching, London: Longman, 1990. – 286 pp.
5. Linda Diamond, Linda Gutlohn. Vocabulary teaching: looking behind the word, ELT Journal, 1996. – 218 pp.
6. Paul Nation. Learning Vocabulary In Another Language, Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 470 pp.
7. Philip Hubbard et al. A training Course for TEFL. Oxford: OUP, 1983. – 344 pp.
8. Rebecca Oxford. Language Learning Styles and Strategies: An Overview, Oxford, 2003.
9. Rebecca Oxford. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know, Newbury House, 1990.
10. Stuart Webb. Incidental Learning of Collocation, Victoria University of Wellington, New Zealand, 2013. – 91-120 pp.

УДК 811.161.2'344

**ЗАКОНОМІРНОСТІ СПОЛУЧУВАНOSTІ ФОНЕМ
ІЗ ПОЧАТКОВОЮ ГОЛОСНОЮ У ТРИФОНЕМНИХ СЛОВАХ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ**

Степан Сеньків

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Дрогобич)

senkivstepan@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3588-4611>

Research ID: T-2629-2018 <http://www.researcherid.com/rid/T-2629-2018>

Постановка проблеми. Кожна мова як система, пов'язаних між собою елементів, підпорядкована певним закономірностям. Цей факт дозволяє вивчати її цілісно, а не як окремі розрізнені факти. Так, у „Словнику лінгвістичних термінів” Д. І. Ганича та І. С. Олійника системою мови називається „цілісна впорядкова сукупність, взаємопов'язаних і взаємозумовлених мовних фактів і явищ, які історично розвиваються за внутрішніми законами мови” [2, 256]. А структурою є „співвідношення, взаємне розташування частин мовної одиниці” [2, 292]. Інший словник системою мови номінує „сукупність взаємопов'язаних елементів одного рівня (фонем, морфем, лексем, фразем, речень), які перебувають між собою у відповідних опозиційних відношеннях, а також відношення між мовними рівнями” [4, 156]. Поняття система і структура у цьому ж словнику розглядаються як синонімічні і відрізняються лише аспектом аналізу.

Фонологічну систему української мови також можна досліджувати структурними методами, серед яких метод дистрибутивного аналізу. Дистрибуцією називають „сукупність оточень фонем, морфем, слів, що

визначається структурою певної мови, закономірностями сполучуваності одиниці того самого рівня мовної системи”[4, 48]. Такою мовною одиницею певного рівня, як бачимо, може виступати і фонема, і морфема, і слово, а з’ясування оточень усіх елементів допоможе виокремити закономірності сполучуваності певної одиниці, зокрема фонем у словах української мови. Виявити ці закономірності та з’ясувати зв’язки між мовними фактами в українській мові допоможуть лінгвістичні моделі, які розглядаються як певна схема елементів чи типова конструкція, що характерна певній мові. Елементи моделювання застосовуються і в сучасній українській фонології для виявлення особливостей сполучуваності не тільки окремих фонем у слові (на початку, в середині чи в кінці слова), а й особливостей сполучуваності усіх фонем у словах української мови.

Аналіз досліджень. Вперше розробив основи методу дистрибутивного аналізу на початку ХХ ст. Л. Блумфільд [6], а удосконалив та розвинув його З. Харріс [6]. В українському мовознавстві дистрибутивним методом називають „різновид структурної лінгвістики, в основі якого лежить розподіл мовних елементів за характером їх вживання, виявлення всіх оточень досліджуваного елемента іншими елементами мови, всіх сусідств досліджуваного елемента з іншими без врахування смислової сторони слів, словосполучень” [2, 63].

Про сполучуваність фонем (в окремому розділі), які поєднуються в кожній мові за певними законами, йдеться у праці М. С. Трубецкого [12] „Основи фонології”. Вперше проблема сполучуваності фонем в українському мовознавстві, зокрема приголосних (двочленних, тричленних та чотиричленних), розглядається в „Курсі історії українського язика” Є. Тимченка [11]. Структуру двоелементних сполук фонем у текстах певних функціональних стилів української мови розглядає у своїй праці В. С. Перебийніс [7]. Окремі аспекти сполучуваності фонем української мови, зокрема початкові сполуки приголосних фонем в українській мові та

трифонемні й чотирифонемні словоформи були об'єктом аналізу Т. В. Старака [10], І. Ф. Савченко [8; 9] та інших. Проте актуальною на сьогодні залишається проблема сполучуваності фонем у багатокомпонентних структурах, що дозволить встановити загальні закономірності сполучуваності фонем у словах української мови та причини обмежень у поєднанні окремих фонем в словах української мови. Тільки детальний аналіз сполук фонем у багатокомпонентних структурах (як в українських, так і в запозичених словах) дозволить встановити закономірності поєднання фонем у словах, зокрема і у трифонемних.

Мета нашого дослідження – виявити склад трифонемних слів із початковою голосною фонемою в українській мові, з'ясувати сполучувальні можливості фонем у трифонемних словах із початковою голосною фонемою та побудувати моделі трифонемних слів із початковою голосною фонемою сучасної української літературної мови. Аналіз проведено на основі „Великого зведеного орфографічного словника сучасної української лексики” [1]. В основі дослідження система фонем української мови, запропонована П. П. Кострубою [5].

Виклад основного матеріалу. Як показують спостереження, у сучасній українській літературній мові виявлено такі трифонемні слова із початковими голосними фонемами:

а: ага, агу, ада, адже, аед, аер, азу, акр, але, альб, альм, альт, ані, ант, ану, апт, ара, аск, асо, Ата, Ате, ато, ату, атю, аул, аут;

е: Еак, Евр, еге, его, Еат, екю, ельф, ема, емс, ему, ене, Еол, еон, Еос, ера, ерг, ере, ест, ета, ефа, ехо, Ея;

і: іас, ібо, ігр, іди, ідо, Іза, ікс, ікт, іла, ільм, інк, іно, іол, іон, іра;

о: обі, обо, обр, ого, ода, оде, одр, ози, Окн, око, ольс, оно, Ола, опс, орд, Орк, орт, оса, осе, ост, ость, ото, оун, оце, оці;

у: угу, уда, уже, уза, узд, узи, ульч, ума, уош, ура, урн, усе, усі, ута, уха, учт;

Для з'ясування закономірностей сполучуваності у трифонемному слові із початковою голосною фонемою умовно виокремлюємо 5 груп (голосні, зімкнуто-проривні, зімкнуто-щілинні, щілинні, напіввідкриті), де О – голосна, Р – зімкнуто-проривна, А – зімкнуто-щілинна, F – щілинна і N – напіввідкрита фонема.

За „Великим зведеним орфографічним словником сучасної української лексики” у словах сучасної української літературної мови із можливих 8664 трикомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою усього зафіксовано 104 слова (1.2%). Структура трифонемних моделей слів із початковими голосними фонемами (/a/, /o/, /y/, /e/, /i/, /и/) у сучасній українській мові виглядає таким чином:

Табл. 1.

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою О (/a/)

№ п/п	Структура сполук										
1 елемент	О (/a/) (26)										
2 елемент	Р (/п, д, т, т', к/)			F (/г, з, с/)		N (/л, л', н, н', р/)			A (/ж/)	О (/e, y/)	
3 елемент	О (/а, е, о, у/)	N (/р/)	Р (/т /)	О (/а, о, у/)	Р (/к/)	О (/а, е, у, і/)	Р (/б, т/)	N (/м /)	О (/е/)	Р (/д, т/)	N (/р, л/)
Всього	6	1	1	4	1	4	3	1	1	2	2

Характерними у трифонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою /a/ є такі поєднання елементів: „голосна + проривна + голосна” (6), „голосна + фрикативна + голосна” (4), рідше „голосна + напіввідкрита + голосна” (4). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають фонемні /т/ та /л'/, а третім – голосні фонемні (15). Цікаво, що другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем, крім /ж/, та голосних, крім /е/ та /у/. Третім компонентом не виявлено також африкативних фонем та голосної фонемні /и/. Більшість слів із першою голосною фонемою /a/

є запозиченими із інших мов (*аед, аер, азу, акр, альб, альм, альт, ант, апт, ара, аск, асо, Ата, Ате, аул, аут*) і тільки окремі з них є власне українськими (*ага, агу, адже, але, ані, ану*), хоч і належать до периферії лексичної системи.

Табл. 2.

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою О (/o/)

№ п/п	Структура сполук									
1 елемент	О (/o/) (25)									
2 елемент	Р (/б, п, д, т, к/)			F (/г, з, с/)		N (/л, л', н, р/)			А (/щ/)	О (/у/)
3 елемент	О (/а, о, е, і/)	Н (/н, р/)	Ф (/с/)	О (/а, о, е, и/)	Р (/г, т'/)	Ф (/с/)	О (/а, о/)	Р (/д, т, к/)	О (/е, і/)	Н (/н/)
Всього	6	3	1	4	2	1	2	3	2	1

У трифонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою /o/ характерними є такі поєднання елементів: „голосна + проривна + голосна” (6), „голосна + фрикативна + голосна” (4), рідше „голосна + проривна + напіввідкрита” (3) та „голосна + напіввідкрита + проривна” (3). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають фонемі /б/, /д/, /р/ та /с/, а третім голосні фонемі (14). Другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем, крім /щ/, та голосних, крім /у/. Третім компонентом не виявлено африкативних фонем та голосних фонем /и/ та /у/. Більшість слів із першою голосною фонемою /a/ також є запозиченими із інших мов (*обр, ода, одр, ози, Окн, ольс, Ола, опс, орд, Орк, орт, ост, ость*) і тільки окремі з них є власне українськими (*обі, ого, око, оса, осе, ото, оце, оці*) та належать до окремих самостійних частин мови.

Табл. 3.

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою О (/e/)

№ п/п	Структура сполук								
1 елемент	О (/e/) (22)								
2 елемент	Р (/к, т/)	F (/в, ф, с, й, х, г/)			N (/м, л', н, р/)		О (/а, о/)		
3 елемент	О (/а, у/)	N (/р/)	О (/а, о, е/)	Р (/т/)	О (/а, у, е/)	F (/с, г, ф/)	Р (/к, т/)	N (/л, н/)	F (/с/)
Всього	2	1	5	1	5	3	2	2	1

Серед слів із першою голосною фонемою /e/ виявлено такі поєднання елементів: „голосна + фрикативна + голосна” (5), „голосна + напіввідкрита + голосна” (5), рідше „голосна + напіввідкрита + фрикативна” (3). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають фонемі /м/ та /р/, а третім голосні фонемі (12). Другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем, голосних, крім /а/, /о/ та проривних, крім фонем /к/ та /т/. Третім компонентом не виявлено африкативних фонем та голосних фонем /и/ та /і/. Слова із першою голосною фонемою /e/ також є запозиченими (*Еак, Евр, его, Еат, екю, ельф, ема, емс, ему, ене, Еол, еон, Еос, ера, ерг, ере, ест, ета, ефа, ехо, Ея*), крім власне українського (*еге*).

Табл. 4.

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою О (/y/)

№ п/п	Структура сполук								
1 елемент	О (/y/) (16)								
2 елемент	Р (д, т)	F (/г, ж, з, с, с', х/)			N (/л', м, р/)		О (/о/)	А (/ч/)	
3 елемент	О (/а/)	О (/а, у, е, и, і/)	Р (/д/)	А (/ч/)	О (/а/)	N (/н/)	F (/ш/)	Р (/т/)	
Всього	2	7	1	1	2	1	1	1	

У словах української мови із першою голосною фонемою /y/ виявлено такі найчисельніші поєднання елементів: „голосна + фрикативна + голосна” (7), рідше „голосна + напіввідкрита + голосна” (2) та „голосна + проривна + голосна” (2). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають фонemi /з/, /р/ та /с/, а третім голосні фонemi (12). Другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем, крім фонemi /ч/, голосних, крім /о/ та проривних, крім фонем /д/ та /т/. Третім компонентом не виявлено африкативних фонем та голосної фонemi /о/. Слова із голосною фонемою /y/ є запозиченими (уда, уза, ульч, уош, урн, ута, уха, учт), крім власне українських (угу, уже, узд, ура, усе, усі).

Табл. 5.

Трифонемні дистрибутивні структури із початковою фонемою О (/i/)

№ п/п	Структура сполук									
1 елемент	О (/i/) (15)									
2 елемент	Р (/б, д, к/)			F (/г, з/)		N (/л, л', н, р/)			О (/а, о/)	
3 елемент	О (/а, о/)	Р (/т/)	F (/с/)	О (/а/)	N (/р/)	N (/м/)	О (/а, о/)	Р (/к/)	F (/с/)	N (/л, н/)
Всього	3	1	1	1	1	1	3	1	1	2

Із першою голосною фонемою /i/ виявлено такі характерні поєднання елементів: „голосна + проривна + голосна” (3), „голосна + напіввідкрита + голосна” (3), рідше „голосна + голосна + напіввідкрита” (2). Найчастіше другим компонентом трифонемних слів виступають фонemi /д/, /к/ та /н/, а третім голосні фонemi (7). Другим компонентом не зафіксовано африкативних фонем, голосних, крім /а/, /о/, проривних, крім фонем /б/, /д/ та /к/ та фрикативних, крім /г/, /з/. Третім компонентом не виявлено африкативних фонем, голосних фонем /у, и, і, е/ та більшості проривних і фрикативних фонем.. Слова, що зафіксовані у

словнику української мови, із голосною фонемою /i/ є також запозиченими (*іас, ідо, ікс, ікт, іла, ільм, інк, іно, іол, іон, іра*), крім власне українських (*іди, ігр*).

Табл. 6.

**Зведена таблиця трикомпонентних моделей із першим компонентом
голосною фонемою**

№ п/п	Структура сполук																									
	О (/а, о, у, е, і/)																									
	Р					F					N					A					O					
	О	N	F	P	A	О	N	F	P	A	О	N	F	P	A	О	N	F	P	A	О	N	F	P	A	
/а/	6	1	0	1	0	4	0	0	1	0	4	1	0	3	0	1	0	0	0	0	0	2	0	2	0	26
/о/	6	3	1	0	0	4	0	0	2	0	2	0	1	3	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	25
/і/	3	0	1	1	0	1	1	0	0	0	3	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	15
/е/	2	0	0	0	0	5	1	0	1	0	5	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	2	0	22
/у/	2	0	0	0	0	7	0	0	1	0	2	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	16
Всього	19	4	2	2	0	21	2	0	5	0	16	3	4	7	1	3	0	0	0	0	0	7	3	4	0	104

Як бачимо, характернішими серед трифонемних дистрибутивних структур із початковою голосною фонемою є такі поєднання елементів: „голосна + фрикативна + голосна” (21), „голосна + проривна + голосна” (19) та „голосна + напіввідкрита + голосна” (16). Найбільші сполучувальні можливості має голосна фонема /а/, яка здатна утворити 26 сполук, /о/ – 25 сполук та /е/ – 22 сполуки, менші – голосні фонем /у/ – 16 сполук та /і/ – 15 сполук. Цікаво, що другим компонентом серед усіх зімкнуто-проривних фонем зустрічаються фонем /б/, /п/, /д/, /т/, /т'/, /к/, серед африкативних – фонем /ц/, /ч/ та /ж/, серед щілинних – фонем /в/, /ф/, /ж/, /з/, /й/, /с/, /с'/, /х/, /г/, серед напіввідкритих – фонем /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, а серед голосних – фонем /а/, /о/, /у/ та /е/. Третіми компонентами серед усіх зімкнуто-проривних фонем можуть бути фонем /б/, /д/, /т/, /т'/, /к/, серед щілинних – фонем /ф/, /с/, /ш/, /г/, серед напіввідкритих – фонем /л/, /м/, /н/, /р/ та усі голосні фонем.

Серед трифонемних дистрибутивних структур із початковою голосною фонемою не виявлено моделей ОРА, OFF, OFA, OAN, OAF, OAP, OAA, OOO, OOA. Не виявлено жодного слова із початковою фонемою /и/. Як бачимо,

найчастіше голосні фонемні у трифонемних дистрибутивних структурах поєднуються із наступними приголосними фонемами (90), рідше із голосними (14) фонемами. Більшість зафіксованих трифонемних слів української мови із початковою голосною фонемою запозичені з інших мов.

Висновки. Таким чином, в українській мові серед трикомпонентних моделей із першим компонентом голосною фонемою найбільш типовими є такі моделі: O(/y/)FO – 7, O(/a/)PO – 6, O(/o/)PO – 6, O(/e/)FO – 5, O(/ε/)NO – 5, тобто поєднання голосної із наступною щілинною та проривною фонемами. Характерними є такі поєднання елементів у трифонемній дистрибутивній структурі із першою голосною фонемою як „голосна + фрикативна + голосна” (21), „голосна + проривна + голосна” (19) та „голосна + напіввідкрита + голосна” (16), хоч слова, де вони зустрічаються, належать до периферії лексичної системи сучасної української мови. Такі трифонемні дистрибутивні структури не типові для сучасної української мови.

Список літератури

1. Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 896 с.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
3. Гриднева Л. М. Типи складів і їх сполучуваність у двофонемному слові // Мовознавчі студії. – К., 1968. – С. 3-10.
4. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
5. Коструба П. П. Фонетика сучасної української літературної мови. – Львів, 1963 – 100 с.

6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Академія, 2006. – 464 с.
7. Перебийніс В. С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1970. – 270 с.
8. Савченко І. Ф. Фонемний аналіз трифонемних словоформ // Мовознавство. – № 6. – 1972. – С. 37-44.
9. Савченко І. Ф. Структура та статистичні характеристики чотирифонемних словоформ і морфем української мови. // Питання структурної лексикології. – К. Наукова думка, 1970. – С. 13-19.
10. Старак Т. В. Особливості початкових сполучень приголосних фонем в українській мові // XXXIX наукова конференція, присвячена підсумкам науково-дослідної роботи університету за 1964 рік. Тези доповідей. Філологія, журналістика. – Львів, 1965. – С. 49-50.
11. Тимченко Є. Курс історії українського язика. Вступ: фонетика. – 2-е вид., допов. – Київ – Харків, – 1930. – 212 с.
12. Трубецькой Н. С. Основы фонологии. – М., 2000. – 352 с.

ЗВУКОВІ ПОВТОРИ ТА ФОНОСЕМАНТИЧНІ ЗБЛИЖЕННЯ В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

Стецик М.С.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
(науковий керівник)

Анна Ковач

Магістрант кафедри української мови
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Фонетична стилістика Ліни Костенко, її віртуозні звукові повтори (асонанс, алітерація, паронімічна атракція) стали справжнім вибухом мовного чуття, дієвим засобом подолання нейтральності тексту, оновлення значення за допомогою фонетичних засобів мови, що є переконливим свідченням динаміки й експресії поетичної мови загалом. Звукове інструментування зроблено з великим відчуттям міри й смаку, позаяк створення звукових ефектів задля них самих не є метою поетичної мовотворчості мисткині. Особливість її фонетичної стилістики полягає в органічній єдності звуку й смислу, яка виявляється у відповідності фонетичних і семантичних опозицій та кореляцій. Музичність твору визначається і його звуковим оформленням, і сукупністю всіх додаткових семантичних прирощень. Обидві поетичні стихії – звукова й асоціативна – експліковані синкретично, нероздільно, як одне ціле. Орієнтація поезії на звукосмисловий аспект, право на різні формально-словесні зближення, – одне з незаперечних прав усієї літератури, «невід’ємне право кожної людини, яка творить»(В. Григор’єв).

Конкретно-чуттєва, емоційна, інтелектуальна стихія поезії Ліни Костенко невіддільна від її залюбленості у слово. Мисткиня надзвичайно тонко відчуває його лінгвістичну природу, у якій закладено глибокий зміст. Її поезія повсякчас розкриває читачеві творчу природу мови: поетичність, притаманна слову, часто підказує правду художній думці. Чи не тому одним із її улюблених прийомів є встановлення асоціативно-сміслових зв'язків між близькозвучними словами.

Ліна Костенко тонко відчуває межу, де звук переходить у зміст, а зміст стає тишею. Вона зосереджена на пізнанні і пізнаванні слова, заглибленні в його історію і відчутті перспективи, робленні слова полівимірним (включення всіх попередніх значень і прочування ймовірних наступних). Балансування на межі слова, гра зі звуком і значенням створюють семантичні розлами і зсуви, крізь які проглядаються глибини прамови – того, з чого все починалося. Ліна Костенко буквально добуває слово зі слова, ступенює його до останньої межі. У її поезіях мова начебто пише нею (тут використовуємо визначення Р. Барта в прямому розумінні), зтягує її в свою стихію значень і сенсів, що ніколи не бувають статичними, допомагає віднайти втрачені між словами зв'язки. У деяких випадках така гра переходить у незвичайний експеримент: слово розшаровується на звук і смисл. Смисл розшаровується на смисли, звук розшаровується на звуки, один-єдиний звук стає носієм смислу, залежно від свого розташування у фактурі тексту. Поетка володіє унікальним мистецтвом творення багатовимірності слова (включенні всіх попередніх значень і прочуванні ймовірних наступних). У її поетичних текстах звукова та асоціативна моделі визначають одна одну, і часто саме звукова стає кодом до розшифрування образної системи, що закорінена в семантиці. Удаючись до сучасної термінології, за допомогою майстерно дібраних звуків Ліна Костенко кристалізує вагомні концепти (**тиша, гармонія, музика, рішучість, свобода, поразка** тощо). У поезії «Осінній день, осінній» алітерація **н** витворює концепт гармонії буття, алітерація **с** – концепт смутку; алітеровані **с, ш** («Циганська

муза») увиразнюють концепт тиші; какофонічні **ф, т, п, г** у поєднанні з фономімесисом виступають основними засобами концептуалізації образу міста-монстра. Паронімічне обігрування лексем **вільний – віл, свобода – слобода, хміль – Хмельницький** кристалізує світоглядну антитезу роману у віршах «Берестечко» **свобода – поразка**.

Органічним засобом фонетичного збагачення тексту Ліна Костенко зробила свою риму, яка водночас виступає і невід'ємною часткою рецептивно-естетичних пріоритетів. Розмаїтість римових структур, часте звернення до внутрішнього співзвуччя збагачує зовнішній малюнок поезій, робить їх експресивними та емоційно акцентованими. Майстерно сконструйованими є дисонансні рими та рими включення. Інтонаційно-мелодійний лад мовлення увиразнюється через віртуозне акцентуаційне зіткнення та оригінальний фономімесис.

Потужним засобом звукового оновлення тексту в Ліни Костенко є паронімічна атракція, що засвідчує переорієнтацію сучасної поезії на звукосмисловий аспект. Викристалізувавшись із звукопису – асонансу, алітерації, звукових повторів, імітативної гармонії, атракція зближення стає однією з визначальних характеристик поетичного мовостилю Ліни Костенко. Фонетична організація тексту набуває особливої ваги у зв'язку з естетикою звукового символізму.

Як цікаве й неординарне явище виступає так звана атракція включення, що є своєрідною звукосмисловою домінантою поезики Ліни Костенко. Унікальної експресії поетичному мінідискурсу додає паронімія власних назв: онімні номени, вступаючи в паронімічні відношення, можуть слугувати експлікантами історичних асоціацій та оцінки історичних осіб та подій. Оригінальним засобом досягнення особливого звукосмислового ефекту є так звана атракція через розщеплення, що допомагає акцентувати важливі смислові моменти не тільки тексту, а й світогляду, естетичних уподобань автора.

Зіставлення типів паронімічних зближень Ліни Костенко засвідчує, що їхній розвиток відбувався досить нерівномірно. Скажімо, вокалічний тип, хоча й досить поширений, але не займає таких визначальних позицій. Натомість особливого поширення набуває атракція за рахунок зміни консонантного складу, головню – паронімія включення.

Активне звертання до паронімів як до засобів звукової організації тексту зумовлює виникнення нових, поки що рідковживаних різновидів атракції. У поезії Ліни Костенко особливо вирізняються звукові переклички з використанням авторських неологізмів. Асоціативно-сміслові зв'язки між близькозвучними словами породжують несподівані синонімічні пари: *туга – тайга, гордий – гористий, раби – риби*. Потужний пафос заперечення, драматичного зіткнення полярних ідей-думок зумовлює значну стилістичну вагу контекстуальних антонімів: *слово, а не слава, не бува бароко барикад, не естрадники, а страдники, колись були орфеї, тепер корифеї, це не чудо, це чад*. Звукосміслові зв'язки увиразнюють засадничі моменти поетичного мовомислення, коли підкреслюється контраст раціонального і чуттєвого, природи і цивілізації: *з мудрованих дум у мандруючий дим, на оболонях верби у болоньях*).

Явища, пов'язані з різноманітними способами семантизації формальних елементів мовлення, відбивають одну із найважливіших рис поезії – динамічність і змінність. Фонетична гармонія підсилює гармонію смисловою і слугує засобом збагачення реальних і потенційних ресурсів художнього мовлення. Слова Й. Бродського про те, що «мова породжує поетів, а не поети породжують мову», неначе сказані про і про Ліну Костенко.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайовий Л.А. Ритмомелодика художнього тексту / *Мовознавство*. 1984. №1. С. 16 – 24.
2. Григорьев В. П. Паронимия / *Языковые процессы: процессы в современной русской художественной литературе: Поэзия*. М. : Наука, 1977. С. 186 – 239.
3. Дащенко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60 – 80 рр. ХХ ст. / *Автореф. дис. канд... філол. наук*. К., 1996. 21 с.
4. Дащенко Н. Розвиток поетичної образності шляхом звукової організації тексту / *Українська мова і література: Історія, сучасний стан, перспективи розвитку*. Тернопіль : Збруч, 1999. С. 250 – 253.
5. Єрмоленко С. Нариси з української словесності. К.: Довіра. 1999. С. 431 с.
6. Ковальов В. П. Вимовно-фонетичні виражальні засоби в українському художньому мовленні / *Українська мова і література в школі*. 1984. № 11. С. 35 – 41.
7. Маленовський Ю. Фоносемантична організація поетичного твору: аспект рецепції (На матеріалі поезії Павла Тичини) / *Автореф. дис... канд. філол. наук*. К., 2003. 20 с.
8. Серажим К. С. Фонетичні засоби стилістики: Навчально-методичний посібник. К. : Знання, 1996. 176 с.
9. Сюта Г. Паронімічна атракція як засіб звукосмислової організації лірики Л. Костенко / *Українська філологія: Школи, постаті, проблеми*. Л. : Світ, 1999. С. 297 – 300.
10. Турська І. „Шукаю суті в сутінках понять...” (Пароніми як стилістичний засіб у творчості Ліни Костенко) / *Урок української*. 2007. № 7 – 8. С. 21 – 25.

**ДО ПИТАННЯ ВОЗВЕЛИЧЕННЯ НЕПЕРЕМОЖНОЇ СИЛИ КОХАННЯ:
«РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА» В. ШЕКСПІРА**

Тарасова Наталія Іванівна

к.ф.н, доцент, доцент кафедри світової літератури Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9712-9465>

Овсієнко Юлія Іванівна

магістрант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Рижкова Тетяна Юріївна

магістрант Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Кохання – одна з вічних тем у світовій літературі. І кожен письменник висвітлює її по-своєму, але є твори, що стали вершинними літературними зразками змалювання цього прекрасного стану й почуття людини.

Ще у Давній Греції був відомий поет Анакреонт, котрий здобув славу «класичного співця любові». Саме від Анакреонта усталився звичай зображувати Ероса або у вигляді хлопчика-пустуна, що жбурляє в закохану людину м'яча, або хлопчика, який бавиться, поцілюючи стрілою в серце закоханого. Але зустрічаємо в поета й інший образ бога кохання: це могутній коваль, котрий б'є важким молотом по серцю. Тобто ще в античній літературі фіксувалися складні любовні переживання. Кохання – не завжди радість, щастя тощо. Бувають й нездоланні перешкоди на шляху закоханих.

І коли йдеться про кохання молодих людей із родин, що ворогують між собою, на думку одразу спадають шекспірівські Ромео і Джульєтта.

Шекспір, як і інші видатні митці епохи Відродження (Петрарка, Ботічеллі, Леонардо да Вінчі, Рафаель, Тіціан та ін.) наділив тему кохання у своїй творчості світлом гуманістичної думки. Він опоетизував красу чуттєвих радостей як найвище благо людини. І ці радості стверджувались ним у нерозривній єдності з красою морального достоїнства людини, з безмежністю його душевного багатства. Таке кохання він протиставляв феодальним і буржуазним шлюбам, які ґрунтувались на засадах егоїстичного, корисливого розрахунку [1, с. 120].

Зміст трагедії «Ромео і Джульєтта» – це ренесансна тема вірного кохання молодих людей, піднята Шекспіром, як і визначними митцями епохи Відродження, до «ідеалу земної людської краси» [2, с. 35].

Існує безліч варіацій сюжету про двох юних закоханих. У кожній із них провідною є саме тема кохання, але ж змальовується це почуття у кожного автора по-різному. Знайомство з літературними творами цієї тематики дає підстави стверджувати, що одним із перших спогадів про «вічне кохання» між двома молодими людьми, що продовжується навіть після їх смерті, є фрагмент поеми Данте «Божественна комедія» (приблизно 1308 р. - 1321 р.) у першій частині (кантиці), що має символічну назву «Пекло». Це образи коханців Франчески да Ріміні і Паоло Малатеста. Розповідь про вбивство Джанчотто Малатесті Франчески і її коханця – свого молодшого брата Паоло настільки вражає автора поеми, що глибину свого враження від сюжету він описує подібно до удару, від якого його тіло бездиханно падає на землю:

«... і мука їх сердець

Моє чоло покрила смертним потом;

І я упав, як падає лиш мрець...» [3].

В цілому Любов людей один до одного у Данте поєднується з божественною благодаттю (в поемі її символізує Беатріче). Вона є символом добра, краси тощо й облагороджує та просвітлює людські душі.

Продовження теми кохання зустрічаємо у сюжетах збірника новел Мазуччо Гуардаті («Новеліно», 1476 р.; новела 36) [4, с. 517], що збереглися до нашого часу й набули великої популярності в ренесансній Італії (хоча події відбуваються не у Вероні, а в невеличкому містечку Сьєна, та й закохані мають зовсім інші імена). А у Луїджі да Порто («Історія двох благородних коханців», приблизно 1524 р.) вперше дії переносять читача у Верону, і головними героями стають закохані Ромео та Джульєтта [4, с. 517]. За задумом автора, вони діти двох родів Монтеккі і Капулетті, ворожнеча між якими то поновлюється, то затихає. Доля готує для молодого подружжя, що таємно обвінчалось, випробування розлукою (через вбивство Ромео рідного брата Джульєтти). Закохана не може знести таких «тортур» і вирішує позбавити себе життя, випивши отруту. Після ряду непорозумінь і прикрих випадковостей молода пара залишається разом «на віки вічні», примиривши своєю смертю не тільки батьків, а й два ворогуючих знатних роди.

Розповідь Маттео Банделло стала основою для драми Лопе де Вега «Кастельвіні і Монтеси» (близько 1600 р.), а, крім того, її французький переклад, зроблений П'єром Буато («Трагічні історії», 1559 р.), був перекладений на англійську мову Пейнтером у його «Палаці насолод» (1565-1567 рр.) і пізніше представлений у досить великій поемі (більш ніж 3000 віршів) Артура Брука «Ромео і Джульєтта» (1562 р.) [4, с. 518]. Саме остання і була для Шекспіра головним, а можливо, й єдиним джерелом для його п'єси.

В основі конфлікту трагедії – зіткнення гуманістичної любові з феодалними забобонами – родовою ворожнечею і свавіллям батьків. Дія відбувається в італійському містечку Вероні, хоча проблематика її нав'язана англійською дійсністю [5, с. 18]. Проте головний конфлікт у трагедії

визначається зіткненням Ромео і Джульєтти з силами, схарактеризованими достатньо чітко в соціальному плані. Ці сили, що перешкоджають щастю молодих закоханих, пов'язані зі старими моральними нормами, які знаходять своє втілення не тільки в темі родової ворожнечі, але і в темі насильства над людською особою, яке і приводить врешті-решт до загибелі героїв [6, с. 1].

Ідейний зміст трагедії можна змалювати як протест проти феодальних устоїв, що стали перешкодою для щастя двох молодих людей. Ромео і Джульєтта стають жертвами безглуздої ворожнечі родин. Проте їхня загибель утверджує перемогу нової, гуманістичної засади: припиняє непримиренну ворожнечу.

Своєю смертю закохані немовби купують перемогу нового життєвого принципу – принципу миру, дружби, кохання. Горе втрати примушує Монтеккі і Капулетті зрозуміти, що безглуздою ворожнечею вони знищили власне майбутнє. Тож тепер, над тілами своїх дітей вони клянуться забути вікові чвари й обіцяють спорудити на їх могилах золоті статуї [5, с. 22].

Статуї Ромео і Джульєтти – яскраве втілення естетичних ідей, які Шекспір заповідав на майбутнє. У цій деталі – завершення всіх елементів художньої форми твору, підпорядкованих ідейному змісту трагедії.

Червоною ниткою проходить крізь трагедію ідея непереможності, незламності, вічності справжнього, щирого кохання, для якого важливі не походження та ім'я, а почуття й особистість коханої людини.

Загибель юних закоханих породжує нову істину: людські почуття святіші й значніші за вікові станові забобони. Так було й так буде завжди, доки живе людина. Це визначає головну думку трагедії – кохання сильніше за смерть. Воно – непереможне.

Кохання Ромео і Джульєтти – нестримне, чисте й героїчне. Закохані борються за право вільного вибору у своїх власних почуттях. Їх кохання триває лише декілька днів і протистоїть застарілим феодальним нормам і устоям, під

владою яких перебувають Капулетті й Монтеккі. Це справжній бій за вільне життя й права людини.

Висока моральність вічно прекрасної юності, що виражається в позитивних образах, хвилювала й хвилює не одне покоління, адже людині близькі і зрозумілі саме ті герої, які сильні духом, душевно багаті, величні в своїй пристрасній боротьбі за чистоту людських відносин. Вони пробуджують складну гамму почуттів: радість і смуток одночасно, сум, біль і гордість за їх здатність до трагічного подвигу. Емоційний вплив трагедії надзвичайно сильний ще й тому, що в ній стверджується вічність людського життя через її почуття [5, с. 22].

Оснoву проблематики «Ромео і Джульєтти» становить питання про долю молодих людей, нові високі відроджені ідеали, що сміливо вступили в боротьбу на захист вільного людського почуття.

Те, що Шекспір, подібно багатьом гуманістам Відродження, на певному етапі свого творчого розвитку вбачав головне джерело зла, що заважає формуванню нових відносин між людьми, в силах, які асоціюються зі старими нормами, не можна назвати ані помилкою, ані данню ілюзіям. Нова мораль могла прокласти собі шлях тільки в боротьбі зі старим, ворожим цій моралі устроєм. І саме в цьому – джерело шекспірівського реалізму в «Ромео і Джульєтти» [7, с. 96].

Віра в торжество нових норм і нового світобачення взагалі, що повинно наступити або наступило у момент краху старих сил, призвело до необхідності включити в канву твору момент, без якого трагедія взагалі не могла б відбутися, – втручання долі. Ключову роль тут зіграла низка фатальних і прикрих випадковостей, несприятливих по відношенню до Джульєтти і її коханого [6, с. 2].

Але постановка моральних проблем у п'єсі не вичерпується лише зображенням любові, що надихає й об'єднує Ромео і Джульєтту. Ця любов

розвивається і міцніє на тлі інших варіантів відносин між чоловіком і жінкою. Варіантів, розроблених із різним ступенем художньої виразності, але кожного разу по-новому і завжди контрастно, що відтіняє чистоту і велич почуття, яке охопило головних героїв трагедії.

З найпростішим із цих варіантів глядач зустрічається на самому початку п'єси, спостерігаючи вельми грубу, прикрашену відвертими скаргами буфонаду слуг, які вважають, що жінки не мають права голосу, а існують лише для того, щоб їх припирали до стіни: «Оттого-то женщин, сосуд скудельный, всегда и припирают к стенке» [4, с. 10].

Надалі носієм цієї моральної концепції, правда, в м'якшій формі стає годувальниця. І тому цілком природно, що в один із найнапруженіших моментів п'єси (коли Джульєтта шукає способів зберегти вірність Ромео) мораль героїні і мораль годувальниці, що умовляє свою вихованку забути Ромео і вийти заміж за Паріса, вступають у відкритий конфлікт [6, с. 3].

Іншим прикладом неприйняттого для Шекспіра ставлення до жінки є поведінка Паріса і старого Капулетті. Це – звичайний, офіційний для тієї пори спосіб вирішення матримоніальних проблем. Паріс починає переговори з батьком Джульєтти про шлюб, навіть не запитавши у самої нареченої про її почуття і плани на майбутнє. Батько Джульєтти не відразу погоджується на шлюб:

*Мое дитя еще не знает жизни;
Ей нет еще четырнадцати лет;
Пускай умрут еще два пышных лета –
Тогда женою сможет стать Джульетта* [4, с. 20].

Але потім, під час іншої зустрічі з Парісом, Капулетті вже сам гарантує йому любов своєї доньки, будучи упевненим, що Джульєтта підкорятиметься його вибору:

*Синьор, могу вполне ручаться вам
За чувства дочери моей: уверен,
Что будет мне она повиноваться [4, с. 86].*

І те, що Джульєтта наважилася протистояти волі своїх батьків, свідчить не лише про силу її волі і характеру, а й про початок руйнації старих феодальних порядків.

Як бачимо, тема кохання у творі переплітається з темою нескінченної феодальної ворожнечі двох знатних родів. У цій трагедії стикаються дві суспільно-моральні сили: дух феодальної жорстокості й помсти і принципи кохання, гармонії прийдешньої епохи Відродження. Але перш за все «Ромео і Джульєтта» – це возвеличення непереможної сили кохання. Трагедія «Ромео і Джульєтта» – найвизначніший гімн коханню, яке пережили Ромео і Джульєтта: це не тільки пристрасне почуття, яке не визнає ніяких перешкод, але й почуття, що нескінченно збагачує душу.

Український письменник і критик І. Франко оцінив цю трагедію як «документ англійського Ренесансу, що бере своє коріння в глибокій старовині і живиться соками гуманістичної епохи, і як перший майстерно створений твір Шекспіра, яким завершується довгий розвиток цієї літературної теми» [Цит. за: 8, с. 356].

Ромео і Джульєтта – вічні образи у світовій літературі та мистецтві. Вільям Шекспір наділив їх найкращими людськими рисами, опоетизував силу та чистоту їхнього кохання. Саме тому трагедія «Ромео і Джульєтта» по праву вважається одним із шедеврів світової літератури.

Список використаних джерел:

1. Nicholl C. A. Shakespeare. London, 1982. 298 p.
2. Герцен А. И. Собрание сочинений в тридцати томах. М., 1984. Т. 3. С. 15-55.
3. Данте Алигьери, Божественная комедия. librebook : веб-сайт. URL: https://librebook.me/bojestvennaia_komediia_aligeri_dante/vol1/1.
4. Шекспир В. Полное собрание сочинений: В 8-и томах / Под ред. Смирнова А., Аникста А. М. : Искусство, 1978. Том 3. 648 с.
5. Савченко С. В. Легенда про Трістана й Ізольду. *З історії зарубіжних літератур*. К. : Вища школа, 1975. С. 25-39.
6. Трагедія любові у творах Вільяма Шекспіра. Ukrefs : веб-сайт. URL: <http://ukrefs.com.ua/146249Analiz-proizvedeniya-Vil-yama-Shekspira-Romeo-i-Dzhul-etta.html>.
7. Nicholl Charles. The Lodger: Shakespeare on Silver Street. Penguin Books, 2008.
8. Франко І. Ромео і Джульєтта. Твори в 20-ти томах. К., 1985. Том XVIII. 450 с.

РУССКИЙ И ВЬЕТНАМСКИЙ РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ: ОСНОВНЫЕ СХОДСТВА И РАЗЛИЧИЯ

Юнаш Марина Владимировна

к. филол. н., доцент, заведующий кафедрой общеобразовательных
дисциплин Белорусского государственного университета
информатики и радиоэлектроники

То Тханг Куанг

магистрант Белорусского государственного университета
информатики и радиоэлектроники

Наше повседневное поведение связано с этическими нормами речи, то есть с тем, как следует обратиться к собеседнику, как надо извиниться, поблагодарить, попросить о чем-либо, выразить сочувствие и др. Совокупность принятых обществом правил речевого поведения в соответствующих сферах и ситуациях общения называют речевым этикетом.

Речевой этикет – важный элемент национальной культуры. Его правила основываются на нормах морали и традициях народа.

Цель нашей работы – рассмотреть основные сходства и различия русского и вьетнамского речевого этикета.

Для носителей русского и вьетнамского языков «запомнить и правильно называть имена собеседников – один из секретов доброжелательных отношений» [2, с. 146]. Таким образом люди выражают свое уважение.

В русском и вьетнамском речевом этикете недопустимо употреблять личные местоимения третьего лица для указания на присутствующих. Если данное правило не соблюдается, то выражается неуважение. Чтобы преодолеть эту проблему, нужно помнить имена людей, на которых мы хотим указать в их

присутствию.

Какими бы разными ни были традиции и обычаи разных народов, у всех один общий способ выражения тактичности и корректности, завоевания доверия и симпатии у людей – это улыбка. «Улыбка рождает доверие и понимание. Ничто так не греет, как улыбка, когда она искренняя» [1, с. 53].

Являясь элементом национальной культуры, речевой этикет имеет свои особенности. Так, «оригинальность русской речи проявляется в употреблении личных местоимений «ты» и «Вы» [2, с. 147]. При этом «ты» говорят близкому человеку, используют в неофициальной обстановке, на «Вы» обращаются к человеку незнакомому, малознакомому или уважаемому, в официальной обстановке к равному и старшему по возрасту и положению. Кроме того, «вы» – обращение ко многим людям сразу: «Мы рады приветствовать вас сегодня на нашей конференции!»

Носители русского языка обращаются друг к другу по имени. Формы личного имени (без отчества и фамилии) употребляются, как правило, в общении между родственниками, близкими знакомыми и молодыми людьми. При этом следует отметить, что имена имеют несколько вариантов: официальное, полное имя и неофициальные, уменьшительные варианты, например, Екатерина – Катя, Катенька, Катька; Иван – Ваня, Ванечка, Ванька. В разговорной речи в качестве обращений широко используются звательные формы, которые образуются от неофициальной формы личного имени: Катя – Кать, Ваня – Вань, Саша – Саш и др.

Обращение по имени и отчеству у русских – форма вежливости. Во вьетнамской лингвокультуре отчество отсутствует.

Во вьетнамском обществе принята строгая иерархия коммуникации. В официальной обстановке вьетнамцы обращаются по имени с сопровождающим словом, обозначающим профессию, должность, социальное положение, например:

– *Em chào thầy Phi ạ.* – Здравствуйте, преподаватель Фи.

В неофициальной обстановке для обращения к знакомым вьетнамцы употребляют само слово, указывающее роль собеседника в соотношении с субъектом, который осуществляет обращение:

– *Mẹ ơi, mẹ đã nấu bữa tối chưa ạ?* – Мама, мама готовила ужин?

При обращении к незнакомому человеку, возраст которого примерно такой же, как и у субъекта, осуществляющего обращение, используется слово *ban* – друг. Если собеседник немного младше, то употребляется слово *em* – младший. Если он намного младше, говорят *cháu* – племянник, племянница. Если собеседник немного старше, то используются слова *chị* – старшая сестра или *anh* – старший брат. Если разница в возрасте значительная, то младшие обращаются к старшим со словами *cô* – тетя или *chú* – дядя. При большой разнице в возрасте младшие используют слова *bà* – бабушка и *ông* – дедушка. Во Вьетнаме часто уточняют возраст собеседника, чтобы правильно обратиться к человеку

В русском языке для приветствия используются «Здравствуй(те)!», «Доброе утро!», «Добрый день!», «Добрый вечер!», «Привет!», «Приветствую вас!» и др. В отличие от этого во вьетнамском языке используется только одно слово «Chào!» («Здравствуй(те)!»). При этом «Chào!» употребляется не изолированно, а обязательно со словом, указывающим на человека, к которому обращена речь:

- Chào bác! – Здравствуйте, дядя!
- Chào chị! – Здравствуйте, сестра!
- Chào em! – Здравствуй, сестренка!

Для выражения уважения к старшим после приветствия вьетнамцы обычно употребляют слово «ạ» [2, с. 149].

Таким образом, русский и вьетнамский речевой этикет имеет ряд общих черт. Прежде всего, важно помнить имя собеседника, недопустимо называть

присутствующего при разговоре человека местоимением третьего лица. В невербальном общении важную роль играет улыбка, являющаяся способом выражения тактичности и завоевания симпатии у людей.

Речевой этикет имеет национальную специфику. В русском языке эти особенности связаны с использованием местоимений «ты» и «Вы», обращений по имени, по имени и отчеству, форм приветствия. Вьетнамский речевой этикет имеет сложную систему обращений, в основе которой лежит учет возраста собеседников и их социального статуса.

Список использованных источников:

1. Майло О. Франк. Как убедить собеседника за 30 секунд / Майло О. Франк. – М., 1998. – 271 с.
2. Чан Динь Лам. Особенность обучения русскому речевому этикету вьетнамских студентов / Чан Динь Лам // Успехи современного естествознания. – 2014. – №4. – С. 146–150.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

СОВРЕМЕННОЕ ФИЛОСОФСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ АСПЕКТОВ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КАТЕГОРИИ «НАЦИЯ» В РОССИЙСКОМ КОНТЕКСТЕ

Гузаа Леон Витальевич

аспирант кафедры национальных федеративных отношений Российской
академии народного хозяйства и государственной службы при Президенте
Российской Федерации

После М. Фуко общим в науке является представление, что каждая конкретная историческая эпоха реализуется как специфическая эпистема – в определенном смысле целостное проблемное поле культурного знания, образующегося разного рода дискурсами. И как классический рационализм сменила эпистема современности – модерна, – так и на смену ей, с переходом к 5 и 6 технологическим укладам, приходит новый формационный порядок с ярко выраженными информационно-цифровыми качествами – новые реальности (природы) легко обеспечиваются онто-гносео-логиями, а онтологии, освобождаясь от аксиологических зависимостей, технологизируются, кардинальным образом изменяя перспективу антропологического бытия. Встает проблема корректировки понятийно-категориальных аппаратов, поскольку «...в любом обществе производство дискурса одновременно контролируется и подвергается селекции, организуется и перераспределяется с помощью некоторого числа процедур, общей целью которых является

обуздание властных полномочий, непредсказуемости, “угрожающей материальности” дискурса...»³⁴.

Деррида пишет: «Категории являются фигурами (skhemata), посредством которых бытие, собственно говоря, выражается настолько, насколько оно вообще может быть выражено через многочисленные искажения во множестве тропов. Система категорий – это система способов конструирования бытия. Она соотносит проблематику аналогии бытия – во всей одновременности своей неоднозначности и однозначности – с проблематикой метафоры в целом. Аристотель открыто связывает их вместе, утверждая, что лучшая метафора устанавливается по аналогии с пропорциональностью.

Одного этого уже было бы достаточно для доказательства того, что вопрос о метафоре является для метафизики не более маргинальным, чем проблемы метафорического стиля и фигуративного словоупотребления являются аксессуарными украшениями или второстепенным вспомогательным средством для философского дискурса»³⁵;

Николай Бердяев пишет: «Историческая судьба русского народа была несчастной и страдальческой, и развивался он катастрофическим темпом, через прерывность и изменение типа цивилизаций. В русской истории нельзя найти органического единства. Слишком огромными пространствами приходилось овладевать русскому народу, слишком велики были опасности с Востока, велики были опасности и со стороны Запада. В истории мы видим пять разных России: Россию Киевскую, Россию татарского периода, Россию московскую, Россию петровскую, императорскую и, наконец, новую советскую Россию»³⁶. Следовательно, в истории (онтическом) будет еще и постсоветская Россия с

³⁴ Фуко М. Порядок дискурса // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности: работы разных лет / сост. и пер. С. Табачниковой. М., 1996. С. 51.

³⁵ Derrida J. The supplement of copula: Philosophy before linguistics // Textual strategies: Perspectives in post-structuralist criticism / ed. by Harari J.N. L., 1980. P. 91.

³⁶ Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Париж, 1955. С. 7.

широчайшей палитрой подходов к её политико-идеологической и культурно-идеологической определенности.

На этом фоне встает проблема не этно-политического фактора, а глубже – проблема природы: неужели есть нечто, что «рождает», приводит к проявлению особой уникальности, которую можно именовать *Этничность* по аналогии, например, с Ното (антропологизм) и/или с проявлениями этой природной «физичности» – как психическое / религиозно-семиотическое / социально-политическое и т.п.? Не делаем ли мы ошибку, когда вдруг зачем-то / почему-то переносим то, что относится к форме, на содержание? (Конечно, содержание связано с формой, в том числе и формой выражения, но объем содержания, это не объем формы, и тем более формы выражения...)

В контексте постмодернистских подходов по-особому звучит вопрошание: что же это за такая национальная страсть все редуцировать / вульгаризировать до каких-то примитивных форм, притом так, что эти получающиеся формы никакого отношения к явлениям и процессам жизни не имеют? И не потому ли С.С. Аверинцев как-то заметил: «Завышенная оценка значения [культурных] констант ... есть гносеологическая ошибка. Русская жизнь, как и всякая иная, подвержена глубинным изменениям, вносящим скрытое несходство даже в то, что внешне сходно»³⁷.

На деле ведь нет никаких ни *этносов*, ни *наций*. – Это не более чем пустые понятия / категории³⁸, задающие «сетку-рамку» для обеспечения непротиворечивой целостности представления о характере и способе коммуникативных актов, порождающих и удерживающих (воспроизводящих) ту или иную праксео-(онто-гносео-аксео)-логию³⁹.

³⁷ Аверинцев С.С. «О некоторых константах традиционного русского сознания» // Связь времён: собр. соч. М., 2005. С. 373.

³⁸ См., напр.: Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. М.: Изд-во МГУ, 1989.

³⁹ Наприм., российский философ В.С. Кржевов отмечает: «Привычные всем слова – народ, народность, нация – издавна входят в состав языка повседневного общения. Наряду с этим

Нет никаких *этносов* и *наций*, поскольку это – лишь названия для определенного уровня общности – не более, чем учёт количественного показателя при характеристике антропологической [социальной] системы (акторов), способной обеспечивать (поддерживать) солидарность, т.е. целостность, в условиях кризисов – эффективно обеспечивать мобилизационные практики, т.е. при любых неблагоприятных условиях солидаризироваться – не отвергать, а поддерживать / активно практиковать те формы и виды связей и отношений – такую родо-видовую модель отношений, которая при самых неблагоприятных обстоятельствах, при общем редуцировании системы, все же демонстрирует устойчивость и может быть описана / реконструирована как уникальная онто-гносео-аксео-логия. Потому, собственно, язык – его грамматическая система, и религия – культо-ритуальная,

для абсолютного большинства людей – носителей т.н. “обыденного знания” – привычны представления о “своем народе” (“нации”), и, соответственно, о своей “национальной принадлежности”. В подавляющем большинстве случаев такая принадлежность считается врожденной, наследуемой человеком от своих прямых родителей и более отдаленных предков. Эти представления формируются по ходу становления каждого человека, и, на первый взгляд, их основательность не требует особых размышлений. Однако если мы обратимся к данным науки, специально занятой изучением процессов формирования и изменения этнических общностей – она называется этнологией – довольно быстро выясняется, что занимающие ее вопросы – что представляют собой такие общности, какова их природа, и что лежит в основе консолидации этнических групп – эти вопросы не имеют однозначных, всеми принимаемых ответов – напротив, они являются предметом давно идущей дискуссии...» – см.: *Кржевов В.С.* Этнические измерения истории // Социальная философия и философия истории: уч. пособ. М., 2019. С. 333–351 (URL: <https://youtu.be/P4X6cK9qTms>; дата обращения – 20.06.2020); *Он же.* Этничность или гражданство: к вопросу об основах национально-культурной интеграции // Пути России: новый старый порядок – вечное возвращение. М., 2016. С. 255–275; *Он же.* Этнос и гражданская нация: к проблеме определения природы этнического // Философские перекрестки: Московско-Казанский сборник / под ред. М.Д. Щелкунова. Казань, 2012. С. 83–108; Этнос, нация, ценности: Социально-философские исследования / науч. ред. К.Х. Момджян, А.Ю. Антоновский. М., 2015; *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / пер. с англ. В. Николаева; вступ. ст. С. Баньковской. – М., 2001; *Бородай Ю.М.* Эротика – смерть – табу: трагедия человеческого сознания. М., 1996. С. 315–318; *Тишков В.А.* Забыть о нации (постнационалистическое понимание национализма) // Вопросы философии. 1998. № 9; *Он же.* Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии. М., 2003; *Цуркан Е.Г.* Нация – миф об идеальном обществе // Пространство и Время: альманах. 2017. Т. 15. № 1.

иерократическая система, и есть те базовые и достаточные элементы – имплицитные пра-логосность и пра-системность, – которые составляют национальный «код» – «ядро» национальной культуры, и обеспечивают его, общества и его структуры, регенерацию и репрезентацию.

Так что, когда речь заходит об идентификациях (условиях определенности), перед нами встаёт лишь одна проблема – определиться с показателями системы – определиться со способом, которым мы будем приписывать этой системе и ее элементам те или иные значения:

- количественное здесь будет соотноситься с формами организации, уровнями и видами институционализации;
- форма общности с историсофской доктриной – набором идеологем, репрезентирующих актуальные аксиоматики⁴⁰;
- аксиоматика с уровнем (способами) рационализации – надо будет определять, какой из уровней сознания (мифологический, религиозный, сциентистский) оказывается наиболее устойчивым для поддержания социально значимых дискурсов и способов их аргументации и способно ли социальное пространство стимулировать процессы рекультивации – выступать экосистемой и пониматься как эпистема – быть одновременно средой, актором и символом (образом)⁴¹.

Так что можно согласиться с выводом М. Фуко: «Среди всех изменений, которым подверглось знание вещей и их порядка, знание тождеств, различий, признаков, эквивалентов, слов, – короче, среди всех эпизодов этой глубинной истории *Тождественного* лишь один, который начался полтора века назад и, быть может, скоро закончится, позволил явиться образу человека. И это было не избавлением от давнего беспокойства, не выходом из тысячелетней заботы к

⁴⁰ См., напр.: Абдулатипов Р.Г. Теоретические вопросы развития национальных отношений. М.: Русский мир, 2001.

⁴¹ См., напр.: Харитонов А.С., Шмидт В.В. Практикующая философия: к обоснованию телеологического подхода. // Евразия: духовные традиции. 2012. № 3.

ясности осознания, не подступом к объективности того, что так долго было достоянием веры или философии, – это было результатом изменения фундаментальных диспозиций знания.

Если эти диспозиции исчезнут так же, как они некогда появились, если какое-нибудь событие, возможность которого мы можем лишь предчувствовать, не зная пока ни его облика, ни того, что оно в себе таит, разрушит их, как разрушена была на исходе XVIII в. почва классического мышления, тогда – можно поручиться – человек исчезнет, как исчезает лицо, начертанное на прибрежном песке»⁴².

Таким образом, поэтому значимое этно-политическое и этно-культурное нации – практика ценностно ориентированного дискурса – практика диалогов о том, каким быть будущему, почему мечты до сих пор так и не сбылись почти ни у какого из прошлых поколений, – все это залог устойчивости национальной картины мира – метафизической системы, данной как спекулятивный опыт воспроизводства универсалий⁴³.

Библиография

1. *Абдулатипов Р.Г.* Теоретические вопросы развития национальных отношений. М.: Русский мир, 2001. – 625 с.
2. *Аверинцев С.С.* О некоторых константах традиционного русского сознания // *Связь времён: собр. соч.* М.: ББИ, 2005. – 448 с.
3. *Андерсон Б.* Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / пер. с англ. В. Николаева; вступ. ст. С. Баньковской. М.: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 288 с.

⁴² Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. на рус. В.П. Визгин, Н.С. Автономова. М., 1977. С. 398.

⁴³ См., наприм.: *Бромлей Ю.В.* К разработке понятийно-терминологических аспектов национальной проблематики // *Советская этнография.* 1989. № 6. С. 3–17; *Рыбаков С.Е.* Теоретико-методологические основы исследования этнических феноменов: дисс. ... д-ра филос. н. М., 2001.

4. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Париж: YMCA-PRESS, 1955. – 160 с.
5. Бородай Ю.М. Эротика – смерть – табу: трагедия человеческого сознания. М.: Гнозис, 1996. – 416 с.
6. Бромлей Ю.В. К разработке понятийно-терминологических аспектов национальной проблематики // Советская этнография. 1989. № 6.
7. Войшвилло Е.К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. М.: Изд-во МГУ, 1989. – 239 с.
8. Кржевов В.С. Религия и церковь в процессе формирования гражданской нации в современной России // Вестник института Кеннана в России. Т. 21. М., 2012.
9. Кржевов В.С. Этнические измерения истории // Социальная философия и философия истории: уч. пособ. М.: ИД "Инфра-М", 2019. – 478 с.
10. Кржевов В.С. Этничность или гражданство: к вопросу об основах национально-культурной интеграции // Пути России: новый старый порядок – вечное возвращение. М., 2016. – 550 с.
11. Кржевов В.С. Этнос и гражданская нация: к проблеме определения природы этнического // Философские перекрестки: Московско-Казанский сборник / под ред. М.Д. Щелкунова. Казань: Каз. ун-т, 2012. – 182 с.
12. Рыбаков С.Е. Теоретико-методологические основы исследования этнических феноменов: дисс. ... д-ра филос. н. М., 2001.
13. Тишков В.А. Забыть о нации (постнационалистическое понимание национализма) // Вопросы философии. 1998. № 9.
14. Тишков В.А. Реквием по этносу: исследования по социально-культурной антропологии. М.: Наука, 2003. – 544 с.
15. Фуко М. Порядок дискурса // Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности: работы разных лет / сост. и пер. С. Табачниковой. М.: Касталь, 1996. – 448 с.

16. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / пер. на рус. В.П. Визгин, Н.С. Автономова. М.: «Прогресс», 1977. – 489 с.
17. Харитонов А.С., Шмидт В.В. Практикующая философия: к обоснованию телеологического подхода. // Евразия: духовные традиции. 2012. № 3.
18. Цуркан Е.Г. Нация – миф об идеальном обществе // Пространство и Время: альманах. 2017. Т. 15. № 1.
19. Этнос, нация, ценности: Социально-философские исследования / науч. ред. К.Х. Момджян, А.Ю. Антоновский. М.: «Канон+», 2015. – 480 с.
20. Derrida J. The supplement of copula: Philosophy before linguistics // Textual strategies: Perspectives in post-structuralist criticism / ed. by Harari J.N. L., 1980. – 472 p.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ ВЕНГРИИ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Деак Йозеф

Адъюнкт кафедры правоохранительной теории и истории, Факультета
правоохранительной науки Национального университета общественной службы
в Венгрии

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7661-4485>

Правоохранительные системы в этих двух государствах до смены политических систем в начале 1990-х годов, были очень похожи. В Венгрии деятельность милиции вышла из-под действия закона, а права человека и гражданские права утратили свое первоначальное содержание. Игнорируя принципа разделения властей, стали характерной идеология тотальной политической власти, и особенно серии организационных решений милитаристского жанра. Например: предпочтительное решение произвола, не терпящее ограничений; когда он использует армию в качестве полиции, а полицию в качестве армии. Смена режима в 1990-м году, снова принесла надежду, что две профессии-призвания, наиболее высмеянные диктатурой, могут вернуться к лучшим традициям современной демократии, которые когда-то уже характеризовали венгерскую политическую культуру. [1]

Именно благодаря этому возвращению была разработана концепция правоохранительной системы и её отечественный подход. Согласно этому, правоохранительная система является частью государственного управления, типом (подсистемой) системы общественной безопасности. Её общественное

предназначение – наделенная монополией на законное физическое насилие – предотвращение, устранение или снижение опасностей, связанных с незаконным поведением человека, а также подготовка уголовного правосудия, восстановление нарушенного правопорядка, в интересах охраны общественной безопасности, общественного порядка, национальной безопасности и государственной границы. Составляющие части правоохранительной системы Венгрии: полиция с общими правоохранительными полномочиями; полиция с особыми полномочиями; гражданские службы национальной безопасности; таможенная служба; служба исполнения наказаний; орган гражданской обороны и ликвидации последствий аварий и стихийных бедствий. [2]

Для непосредственного выполнения функций по обеспечению правопорядка и безопасности образуются государственные органы безопасности, которые в Российской Федерации включают в себе Вооруженные Силы, органы ФСБ, МВД, СВР, ФСО, ФНС, МЧС, а также органы обеспечивающие безопасное ведение работ в промышленности, энергетике, на транспорте, и в сельском хозяйстве; службы безопасности средства связи и информации, таможни, природоохранные органы охраны здоровья населения и другие государственные органы безопасности, действующие на основе законодательства. [3]

Как и в венгерском законодательстве, часть указанных органов называется правоохранительными органами и специальными службами. Но в венгерском законодательстве, в законе "О полиции" N XXXIV. 1994 года имеется специально сформулированное понятие "правоохранительные органы" не включающее в себе Вооруженные Силы. [4]

Правоохранительные органы (П.о.) – это государственные органы, основной функцией которых является охрана законности и правопорядка, защита прав и свобод человека, борьба с преступностью. К этим органам относятся: суд, арбитражный суд, конституционный суд, прокуратура, органы

внутренних дел, контрразведки, таможенного контроля, налоговой полиции, юстиции. В широком смысле понятие „П.о.” включает также ряд негосударственных институтов: адвокатуру, третейский суд и др. Организация и деятельность П.о. – предмет одноименной учебной юридической дисциплины и отрасли правоведения. [5]

Список использованных источников:

1. Finszter G., A rendészeti stratégia alkotmányos alapjai - URL: <http://www.pecshor.hu/periodika/XI/finszter.pdf>.
2. Finszter G., Rendészettan - URL: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12460/web_PDF_EKM_Rendeszettan.pdf;jsessionid=D5ABF60B0EF62FFC210B6923085E927B?sequence=1
3. Воронцов С.А., Спецслужбы России, (Учебник рекомендованный Учебно-методическим советом по образованию в области юриспруденции в качестве учебника для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности "Юриспруденция" и "Национальная безопасность"), Ростов - на - Дону, Феникс, 2018. р. 6.
4. Закон "О полиции" N XXXIV. 1994 года.
5. Большой юридический словарь / Составители: А. Я. Сухарев, В. Е. Крутских, А.Я. Сухарева, 2003 год. - URL: <http://law.niv.ru/doc/dictionary/big-legal/fc/slovar-207-6.htm#zag-4986>

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ І ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Карапетян Клара Сергіївна

студенка 2 курсу магістратури кафедри нотаріального, виконавчого процесу та адвокатури, прокуратури, судоустрою Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Згідно з ч. 1 ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право», рішення, що виникають з сімейних правовідносин та набрали законної сили, можуть бути визнані та виконані в Україні [1]. Аналіз цього положення свідчить про те, що в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів про стягнення аліментів.

Джерелами регулювання визнання і виконання рішень іноземних судів про стягнення аліментів на території України є Конституція України, Закон України «Про міжнародне приватне право», Закон України «Про виконавче провадження», Конвенція про правову допомогу та правові відносини з цивільних, сімейних та кримінальних справ (Мінська конвенція 1993 р.) та двосторонні міжнародні договори України про надання правової допомоги в цивільних справах [2, с.119].

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» визнання рішення іноземного суду - поширення законної сили рішення іноземного суду на територію України. В юридичній літературі під визначенням «виконання рішення іноземного суду» розуміють сукупність дій, які полягають у застосуванні заходів примусового характеру [3].

Відповідно до ст. 462 ЦПК України рішення іноземного суду визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачається

міжнародним договором або за принципом взаємності. Вважається, що принцип взаємності існує, якщо не доведено інше [4].

Мінська конвенція 1993 р. не визначає необхідності одержання дозволу для виконання рішення іноземного суду в Україні, тоді як майже всі двосторонні міжнародні договори України встановлюють екзекватуру, тобто отримання дозволу на виконання рішення.

Треба пам'ятати, що при визнанні і виконанні рішення іноземного суду про стягнення аліментів необхідно встановити наявність відповідного двостороннього міжнародного договору про надання правової допомоги між Україною і державою, в якій було винесено відповідне рішення.

Рішення іноземного суду про стягнення аліментів пред'являється до виконання протягом усього строку сплати аліментів з погашенням заборгованості за останні 3 роки.

Стягувач або інша особа (визначена відповідним двостороннім міжнародним договором) для визнання та виконання рішення іноземного суду про стягнення аліментів має подати клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду до суду за місцем проживання (перебування) або місцезнаходження боржника, а у разі відсутності або невідомості такого, до суду за місцезнаходженням в Україні майна боржника.

Дане клопотання також може подаватися до суду через органи державної влади України, якщо такий порядок подання передбачено відповідним двостороннім міжнародним договором.

Законодавець встановлює вимоги, яким має відповідати дане клопотання та документи, які додаються до нього, якщо їх перелік не визначено відповідним двостороннім міжнародним договором або у разі відсутності останнього.

Особа, що подає дане клопотання, може звернутися до суду із заявою про забезпечення позову. Така заява може бути подана на будь-якій стадії розгляду

даного клопотання, якщо внаслідок невжиття заходів забезпечення виконання рішення суду буде ускладнене чи неможливе.

Клопотання залишається судом без розгляду та повертається особі, яка його подала, разом з доданими документами, якщо суд дійде висновку, що клопотання не відповідає встановленим вимогам або додано не всі документи.

Суд протягом 5 днів з дня надходження клопотання письмово повідомляє боржника та надає йому місяць для подання заперечення проти клопотання.

Суд постановляє ухвалу про призначення судового розгляду клопотання після отримання заперечення або якщо таке у місячний строк з часу повідомлення не подано. Суд направляє дану ухвалу сторонам не пізніше ніж за 10 днів до розгляду клопотання.

Вважаємо, що законодавець має чітко врегулювати питання постановлення судом ухвали про призначення судового розгляду клопотання, тобто чітко встановити строк протягом якого дана ухвала має вноситися. А якщо враховувати, що мова йде про розгляд клопотання про визнання і виконання рішення іноземного суду про стягнення аліментів, то його розгляд має призначатися негайно.

На нашу думку, надання боржнику місячного строку для подання заперечення є завеликим і незрозумілим, тоді як суд в ухвалі про відкриття провадження зазвичай встановлює строк від 5 до 15 днів на подання відзиву на позовну заяву з моменту отримання самої ухвали. Подання заперечення проти клопотання за своєю суттю можливо прирівняти до подання відзиву на позовну заяву. Розуміємо, що законодавець встановлює особливості для розгляду даних клопотань, однак вважаємо, що умови такого розгляду не повинні відрізнятися від звичайного порядку здійснення правосуддя.

Час розгляду клопотання може бути перенесено судом за заявою будь-якої із сторін у зв'язку із поважними причинами. Неявка без поважних причин не є перешкодою для розгляду клопотання, якщо не подавалася заява про

перенесення його розгляду.

За результатом розгляду клопотання суд постановляє ухвалу про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду або про відмову у задоволенні клопотання, яка надсилається сторонам у триденний строк з дня її постановлення.

Суд визначає суму стягнення аліментів в національній валюті за курсом НБУ на день постановлення ухвали у випадку позначення в рішенні іноземного суду відповідної суми в іноземній валюті.

Законодавцем передбачено підстави, за яких у задоволенні клопотання може бути відмовлено. Такі підстави визначаються відповідним двостороннім міжнародним договором, а якщо вони не встановлені, то ч. 2 ст. 468 ЦПК України. Перелік даних підстав не є вичерпним. До таких підстав відносяться, зокрема, не набрання рішенням іноземного суду законної сили, неповідомлення сторони про розгляд справи у зв'язку з чим остання не змогла взяти участь у розгляді, та інші.

Ухвала суду постановлена за результатами розгляду клопотання може бути оскаржена.

Звернення до примусового виконання рішення іноземного суду здійснюється за виконавчим листом, що видається судом на підставі рішення іноземного суду та ухвали про надання дозволу на його примусове виконання, що набрала законної сили.

Виконавець відкриває виконавче провадження щодо виконання рішення іноземного суду про стягнення аліментів на підставі виконавчого листа, який надійшов від суду на підставі ухвали про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду.

Отже, в Україні передбачено механізм відповідно до якого рішення іноземного суду про стягнення аліментів може бути визнано та виконано в Україні, якщо його визнання та виконання передбачено двостороннім

міжнародним договором між Україною та державою, в якій рішення було винесено, або за принципом взаємності. Для визнання та виконання такого рішення необхідно отримати ухвалу суду про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду. Якщо відповідний двосторонній міжнародний договір відсутній, рішення іноземного суду про стягнення аліментів не визнається та не виконується, якщо не існує принципу взаємності.

Список використаних джерел:

1. Про міжнародне приватне право : закон України від 23.06.2005 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. – Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>. – 20.10.19.
2. Дерій О. О. Аліментні зобов'язання у цивілістичному процесі: дисертація. Київський національний університет ім. Т. Шевченка. -Київ, 2014 – 206 с.
3. Фединяк Г. С. Міжнародне приватне право : підручник. – 3-тє вид., доп. і перероб. / Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк. – К. : Атіка, 2003. – 544 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV [із змінами і доповненнями] [Електронний ресурс] / Верховна Рада України : офіційний веб-сайт. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> – 13.08.2020.

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ОБМЕЖЕНЬ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕСТРУКТИВНИХ ТА ТОТАЛІТАРНИХ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Лавринюк Богдана Миколаївна

студентка Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Мацелюх Іванна Андріївна

д.ю.н, доцент кафедри теорії та історії права та держави Інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Серед прав і свобод, гарантованих Конституцією України, свобода світогляду і віросповідання була і залишається однією з основних загальнолюдських цінностей. Визначаючи це право як свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, законодавець надає широке поле для задоволення власних релігійних потреб кожному члену суспільства. Однак, у такому режимі дозволеності з'явилися тенденції до масової реєстрації новітніх релігійних організацій. Так, в Україні щороку реєструється близько тисячі релігійних центрів, які несуть у соціум власні ідеали та цінності.

Життєвий вітчизняний та зарубіжний досвід вказує, що під «маскою» окремих релігійних об'єднань ховаються злочинні організації, умисна діяльність яких спрямована на порушення прав громадян, а також секти, що через психологічні прийоми негативно впливають на моральний стан суспільства. З огляду на це, постає проблема нормативного врегулювання порядку функціонування діяльності релігійних організацій в Україні,

встановлення критеріїв для виокремлення деструктивних та тоталітарних сект з метою обмеження їхньої діяльності.

Для того щоб визначити місце секти в правовому полі України, охарактеризувати її статус й, відповідно, підстави для заборони діяльності, проаналізуємо сутність даного поняття, його характерні ознаки та особливості.

Варто зауважити, що вперше поняття «церква» та «секта», як два різновиди релігійних організацій, розмежував німецький соціолог Максим Вебер на початку ХХ століття. Вчений виділив їх відмінні ознаки, власну стратифікацію, наголосивши, що «церква» та «секта» мають різне ставлення до світу, тобто навколишнього соціуму. Вони також відрізняються за критерієм членства та організаційною структурою [1, с. 277].

В межах даної класифікації для секти характерне негативне сприйняття навколишнього соціуму, ригористичність у вимогах до своїх членів. Релігійним організаціям сектантського типу притаманний харизматичний тип лідерства, в основі якого лежить переконаність в богообраності або виняткових якостях очільника. Для церкви ж характерне прагнення до компромісу зі «світом» і, одночасно, намагання стати універсальною організацією. При цьому, церква висуває досить помірні вимоги до членів, відрізняється раціонально-легальним типом лідерства (в основі легітимації лежить уявлення про правильність процедури обрання/призначення керівника) та бюрократичною організацією [1, с. 277].

Інше осмислення сутності інституту релігійних організацій знайшло відображення у поглядах американського філософа, богослова Х. Нібура, який у своїй праці «Соціальні витоки деномінаціоналізму», яка побачила світ у 1929 році, обґрунтовує зміну статусу секти залежно від тривалості її існування. Вчений дійшов висновку, що секти вже в другому поколінні своєї діяльності поступово набувають рис, характерних для церкви. Вони не стають церквою в повному розумінні цього слова, оскільки в їх організаційному статусі відсутня ознака універсалізму - масового поширення її ідей серед різних соціальних

верств, визнання символом національної ідентичності тощо. Такий проміжний тип релігійної організації Х. Нібур й назвав «деномінацією» [2, с. 17].

Однак, наведені принципи типологізацій релігійних організацій, на жаль, не відображені в правовому полі України. Законодавець обмежився єдиним визначенням, що міститься у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 987-ХІІ. Так, стаття 7 до релігійних організацій зараховує «релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій» [3]. Категорії «деструктивні» та «тоталітарні релігійні організації (секти)» взагалі не містяться у вітчизняному законодавстві.

Однак, це не означає відсутність механізму притягнення винних осіб до юридичної відповідальності та заборону діяльності релігійних організацій, які порушують громадський спокій, конституційні права та свободи. Зокрема, стаття 181 Кримінального кодексу України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ визначає, що «організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк» [4].

Окрім того, діяльність релігійної організації може бути заборонена за рішенням суду у випадках, передбачених статтею 16 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 987-ХІІ, а саме «у разі поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи, а також спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій» [3].

Означене нормативне регулювання і діючі законодавчі обмеження не усім видаються досконалыми. Так, 7 червня 2010 року у Верховній Раді України Левом Бірюком було зареєстровано проект Закону про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» щодо релігійних сект (реєстраційний № 6493 від 7.06.2010), який передбачає заборону залучення до діяльності релігійних організацій неповнолітніх осіб без дозволу їхніх законних представників. Проект також містить заборону створення і діяльності в Україні тоталітарних релігійних сект, які визначаються як релігійні організації, діяльність яких спрямована на порушення прав і свобод громадян шляхом використання заходів небезпечного психологічного впливу [5]. Згаданий проект закону викликав резонанс у релігійному середовищі, адже під його обмеження фактично могли потрапити більшість релігійних організацій, що може призвести до порушення конституційного принципу свободи совісті. Як результат з'явилося ряд негативних відгуків експертів, що зумовило відкликання даного законопроекту.

Проте, законодавча діяльність в даній сфері не припинилася. Так, 19 липня 2020 року народна депутатка Галина Третякова повідомила інтернет-виданню «Громадське» про початок підготовки парламентським комітетом з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів законопроекту «про діяльність деструктивних релігійних організацій або так званих «сект». На думку чиновниці, окремі релігійні організації є прихованими «фінансовими установами», мета діяльності яких полягає у привласненні чужого майна [6]. Однак, на даний час означений законопроект ще не зареєстрований у Верховній Раді України, що унеможлиблює його аналіз та співвідношення з попередніми законодавчими ініціативами.

Отже, діяльність релігійних організацій як одна із форм здійснення права на свободу совісті та віросповідань, є необхідною умовою існування демократичного устрою в країні. На нашу думку, нині в законодавстві України передбачено дієвий механізм обмеження здійснення культів, що негативно

позначаються на моральному стані осіб й завдають шкоди громадському порядку та державному устрою. Ухвалення нового закону, що встановить обмеження для діяльності релігійних організацій, повинно відбуватися через призму їх соціальної та законодавчої доцільності, оскільки, в іншому випадку, можна наразитися на обмеження прав громадян на свободу віросповідання і в такий спосіб легалізувати хибний підхід до боротьби з деструктивними та тоталітарними релігійними організаціями в Україні.

Список використаних джерел:

1. Вебер М. Избранные произведения. Протестантские секты и дух капитализма / М. Вебер. – М.: Прогрес, 1990.– 808 с.
2. Niebuhr H. R. The social sources of denominationalism/ H. R. Niebuhr. – New York: Holt, 1929. –304 p.
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ. Верховна Рада України. Законодавство України. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text>.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341. Верховна Рада України. Законодавство України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Закон України «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (щодо релігійних сект)». Ліга закон. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ips.ligazakon.net/document/view/jf50d00a?an=24&ed=2010_06_07.
6. Коломієць В. Депутати вирішили взятися за боротьбу сектами [Електронний ресурс] / Вікторія Коломієць – Режим доступу до ресурсу: <https://hromadske.ua/posts/deputati-virishili-vzyatisya-za-borotbu-z-sektami>.

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Лесько Андрій Миколайович

студент 4-го курсу спеціальності «Право»

Навчально-наукового інститут права Національного університету водного
господарства та природокористування

Як відомо, професія юриста відноситься до системи «людина – людина», а отже, її успіх без урахування індивідуально-психологічних характеристик особистості, практично неможливий. Особливо це стає зрозумілим у наш час, коли багато професій уже починає іти з ринку, поступаючись техно-індустрії. Припускають, що юриспруденція – не стане винятком: чат-боти та недорогі правові сервісні центри вже розробляються в усьому світі. Як зазначено в одній із останніх публікацій юридичної газети Online, «супер-комп'ютер IBM Watson протягом кількох секунд дає юридичну консультацію з 90% точністю, у порівнянні з 70% людини-юриста» [2]. Отже, аби бути затребуваним на юридичному ринку праці, потрібно володіти тим, що не під силу комп'ютерам, а саме розуміти потреби клієнтів, з їх урахуванням розробляти унікальні правові рішення, вести складні переговори тощо. Це все об'єднується у понятті емоційного інтелекту.

В сучасному світі відбуваються серйозні соціальні перетворення, які породжують нові проблеми, пов'язані з інтелектуальним, духовним, емоційним і фізичним напруженням людини. Ці зміни посилюють вимоги до особистості, до здібностей, до самостійного морального вибору, відповідальності за свої дії, структурованості всієї системи ставлень до себе, інших і світу в цілому. Сучасна особистість повинна орієнтуватися у розширеному соціальному просторі, виявляти внутрішню гнучкість, різноманітність інтересів, прагнути до

самовдосконалення, усвідомлювати теперішнє як особливо значимий часовий вимір людського буття. У сучасної людини зовнішнє благополуччя (сприятливий комунікативний статус) досить часто супроводжується неблагополуччям внутрішнім (соціальна фрустрованість, низька афіліативність), що призводить до зниження адаптаційних можливостей особистості в умовах змінливого соціально-психологічного середовища.

У зв'язку з вище зазначеним актуальним стає вивчення внутрішніх потенціалів майбутніх юристів, які допомагають протистояти важким життєвим та професійним обставинам, зберігаючи свою людську сутність, цілісність та ідентичність. Мова йде про феномен життєстійкості, як «здатності до розвитку, виживання і самостійного існування» [1, с.83]. Життєстійкість допомагає відтворювати баланс між факторами ризику та захисними факторами, тому у професійній діяльності юристів без її розвитку та закріплення теж не обійтись.

Припускаємо, що життєстійкість, як здатність людини до самостійного вибору свого життєвого шляху, життєтворчості, організації власної життєдіяльності, неможлива без розвитку емоційного інтелекту. Емоційний інтелект (англ. emotional intelligence) – група ментальних здібностей, які беруть участь в усвідомленні та розумінні власних емоцій і емоцій оточуючих.

Емоційний інтелект став предметом психологічного дослідження порівняно недавно завдяки працям зарубіжних дослідників Г. Гарднера, Д. Гоулмана, Д. Карузо, Дж. Майєра, П. Саловея та ін. У наш час проблема емоційного інтелекту активно обговорюється і висвітлюється у працях таких учених: І.Андрєєвої, О.Власової, С. Дерев'янка, Г. Гарскової, Є.Карпенко, Н.Ковриги, Д.Люсіна, М. Манойлової, Е. Носенко та ін. Проблема розвитку емоційного інтелекту має прикладний аспект, зокрема: у сфері лідерства і управління (Д. Гастелло, Д. Гоулман, В.Єрмаков, А. Мітлош, А. Петровська та ін.), у сфері освіти (Е. Аронсон, М. Манойлова), у сфері бізнесу тощо.

Феномен життєстійкості був предметом вивчення таких науковців як С.Мадді, Д.Леонтьєв, С.Книжникова, Р.Стецишин, С.Богомаз, Т.Наливайко, Л.Логінова та ін.

Так, Д. Леонтьєв вважає, що дана властивість особистості характеризує міру здатності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість і не знижуючи успішність діяльності [3].

За С. Мадді, життєстійкість («hardiness») складається з трьох компонентів: залученість, контроль та прийняття ризику. Перша складова життєстійкості – «залученість» – важлива характеристика ставлення людини до себе, оточуючого світу та характеру взаємодії з ним, яка дає сили та мотивує її до самореалізації, лідерства, здорового способу думок та поведінки; дає можливість відчувати себе значущою і достатньо цінною, щоб повністю включитися в розв'язання життєвих завдань, не звертаючи уваги на наявність стресогенних факторів та змін. Другий компонент життєстійкості – «контроль». Контроль за обставинами організує пошук шляхів впливу на результати стресогенних змін, на протипагу впаданню в стан безпорадності та пасивності. Третя складова життєстійкості – «прийняття ризику» – допомагає людині бути відкритою до оточуючого світу, інших людей, суспільства. Суть її полягає в сприйнятті особистістю життєвих подій та проблем як виклику і випробування особисто для себе. С. Мадді підкреслює важливість вираженості всіх трьох компонентів для збереження здоров'я, оптимального рівня працездатності та активності в стресогенних умовах [5].

Крім цих установок «життєстійкість» включає в себе такі базові цінності, як кооперацію, довіру і креативність. Високий рівень життєстійкості сприяє оцінці подій як менш травмуючих і допомагає впоратись зі стресом [1].

У зарубіжній і вітчизняній психології існує досить велика кількість поглядів на феномен життєстійкості, що відображають сутнісні риси цього явища (табл. 1).

Таблиця 1. Основні підходи до розуміння феномену життєстійкості

Автор	Визначення	Компоненти
Д.О. Леонт'єв (2002)	Життєстійкість – властивість, яка характеризується мірою подолання особистістю певних обставин, мірою подолання особистістю самої себе	Переконавання в готовності впоратися з ситуацією; інтереси; відкритість до нового.
Л.А. Александрова (2003)	Життєстійкість – інтегральна властивість, що лежить в основі адаптації особистості	Блок загальних властивостей: базові особистісні установки; відповідальність; самопізнання; інтелект і сенс, як вектор, що організовує активність особистості. Блок спеціальних властивостей: навички подолання різних типів ситуацій і проблем; взаємодія з людьми, – саморегуляція
С.В. Книжникова (2005)	Життєстійкість особистості – інтегральна характеристика особистості, яка дозволяє чинити опір негативному впливу оточення, ефективно долати життєві труднощі, трансформувати їх в ситуації розвитку.	Базові компоненти: оптимальна смислова регуляція – адекватна самооцінка, розвинені волевові якості, високий рівень соціальної компетентності, розвинені комунікативні навички та вміння.
Е.І. Расказова (2005)	Життєстійкість – ресурс, направлений більшою мірою на підтримку вітальності та діяльності, меншою мірою на підтримку активності	Мотиваційна направленість

	свідомості	
Р.І. Стецишин (2008)	Життестійкість є особистісно-психологічним ресурсом, який формується в процесі персоно і професіогенезу, і допомагає людині протистояти розвитку професійно-особистісної дезадаптації	Контроль, предметний зміст мислення, що проявляється в конкретизації та безпосередньому виконанню плану дій, спрямованість на задачу.
Т.В. Наливайко (2008)	Життестійкість є найбільш загальною інтегральною характеристикою, яка являє собою патерн смисложиттєвих орієнтацій, самоствавлення, стильових характеристик поведінки.	Особистісно значимі смисли, самоствавлення (психологічний компонент), можливість їх реалізації, стильові характеристики (діяльнісний компонент), природні властивості.
С.А. Богомаз (2008)	Життестійкість – системна психологічна властивість, що з'являється внаслідок особливої сукупності установок і навиків, що дозволяють їй перетворювати проблемні ситуації у нові можливості	Особлива сукупність установок і навиків. Оптимізм, задоволення, самоефективність
М.В. Логінова (2010)	Життестійкість – це складне структуроване психічне утворення, яке визначається як система переконань, що розвиваються та допомагають розвитку готовності керувати системою підвищеної складності.	Емоційна стійкість, пластичність, активність, екстравертованість, схильність до предметно-орієнтованого копінгу.

Як показують дослідження зарубіжних і вітчизняних авторів, феномен життєстійкості пов'язаний з різними структурами психіки людини на рівні функціонування психофізіологічних процесів, на рівні роботи психологічних процесів, на рівні прояву особистісних утворень.

Емоційний інтелект розглядається як один із провідних чинників забезпечення успішності життєдіяльності людини. Роль емоційного інтелекту у спричиненні життєвих успіхів полягає у здатності особистості адекватно розпізнавати витoki емоцій своїх та оточуючих, здійснювати на основі цього самоконтроль, підтримувати доброзичливі стосунки з соціумом та виявляти наполегливість у досягненні власної мети, а це, своєю чергою, підвищує життєстійкість.

Важливими проявами емоційного інтелекту є проактивність та асертивність. Проактивність – це усвідомлена реакція на будь-які подразники, тобто вміння володіти собою в ситуації, коли обставини можуть бути не на користь людини. Асертивність – це здатність не залежати від зовнішніх впливів та оцінок [4].

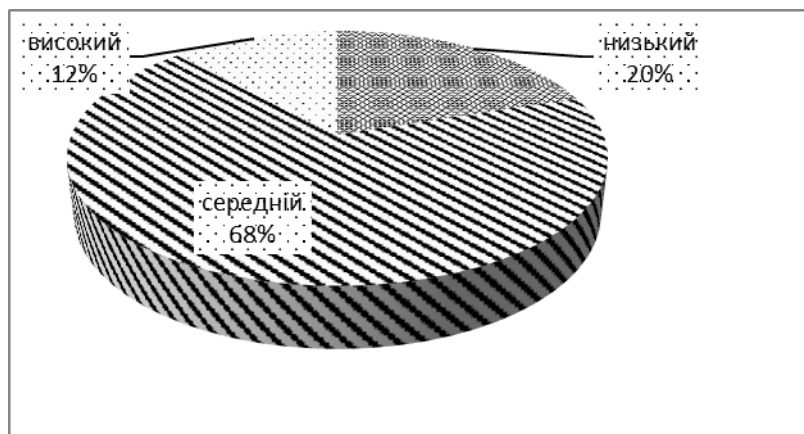
Отже, є підстави говорити про ключову роль емоційного інтелекту у формуванні життєстійкості, тому що він, з одного боку, впливає на оцінку ситуації (забезпечує зчитування та розуміння емоцій оточуючих, що забезпечує можливість активно і впевнено діяти та впливати на ситуацію, яка сприймається як менш травматична), а з іншого боку, емоційний інтелект сприяє активному подоланню труднощів через продукування нової конструктивної поведінки з урахуванням можливості цілеспрямовано впливати на емоції оточуючих.

З метою дослідження впливу емоційного інтелекту на життєстійкість особистості нами було проведено емпіричне дослідження. Дослідження проводилось в інтернет-середовищі за допомогою гугл-форми. В емпіричному

дослідженні взяли участь 50 студентів спеціальності «Право» віком від 18 до 23 років.

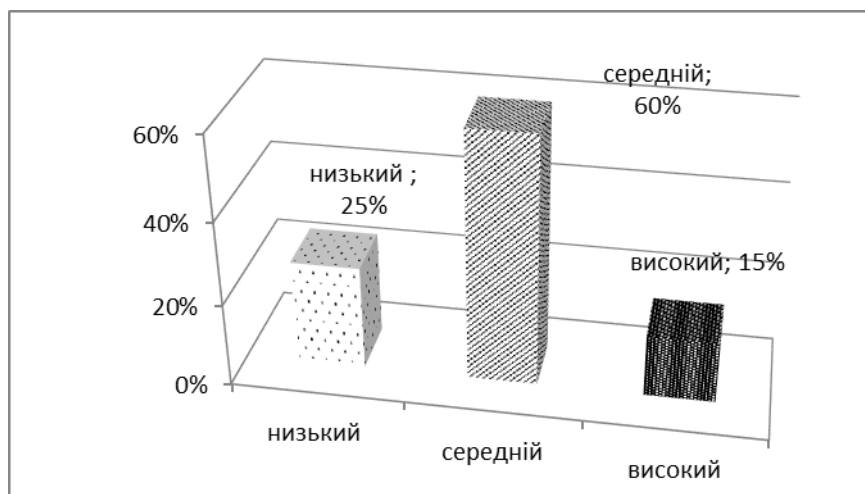
Для оцінки рівня емоційного інтелекту ми використовували тест Н.Холла на визначення рівня емоційного інтелекту. Для визначення рівня життєстійкості нами було використано тест життєстійкості (С. Маді, адаптація Д. Леонт'єва).

Так, за результатами методики визначення рівня емоційного інтелекту було виявлено, що 20% досліджуваних студентів володіють низьким рівнем ЕІ, 68% - середнім, 12% - високим (мал.1). Емоційний інтелект низького рівня характеризується страхом, самотністю, нестабільністю, агресією, почуттям провини, депресією, фрустрацією; емоційний інтелект середнього рівня характеризується відчуттям психологічного благополуччя, позитивного ставлення до себе, характерною є висока самооцінка; високий рівень емоційного інтелекту відповідає найвищому рівню розвитку внутрішнього світу людини. Це означає, що людиною була вироблена певна система цінностей, яка чітко усвідомлюється. Високий рівень емоційного інтелекту характеризується відчуттям внутрішньої свободи, відповідальності за себе, людина відчуває високий рівень психологічного благополуччя та гармонію із собою та оточуючими людьми.

Мал.1 Рівень емоційного інтелекту студентів-майбутніх юристів

За результатами методики визначення рівня життєстійкості за тестом життєстійкості (С. Маді, адаптація Д. Леонтєва) було виявлено, що серед майбутніх юристів 25% досліджуваних володіють низьким рівнем життєстійкості, 60% - середнім, 15% - високим (мал.2).

Мал.2 Рівень життєстійкості у студентів-майбутніх юристів

Для перевірки нашої гіпотези було використано коефіцієнт кореляції Пірсона. У результаті було виявлено статистично значимий зв'язок між показниками рівня ЕІ та рівнем життєстійкості ($r = 0,7$ при $p = 0, 01$). Результати кореляційного аналізу подані у таблиці 2.

Таблиця 2. Кореляційні зв'язки показників рівня життєстійкості

із показниками емоційного інтелекту

	<i>Життєстійкість</i>	<i>Е О</i>	<i>У С Е</i>	<i>С</i>	<i>Е</i>	<i>Р Е І Л</i>
<i>Життєстійкість</i>	1	0,696 (**)	0,550	0,811 (**)	0,872 (*)	0,639 (**)
<i>Е О</i>	0,696 (**)	1	0,529 (*)	0,597	0,416	0,589
<i>У С Е</i>	0,550	0,529 (*)	1	0,561	0,593	0,678
<i>С</i>	0,811 (**)	0,597	0,561	1	0,651 (**)	0,567
<i>Е</i>	0,872 (*)	0,416	0,593	0,651 (**)	1	0,086
<i>Р Е І Л</i>	0,639 (**)	0,589	0,678	0,567	0,086	1

П р и м і т к и: ** кореляція значима на рівні 0,01; * кореляція значима на рівні 0,05

Отже, бачимо зв'язок життєстійкості з усіма шкалами емоційного інтелекту: з емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, самомотивацією, емпатією та розумінням емоцій інших. Найсильніший зв'язок виявлено з самомотивацією, найслабший – з розумінням власних емоцій. Тому можна зробити висновок, що із підвищенням рівня емоційного інтелекту підвищується життєстійкість особистості.

Список літератури:

1. Александрова А. А. К концепции жизнестойкости в психологии *Сибирская психология сегодня*. Сборник научных трудов. Вып. 2, 2004. С. 82–90.
2. Заславська Катерина. Як емоційний інтелект врятує юридичну професію. *Юридична газета Online*. №47 (597). 20 листопада 2017. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yak-emociyniy-intelekt-vryatue-yuridichnu-profesiyu.html>
3. Леонтьев Д.А., Рассказова Е.И. Тест жизнестойкости. М.: Смысл, 2006. 63 с.
4. Маленький Ф. Зачем юристу эмоциональный интеллект и как он может помочь в судебном процессе? *Юридическая практика*. 01.02 – 07.02.2020 URL: https://zib.com.ua/ru/141206-zachem_yuristu_emocionalniy_intellekt_i_kak_on_mozhet_pomoch.html
5. Мадди С. Смыслообразование в процессах принятия решения. *Психологический журнал*. 2005. Т. 26. № 6. С. 85–112.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Максимов Александр Александрович

аспирант кафедры правового обеспечения государственной и муниципальной
службы, ИГСУ, РАНХиГС при Президенте РФ

В Российской Федерации довольно остро стоит вопрос регулирования протестных акций, что влияет на весь институт политических прав человека. Согласно ст. 2 Конституции Российской Федерации человек, его права и свободы являются высшей ценностью. Признание, соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина - обязанность государства [1]. В Российской Федерации признаются и гарантируются права и свободы человека и гражданина. Права и свободы человека и гражданина являются непосредственно действующими. Согласно ст. 31 Конституции Российской Федерации граждане Российской Федерации имеют право собираться мирно, проводить собрания, митинги, демонстрации, а также шествия и пикетирование. Перечисленные публичные способы выражения мнения обобщенно можно включить в право на манифестации, которое является одной из важнейших составляющих конституционного статуса личности.

По мнению К.А. Ивановой, право на протест является одним из способов проявления настроений в народе, а также одним из механизмов, с помощью которых гражданские инициативы претворяются в жизнь, даже сама возможность являться участником публичной акции, которая может способствовать привлечению внимания как государственных органов, так и общественности к значимой проблеме [2]. Рассматривая право на манифестации, с точки зрения предметной сущности, его реализация может

быть выражена в виде протеста против политики, а также действий властей или же заявления о солидарности с властями или вовсе не иметь никакого отношения к властям [3].

Конституционный принцип народовластия, закрепленный в ст. 3 Конституции Российской Федерации и важнейшие положения, отраженные в нормах ст. 31 Основного Закона выступают конституционными гарантиями совокупности индивидуальных, коллективных и массовых выступлений граждан.

При рассмотрении права на манифестации стоит выделить следующие варианты согласительных процедур при проведении публичных мероприятий:

- предварительное уведомление о проведении манифестации соответствующему органу исполнительной власти;
- получение разрешения на проведение публичного мероприятия;
- проведение манифестации без уведомления органов власти о её проведении.

В связи с тем, что пикетирование является единственной формой реализации права на манифестации, для проведения которой не требуется уведомление органов государственной власти, за исключением, если проведение подобного мероприятия не предполагает использования сборно-разборной конструкции, данная форма получила наибольшее распространение в российской действительности.

Одной из ключевых проблем права на манифестации является ее правовая неопределенность. Важной характеристикой правовой нормы должна являться однозначность в ее толковании, однако, как указывается, многие нормативные акты, регулирующие правоотношения в рассматриваемой сфере правоотношений, не отвечают критериям правовой нормы, в том числе и критерию юридической определенности [4]. Именно правовая неопределенность может дать широкое право усмотрения уполномоченным

органам на согласование или несогласование проведения публичного мероприятия.

В п. 2 ч. 1 ст. 12 Федерального закона от 19.06.2004 № 54-ФЗ «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» [5] (далее – Закон о собраниях) закреплена обязанность за уполномоченным органом в течение 3 дней довести до организаторов акции обоснованное изменение времени и места проведения мероприятия. Однако Закон о собраниях не устанавливает критерии, механизмы и требования обоснованности, что фактически может указывать на более жесткий, разрешительный, а не согласительный порядок подготовки мероприятия.

Конституционный суд Российской Федерации в своем Определении не усмотрел какой-либо неопределенности, в существующей терминологии, подтвердив уведомительный порядок организации публичных мероприятий, указав, что «орган публичной власти не может запретить (не разрешить) проведение публичного мероприятия» [6]. Также в данном постановлении отмечено, что для изменения места и времени или отклонения заявки организаторов, уполномоченным органам требуется наличие веских оснований для такого решения, которые должны исходить из соображений общественного порядка, обеспечения движения транспорта и здоровья граждан.

На практике же существует дилемма между обоснованностью таких решений органов власти, и злоупотреблением, путем одностороннего изменения порядка, времени и места проведения мероприятия. На второе указывают, в том числе, А. Бланкенагель и И. Левин, «процедура согласования места и времени проведения массового собрания открывает безграничные возможности для злоупотреблений; орган исполнительной власти может "оттянуть" проведение мероприятия, предлагая организаторам заведомо неприемлемые условия проведения публичного собрания» [7].

Вопрос ответственности органов власти имеет важное значение. К примеру, Департамент региональной безопасности г. Москвы зачастую отказывается брать ответственность за проведение публичного мероприятия в предложенном организаторами месте по причине нарушения нормального функционирования городских структур жизнеобеспечения, создания препятствий для движения автотранспорта и т.д.. В соответствии с Законом о собраниях предлагаются альтернативные площадки. При этом стоит учесть, что вопрос ограничения движения рассматривался в Европейском Суде по Правам Человека. В деле *Galstyan v. Armenia* Суд указал, что «любая демонстрация в общественном месте неизбежно нарушает обычную жизнь в той или иной степени, включая помехи уличному движению, и весьма важно проявление публичными властями определенной терпимости по отношению к мирным собраниям, чтобы свобода собраний, гарантированная статьей 11 Конвенции, не лишалась содержания» [8].

Также существует обязанность уполномоченного органа власти, согласовывающего место и время проведения акции, направить организатору акции предложение, о переносе места проведения. Согласно Закону о собраниях, обоснованием таких действий может являться угроза безопасности участников акции. Иванов А.О. высказывает беспокойство, что подобные барьеры не признаются законом запретом права на свободу манифестаций, но, безусловно, их правомерно рассматривать как ограничение указанного права, в связи с применением которого, возникает проблема пределов допустимости вмешательства [9].

Важно заметить, что Закон о собраниях, не содержит даже в общем виде требований, касающихся мотивов для переноса места и времени проведения, запланированного организаторами мероприятия. Примененная юридическая техника не только является иллюстрацией правовой неопределенности в данном вопросе, но и может повлиять на формат планируемого мероприятия,

что в конечном итоге может крайне негативно сказаться на целях его проведения.

По данной проблеме проводились исследования, в ходе которых было проанализировано более 300 судебных решений, вынесенных в разных субъектах Российской Федерации. Дела рассматривались по жалобам организаторов публичных мероприятий, в связи с переносом места проведения публичных акций. Выяснилось, что более чем в 65% заявителям было отказано в удовлетворении их требований. Так же были проанализированы мотивы отказа со стороны уполномоченных органов, в большинстве случаев отказ мотивировался проведением в данное время на данной территории иного публичного мероприятия [10].

После всплеска активности при проведении публичных мероприятий законодатель пошел по пути ужесточения наказания за нарушения, совершенные во время проведения подобных акций, а также за ужесточением контроля за такими акциями. В связи с чем был принят Федеральный закон от 08.06.2012 № 65-ФЗ «О внесении изменений в Кодекс РФ об административных правонарушениях и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» [11] (далее – ФЗ № 65 от 08.06.2012). Данный Закон внес значительные изменения в порядок реализации права на свободу собраний, ужесточил административную ответственность за нарушения в области публичных мероприятий, а также укрепил курс законодателя на усложнение процедуры согласования проведения публичных мероприятий. ФЗ № 65 от 08.06.2012 в «Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» от 30.12.2001 № 195-ФЗ [12] (далее – КоАП) была введена статья 20.2.2, которая предусматривает ответственность за организацию не являющегося публичным мероприятием массового одновременного пребывания и (или) передвижения граждан в общественных местах, повлекших нарушение общественного порядка, и участие в нем.

Введение данной статьи открывает широкие возможности для злоупотребления в отношении участников и организаторов различных публичных акций. Формулировка данной нормы является достаточно расплывчатой, что фактически на основании данной статьи КоАП к ответственности могут быть привлечены участники практически любого, даже спонтанно возникшего собрания людей, не служит целям правовой определенности и предсказуемости социального и экономического пространства в стране.

Также выделяется важная проблема, которая заключается в порядке согласования места и времени проведения публичных акций. Согласно Закону о собраниях, организаторы публичных мероприятий должны уведомить уполномоченные органы о проведении публичной акции. В данном исследовании было продемонстрирована статистика и примеры, когда данная процедура носит разрешительный, а не уведомительный характер.

Стоит отметить, что фактически данная процедура позволяет уполномоченным органам, в императивном порядке изменять форму, время и место проведения публичного мероприятия. Злоупотребление данными полномочиями, может крайне негативно сказаться на балансе отношений между публичными органами, организаторами и участниками публичных мероприятий. При этом стоит учесть, что демократическому государству характерен такой баланс данных отношений, при котором политика государства в сфере публичных мероприятий будет направлена на прозрачность и открытость проведения подобных процедур.

Это проблема является важной и значительной, так как на практике сложилась ситуация, что органы власти имеют намного больше полномочий в данной сфере, чем организаторы публичных акций. Уполномоченные органы фактически могут по своему усмотрению отменить или перенести, по формальному признаку, любую акцию. Это может пагубно сказаться на целях,

которые предусматривались организаторами и участниками мероприятия, что может привести к потере смысла проведения данной акции.

Именно с этой целью, необходимо конкретизировать положения юридических норм, регулирующих права и ответственность участников и организаторов публичных мероприятий. Для снижения возможности злоупотребления со стороны властных органов стоит более детально уточнить положение ст. 20.2.2 КоАП РФ. Подробная детализация позволит внести ясность, за какие нарушения граждане будут привлекаться к административной ответственности. Пока данная статья содержит такие основания для ответственности организаторов, как причинение вреда зеленым насаждениям или нарушение санитарных норм и правил, свобода усмотрения должностных лиц слишком велика, что негативно сказывается на реализации правовых основ.

При осуществлении деятельности по конкретизации норм законодательства стоит учитывать Европейский опыт, так как в развитых странах институты, связанные со свободой слова и свободой выражения мнений получили свое развитие намного раньше и регламентированы более подробно.

Список использованных источников:

1. Конституция Российской Федерации от 12.12.1993 (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ) // «Собрание законодательства РФ», 04.08.2014, № 31, ст. 4398.
2. Иванова К.А. Митинги, шествия, демонстрации, пикетирования как механизм осуществления населением общественных инициатив // Актуальные проблемы российского права. 2015. № 4.
3. Авакьян С.А. Конституционное право России. Учебный курс : учеб. пособие : в 2 т. / . – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма : ИНФРА-М, 2015. 724с.
4. Интервью Т.Г. Морщаковой // URL: http://sudnet.ru/Interview_s_Tamaroi_Morshaovoi (дата обращения: 15.08.2020)
5. Федеральный закон от 19.06.2004 № 54-ФЗ «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» // Российская газета. № 131, 23.06.2004.
6. Определение Конституционного Суда РФ от 2.04.2009 года № 484-О-П по жалобе граждан Лашманкина Александра Владимировича, Шадрин Дениса Петровича и Шимоволоса Сергея Михайловича на нарушение их конституционных прав положением части 5 статьи 5 Федерального закона «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» // «Вестник Конституционного Суда РФ», № 6, 2009.
7. Бланкенагель А., Левин И.Г. Свобода собраний и митингов в Российской Федерации - сделано в СССР?: «Лучше мы не можем» или «По-другому не хотим»? // Сравнительное конституционное обозрение. 2013. № 2(93). С. 55 – 62.

8. European Court of Human Rights. Galstyan v. Armenia. Application no. 26986/03. Judgment of 26 November 2007. § 116, 117.

9. Иванов А.О. Право выбора места проведения публичных мероприятий: теория и практика согласования // Конституционное и муниципальное право. 2013. № 9. С. 39 - 45.

10. Жестовская Д.А. Согласование места и времени публичного мероприятия: способ защиты прав или инструмент их ограничения? // Петербургский юрист. 2016. № 1. С. 42 – 58.

11. Федеральный закон от 08.06.2012 № 65-ФЗ (с изм. от 14.02.2013) «О внесении изменений в Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях и Федеральный закон «О собраниях, митингах, демонстрациях, шествиях и пикетированиях» // «Российская газета», № 131, 09.06.2012.

12. «Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» от 30.12.2001 № 195-ФЗ (ред. от 06.03.2019) // «Российская газета», № 256, 31.12.2001.

ПРОБЛЕМАТИКА ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА НАЗВИ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Перун Світлана Василівна

викладач ВСП «Фаховий коледж управління, економіки і права ПДАА»

Сучасний фармацевтичний ринок переоснащений існуванням великої кількості лікарських засобів та різноманіттям їх назв. Назва лікарського засобу – назва, дана лікарському засобу, яка може бути як вигаданою заявником (виробником), так і загальноприйнятою або науковою, що може супроводжуватися назвою торгової марки або найменуванням заявника (виробника). Залежно від функціонального призначення виділяють три види назв одного лікарського засобу: хімічна (наукова) назва, так звана «невласна» назва (міжнародна непатентована назва (МНН), узвичаєна назва (УН)), торгова назва [1, с. 15].

Через велику кількість виробників лікарських засобів, гостро постає проблема охорони і захисту назв лікарських засобів. Загалом поняття «назва лікарського засобу» включає в себе два окремих терміна «назва фармацевтичної субстанції» і «торгова назва лікарського засобу» [2].

Назва фармацевтичної субстанції позначає певну фармакологічну активну речовину, що призначена для виробництва лікарських засобів. Для реєстрації даної назви і подальшої охорони використовується тільки міжнародна непатентована назва (МНН) фармацевтичної субстанції.

Торгова назва лікарського засобу – це назва, яка присвоюється компанією-виробником у комерційних цілях. Дана назва ідентифікує препарат і його виробника, а також вводить засіб в цивільний оборот. Торгова назва може бути, як оригінальною, так і «невласною». В останньому випадку така назва

включає фірмове найменування підприємства-виробника (наприклад, АМЛОДИПІН ГЕКСАЛ, ДОМПЕРИДОН-АВАНТ, ЛІЗИНОПРИЛ-ратіофарм) і є міжнародно непатентованою назвою.

Міжнародна непатентована назва (МНН) – назва лікарського засобу або активного інгредієнту, прийнята Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) [3]. МНН визначають фармацевтичні речовини або активні фармацевтичні компоненти, це унікальне найменування, яке є загальноновизнаним та є суспільним надбанням. МНН офіційно розміщуються ВООЗ у загально- доступному доступі, їх позначення є «некомерційним». МНН не можуть бути зареєстровані як торгова марка. Торгова марка лікарського засобу не може бути похідною від МНН, щоб уникнути плутанини, яка може нанести шкоду безпеці пацієнта.

Оригінальні торгові назви лікарських засобів – це словесні позначення, що дають змогу відрізнити лікарські засоби одних виробників від однорідних лікарських засобів інших виробників. Відомі торгові назви лікарських препаратів асоціюються у свідомості споживачів із підприємством-виробником. Наприклад: Віагра («Пфайзер»), Кавінтон («Гедеон Ріхтер»), Сіаліс («Елі Лілі») [4]. Така торгова назва може бути зареєстрована як знак для товарів і послуг.

Кількість МНН і торгових марок назв лікарських засобів щороку зростає, що породжує можливість конфлікту між двома сторонами. Основна причина конфліктів зазвичай полягає в спробі виробника лікарських засобів запропонувати новий товарний знак, що містить «загальну основу», започатковану ВОЗ для МНН.

В українському законодавстві непередбачено спеціального правого захисту для МНН, а також МНН не розглядається в якості окремого об'єкта. Досить часто ця ситуація є проблематичною.

При реєстрації назви лікарського засобу як знака для товарів і послуг, компанія-виробник отримує більший обсяг прав. Тому вибір назви, повинен

проводитись ще на етапі розробки препарату, щоб забезпечити унікальність та неповторність.

Якщо назву не реєструвати як знак для товарів і послуг, то за законодавством про лікарські засоби державна реєстрація надає право виробляти та розповсюджувати лікарський засіб на території України під торговельною назвою, зазначеною у посвідченні про державну реєстрацію. Норми про право забороняти іншим компаніям розповсюджувати лікарські засоби із назвою, тотожною або схожою з тою, що зазначена у посвідченні відсутні.

Відповідно до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» від 15.12.1993 р. № 3689-XII власник назви лікарського засобу, яка є торговельною маркою, має право як використовувати торговельну марку при введенні лікарського засобу в господарський обіг, так і забороняти використання іншими особами позначення, тотожного або схожого з торговельною маркою до ступеня змішування [5].

В українському законодавстві про лікарські засоби не передбачені спеціальні норми, якими повинні керуватись країни-виробники при виборі назв лікарських засобів. Законодавство деяких держав (країни ЄС, США) містить рекомендації (правила), у яких встановлені вимоги до торговельної назви лікарського засобу та порядок затвердження запропонованих компаніями-виробниками назв препаратів. Відповідно до таких рекомендацій у якості торговельної назви лікарського засобу не може бути зареєстроване позначення, що суперечить моралі та публічному порядку, має описовий характер щодо виду ліків, є загальноприйнятною назвою, не має розрізняльної здатності, є оманливим, ідентичним або схожим із назвою раніше зареєстрованого лікарського засобу тощо.

В Україні дане питання потребує посиленого контролю з боку держави. Через недобросовісну конкуренцію часто виробники лікарських засобів не в

зможі отримати відповідну охорону і захист прав інтелектуальної власності на назви лікарських засобів. Також не можливо в повному обсязі захистити права споживачів від введення в оману і недопущення медичними працівниками помилки, яка несе значний ризик для життя та здоров'я пацієнтів.

Для вирішення вищезазначених проблем, національне законодавство щодо лікарських засобів потребує змін та доповнень. Першочергово потрібно встановити вимоги до вибору назв лікарських засобів – торговельних марок. Також необхідно удосконалити процедуру реєстрації назв лікарських засобів, як торговельної марки. Для уникнення подальших спорів, потрібно впровадити попередню перевірку заявленої назви на предмет тотожності та схожості з уже зареєстрованими назвами. Оскільки дані торговельні марки мають свої особливості, для об'єктивної перевірки необхідні не тільки знання законодавства про інтелектуальну власність та лікарські засоби, а також і застосування спеціальних знань у галузі хімії, фармакології та медицини. Тому така перевірка повинна здійснюватись не тільки правознавцем, а й спеціалістами зазначених галузей. В правозастосовній практиці існують приклади, які ілюструють необхідність даних перевірок для уникнення подальших судових спорів.

За приклад можна розглянути судовий спір стосовно подібності торговельних назв препаратів «ENAP» та «ЕНАМ». Дані позначення схожі за фонетичним та візуальним критеріями для людини яка не має спеціальних знань у області хімії. У рамках даної справи була призначена судова експертиза. У висновку експерта було зазначено, що лікарські засоби з вказаними назвами належать до однієї фармакотерапевтичної групи, а їх діючою речовиною є «еналаприлу малеат» і обидва досліджувані позначення були створені від міжнародної непатентованої назви цієї хімічної речовини. Також, частина «ена» використовується у торговельних назвах багатьох інших лікарських засобів на основі еналаприлу («ЕНАЗИЛ», «ЕНАРЕНАЛ»,

«ЕНАПРИЛ», «ЕНАЛ» тощо) та його похідних є «слабким елементом» знака, що не виконує розрізняльної функції. Торговельні марки «ЕНАР» та «ЕНАМ» не були визнані судом схожими до ступеня змішування.

Зазначені запропоновані впровадження допоможуть уникати подальших подібних судових спорів, а також забезпечать більший обсяг охорони прав компаній-виробників та споживачів.

Список використаних джерел:

1. Правила розгляду проектів торгових назв лікарських засобів, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію) в Україні, схвалені Державним фармакологічним центром Міністерства охорони здоров'я України і є офіційним документом. – К., 2010. – 15 с.

2. Кодинець А. О. Право інтелектуальної власності на лікарські засоби: окремі аспекти правової охорони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/node/2793/kodynetstezyip.pdf>.

3. Міжнародна непатентована назва. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародна_непатентована_назва.

4. Особливості правового режиму торговельних марок – назв лікарських засобів // Юридична газета , № 3-4, 26 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vkr.ua/ru/publications/articles/the_specifics_of_a_legal_routine_when_trade_marks_of_herbal_medicines_are_concerned.

5. Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України від 15 грудня 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. –№ 7. – Ст. 36 (з наступними змінами).

ПОТЕРПІЛИЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ НА ПІДСТАВІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Повзик Євген Вікторович

к. ю. н., асистент кафедри кримінального процесу
та оперативно-розшукової діяльності

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Кримінальне провадження на підставі угод в цілому має позитивну динаміку та схвальну оцінку як з боку правозастосовників, так і вчених. Але, варто зазначити, що механізм застосування інституту угод в повній мірі ще не відпрацьовано судовою практикою та в достатньому обсязі не досліджено науковою доктриною, а також беручи до уваги постійне вдосконалення кримінального процесуального законодавства, актуальним і необхідним уявляється аналіз підстав та умов застосування кримінального провадження на підставі угод з метою уникнення неоднозначного тлумачення норм закону в судовій практиці та запобігання помилок.

Відповідно до гл. 35 КПК України у кримінальному провадженні може бути укладено угоду про примирення чи визнання винуватості. Враховуючи взаємовиключність застосування зазначених видів угод щодо одного складу кримінального правопорушення, уявляється за доцільне проаналізувати умови їх укладення в порівняльному аспекті. Отже, до недавнього часу, можливість укладення угоди про визнання винуватості ставилася в залежність від ряду умов, однією з яких була відсутність потерпілого у кримінальному провадженні. Однак, ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження» від 16.03.2017 р. № 1950-VIII було суттєво розширено коло кримінальних проваджень, в яких може бути укладено угоду про визнання

винуватості. А саме, відповідно до ч. 4 ст. 469 КПК України зазначену угоду може бути укладено у кримінальному провадженні щодо особливо тяжких злочинів, вчинених за попередньою змовою групою осіб, організованою групою чи злочинною організацією або терористичною групою за умови викриття підозрюваним, який не є організатором такої групи або організації, злочинних дій інших учасників групи чи інших, вчинених групою або організацією злочинів, якщо повідомлена інформація буде підтверджена доказами. Крім цього, укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди. Отже, угода про визнання винуватості може бути укладена щодо кримінального правопорушення яким завдано шкоди не лише державним чи суспільним інтересам, а й приватним.

У зв'язку з цим, справедливо постає питання, яку ж угоду (про примирення чи визнання винуватості) може бути укладено та затверджено за умови вчинення злочину середньої тяжкості, яким завдано шкоди державним та приватним інтересам за наявності інших умов (закріплених гл. 35 КПК України) для відповідної угоди. Для вирішення зазначеного питання, вважаємо, необхідно враховувати мету вказаних угод, яка полягає у стимулюванні осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, співпрацювати з органами влади, зменшенні витрат на кримінальне судочинство, зниженні навантаження на органи кримінальної юстиції, врегулюванні кримінально-правового конфлікту, який може мати як приватну, так і публічну природу, як майновий, та і не майновий характер. Тому, на нашу думку, слід виходити з того балансу суспільних відносини, які є об'єктом злочинних посягань та балансу інтересів сторін угоди. Якщо ж завдана майнова шкода фізичним і юридичним особам є

лише проявом посягання на основний об'єкт яким виступають публічні не майнові інтереси, то в такому разі має укладатися угода про визнання винуватості.

Слушною з цього питання уявляється позиція ВССУ, відповідно до якої затвердження угоди про примирення не допускається у справах про злочини, передбачені розділом I «Злочини проти основ національної безпеки України»; розділом VII «Злочини у сфері господарської діяльності»; розділом VIII «Злочини проти довкілля»; розділом IX «Злочини проти громадської безпеки»; розділом XI «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту» Особливої частини КК тощо [1].

Однак, досліджуючи питання балансу інтересів у кримінальному провадженні на підставі угоди, цікавим уявляється аналіз Постанови ВСУ від 31 березня 2016 р., в якій ВСУ визнав законною угоду про примирення щодо злочину, передбаченого ч. 1 ст. 286 КК, в якому основним об'єктом злочину виступають публічні немайнові інтереси. У своєму рішенні ВСУ підкреслив, що норми статей 468 і 469 КПК в поєднанні з положеннями п. 7 ст. 474 КПК є втіленням основних цінностей інституту примирення. Тому при визначенні того, чи можна укладати угоди про примирення між потерпілим та обвинуваченим щодо злочинів невеликої тяжкості - двооб'єктного (багатооб'єктного) злочину (ч. 1 ст. 286 КК), суд має керуватись не тільки формальними вимогами цих норм щодо видів угод про примирення і класифікації злочинів, щодо яких такі угоди можуть укладатися, а чітко дотримуватись їх засадничих принципів. Крім цього, у п. 18 свого рішення ВСУ зазначив, що навряд чи існують достатньо обгрунтовані підстави обмежувати дію принципу диспозитивності у цій конкретній категорії справ [2].

У зв'язку з цим вважаємо за можливе зазначити, що єдності та визначеності правозастосовної практики з питань застосування угод у кримінальному провадженні сприятиме чітке формулювання критеріїв, за якими

слід укладати той чи інший вид угод. На наш погляд, одним із таких критеріїв у кримінальних провадженнях, що здійснюються у зв'язку із розслідуванням та розглядом двооб'єктних (багатооб'єктних) злочинів, є обов'язковість чи факультативність додаткового об'єкту посягання, який стосується приватних інтересів особи. У випадку, коли такий додатковий об'єкт посягання є обов'язковим, в такому разі пріоритет має надаватися укладенню угоди про примирення, і навпаки, якщо додатковий об'єкт посягання є факультативним, то має укладатися угода про визнання винуватості.

Враховуючи вище зазначені зміни до ч. 4 ст. 469 КПК України, позиція потерпілого має суттєве значення для застосування інституту угоди про визнання винуватості, що є додатковою гарантією захисту його прав та інтересів у кримінальному провадженні. Однак, в КПК України нормативно не врегульовано процесуальний порядок отримання такої згоди та яким процесуальним документом така згода повинна бути зафіксована. Крім цього, згода на укладення угоди про визнання винуватості не передбачає обов'язкового відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Відповідні вимоги до змісту угоди про визнання винуватості нормативно не закріплені у ст. 472 КПК України «Зміст угоди про визнання винуватості». Це, у свою чергу, може негативно вплинути на інтереси потерпілого, оскільки останній не є стороною угоди про визнання винуватості та не бере участі у такому кримінальному провадженні, що позбавляє його можливості захищати свої інтереси після укладення угоди про визнання винуватості, тобто, звернутися до суду, який затвердив угоду, з клопотанням про скасування вироку, або оскаржити вирок на підставі угоди в апеляційному порядку. У зв'язку з цим, на нашу думку, доречно нормативно закріпити таку обов'язкову умову угоди про визнання винуватості, як відшкодування шкоди потерпілому, про що прямо зазначати в змісті угоди.

Використані джерела:

1. Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод від 22 січня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html. – Заголовок з екрана.

2. Постанова ВСУ від 31 березня 2016 р. № 5-27 кс 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/D66EF2B3FFD0577EC2257FD9003492B0). – Заголовок з екрана.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО РЕФЕРЕНДУМУ

Равлюк Андрій Григорович

аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сутність та зміст правової категорії «референдум» станом на сьогодні тлумачиться по-різному. Така полісемантика з точки зору С.М. Дерев'янка пов'язана насамперед із «станом розробки проблем референдної демократії в теорії права і політології, особливостями національної моделі референдуму та практикою використання цього політико-правового інституту». Ми також погоджуємось з позицією, що «дотримуючись різних методологічних засад, з урахуванням конкретно-історичних умов та практики державотворення, й формулювали їх та визначали сам термін по-різному: від абсолютизації референдуму як засобу здійснення народовладдя до його протиставлення як альтернативи парламентській демократії чи повного заперечення доцільності застосування. Простежується й нині використання підходів, вироблених у радянській політичній та юридичній науці, де загалом утвердився підхід, за яким референдум пояснювався лише як форма соціалістичної демократії. Дослідники зазвичай не виходили за межі його сутності, встановлені у Конституції СРСР від 7 жовтня 1977 року та Конституції Української РСР від 28 квітня 1978 року.» [2, с. 216].

Відповідно до змісту одного із тлумачних словників, поняття «референдум» варто розуміти як форму «волевиявлення народу з важливого державного або суспільного питання» [16, с. 458].

Згідно визначення, що було сформульовано М. Малишком та В.Погорілком, референдум слід розглядати як «спосіб волевиявлення громадян шляхом голосування законів та інших рішень, або дорадчого опитування з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення». Згідно позиції Г.Волянської референдум варто розуміти як «один з ефективних і демократичних засобів безпосереднього впливу народу на вирішення найважливіших питань державного життя» [2, с. 218].

З точки зору Ю. Бондаря, котрий надав визначення референдуму в Етнократологічному словнику, зазначену форму безпосереднього виявлення волі народу варто розглядати як «всенародне опитування з найважливіших питань державного, суспільного життя, народне волевиявлення» [3].

Б. Кухта стверджує, що «референдум — одна з важливих форм прямої демократії, його процедура схожа з парламентськими виборами, подібна за організацією» [6, с. 381].

За А. Савковим референдум – це «пріоритетна форма безпосередньої демократії, зміст якої полягає у прийнятті громадянами нормативних положень Конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування. Разом з тим, референдум – це спосіб маніпулювання всіма народними заходами, який знаходиться в руках влади» [12, с. 24].

О. Юристовський, у свою чергу, зауважує, що референдум «(лат. referendum — вартє повідомлення, від refere — повідомляти, доповідати) — одна з форм прямої (безпосередньої) демократії; всенародне волевиявлення шляхом голосування з якогось важливого питання державного чи суспільного життя. У такий спосіб можна розв'язувати питання про прийняття конституції чи поправок до неї, закону, зміну форми правління чи форми державного устрою, вступу держави до міждержавних союзів тощо» [13, с. 593].

У підручнику «Конституційне право України» зазначається, що референдум – це «пріоритетна форма безпосередньої демократії, зміст якої полягає у прийнятті або затвердженні громадянами України Конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування» [14, с. 212].

З точки зору О.Б. Мочкова, референдум слід розглядати як «спосіб ухвалення офіційних рішень через проведення голосування виборців з питань, установлених конституцією або законодавством» [7].

Згідно положень Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» 1991 року (втратив чинність), референдум було визначено як «спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів України, інших рішень з важливих питань загальнодержавного і місцевого значення» [8].

Науковець В.Н. Руденко у своєму докторському дослідженні пропонує розглядати референдум як «всенародне голосування громадян, що проживають у межах конкретної держави, суб'єкта федеративної держави, адміністративно-територіальної одиниці або території місцевого самоврядування, для прийняття публічно-владних рішень з питань відповідного рівня» [9, с.27].

Водночас М.М. Курячая стверджує, що референдум є народним голосуванням, що проводиться з метою прийняття остаточного і обов'язкового до виконання рішення, або ж з метою виявлення думки народу, котра підлягає врахуванню та відображенню в акті органу державної влади або органу місцевого самоврядування [5, с. 7].

І.А. Хаврук справедливо вказує, що «теорії демократії неоднозначно розглядають інститут референдуму у власних моделях демократичної системи, проте жодна з них не відкидає його остаточного, оскільки політична участь громадян є важливим аспектом функціонування демократичних систем і вагомим чинником легітимності останніх. Проблема, яка виникає у зв'язку з цим, – компетентність, – є проблемою не тільки референдуму та багатьох інших

інститутів, а й демократії взагалі. На думку автора, саме демократична політична система має найбільше ресурсів для реалізації такої можливості, оскільки компетентність як така не є "заданою константою", а є характеристикою, що набувається» [15, с. 8-9].

Визначення поняття референдуму було сформульоване і політологами, відповідно до якого під зазначеною правовою категорією варто розуміти «всенародне голосування з метою виявлення громадської думки для прийняття остаточного рішення щодо державних законів та інших питань загальносуспільного значення; одна із найважливіших і найпоширеніших форм громадянського волевиявлення у 20 столітті, яка має схожу з виборами процедуру подання голосів громадянами й подібне до виборів організаційне забезпечення». Таке формулювання знайшло своє відображення у Політологічному енциклопедичному словнику за редакцією Ю. Шемшученка, В.Бабкіна та В. Горбатенка та без сумнівів заслуговує на увагу [10]. Поряд з цим, варто зауважити, що з точки зору права таке визначення теж можна застосовувати, оскільки воно досить влучно відображає сутність досліджуваної дефініції.

Деякі сучасні дослідники вважають, що референдум є не що інше як безпосередня правотворчість. У цьому аспекті науковець Р.Ю. Яценко зазначає, що референдум можна віднести до форм прямої правотворчості лише за умов, якщо йдеться про його проведення за народною ініціативою. Тобто, пряма правотворчість є таким різновидом правотворчості, котрий передбачає прийняття, внесення змін чи скасування правових актів виключно народом чи його окремою частиною. Водночас, забезпечення такого різновиду діяльності народу здійснюється державними органами та органами місцевого самоврядування; при цьому рішення, прийняті таким шляхом не вимагають якого-небудь затвердження [17, с.130]. Так, власне, лише народна правотворчість є прямою [18, с. 97]. До прикладу, І.В. Григор'єва,

класифікуючи правотворчість за суб'єктом виділяє народну правотворчість як окремий повноцінний самостійний вид правотворчості [1].

Т. Рябченко також підтримує вищезгадану позицію, згідно якої референдум є формою безпосередньої правотворчості. Дослідниця стверджує, що «шляхом референдуму народ безпосередньо є верховним законодавцем, який санкціонує найважливіші загальнообов'язкові правові норми для всіх державних органів, посадових осіб і громадян» [11, с.18].

Дослідниця А. Євгенєва пропонує виокремлювати такі форми участі громадян у законотворенні: « 1) За формою впливу: • безпосередня участь (право народної правотворчої ініціативи, народне вето); • опосередкована участь (участь у парламентських та комітетських слуханнях); 2) За порядком реалізації: • обов'язкова, тобто необхідність якої передбачена вимогами Конституції або інших нормативно-правових актів (наприклад, Конституцією України передбачена необхідність затвердження всеукраїнським референдумом законопроекту про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України»); • факультативна, тобто така, що є ініціативою самих громадян (звернення, лобістська діяльність) або органів влади (проведення плебісциту); 3) За суб'єктом ініціативи: • така, ініціювання якої покладено на громадян (-ина) (звернення); • така, що реалізується за ініціативою органів влади (комітетські слухання); 4) За правовими наслідками: • така, що має імперативний характер (рішення референдуму); • така, що має дорадчий характер (рішення плебісциту); 5) За змістом: • така, що спрямована на ініціювання законодавчого акта (право народної правотворчої ініціативи); • така, що спрямована на зміну законодавчого акта (участь у парламентських та комітетських слуханнях); • така, що спрямована на скасування законодавчого акта (народне вето); 6) За часом реалізації: • визначено-періодична, тобто така, що відповідно до чинних правових норм відбувається у визначений термін або у зв'язку із настанням

певної події (обов'язкові референдуми); • невизначено-періодична, тобто така, що її здійснюють епізодично залежно від існування відповідної необхідності (плебісцити); 7) За характером суб'єкта: • індивідуальна (звернення громадян); • колективна (інститут народного вето)» » [4, с.30-31].

Таким чином, поняття загальнодержавного референдуму варто розуміти як форму прямого народовладдя, котра передбачає управління державними справами та вирішення питань загальнодержавного масштабу шляхом здійснення громадянами безпосереднього волевиявлення з питань, передбачених законодавством.

Список використаних джерел:

1. Григорьева И. В. Теория государства и права: учебное пособие. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. тех. ун-та, 2009. 304 с.
2. Дерев'янюк С. М. Термін «референдум» у новітній українській теорії права та політології: особливості дефініції й доцільність її уніфікації. Політологічний вісник: зб. наук. праць. Київ: «ІНТАС». 2012. №59. С.216-226.
3. Етнократологічний словник: енцикл.-довід. слов. / за ред. О.В. Антонюка, М.Ф. Головатого, Г.В. Щокіна. К.: МАУП, 2007. С. 476–477.
4. Євгенєва А.М. Форми участі громадськості у процесі законотворення, їх система та класифікація. Наукові записки. Юридичні науки. 2006. Том 53. С. 29-31.
5. Курячая М.М. Право граждан Российской Федерации на референдум: ариф. дисс. на соискание ученой степ. канд. юрид. наук. Москва. 2004. 28с.
6. Кухта Б. Референдум. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни. Львів: Кальварія, 2003. С. 381.
7. Мочков О.Б. Нормативно-правове забезпечення безпосередньої демократії на місцевому рівні в Україні (еволюція системи місцевих виборів і

референдуму). Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2016. №2. http://el-zbirn-du.at.ua/2016_2/31.pdf (дата звернення 08.10.2020).

8. Про всеукраїнський та місцевий референдуми: Закон України. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1991. № 33. Ст. 443. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (втратив чинність).

9. Руденко В.Н. Конституционно-правовые проблемы прямой демократии в современном обществе: автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Екатеринбург. 2003. 48 с.

10. Рябов С.Г. Референдум. Політологічний енциклопедичний словник/упор. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. К.: Генеза, 2004. С. 568–569.

11. Рябченко Т.О. Референдум як форма безпосередньої правотворчості українського народу (теоретичні аспекти): дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Київ. 2015. 222 с.

12. Савков А. Референдум як форма народовладдя: теорія і практика застосування в Україні. Управління сучасним містом. № 1-12 (25-28). 2007. С.22-30.

13. Суспільно-політична думка: словник-довідник / укл.: О.І.Юристовський. Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2008. 800 с.

14. Федоренко В.Л. Поняття і види референдумів в Україні. Конституційне право України. Академічний курс: підручник/ За заг. ред. Ю.С.Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юрид. думка».Т. 2. 2008.С. 208–218.

15. Хаврук І.А. Референдуми у перехідних демократіях (на прикладі України, Білорусі та Росії): автореферат на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. Чернівці. 2006. 21 с.

16. Юридичні терміни: тлумачний словник/ В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін. К.: Либідь, 2003. 320 с.

17. Ященко Р. Ю. Правотворчість в умовах перехідного суспільства: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Острог, 2013. 209 с.

18. Ященко Р. Ю. Пряма правотворчість як вид правотворчості в сучасній Україні: поняття, ознаки, проблеми забезпечення. Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. К. : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2009. Вип. 43. С. 92–100.

СОВРЕМЕННЫЕ РЕАЛИИ ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОГО ОРГАНА МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Хелемский Ростислав Юрьевич

аспирант кафедры правового обеспечения государственной и муниципальной
службы, ИГСУ, РАНХиГС при Президенте РФ

Проблема ответственности всегда была, есть и будет крайне актуальной, так как зачастую именно рамки ответственности, как таковой, определяют действия и решения тех или иных лицами, органов и пр. Не секрет, что какая угодно норма в случае отсутствия санкций за то или иное деяние (или бездействие), по сути, может попросту перестать работать. При этом необходимо понимать, что особо опасно подобное в том случае, когда речь идет о правовом поле.

Некоторые исследователи (напр.: А.А. Гребенникова, М.М. Мокеев, П.П. Беликов и другие) указывают на такие формы правовых мер в отношении представительного органа и депутатов в случае, если происходит потеря доверия избирателей и наступает принцип ответственности представительного органа муниципального образования, как отзыв депутата и досрочное прекращение полномочий представительного органа. Авторы конкретизируют понятие отзыва депутата, которое включает в себя прекращение, в соответствии с волеизъявлением жителей, действия депутатского мандата до истечения срока его действия и является мерой воздействия, применяемой к депутату представительного органа муниципального образования, который плохо исполняет свои должностные функции. Являясь одним из основных компонентов системы органов государственной власти субъектов Российской Федерации и местного самоуправления, институт отзыва представляет собой

неотделимую часть организации и работы данной системы, при этом внося в нее столь важную для нашего общества особенность демократического правления [1].

Как отмечено в учебнике по муниципальному праву России, право отзыва депутата представительного органа муниципального образования, осуществленное на базе применения действующих нормативных правовых актов, принадлежит именно избирателям, живущим в данном муниципальном образовании [2].

Используя институт отзыва, население муниципального образования имеет возможность осуществить свое право отозвать выборных должностных лиц местного самоуправления. В течение периода существования в стране подлинной демократии, как свидетельствуют данные ЦИК РФ, 20 субъектов Российской Федерации имели опыт отзыва выборных лиц самоуправления на местном уровне [3]. По той же информации, в 4 субъектах Российской Федерации было инициировано 23 отзыва депутатов представительного органа муниципального образования, в том числе в Алтайском крае тринадцать. По словам С.Г. Гурковой, которые приводятся в качестве примера авторами комментария [4], после принятия Федерального закона от 6 октября 2003 года № 131-ФЗ [5] и Федерального закона от 6 октября 1999 года № 184-ФЗ [6] ни разу не наблюдались случаи отзыва выборного лица, несмотря на наличие попыток инициирования [7].

Действующий сейчас закон, регулирующий сферу власти на местах, отличается от Федерального закона от 28 августа 1995 года № 154-ФЗ [8], в частности, тем, что теперь институт отзыва относится к обязательным, а не к дополнительным элементам. Основания и порядок, применяемый при определении ответственности органов муниципального образования и должностных лиц местного самоуправления перед избирателями, претерпел

изменение акцента в сторону сферы действия федерального законодательства и уставов муниципальных образований.

Поскольку применение такого демократического института как отзыв выборных должностных лиц подвержено возможности злоупотребления, законодательство и федерального, и регионального уровней определяет меры по сдерживанию такого негативного направления развития событий. Конституционный суд Российской Федерации утверждает, что неправомерен упрощенный процесс отзыва, так как необходимо обеспечение столь важного элемента процесса работы органов власти, избранных народом, как его непрерывность. Данный тезис имеет прямое отношение и к институту отзыва выборного должностного лица местного самоуправления [9]. Также, Конституционным судом Российской Федерации был определен ряд положений в отношении отзыва депутата, направленных на совершенствование данного процесса: основанием для отзыва не может являться политическая деятельность депутата, его позиция при голосовании и пр.; достаточным основанием для отзыва может явиться неправомерная деятельность депутата, то есть, к примеру, конкретное правонарушение при наличии юридически обоснованного доказательства совершения его данным депутатом [10]; нельзя осуществить отзыв выборного лица на начальном этапе осуществления его полномочий и их прекращения в период, на который имеется запрет в соответствии с уставом муниципального образования или законом субъекта Российской Федерации; повторное инициирование отзыва депутата ограничивается, если лицо было признано не отозванным или голосование было признано несостоявшимся. Кроме того, Конституционным судом Российской Федерации было указано на необходимость следования четким правилам в процессе отзыва. Депутату, подвергнутому процессу отзыва, необходимо предоставить право дать объяснения и предоставить гражданам нужные, по мнению депутата, сведения по фактам, давшим основание для инициирования процесса отзыва; у

избирателей должно быть право на агитацию и за, и против отзыва; должна быть обеспечена гарантия всеобщего, равного, прямого участия в тайном голосовании. Для начала процесса отзыва необходимо наличие равного или большего количества подписей, требуемых при выдвижении на выборах [4]. При этом защита чести и достоинства отозванного лица, его гражданских прав и свобод осуществляется в судебном порядке.

На данный момент законодательное решение проблемы оснований для отзыва депутата еще далеко от завершения в виду некоторых сложностей, связанных, в первую очередь, с проблемой депутатской ответственности. В то время как Федеральный закон от 6 октября 2003 года № 131-ФЗ содержит прямое предписание в отношении обязательного указания в уставах муниципалитетов оснований отзыва депутатов представительного органа муниципального образования (статья 44), на практике основания для отзыва отсутствуют практически во всех уставах сельских поселений и муниципальных районов [11]. В связи с этим исследователи законодательства уделяют особое место предложениям, которые помогут зафиксировать исчерпывающий, всеобъемлющий перечень оснований отзыва депутата и главы самоуправления на местном уровне. Эти предложения включают в себя противозаконные, имеющие результатом вред физическим и юридическим лицам либо интересам публично-правовых образований, решения или действия (бездействие), факт чего должен быть подтвержден судом; также, систематическое, то есть более 2 раз в течение года, нарушение регламента представительного органа муниципального образования, факт чего подтверждается актом представительного органа муниципального образования; в-третьих, систематическое нарушение принятых к выполнению порядка и сроков выдачи письменных ответов на обращения граждан и порядка приема населения, факт чего подтвержден в судебном порядке; грубые нарушения депутатской (должностной) этики, в том числе факты использования своего

положения в интересах своих личных и своих ближайших родственников и знакомых, факт чего подтверждается по итогам рассмотрения в суде.

Что касается самого осуществления процедуры отзыва на местном уровне, то необходимо указать на следующий неутешительный факт. В Центральном федеральном округе Рязанская область является тем единственным субъектом Российской Федерации, в котором был принят закон "Об отзыве депутата и выборного должностного лица органа местного самоуправления в Рязанской области" [12]. Данный закон содержит ряд важных моментов. Дается определение права отзыва депутата и выборного должностного лица органа муниципального образования как одного из методов, которые помогают населению осуществлять контроль за качественным исполнением данным лицом законодательно закрепленных за ним полномочий. Кроме этого, закон закрепляет определенные основания для отзыва, например, при нарушении, наряду с Конституцией Российской Федерации [13], Устава (Основной Закон) Рязанской области [14], устава муниципального образования; в случаях, если выборные лица не исполняют свои, установленные законами и нормативными правовыми актами, полномочия и обязанности; в ряде других случаев, в соответствии с уставом муниципального образования. Закон определяет принципы для проведения голосования, территорию голосования, расходы. Тем не менее, как указывает исследователь И.А. Кеня, сама процедура голосования требует дальнейшего урегулирования [15].

Касаясь института правовой ответственности в области самоуправления на местном уровне, исследователь А.А. Юрчин высказывает мнение, что именно этот институт может стимулировать и координировать деятельность органов власти на уровне муниципалитета в направлении достижения повышения уровня жизни населения, поскольку никакие меры со стороны центра (модернизация государственных органов власти, реформы в экономической сфере и пр.) не в состоянии иметь результатом эффективные

положительные сдвиги на местном уровне при отсутствии улучшений местного правового механизма [16].

В послании Федеральному Собранию РФ Д.А. Медведев, находясь на посту Президента России, отметил, что представительные органы муниципального образования должны обладать действенной возможностью не только контроля, но и, в случае возникновения такой потребности, отстранения от должности руководителей муниципальных органов власти [17].

Таким образом, в целом в юридической литературе прослеживается четкое убеждение, что гарантией повышения доверия граждан к закону является установление ответственности органа муниципального образования не уставами и другими нормативными правовыми актами муниципального уровня (что должно быть запрещено), а законодательными актами субъектов Российской Федерации. Важно провести унификацию механизма ответственности перед избирателями и государством, с тем чтобы избежать зависимости от частных данных по размерам территории, числу населения, месту муниципалитета в общей системе территориального устройства и его структуре.

Список использованных источников:

1. Беликов П.П., Гребенникова А.А., Зюзин С.Ю., Мокеев М.М., Наумов С.Ю., Свищева В.А., Шишелова С.А. Комментарий к Федеральному закону от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" (постатейный) / под ред. Л.П. Жуковской // СПС КонсультантПлюс. 2015.
2. Постовой Н.В., Таболин В.В., Черногор Н.Н. Муниципальное право России: учебник / под ред. Н.В. Постового. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юриспруденция, 2015. 448 с.

3. Постановление ЦИК РФ от 1 декабря 1998 г. № 156/1075-П "О практике работы избирательных комиссий по реализации института отзыва депутатов, выборных должностных лиц органов государственной власти и местного самоуправления в субъектах Российской Федерации".

4. Комментарий к Федеральному закону "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" (постатейный) / И.В. Бабичев, В.В. Волков, А.В. Мадьярова и др.; под ред. И.В. Бабичева, Е.С. Шугриной. 2-е изд., перераб. и доп. М.: НОРМА, ИНФРА-М, 2015. 672 с.

5. Федеральный закон от 06.10.2003 № 131-ФЗ "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" // "Собрание законодательства РФ", 06.10.2003, № 40, ст. 3822, "Парламентская газета", № 186, 08.10.2003, "Российская газета", № 202, 08.10.2003.

6. Федеральный закон от 06.10.1999 № 184-ФЗ "Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации" // "Собрание законодательства РФ", 18.10.1999, № 42, ст. 5005.

7. Гуркова С.Г. Некоторые проблемы реализации муниципально-правовой ответственности на примере отзыва депутатов, членов выборных органов местного самоуправления, выборных должностных лиц местного самоуправления // Вестник Тюменского гос. ун-та. 2009. № 2. С. 139 - 144.

8. Федеральный закон от 28.08.1995 № 154-ФЗ (ред. от 21.07.2005) "Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации" // "Собрание законодательства РФ", 28.08.1995, № 35, ст. 3506, "Российская газета", № 170, 01.09.1995.

9. Постановление Конституционного Суда РФ от 02.04.2002 № 7-П "По делу о проверке конституционности отдельных положений Закона Красноярского края "О порядке отзыва депутата представительного органа

местного самоуправления" и Закона Корякского автономного округа "О порядке отзыва депутата представительного органа местного самоуправления, выборного должностного лица местного самоуправления в Корякском автономном округе" в связи с жалобами заявителей А.Г. Злобина и Ю.А. Хнаева" // "Собрание законодательства РФ", 08.04.2002, № 14, ст. 1374.

10. Постановление Конституционного Суда РФ от 07.06.2000 № 10-П "По делу о проверке конституционности отдельных положений Конституции Республики Алтай и Федерального закона "Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации" // "Собрание законодательства РФ", 19.06.2000, № 25, ст. 2728.

11. Кузько А.В. Отзыв депутата представительного органа местного самоуправления как мера дисциплинарной ответственности // Конституционное и муниципальное право. 2007. № 21. С. 24.

12. Закон Рязанской области от 15 февраля 2006 г. № 11-ОЗ "Об отзыве депутата и выборного должностного лица органа местного самоуправления в Рязанской области" (ред. от 17 мая 2011 г.) [Электронный ресурс] // СПС "КонсультантПлюс".

13. "Конституция Российской Федерации" (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 № 6-ФКЗ, от 30.12.2008 № 7-ФКЗ, от 05.02.2014 № 2-ФКЗ, от 21.07.2014 № 11-ФКЗ) // <http://www.pravo.gov.ru>, 01.08.2014, "Собрание законодательства РФ", 04.08.2014, № 31, ст. 4398.

14. "Устав (Основной Закон) Рязанской области" от 18.11.2005 № 115-ОЗ (принят Постановлением Рязанской областной Думы от 02.11.2005 № 710-IV РОД) (ред. от 15.06.2017) // "Рязанские ведомости", № 251-252, 22.11.2005.

15. Кеня И.А. Механизм реализации публично-правовой ответственности органов местного самоуправления // Государственная власть и местное самоуправление. 2015. № 3. С. 31 - 34.

16. Юрчин А.А. Институт правовой ответственности в российской системе местного самоуправления: Автореф. ... канд. юрид. наук. М., 2006. С. 22.

17. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации от 5 ноября 2008 г. // Российская газета. 2008. № 230. 6 нояб.

ІНШІ ГАЛУЗІ НАУК

ДІАГНОСТИКА, АЛІМЕНТАРНА ПРОФІЛАКТИКА ТА ЕРГОТЕРАПІЯ АТЕРОСКЛЕРОЗУ В СПОРТИВНІЙ ПРАКТИЦІ

Самошкін Владлен Валентинович

к.мед.н., зав.кафедрою анатомії, біомеханіки і спортивної метрології,
Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту,
м.Дніпро, Україна

Мелешко Віктор Іванович

к.б.н., доцент, Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту,
м.Дніпро, Україна

Малютова Оксана Миколаївна

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту,
м.Дніпро, Україна

Вступ. Атеросклероз (грец. *athera*, кашка + *sclerosis*, затвердіння) – хронічне захворювання артерій еластичного і м'язово-еластичного типів, що виникають внаслідок порушення ліпідного і білкового обміну та супроводжуються відкладанням холестеролу і деяких фракцій ліпопротеїнів в просвіті судин. Відкладання формуються у вигляді атероматозних бляшок. Наступне розростання в них сполучної тканини (склероз), і кальциноз стінки судини призводять до деформації та звуження просвіту майже до обтурації (закупорювання судини) (Вікіпедія Ukrainian, 2020).

Атеросклероз зумовлений порушенням регуляції обміну речовин (перш за все, метаболізму ліпідів), наявністю запалення, згортальною системою крові

(тромбозом), анатомічними і функціональними особливостями судинної стінки (її підвищена проникливість для атерогенних ліпопротеїнів) (Abrahams, 2005).

Атеросклероз розвивається практично у кожної людини в процесі старіння організму. Але швидкість розвитку захворювання і ступінь ураження судин та внутрішніх органів напряду залежать від способу життя (Срібна, 2018).

В найбільшому ступені на атеросклеротичні зміни судин наражаються чоловіки старше 40 років. Для жінок розвиток атеросклерозу характерний після 50 років. Він розвивається повільно, на протязі декількох років, і розпочинає проявлятися, коли судини перекриваються більше чим на 50-70% на просвіт (Діагностика атеросклероза, 2020; Токарева, 2019).

В Україні серед причин смертності 70% приходить на ССЗ: інфаркти, інсульти, порушення ритму серця, серцева недостатність, але частіше всього помирають від ІХС (для порівняння, в США – 47,7%, в Європі – 38%) (Коваленко, 2018).

Головні причини, по яким інфаркти та інсульти почали « дошкуляти» українців в 35–40 років – неправильне харчування, малорухливий спосіб життя, стрес та шкідливі звички. В цілому, у 37% працездатного населення України діагностували ССЗ, тобто кожен четвертий пацієнт з серцево– судинною патологією має вік від 18 до 64 років (Срібна, 2018; Хажайнова, 2019).

Фактори ризику атеросклерозу. Із факторів, що сприяють виникненню атеросклерозу, переважними являються часті і тривалі стреси, зловживання жирною та багатою легкозасвоюваними вуглеводами їжею, ендокринні та обміні захворювання (цукровий діабет, гіпотиреоз, жовчнокам'яна хвороба).

Головними факторами ризику розвитку атеросклерозу вважаються артеріальна гіпертензія, підвищення в'язкості та звертальних властивостей крові, дисліпопротеїнемія з підвищенням вмісту в сироватці крові ліпопротеїнів дуже низької щільності (ЛПДНЩ) і ліпопротеїнів низької щільності (ЛПНЩ) і зниженням вмісту ліпопротеїнів високої щільності (ЛПВЩ), високий рівень

холестеролу (X_L) в крові, тютюнопаління, ожиріння, генетична схильність до атеросклерозу, гіподинамія, вік старше 40 років, вірусний і герпес–вірусний фактори, зловживання алкоголем, погані соціально–економічні умови життя бідних груп населення, висока жорсткість питної води, постменопауза, гомоцистеїнурія і гомоцистеїнемія (Большая медицинская энциклопедия, 2011; Диагностика атеросклероза, 2020; Токарева, 2019; Abrahams, 2005).

Якщо концентрація X_L ЛПНЩ 5 ммоль/л, то атеросклероз швидше всього розвинеться у людини після 50 років; при 6 ммоль/л – після 45-ти; при 7 ммоль/л – 40; при 8 ммоль/л – в 25–30 років (Кузнецов, Родионов, Вирганский, Косых, 2012).

Етіологія атеросклерозу. На даний час єдиної теорії виникнення цього захворювання не існує. Пропонуються наступні варіанти, а також їх сполучення. Теорія ліпопротеїної інфільтрації – накопичення ліпопротеїнів в судинній стінці. Теорія дисфункції ендотелію – порушення захисних властивостей ендотелію і його медіаторів. Аутоімунна – порушення функцій макрофагів і лейкоцитів, інфільтрація ними судинної стінки. Моноклональна – виникнення патологічного клону гладком'язових клітин. Вірусна – вірусне пошкодження ендотелію (герпес, цитомегаловірус і інші). Перекисна – порушення антиоксидантної системи. Генетична – спадковий дефект судинної стінки. Хламідіозна – ураження судинної стінки хламідіями, в основному, *chlamydia pneumoniae*. Гормональна – вікове підвищення рівня гонадотропних та адренкортикотропного гормонів, що призводить до зростаючого синтезу будівельного матеріалу для біосинтезу X_L (Большая медицинская энциклопедия, 2011; Мелешко, Самошкин, 2019; Abrahams, 2005).

Гіпотеза. В даний час виділяють 7 головних правил боротьби з атеросклерозом (американці ці правила сформували як Simple Seven): контроль за артеріальним тиском, рівнем X_L , вмістом цукру в крові, масою тіла, підтримка активного способу життя, збалансованого харчування, відмова від

шкідливих звичок (тютюнопаління, зловживання алкоголем) (Губський, Ніженковська, Корда 2016; Стеценко, 2017; Токарева, 2019).

Лікування атеросклерозу включає немедикоментозні методи і гіполіпідемічну терапію. До немедикоментозних методів відносять: 1) раціональне харчування із зменшенням споживання продуктів, що містять насичені жирні кислоти (тваринні жири, вершкове масло, яйця), і збільшенням споживання продуктів, що містять поліненасичені жирні кислоти (рідка рослинна олія, риба, морські продукти), зниженням споживання Хл.; 2) рухову активність в будь-яких формах – співрозмірну віку і фізичним можливостям пацієнта; при цьому дозування вправ рекомендує лікар; 3) усуненням факторів ризику розвитку серцево–судинних захворювань; в тому числі при надмірній масі тіла – наполегливе її зниження до оптимального рівня; систематичне лікування супутніх хвороб, особливо артеріальної гіпертензії, цукрового діабету, відмова від тютюнопаління та інше (Ползікова, Мелешко, Самошкін, 2019; Стеценко, 2017; Polzikova, Meleshko, Samoshkin, 2019).

Мета дослідження. Систематизувати сучасні знання про атеросклероз артеріальних судин як одну із причин розвитку серцево–судинних захворювань у спортсменів і осіб, які займаються фітнесом.

Завдання дослідження. 1. Дати характеристику головним факторам ризику розвитку атеросклерозу; систематизувати діагностику протікання атеросклерозу у громадян, які займаються спортом та фітнесом. 2. Запропонувати сучасні ефективні аліментарні (харчові) профілактичні комплекси як немедикоментозні методи лікування атеросклерозу у спортсменів і осіб, які займаються фітнесом. 3. Проаналізувати дієві профілактичні та рекреаційні комплекси дозованої рухової активності як засоби ерготерапії атеросклерозу у громадян, які займаються фізичною культурою та спортом.

Методи дослідження. Метод теоретичного аналізу, який базується на узагальненні, синтезі, екстраполяції і аналізі результатів, що доступні з питань

проблеми в сучасній науково–методичній літературі, мережі інтернет (Басков, Туленков, 2004); вивчення досвіду дієтичного харчування, спортивної нутріціології, лікувальної фізичної культури, системний підхід (Дмитриев, Гунина, 2018; Мамаев, 2011; Попов, Валеев, Герасева, 2004).

Результатами дослідження та обговорення результатів. Діагностика атеросклерозу. В діагностиці використовують клініко-лабораторні та інструментальні методи. Діагностичний пакет "Метаболічний" включає визначення вмісту: Хл, глюкози (сироватка крові), інсуліну, білка загального, сечової кислоти, ЛПВЩ (HDL), ЛПНЩ (LDL), триацилгліцеролів (ТАГ), ліпопротеїнів дуже низької щільності (ЛПДНЩ, LVDL), зв'язуючого пептиду (с-пептид), гомоцистеїну; вираховування коефіцієнту атерогенності (КА). Діагностичний пакет "Показники ліпідного обміну" передбачає моніторинг наступних метаболітів: аполіпопротеїн А-1, аполіпопротеїн В, ліпопротеїн (а), ліпаза, ЛПВЩ, ЛПНЩ, ЛПДНЩ, Хл, ТАГ, КА. (Діагностика атеросклероза, 2020).

Всі клінічні лабораторії при біохімічному дослідженні крові вказують на так звані "реверсні значення", тобто показники, які зустрічаються у 95% "здорових людей". В дійсності вчені довели, що чим нижчий рівень Хл, тим нижчий рівень серцево-судинних катастроф, тому реальні показники, до яких необхідно прагнути, доцільно називати "цільовими значеннями", а не "нормою". Цільові значення показників ліпідного спектру наступні: загальний Хл < 5 ммоль/л; Хл ЛПВЩ для чоловіків > 1 ммоль/л, для жінок > 1,2 ммоль /л; Хл ЛПНЩ для груп низького і помірного ризику < 3,0 ммоль/л, для груп високого ризику < 2,5 ммоль/л, для груп дуже високого ризику < 1,8 ммоль/л; ТАГ < 1,7 ммоль/л. (Родионов Антон, 2018).

Хл загальний в крові: граничні значення 5,2-6,5 ммоль/л, підвищені більше 6,5 ммоль/л. Хл ЛПВЩ 0,9-1,9 ммоль/л. Хл ЛПНЩ підвищенні значення 3,5-4,0 ммоль/л, високі більше 4,0 ммоль/л. ТАГ: граничні значення

1,7-2,25 ммоль/л, високі - 2,6-5,64 ммоль/л, дуже високі - більше 5,65 ммоль /л. (Интерлейб, 2018).

Вікові межі коливання вмісту ліпідів в плазмі крові в нормі для, відповідно: Хс загальний; ТАГ; Хл ЛПДНЩ, Хл ЛПНЩ; Хс ЛПВЩ; людини наступні (в ммоль/л). Вік 0-19 років: 3,10-5,93; 0,12-1,65; 0,13-0,64; 1,29-4,39; 0,77-1,68. Вік 20-29 років: 3,10-6,19; 0,12-1,65; 0,13-0,64; 1,55-4,39; 0,90-1,80. Вік 30-39 років: 3,61-6,97; 0,12-1,77; 0,13-0,90; 1,81-4,90; 0,77-1,68. Вік 40-49 років: 3,87-8,00; 0,12-1,89; 0,13-0,90; 2,06-4,90; 0,77-1,68. Вік 50-59 років: 4,13-8,51; 0,12-2,24; 0,26-1,03; 2,06-5,41; 0,77-1,68. (Губський, Ніженковський, Корда, 2016; Мелешко, Самошкін, 2016).

Гіперхолестеролемічний ефект здійснюють насичені жирні кислоти, які містяться в тваринному жирі, маслі кокосових горіхів, олії ядра пальмового горіха і пальмової олії. Головні постачальники споживання цих кислот з їжею - м'ясо, птиця, яйця і молочні продукти. Споживання поліненасичених жирних кислот родини ω -3 (альфа-лінолева, ейкозапентаєнова, докозагексаєнова) знаходяться в негативній кореляції із смертністю від ІХС. Зернові продукти - дріжджовий хліб, паляниці, печиво, тістечки і кондитерські вироби- головні постачальники споживання лінолевої кислоти. Транс-жирні кислоти, що містяться в маргаринах і гідрогенізованих жирах, підвищують рівень Хл в крові у порівнянні з цис-мононенасиченими жирними кислотами. Харчовий холестерол підвищує загальний Хл плазми, в основному Хл ЛПНЩ, майже близько до приблизно 500 мг/добу. Звичайна маложирова дієта багата вуглеводами і підвищує рівні Хл ЛПДНЩ і ТАГ. (Мелешко, Самошкін, Діагностика, 2019).

Кількість і джерела білка впливають на загальний Хл і Хл ЛПНЩ. Незамінні амінокислоти лізин і метіонін, концентрація яких в тваринних білках вища, здійснюють гіперхолестеролемічний ефект. Рослинні білки (в яких висока концентрація аргініну), соєві білки (містять ізофлавоноїди) гіпохолестеролемічні. (Мелешко, Самошкін, 2018).

У відношенні ССЗ харчові волокна володіють холестеролпонижуючим ефектом. Антиоксиданти, особливо харчові (вітамін Е, каротиноїди, аскорбінова кислота, коензим Q-10, селен), здатні гальмувати чи знижувати окиснення Хл ЛПНЩ і попереджати атеросклероз. Споживання великої кількості феруму і купруму може бути атерогенним через їх прооксидантні властивості. Підвищені рівні загального гомоцистеїну - метаболіту метіоніна, можуть бути незалежними факторами ризику ССЗ (при підвищенні на 5 ммоль/л і більше). Рослинні стерини (сітостерин, стігмастерин, кампестерин, бета-сітостерин) володіють істотним холестерол-понижуючим ефектом. Флавоноїди (флавоноли, флаволи, катехіни, флавоноли і антиціаніди), що містяться в фруктах, овочах, горіхах і насінні, які в дієтах звичайно забезпечуються чаєм, цибулею, соєю і вином, показали обернену залежність між їх споживанням та ІХС. Показано, що рослини, які містять сполуки сульфуру, а саме представники роду цибуля, часник, здійснюють гіпохолестеролемічний вплив (приблизно на 9%), гальмуючи синтез Хл. (Мелешко, Самошкін, Викорстання, 2019).

Кофеїн в каві, чаї та безалкогольних напоях типу коли. Заварна кава підвищує Хл сироватки крові, можливо, дякуючи кофестолу-ліпідній сполуці, яка звичайно вилучається, якщо при приготуванні кави використовують паперовий фільтр. (Самойленко, 2019).

Дієтичне харчування - перший крок в боротьбі з хворобами серця і судин. Якщо пацієнт страждає ІХС в будь-якій її формі, до дієту призначають при рівні Хл ЛПНЩ більше 2,6 ммоль/л. Це верхня границя норми, і мета лікувального харчування - досягти такої чи більш низької концентрації Хл ЛПНЩ. (Діагностика атеросклероза, 2020).

Відомо, що факторами ризику атеросклерозу і серцево-судинної патології являються: ожиріння (індекс маси тіла ≥ 30 кг/м²), рівень Хл ЛПНЩ менше 0,9 ммоль/л. Якщо в людини виявлений лише один з перерахованих факторів ризику, то лікувальне харчування призначається при рівні Хл ЛПНЩ більше

4,1 ммоль/л. Якщо мається два і більше факторів ризику, то дієти необхідно притримуватися при рівні Хл ЛПНЩ 3,4 ммоль/л та вище. (Интерлейб, 2012).

Знизити рівень Хл в крові допоможуть заходи немедикоментозного впливу: використання дієти, зниження маси тіла, збільшення фізичної активності, відмова від тютюнопаління. (Дмитриев, Гунина, 2018).

Профілактичне харчування спрямоване на уповільнення розвитку атеросклерозу, зменшення порушення обміну речовин, покращення кровообігу, зниження ваги тіла (за необхідністю), забезпечення харчування без перенавантаження серцево-судинної і центральної нервової систем, печінки, нирок. (Хорошевская, 2020).

Очевидна необхідність організації правильного корегуючого харчування при атеросклерозі з ураженням судин головного мозку чи інших органів, коронарних артерій серця, периферійних судин, ішемічної хвороби серця, зумовленої атеросклерозом.

Головні принципи харчування при атеросклерозі наступні. (Дієта при атеросклерозі, 2019; Самойленко, 2019; Хорошевская, 2020).

1. Включення в раціон різноманітного складу продуктів, не менше 20 найменувань. 2. Вміст в денному раціоні не менше 30-40 г повноцінних білків (риба, м'ясо, молочні продукти). 3. Обмеження на 10-15% загальної калорійності їжі (калорійність денного раціону не повинна перевищувати 2700 ккал); при відсутності фізичних навантажень добова калорійність не повинна перевищувати 2500 ккал. 4. Обмеження продуктів і харчових речовин, що збуджують нервову систему (міцний чай, кава). 5. Виключення із раціону міцних бульйонів. 6. Значне зменшення в раціоні тваринних жирів і продуктів, багатих Хл (споживати не більше 2-3-х яєчних жовтків за тиждень); збільшення до 400 г овочів і фруктів на добу. 7. Зменшення в раціоні цукру і солі.

Дотримування правил харчової поведінки: відсутність переїдання; частота прийому їжі 4-5 разів на день; організація 1-2 рази на тиждень

розвантажувальних днів: сирні, молочні (кефірні), овочеві, яблучні; слідування за відсутністю прибавлення ваги.

При атеросклерозі судин серця, мозку і інших органів рекомендується до використання дієта номер 10 с.

Дієта при атеросклерозі – народні методи. Рекомендується щоденно з'їдати не менше 50 г цибулі і 2-3 дольки часника (знижується рівень Хл в крові). Проводити один курс очищення судин за 5 років за допомогою часничної настойки. Достатньо випивати 50 мл сухого вина в день (розрідження крові, судиннорозширююча дія). Гранатовий сік і зелений чай; свіжовичавлені овочеві соки з буряка, селери, моркви; дві ложки яблучного оцету в день, знижують вміст Хл ЛПНЩ, укріплюють капіляри.

Продукти, що знижують вміст Хл в крові людини: червоні овочі і фрукти - на 18%, оливкова і арахісова олії-18%, насіння льону - 8-14%, висівки - 7-14%, часник - 9-12%, грецькі горіхи і фісташки - 10%, мигдаль-10%, зелений чай - 5-10%, ячмінь-7%, темний шоколад - 2-5%.

Продукти, що підвищують вміст Хл в крові: яєчний жовток, печінка, паштети, креветки, ікра рибна, вершкове масло, фаст-фуд, маргарин, ковбаса, сир, вершки. (Дієта при атеросклерозі; 2014).

Важливо відмітити, що в боротьбі надлишком Хл одним з ефективних і універсальних засобів є спорт. Систематичні заняття спортом не лише допомагають позбавлятися від зайвої ваги, але і сприятливо відображаються на якості життя, самопочутті людини і на здоров'ї в цілому. Взаємозв'язок Хл зі спортом науково доведений. (Шаныгин, 2017).

Важкі ускладнення і ураження, спричинені атеросклерозом, важко піддаються лікуванню, тому бажано приступати до занять фітнесом чи ЛФК як можна раніше при початкових проявах захворювання. Головні завдання фізичних навантажень при атеросклерозі: активізація обміну речовин; покращення діяльності нервової та ендокринної систем, обмінних процесів;

підвищення функціональних можливостей серцево-судинної і інших систем. (Попов, Валеев, Гарасева, 2004; Силуянова, 2020).

Методика профілактичної фізичної культури при атеросклерозі включає більшість фізичних вправ: тривалі піші прогулянки, гімнастичні вправи, плавання, ходьба на лижах, біг, веслування, рухові в спортивні ігри (волейбол, настільний теніс та інші), танці помірної інтенсивності. Недопустимі ізометричні (силові) навантаження. В заняття включаються вправи для всіх м'язових груп. Вправи загальнотонізуючого характеру чередуються з вправами для мілких м'язових груп і дихальними. При недостатності кровообігу головного мозку обмежують рухи, що зв'язані з різкою зміною положення голови (швидкі нахили та повороти тулуба і голови). Фізичні навантаження дозуються а залежності від функціонального стану пацієнта. (Попов, Валеев, Гарасева, 2004; Силуянова, 2020; Синякин, 2009).

Тренування в дозованій ходьбі розпочинається з проходження 5 км. Потім дистанція поступово зростає до 8-10 км (при швидкості ходьби 4-5 км/год). Під час ходьби виконуються прискорення; окремі відрізки дистанції можуть мати підйом 10-15°. Після того, як пацієнти добре засвоюють дистанцію 10 км, вони можуть приступати до бігу підтюпцем в чергуванні з ходьбою. При наявності басейну проводяться заняття плаванням; їх тривалість поступово збільшується з 30 до 45-60 хв. Використовують також рухові і спортивні ігри без рахунку. ЧСС під час занять може досягати 140 уд/хв.

Інтенсивність занять фітнесом повинна відповідати функціональним можливостям організму. Спочатку ЧСС не повинна перевищувати вихідну більше чим на 30-40% (наприклад, від 80 ударів/хв в стані спокою до 100-110 ударів / хв в момент максимального навантаження). В тому випадку, коли фізичні навантаження відповідають можливостям організму, дещо підвищується сАТ, а дАТ має тенденцію до зниження.

Саме для визначення толерантності до фізичного навантаження (його переносимості) необхідне проведення тесту з дозованими фізичними

навантаженнями спеціалістами згідно спеціально розроблених протоколів. Найчастіше в клінічній практиці використовується протокол Вгісе, який передбачає ступеневе (кожні 3 хв) зростання потужності виконуваного навантаження до досягнення так званої "субмаксимальної розрахункової ЧСС" - 90% від максимально розрахункової ЧСС згідно статі, віку та ваги, яка у спрощеному варіанті визначається по формулі: $220 - \text{вік (роки)}$.

Оптимальним режимом тренувань вважається заняття 3-4 рази в тиждень на протязі 20-30 хв до 75-80% ЧСС від максимально розрахункової ЧСС. Корисно і зручно використовувати фітнес-трекери та спортивні додатки, які контролюють фізичну активність, водний баланс, вимірюють пройдену дистанцію та регулюють навантаження в залі, фіксують поточну ЧСС. (Срібна, 2018).

Рекомендовані дозовані зростаючі фізичні навантаження на велоергометрі (запланована потужність у ватах чи кг на хв забезпечується за рахунок педалювання зі швидкістю 60 обертів за хв при зростаючому супротиві). Тредміл-тест (доріжка, що здатна рухатися із зростаючою швидкістю від 1 до 20 міль за год, де 1 міля рівна 1609 м) фактично імітує ходьбу по рівній місцевості чи в гору (в тесті кожні 3 хв змінюється вугол нахилу від 10° до 20° і швидкість руху від 1,7 до 6 км/год). (Клініка Святої Антіпи, 2020).

В інституті серця МОЗ України проби з дозованими фізичними навантаженнями проводяться на сучасних системах - велоергометрія «CORIVAL» і тредміл «VALIANT» (Нідерланди) і використовуються як найрозповсюдженіший і доступний спосіб об'єктивної діагностики ІХС (включаючи безбольові форми ІХС). Проведення велоергометрії і тредміл - тесту показане не лише пацієнтам, які страждають ССЗ, але і здоровим людям: для визначення оптимальних тренуючих режимів у спортсменів і осіб, які займаються фітнесом; при проведенні профілактичних оглядів. (Пробы с дозированной физической нагрузкой, 2020).

Висновки

1. До головних факторів ризику розвитку атеросклерозу спортсменів і осіб, які займаються фітнесом, відносяться: перемінні фактори (високий рівень холестеролу крові; артеріальна гіпертензія; надмірна вага і тютюнопаління; низький рівень холестеролу ліпопротеїнів високої щільності; гіподинамія; цукровий діабет; перенапруження нервової системи; гіпотиреоз); постійні фактори (спадковість; старіння; чоловіча стать); інші фактори (підвищення рівня гомоцистеїну крові; порушення коагуляції крові; стрес).

2. Для діагностики протікання атеросклерозу в побуті і спортивній практиці використовують лабораторні методи біохімічних досліджень визначення вмісту показників ліпідного спектру крові пацієнтів в статі спокою: холестерол загальний; холестерол ліпопротеїнів дуже низької, низької і високої щільності; триацилгліцероли; коефіцієнт атерогенності; аполіпопротеїн А-1, аполіпопротеїн В; ліпопротеїн(а); ліпаза.

3. Головні принципи профілактичного харчування при атеросклерозі наступні: включення в раціон різноманітного складу продуктів; дозоване повноцінне білкове харчування; обмеження загальної калорійності їжі; зниження прийому продуктів і харчових речовин, що збуджують нервову систему; виключення із раціону міцних бульйонів; значне зменшення в раціоні тваринних жирів і продуктів багатих холестеролом, збільшення споживання овочів і фруктів; контролювання в раціоні цукру і солі; дотримання правил харчової поведінки.

4. Дієві дозовані профілактичні та рекреаційні комплекси рухової активності як засоби ерготерапії атеросклерозу громадян, які займаються фізичною культурою і спортом, включають більшість фізичних вправ: тривалі піші прогулянки, гімнастичні вправи, плавання, ходьба на лижах, біг, веслування, рухові і спортивні ігри, танці помірної інтенсивності. Проведення велоергометрії і тредміл-тесту показане не лише пацієнтам, які страждають серцево-судинними захворюваннями, але і здоровим людям для визначення

оптимальних тренуючих режимів фізичних навантажень та при проведенні профілактичних оглядів.

Список літератури

1. Басков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования [Methodology of scientific research], Киев: МАУП, 2004. 215 с. (in Russian).
 2. Большая медицинская энциклопедия [The Big Medical Encyclopedia]. Москва: Эксмо, 2011. 864с. (in Russian).
 3. Вікіпедія Ukrainian. Атеросклероз [Wikipedia Ukrainian. Atherosclerosis]. URL: [https://ur.m.wikipedia.org > wiki](https://ur.m.wikipedia.org/wiki) (звернення 15.01.2020). (in Ukrainian).
 4. Губський Ю.І., Ніженковська І.В., Корда М.М. та ін.; за ред. Ю.І. Губського, І.В. Ніженковської. Біологічна і біоорганічна хімія: у 2 кн.: підручник. Кн. 2. Біологічна хімія [Biological chemistry]. Київ: ВСВ «Медицина», 2016. 544 с. (in Ukrainian).
 5. Диагностика атеросклероза. Лаборатория СИНЭВО [The diagnostic by atherosclerosis. Laboratory SYNEVO]. URL: [https://www.synevo. > ua > articles > 8](https://www.synevo.ua/articles/8). (звернення 20.01.2020) . (in Russian).
 6. Дмитриев А.В., Гунина Л.М. Основы спортивной нутрициологии [Fundamentals of Sport Nutrition]. СПб: Издательство ООО «РА «Русский Ювелир», 2018. 560 с. (in Russian).
 7. Интерлейб М.Б. Анализы. Полный справочник [Analysis. The Complete Reference Book]. Москва: АСТ: Астраль: Полиграфиздат, 2012. 416 с. (in Russian).
 8. Клініка Святої Антіпи, Дніпро [The Clinic of Holy Antipe, Dnipro]. URL: <https://klinica.com.ua>. (звернення 10.01.2020). (in Ukrainian).
 9. Кузнецов М.Р., Родионов С.В., Вирганский А.О., Косых И.В. Основные принципы диагностики и амбулаторного лечения облитерирующего атеросклероза [The main principles by to diagnose and outpatient clinic treatment of
- © Самошкін В.В., Мелешко В.І., Малютова О.М.

obliterating atherosclerosis]. *Русский медицинский журнал. Хирургия. Урология*. 2012; 36: 1733-1738.

10. Мамаев А.Н. Основы медицинской статистики: учебное пособие [Fundamentals of Medical Statistics: training manual], Москва: Медицина, 2011. 128 с. (in Russian).

11. Мелешко В.І., Самошкін В.В. Біохімія в фізичній терапії: навчальний посібник [Biochemistry in Physical Therapy: training manual]. Дніпро: ПДАФКіС, 2019. 226 с. (in Ukrainian).

12. Мелешко Віктор, Самошкін Владлен. Використання ергогенних нутрієнтів антиоксидантної дії в спортивній практиці [The Use of Ergogene Nutrients in Sporting Practice]. *Спортивний вісник Придніпров'я. Науково – практичний журнал*. ПДАФКіС, Дніпро: ТОВ Інновація, 2019; 2: 141-149. DOI: 10.32540/2017-1476-2019-1-141. (in Ukrainian).

13. Мелешко В.І., Самошкін В.В. Ергогенна дієтети́ка в фізичній культурі і спорті: навчальний посібник [Ergogene dietary in the physical culture and sport: training manual]. Дніпро: ПДАФКіС, 2018. 150 с. (in Ukrainian).

14. Питание спортсменов. Руководство для профессиональной работы с физически подготовленными людьми [Sport Nutrition. A Guide for the Professional Working with Active People]: под ред. Кристин А. Розенблюм – Киев: Олимпийская литература, 2006. 536 с. (in Russian).

15. Ползікова Марія, Мелешко Віктор, Самошкін Владлен. Серцево – судинні захворювання і фізичні навантаження у громадян, які займаються спортом [Cardiovascular Diseases and Physical Training of Citizens who Practice Sports]. *The Caucasus Economic and Social Analysis Journal of Southern Caucasus*, 2019; 31(4): 23-27. (in Ukrainian).

16. Попов С.Н., Валеев Н.М., Гарасева Т.С и др. Лечебная физическая культура: учебник [The Medical Physical Culture: textbook] – Москва: Издательский центр « Академия», 2004. 416 с. (in Russian).

17. Пробы с дозированной физической нагрузкой. Институт Сердца [The Tests with to Dosing Physical Loading. The Institution of Heart]. URL: <https://www.heart.kiev.ua>> (звернення 5.01.2020). (in Russian).
18. Родионов А. В. Расшифровка анализов: как поставить анализ своими силами [Transcribe of analyzes: put the analyzes on your own]. Москва: Издательство «Э», 2018. 160 с. (in Russian).
19. Самойленко Наталія. Їж, пий, худни: здоров'я без дієт [To meal, to drink, to grow thin: the healthy without diets]. – Київ: Книголав, 2019. 208 с. (in Ukrainian).
20. Силуянова В.А. Лечебная физическая культура при атеросклерозе сосудов сердца и головного мозга [The Medical Physical Culture During Atherosclerosis by Vessels of Heart and Brain]. URL: https://svatovo.ws/physical_culture_4 (звернення 12.01.2020). (in Russian).
21. Синякин К.И. Динамические физические нагрузки в комплексной терапии облитерирующего атеросклероза артерий нижних конечностей [The dynamic physical activity in the range therapy of obliterating atherosclerosis by arterial of lower extremities]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. медичних наук: [спец.] 14.00.44 «Серцево – судинна хірургія». Москва: 2009. 22 с. (in Russian).
22. Срібна Ольга. Хвороби серця в Україні «помолодшали» [The Diseases of Heart in Ukraine to be Younger]. URL: <https://nv.ua/ukraine/bolezni> (звернення 23.07.2018). (in Ukrainian).
23. Стеценко Т. В. Полный медицинский справочник. Диагностика. Симптоматика. Лечение [The Complete Medical Reference Book. Diagnostics. Syndromes. Treatment]. Харьков: Клуб семейного досуга, 2017. 514 с. (in Russian).
24. Токарева Наталия. Что такое атеросклероз с позиции специалиста [What is the atherosclerosis from position by specialist]. URL : <https://www.medvestnik.ru>. (звернення 10.10.2019). (in Russian).

25. Україна – перша в рейтингу смертності через неправильне харчування [Ukraine the first in popularity rating of mortality because of abnormal nutrition]. URL : [https://24.tv.ua > health > ukrain](https://24.tv.ua/health/ukrain). (звернення 18.01.2019). (in Ukrainian).

26. Хажайнова Вікторія. Вчені назвали причину високої смертності від хвороб серця в Україні [The scientific cause of high health from diseases by heart in Ukrainian]. URL : [https://www.ukranews.com > news](https://www.ukranews.com/news) (звернення 22.01.2019). (in Ukrainian).

27. Хорошевская Наталья. Диета при атеросклерозе. Институт здоровья [Dietary during atherosclerosis. Institute of health]. URL : [https:// www.bolinet.com.ua](https://www.bolinet.com.ua) (звернення 05.02.2020). (in Russian).

28. Шаныгин Антон. Физические упражнения при атеросклерозе [The physical exercises during atherosclerosis]. URL : [https:// www.fitnessreview.pro](https://www.fitnessreview.pro) (звернення 18.10.2017). (in Russian).

29. Abrahams Peter. The Family Medical Encyclopedia. The Essential Guide to More Than 120 Medical Conditions, Syndromes and Diseases. London: Greenwich Editions, 2005. 256 p.

30. Bryant J. Webber, Peter G. Seguin, Daniel G. Burnett, et al. Prevalence of and Risk Factors for Autopsy – Determined Atherosclerosis Among US Service Members, 2001 - 2011. JAMA. 2012; 308(24): 2577-2583.

31. Polzikova Maria, Meleshko Victor, Samoshkin Vladlen. Cardiovascular Diseases and Physical Training of Citizens who Practice Sports. *Pirets the Baltic Scientific Journals*, 2019; 6(2): 17-19.

Самостійне електронне текстове
наукове періодичне видання комбінованого використання

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ВИРОБНИЦТВА: МІЖГАЛУЗЕВІ ДИСПУТИ

Матеріали

**X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
(м. Київ, 13 листопада 2020 р.)**

X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
«Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва»
(м. Київ, 13 листопада 2020 р.)

Адреса оргкомітету та редакційної колегії:

м. Київ, Україна

E-mail: conference@openscilab.org

www.openscilab.org

ISSN 2708-1257

9 772708 125002